

1789/P

MUZEUL JUDEȚEAN BUZĂU

MOUSAIOS



VOLUMUL IX

BUZĂU 2004

MOUSAIOS

**BULETIN ȘTIINȚIFIC
AL
MUZEULUI JUDEȚEAN BUZĂU**

BUZĂU, 2004

COLEGIUL DE REDACȚIE:

dr. Doina Ciobanu
Gabriel Stăicuț

Foto: *Cristi Gorgan*

Desene: *Valentin Constantinescu*

Culegere și tehnoredactare computerizată: *Daniela Bucur*

Toată corespondența referitoare la buletinul
MOUSAIOS va fi trimisă pe adresa:

Muzeul Județean Buzău,
Bd. Nicolae Bălcescu nr. 50
120360 Buzău

Toute correspondance concernant la
revue **MOUSAIOS** sera adressée à:

Musée départemental du Buzău,
Boul. Nicolae Bălcescu, no. 50
120360 Buzău

Autorilor le revine responsabilitatea pentru conținutul lucrărilor publicate, precum și pentru formele grafice folosite, prescurtări, indicații bibliografice, transliterări etc.

Redacția: MUZEUL JUDEȚEAN BUZĂU,
Bd. N. Bălcescu nr. 50, 120360 Buzău.
Telefon: 0238-435127. Tel/fax: 0238-710638
e-mail: muzeubz@artelecom.net

Imprimat la **Tipografia ALPHA MDN s.a.**
Buzău, str. Col. Ion Buzoianu nr. 94
Tel.: 0238/721.303, fax: 0238/721.304
E-mail: alpha@buzau.ro
www.alphamdn.ro

ISSN 1582 - 0688

MUZEUL JUDEȚEAN BUZĂU

MOUSAOS

IX

BUZĂU, 2004

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE BUZOIANĂ - 1973 (I)

MOUSAIOS, II - 1978

MOUSAIOS, III - 1981

MOUSAIOS, IV/1-2 - 1994

MOUSAIOS, V - 1999

MOUSAIOS, VI - 2001

MOUSAIOS, VII - 2001

MOUSAIOS, VIII - 2003

ALTE PUBLICAȚII ÎN BIBLIOTECA MOUSAIOS:

❖ **Eugen-Marius Constantinescu, MEMORIA PĂMÂNTULUI
DINTRE CARPAȚI ȘI DUNĂRE - 1999**

❖ *****, BUZĂU. MICĂ ENCICLOPEDIE ISTORICĂ - 2000**

❖ **Valeriu Sârbu, Vasile Dupoi, PIETROASELE-GRUIU
DĂRII. INCINTA DACICĂ FORTIFICATĂ (I).
MONOGRAFIE ARHEOLOGICĂ - 2001**

❖ **Doina Ciobanu, EXPLOATAREA SĂRII ÎN PERIOADA
MARILOR MIGRAȚII (SEC. I – XIII e.n.) ÎN SPAȚIUL
CARPATO-DUNĂREAN - 2002**

❖ **Dan Gh. Teodor, SPAȚIUL CARPATO-DUNĂREANO-
PONTIC ÎN MILENIUL MARILOR MIGRAȚII - 2003**

Coperta I: Imagine din Secția de Artă a Muzeului Județean Buzău.

Coperta IV: Cupă descoperită în mormântul 2 al necropolei de la Cârломănești
– „La Arman”. Epoca bronzului, cultura Monteoru.

CUPRINS

ARHEOLOGIE

Eugen – Marius CONSTANTINESCU, Laurențiu GRIGORAȘ <i>Cercetările arheologice de la Gherăseni „Grindul Cremenea” (Campaniile 2002 – 2003)</i>	9
Ion MOTZOI-CHICIDEANU, Dorin SÂRBU, Mihai CONSTANTINESCU, Nicu SULTANA <i>Cimitirul din epoca bronzului de la Cârломănești - La Arman (Campania 2003)</i>	15
Tiberiu VASILESCU <i>Două complexe de epoca bronzului descoperite la Cârломănești – „La Arman”</i>	39
Valentin DUMITRAȘCU, Adrian BĂLĂȘESCU <i>Fauna din complexe arheologice de la Cârломănești - Armanu (jud. Buzău)</i>	51
Ion MOTZOI-CHICIDEANU <i>Observații asupra cimitirului din epoca bronzului de la Pietroasa Mică</i>	57
Eugen – Marius CONSTANTINESCU, Mihaela Denisia LIUȘNEA, Gabriel STĂICUȚ, Laurențiu GRIGORAȘ <i>Șantierul arheologic Pietroasele Campania 2003</i>	101
Boris MAGOMEDOV <i>Traci și slavi în zonele vestice ale culturii Černjahov – Sântana de Mureș</i>	115

Dan Gh. TEODOR

Din nou despre dominația Bulgariei la nordul Dunării de Jos127

ISTORIE

Eugenia ZAHARIA

Despre Țara Vrancei. Țara Mioriței137

Ilie MÂNDRICEL

Aducerea la urmă141

Paul Iulius NEGOIȚĂ

Biserica de lemn din satul Sorești (com. Blăjani, jud. Buzău)165

Daniela LUPU, Paul Iulius NEGOIȚĂ

Însemnări pe cărți vechi ale Episcopiei Buzăului173

Alexandru GAIȚĂ

Moșnenii curburii și procesele lor.....199

Valeriu NICOLESCU

*Contribuția militară și materială a județului Buzău
la Războiul de Independență*241

Constantin I. STAN

*Alexandru Candiano –Popescu și Războiul pentru
Cucerirea Independenței de Stat a României (1877 – 1878)*.....267

Doina CIOBANU

*Diferite fațete ale omului politic Alexandru Marghiloman
(1854 februarie 9 – 1925 mai 10)*.....281

Elena GHEORGHE

Epidemia de holeră (1913). Studiu de caz: Buzău – Gorj285

Constantin COMAN	
<i>Circulația bunurilor și a oamenilor</i>	295
Mihaela - Denisia LIUSNEA	
<i>Poziția României față de Pactul de la Locarno.....</i>	311
Adrian CONSTANTIN	
<i>Spațiul urban buzoian. Posibile abordări tematice</i>	347
Ion COSTEA	
<i>Mișcarea legionară la Râmnicu Sărat (1928-1936).....</i>	361
Adolf MINUȚ	
<i>Generalul Nicolae Dăscălescu (II)</i>	371
Mădălina OPREA	
<i>Statutul militar al evreilor din România în perioada 1940 - 1944.</i>	
<i>Detașamentele de muncă obligatorie formate din evreii buzoieni</i>	389
Viorel GHEORGHE	
<i>România sub bombele aviației sovietice 1 iulie 1941- august 1943</i>	409
Constantin I. STAN, Alexandru GAIȚĂ	
<i>Refugiați poloni în județele Râmnicu Sărat și Buzău (1940-1941).</i>	
<i>Contribuții documentare.....</i>	447
Marius-Adrian NICOARĂ	
<i>Școala buzoiană de subofițeri naviganți 1941-1945</i>	469
Gheorghe BUZATU	
<i>Un diplomat uitat – Vasile Stoica</i>	483
Cristina BĂDĂRĂ	
<i>Etapele traducerii Iliadei în corespondența</i>	
<i>George Murnu – Ioan Bogdan.....</i>	493

Maria DUMITRACHE	
<i>Contribuții privind organizarea Muzeului Mănăstirii Rogoz din județul Vrancea – Eparhia Buzău.....</i>	<i>501</i>

Sofia ROBE	
<i>Istoricul Muzeului Municipal Râmnicu-Sărat</i>	<i>505</i>

CONSERVARE - RESTAURARE

Lucia-Maria DUMA	
<i>Marama. Probleme de conservare – restaurare.....</i>	<i>509</i>

Petronela FOTEA	
<i>Argint. Biserică. Muzeu</i>	<i>515</i>

ARTĂ

Luminița TOADER-ISPIRESCU	
<i>Scurtă cronologie a Liceului de Artă „Margareta Sterian” Buzău</i>	<i>525</i>

NECROLOG

Eugenia ZAHARIA	
<i>Ligia Bârză – 25 decembrie 1930 - 22 mai 2003</i>	<i>537</i>

**CERCETĂRILE ARHEOLOGICE
DE LA GHERĂSENI „GRINDUL CREMENA”
Campaniile 2002 - 2003**

dr. Eugen – Marius CONSTANTINESCU, Laurențiu GRIGORAȘ

În perioada 17 septembrie – 31 octombrie 2002 au fost reluate și extinse cercetările arheologice în necropola mixtă de la Gherăseni, „Grindul Cremenea”. Pentru stabilirea limitelor necropolei spre N-E am reluat săparea secțiunii SVIII, deschisă în campania 2000 și continuată în 2001, când cercetarea s-a desfășurat pe o suprafață de 114,00 x 2,00 m. În campania 2002 secțiunea SVIII a fost prelungită cu 116,00 x 2,00 m, suprafață în care au apărut 4 morminte de înhumatie aparținând, cu probabilitate, necropolei din perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului și alte complexe arheologice.

Au fost cercetate:

- groapa 589, identificată la adâncimea de 0,25 m față de nivelul actual de călcare și care cobora până la adâncimea de 0,42 m. Umplutura constă dintr-un pământ maroniu-cenușiu, cu inserții de pământ galben nisipos, în care se găseau fragmente ceramice atipice de dimensiuni foarte reduse și resturi osteologice (oase de animale). Groapa nu a fost epuizată deoarece continuă în profilul de N-NV al secțiunii;

- groapă de formă cvasirotundă în plan, cu diametrul de 0,98-1,00 m, ușor conică spre fund, probabil un puț. A apărut la adâncimea de 0,60m și a fost săpată până la adâncimea de 3,50 m. Este umplută cu un pământ maroniu închis spre partea superioară și negru-cenușiu clisos, umed, spre fund;

- patru morminte de înhumatie - M. 116, 117, 118, și 119; mormintele 116, 117 și 118 erau grupate pe o suprafață restrânsă.

Gropile celor trei morminte sunt de formă rectangulară cu colțurile ușor rotunjite. Au fost săpate la adâncimi variabile: M 116 la 0,54 m, M 117 la 0,64 m, M 118 la 0,73 m. Defuncții din mormintele 117 și 118 au fost depuși în poziția chircit spre dreapta, iar cel din mormântul 116 a fost depus în decubit dorsal, cu picioarele întinse și brațele pe lângă corp. Doar mormintele 117 și 118 au avut inventar foarte sărac.

- Mormântul M 116 (Pl. 1/1), înhumat, matur, orientat VNV 278° - ESE 98°. Defunctul a fost depus în decubit dorsal, cu picioarele întinse paralele și brațele întinse pe lângă corp cu privirea spre nord. Groapa are formă dreptunghiulară cu dimensiunile de 1,90 x 0,86 m. Scheletul s-a păstrat în condiții relativ bune, cu excepția oaselor bazinului - centura pelviană – care era puternic tasată și fragmentată, iar oasele lungi ale brațului drept lipsesc. Nu s-au păstrat oasele scurte ale mâinilor și picioarelor.

Dentiția era foarte bună. Nu a avut inventar.

- Mormântul M 117 (Pl. 1/2), înhumat, matur, orientat VNV 271° - ESE 91°. Defunctul a fost depus în poziția chircit spre dreapta, într-o groapă dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite și dimensiunile de 1,88 x 0,76 m. Picioarele au fost flexate, iar brațele întinse paralel pe lângă corp. Privirea era îndreptată spre nord. Scheletul se prezintă în condiții precare, oasele bazinului sunt foarte fragmentate și răspândite, lipsesc oasele lungi ale antebrățelor, femurul piciorului stâng, oasele scurte ale mâinilor și picioarelor, coaste și multe vertebre ale coloanei. În umplutura gropii s-au descoperit două fragmente ceramice atipice, la câțiva centimetri de torace, în dreapta acestuia.

- Mormântul M 118 (Pl. 1/3), înhumat, matur, orientat NNE 318° - SSE 138°. Oasele scheletului s-au păstrat în condiții destul de bune. Lipsesc clavicula dreaptă și oasele brațului drept, oasele scurte ale mâinilor și picioarelor, iar oasele bazinului sunt puternic tasate și fragmentate. Craniul era tasat și fragmentat, cu privirea îndreptată spre nord. Defunctul a fost depus în poziție chircit spre dreapta, într-o groapă dreptunghiulară, cu dimensiunile de 1,98 x 0,78 m. Picioarele erau flexate și brațele întinse pe lângă corp. A avut ca inventar două fragmente ceramice, unul în stânga bazinului, celălalt la extremitatea picioarelor, în partea dreaptă.

- Mormântul M 119 (Pl. 1/4), înhumat, matur, chircit spre dreapta, având orientarea SSE 315° - NNV 135°. Groapa, de formă rectangulară cu colțurile ușor rotunjite, a fost săpată la adâncimea de 0,55 / 0,62 m. Picioarele erau puternic pliate și aduse spre piept, iar brațele strâns flexate din coate cu palmele sub bărbie / în dreptul feței. Cu excepția câtorva vertebre din șiră și a unora din oasele scurte ale brațelor și picioarelor, oasele s-au păstrat surprinzător de bine, având în vedere adâncimea mică la care au fost depuse - 0,55 m. Ca inventar a avut un vas fragmentar întregibil (Pl. 2/1), depus la extremitatea picioarelor. Pereții vasului sunt subțiri și au grosime uniformă. Este lucrat dintr-o pastă bine frământată, densă, aspră la pipăit, cu nisip mărunț ca degresant; miezul este de culoare neagră, iar exteriorul castaniu-gălbui. Corpul vasului este globular, fundul plat cu gât cilindric înalt, buza subțire, ușor evazată. Pe linia umărului are o toartă perforată orizontal. Vasul are analogii în ceramica culturii Cernavoda I. Pe baza acestei analogii se poate considera că mormântul 119 aparține necropolei din perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului și se datează mai aproape de începutul epocii bronzului.

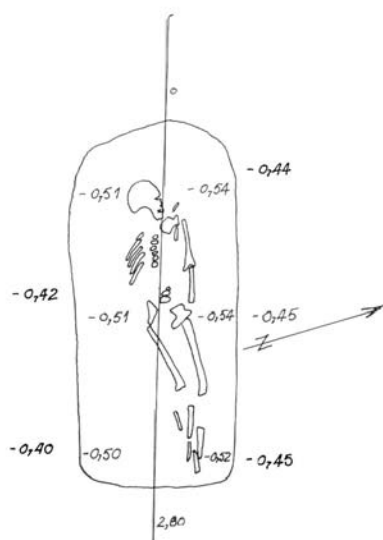
În perioada 8 - 28 septembrie 2003 au fost reluate și extinse cercetările arheologice în necropola de la Gherăseni „Grindul Cremenea”. În această campanie cercetările au fost executate în porțiunea neepuizată a secțiunii S VIII deschisă în 2002, unde au fost descoperite 2 morminte de înhumăție, M 120 și M 121.

- Mormântul 120 (Pl. 2/3), înhumat, matur, puternic deranjat. Groapa mormântului a fost săpată de la adâncimea de 0,53 până la 0,67 m. Din schelet s-au păstrat foarte puține oase: o parte din craniu, 3 oase lungi și câteva fragmente de mici dimensiuni. Având în vedere adâncimea relativ mică la care a fost descoperit acest mormânt și vecinătatea acestuia cu drumul care leagă satele Budișteni, comuna Costești și Cremenea, comuna Gherăseni - drum care a suferit amenajări repetate de-a

lungul timpului - este posibil ca acest complex să fi fost deranjat fie printr-o intervenție modernă, fie din vechime. Acesta este și motivul pentru care nu s-a putut determina orientarea defunctului.

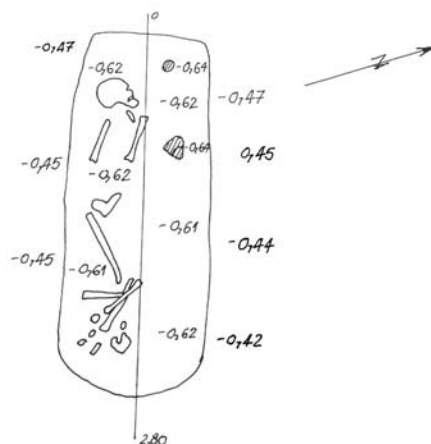
Singurul element de inventar al acestui mormânt îl constituie un vas-cupă întreg (Pl. 2/2), care aparține ceramicii neolitice, cultura Gumelnița. Vasul este lucrat dintr-o pastă bine frământată, fină, densă, cu nisip mărunț ca degresant; miezul este de culoare neagră, iar exteriorul cenușiu-castaniu. Corpul vasului este globular, fundul plat cu diametrul redus, gâtul cilindric cu deschidere largă, buza subțire ușor evazată. Linia umărului este marcată distinct, deasupra acesteia fiind dispus un șir de alveolări. Sub linia umărului există un mic orificiu în corpul vasului.

- Mormântul 121 (Pl. 2/4) aparține necropolei din perioada secolului IV d. Hr. Groapa mormântului a fost săpată de la adâncimea de 0,99 / 1,02 m și avea formă rectangulară cu colțurile ușor rotunjite. Oasele scheletului sunt puține și extrem de răsfirate, situație care poate fi rezultatul unei intervenții din vechime. Ca inventar a avut un fragment de vas din pastă frământată neglijent, aspră la pipăit, cu nisip și pietricele ca degresant; miezul este de culoare neagră, iar exteriorul negru-cenușiu. Pereții vasului au o grosime uniformă, proprie vaselor de utilitate cotidiană sau de provizii, cu fundul plat.



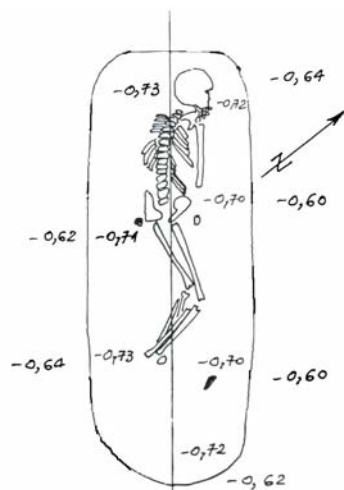
Mormântul M. 116

1.



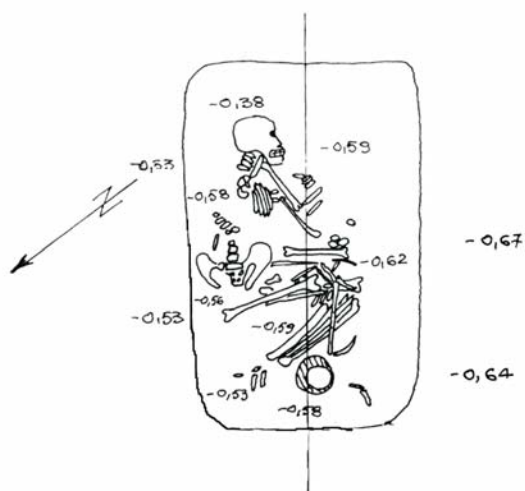
Mormântul M. 117

2.



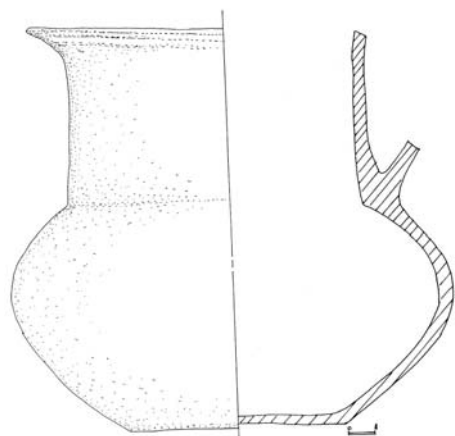
Mormântul M. 118

3.



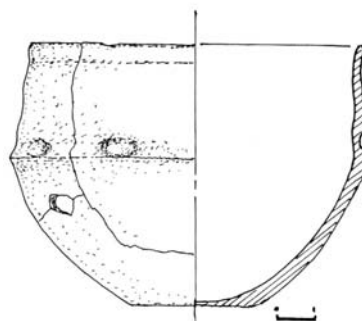
Mormântul M. 119

4.



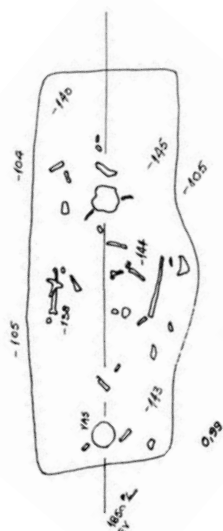
Vas din Mormântul M. 119

1.



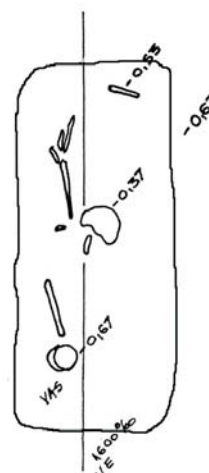
Vas din Mormântul M. 121

2.



Mormântul M. 120

3.



Mormântul M. 121

4.

CIMITIRUL DIN EPOCA BRONZULUI DE LA CÂRLOMĂNEȘTI - LA ARMAN (Campania 2003)

Ion MOTZOI-CHICIDEANU, Dorin SÂRBU,
Mihai CONSTANTINESCU, Nicu SULTANA

Stațiunea din epoca bronzului de la Cârломănești-*Cetățuia* este cunoscută de mai multă vreme, prin cercetările arheologice întreprinse de-a lungul mai multor campanii fiind identificată o locuire aparținând culturii Monteoru¹. În 1975, chiar în cadrul așezării, fusese descoperit un mormânt de copil atribuit locuirii corespunzătoare fazei Monteoru IIa², care, o bună bucată de vreme, a constituit singura descoperire funerară din epoca bronzului de la Cârломănești.

După exact două decenii de la întreruperea lor, în toamna lui 2001 au fost reluate săpăturile arheologice în stațiunea de la Cârломănești. Cu această ocazie, în urma unei sesizări locale, s-a făcut o cercetare de teren în zona de sud-vest a satului Cârломănești, în punctul *La Arman* situat, în linie dreaptă, la circa 400 m sud-vest de așezarea din punctul *Cetățuia* ce făcuse obiectul săpăturilor menționate. Punctul *La Arman* a mai fost cercetat în 1975, printr-un sondaj restrâns, fiind descoperite resturi de locuire aparținând sfârșitului culturii Monteoru, ulterior atribuite „aspectului cultural Petrișoru-Racovițeni” de la finele epocii bronzului în Muntenia³.

Din punct de vedere geo-morfologic punctul *La Arman* este situat pe un platou desprins din terasa dreaptă a Buzăului în zona în care acesta primește apele Nișcovului, ultimul său afluent pe dreapta înainte de ieșirea din zona de dealuri.

¹ Cercetările precedente s-au desfășurat sub conducerea lui Mircea Babeș, începând din 1967 iar apoi între 1972-1981. Între 1979-1981 din colectiv a făcut parte și I. Motzoi-Chicideanu. Colectivul din 2001-2003 a fost constituit din M. Babeș, I. Motzoi-Chicideanu, Despina Gugiu, de la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, M. Constantinescu, N. Sultana de la Centrul de Cercetări Antropologice „Francisc I. Rainer”, E. M. Constantinescu, D. Sârbu și S. Matei, din partea Muzeului Județean Buzău și Monica Negoită, studentă la Facultatea de Istorie a Universității Valahia din Târgoviște. Pentru bibliografia cercetărilor vezi M. Babeș, *Dacia* NS 29, 1975, p. 125-139; A. Oancea, *CAMNI* 2, 1976, p. 191-237; A. Oancea, M. Udrescu, D. Nicolăescu-Plopșor, *SCIVA* 13, 1976, p. 3-6; M. Babeș, *SCIVA* 28, 1977, 3, p. 319-352; M. Cârțumaru, *SCIVA* 28, 1977, 3, p. 353-364; M. Udrescu, *SCIVA* 28, 1977, 3, p. 365-374; V. Drâmbocianu, *SCIVA* 30, 1979, 1, p. 95-100; M. Babeș, E. M. Constantinescu, *Materiale* 13 (Oradea), 1979, p. 147-148; M. Babeș, E. M. Constantinescu, *Mousaios* 3, 1981, p. 25-27; M. Babeș, vocea *Cârломănești*, *EAIVR* 1, 1994, p. 313-314.

² A. Oancea, M. Șt. Udrescu, D. Nicolăescu-Plopșor, *op.cit.*

³ A. Oancea, *CAMNI* 2, 1976, p. 191-237; idem, *SCIVA* 31, 1980, 4, p. 615-621; idem, *Dacia* NS 25, 1981, p. 131-191; idem, *CAMNI* 5, 1982, p. 53-58; A. Oancea, V. Drâmbocianu, *SCIVA* 28, 1977, 4, p. 509-529; A. Oancea, V. Drâmbocianu, *Mousaios* 2, 1978, p. 3-9.

Platoul, de o formă neregulată, este pe alocuri delimitat de restul terasei prin mai multe viroage, dintre care una, mai largă, îl desparte spre est-nord-est de *Cetățuie*, iar altele sunt folosite și astăzi ca drumuri (Fig. 1). În ultimii ani câțiva localnici au cules din malul unei asemenea ulițe, în locul unde acesta avea peste 2 metri înălțime, materiale arheologice. Cu această ocazie au fost observate mai multe oseminte umane, de lângă care au fost adunate o ceașcă cu două torți, un vas mai mic și un fragment de colan din metal (bronz ?) cu un capăt răsucit⁴. În Septembrie 2001 s-au putut observa în mal trei morminte de inhumatie, dintre care două drastic deranjate. Cel de al treilea se păstra ceva mai bine, în mal fiind vizibilă doar calota craniană, ceea ce sugera că restul mormântului nu era deranjat. La suprafață se găsesc cioburi moderne, aduse cu gunoiul de grajd, terenul fiind astăzi cultivat. Ceva mai rar se găsesc și cioburi preistorice, dintre care se remarcă cele cu suprafața brăzdată cu măturica. În cursul cercetărilor din punctul *Cetățuia* singura descoperire cu caracter mortuar fiind reprezentată de mormântul din așezare, rămânea ca o datorie a colectivului de cercetare identificarea ansamblurilor funerare corespunzătoare locuirilor din epoca bronzului. În aceste condiții descoperirea unui complex funerar în preajma stațiunii din punctul *Cetățuia*, ca și faptul că acesta se găsește într-o bună relație stratigrafică cu o locuire monteoreană târzie de pe platou, a oferit un bun prilej de cercetare. Din păcate, datorită faptului că suprafața *Armanului* este cultivată, în anul 2001 nu s-a putut efectua decât un sondaj restrâns al cărui scop era salvarea unui mormânt⁵. Doi ani mai târziu, în Septembrie 2003, s-a făcut o reverificare a amplasării obiectivului arheologic și raportarea lui la ridicarea topografică efectuată la comanda Muzeului Județean Buzău. Cimitirul identificat a constituit obiectivul unor săpături de salvare, prima campanie având loc în intervalul 11 Septembrie - 11 Octombrie 2003.

Locul denumit *La Arman* se găsește la marginea sud-vestică a platoului menționat, pe terasa nordică a Nișcovului, ridicată deasupra luncii râului cu circa 60 m. În prezent terenul este împărțit în loturi personale cultivate cu porumb, fapt care a limitat cercetarea arheologică. Către vest *Armanul* este tăiat de o viroagă, astăzi uliță a satului Cârломănești. Viroaga s-a lărgit cu vremea, iar de 4-5 ani în urmă a fost amenajată cu bulldozerul în mai multe rânduri. Ca urmare, marginile drumului au astăzi înfățișarea unor maluri înalte de circa 2-3 m, în cel dinspre răsărit fiind observate și culese de către localnici oseminte umane. Dincolo de drum, spre vest, în spatele unor gospodării actuale platoul se continuă circa 50-100 m până la o altă viroagă, mai largă, ce constituie limita sa apuseană.

Cimitirul identificat pe *Arman*, se află destul de aproape de stațiunea monteoreană din punctul *Cetățuia*. Se conturează astfel problema raportului dintre cimitirul identificat pe *Arman* și locuirea de pe *Cetățuie*. Primele obiective avute în vedere în campania 2003 au fost stabilirea limitelor zonei funerare, evidențierea

⁴ Mulțumim și pe această cale Anișoarei Toma și soților Marian și Veronica Sandu pentru informațiile și sprijinul oferite.

⁵ Cf. I. Motzoi-Chicideanu, D. Gugu, sub tipar la SCIVA 52-53, 2001-2002, unde se amintește că prin 1998-1999 câțiva copii au găsit în malul drumului un mormânt de la care s-au recuperat un colan din metal și două „oale”, dintre toate mai păstrându-se azi la Muzeul Județean Buzău doar un mic vas globular.

etapelor de înmormântare, particularitățile obiceiurilor mortuare ale cimitirului. Răspunsurile la aceste întrebări depind însă de extinderea cercetărilor, campania din 2003 constituind doar un început. O altă problemă care a stat în fața colectivului arheologic în cursul campaniei 2003 este aceea a locuirii aparținând unei etape finale a culturii Monteoru. Încă din 1975 A. Oancea menționa o așezare pe platoul *La Arman*, caracterizată prin ceramică striată și pe care o atribuia „aspectului Petrișoru-Racovițeni”. În 1980-1981 unul dintre noi a făcut câteva cercetări de suprafață pe *Arman*, găsind mai multe cioburi cu *Besenstrich* și chiar un omoplat de vită cu cavitatea glenoidă crestată, piesă ce asigură contemporaneitatea acestei locuiri cel puțin cu prima etapă a culturii Noua. În 2001 a mai fost cercetat superficial, prin taluzarea malului, și un complex adâncit în pământ, cu mult material ceramic și oase de animale. Întregul material ceramic era puternic ars secundar, în complex mai fiind găsite bucăți masive de chirpic, unele arse până la zgurificare⁶.

În toamna 2001 a fost salvat **M. 1**, descoperit la -1.10 m de la nivelul actual de călcare. Mormântul fusese parțial deranjat, craniul fiind vizibil în malul drumului. În umplutura gropii ca și pe fundul ei au fost găsite mai multe pietre de râu. Pe fundul gropii se găsea un schelet așezat chircit pe partea stângă cu craniul către SV. În dreptul feței se găsea o ceașcă cu două torți supraînălțate, trase din buză și decorată cu incizii. În dreptul vertebrelor cervicale a fost descoperit un colan din categoria *Ösenhalsringe*, iar sub craniu un *Lockenring* și un fragment de brățară, toate din Cu/bronz (Fig. 3). Analiza antropologică a resturilor osteologice a relevat faptul că este vorba de un individ de sex feminin⁷. Pe baza caracteristicilor de formă și decor ale ceștii M.1 a fost atribuit stilului ceramic Monteoru Ic1.

În campania din 2003, pentru cercetarea cimitirului a fost trasată o secțiune – S. II – cu dimensiunile 17.5 x 4 m, orientată aproximativ V-E, perpendiculară pe ulița actuală, în dreptul gospodăriei Marian Sandu. Locul exact al amplasării secțiunii a fost determinat de prezența în marginea drumului a unui alt mormânt de înhumăție deja deranjat parțial. Imediat după trasarea secțiunii a fost materializată în teren o axă de triangulație orientată N-S. Cum posibilitatea amplasării unor borne permanente era exclusă, terenul fiind cultivat, poziția axei de triangulație a fost fixată pe plan prin raportarea la 3 stâlpi din beton din gardul de S al gospodăriei Petre Marina. Pe baza axei de triangulație s-a redactat un plan general la scara 1/200, pe care a fost trasat amplasamentul secțiunilor S. I/2001 și S.II/2003, gardul de beton al gospodăriei P. Marina și drumul de căruțe care traversează *Armanul* de la N la S, toate raportate la traseul uliței amenajate cu bulldozerul (Fig. 2). În cursul cercetării s-a mai efectuat și o verificare de suprafață pe terenul aflat la vest de gospodăriile Marian Sandu și Ioan Toșu, situat pe un pinten desprins către S din terasa înaltă a Nișcovului. La suprafață se găsesc cioburi preistorice și o cantitate remarcabilă de bolovani de râu, ultimii indicând prezența unor complexe arheologice. De altfel și din spusele localnicilor, cu prilejul unor săpături cu caracter gospodăresc, de-a lungul anilor s-au găsit „oale, oase și cenușe”. Pe baza acestor informații și a observațiilor din teren este posibil ca

⁶ Locuirea monteoreană târzie urmează a fi studiată într-un cadru aparte de către Tiberiu Vasilescu.

⁷ Cf. N. Mirițoiu, A. Soficar, N. Sultana, sub tipar la SCIVA 52-53, 2001-2002.

necropola identificată pe *Arman* să fie întinsă mai spre vest și mai spre nord, parțial sub câteva din gospodăriile satului Cârlomanești⁸.

Din punct de vedere stratigrafic situația se prezintă astfel: sub un sol negru, afânat de arături, gros de circa 0.20-0.25 m, se întinde o depunere de pământ negru cenușos cu material arheologic reprezentat prin fragmente ceramice, bucăți de chirpic, oase de animale și pietre de râu. Grosimea acestei depuneri este de circa 0.30 m. Imediat sub ea se găsește un sol cafeniu la culoare, lutos și dur, fără material arheologic. Grosimea acestei depuneri este, în medie, de 0.40 m, sub ea găsindu-se un loess galben. În depunerea neagră-cenușoasă au fost înregistrate pe câteva planuri aglomerări de material arheologic, care însă nu constituiau complexe distincte. După materialul ceramic, depunerea respectivă aparține unei etape finale a culturii Monteoru, caracterizată fiind prin prezența unor cioburi din pastă cu cioburi pisate, cu suprafața brăzdată de striuri. Formele care au putut fi identificate sunt borcanul cu margine simplă, uneori cu brâu sub buză, simplul sau alveolat, castroane din pastă de calitate mai bună, cu corp emisferic, cioburi cu decor tipic stilului MIIb. Singura piesă de metal este reprezentată printr-un buton din Cu/bronz. Rareori, antrenate de ganguri, au apărut cioburi de stil Ic1 sau Ic2. Subliniem faptul că nu a fost surprins nivelul de călcare corespunzător complexelor funerare suprapuse de stratul negru cenușos.

În cursul cercetărilor din campania 2003 au fost surprinse mai multe complexe (Fig. 2) – morminte, gropi – după cum urmează:

M. 2 – se găsea în malul de pe partea stângă a uliței amenajată cu bulldozerul. Pentru cercetare s-a taluzat malul, apoi a fost desenat și ridicat scheletul. Datorită deranjamentelor recente craniul lipsea. Scheletul, aflat la – 1.41 m de la nivelul actual de călcare, se găsea chircit pe partea stângă, cu mâinile îndoite din cot și cu palmele aduse în sus. Scheletul avea craniul îndreptat către SV (Fig. 4/1). În dreptul cefei se găsea o cupă cu corp globular și cu marginea răsfântă și lățită, care după decorul incizat aparține „fazei” Monteoru Ib (Fig. 4/3). După ridicarea scheletului s-a taluzat malul din nou și s-a observat că groapa mormântului, săpată de sub stratul cafeniu, era în trepte, în sensul că de la groapa inițială s-a mai săpat în jos, pe fundul treptei a doua fiind depus scheletul (Fig. 4/2).

M. 3 – se găsea tot în mal, la – 0.95 m de la nivelul actual de săpare, fiind puternic deranjat. Din oase se mai păstrau doar tarsienele, metatarsienele și falangele ambelor picioare. S-a putut deduce că scheletul a fost așezat tot pe partea stângă, foarte probabil cu craniul către SV. Nu au fost descoperite elemente de inventar.

M. 4 – a apărut la -0.45 m de la nivelul actual de săpare, în colțul de SV al secțiunii, sub forma unei grămezi de bolovani de râu, deasupra căroră se găsea un bolovan din conglomerat. Deasupra pietrelor s-au găsit doi molari de cabalină și o roată de car, miniaturală, din lut (Fig. 5/1). În ce măsură roata miniaturală și molarii de cabalină aparțin mormântului este mai greu de precizat, fiind deschisă posibilitatea ca ele să reprezinte resturi ale stratului de locuire care a suprapus mormintele. După

⁸ O ridicare topografică cu teodolitul a mai fost făcută și de către Dan Ștefan, ridicare care a cuprins și terenurile din spatele celor două gospodării menționate mai jos, întregul plan digitalizat fiind racordat la ridicarea efectuată în sistem GPS în cursul anului 2002.

răzuială s-a conturat groapa, de formă ovală. Scheletul se găsea la adâncimea de – 0.57 m de la nivelul actual de săpare, chircit pe stânga cu craniul către SV, cu membrele inferioare îndoite din genunchi și călcăiele aduse către șezut. Măinile erau îndoite din cot cu palmele aduse spre față (Fig. 5/2). După demontare, sub craniu, lângă temporalul stâng, s-au găsit două inele de buclă din Cu/bronz (Fig. 5/3).

M. 5 – a fost descoperit la – 0.37 m, sub forma unui grup de bolovani de râu și a unuia din conglomerat, sub care se zăreau câteva oase. Parțial mormântul se găsea sub peretele de sud al secțiunii, astfel că s-a lărgit săpătura în acest loc. Peste grămada de bolovani de râu s-au găsit cioburi mici, bucăți mici de chirpic, fragmente de oase de animal și, din nou, o roată de car miniaturală din lut. Subliniez că peste bolovanul din conglomerat se găsea un ciob cu decor în relief tipic stilului Monteoru Ic2. Forma gropii în plan nu a fost surprinsă cu claritate, dar după aspectul grămezii de pietre, foarte probabil groapa era ovală. Sub pietre a fost descoperit un schelet de adult, chircit pe dreapta cu craniul către SV. Mâna dreaptă este îndoită din cot, cu palma adusă spre față, iar cea stângă avea brațul paralel cu coloana vertebrală, iar antebrațul ușor îndoit din cot cu palma adusă sub genunchi (Fig. 6/1a-b). Peste bazin se găseau mai multe cioburi de la vase sparte din vechime, pe unul dintre ele păstrându-se un fragment de decor în relief care-l apropie de stilul Monteoru Ic2, iar altele provenite de la un vas de dimensiuni mari, dintr-o pastă cu cioburi pisate, arsă neuniform și cu suprafața netezită. După cât s-a păstrat din profil, vasul, cu un prag la partea inferioară unde se găsește și o proeminență, ar fi putut fi un *Spendegefäß* (Fig. 6/2).

M. 6 – a fost descoperit în taluzul uliței, la circa 6 m nord de secțiune, fiind parțial distrus. Se găsește la – 0.65 m de la nivelul actual de călcare. Datorită faptului că mormântul era plasat într-o zonă cu multă vegetație – arbuști – nu a putut fi cercetat.

M. 7 – a fost descoperit la – 0.45 m de la nivelul actual de călcare, în colțul de NE al sondajului S.I/2001. Groapa nu a putut fi surprinsă pe plan, dar se putea observa în profil că nu era adâncă decât de 0.25 m. Groapa a fost umplută cu bolovani de râu și, din nou, cu unul din conglomerat. Sub pietre, la – 0.54 m, se găsea un schelet de copil, chircit pe stânga cu craniul către SV, într-o stare deosebit de precară de conservare. Nu a avut nici un fel de element de inventar.

M. 8 – a apărut la - 0.40 m de la nivelul actual de săpare sub forma unei grămezi masive din bolovani de râu, care acopereau o suprafață rectangulară (Fig. 7/1). Colțul de NV era deranjat de Gr. 10a-b. După secționare s-a observat că groapa, de formă ovală, fusese săpată în trepte, iar după depunerea cadavrului, a fost umplută cu pietre (Fig. 7/2a-b). Pe fund, la – 1.05-1.10 m, se găsea un schelet chircit pe stânga, cu craniul către SV. Membrele inferioare erau îndoite din genunchi, cu călcăiele aduse spre șezut. Membrele superioare lipseau, ca și o parte din scheletul cranial, datorită unui gang de animal care a deranjat mormântul. În spatele scheletului, aproximativ în dreptul vertebrelor toracice, s-a găsit un *Lockenring* din Cu/bronz (Fig. 7/3). Este posibil ca și o brățară simplă, cu capetele subțiate, descoperită într-un gang ce străbătea Gr. 10a să fi aparținut acestui mormânt.

M. 9 – a apărut sub forma unei grămezi mai mici din bolovani de râu, sub care, la – 0.77 m de la nivelul actual de săpare, se găseau fragmentele unui schelet de copil,

deosebit de precar conservat. După fragmentele unor oase lungi, tibii și peroneu, scheletul a fost așezat chircit, dar nu se poate preciza pe ce parte. Orientarea este tot către SV (Fig. 8/1). Lângă fragmentele de cutie craniană se găsea o ceașcă cu două torți, nedecorată (Fig. 8/2).

M. 10 – a fost descoperit la -0.98 m de la nivelul actual de săpare. A avut o groapă rectangulară cu colțurile rotunjite, „căptușită” pe margini cu bolovani de râu. În interior s-au găsit doar câteva fragmente de oase calcinate, dar dimensiunile lor sunt prea mici pentru a se putea stabili dacă este vorba de oase umane (Fig. 9/1). În schimb, aproape de latura de N s-a găsit o ceașcă cu două torți, întreagă, cu un decor din incizii și impresiuni punctiforme, specific stilului Monteoru Ib (Fig. 9/2).

M. 11 – a fost descoperit la -0.91 m de la nivelul actual de săpare, scheletul fiind suprapus de doi bolovani mari de râu. Scheletul, al cărui craniu se găsea așezat pe partea stângă, se găsea în decubit ventral, cu membrele inferioare îndoite din genunchi și căzute pe stânga, iar cele superioare îndoite din coate cu palmele aduse către față. Și în acest caz orientarea scheletului era cu craniul către SV (Fig. 10/1). În gură s-au găsit două inele de buclă din Cu/bronz (Fig. 10/2).

M. 12/Cpl. 1 – a apărut la -0.23-0.25 m de la nivelul actual de săpare sub forma unei grămezi din bolovani de râu, de formă aproximativ circulară. Stratigrafic, complexul este suprapus de depunerea neagră-cenușoasă, în acest loc, aproape de capătul vestic al S.II, stratul arabil fiind răzuat cu un bulldozer cu 2-3 ani în urmă. Deasupra complexului, în depunerea neagră-cenușoasă au fost găsite cioburi și oase de animale. După secționare s-a observat că groapa avea o formă aproximativ cilindrică (Fig. 11/1). După curățare s-a observat că în centru se găsea o mandibulă de animal, probabil cabalină, iar sub ea o ceașcă cu două torți trase din buză și supraînălțate, cu un decor tipic stilului Monteoru Ic2 (Fig. 11/2). La demontare s-a observat că unele pietre fuseseră trecute prin foc, iar printre ele s-au mai găsit așchii de oase, un molar de carnivor și un altul de ovicaprină. A fost considerat cenotaf și a primit, ulterior, sigla **M. 12**.

M. 13/Cpl. 2 – a apărut la -0.35-0.37 m de la nivelul de săpare sub forma unei grămezi din bolovani de râu, de formă aproximativ circulară. Către nord, complexul este suprapus parțial de profilul nordic al secțiunii. Din punct de vedere stratigrafic complexul este suprapus de stratul de sol negru-cenușos. Aproximativ în mijlocul masei de pietre de râu s-a putut observa o alveolă în care s-a descoperit un ciob cu decor în relief de stil Monteoru Ic2. După desenul de plan, complexul a fost secționat și s-a observat că groapa a avut în mijloc un soi de „puț” circular, în profil silueta complexului relevând că groapa a avut o primă treaptă de la care s-a coborât în centru cu încă circa 40 cm (Fig. 12/1). Întreaga groapă a fost umplută cu bolovani de râu, iar pe fund s-a găsit o ceașcă cu două torți, cu un decor incizat, tipic Monteoru Ic1 (Fig. 12/2). Întregul complex a fost considerat un cenotaf și a primit, ulterior, sigla **M. 13**.

Cpl. 3 – a apărut la -0.44 m de la nivelul de săpare, sub forma unei grămezi mai mici de bolovani de râu. Grupul acesta de bolovani se găsea la circa 0.15-0.20 m spre SE de complexul anterior. La cercetare s-a dovedit că este un simplu grup alcătuit din 12 bolovani, foarte probabil risipiți din Cpl. 2.

Cpl. 4 – a apărut la circa 0.24-0.30 m de la nivelul de săpare fiind alcătuit din fragmente ceramice, mici bucăți de chirpic, oase de animale și ceva mai rare, pietre de râu. La cercetare s-a dovedit că este vorba de o alveolare a depunerii negre-cenușii. Cele mai multe din fragmentele ceramice aparținând acestui complex provin de la vase din pastă grosieră, cu suprafața brăzdată cu măturica. Pe această bază grupul de materiale poate fi atribuit locuirii din perioada târzie a epocii bronzului.

Cpl. 5 – a apărut la – 0.40 m de la nivelul actual de săpare, parțial sub profilul de E al suprafeței. Este constituit din bolovani de râu. Pentru cercetarea în suprafață s-a prelungit secțiunea, lăsându-se un martor pentru secționarea complexului și desenul de profil.

Ulterior s-a dovedit că este vorba de un mormânt de înhumatie care a căpătat sigla M.8.

Cpl. 6 – a apărut la – 0.35 m de la nivelul actual de călcare, sub forma unei pete circulare cu diametrul de 1.10 m, de culoare neagră. După secționare s-a constatat că este vorba de o groapă modernă.

Cpl. 7 – a apărut la – 0.35 m de la nivelul actual de călcare, sub forma unei pete circulare cu diametrul de 1.00 m, având o culoare neagră. După secționare s-a constatat că este de fapt o alveolare a stratului de pământ negru.

Cpl. 8 – a fost descoperit la – 0.37 m de la nivelul actual de călcare, sub forma unei grămezi de pietre. Ulterior s-a dovedit a fi un mormânt de înhumatie care a primit sigla M. 5.

M. 14/Cpl. 9 – a fost descoperit la – 0.36 m de la nivelul actual de săpare, sub forma unui grup de pietre de formă aproximativ rectangulară. După ce a fost curățat s-a făcut un desen la scara 1/10 și apoi a fost secționat. S-a observat că întregul complex avea o groapă puțin adâncă, umplută cu pietre de râu (Fig. 13/1). Pe fund, aproximativ la mijlocul complexului a fost descoperită o ceașcă cu două torți, cu decor tipic Ic1 (Fig. 13/2). Pe această bază a fost socotit a fi un cenotaf și a primit ulterior sigla M. 14.

Cpl. 10a-b – a fost descoperit la – 0.40 m, sub forma unei pete circulare, de culoare cafenie pătată. Complexul, în fapt două gropi întretăiate, deranjau parțial, către E, amenajarea funerară a M. 8. La partea superioară s-au găsit bucăți masive de chirpic arse secundar, uneori până la vitrifiere, bolovani de râu și un fragment de râșniță. Umplutura conținea cioburi, unele cu Besenstrich, altele provenind de la castroane semisferice cu buza îngroșată și două cioburi cu decor tipic Monteoru IIB. Într-un gang ce străbătea gropile s-a găsit o brățară din Cu/bronz, simplă, cu capetele ascuțite. Este posibil ca brățara să fi aparținut M. 8 care a fost deranjat de cele două gropi. Către fundul gropii 10a, în umplutura propriu-zisă, s-a descoperit un colan din Cu/Bronz, cu capetele răsucite. Abia la fundul complexului și pe profilul secțiunii acestuia s-a putut observa cu claritate că este vorba de două gropi, **10a** străpunsă de **10b**, cea de a doua situată către NV. Ambele gropi se lărgeau către fund, astfel că extremitatea estică a Gr.10a se găsea sub M. 8. Pe fundul Gr.10a s-au găsit mai multe oase de animal, dintre care se remarcă un craniu de ovicaprină și o mandibulă de cabalină. După materialul ceramic gropile 10a-b aparțin locuirii monteoarene târzii.

M. 15/Cpl. 12 – a fost descoperit la – 0.42 m de la nivelul actual de săpare, sub forma unei grămezi de bolovani de râu ovală. Întregul complex se găsea într-o groapă adâncă de circa 0.10 m, săpată în stratul cafeniu. Sub pietre s-au găsit două cioburi mici atipice. A fost considerat un cenotaf și a primit sigla **M. 15**.

Cpl. 14 – a fost descoperit la – 0.60 m de la nivelul actual de călcare, sub forma unei pete aproximativ circulare, parțial sub profilul de sud al secțiunii. După secționare s-a observat că este vorba de o groapă care se lărgea către fund. La partea superioară se găseau foarte multe bucăți masive de chirpic, arse secundar, uneori până la vitrifiere. Mai multe bucăți de chirpic prezentau urme de făuială. Materialul ceramic din groapă se caracterizează prin prezența cioburilor cu suprafața brăzdată de striuri (*Besenstrich*), ceea ce indică că groapa aparține locuirii monteorene târzii. În afara cioburilor din umplutură s-au mai adunat mai multe oase de animale, între care se remarcă o mandibulă de bovină.

Săpăturile din punctul *La Arman* au dus la identificarea unui cimitir aparținând epocii bronzului, respectiv culturii Monteoru. Asupra întinderii sale, respectiv asupra numărului de înmormântări, este prea devreme să ne pronunțăm. Observațiile de teren lasă să se bănuiască o întindere care cuprinde nu numai locul *La Arman*, dar și o bună parte din zona sudică a satului Cărlomănești, ceea ce este oarecum de așteptat judecând după întinderea unora dintre cimitirele monteorene cunoscute⁹.

Cele 15 complexe funerare, morminte și „cenotafe”, plasate destul de aproape unele de altele, nu au avut amenajări exterioare, întregul cimitir fiind plan. În ceea ce privește ritul funerar, se pune problema în ce măsură puținele oase calcinate din M. 10 pot fi socotite drept resturi ale unui mormânt de incineratie. Structura mormântului – cu o groapă rectangulară căptușită cu bolovani – și cantitatea mică de oase calcinate nu permit însă o asemenea interpretare, fiind mai degrabă vorba de un complex similar celorlalte „cenotafe”.

Dintre particularitățile cimitirului se distinge în primul rând constanța dispunerii scheletelor cu craniile către SV, practică mai puțin obișnuită la înmormântările monteorene cunoscute până astăzi¹⁰. Cum însă cercetările sunt abia la început este prematură o discuție mai detaliată pe această temă. Cu excepția M. 5, toate înmormântările au avut scheletele dispuse chircite lateral pe stânga. În ce măsură aceste diferențe de dispunere a cadavrelor – stânga sau pe dreapta - sunt în relație cu grupele de sex/vârstă se va putea stabili abia după diagnoza antropologică.

O altă particularitate este dată de cele patru complexe – Cpl. 1/M. 12, Cpl. 2/M. 13, Cpl. 9/M. 14 și Cpl. 12/M. 15 – dintre care trei au avut câte un vas. Dintre acestea Cpl. 2/M. 13 avea o groapă cu treaptă, la fel cu M. 2 și M. 8. Umplutură cu pietre de râu s-a găsit și în cazul M. 8, iar celelalte morminte au avut amenajări cu pietre, fie sub forma unor grămezi (cazul mormintelor 4, 5, 7 și 9), fie sub forma „căptușirii” gropilor cu pietre (mormintele 1, 10 și 11). Interpretarea ca „cenotafe” a unor

⁹ Vezi de pildă Cimitirul 4 de la Sărata Monteoru cu peste 140 de morminte, cf. L. Bâzu, *Dacia* NS, 23, 1989, p. 39-78, sau cel de la Căndești despre care se menționează că a avut peste 700 de înmormântări, cf. M. Florescu, A. C. Florescu, *Materiale* 15 (Brașov), 1983, p. 112-123.

¹⁰ În linii mari „orientările” mormintelor monteorene sunt preferate către V, VNV, NV sau, mai puține numeric, NE, ENE, E.

complexe fără resturi osteologice descoperite în zone funerare preistorice este frecventă. Pentru cimitirul de la *Arman* pledează în acest sens asemănările de structură, eventual și prezența inventarului ceramic la trei dintre presupusele cenotafe. Dar nu poate fi exclusă nici posibilitatea ca aceste presupuse cenotafe să reprezinte, nu neapărat morminte simbolice, ci anume amenajări, desigur legate de obiceiurile mortuare, dovada în acest sens constând din prezența lor în interiorul unor zone funerare distincte, dar având semnificații ce nu pot fi surprinse arheologic.

De asemeni mai trebuie remarcat obiceiul umplerii gropilor cu pietre. Prezența pietrelor în gropile funerare este binecunoscută în mediul monteorean, cum este cazul la Gura Văii¹¹, Pietroasa Mică¹² sau la Coroteni¹³. Dar practica rituală a umplerii întregii gropi funerare cu pietre de râu pentru mediul monteorean este atestată deocamdată într-un singur caz la Căndești, la M. 500¹⁴. Morminte cu gropi umplute cu pietre se cunosc și în mediul Mnogovalikovaja¹⁵. Un alt element distinctiv îl constituie gropile cu trepte, fie că este vorba de morminte (M. 2 și M. 8), fie că este vorba de cenotafe (Cpl. 2/M. 13). Gropi cu treaptă sunt menționate din nou la Căndești¹⁶, ele fiind bine cunoscute în mediul Mnogovalikovaja¹⁷, de unde, destul de probabil, au pătruns în mediile Monteoru.

Mormintele și cenotafele descoperite se găsesc oarecum grupate, dovada fiind dată de distanțele mici la care se află unele de altele. Este foarte posibil ca cele 15 complexe cu caracter funerar să fi constituit un „cartier” al cimitirului, corespunzând unui anume segment al comunității respective, în același sens pledând oarecum și inventarele mai deosebite, în special cel al M. 1.

Judecând după ceramica descoperită în morminte, înmormântările identificate până acum pe *Arman* se întind în timp în intervalul corespunzând, în cronologia tradițională, „fazelor” Monteoru Ic2-Ib. Este evident că în stadiul actual al cercetării nu se poate susține că cimitirul a avut această durată, fiind de așteptat înmormântări mai vechi sau mai noi. Un lucru pare însă cert și anume că locuirea monteoreană târzie, documentată prin gropile 10a-b și 14 ca și prin complexul (groapă ?) identificat în 2001, constituie un *terminus ante quem* pentru funcționarea cimitirului de la *Arman*. Raportarea necropolei la așezarea monteoreană de pe *Cetățuie* comportă unele semne de întrebare. Din ceea ce se cunoaște până în prezent pe *Cetățuie* lipsesc nivele cu ceramică aparținând stilurilor Ic1-Ib, ceea ce ar părea să infirme corespondența dintre cele două obiective, deși foarte apropiate. Dar, pe de altă parte, suntem tot mai mult îndrituiți să ne întrebăm în ce măsură stilurile ceramice Ic1 și Ib¹⁸ reprezintă faze

¹¹ C. Buzdugan, *Carpica* 1, 1968, p. 101-110.

¹² A. Oancea, *Dacia* NS 25, 1981, p. 136-139, dar cu o tipologie a amenajărilor funerare din pietre lipsită de teme.

¹³ V. Bobi, *Vrancea StCom* 5-7, 1982-1984 (1987), p. 17-38.

¹⁴ M. Florescu, A. C. Florescu, *op.cit.*, p. 113-114, cu o interpretare naivă.

¹⁵ E. Savva, *Kul'tura mnogovalikovej keramiki Dnestrovskogo-Prutskogo meždureč'ja*, Chișinău 1992, p. 81-84, fig. 30/1, 3 și 11.

¹⁶ M. Florescu, A. C. Florescu, *op.cit.*

¹⁷ E. Savva, *op.cit.*, p. 73-75.

¹⁸ E. Zaharia, *Dacia* NS 37, 1993, p. 15-38.

distincte ale culturii Monteoru sau tradiții ceramice specifice grupei Monteoru doar în zona de Curbură a Carpaților¹⁹.

Privind în perspectivă, noul cimitir monteorean descoperit la Cârломănești – *La Arman*, se arată a fi foarte promițător, chiar dacă deocamdată numărul complexelor funerare este mic. Varietatea de ritual, inventarele mortuare, problemele pe care le ridică, toate vorbesc de la sine pentru importanța descoperirii, motiv pentru care ne propunem reluarea cercetărilor.

THE BRONZE AGE CEMETERY FROM CÂRLOMĂNEȘTI - LA ARMAN (The 2003 campaign)

Abstract

In a rescue intervention in fall 2001 was saved a Bronze Age tomb in the village Cârломănești, county Buzău, near the Bronze Age settlement from the same locality situated in the point *Cetățuia*. Due to objective reasons an archaeological excavation was impossible on that time. In September 2003 were started the excavations the main purpose being to save the Bronze Age cemetery already destroyed by erosion and villagers.

The cemetery is placed on a large plateau called *La Arman* which is part of the northern terrace of Nișov spring at about 400 m south-west of the settlement *Cetățuia*. To day the terrace is about 40 m height and is cultivated with maize. The first tombs appeared in a ravine which „cut” the plateau and became the main street of the village. After the inventory – especially a cup with two handles – of the grave 1, the burial belongs to the „phase” Ic1 of the Monteoru culture (see footnote 5). Although in *Cetățuia* were performed archaeological researches on a large scale during several campaigns in 1972-1981 only one tomb, belonging to a late stage of Monteoru culture, was discovered inside the settlement, the place of the necropolis remaining unknown.

Due to the time of crop and restricted financial support the rescue excavation of the fall 2003 was made on a small scale. In the same time a topographical sketch of the entire plateau was made. In the first campaign were discovered 15 funerary objects on a surface of about 80 square meters. The inventories of the tombs consist of jewelry – ear rings and a collar so-called *Ösenhalsring* – and pottery. The skeletons laid crouched on the left side, excepting grave 5 with the skeleton laying on the right side and grave 11 with the skeleton laying on the belly but with the legs flexed and laying on the left, all with the skulls toward SSW or SW. Very interesting is the manner in which some grave pit were dug, i.e. the grave nr. 2 with a pit with two stairs, or the custom to fill up the pit-grave with a lot of pebbles, i.e. grave nr. 8. The rest of the tombs had the skeletons covered also by pebbles and in the middle of these a large slab of conglomerate. Except the skeleton graves – nr. 1-10 – were discovered another four objects without human bones – Cpl. 1-2, 9 and 12. The structure of these – pit, in one case with step, and the filling with a large amount of pebbles – and the inventory – a cup for Cpl. 1, 2 and 9 – are very close to those of the tombs reason for which all these four objects were considered as symbolic graves, so-called „cenotaphs”. A special case is the grave nr. 10. The tomb had an oblong pit with some rocks around and inside a double handled cup. In the pit were discovered

¹⁹ Vezi mai nou și I. Motzoi-Chicideanu, Mousaios 8, 2003, p. 37-59.

only small pieces of burnt bone. The form and dimensions of the pit are unusual for a cremation grave and the burnt bones were too small to see if they are human ones or not. We think that the grave nr. 10 could be also a „cenotaph”.

The custom to fill the pit graves with pebbles seems to be of eastern origin as is proved by some tombs belonging to Mnogovalikovaja culture. The same thing could be said regarding the pit graves with two steps.

Regarding the decoration of the cups of the inventories the graves could be placed in the Ic2-Ib „phases” of Monteoru culture. The cemetery ceased to function some time in the Late Bronze Age as is proved by two large (nr. 10a-b and 14) pits with a pottery characteristic for the final stage of Monteoru culture.

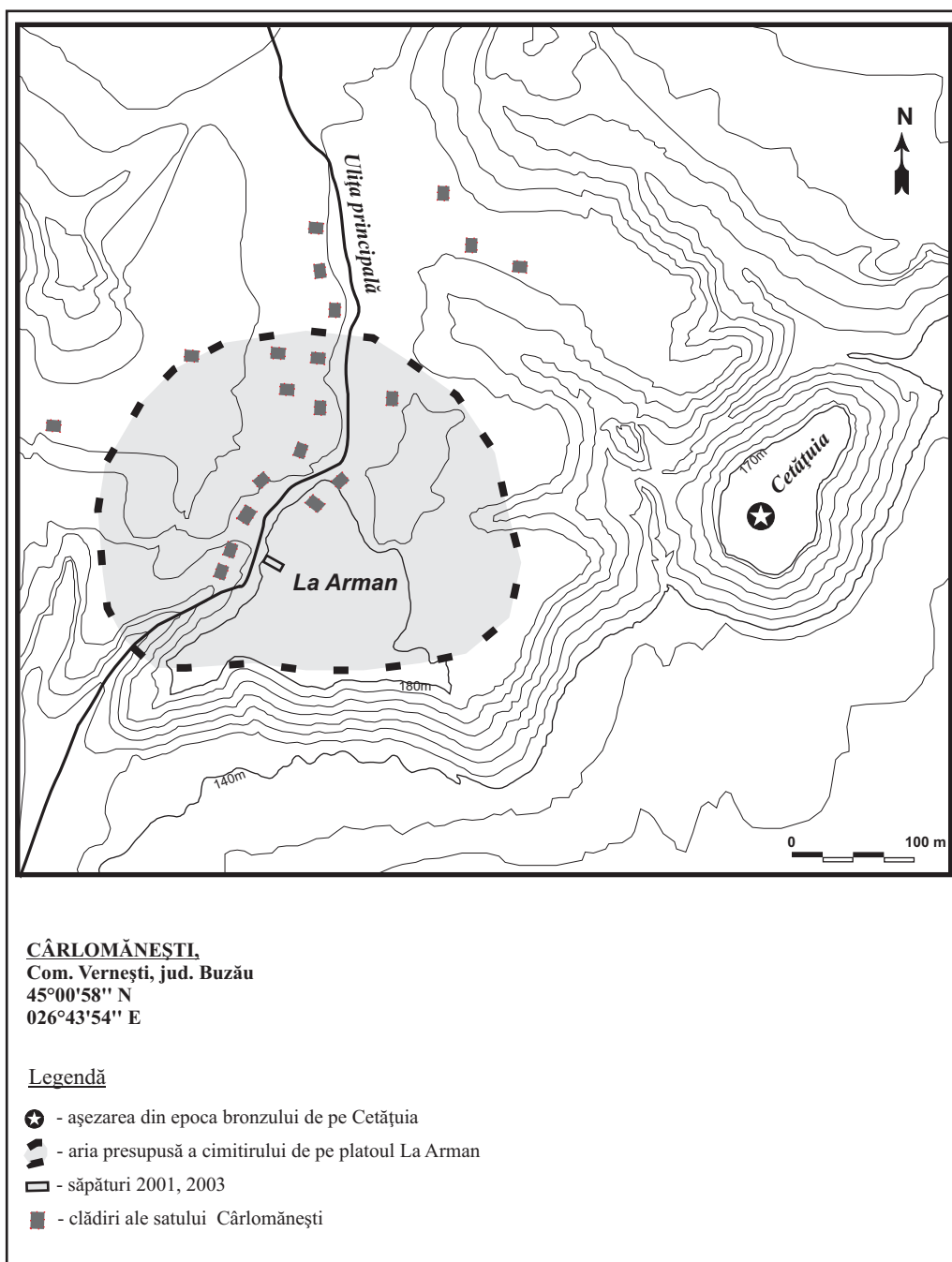
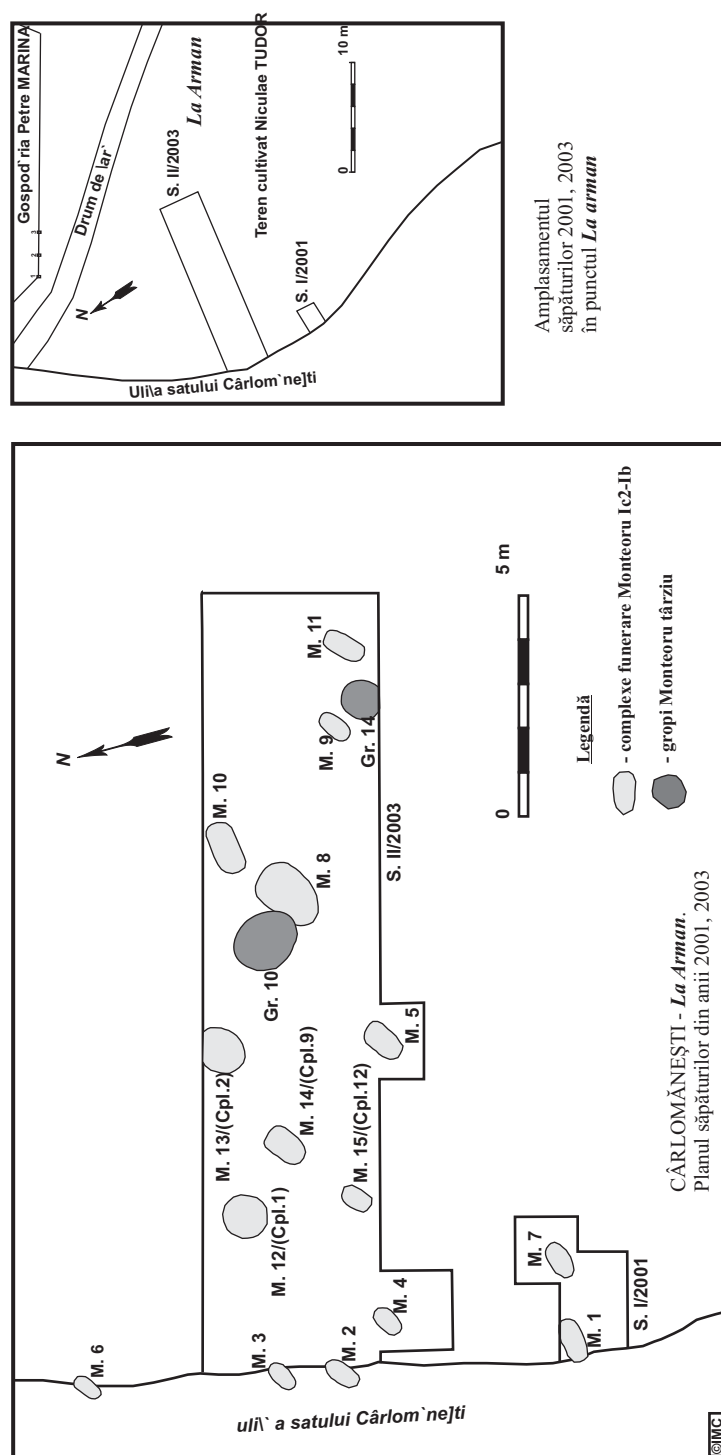


Fig. 1

Fig. 2. CÂRLOMĂNEȘTI - *La Arman*. Planul săpăturilor 2001, 2003

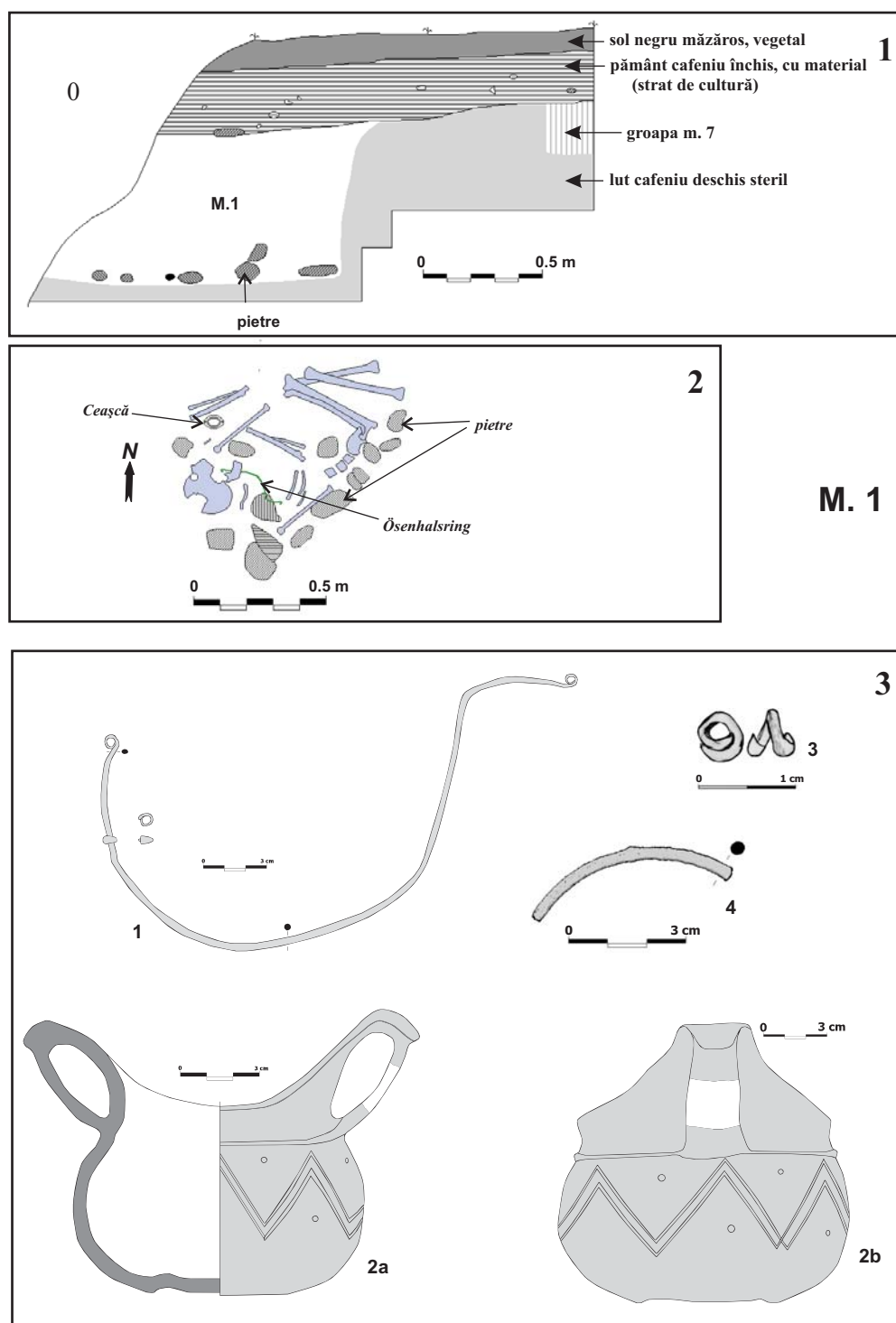


Fig. 3

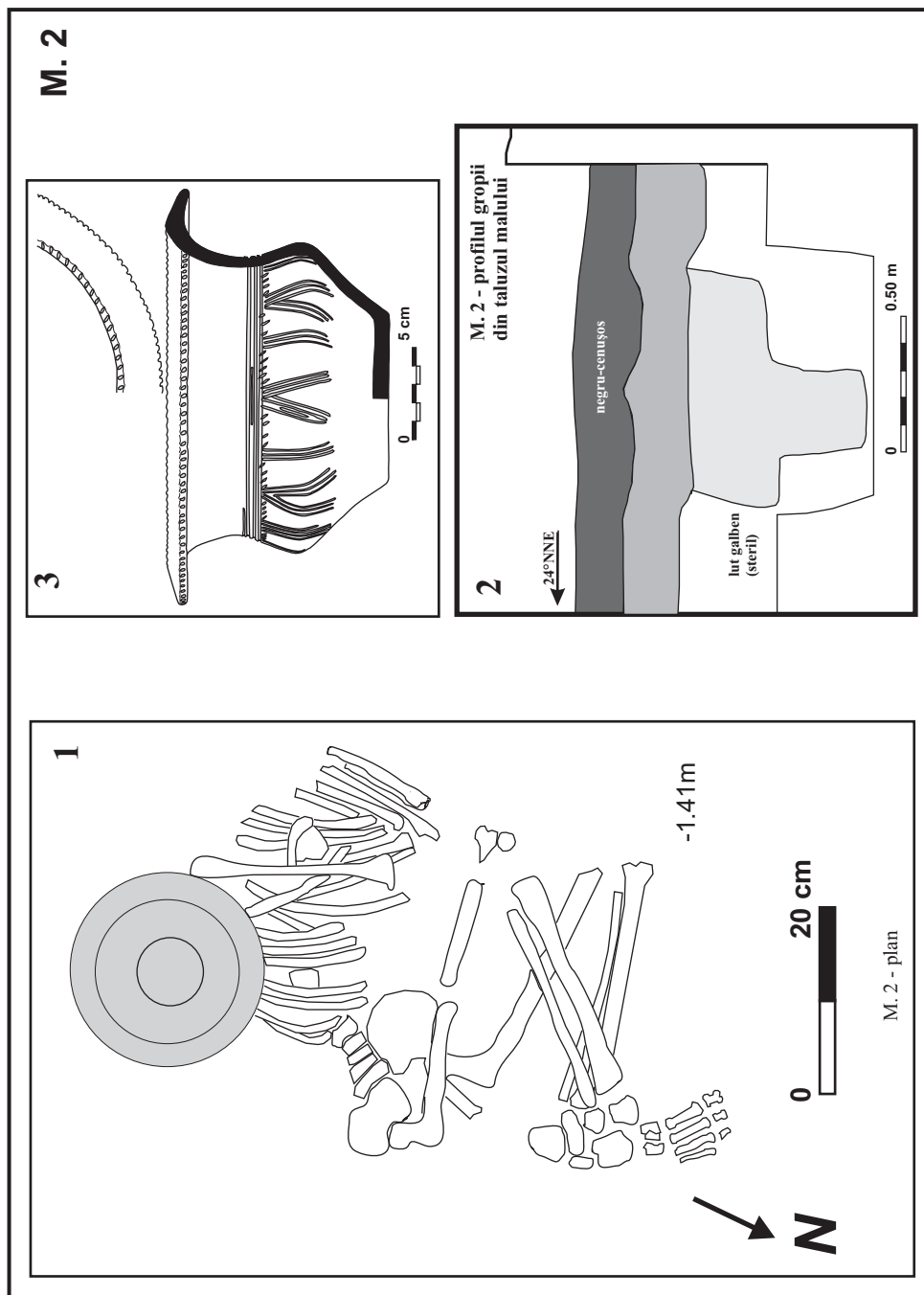


Fig. 4

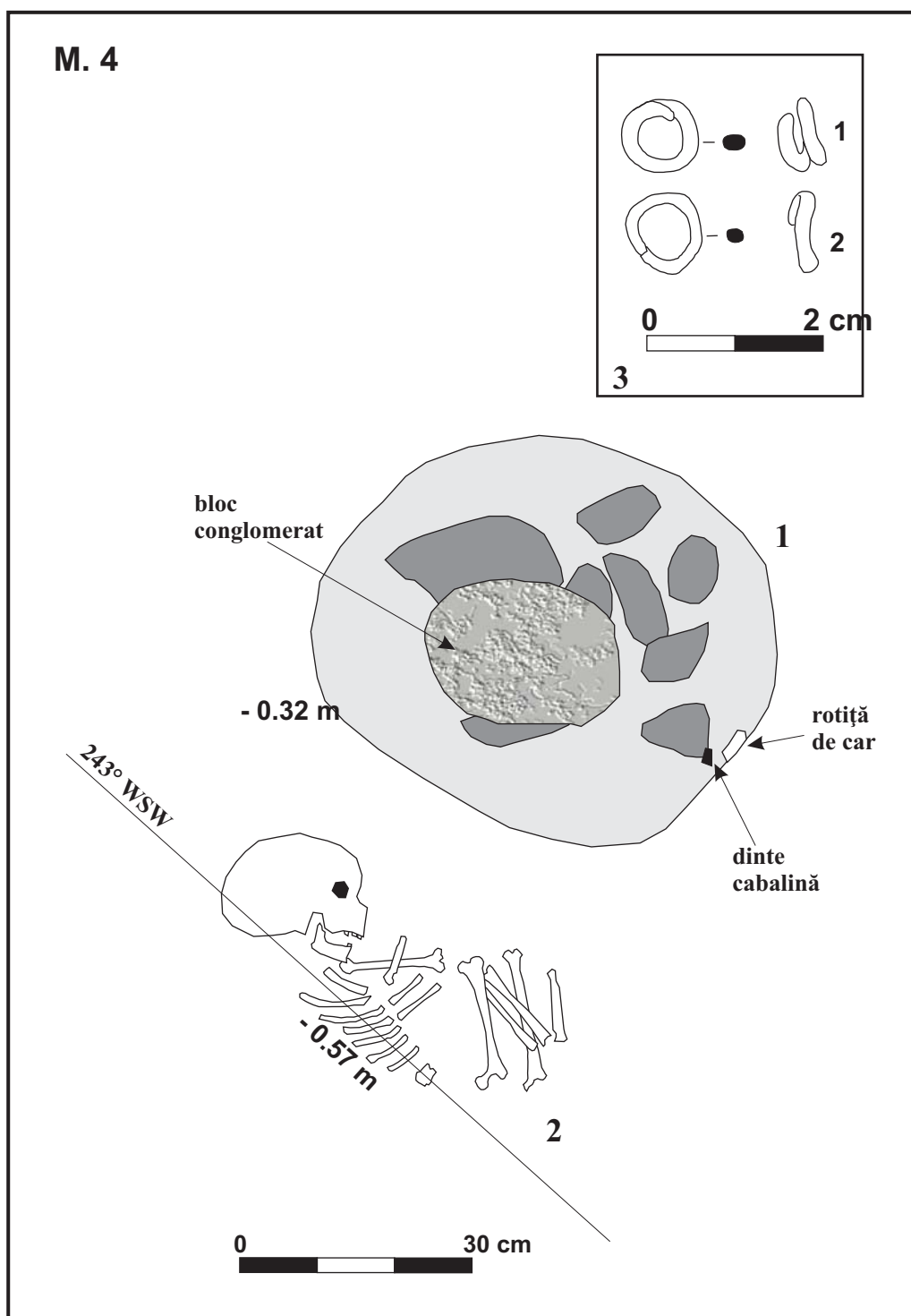


Fig. 5

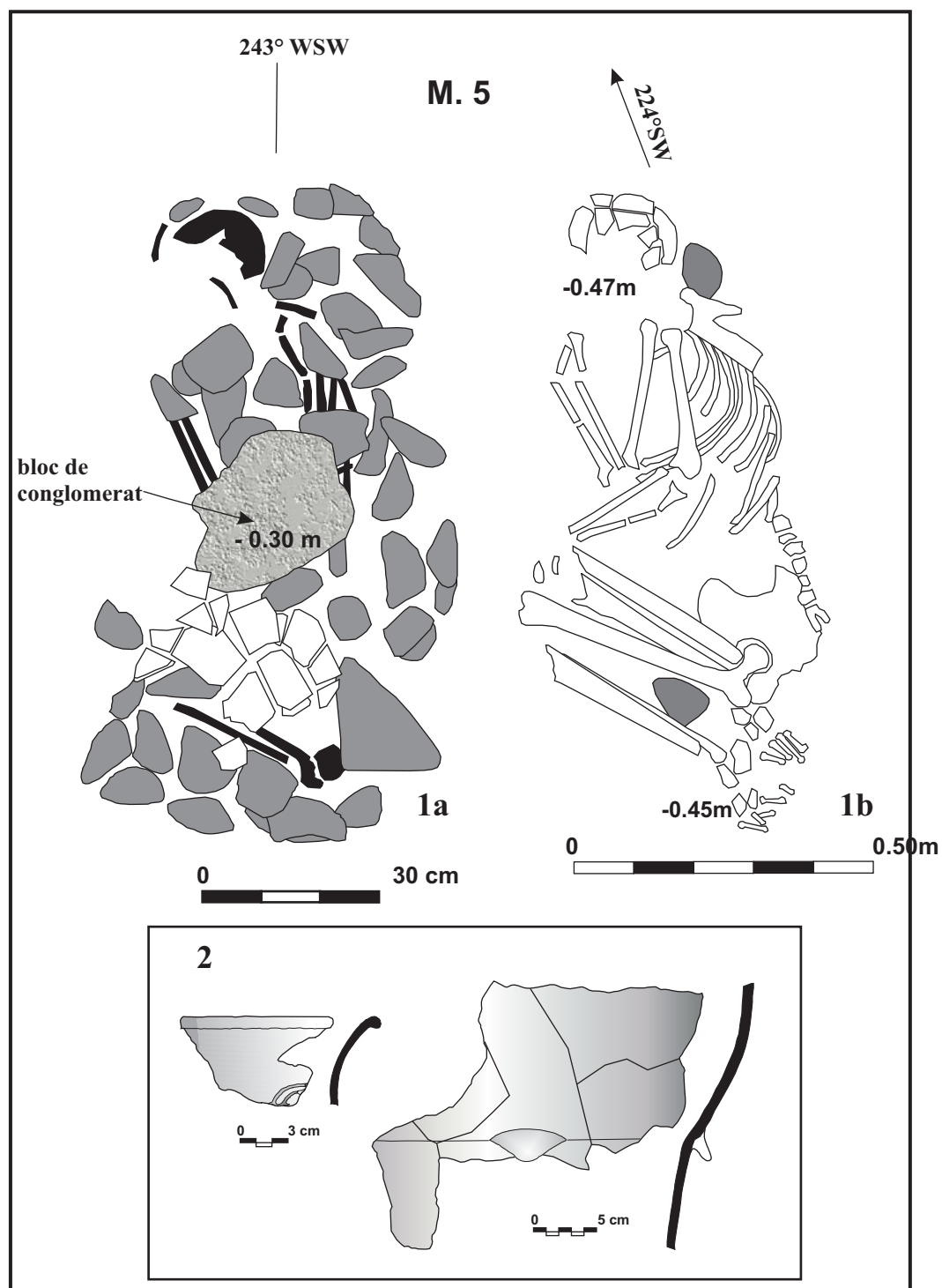


Fig. 6

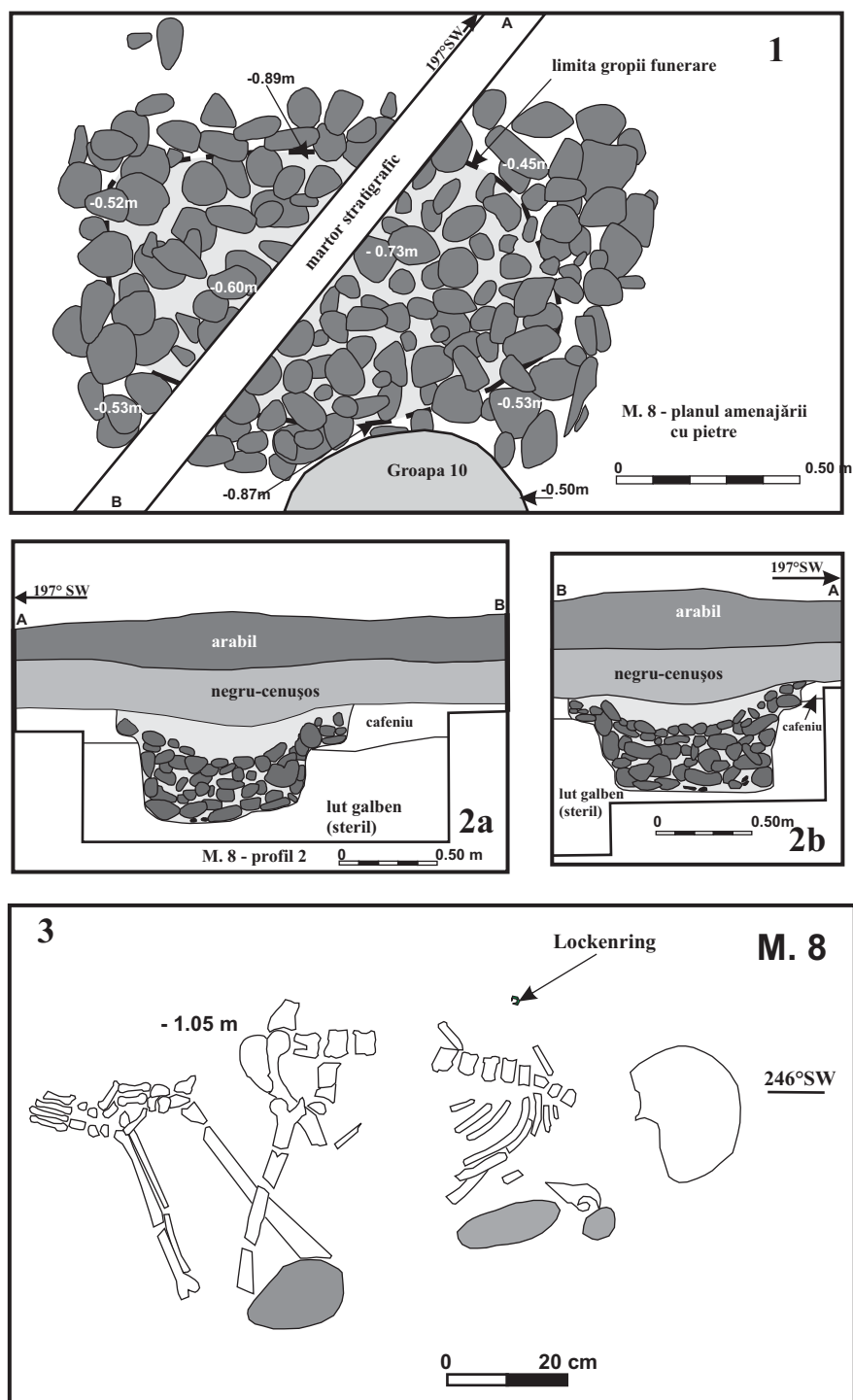


Fig. 7

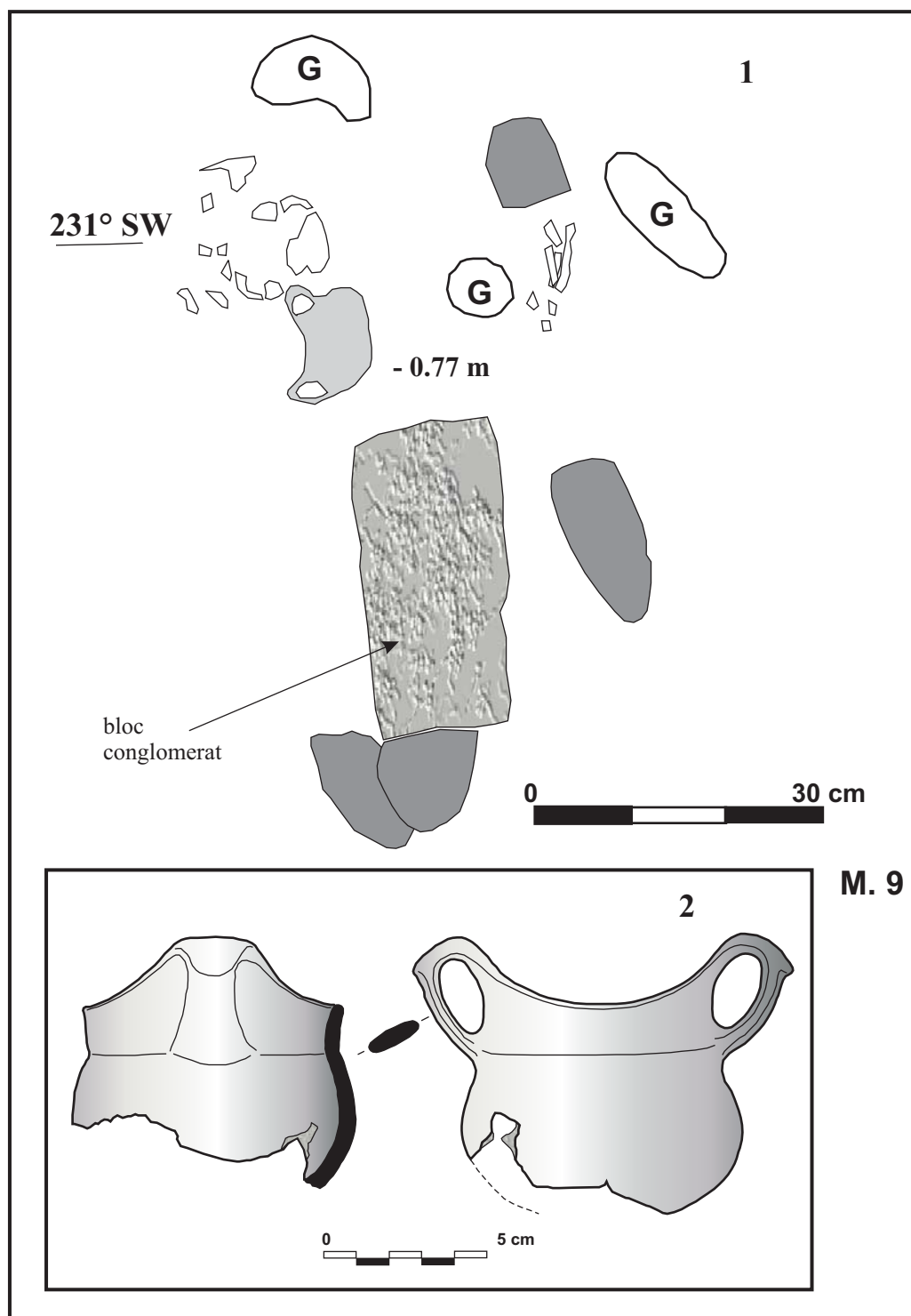


Fig. 8

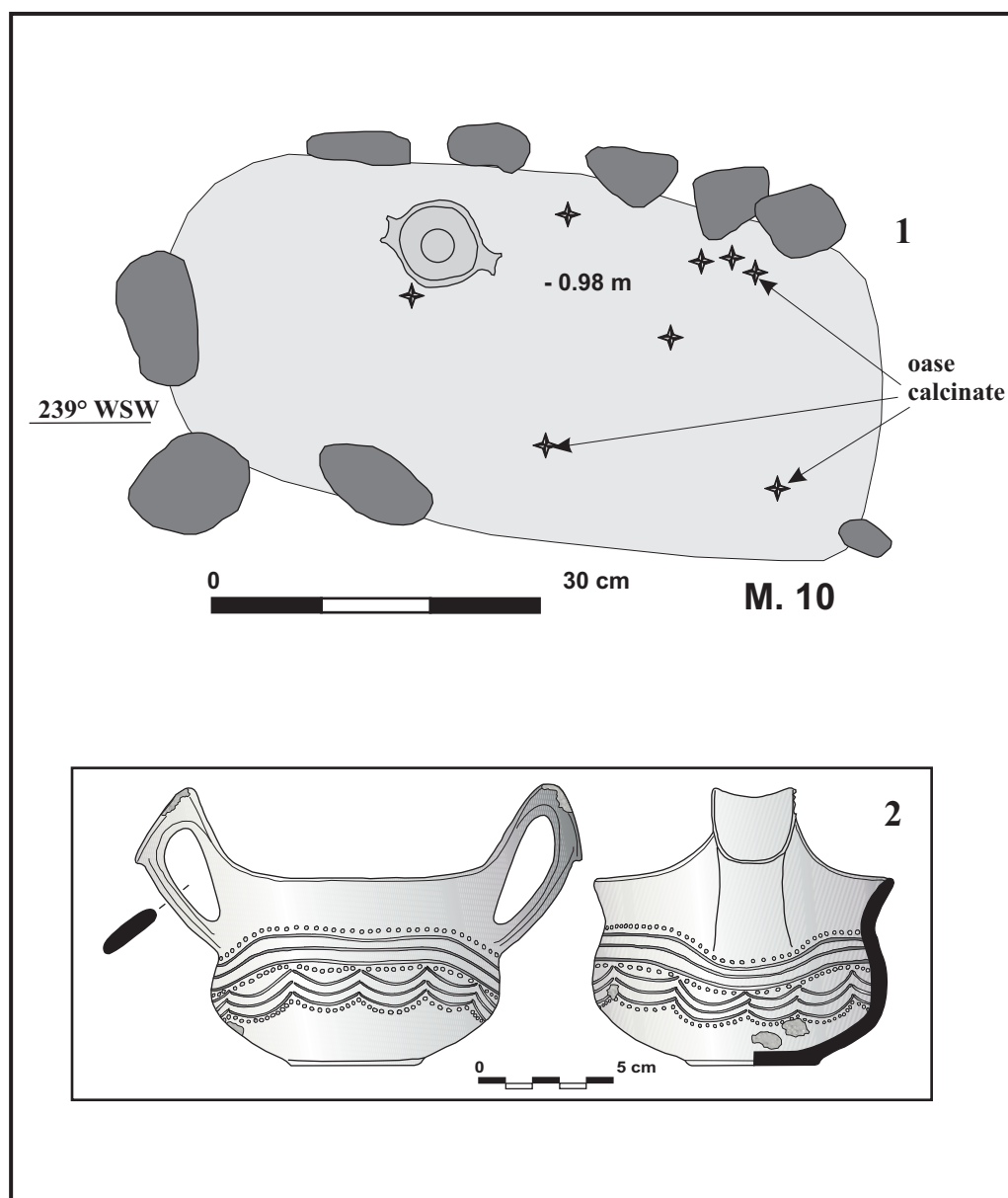


Fig. 9

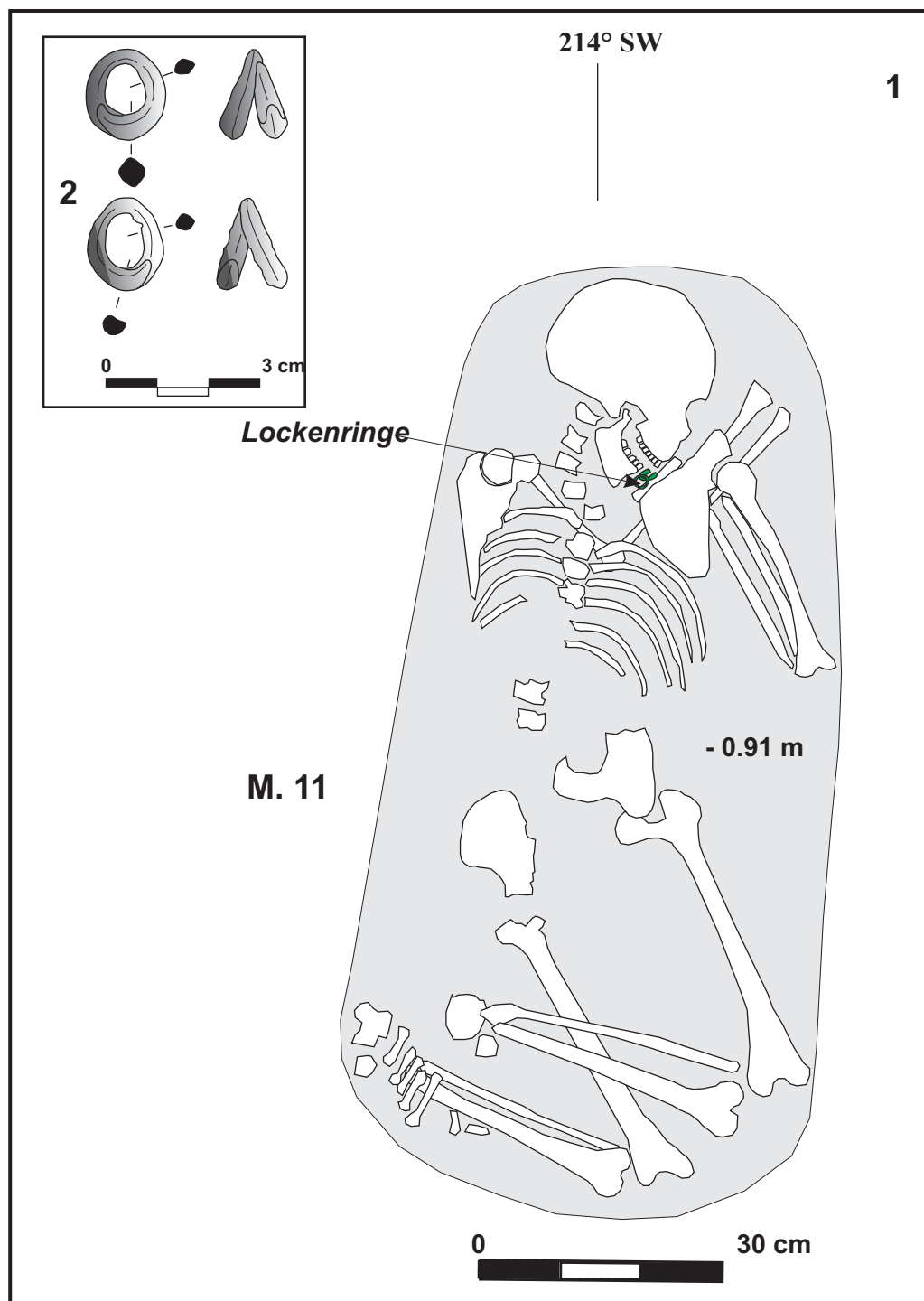


Fig. 10

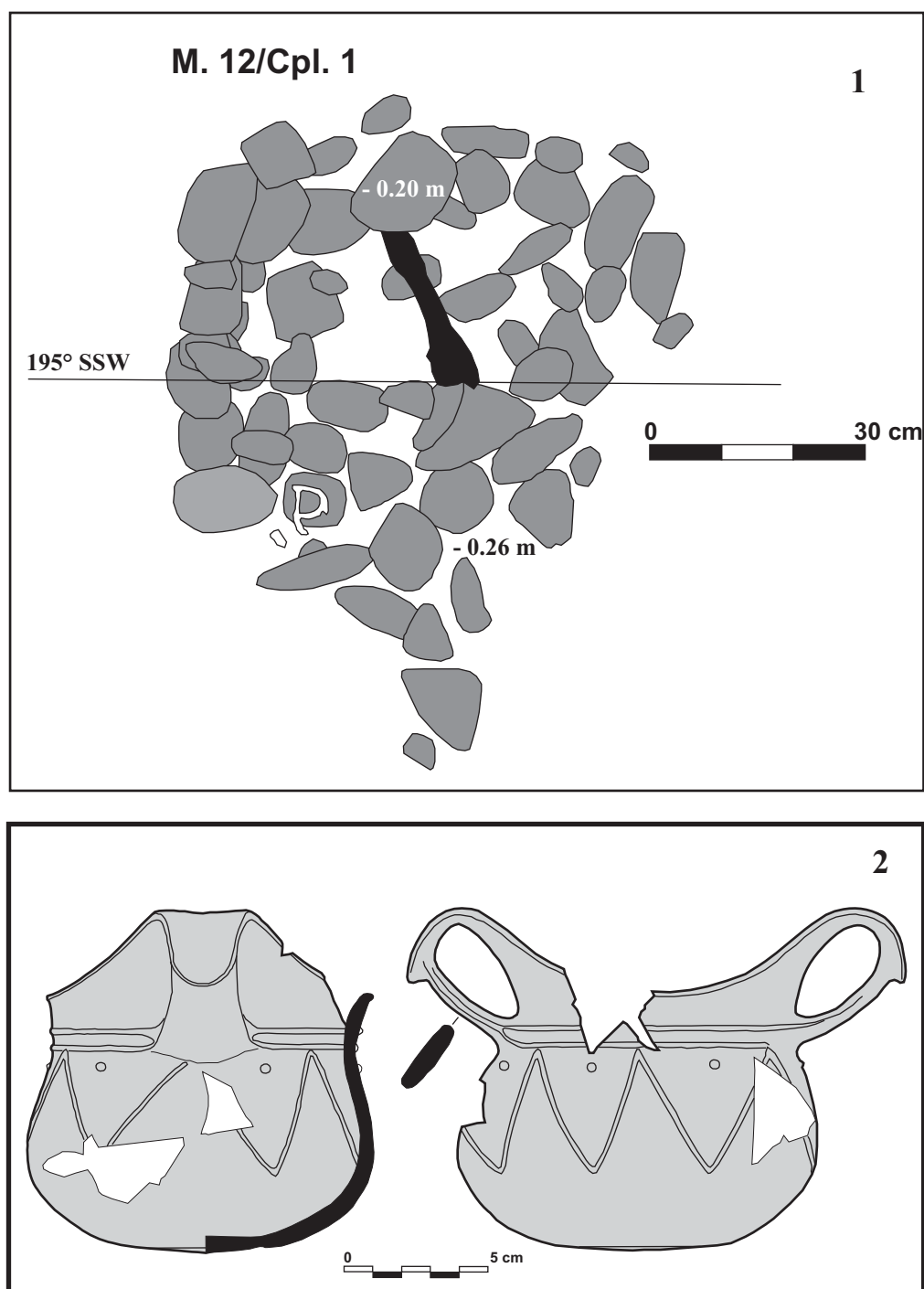


Fig. 11

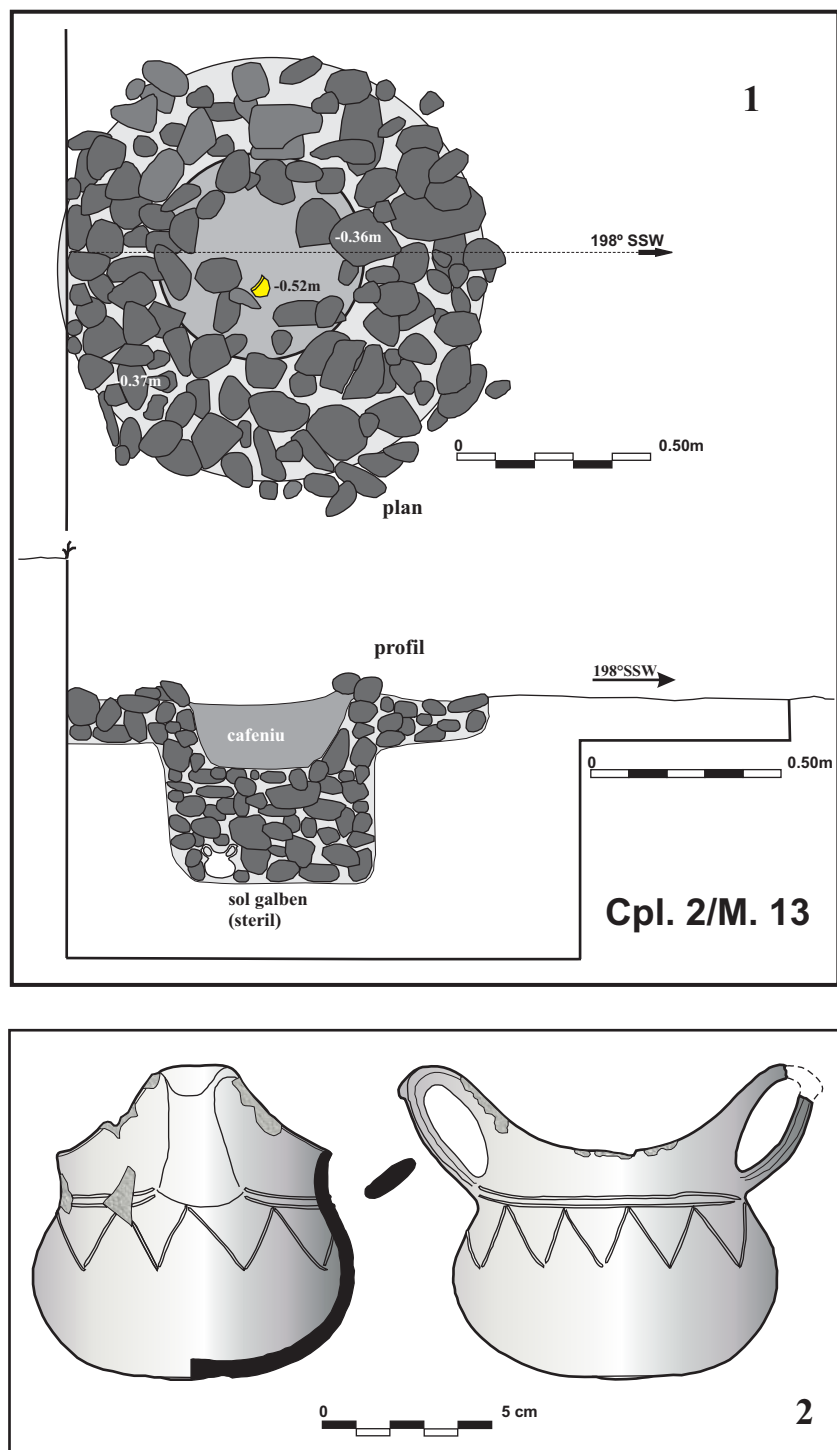


Fig. 12

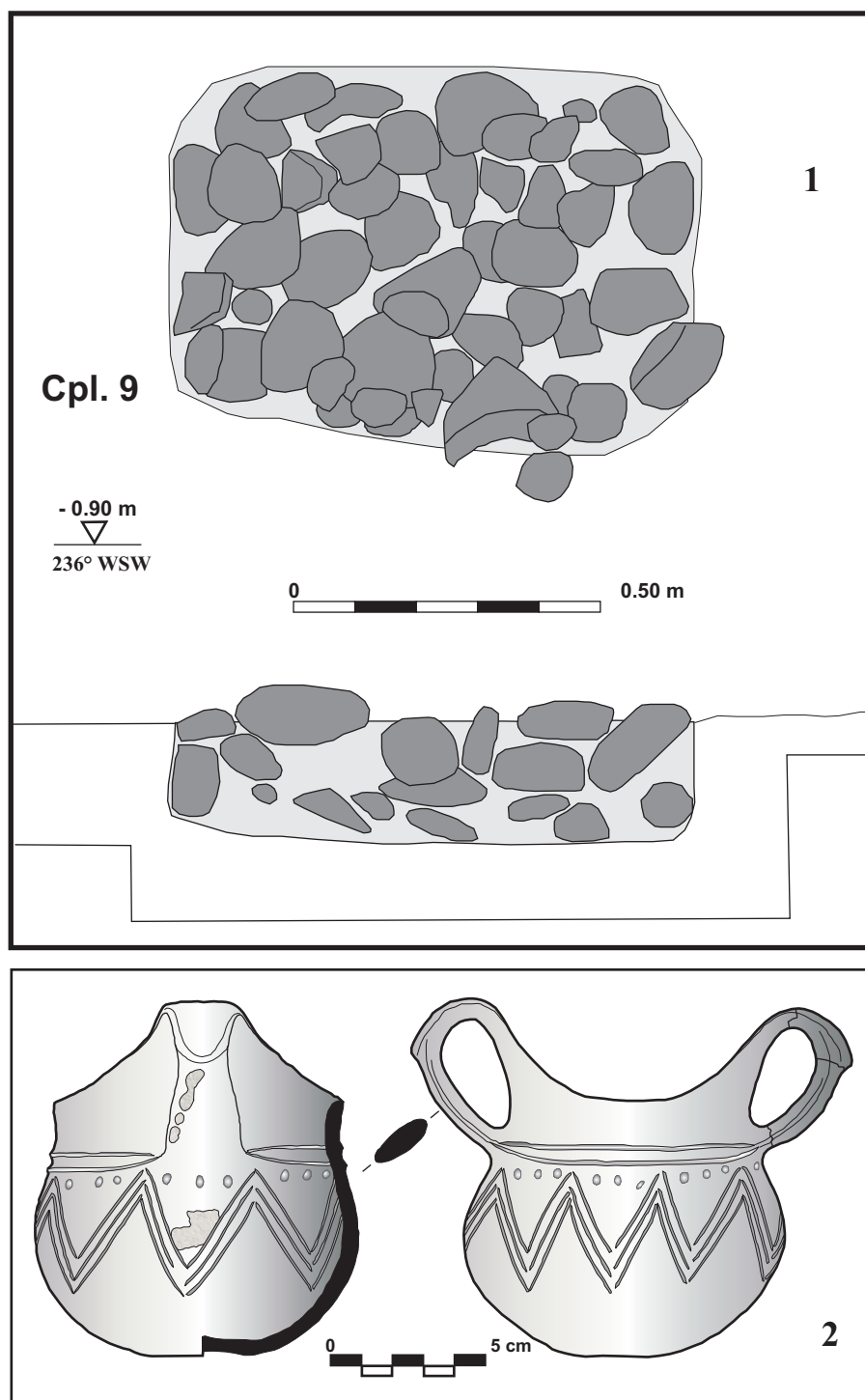


Fig. 12

DOUĂ COMPLEXE DE EPOCA BRONZULUI DESCOPERITE LA CÂRLOMĂNEȘTI – „LA ARMAN”^{*1}

Tiberiu VASILESCU

Cercetările din cadrul necropolei monteorene de la Cârlo-mănești-„La Arman” au dus la identificarea câtorva complexe cu resturi materiale aparținând unor etape diferite ale culturii Monteoru. În rândurile următoare voi discuta despre două dintre ele și anume Cpl 10 a-b și Cpl 14.

Din punct de vedere stratigrafic situația se prezintă astfel: imediat sub stratul vegetal apare o depunere de pământ negru cenușos cu material arheologic reprezentat prin fragmente ceramice caracteristice etapei finale a culturii Monteoru, bucăți de chirpic, oase de animale și pietre de râu, cu o grosime de aproximativ 30 de cm; sub acest strat au apărut până în momentul actual al cercetării 15 morminte ce se întind în timp în intervalul corespunzând, în periodizarea tradițională, „fazelor” Monteoru Ic2-Ib. Complexele analizate, care reprezintă în fapt trei gropi, își au nivelul de săpare în stratul superior.

Cpl 10 a-b (fig. 1) a fost surprins la -0,48 m de la nivelul de săpare, ca o pată de formă circulară, de culoare cenușie, având la gură mai multe pietre de râu, fragmente masive de chirpic, două fragmente de râșniță. Către NV, pe fund s-au observat contururile a două gropi care se întretaiau, groapa dinspre E căpătând sigla 10a, iar cea dinspre V, sigla 10b, ultima fiind cea mai târzie același lucru putându-se observa și pe profil. După secționare s-a observat că groapa avea o formă de “clopot” fiind lărgită la fund.

Complexul a deranjat din vechime unul dintre morminte (M. 8) de unde a angrenat pietrele de râu. La partea superioară a gropii se găsea un pământ negru-cenușiu, cu multe bucăți masive de chirpic ars secundar foarte puternic, uneori până la vitrifiere. În umplutură s-au găsit chirpici masivi cu urme de pari, un fragment de râșniță cioburi și oase de animale, disperate. Pe fund s-a observat că există o depunere cu mai multă cenușă, distinctă pe profil. Într-un gang de animal care străbătea groapa a fost descoperită o brățară din bronz, simplă, cu capetele ascuțite, iar apoi, clar în umplutura gropii, un Ösenhalsring, din bară subțire din bronz, cu capetele răsucite, lung de 17 cm. Spre partea inferioară a gropii 10a s-au găsit mai multe oase de animale – de la membre și de la centura pelviană dar și trei mandibule de bovine de la indivizi diferiți. Chiar pe fundul gropii 10a s-a mai găsit un craniu de capră și mai multe oase, unele în conexiune anatomică, provenind de la același animal. În

¹ Aduc aici mulțumirile firești d-lui Ion Motzoi-Chicideanu pentru bunăvoința cu care mi-a pus la dispoziție materialul și documentația aferentă, și de asemenea d-lui Dorin Sârbu.

umplutura gropii au mai fost găsite fragmente mici de oase calcinate, posibil antrenate în groapă. S-a putut observa că în groapa 10b, cea mai târzie, lipsesc oasele de animal.

Complexul 14 (fig. 2) a fost surprins la -0.70 m de la nivelul actual de săpare, parțial sub profilul de S al S.II/2003. Avea o formă circulară de culoare neagră-cenușie, la gură găsiindu-se multe fragmente de chirpici masivi, arse secundar foarte puternic. Umplutura este constituită din același sol ca în cazul Cpl.10a-b. Materialul arheologic este constituit din cioburi decorate cu măturica și oase de animal, mult mai puține. Tot în acest complex au fost identificate și 4 falange umane, pentru care nu avem siguranța că nu provin totuși de la un mormânt deranjat. În umplutura gropii s-au găsit multe pietre de râu, un fragment de râșniță și două cioburi de stil Ic2, antrenate din morminte distruse, unul fiind cu siguranță M. 11. Pe fund, la -1,47 m, se găsea o depunere cu multă cenușă. După secționare s-a observat că groapa avea o formă de „clopot” fiind lărgită la fund.

Materialul ceramic din cele două complexe se compune din fragmente de vase, din care ca forme specifice pot fi identificate castroane semisferice, cu margine simplă sau îngroșată și vase cu corp tronconic. Mai apar fragmente de vas cu buza dreaptă sau răsfrântă spre exterior și două torți una cu secțiune ovală iar a doua având un șanț pe mijloc pe interior și exterior. Ca elemente de decor apar brăie cu alveole, aplicate sub buză sau motive realizate prin incizie formând așa numitele „cusături” dar și decor cu „măturica”. Pasta din care sunt făcute cioburile este atât grosieră, având în compoziție cioburi pisate iar suprafața netezită superficial dar și fină cu suprafața bine lustruită sau cu slip (fig.3, 4).

Formele ceramice și cele două cioburi decorate cu „cusături” descoperite în cele două complexe sunt caracteristice etapei finale a culturii Monteoru (I Ib). Prezența cioburilor decorate cu Besenstrich în același context este o ocazie de a redeschide însă discuția despre modul în care această cultură își încheie existența și modalitățile de exprimare a comunităților umane în această perioadă.

Până în acest moment au fost susținute trei opinii referitoare la acest moment. Prima dintre ele, exprimată de Eugenia Zaharia consideră că ultima etapă a culturii Monteoru este reprezentată de ceea ce a fost denumită faza „Balintești – Gârbovăț” definită pe baza inventarului din cimitirul de la Balintești-Cioinagi² și a nivelului inferior din sălașul de la Gârbovăț³. Ulterior și alte descoperiri au fost integrate în această fază cum ar fi cele de la Milești și Băneasa⁴ sau cimitirele de la Căbești⁵ și Săbăoani⁶.

O a doua părere a fost exprimată de Alexandru Oancea la începutul anilor '80 care, în principal în urma cercetărilor de la Pietroasa Mică și Petrișoru-Racovițeni a propus modificarea periodizării tradiționale a culturii Monteoru, contopind faza I Ib cu „Balintești-Gârbovăț” într-una singură care s-ar încheia cândva la sfârșitul bronzului

² Eugenia Zaharia, *Dacia*, N.S. 7, 1963, p. 139-176.

³ O prezentare succintă a „cenșarului” la A.C. Florescu, *CultCiviliz* 9, 1991 p. 69-73.

⁴ N. Zaharia s.a. *Așezări din Moldova. De la paleolitic până în secolul al XVIII-lea*. 1970, București.

⁵ C. Buzdugan, *Carpica* 1, 1968, p. 63-67.

⁶ Minodora Ursachi, *Carpica* 2, 1969, p. 35-48.

mijlociu (orizontul III)⁷. Acest sfârșit și-ar avea cauza pe de-o parte în înlocuirea în spațiul ocupat în Moldova de către cultura Noua iar în arealul Munteniei ca urmare a unei deplasări de populații din spațiul nord-pontic înspre zona colinară a Subcarpaților de curbură și Transilvania de sud-est asimilată cultural cu grupul Petrișoru-Racovițeni (orizontul IV).

În 1998 I. Motzoi-Chicideanu face o critică atât a analizei necropolei de la Pietroasa Mică realizată de A. Oancea dar și a celorlalte argumente ale acestuia⁸. În acest studiu face observația, printre altele, că ceramica decorată cu Besenstrich, una din caracteristicile grupului Petrișoru-Racovițeni, este o influență mult mai degrabă vestică, provenind din interiorul arcului carpatic și nu una estică. Această observație, amendarea stratigrafiei orizontale de la Pietroasa Mică, punerea în discuție a descoperirilor de la Năeni-Zănoaga/Cetatea 1⁹, dar și o analiză a celorlalte descoperiri cu ceramică cu Besenstrich din aria monteoreană îl determină pe autor să considere că cel puțin în zona Munteniei de nord-est avem de-a face cu un facies târziu al culturii Monteoru, care se caracterizează din punct de vedere al ceramicii prin păstrarea caracteristicilor etapei IIb dar îmbogățită cu prezența ceramicii decorate cu măturica și cu alte elemente caracteristice culturii Noua cu care, cel puțin în prima fază, este contemporană.

Aceste opinii divergente își au originea în primul rând datorită modului în care sunt cunoscute etapele târzii din stațiunea eponimă de la Sărata Monteoru. Deși cercetările arheologice de aici își au începutul în 1917, continuând cu întreruperi până în 1958¹⁰, modul în care au fost publicate săpăturile au lăsat să plutească numeroase semne de întrebare privind evoluția și periodizarea culturii Monteoru în ciuda faptului că, cel puțin până în momentul de față, este stațiunea care a surprins toate etapele acestei culturi.

Realizarea tipologiei ceramicii a fost efectuată însă respectându-se siglele folosite de către I. Nestor pentru observațiile stratigrafice. În felul acesta s-a ajuns la situația actuală, în care o etapă stratigrafică din această stațiune are corespondentul ei, ca fază în evoluția ceramicii. Publicarea materialului ceramic de la Sărata Monteoru, atâta cât a fost făcută (în special e vorba despre studiile publicate în Dacia în anii 1987, 1990, 1991 și 1993), reprezintă un exemplu din acest punct de vedere, fiind în fapt o selecție de material care par să corespundă *ab initio* unor criterii „stilistice” ce țin de formă și decor, nefiind publicat însă nici un complex din cadrul așezării în care

⁷ A. Oancea, CAMNI 2, 1976, p. 191-238, idem, SCIVA 31, 1980, 4, p. 615-621, idem Dacia N.S. 35, 1981, p. 131-191.

⁸ I. Motzoi-Chicideanu, RJA, 1, 1998, http://www.apar.archaeology.ro/imc_artrja.htm și cu o revenire asupra discuției în 2003, în EA-online, http://www.archaeology.ro/imc_mont.htm.

⁹ I. Motzoi-Chicideanu, Monica Șandor-Chicideanu, Materiale, serie nouă, I, 1999, p. 59-98.

¹⁰ Pentru informații privind rezultatele săpăturilor de la Sărata Montoru vezi, selectiv, I. Nestor Raport MNA 1942-1942, București, 1944, p. 21-25, idem, în Istoria României, I, București, 1960; I. Nestor și colab., SCIV 4, 1950, 1, p. 54-56; idem, SCIV 4, 1953, 1-2, p. 69-86; I. Nestor, Eugenia Zaharia, SCIV 6, 1954, 3-4, p. 497-501; Eugenia Zaharia, Dacia N.S. 31, 1987, eadem, StCom Buzău, 1973, p. 17-29; eadem, Actes du VIIIe Congrès International des Sciences Pre- et Protohistoriques, III, Belgrad, 1973, p. 52-60; eadem, Dacia N.S. 31, 1987, p. 21-49; eadem, Dacia N.S. 34, 1990, p. 23-54; eadem Dacia N.S. 35, 1991, p. 61-91; Ligia Bârză Dacia N.S. 33, 1989, p. 39-78.

să se poată verifica această asociere exclusivistă. De fapt se poate spune că primul studiu a fost făcută mai mult ca un răspuns la problemele privind începutul culturii Monteoru care s-au pus la începutul anilor '80¹¹, și a continuat, prin următoarele, cu afirmarea acestor „legături” existente între diversele etape stratigrafice și cele tipologice¹².

Verificarea rezultatelor de la Sărata Monteoru, prin cercetări în alte așezări, nu a putut fi cu adevărat realizată tocmai datorită informațiilor parțiale care au provenit de la stațiunea eponimă. Pentru etapele târzii de aici nu avem decât informațiile provenite din rapoartele mai vechi și publicarea necropolelor 3¹³ și 4¹⁴. Paradoxal în aceste condiții, s-a conturat totuși imaginea unei culturi care se sprijină pe o stratigrafie și o tipologie clar definite. Tocmai în acest context opinia lui A. Oancea, referitoare la apariția unor factori străini care în anumite zone pun capăt culturii Monteoru, în ciuda unor critici imediate¹⁵, nu a părut hazardată în întregime. Apariția unor schimbări în registrul ceramic, a unor modalități de exprimare diferite¹⁶, puteau fi văzute ca aporturi ale unei populații diferite.

Vreau să atrag atenția însă că unul dintre pilonii argumentației, în speță stațiunea de la Petrișoru – Racovițeni, este din punct de vedere al informațiilor publicate o necunoscută. Și mă refer aici nu doar la cantitatea foarte mică de material ceramic publicat¹⁷ dar mai ales la contextul în care a fost identificat. În condițiile în care situl arheologic este descris ca un „câmp de gropi”, în analiza materialului respectiv era necesară nu doar sumară descriere a unor categorii ceramice ci mai ales tipul de asociere existent și modul de depunere. Fiindcă o astfel de situație arheologică reprezintă mult mai probabil un tip de comportament „special” și nu caracteristica unui mediu cultural.

Strict referindu-ne la ceramica din complexe descoperite *La Arman*, din punct de vedere tipologic aceasta are analogii cu materialul ce a fost descoperit la Năeni-Zănoaga pe Cetatea 1 sau la Berca (fig. 5). Prezența cioburilor decorate cu măturica asociate cu fragmentele ceramice caracteristice (conform periodizării tradiționale) etapei IIb par să confirme opinia exprimată de I. Motzoi Chicideanu. Apare astfel conturată această arie a faciesului monteorean târziu din Muntenia de nord-est marcată prin descoperirile de la Berca, Cârlo-mănești, Pietroasa Mică, Năeni-Zănoaga Târgșor, Săpoca, Bozioru, Coțatcu, Glodeanu Sărat, Topliceni¹⁸ și acum Cârlo-mănești

¹¹ A. Vulpe, V. Drâmbocianu, SCIVA, 32, 1981, 2, p. 171-193, A. Vulpe în *Festschrift für Wilhelm von Braun*, p. 494 s. urm.; Ersilia Tudor, Dacia, N.S. 26, 1982, p. 59-75.

¹² S-a ajuns astfel de exemplu ca, prin prisma descoperirilor cunoscute, în decursul unor „etape/stiluri” (Ic1- Ib) cultura Monteoru să-și restrângă arealul pentru ca ulterior să și-l reia, practic în aceeași zonă geografică. Măcar din acest punct de vedere se poate pune întrebarea în ce măsură nu avem de-a face în fapt cu stiluri ceramice definitorii doar pentru anumite zone sau pentru anumite aspecte ale vieții/activității comunităților respective mai degrabă decât cu o retragere în fața unor presiuni exterioare.

¹³ E. Comșa, Thraco-Dacica, 2, 1981, p. 111-124.

¹⁴ Ligia Bârză, *op. cit.* p. 39-78.

¹⁵ Marilena Florescu, A. C. Florescu, Materiale, 15, 1983, p. 120, n. 26.

¹⁶ Vezi „câmpul de gropi” de la Petrișoru-Racovițeni.

¹⁷ În fapt o singură planșă reluată în diferite numere din CAMNI (numerele 2, 3 și 4).

¹⁸ Cercetări de teren inedite.

– *La Arman*, în care apare alături de ceramică caracteristică fazei IIb și ceramică decorată cu Besenstrich¹⁹.

Câteva observații se pot face asupra caracterului complexelor discutate dar firește, în condițiile în care suprafața cercetată până în acest moment este relativ restrânsă, opiniile exprimate aici pot fi amendate prin apariția unor noi descoperiri.

În ceea ce privește complexul 10a-b, avem de-a face cu o primă groapă, 10a, ce are în umplutură ceramică, o roțiță de car, oase de animale dar și un Ösenhalsring de bronz. Aceasta este tăiată de groapa 10b în conținutul căreia, alături de ceramică se remarcă o cantitate mare de chirpic ars, pietre, un fragment de rășniță dar din care lipsește oasele de animale. În primul rând se remarcă prezența pe fundul gropii 10a a peste 30 de resturi de oase aparținând unei capre, inclusiv craniul, o parte dintre ele fiind în conexiune anatomică (fig. 6). Conform raportului arheozoologic²⁰ individul a fost descărnat cu mare atenție, pe oase (care nu prezintă urme de ardere) fiind observate tăieturi extrem de fine. Celelalte oase provin de la mai multe animale (ovicaprine, altele decât cea descrisă, bovine, porcine și o mandibulă de cabalină) având la rândul lor urme de tranșare, dar fără aceiași grijă ca în primul caz. În această discuție nu trebuie uitată și prezența celorlalte piese. Colane de bronz au mai fost identificate, în afara mormântului 1 din necropola de *La Arman*²¹, la Căndești în mormintele 644 și 666²², la Sărata Monteoru în cimitirul 2 sau la Pietroasa Mică. Acesta, roțița de car, modul de tratare a corpului caprei, prezența fragmentului de rășniță dar și a resturilor de chirpici puternic arși par să indice mai degrabă un scop simbolic al realizării gropii și nu unul de degajare a unor resturi menajere.

În același spirit pare să se încadreze și complexul 14. Aici întâlnim asociate ceramica, oasele de animal și bucățile de chirpic, lipsind însă piesele de metal. Maniera extrem de apropiată a structurii ei, conținutul asemănător cu cel al complexului 10a-b, distanța mică de acesta sunt elementele care duc spre o astfel de concluzie.

În acest stadiu al cercetării este dificil de spus dacă cele două complexe sunt legate de anumite manifestări cu caracter funerar sau semnificația lor este diferită. În primul sens ar putea pleda și spațiul în care sunt realizate, al necropolei monteorene. Rămâne însă de văzut care este raportul existent între depunerea monteoreană târzie, careia îi aparțin complexele și cimitirul existent în acest areal, în funcție de acesta putând fi judecat mai bine rolul acestora.

¹⁹ În această arie rămâne ca un semn de întrebare finalul așezării de la Sărata Monteoru - în ce măsură existența ei se încheie exact la nivelul IIb sau, poate, avem de-a face și aici cu o etapă târzie, contemporană cu stațiunile menționate. Strict din acest punct de vedere, profilele publicate în Dacia, neînsoțite de o prezentare a materialului și a complexelor existente nu ne sunt de un real folos. Este interesant că la A. Oancea (CAMNI, 2, 1976) apare menționată o discuție cu Eugenia Zaharia care relatează că la Sărata Monteoru apare ceramică striată care însă este pusă în legătură, pe baza modalității de decorare și a pastei, cu Wiettenberg timpuriu (fără a se preciza contextul stratigrafic sau asocierea cu alte materiale).

²⁰ V. Dumitrașcu, A. Bălășescu, raportul arheozoologic din acest număr.

²¹ I. Motzoi-Chicideanu, Despina Gugiu, EA-online, January, 2003, http://www.archaeology.ro/imc_arman_ger.htm, versiunea în limba română sub tipar la SCIVA.

²² Marilena Florescu, A. C. Florescu, *op. cit.*, p. 116, fig. 1, fig. 2/3.

Two bronze age pits from Cârломănești – *La Arman*
Abstract

During the 2003 archaeological investigations at Cârломănești site, *La Arman*, the archaeologists identified the graves of a Monteoru culture necropolis, overlaid by a different stratum of material specific to the MIIb phase, also associated with Besenstrich decorated potsherds. From this stratum begin the 10a-b and 14 complexes, being the subject of the present study.

The diggings revealed that the 10a-b complex contains two pits, 10a and 10b, of which the latter is much more recent and intersects the former one. While excavating their filling, there have been identified massive pieces of intensely burnt adobe, rocks, a twisted end bronze necklace, a bronze bracelet found in a den, and several animal bones: on the floor of the 10a pit there were discovered fragments of a goat, partially in anatomical connection. According to the archaeozoological analysis, its body suffered a special treatment, proving a thorough flesh stripping process. The 14 complex includes another pit, similar in structure and containing ceramics, adobe and animal bones. The ceramic material found in both complexes is characteristic to the final phase of the Monteoru culture, also including Besenstrich decorated potsherds.

For the time being, this potsherd association confirms the opinion of I. Motzoi-Chicideanu, according to whom in north-eastern Muntenia continued to exist a local facies, subsequent to the MIIb phase, containing Monteoru final phase decoration and shapes alongside with Besenstrich decorated potsherds. This facies proves to be contemporary to the first phase of the Noua culture, already replacing Monteoru in Moldavian areas.

As for the significance of the two complexes, it is much too difficult to formulate any conclusions in the current state of the research. Due to their contents and location (inside the necropolis), they do not seem to have a domestic destination, thus playing a symbolic part.

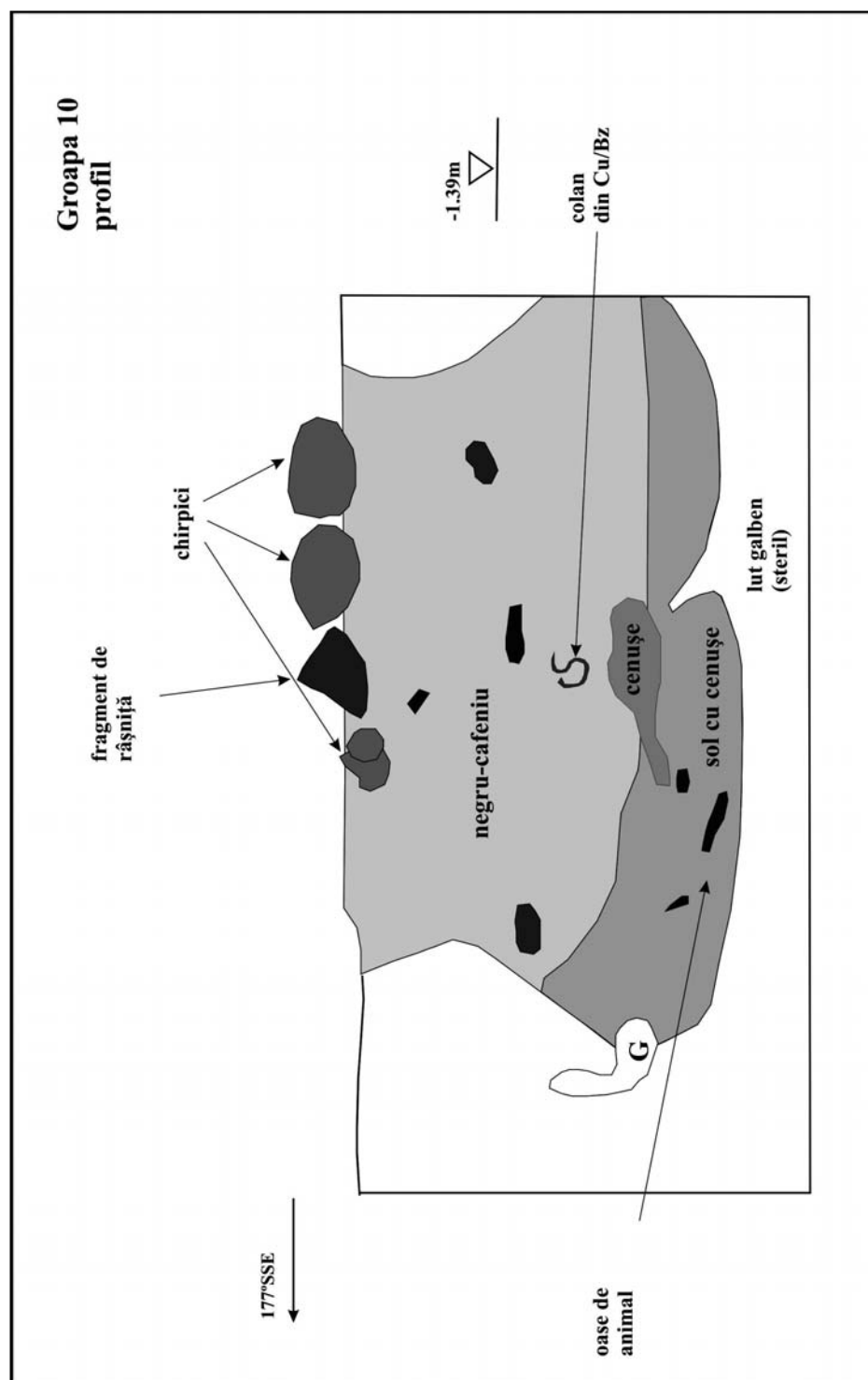


Fig. 1. Complexul 10 a-b, profil.

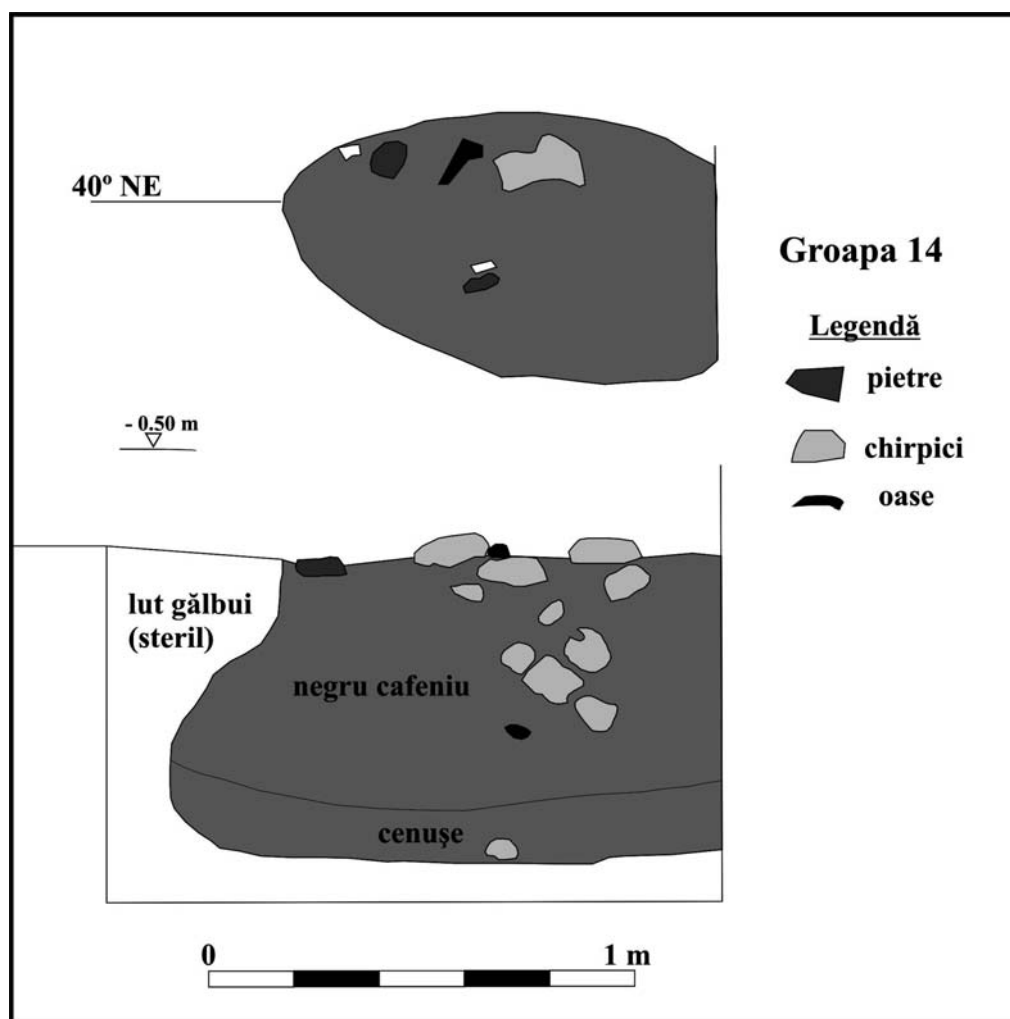


Fig. 2. Complexul 14, plan și profil.

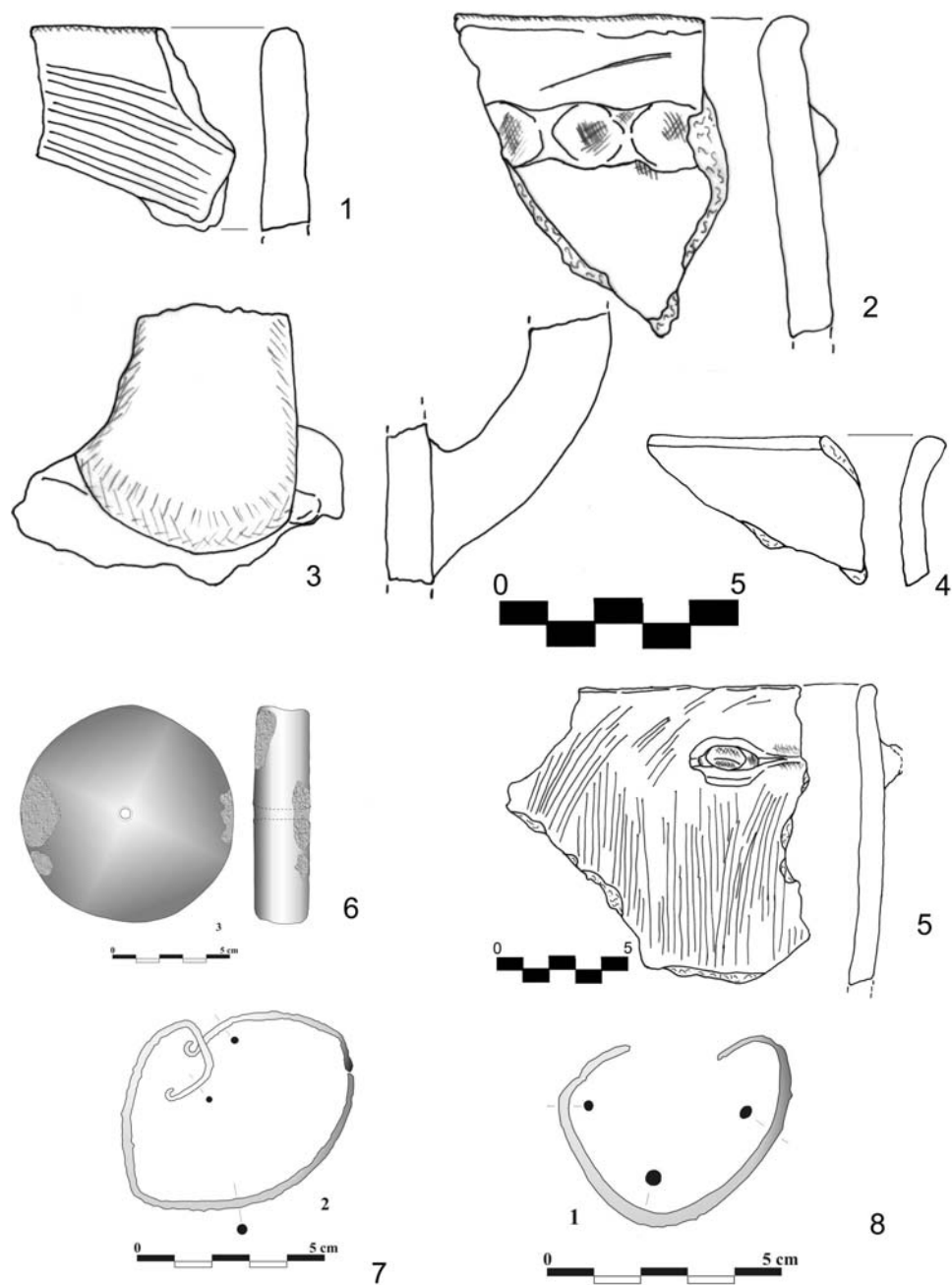


Fig. 3. Complexul 10, 1-5 ceramică, 6 - roată miniaturală de lut, 7 - Ösenhalsring, 8 - brățară de bronz.

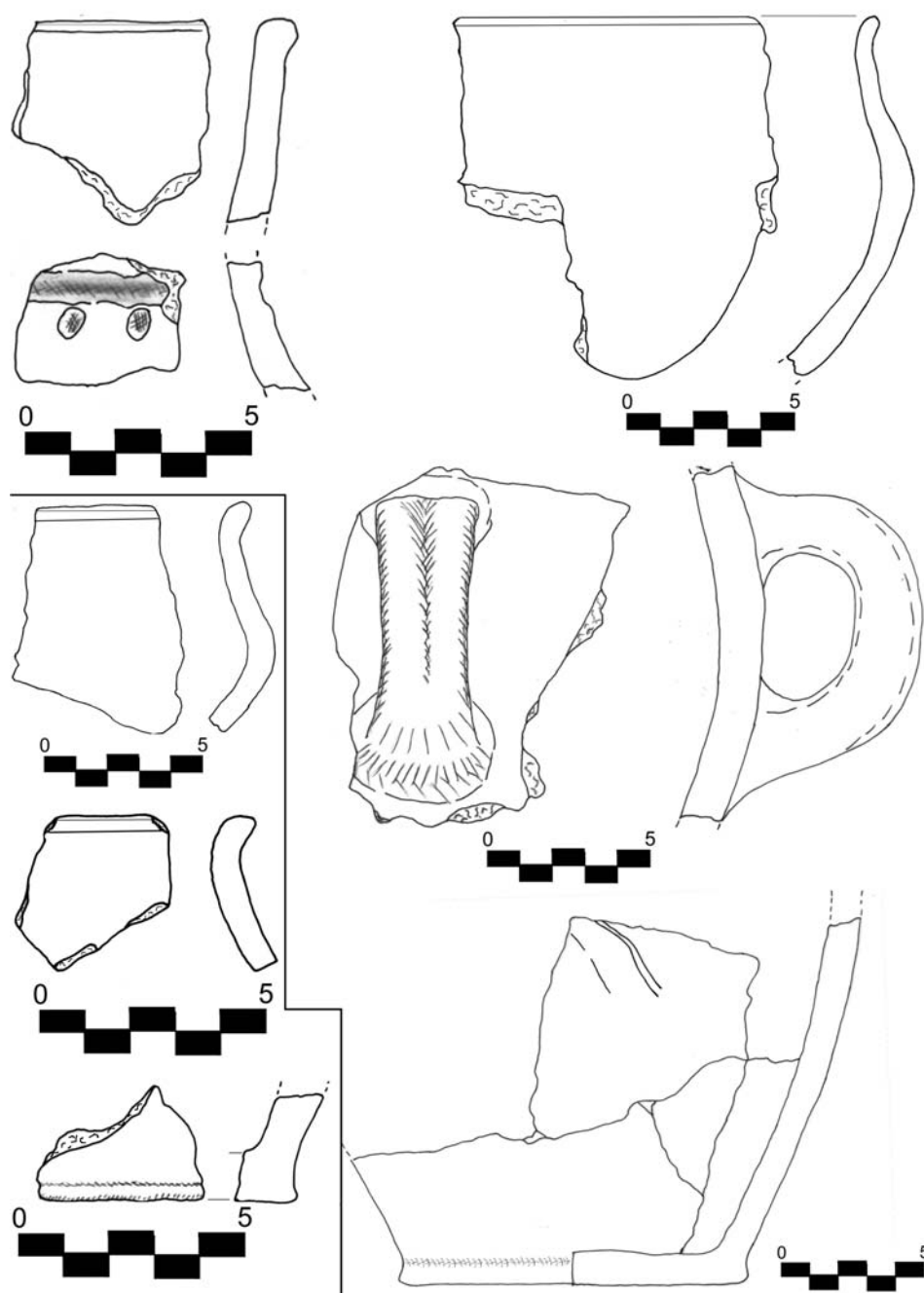


Fig. 4. 1-5 fragmente ceramice din complexul 10 a - b (1-5) și 14 (6-8).

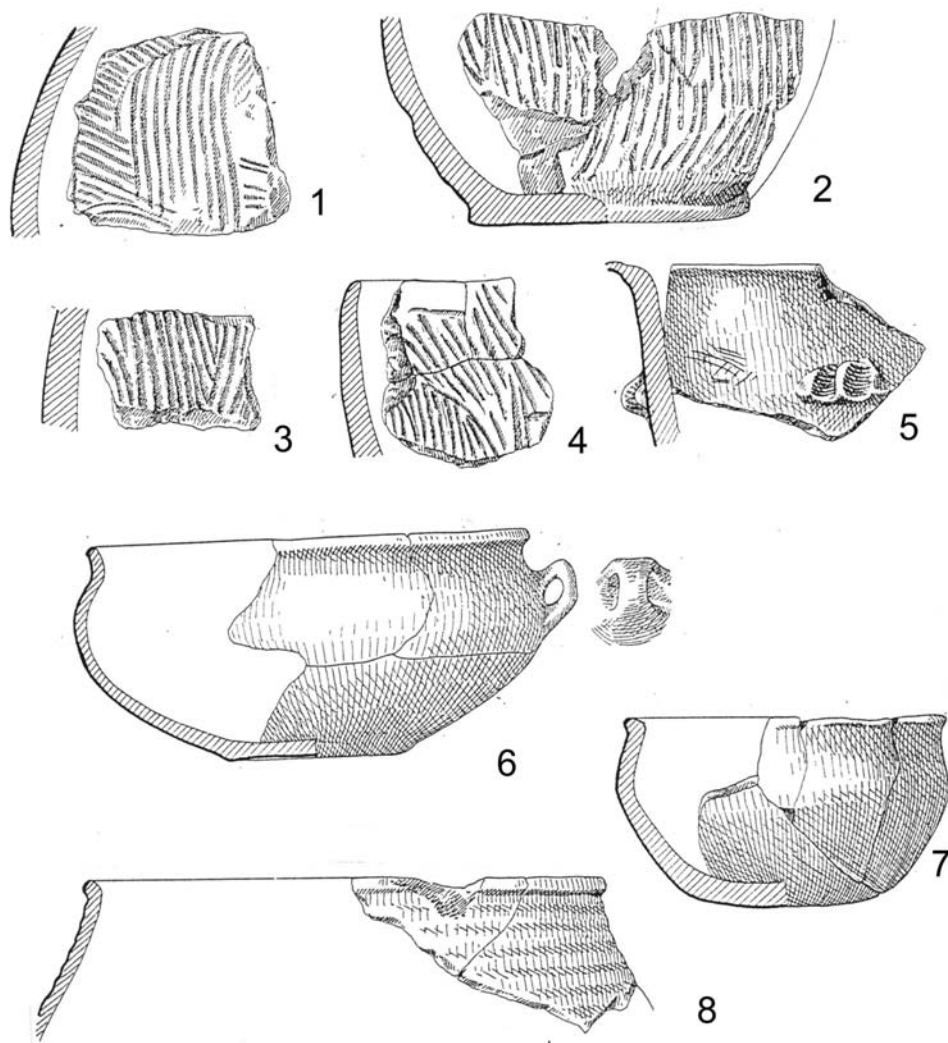


Fig. 5. Ceramică din monteorean târzie de la Berca (desenele, fără scară, mi-au fost puse la dispoziție de I. Motzoi-Chicideanu.



Fig. 6. Complexul 10 a-b, resturile din scheletul de capră de pe fundul gropii.

FAUNA DIN COMPLEXELE ARHEOLOGICE DE LA CÂRLOMĂNEȘTI- ARMANU (JUD. BUZĂU)

Valentin DUMITRAȘCU*, Adrian BĂLĂȘESCU**

Fauna a fost recoltată în urma săpăturilor arheologice¹ din campania anului 2003 de la Cârломănești (jud. Buzău) punctul *Armanu*. Aceasta este datată ca aparținând epocii bronzului, mai precis culturii Monteoru (târziu).

Dacă ne gândim că studii arheozoologice privind cultura Monteoru sunt extrem de puține, doar trei² ne dăm seama de importanța eșantionului de la Cârломănești.

Fauna prelevată provine numai din complexe arheologice închise, mai precis din gropile notate cu siglele: cpl 1, cpl 4, cpl 10a și cpl 14. Resturile faunistice nu sunt foarte numeroase dar având în vedere informațiile pe care acestea ni le-au furnizat înțelegem cât de importantă este colaborarea dintre arheologi și arheozoologi.

În material s-au identificat numai resturi de mamifere (clasa *Mammalia*), care sunt în număr de 276, din care s-au determinat 116 (42 %). Acestea aparțin atât unor specii de animale domestice: *Equus caballus* (cal), *Bos taurus* (vită), ovicaprine (*Ovis aries/ Capra hircus*), *Capra hircus* (capră), *Sus domesticus* (porc), cât și sălbatice: *Sus scrofa* (mistreț).

Fauna prezintă toate caracteristicile unor resturi menajere: grad mare de fragmentare, urme de tăiere (descărnare și dezarticulare), de ardere și de dinți. În ceea ce privește gradul mare de fragmentare există și o excepție, este cazul unei femele de *Capra hircus*, al cărui schelet este aproape complet.

Cantitatea de material descoperită în fiecare dintre gropi este extrem de variabilă din punct de vedere numeric. În același timp cu cantitatea de material variază și numărul de specii, cât și numărul minim de indivizi (NMI). Astfel în cpl 4 s-au identificat 62 resturi care provin de la 5 specii și 9 indivizi, iar la polul opus se găsește

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, str. Henri Coandă nr. 11, București, e-mail ecovali@yahoo.com

** Centrul Național de Cercetări Pluridisciplinare, Muzeul Național de Istorie a României, Calea Victoriei 12, sector 3, București, e-mail cncp@mnir.ro

¹ T. Vasilescu, *Două complexe de epoca bronzului descoperite la Cârломănești-La Arman*, în acest număr.

² Haimovici S., 1966, *Studiul materialului faunistic descoperit în așezarea din epoca bronzului (Cultura Monteoru) de la Bogdănești (r. Tg. Ocna, reg. Bacău)*, Arheologia Moldovei, 4, p. 119-136; Haimovici S., 1980, *Studiul materialului paleofaunistic din așezarea de la Mîndrișca (Valea Seacă) aparținând culturii Monteoru*, Carpica, 12, p. 191-201; Haimovici S., 1994, *Studiul unui lot de paleofaună provenit din așezarea eponimă a culturii Monteoru*, Arheologia Moldovei, 17, p. 309-319;

cpl 1 în care s-au descoperit doar 2 resturi de la 1 individ.

Prezentarea complexelor din punct de vedere arheozoologic

În **complexul 1** s-a identificat pe baza unei mandibule un individ de *Bos taurus*, a cărei dentiție indică apartenența la un exemplar de peste 3 ani.

În **complexul 4** au fost determinate cele mai multe resturi de animale, circa 62. Pe baza lor s-au identificat un individ adult de *Equus caballus* de peste 4-5 ani (vertebră toracică epifizată cranio-caudal)³; trei indivizi de *Bos taurus*, din care un juvenil sub 6-9 luni (coxal), un subadult (metatars în curs de epifizare distal) și un adult (dentiție mediu uzată); un individ ovicaprin de peste 16-21 luni (tibie epifizată distal); doi indivizi de *Sus domesticus*, ambii determinați pe baza dentiției, unul de 16-18 luni și altul de peste 2-2 ani și jumătate; un mascul de *Sus scrofa* de peste 2 ani (tibie distală epifizată).

Pe baza unui metatars întreg de *Bos taurus* (foto 1-a) descoperit în cpl 4 și care provine de la o femelă s-a evaluat o talie de 107,3 cm (indice Fock)⁴. Valoarea taliei este inferioară vitelor de sex femel de la Bogdănești și apropiată de cea a vitelor de la Sărata Monteoru.

În **complexul 10 a** au fost identificați pe baza dentiției⁵ trei indivizi de *Bos taurus*, un juvenil (6-8 luni), un adult (4-6 ani) și un adult bătrân (8-10 ani); o capră⁶ femelă de circa 3 ani și jumătate; doi indivizi de ovicaprine (*Ovis aries/Capra hircus*), alții decât individul de capră mai sus menționat, un subadult (femur distal neepifizat) și un adult (pe baza dentiției); doi indivizi de *Sus domesticus*, determinați pe baza dentiției⁷, un subadult de circa 2 ani și un adult bătrân de circa 5 ani; un individ adult de *Equus caballus* ce prezintă urme clare de descărnare pe fața externă a mandibulei, zonă relativ bogată în carne (foto 3-a, b);.

Talia unuia dintre exemplarele de porc are o valoare de 78,9 cm (indice Teichert) și a fost estimată pe baza unui astragal.

³ Estimarea vârstei scheletice pentru diferitele specii de animale în cadrul acestui articol s-a făcut după Schmid Elisabeth, 1972, *Atlas of Animal Bones, for Prehistorians, Archaeologists and Quaternary Geologists*, Elsevier Publishing Company, 160 p.

⁴ Udrescu M., Bejenaru Luminița, Tărcan Carmen, 1999, *Introducere în Arheozoologie*, Iași, Editura Corson, 184 p.

⁵ Estimarea vârstei la bovine pe baza dentiției s-a realizat după Lepetz S., 1996, *L'animal dans la société gallo-romaine de la France du Nord*, vol. I, Revue Archeologique de Picardie, no. special, 12, Amiens, 174 p.

⁶ Prummel W., Frisch H.-J., *A guide for distinction of species, sex and body side in bones of sheep and goat*, Journal of Archaeological Science, 13, 1986, p.567-577.

⁷ Estimarea vârstei la suine pe baza dentiției s-a realizat după Horard Herbin Marie-Pierre, *L'élevage et les productions animales dans l'économie de la fin du second Age du Fer à Leraux (Indre)*, These de doctorat de L'Universite de Paris I Pantheon Sorbonne.

Ceea ce este interesant în cadrul acestui complex este faptul că individul de capră este reprezentat prin 30 de resturi⁸ (neurocraniu, maxilare perechi, mandibule perechi, un humerus dreapta, un radius dreapta, metacarpiene perechi, coxal stânga, femure perechi, tibiai perechi, calcaneu perechi, metatarsiene perechi, șase falange 1, trei falange 2 și trei falange 3), care cu siguranță, o parte dintre ele, au fost descoperite în conexiune anatomică (foto 1-b).

La nivelul neurocraniului s-au observat procesele cornulare care sunt de tip *prisca* (săbiat) și care aparțin unei femele (foto 2-a, b, c). Acest tip este întâlnit și în celelalte așezări Monteoru. Marginea anterioară a coarnelor este mai ascuțită decât cea posterioară care este rotunjită. Dentiția exemplarului ar indica o vârstă a animalului cuprinsă între 4-6 ani⁹. Oasele lungi sunt epifizate complet sau de abia epifizate, dacă avem în vedere că limita dintre epifize și diafiză este încă destul de vizibilă (este cazul extremități proximale a humerusului, a extremități distale a radiusului și a extremităților proximale ale tibiilor perechi). Având în vedere gradul de epifizare putem spune cu siguranță că animalul a fost sacrificat în jurul vârstei de circa 3 ani și jumătate. Se observă astfel un decalaj între vârsta dentară și cea scheletică, care este dată de faptul că dentiția este afectată (uzată) foarte mult de hrană. Probabil că dieta speciei *Capra hircus* consta în specii vegetale cu o duritate mare ceea ce a determinat o uzură dentară accentuată pentru vârsta sa biologică.

Numărul mare de resturi întregi (10) ne-a permis și estimarea taliei la greabăn a exemplarului de capră (indice Schramm). Astfel media talie are o valoare de 64,6 cm (limite 62,4-65,9 cm) (tabel 1). Valoarea este inferioară celei calculate la Sărata Monteoru.

Ceea ce surprinde în cazul individului de *Capra hircus* este faptul că acesta a suferit din partea comunității preistorice un altfel de tratament decât restul faunei care este puternic fragmentată, și care prin caracteristicile pe care le prezintă intră în categoria clasicelor deșeuri menajere. La nivelul neurocraniului există urme discrete de detașare a capului de corp, observate la nivelul bazioccipitalului și a condililor occipitali. Oasele care aparțin individului de capră sunt întregi, la nivelul lor observându-se urme de tăiere extrem de fine, care au dus la descărnarea animalului. Este cazul diafizei radiusului și a tibiilor pereche. În rest la nivelul diferitelor extremități ale oaselor s-au observat urme de dezarticulare, destul de fine, este cazul epifizelor distale de humerus dreapta, radius dreapta și femur stânga, a epifizei proximale și distale a femurului dreapta. Doar o singură urmă de dezarticulare mai grosieră, probabil realizată cu un obiect gen topor, a fost observată la nivelul epifizei proximale a radiusului, care a antrenat și spargerea unei mici porțiuni a acestei extremități, precum și detașarea ulnei. Specificăm că la nivelul oaselor de capră nu s-au identificat urme de ardere.

⁸ În cadrul statisticii din tabelul 1, conform metodologiei arheozoologice individul de capră este trecut printr-un singur rest.

⁹ Payne S., 1973, *Kill-off patterns in sheep and goats: the mandibles from Asvan Kale, Anatolian Studies*, vol. XXIII, p. 281-303.

Specie	<i>Capra hircus</i>										<i>Bos taurus</i>
Element anatomic	Humerus	Radius	Metacarp-dr	Metacarp-stg	Femur-dr	Femur-stg	Tibie-dr	Tibie-stg	Metatars-dr	Metatars-stg	Metatars
Măsurători											
Lungime maximă (GL) ¹⁰	166	163	114	114	181	182	218	218	123	123	200,6
Lung. max de la cap. hum. (GLC)	148	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Grosimea capului femural (DC)	-	-	-	-	20,3	20,4	-	-	-	-	-
Lățime proximală (Bp)	40	-	23,9	23,6	42,2	42	41,4	40,6	19	19,2	41,7
Lăț. supraf. art. prox. (BFp)	-	(28,4)	-	-	-	-	-	-	-	-	39
Diam. ant.-post. prox. (DAPp)	-	15,5	16,4	16,4	-	-	41,4	41,5	19,2	18,8	-
Lăț. min. diafizară (SD)	13,2	14,8	13	13,1	14,1	14,4	12,5	12,6	10,9	10,9	23,9
Diam. ant.-post. al diafizei (DD)	16,4	8,4	9,5	9,6	14,2	14,6	10,5	10,9	9,3	9	20,7
Lățime distală (Bd)	30	28,5	26,5	26,3	35,2	36,8	25,6	25,8	23,6	23,6	48,4
Lățime trohlee (BT)	29,2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Lăț. supraf. art. distale (BFd)	-	26,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Diam. ant.-post. dist. (DAPd)	24,5	20,5	16,1	15,8	46,7	45,7	18,9	18,8	15,2	15,2	-
Talia (indice Schramm și Fock)	639	650	655	654	624	626	649	647	658	659	1073

Tabel 1 – Valori ale taliei lui *Capra hircus* și *Bos taurus* estimate pe baza unor diferite elemente anatomice (toate valorile sunt în milimetri).

Dacă avem în vedere cele expuse mai sus, faptul că oasele sunt întregi, că au avut un altfel de tratament decât restul faunei, și adăugăm că animalul a fost descoperit spre partea inferioară a gropii, putem presupune că exemplarul a servit unui ritual. Din păcate informația arheologică care reiese din studiul (săparea) gropii nu ne ajută foarte mult.

În **complexul 14** au fost identificați: trei indivizi de *Bos taurus*: un juvenil și un adult de circa 4-6 ani (dentiție); un individ juvenil/subadult de ovicaprin; un individ de *Capra hircus* de peste 4 luni (humerus distal epifizat); un juvenil de *Sus domesticus* de circa 1 an (dentiție), o femelă de *Sus scrofa* de peste 2- 2 ani și jumătate (calcanu epifizat).

¹⁰ Toate măsurătorile sunt realizate după Angela von den Driesch, *A guide to the measurement of animal bones from archaeological sites*, Peabody Museum Bulletin, 1, Harvard University, 1976, 138 p.

Calcanul întreg de mistreț ne-a facilitat și estimarea înălțimii la greabăn a speciei care are o valoare de 91,8 cm (indice Teichert).

În ceea ce privește datele biometrice ale resturilor faunistice studiate din toate complexele arheologice, acestea sunt destul de puține, având în vedere că eșantionul este redus numeric. Prin urmare, osteometria nu ne permite să caracterizăm suficient de bine populațiile din care provin resturile de animale identificate. Totuși cele câteva oase întregi de la vită, capră, porc și mistreț ne-au permis să estimăm talia acestora.

Concluzii

Fauna nu este foarte numeroasă, dar ne permite să presupunem câteva din caracteristicile paleoeconomiei animaliere preistorice de aici. Astfel, bovinele sunt predominante ca NR și NMI, fiind urmate de ovicaprine și suine. Calul este utilizat în alimentație, dovadă fiind fragmentaritatea și urmele de descărnare observate.

Interesantă ni se pare situația din cpl 10a, unde un individ de *Capra hircus* se pare că a fost depus sau aruncat aproape întreg, dar după ce a fost prelevată carnea de pe oase; semnificația acestei depunerii ne scapă în acest moment.

Sperăm ca în viitor unor astfel de resturi faunistice (mai mult sau mai puțin întregi) să le fie acordată toată atenția și importanța, dacă dorim cu adevărat să cunoaștem rațiunile pentru care unele animale sunt tratate în diferite moduri.

	CPL 1		CPL 4		CPL 10 a		CPL 14		Total			
Specie	N.R.	NMI	N.R.	NMI	N.R.	NMI	N.R.	NMI	N.R.	%	NMI	%
Equus caballus	-	-	5	1								
					1	1	1	1	7	6,0	2	8,0
<i>Bos taurus</i>	1	1	39	3	8	3	8	2	56	48,3	9	36,0
Ovicaprine	-	-	8	1	17	2	4	1	29	25,0	4	16,0
<i>Capra hircus</i>					1*	1	1	1	2	1,7	2	8,0
<i>Sus domesticus</i>			8	2	6	3	5	1	19	16,4	6	24,0
Total domestice	1	1	60	7	32	9	20	6	113	97,4	23	92,0
<i>Sus scrofa</i>			2	1			1	1	3	2,6	2	8,0
Total sălbatic			2	1			1	1	3	2,6	2	8,0
Total det.	1	1	62	8	32	9	21	7	116	100	25	100
<i>Bos taurus/Equus caballus</i>	1											
							1		2			
Total indet.	1		72		48		37		158			
Total mamifere	3		134		80		59		276			

Tabel 2 – Distribuția resturilor faunistice ca număr de resturi (NR) și număr minim de indivizi (NMI) pe specii de mamifere și complexe arheologice.



Foto 1. a *Bos taurus* – metatars normă dorsală ; b *Capra hircus* – humerus dreapta, radius dreapta, metacarpie perechi, coxal stânga, femure perechi, tibii perechi, metatarsian dreapta.

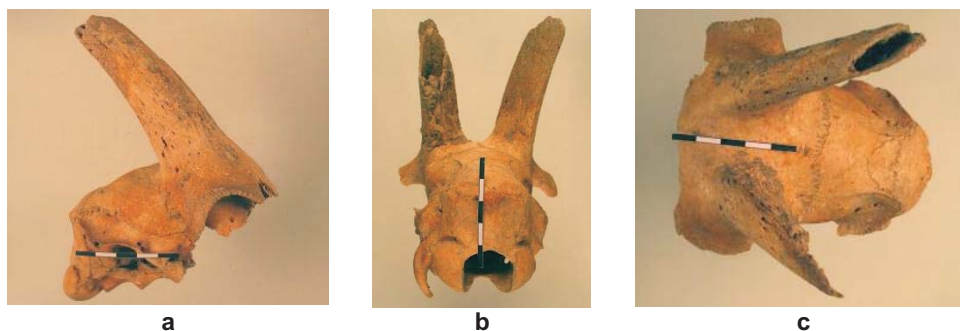


Foto 2. *Capra hircus* – neurocraniu de femelă: a- normă laterală, b-normă occipitală, c- normă dorsală

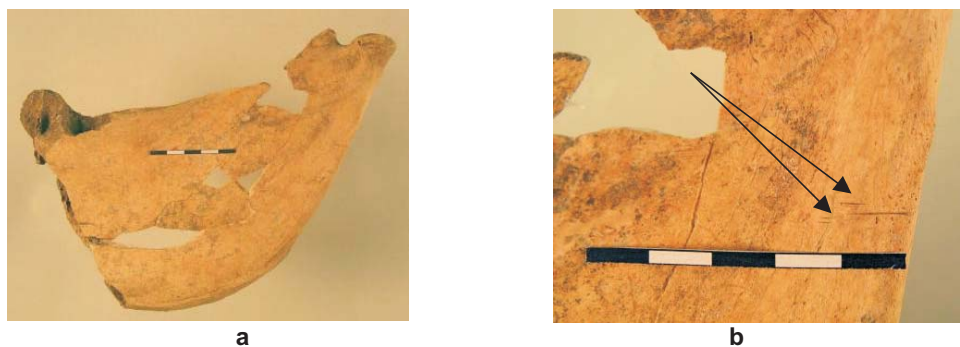


Foto 3 *Equus caballus* – mandibulă stânga, normă laterală stânga: a- piesă întreagă, b- aceeași piesă cu urme de descărnare (detaliu).

OBSERVAȚII ASUPRA CIMITIRULUI DIN EPOCA BRONZULUI DE LA PIETROASA MICĂ¹

Ion MOTZOI-CHICIDEANU

Publicat în anul 1981 cimitirul aparținând culturii Monteoru, de la Pietroasa Mică, jud. Buzău, a fost cercetat prin săpături de salvare în anii 1976-1978, fiind descoperite 62 de morminte de înhumare și două de incinerare, la care se adaugă mai multe complexe, din care 4 sunt ilustrate și notate pe plan cu siglele A-D². Până la data apariției studiului respectiv mai fuseseră publicate, pentru etapele mijlocii și târzii ale culturii, doar cimitirele de la Poiana³, Balintești-Cioinagi⁴, Căbești⁵, Săbăoani⁶, și două posibile morminte, probabil de incinerare, descoperite la Tinosu⁷. Necropola de la Pietroasa Mică completa, astfel, în chip fericit, cunoștințele privind descoperirile funerare și nu numai, ale culturii Monteoru, mai cu seamă pentru aria sa munteană⁸.

¹ Articolul de față reprezintă o versiune îmbunătățită a unei comunicări susținute în cadrul Secției de Preistorie a Institutului de Arheologie în 1983 și la al VI-lea Simpozion național de tracologie, Craiova, 1983 (cf. și un rezumat excesiv de succint în *Symposia Thracologia* 1, 1983, p. 14-15). Versiunea integrală a prezentului articol este disponibilă pe Internet la adresa http://apar/archaeology.ro/imc_artija.htm.

² A. Oancea, *Dacia* N. S. 35, 1981, p. 131-191. Determinările antropologice au fost făcute de către Laurenția Georgescu, ele fiind menționate în catalogul mormintelor publicat de A. Oancea. Vezi și Laurenția Georgescu, *CA*, 9, 1992, p. 73-82, cu analiza completă a materialului și cu diferențe față de rezultatele publicate de A. Oancea.

³ Ecaterina Dunăreanu-Vulpe, *Dacia* 5-6, 1935-1936, p. 151-167.

⁴ Eugenia Zaharia, *Dacia*, N. S. 7, 1963, p. 139-176.

⁵ C. Buzdugan, *Carpica* 1, 1968, p. 63-67.

⁶ Minodora Ursachi, *Carpica* 2, 1969, p. 35-48.

⁷ R. Vulpe, Ecaterina Vulpe, *Dacia*, 1, 1924, p. 185-189, fig. 18-19, cu mențiunea că, la acea dată, complexele notate cu siglele μ L și ε 1H, au fost atribuite eneoliticului.

⁸ Până la publicarea cimitirului de la Pietroasa Mică, în Muntenia se cunoșteau un mormânt în cistă din piatră de la Movila, jud. Dâmbovița și cele 4 cimitire de la Sărata Monteoru, dar numai din mențiuni succinte (cf. I. Nestor, *BerRGK*, 22, 1932 (1933), p. 95-96; idem, în *Raport MNA 1942-1942*, București, 1944, p. 21-25; idem, în *Istoria României*, I, București, 1960, p. 127-128; I. Nestor și colab., *SCIV* 4, 1950, 1, p. 54-56; idem, *SCIV* 4, 1953, 1-2, p. 69-86; I. Nestor, Eugenia Zaharia, *SCIV* 6, 1954, 3-4, p. 497-501; Eugenia Zaharia, Alexandrina D. Alexandrescu, *SCIV* 2, 1951, p. 152-160; Eugenia Zaharia, *Dacia* N. S. 31, 1987, p. 33, nota 2, pentru mormântul de la Movila, unde este trecut ca aparținând comunei Mircea Vodă, în realitate satul aparține comunei Sălcioara, iar halta CFR cea mai apropiată se numește chiar Movila). Ulterior, de la Sărata Monteoru, au fost publicate cimitirul 3 (E. Comșa, *Thraco-Dacia* 2, 1981, p. 111-124, care mai menționează și alte 2 cimitire identificate prin cercetări de suprafață în punctul „Via lui Nicu Isar” și „pe un deal la Sud de Cetățuie”) și cimitirul 4 (Ligia Bârzu, *Dacia* N. S. 33, 1989, 1-2, p. 39-78). Foarte important, pentru aria de până la Milcov a culturii Monteoru, este, fără îndoială, cimitirul de la Căndești cu aproape 800 de morminte ce se înșiruie în intervalul dintre fazele M. Ic3-M. Ilb. Din păcate, necropola de la

Prin numărul destul de mare de înmormântări, ca și prin inventarele funerare relativ variate, cimitirul prezintă și astăzi o importanță anume pentru studiul culturii Monteoru în special și pentru cunoașterea etapelor mai târzii ale epocii bronzului de la nord de Dunăre, în general (**Fig. 1**).

Necropola este situată pe un platou de pe dealul Dogaru, la NV de satul Pietroasa Mică. În apropiere, pe locul numit „Coasta rusului”, au mai fost identificate o așezare și alte două cimitire, aparținând, ca și necropola cercetată, culturii Monteoru (**Fig. 2**). Platoul unde s-au desfășurat cercetările arheologice fusese afectat de eroziunea naturală, care a dus la distrugerea unor morminte către marginea răsăriteană, marcată astăzi de ravina torentului Urgoaia. Spre nord, săpăturile nu au putut fi extinse dincolo de marginea rezervației silvice a ocolului Pietroasele, autorul fiind de părere că, în acea parte, „*este puțin probabil să fi fost mai mult de 5-6 morminte*”⁹. Spre vest cercetările întreprinse par a fi atins limita înmormântărilor, dar spre sud se pare că cimitirul a fost mai mare, după cum o dovedește descoperirea fortuită a două morminte (M. 55 și 64) mai departe de marginea săpăturilor (**Fig. 3**). Astăzi este însă aproape imposibil de apreciat întinderea inițială a necropolei, și, deci, numărul total de morminte. Dar judecând după numărul mare de înmormântări al altor necropole monteorene cercetate până astăzi¹⁰, se poate considera, eventual, că cele 64 de înmormântări reprezintă sub jumătate din numărul total.

Studiul înmormântărilor de la Pietroasa Mică i-a oferit autorului, în continuarea unor preocupări mai vechi¹¹, prilejul unei discuții mai ample asupra etapelor finale ale culturii Monteoru. Pe baza analizei elementelor de rit și ritual funerar, a ceramicii, pieselor de port și a armelor, A. Oancea a propus o stratigrafie orizontală a cimitirului în trei orizonturi succesive, notate I-III. În viziunea autorului, orizontul I, cu 25 de morminte, se caracterizează prin utilizarea proporțională a amforelor, cănilor, ceștilor și pixidelor cu ornamente incizate, cu forme apropiate fazelor M. Ia-IIa și absența vaselor etajate, unitatea ritului funerar și elemente de ritual asemănătoare continuând practicile din etapele anterioare, bogăția și varietatea inventarului funerar, marcate de prezența în proporție ridicată a pieselor de port din aur, a inelelor de buclă, a cochiliilor de melci, ca și prin proporția egală în ceea ce privește prezența perlelor din chihlimbar și a pandantivelor semilunare; orizontul II, cu 23 de morminte, se distinge prin dispariția amforelor și a cănilor, utilizarea ceștilor și pixidelor, acum *decorate* cu caneluri, continuând odată cu apariția vaselor etajate, în inventare preponderente fiind

Cândești este încă inedită, puținele informații pe care le deținem provenind din 2 studii mai vechi și un raport de săpătură (cf. Marilena Florescu, *Carpica* 10, 1978, p. 97-122; idem în R. Vulpe (ed.), *Actes du II^e Congrès International de Thracologie, Bucarest, 4-10 septembre 1976*, I, București, 1980, p. 71-88; Marilena Florescu, A. C. Florescu, *Materiale* 15 (Brașov), 1983, p. 112-123).

⁹ A. Oancea, *op. cit.*, p. 131-132.

¹⁰ Cimitirul 4 de la Sărata Monteoru are 146 de înmormântări (cf. Ligia Bârză, *op. cit.*), necropola de la Cândești 768 (Marilena Florescu, A. C. Florescu, *op. cit.*, p. 113), celor 28 de morminte de la Poiana li s-au adăugat alte 4 descoperite recent (cf. Silvia Teodor și colab., *MemAntiq* 19, 1994, p. 201-212) și care, alături de cele descoperite, mai de mult, în așezare (R. Vulpe, *SCIV* 1, 1950, 1, p. 47-52) arată că la Poiana zona funerară a fost cu mult mai mare. Celelalte cimitire menționate aici nu au fost cercetate nici unul exhaustiv din motive obiective.

¹¹ A. Oancea, *CA* 2, 1976, p. 191-238; idem, *SCIVA* 31, 1980, 4, p. 615-621; A. Oancea, V. Drâmbocianu, *SCIVA* 28, 1977, 4, p. 509-529.

acum ceștile, inventare mai sărace cu un număr redus al inelelor de buclă B și C și apariția variantei târzii a celor de tip C, prezența pumnalelor cu limbă la mâner, apariția „*mormintelor de războinici*” și a celor de incinerare, numărul crescut al mormintelor fără inventar sau doar cu o singură piesă, ca și prin abandonarea zonei sudice a necropolei; în sfârșit, orizontul III, cu 15 morminte, se caracterizează prin generalizarea inhumăției, poziția chircită puternic „*în pachet*”, cu orientare predilectă în sectorul estic, folosirea aproape exclusivă a ceștilor, concomitent cu „*degradarea evidentă a unor forme ceramice și simplificarea decorului*”, dispariția pieselor de port, cu excepția unui buton, gruparea mormintelor în zona de nord-vest. După A. Oancea necropola a evoluat spațial de la est la vest¹². Un argument de stratigrafie verticală, citat de autor, în sprijinul cronologiei propuse, îl constituie raportul dintre un complex ce conține un vas etajat și M. 53, care aparține orizontului I de înmormântări¹³. Încercând să plaseze într-un cadru cronologic mai larg evoluția cimitirului de la Pietroasa Mică, autorul citat propunea, bazându-se în bună măsură pe încheierile prezentate cu un alt prilej¹⁴, pentru a doua jumătate a bronzului mijlociu și pentru bronzul târziu din spațiul carpato-dunărean, o schemă cronologică structurată pe patru orizonturi succesive (I-IV), plasate între secolele XIV-XII a. Chr. Ideea centrală a schemei cronologice avansate este aceea a unei restrângeri treptate a ariei Monteoru, în fața unei pătrunderi de origine răsăriteană pe care o distingea sub denumirea de „*aspectul cultural Petrișoru-Racovițeni*”. În viziunea lui A. Oancea, cultura Monteoru își încetează existența la finele bronzului mijlociu (orizontul III = a doua jumătate a sec. XIV-începutul sec. XIII a. Chr.), odată cu faza M. IIB-Balintești, fiind apoi înlocuită de noul aspect cultural, pe care credea că îl poate identifica în Transilvania de sud-est, nord-estul Munteniei și sudul Moldovei, în primele decenii ale sec. XIII și începutul sec. XII a. Chr. (= orizontul IV). Cele trei orizonturi pe care le distinge în cadrul cimitirului de la Pietroasa Mică, erau considerate tot atâtea subfaze ale etapei M. IIB-Balintești (Monteoru III, după A. Oancea), ilustrând tocmai pătrunderea treptată a elementelor răsăritene în cadrul comunităților monteorene, pătrundere care a dus la „*consacrarea unui nou mod de viață caracteristic populațiilor orientale*”¹⁵.

Dacă schema evolutivă și cronologică schițată de A. Oancea a primit imediat o replică din partea unor specialiști, care au contestat realitatea „aspectului cultural Petrișoru-Racovițeni”¹⁶, în vreme ce alții i-au preluat fără rezerve concluziile¹⁷, nu tot așa au stat lucrurile în ceea ce privește cronologia internă a cimitirului de la Pietroasa Mică sau corecțiile propuse de același autor pentru etapele finale ale culturii Monteoru, acestea rămânând până astăzi practic fără ecou.

¹² A. Oancea, Dacia N. S., 25, 1981, p. 134-168.

¹³ *Ibidem*, p. 159, 163. Complexul nu este trecut pe plan, iar materialul nu este ilustrat.

¹⁴ Idem, SCIVA 31, 1980, 4, p. 615-621.

¹⁵ Idem, Dacia N. S. 25, 1981, p. 181-186.

¹⁶ Marilena Florescu, A. C. Florescu, *op. cit.*, p. 120 și nota 26; idem, ArhMold 13, 1990, p. 51, nota 6, p. 73-75; E. Sava, ThD 12, 1991, 1-2, p. 33-34; idem, *Культура Многоваликовой Керамики Днестровско-Прутского Междуречья (По материалам погребального обряда)*, Кишинев, 1992, p. 166-168. Vezi și supra nota 1.

¹⁷ V. Leahu, CA 6, 1983, p. 181-182; idem, Angustia 2, 1997, p. 127.

Analiza cimitirului făcută de A. Oancea nu mi se pare convingătoare din mai multe puncte de vedere. În primul rând tipologia amenajărilor funerare este defectuoasă¹⁸. Este evident că tipurile b1, b2, b5 și b6, stabilite de autor, pot fi grupate într-o singură categorie, cea cu ring și pietre, diferențele „stabilite” de A. Oancea datorându-se eroziunii sau altor factori ce au deranjat mormintele, cum bine se poate observa din comparația dintre ringurile mormintelor 5, 23, 24, 52¹⁹ și „construcțiile în formă de arc de cerc” de la mormintele 1 și 25²⁰. Astfel amenajările exterioare pot fi grupate în două categorii distincte, cea a ringurilor și movilelor din pietre și cea a grupurilor de pietre, cu rezerva că deranjamentele petrecute de-a lungul timpului să fi schimbat mult aspectul exterior și al celorlalte înmormântări. Același lucru se poate spune și despre amenajările interioare ale gropilor, în sensul că tipurile a1-a4 constituie un singur grup caracterizat prin căptușirea gropilor, cel de al doilea fiind caracterizat doar prin prezența simplă a pietrelor în morminte.

Și în ceea ce privește modul în care a fost stabilită poziția chircită moderat sau accentuat și cartarea corespunzătoare²¹, se pot face câteva observații. Astfel dintre mormintele „*orizontului I*” caracterizat prin chircirea moderată a scheletelor, șase sunt deranjate (M. 16, 36, 47, 49, 53-54), iar pentru alte două (M. 2 și 52) poziția femurelor și a tibiilor pare să reflecte mai degrabă o chircire accentuată. Dintre mormintele „*orizontului II*”, caracterizat prin schelete chircite accentuat, cinci sunt deranjate (M. 14, 17, 32, 42, 45, în cazul M. 17 fiind descoperit doar craniu!²²), într-un caz (M. 39) nu dispunem nici de descrierea poziției și nici de plan²³, două schelete (M. 34 și 38) sunt chircite moderat, iar alte două (M. 40 și 46), după poziția picioarelor, ar putea fi considerate ca fiind chircite „pachet”. Cred, totodată, că ar fi fost binevenite unele precizări privind conexiunea anatomică a scheletelor chircite „pachet”, căci în lipsa acestora s-ar deschide posibilitatea ca acest mod de dispunere a cadavrelor să ascundă de fapt reînhumări.

Nici tipologia formelor ceramice nu este convingătoare²⁴. În primul rând trebuie subliniat faptul că starea fragmentară a multor vase nu a permis decât o reconstituire, adesea ipotetică²⁵, a recipientelor, ceea ce obligă din capul locului la rezerve. Amfora - vasul de ofrandă/ Spendegefäß -, prezentă în 13 morminte de la Pietroasa Mică, în bună parte este documentată prin cioburi, iar din cele 5 exemplare întregi sau reconstituite grafic, patru sunt atribuite tipului I, și doar un singur exemplar (cel din M. 2) unui tip particular, neetajat. În ceea ce privește vasul etajat, atrag atenția că unul din vasele de la Tinosu²⁶, citate de Oancea²⁷, este de fapt un askos cu trei torți. Foarte probabil tot de la un askos provine de altfel și un fragment ceramic descoperit în M.

¹⁸ A. Oancea, *op. cit.*, p. 139

¹⁹ *Ibidem*, fig. 6/7, 12/3; 12/6; 18/17.

²⁰ *Ibidem*, fig. 4/2; 12/9.

²¹ *Ibidem*, p. 135, fig. 2/2.

²² *Ibidem*, p. 187 și planul de la fig. 11/17.

²³ *Ibidem*, p. 189.

²⁴ *Ibidem*, p. 139-151.

²⁵ Vezi, de pildă, *Ibidem*, fig. 4/18; 7/7; 12/1; 13/5-6; 14/8; 16/4-5; 17/3, 15, 18; 18/21; 19/12.

²⁶ R. și Ecaterina Vulpe, *op. cit.*, p. 186, fig. 18.

²⁷ A. Oancea, *op. cit.*, p. 140 și nota 16.

53 și considerat de A. Oancea ca provenind de la un vas etajat²⁸. Pixidele, o altă formă frecventă, au fost împărțite în trei tipuri principale IIIa, IIIb, IIIc, din care tipul IIIb în 3 variante. Atrag atenția că, spre deosebire de tipul IIIa, documentat în 8 cazuri, varianta IIIb3 este reprezentată doar în două, iar celelalte fiecare doar o singură dată. Și pentru căni una din cele două variante (IVa) este reprezentată doar printr-un singur exemplar. Tipologia ceștilor este stabilită pe prea multe piese fragmentare, sau chiar cioburi²⁹ pentru a putea fi luată în seamă așa cum o prezintă A. Oancea. Unele aprecieri ale autorului privind ceramica din cimitirele monteorene sunt neîntemeiate. Astfel ceștile cu două torți supraînălțate, pe care autorul menționat le consideră ca dispărute la finele culturii Monteoru, sunt cunoscute în cimitirele de la Balintești-Cioinagi³⁰, Căbești³¹ sau Săbăoani³², în aria moldoveană a culturii, dar și la câțiva kilometri de Pietroasa Mică, într-un mormânt Monteoru târziu, descoperit la Năeni³³. Vasele askoi sunt și ele cunoscute în etapele târzii cum este, de pildă, cel de la Tinosu³⁴, un altul întreg și fragmente de la altele descoperite în același mormânt de la Năeni³⁵, dar și la Pietroasa Mică în mormântul 53³⁶. Situația mormântului 53, considerat de A. Oancea ca „*deranjat*” de un complex mai târziu, nu este deloc convingătoare în sensul unui raport stratigrafic între două complexe diferite. Din descrierea din catalog reiese că foarte aproape de schelet, în spatele craniului, au fost descoperite un număr mare de cioburi, aparținând mai multor tipuri de vase, unele de „*factură Monteoru II. b-Balintești*”, printre ele găsindu-se și numeroase bucăți de vatră și chirpic. Prezența acestor din urmă materiale l-a determinat pe A. Oancea să „*considere*” că este vorba de un complex ulterior înmormântării³⁷. Planul mormântului nu este clar, iar de un profil al raportului dintre cele două presupuse complexe diferite nu dispunem. Dar pe baza situației de la Năeni, unde în umplutura mormântului s-au găsit nenumărate cioburi, bucăți masive de chirpic și resturi de vatră, într-o situație cât se poate de clară³⁸, nu văd de ce și la Pietroasa Mică nu ar fi vorba de același comportament funerar în cazul mormântului 53.

Și pentru piesele de port, multe din variantele stabilite³⁹ sunt documentate doar prin apariții singulare cum este cazul variantelor Ic și Id1 pentru butoni sau IVb1 și IVb2 pentru brățări. Pentru inelele de buclă, A. Oancea a folosit categoriile principale

²⁸ *Ibidem*, fig. 19/2.

²⁹ Vezi, de pildă, *Ibidem*, fig. 4/21; 11/10; 12/11; 13/5, 6, 13; 15/3; 17/18; 18/16 etc.

³⁰ Eugenia Zaharia, *op. cit.*, fig. 3/1-5, 7-9; 5/1-2, 4, 6; 6/5; 7/1-2.

³¹ C. Buzdugan, *op. cit.*, p. 64, fig. 1/1-3; 2/4.

³² Minodora Ursachi, *op. cit.*, fig. 1/1, 3, 5.

³³ I. Motzoi-Chicideanu, Monica Șandor-Chicideanu, Dacia N. S. 38-39, 1994-1995 (1995), p. 23, fig. 10/3.

³⁴ Vezi supra nota 23.

³⁵ I. Motzoi-Chicideanu, Monica Șandor-Chicideanu, *op. cit.*, loc. cit., fig. 10/6, 8.

³⁶ Vezi supra nota 25.

³⁷ A. Oancea, *op. cit.*, p. 190 (catalog) și planul mormântului la fig. 18/19.

³⁸ I. Motzoi-Chicideanu, Monica Șandor-Chicideanu, *op. cit.*, p. 19-28, fig. 5/A-B; fig. 6; fig. 7/1-2; fig. 8.

³⁹ *Ibidem*, p. 151-157.

stabilite mai de mult de către Eugenia Zaharia⁴⁰. O atenție aparte este acordată variantelor tipului C, din care una, nou apărută, este reprezentată, așa cum ne-a obișnuit deja autorul, doar printr-un singur exemplar. Unul din elementele de rezistență ale construcției lui A. Oancea, tipologia inelelor de buclă, cele mai numeroase piese de port descoperite în cimitir, se sprijină însă într-o măsură prea mare pe alte descoperiri ale culturii Monteoru doar menționate, al căror conținut integral așteaptă încă să fie publicat⁴¹. Cât privește „armele”, la Pietroasa Mică dispunem doar de un singur pumnal cu peduncul și limbă la mâner, din M. 43, celălalt, din M. 37, fiind de fapt doar un fragment de bronz lung de 1,6 cm. și lat de 5 mm⁴², care, doar cu foarte multă bunăvoință, poate fi considerat o „armă” !

Tipologia formelor ceramice și a unor piese de port, cu tipuri sau variante documentate prin cazuri singulare, nu este câtuși de puțin relevantă, căci, așa cum se spune în statistică, ceea ce se întâmplă o dată, nu se întâmplă niciodată! În consecință, încercarea de stratigrafie orizontală a cimitirului și periodizarea acestuia propuse de A. Oancea își pierde din substanță, fiind necesară o reexaminare a necropolei, pentru precizarea poziției sale în cadrul a ceea ce se știe astăzi despre cultura Monteoru.

Resturile osteologice de la Pietroasa Mică au fost studiate antropologic, ceea ce constituie un element important pentru analiza cimitirului⁴³. Trebuie subliniat faptul că între rezultatele publicate și folosite de A. Oancea în 1981 și rezultatul analizei publicat în 1992 există diferențe care afectează aprecierile asupra necropolei. Din cele 62 de morminte de înhumatie, cu 63 de schelete, mai mult de jumătate au aparținut unor bărbați (33 = 53. 23%), cele de femei nu depășesc o treime (18 = 29. 03%), iar cele de copii sunt cele mai puțin numeroase (11 = 17. 74%). Cele două morminte de incineratie au aparținut unor copii, procentajele modificându-se puțin (bărbați = 51. 57 %, femei = 28. 12 %, copii = 20. 31 %) ⁴⁴. Mormântul 50, nu a conținut decât „*un molar inferior uman*” după cum reiese din catalog, fiind socotit, pe această bază, drept „*un mormânt de tip particular*”⁴⁵. Ținând cont de determinările antropologice se observă imediat că cele trei „orizonturi” nu sunt echilibrate câtuși de puțin, din punctul de vedere al grupelor de vârstă și sex. Astfel, atât din tabelul general al determinărilor pe grupe de sex și vârstă, după orizonturile lui A. Oancea, ca și din cartarea

⁴⁰ Eugenia Zaharia, Dacia N. S. 3, 1959, p. 103-134. Apărut cu patru decenii în urmă, studiul a rămas până astăzi de referință. Având însă în vedere că în decursul vremii numărul inelelor de buclă descoperite a crescut considerabil, iar pe de altă parte cercetările arheologice au adus date noi în ceea ce privește contextul în care au fost descoperite aceste podoaabe, este cu totul necesară o reluare a discuției. În același timp atrag atenția asupra faptului că, în studiul citat, autoarea folosește o altă împărțire a culturii Monteoru (în trei etape notate I-III) la care ulterior a renunțat.

⁴¹ Este vorba, în special, de cimitirele 1 și 2 de la Sărata Monteoru. Vezi supra nota 8.

⁴² A. Oancea, *op. cit.*, p. 157, 189 (catalogul) și fig. 16/16.

⁴³ Laurenția Georgescu, *op. cit.*

⁴⁴ *Ibidem*, p. 74, tabelul nr. 2, p. 82, tabelul nr. 10. Autoarea a păstrat împărțirea lui A. Oancea pe „orizonturi” a înmormântărilor. Vezi și supra nota 2. Atrag atenția că în studiul Laurenției Georgescu s-au strecurat, din păcate, numeroase greșeli, probabil de tipografie (compară cifrele și procentele de la p. 79 cu cele din tabelele nr. 9-10; în tabelul nr. 9, pentru orizontul II, lipsesc la mormintele de bărbați M. 43 și 44, iar pentru orizontul III, tabelul nr. 9 continuare, M. 57, 58 și 62 sunt trecute la bărbați, deși după determinarea antropologică aparțin vârstei Infans II, conform tabelului nr. 10).

⁴⁵ A. Oancea, *op. cit.*, p. 190.

corespunzătoare pe plan, reiese că pentru „*orizontul III*” lipsesc înmormântările de femei⁴⁶, cele de copii fiind și ele relativ puține (**Fig. 4**).

Orizonturi funerare după Oancea	Bărbați		Femei		Copii		X		Total		Obser- vații
	Nr.	%	Nr	%	Nr.	%	Nr	%	Nr.	%	
I	10	40.00	11	44.00	3	12.00	1	4.00	25	38.46	
II	10	41.68	7	29.16	7	21.16	-	-	24	36.93	M. 30 și 35 incine- rație
III	14	87.50	-	-	2	12.50	-	-	16	24.61	
Total	34	52.30	18	27.70	12	18.50	1	1.50	65	100	

Fig. 4 - Repartiția înmormântărilor de la Pietroasa Mică după grupele de sex și vârstă, stabilite de Laurenția Georgescu și orizonturile stabilite de A. Oancea.

Este evident că o astfel de realitate nu putea exista, foarte probabil, grupul mormintelor de bărbați înhumați în poziție chirchită accentuată (pachet) nereprezentând neapărat o grupă cronologică ci, mai degrabă, un grup caracterizat printr-un comportament funerar aparte⁴⁷. Către aceeași concluzie duce și analiza orientărilor scheletelor descoperite în cimitir. Diagrama publicată de A. Oancea⁴⁸, fiind generală, nu a putut scoate în evidență diferențele în funcție de sex și vârstă. O reanalizare a orientării tuturor înmormântărilor pune în evidență grupări diferite (**Fig. 6/1**), dar pentru discuția de față este necesară o distincție după grupele de sex/vârstă. Pentru mormintele de bărbați se disting 3 grupuri principale de orientare. Primul, cu orientarea predilectă în sectorul ENE, corespunde mormintelor din așa zisul „orizont III”, cel de al doilea, cu orientarea predilectă în sectorul VNV, poate fi împărțit în două subgrupe, una, mai numeroasă, cu orientarea predilectă spre W, iar cea de a treia cu scheletele dispuse cu capul către NV (**Fig. 6/2**). Dispunerea scheletelor feminine se aseamănă foarte mult cu cea a bărbaților, existând și în acest caz cele două subgrupe orientate către V, în aceeași proporție numerică ca și pentru înmormântările masculine, lipsind însă grupul cu orientare predilectă spre ENE (**Fig. 6/3**). Pentru cele 11

⁴⁶ După determinările antropologice publicate în 1981, M. 27 este de femeie, după cele publicate în 1992 este vorba de un mormânt masculin (Cf. *Ibidem*, p. 188; respectiv Laurenția Georgescu, *op. cit.*, tabelele nr. 9-10).

⁴⁷ De aceeași părere este și L. Georgescu, *op. cit.*, p. 79, care remarcă și unitatea antropologică a tuturor scheletelor. O fazeologie asemănătoare cu cea de la Pietroasa Mică, fără a se ține seama de proporția pe grupe de sex și vârstă, a fost făcută, mai de mult, pentru cimitirul de la Mokrin, aparținând culturii Periam-Pecica (cf. T. Soroceanu, PZ 50, 1975, p. 163-167; critica la Monica Șandor-Chicideanu, I. Chicideanu, Dacia N. S. 33, 1989, 1-2, p. 15 și nota 54; un punct de vedere asemănător la J. O'Shea, *Antiquity* 66, 1992, 250, p. 99).

⁴⁸ A. Oancea, *op. cit.*, p. 136 și fig. 2/1.

morminte de copii, la care s-a putut stabili modul de dispunere al scheletului, există o împărțire în 3 grupe de orientare, asemănătoare cu cea a bărbatilor (**Fig. 7/4**). Diferențele sunt date de lipsa mormintelor orientate în spre NNV, și prin doar două morminte ce aparțin grupei de orientare în sectorul răsăritean. Subliniez faptul că M. 58, de vârstă Infans II, a fost determinat ca fiind de sex masculin⁴⁹. După cum reiese din determinarea antropologică, orientarea cadavrelor cu capul spre NE și poziția accentuat chirchită - în „pachet” -, par să fi fost obiceiuri mortuare rezervate în special bărbatilor. Privind din acest punct de vedere se pare că la Pietroasa Mică ne găsim în fața unei comunități separate pe grupuri cu coduri rituale diferite, cu expresii funerare corespunzătoare. Această constatare este întărită chiar de observația lui A. Oancea, conform căreia mormintele orientate către NNV au gropi mai adânci, decât grupul celor dispuse spre VNV, sau al celor orientate în sectorul NE⁵⁰. Faptul că mormintele cu schelete dispuse „în pachet” și orientate predilect către NE, se găsesc la marginea apuseană a cimitirului poate indica faptul că acestui grup cu propriile sale obiceiuri mortuare i s-a rezervat ca atare un anume cartier al spațiului funerar. Acest lucru nu poate fi însă probat, dat fiind că cimitirul nu a fost complet cercetat. O situație oarecum similară pare să fie la Căndești, unde, în cadrul înmormântărilor din fazele M. Ic3-Ic2, există un grup de morminte care se disting prin gropi cu catacombă dar și prin orientarea scheletelor predilect către ENE, E, ESE și SE, grup care se află în zona limitrofă a necropolei⁵¹. Câteva dintre mormintele situate în zona de nord-vest a cimitirului de la Pietroasa Mică au ringuri din pietre, tip de amenajare funerară exterioară care se întâlnește și în partea centrală, lipsind în zona sudică. În zona de nord-vest, respectiv sectorul considerat de A. Oancea drept „*orizontul III*”, obiceiul căptușirii gropilor funerare cu pietre, așa numitele „*semiciste*”, se întâlnește doar în cazul M. 22, această amenajare interioară fiind ceva mai frecventă în partea centrală și prezentă, într-un singur caz - M. 52, și în cea sudică. Nici una dintre aceste amenajări funerare, exterioare sau interioare, nu pare să fie apanajul exclusiv al vreunei grupe de sex sau vârstă. Trebuie însă subliniat că datorită stării de conservare destul de precare a multor morminte, înregistrarea exactă a unui tip sau altul de amenajări funerare nu a putut fi făcută, cartarea acestor înmormântări fiind ca atare incompletă (**Fig. 7**). Cred că există temei să socotim că grupul respectiv de morminte de la Pietroasa Mică, exclusiv masculine, nu mai poate fi considerat ca reprezentând un „orizont” cronologic de înmormântări, în acest sens trebuind respinsă și ideea unei neapărate evoluții lineare a cimitirului de la est spre vest și nord-vest⁵².

Cimitirul de la Balintestii-Cioinagi⁵³ (cu 34 morminte de inhumatie și 4 de incineratie) (**Fig. 8/1**), situat la marginea sudică a Platoului Central moldovenesc, prezintă câteva caracteristici care-l deosebesc de necropola de la Pietroasa Mică cu care a fost sincronizat de către A. Oancea. Din punctul de vedere al ritualului la

⁴⁹ Laurenția Georgescu, *op. cit.*, tabelul nr. 10.

⁵⁰ *Ibidem*, loc. cit.

⁵¹ Marilena Florescu, A. C. Florescu, *Materiale* 15 (Brașov), 1983, p. 113.

⁵² A. Oancea, *op. cit.*, p. 168. O discuție foarte folositoare asupra „evoluției lineare” a cimitirelor la Vittoria Buffa, F. Buranelli, Flavia Trucco, în R. Peroni (ed.), *Necropoli e usi funerari nell'età del ferro*, *Arheologia, Materiali e problemi*, 5, 1981, p. 7-17.

⁵³ Eugenia Zaharia, *Dacia* N. S. 7, 1963, p. 139-176.

Balintești-Cioinagi se deosebesc două grupe de înmormântări - una cu scheletele așezate pe dreapta (13) și alta cu scheletele depuse pe stânga (20). Pentru grupul scheletelor depuse pe dreapta orientarea este exclusiv în sectorul NV, dar pentru cele pe stânga, în afara unui grup numeros orientat predilect tot către NV, mai există câteva morminte cu scheletele așezate cu capul spre E (2), S (3) sau SV (1)⁵⁴ (**Fig. 8/2**). Nu au fost descoperite amenajări funerare de genul celor de la Pietroasa Mică. În ceea ce privește poziția, în catalog se menționează pentru M. 16 și 17 chircirea accentuată⁵⁵, dar din planurile individuale se poate, eventual, aprecia același mod de dispunere și pentru scheletele din M. 20 și 33⁵⁶. Mormintele 16-17 și 20 sunt orientate către NNV, iar 33 către est. Fiind prea puține aceste morminte nu par a constitui o grupare distinctă, chiar dacă M. 16, 17 și 33 se află în colțul de N al săpăturii. O caracteristică a inventarelor pare să o constituie lipsa amforelor⁵⁷, dar trebuie ținut cont de faptul că, în mod evident, cimitirul nu a fost cercetat exhaustiv, posibilitatea apariției acestei forme ceramice și în aria moldovenească a culturii Monteoru în cadrul etapei Balintești-Gârbovăț, nefiind exclusă dacă se au în vedere descoperirile de la Pufești⁵⁸ sau, de ce nu, și cele din Muntenia, de la Năeni-Zănoaga⁵⁹. Foarte importante sunt însă elementele de factură Noua, care lipsesc la Pietroasa Mică.

Doar puțin menționat la vreme publicării necropolei de la Pietroasa Mică, Cimitirul 4 de la Sărata Monteoru, cu cele 146 de înmormântări ale sale⁶⁰ (**Fig. 9**), chiar dacă anterior etapei M. IIb, prezintă o anume importanță pentru discuția de față. Nici acest cimitir, cu morminte exclusiv de inhumație, nu a putut fi cercetat în întregime⁶¹. În ceea ce privește amenajările funerare există unele morminte cu pietre în groapă, ca și unele cu gropi cu catacombă⁶², acest din urmă fapt fiind explicat prin aceea că, gropile mormintelor fiind săpate în pantă, s-a procedat în acest fel pentru consolidarea lor⁶³. Cimitirul a fost analizat antropologic⁶⁴, dar rezultatele sunt, în

⁵⁴ Am stabilit orientările scheletelor după planurile individuale ale mormintelor, în catalog existând unele nepotriviri. Din păcate nu am putut dispune de analiza antropologică, cf. Maria Cristescu, S. Antoniu, SCA 2, 1965.

⁵⁵ Eugenia Zaharia, *op. cit.*, p. 148, fig. 2/14, M. 17 nefiind ilustrat.

⁵⁶ *Ibidem*, fig. 2/17; 2/18.

⁵⁷ Acest lucru a fost accentuat de Eugenia Zaharia, Studii și cercetări de istorie buzoiană, Buzău, 1973, p. 24.

⁵⁸ Marilena Florescu, M. Nicu, Gh. Rădulescu, *MemAntiq* 3, 1971, p. 176.

⁵⁹ I. Motzoi-Chicideanu, Monica Șandor-Chicideanu, *op. cit.*, p. 26, fig. 11/1-5, pentru exemplarele din mormânt și vasul din groapa 7/92, p. 37, fig. 13/11. Tot acolo și despre posibilitatea unei explicații de ordin ritual pentru prezența sau absența amforelor în înmormântările montorene.

⁶⁰ Lăgia Bârză, *op. cit.* Atât din catalog, cât și pe planul general de la fig. 2, lipsesc unele morminte.

⁶¹ *Ibidem*, p. 48.

⁶² Nici din catalog și nici din planurile individuale ale mormintelor nu reiese care au avut groapă cu catacombă și care nu. La unele din morminte sunt trecute pe plan pietre, sau se face mențiunea respectivă în catalog.

⁶³ *Ibidem*, p. 40. Dacă însă se are în vedere prezența unui grup distinct de morminte cu catacombă la Căndești, sau a celor de la Smeeni, foarte aproape de Sărata Monteoru, argumentul de ordin constructiv se subțiază. . .

⁶⁴ C. Maximilian, V. V. Caramelia, P. Firu, Adina Negrea Gherghea, *Sărata Monteoru. Studiu antropologic*, București, 1962.

anumită măsură, contestate⁶⁵. Din cartarea mormintelor pe grupe de sex și vârstă⁶⁶ (**Fig. 10**) nu reiese nici un fel de grupare pe aceste criterii. Scheletele se găsesc dispuse pe dreapta sau pe stânga, cu câteva cazuri de abateri⁶⁷. În ceea ce privește orientarea mormintelor⁶⁸, pentru cele 24 de morminte de bărbați, la care acest lucru a putut fi precizat, se disting două grupe principale dispuse bipolar, din care una cu orientarea predilectă către NE-E, iar cealaltă către SV-V, ambele grupe putând fi împărțite în câte două subgrupe, cu orientare predilectă către NE sau E și, respectiv, către V și SV (**Fig. 11/1**). Cele 25 de morminte de femei pentru care s-a putut stabili orientarea, se împart iarăși în două grupe principale cu orientare bipolară, primul predilect către ENE-E, iar al doilea către SV-V (**Fig. 11/2**). Dispunerea pe dreapta sau pe stânga pare legată de grupele de sex, în sensul preferinței pentru așezarea pe stânga la femei și, respectiv, pe dreapta la bărbați⁶⁹. Pentru mormintele de copii grupele de orientare în raport cu poziția sunt asemănătoare celor pentru mormintele masculine (**Fig. 11/3**), dar imposibilitatea distincțiilor pe grupe de sex limitează posibilitatea distingerii unor nuanțări la această grupă de înmormântări. Aș mai remarca, în plus, doar că mormintele dispuse pe dreapta, indiferent de sex, sunt așezate predilect cu capul în sectorul apusean. În afara scheletelor chircite moderat există și 61 de înmormântări (41. 78%) cu scheletele chircite accentuat, în „pachet”. Dintre acestea 12 sunt morminte de bărbați, 11 de femei, 9 de adulți al căror sex nu a fost determinat, iar alte 29 sunt morminte de copii. 36 dintre aceste schelete sunt așezate pe partea stângă, 23 pe partea dreaptă, într-un caz poziția nu a fost stabilită precis, iar un schelet de copil (M. 54b) se găsea în decubit dorsal. Cartarea acestor morminte nu a pus nici în acest caz în evidență grupuri, eventual se poate remarca doar că înmormântările cu schelete chircite accentuat se află în partea centrală a cimitirului (**Fig. 12**), dar cum acesta nu a fost săpat integral, observația are un caracter limitat. Dacă distribuția acestor morminte în cadrul cimitirului nu oferă elemente speciale, studiul orientărilor acestora permite distingerea unor grupuri destul de bine precizate. Astfel mormintele cu schelete chircite accentuat și așezate pe dreapta se împart în două grupe principale dintre care una cu orientarea predilectă către NE, iar cealaltă cu orientarea predilectă spre SV, după același principiu al dispunerii bipolare general pentru întreaga necropolă. La fel, mormintele cu schelete „pachet”, așezate pe stânga, se împart și ele în două grupuri din care primul este orientat predominant către E, iar al doilea, invers simetric, predominant spre V. Din diagramă reiese totodată și echilibrul numeric al grupurilor de orientări, chiar dacă eșantionul nu este prea mare (**Fig. 13**). O distincție pe grupe de sex și vârstă este mai dificil de făcut, căci grupul copiilor fiind cel mai numeros, eșantioanele pentru mormintele masculine și feminine sunt reduse corespunzător. Comparția cu diagramele orientărilor pentru toate mormintele de bărbați și femei din Cimitirul 4 de la Sărata Monteoru, arată clar că cei înmormântați

⁶⁵ Ligia Bârză, *op. cit.*, p. 39.

⁶⁶ Pentru această cartare am folosit determinările menționate de Ligia Bârză în catalogul cimitirului.

⁶⁷ Ligia Bârză, *op. cit.*, p. 42.

⁶⁸ Pentru stabilirea orientării am folosit planurile individuale ale mormintelor, așa cum au fost publicate, descrierile din catalog fiind eronate în nenumărate cazuri.

⁶⁹ Ligia Bârză, *op. cit.*, p. 49.

în „pachet” nu au constituit un grup distinct de restul comunității, ei încadrându-se, cel puțin din acest punct de vedere, în obiceiurile mortuare generale. Mai trebuie remarcat că pentru mormintele „pachet” din grupul cu scheletele dispuse cu capul spre V, cele așezate pe stânga „privesc”, aproximativ, spre N, iar cele așezate pe dreapta către S, în vreme ce pentru grupul cu scheletele dispuse cu capul către E, cele așezate pe stânga au „privirea” către S, iar cele pe dreapta către N. Din studiul statistico-combinatoriu al mormintelor de femei și de bărbați se pot desprinde observații asemănătoare⁷⁰. Pentru înmormântările feminine, după poziția pe dreapta sau pe stânga, se disting două grupuri, în ambele existând și varianta dispunerii scheletelor „în pachet”. Elementul comun de inventar îl constituie inelul de buclă, pentru grupul cu scheletele pe dreapta singurul caz cu altă piesă de inventar fiind M. 125, la care s-a găsit un buton. Pentru grupul cu cadavrele dispuse pe stânga există trei morminte (M. 35a, 40 și 133) cu inventare mai „bogate” cuprinzând, înafara inelelor de buclă din bronz, spirale din bronz, perle din chihlimbar și din pastă sticloasă și, la M. 35a, un Lockenring din aur. Se poate observa cu ușurință că inventarele mai reprezentative sunt caracteristice acelor morminte în care scheletele au fost chircite accentuat, „în pachet” (**Fig. 14**). În mormântările de bărbați, mult mai „sărace”, pot fi separate pe aceleași două grupări, aproape identice cu cele feminine (**Fig. 14**). În mormântările cu piese de port, susceptibile deci unei analize statistice, sunt puține, eșantionul având astfel o valoare redusă. Totuși se pare că membrii comunității care au folosit Cimitirul 4 de la Sărata Monteoru erau împărțiți în 2/4 segmente, în relație cu grupa de sex și având obiceiuri funerare, în ceea ce privește dispunerea morților, simetric opuse, grupurile de morminte cu schelete chircite accentuat fiind mai expresive arheologic, reflectând, eventual, diferențieri de rang. Aceasta pare a fi o caracteristică a necropolei, așa cum reiese și din studiul dispunerii morților. În stadiul actual al cercetărilor, mai exact în lipsa unui număr suficient de mare de morminte duble, este greu de avansat o ipoteză privind relațiile dintre aceste grupuri. Dintre cele 5 înmormântări duble, în cazurile M. 8a-b, 9a-b și 35a-b, toate de adult + copil, regula pare să fie aceea a dispunerii ambelor cadavre cu capul în aceeași direcție, dar fiecare pe altă parte, deci „privindu-se față-n față”, în cazul M. 54a-b, adult + copil, ambele schelete zac pe dreapta, dar cu capetele în direcții opuse, rezultând însă tot o „privire față-n față”, iar în cazul M. 115a-b, adult + adult, ambele schelete sunt așezate pe dreapta, cu capul către SSV 235°, „privind” în aceeași direcție. Inventarul ceramic poate fi socotit ca monotonic, fiind reprezentat prin ceașca cu gură oblică și o toartă trasă din margine și supraînălțată (21 de cazuri), cu mai multe variante, ceașca cu două torți trase din buză și supraînălțate - kantharos - (7 cazuri), ceașca cu o toartă plasată sub buză (4 cazuri)⁷¹, un castron cu o toartă și unul

⁷⁰ Pentru inseriere am folosit programul WINBASP 5. 4 (Bonn Archaeological Statistic package for Windows).

⁷¹ Exemplarul din M. 12, o ceașcă cu gura arcuită și cu toarta așezată sub marginea decorată cu un șir de pastile, este considerat de către Ligia Bârză drept o formă Aunjetitz importată sau imitată, iar piesa din M. 36, cu o siluetă asemănătoare, dar cu un decor tipic monteorean, drept o imitație de același fel (Ligia Bârză, *op. cit.*, p. 45, fig. 7/3a-c; respectiv fig. 12/1a-b). Forma respectivă, mai ales gura oblică, nu este cunoscută în repertoriul Aunjetitz, M. Bartelheim, *Studien zur böhmischen Aunjetitzer Kultur - Chronologische und chorologische Untersuchungen*, UPA 46, Bonn, 1998, I, p. 15-19, II, pl. 38-39 (planșele tipologice pentru cești).

cu două și o ceașcă cu gură dublă (**Fig. 15**). O altă caracteristică a cimitirului este lipsa amforelor și a pixidelor, explicată, pe bună dreptate, prin considerente de ordin ritual⁷². Din M. 2, descoperit în cursul săpăturilor din 1926, provine și o ceașcă cu corpul etajat, cu o toartă așezată sub buză⁷³.

Foarte asemănător cu necropola de la Balintești-Cioinagi, mai ales în privința inventarelor, cimitirul de la Săbăoani este constituit din 14 morminte de înhumatie și două de incineratie. Cimitirul nu a fost săpat în întregime, suprafața lui fiind probabil cu mult mai mare, cum o indică, foarte clar, descoperirea unuia din cele două morminte de incineratie la circa 500 m sud de zona săpată⁷⁴. Foarte important mi se pare faptul că cele 14 morminte erau dispuse în două grupuri situate la 40 m distanță unul de altul, fiecare cu câte 7 înmormântări. Între cele două grupuri există diferențe notabile. Astfel, inventare ceramice au fost găsite doar în mormintele primului grup. Între scheletele grupului al doilea 4 sunt chircite accentuat, deasemeni, tot în acest grup se întâlnesc „întretăieri” de morminte, înmormântările primului grup fiind dispuse la distanțe mai mari. Cele două morminte de incineratie au fost descoperite separate de cele de înhumatie. Cinci dintre schelete au fost așezate pe partea dreaptă chircite moderat, iar unul - M. 13 -, în „pachet”. Dintre celelalte 7 schelete dispuse pe stânga, 3 sunt chircite accentuat în „pachet”, pentru un mormânt, distrus, neputându-se stabili poziția. Toate cele trei morminte cu schelete chircite accentuat (M. 9-11) aparțin grupului al doilea⁷⁵. Și în cazul „micului” cimitir de la Săbăoani studiul orientărilor⁷⁶ pune în evidență două grupe distincte: cea a scheletelor așezate pe stânga și orientate predilect către V-NNV și grupa celor dispuse pe dreapta cu orientări precumpănitor către NE-ESE (**Fig. 16**), putându-se observa că în acest fel, pentru ambele grupuri, morții „se priveau față-față”.

Ar fi fost utilă o privire amănunțită și asupra cimitirului de la Căbești⁷⁷. Dar datorită modului în care a fost publicat, suntem siliți, din păcate, să îl lășăm deoparte, notând doar asemănarea materialului ceramic cu olăria necropolei de la Balintești-Cioinagi, ceea ce îi asigură contemporaneitatea cu acesta din urmă.

Mormintele cu schelete chircite accentuat, cu o orientare precumpănitor în sectorul NE, au fost considerate de A. Oancea ca o trăsătură nou apărută, specifică ultimului orizont de înmormântări de la Pietroasa Mică. Dar prezența unor astfel de morminte, destul de numeroase, la Sărata Monteoru în Cimitirul 4, dar și în micul Cimitir 3⁷⁸, ambele anterioare necropolei de la Pietroasa Mică, arată că obiceiul chircirii accentuate a cadavrelor este mai vechi. Totodată, mormintele cu schelete chircite accentuat de la Balintești-Cioinagi și Săbăoani extind aria acestei practici către

⁷² Ligia Bârză, *op. cit.*, p. 44.

⁷³ *Ibidem*, p. 78, fig. 28/11.

⁷⁴ Minodora Ursachi, *op. cit.*, p. 35.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 35-41. Din păcate nu a fost publicat nici planul cimitirului și nici planurile individuale ale mormintelor, fotografiile publicate (fig. 4-15) neîntrunind calități satisfăcătoare.

⁷⁶ În descrierea mormintelor sunt date orientările măsurate cu o busolă tip Bézard, gradată în miimi, dar autoarea dă cifre de genul: „SSE 27” sau „VNV 53,5” etc. în loc de cifra corectă 27001 sau 53501. Miimile Bézard pot fi transformate în grade sexagesimale prin divizare cu 17. 7777.

⁷⁷ C. Buzdugan, *op. cit.*, fără plan al cimitirului, fără planuri de morminte, fără catalog. !

⁷⁸ E. Comșa, *Thraco-Dacica* 2, 1981, mormintele 9 (p. 115-116, fig. 11) și 10 (p. 116, fig. 12).

est și nord. Faptul că toate mormintele cu schelete dispuse „pachet” descoperite la Pietroasa Mică sunt de bărbați se poate explica și prin aceea că cimitirul nu a fost săpat în întregime. Este clar că nu se mai poate accepta, în aceste circumstanțe, „orizontul III de înmormântări” de la Pietroasa Mică și, prin aceasta, nici schema de evoluție internă a necropolei așa cum a fost propusă.

Dar nu numai din aceste considerente orizonturile de înmormântări stabilite de A. Oancea nu sunt acceptabile. Unele dintre caracteristicile acestor orizonturi, așa cum sunt ele precizate de autorul menționat, sunt atenuate, nu doar prin tipologia greșită a materialului, așa cum am arătat, dar și prin friabilitatea lor proprie. Este cazul „aparității mormintelor de războinici” și „numărul crescut al mormintelor fără inventar”, criterii care, după A. Oancea, definesc orizontul II. Am văzut deja că arsenalul „războincilor” constă dintr-un mic pumnal, de fapt o biată custură, și o bucățică de tablă⁷⁹, iar în ceea ce privește modul în care a stabilit autorul că unele morminte fără inventar aparțin unui orizont sau altuia, mărturisesc că îmi scapă. . . Am văzut că nici argumentul, „stratigrafic”, al întretăierii dintre „complexul târziu” și M. 53 nu poate convinge.

Un studiu statistic asupra cimitirului de la Pietroasa Mică este dificil de întreprins. Nu toate mormintele au putut fi integral surprinse, multe inventare fiind incomplete datorită stării de conservare a mormintelor, sau chiar a pieselor ce nu mai pot fi identificate cu exactitate. În general mormintele nu se prezintă cu inventare bogate, nici din punctul de vedere al ceramicii și nici din cel al pieselor de port, iar o bună parte din morminte sunt lipsite de inventar. Numărul mormintelor de bărbați cu piese de port este doar de 7, iar M. 43, în care se găsește un pumnal, mai are doar o ceașcă. Nici mormintele de femei cu podoabe, deși mai multe (12) decât cele masculine, nu constituie un lot cu totul satisfăcător, în ambele cazuri eşantioanele analizabile fiind remarcabil de mici. Înserierea pe care am făcut-o trebuie privită, din aceste motive, cu anumite rezerve⁸⁰ (**Fig. 17**). După piesele de port, mormintele de

⁷⁹ Acestor morminte cu „arme” le-a fost acordată o importanță aparte: „*L=appariton, au cours du deuxième horizon de sépultures, des tombes à incinération, ainsi que - pour la première fois - d=armes, prouve non seulement la distinction chronologique évidente entre les horizons I et II de Pietroasa Mică, mais aussi la participation des populations respectives aux événements qui ont contribué finalement à la disparition de la culture Monteoru*” (A. Oancea, *op. cit.*, p. 165). Poate ar fi fost bine ca autorul, atunci când a considerat cele două morminte de la Pietroasa Mică ca fiind de „războinici” să fi ținut cont și de alte înmormântări monteorene, cunoscute deja la vremea aceea, ale căror inventare cuprind arme în sensul propriu al cuvântului. Este cazul, de pildă, de M. 1 de la Bonțești, cu un topor din piatră (G. Bichir, *Materiale*, 5, 1959, p. 258), mormântul de la Gura Văii, de asemeni cu un topor din piatră (C. Buzdugan, C. Eminovici, *Carpica*, 4, 197, p. 114, fig. 2/1), de M. 17 și 18 de la Poiana, cu un topor din piatră și 2 vârfuri de săgeată din silex, iar al doilea cu un topor din piatră, neterminat (Ecaterina Dunăreanu-Vulpe, *op. cit.*, p. 154, fig. 3; 9-10; 14, respectiv p. 154, fig. 12) și M. 9 din Cimitirul 3 de la Sărata Monteoru (E. Comșa, *Thraco-Dacica* 2, 1981, p. 115-116, neilustrat). După 1981 au mai fost publicate M. 27 de la Coroteni, tot cu un topor din piatră (V. Bobi, *StComVrancea* 5-7, 1987, p. 21-22, fig. 6/2, cu planul mormântului și fig. 10/5), M. 144 din cimitirul 4 de la Sărata Monteoru (Ligia Bârză, *op. cit.*, p. 78, fig. 22/T. 144, 2) și mormântul triplu de la Năeni-Zănoaga (I. Motzoi-Chicideanu, Monica Șandor-Chicideanu, *op. cit.*, p. 22, fig. 6; 8; 10/2a-e). Mormintele cu arme din epoca bronzului, nu numai din aria Monteoru, unde sunt ceva mai puține, exprimă rangul social al unora dintre bărbați, fără legătură cu cine știe ce evenimente dramatice.

⁸⁰ Vezi supra nota 70.

femei par să se concentreze în două grupe mari, din care cea dintâi (mormintele 16, 3, 12, 36, 49) are ca piesă caracteristică colanul cu capete răsucite - Ösenhalsring -. Cele mai multe dintre brățări (3 din 4) aparțin acestei grupe, ca și două din cele trei ace descoperite în mormintele feminine. Cu excepția M. 16, toate celelalte morminte au avut inele de buclă de tip B⁸¹, iar în cazul M. 36 apare și tipul C, cu un capăt lățit. Un inel de buclă din aur, tot tipul B, a fost găsit în M. 49. Cel de al doilea grup este constituit din 6 morminte (10, 31, 8, 21, 2, 1) și se caracterizează prin apariția unor elemente noi de inventar. Acestea sunt butonii din bronz, pandantivele, cochiliile, perlele din chihlimbar, spiralele din bronz sau, 1 caz, din aur ca și o perlă din bronz, standardul fiind probabil o podoabă de gât (colier) mai elaborată decât la mormintele primului grup. Elementul comun al celor două grupe este dat de prezența inelelor de buclă de tip B. În M. 2 s-a găsit și un Lockenring din aur. Pentru inventarele ceramice am luat în considerație cinci tipuri principale - ceașca, amfora, pixida, cana, vasul etajat -, la care am adăugat și askosul, chiar dacă este prezent doar prin cioburi și numai într-un singur caz. O tipologie amănunțită a ceștilor ar fi, așa cum am spus deja, excesivă, diluând informația prin crearea unor cazuri unicate. Același lucru este valabil și pentru celelalte forme principale, cu atât mai mult cu cât despre cele mai multe dintre fragmentele ceramice din umpluturile unora dintre morminte, cu greu se mai poate spune cărei forme sau tip i-au aparținut. În această situație se poate totuși observa că mormintelor din primul grup al înmormântărilor feminine le sunt caracteristice cămile (dar doar 2 cazuri!), vasele etajate apărând (tot numai în două cazuri) doar la mormintele grupului al doilea. Celelalte forme se găsesc în chip echilibrat în ambele grupuri de inventare funerare, inclusiv amfora. Separația dintre căni și vase etajate poate fi un indiciu de ordin cronologic, dacă luăm în considerație și distribuția inelelor de buclă de tip C predilectă tot în grupul al doilea, dar, având în vedere puținătatea cazurilor, poate fi fie expresia unor obiceiuri de port diferite, dar contemporane, fie, de ce nu, rezultatul unei întâmplări. Micul eșantion al mormintelor masculine poate fi separat tot în două grupuri (mormintele 37, 53, 42 și respectiv, 34, 41, 9, 23), asemănătoare celor feminine. Distribuția ceramicii, oarecum diferită, nu o contrazice pe cea corespunzătoare mormintelor de femei. Se conturează astfel posibilitatea ca cimitirul de la Pietroasa Mică să fi avut două faze succesive de înmormântări, dar deosebirile sunt aproape neglijabile, iar eșantioanele prea mici pentru a susține fără rezerve o astfel de împărțire. În plus, ne lipsesc, deocamdată, stațiuni Monteoru cu depuneri târzii bine stratigrafiate și, mai ales, bine puse în circulație pentru a putea verifica situația de la Pietroasa Mică. Un indiciu pare să existe, la Căndești, unde se afirmă că s-au putut deosebi două etape ale fazei IIb, inclusiv înmormântări ale căror inventare se aseamănă cu cele de la Pietroasa Mică⁸², dar pentru lămurirea problemei trebuie să așteptăm publicarea integrală a cimitirului de la Căndești, ca și a stațiunii corespunzătoare. Oricum necropola de la Pietroasa Mică, prin caracteristicile ceramicii, prin piesele de port nu pare să depășească ceea ce se înțelege azi prin faza Monteoru IIb.

⁸¹ Am păstrat doar împărțirea largă a inelelor de buclă în tipurile B și C (după Eugenia Zaharia), o tipologie mai strânsă fiind imposibil de făcut în mod corect.

⁸² Marilena Florescu, A. C. Florescu, *Materiale 15* (Brașov), 1983, p. 117, fig. 1-2.

Dar studiul lui A. Oancea mai este și o pledoarie pentru „aspectul cultural Petrișoru-Racovițeni”, ca și pentru revizuirea cronologiei relative a culturii Monteoru, într-un context oarecum lărgit prin sincronismele propuse cu majoritatea fenomenelor epocii bronzului de la nord de Dunăre.

Cercetările din stațiunea de la Petrișoru-Racovițeni, din nefericire, nu au fost nici finalizate și nici satisfăcător publicate⁸³. La vremea aceea A. Oancea compara situația de la Petrișoru, o stațiune în care fuseseră descoperite peste 300 gropi, dar nici o locuință, stratul de cultură fiind „spălat și îndepărtat”, cu cea de dincolo de Carpați, de la Rotbav⁸⁴. O altă stațiune de felul acesteia, în aria monteoreană, nu se mai cunoaște. Eventual câteva complexe mai târzii ale depunerii din epoca bronzului de la Cârломănești⁸⁵ și o groapă de la Berca⁸⁶, ar mai putea fi aduse în discuția asupra „aspectului Petrișoru-Racovițeni”. La Berca a fost descoperită o groapă în care, alături de un vas borcan, din pastă de uz comun cu suprafața brăzdată cu măturica, a mai fost găsit un castron cu o toartă, din pastă fină, un fragment de toartă cu buton, cu foarte bune analogii în mediile Noua și un ac, din bronz, cu capul profilat, specific ariei Lausitz⁸⁷. La Cârломănești, în așezarea cercetată în punctul „Cetățuia”, au fost descoperite câteva gropi, cu materiale de aspect monteorean târziu, alături de fragmente ceramice „decorate” cu măturica. La circa 1. 5 km vest, se află, în punctul „La arman”, o altă stațiune din epoca bronzului, cunoscută doar prin sondaje și cercetări de suprafață, unde s-au găsit cioburi decorate cu măturica, cioburi monteorene cu decor IIb tipic și omoplați crestați⁸⁸. Foarte aproape de Cârломănești, în raza localității Săpoca, pe promontoriul numit „Cula Săpocii”, prin cercetări de suprafață, au fost descoperite materiale ceramice decorate cu măturica, pe care A. Oancea le-a atribuit „ultimelor faze” ale culturii Monteoru⁸⁹. Către SV, la Târgșor, în cursul săpăturilor din anul 1958, în groapa 10, aparținând unei locuiri atribuite pe baza ceramicii - cești cu o toartă, askoi -, etapei Monteoru IIb, au fost găsite „resturile unui

⁸³ A. Oancea, CA 3, 1979, p. 39-42, cu o singură figură unde sunt ilustrate 3 cești și 5 cioburi; Idem, CA 4, 1981, p. 41-44, fără ilustrații.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 41; idem, Dacia N. S. 15, 1981, p. 185. Pentru Rotbav, stațiune încă inedită, vezi și N. G. O. Boroffka, *Die Wietenberg-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung der Bronzezeit in Südosteuropa*, UPA 19, Bonn, 1994, I, p. 70, nr. 357, unde pentru așezarea din punctul „La Părău” se notează: „Ausgr. (A. Vulpe und M. Marcu), Siedl. Zahlreiche Gruben, von denen einige zur WK gehören. An einer Stelle Noua-K stratigraphisch über der WK, sonst sind die Schichten zerstört. Außerdem Costiș-K., Tei-K. und Hallstattzeit”. Săpăturile au fost menționate doar în cronicile din SCIVA sau Dacia.

⁸⁵ Idem, CA 2, 1976, p. 205, fig. 7/6; 15/3; 17/1-3, 8. După 1975, A. Oancea nu a mai participat la săpăturile de la Cârломănești. Între 1979-1981 am participat personal la săpături alături de M. Babeș, și M. Constantinescu. Rezultatele ultimelor campanii sunt încă inedite.

⁸⁶ Săpături inedite 1975, 1977, I. Chicideanu. Obiectivul principal al săpăturilor, trebuie precizat, l-a constituit atunci monumentul medieval târziu, în cadrul restaurării de către fosta DPCN.

⁸⁷ I. Motzoi-Chicideanu, în B. Hänsel (Hrsg.), *Handel, Tausch und Verkehr im bronze- und früheisenzeitlichen Südosteuropa*, PAS 11, 1995, p. 236, fig. 11/2.

⁸⁸ În 1975 A. Oancea a efectuat un sondaj restrâns în așezare, *op. cit.*, p. 213. În 1981 am făcut, la rândul meu, o cercetare de suprafață culegând mai multe fragmente ceramice, între care și unele cu Besenstrich și doi omoplați crestați.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 219.

vas decorat cu măturica”⁹⁰. La Năeni, în nivelul cel mai de sus al complexului de locuire moneorean din punctul Zănoaga, „Cetățuia 1”, au apărut numeroase fragmente de vase borcan, cu suprafața brăzdată cu măturica, cioburi moneorene târzii tipice, între care și fragmente de askoi, fragmente de torți supraînălțate, cu buton, omoplați crestați. Au mai fost găsite și resturile, foarte probabil, ale unui atelier metalurgic, între care, alături de bucăți de zgură, fragmente de vase-creuzet, dălțițe-străpungător din bronz, se mai aflau și câteva valve, întregi și fragmentare, din gresie, pentru turnat verigi, bare etc. Tiparele acestea își au analogii foarte bune în mediile Sabatinovka, ale bronzului târziu din bazinul Niprului⁹¹. Multe din fragmentele ceramice din nivelul superior de la Năeni-Zănoaga, „Cetățuia 1”, prezintă sub margine brăuri în relief, simple, uneori și cu motive în relief de genul „potcoavei”, în ambele cazuri asemănătoare celor descoperite la Petrișoru-Racovițeni. Materialul ceramic din mormântul colectiv de la Năeni-Zănoaga „Cetățuia 2”, tipic pentru stilul Monteoru Ib, cuprinde și o ceașcă cu o toartă trasă din buză, toarta având secțiunea triunghiulară⁹², element caracteristic olăriei Balintești-Gârbovăt. Se conturează astfel o arie, marcată, deocamdată, de stațiunile de la Berca, Cârlomanești, Pietroasa Mică, Năeni-Zănoaga, Târgșor, Săpoca, Bozioru⁹³, Coțatcu⁹⁴ și, mai spre sud-vest în câmpie la Glodeanu Sărat⁹⁵, în care specia ceramică constituită din vase de uz comun, cu suprafața brăzdată cu măturica, apare alături de ceramica tipică Monteoru târzie, mult mai numeroasă.

În Moldova, ceramică cu Besenstrich s-a descoperit printre materialele atribuite unei locuri de la sfârșitul culturii Monteoru din stațiunea de la Pătrășcani⁹⁶. Vase cu decor striat s-au mai găsit și în inventarul funerar al mormântului „Srubno-Hvalinsk” de la Iacobenii⁹⁷, în mormântul 9 din tumulul de la Holboca⁹⁸, în cenușarul de la Gârbovăt⁹⁹, în așezările Noua de la Căndești¹⁰⁰, Vârteșcoiu¹⁰¹ și, poate și la Coroteni¹⁰².

⁹⁰ V. Teodorescu, Materiale 7, 1961, p. 637.

⁹¹ În nivelul superior de la Năeni-Zănoaga „Cetățuia 1” s-au descoperit 5 asemenea tipare, I. Motzoi-Chicideanu, Monica Șandor-Chicideanu, Materiale S. N. 1, 1999 (2001), p. 65, fig. 5/5-9. La Vârteșcoiu s-a găsit un fragment de tipar pentru un topor cu disc și spin (V. Bobi, comunicare la Ses. anuală a Muzeului de Istorie Buzău, Aprilie 1993) ceea ce contrazice „încetarea activității centrului metalurgic din aria Monteoru” ca urmare a expansiunii populației Petrișoru-Racovițeni (cf. A. Oancea, Dacia N. S. 25, 1981, p. 181).

⁹² I. Motzoi-Chicideanu, Monica Șandor-Chicideanu, *op. cit.*, p. 34, fig. 10/4.

⁹³ A. Oancea, CA 4, 1981, p. 43 și nota 6.

⁹⁴ A. Oancea, Dacia N. S. 25, 1981, p. 185.

⁹⁵ *Ibidem*, loc. cit. și nota 8. Adaugă că prin localitatea „Fințești”, tot acolo menționată, trebuie înțeles de fapt complexul Năeni-Zănoaga, Fințești fiind satul, de pe teritoriul comunei Năeni, cel mai apropiat de stațiune.

⁹⁶ A. Oancea, *op. cit.*, p. 211. Rezultatele săpăturilor sunt însă inedite, A. Oancea deținând doar informații verbale de la autorul cercetărilor.

⁹⁷ A. C. Florescu, CultCiviliz 9, 1991, p. 158, nr. 653/N.3. și fig. 207/6.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 158, nr. 652/O.4., și fig. 207/3. Pentru detalii privind înmormântările de la Holboca vezi și E. Comșa, Thraco-Dacica 6, 1985, 1-2, p. 145-160.

⁹⁹ Importanta stațiune de la Gârbovăt este în bună măsură, încă, inedită. Dispunem, totuși de o prezentare, chiar dacă succintă, la A. C. Florescu, *op. cit.*, p. 69-73, cu multă ilustrație. Autorul

După cum se știe, Eugenia Zaharia a definit ultima fază a culturii Monteoru pe baza ceramicii din mormintele de la Balintești-Coinagi și din nivelul I al cenușarului de la Gârbovăț. Ulterior și cimitirele de la Căbești și Săbăoani au fost atribuite fazei Balintești-Gârbovăț a culturii Monteoru¹⁰³. Aceleași obiective sunt însă atribuite fazei Noua I de către Marilena și Adrian C. Florescu¹⁰⁴, împreună cu așezarea de la Căndești, unde cei doi autori constată „perpetuarea mai ales a formelor tradiționale monteorene”. Printre argumentele pentru încadrarea acestor obiective în etapa de început a culturii Noua trebuie luată în considerare și prezența unor elemente de factură Komarów¹⁰⁵, ca și apariția așezărilor sălaș. Dar ori care ar fi încadrarea lor corectă obiective ca cele de la Balintești-Cionagi, Gârbovăț, Vârteșcoiu, Căndești și Coroteni, reprezentând tocmai expresia înlocuirii fenomenului Monteoru cu cel Noua, caracteristică doar zonei moldovenești, la vest de Prut¹⁰⁶, nu mai lasă loc „aspectului Petrișoru-Racovițeni” în sudul Moldovei.

Pentru Muntenia de nord-est dispunem de descoperirile amintite mai sus, a căror caracteristică principală este dată de asocierea formelor și ornamentelor specifice stilului Monteoru IIB cu specia ceramică decorată cu Besenstrich, în unele cazuri, apărând și rare elemente Noua - torți cu buton la Berca sau Năeni-Zănoaga, omoplații crestați de la Cărlomănești-*La arman* sau, din nou, de la Năeni-Zănoaga¹⁰⁷ -, ceea ce ar indica un alt facies regional, foarte posibil contemporan cu descoperirile de tip Balintești-Gârbovăț, dar mai monteorean, mai tradițional. Ambele faciesuri sunt, așa cum o dovedește și situația stratigrafică de la Năeni-Zănoaga, evident ulterioare stilului Monteoru IIB propriu-zis, căruia îi lipsește ceramica decorată cu măturica sau elementele Noua ori Coslogeni. În acest caz am avea două expresii arheologice diferite regional și, într-o bună măsură și prin conținut, dar, foarte probabil, contemporane, problema fiind aceea a duratei lor în timp. În ambele zone se cunosc câteva depozite de bronzuri ce pot fi considerate contemporane, dar dacă pentru zona moldovenească

subliniază prezența unor tipuri ceramice care prin formă și decor „indică o strânsă legătură genetică cu specificul ceramicii Monteoru”. La fig. 93-A/10 este ilustrat un ciob cu Besenstrich.

¹⁰⁰ Marilena Florescu, A. C. Florescu, *Materiale*, 15, 1983, p. 118-123; idem, *ArhMold*, 13, 1990, p. 65, Fig. 22/9; 23/6; 26/5. Autorii trimit și la Fig. 21/9, dar această figură are doar 8 (opt) vase ilustrate!

¹⁰¹ V. Bobi, *VranceaStCom*, 8-10, 1991, p. 45. Deși atât textul cât și ilustrația sunt cu totul precare, totuși unele materiale ceramice de la fig. 13-15 pot fi apropiate de olăria descrisă de A. Oancea pentru stațiunea de la Petrișoru-Racovițeni. Adaug însă faptul că V. Bobi atribuie stațiunea fazei Monteoru IIB, subliniind și descoperirea unui vas de ofrandă.

¹⁰² V. Bobi, *VranceaStCom*, 4, 1981, p. 52, fig. 19-21.

¹⁰³ C. Buzdugan, *op. cit.*; Minodora Ursachi, *op. cit.*

¹⁰⁴ Marilena Florescu, A. C. Florescu, *op. cit.*; A. C. Florescu, *op. cit.*

¹⁰⁵ Marilena Florescu, A. C. Florescu, *op. cit.*, p. 66-68.

¹⁰⁶ Fac această precizare, întrucât, A. Oancea a inclus printre descoperirile „Monteoru III” și pe cea de la Pruteni, în Basarabia, chiar pe malul stâng al Prutului (Cf. A. Oancea, *Dacia N. S.* 25, 1981, p. 170). Descoperirea de la Pruteni, deloc clară, nu aparține culturii Monteoru, așa cum se poate vedea din ceramica publicată (B.A. Дергачев, *Памятники эпохи бронзы*, Кишинев, 1973, p. 58 și fig. 15).

¹⁰⁷ În același ultim nivel de la Năeni-Zănoaga „Cetățuia I” s-au găsit și cioburi Tei, faza Fundenii-Doamnei, cf. I. Motzoi-Chicideanu, M. Șandor-Chicideanu, *op. cit.*, fig. 4/2., ceea ce corespunde foarte bine cu situația de la Otopeni, unde în nivelul Tei-Fundenii Doamnei s-au găsit omoplați crestați (cf. V. Leahu, *Cultura Tei*, f. a. [1966]) București, p. 65, fig. 7/3).

cunoaștem și stațiuni ale mediului Noua, cărora le pot fi atribuite depozitele, pentru zona Munteniei de nord-est ne lipsesc așezările corespunzătoare bine cercetate, dar nici nu avem documentat un alt fenomen arheologic al perioadei târzii a epocii bronzului, ulterior culturii Monteoru, căruia să-i poată fi, la rândul lor, atribuite. Și mă gândesc, în primul rând, la marele depozit votiv de la Drajna de Jos¹⁰⁸. Aceștia îi mai pot fi adăugate cele de la Olteni¹⁰⁹, Putreda¹¹⁰, Izvoru Dulce¹¹¹ sau de la Străoști¹¹². O serie de bronzuri izolate, unele descoperite chiar în stațiuni, cum este cel de la Cârломănești¹¹³, indică și ele o viețuire la sfârșitul epocii bronzului în aceste părți, chiar dacă nu a fost încă surprinsă și prin săpături sistematice în așezări. De altfel nu departe de locul în care a fost găsit depozitul de la Drajna de Jos, se cunosc, e drept doar prin cercetări de suprafață, stațiunile monteorene de la Homorâciu și Gura Vitioarei¹¹⁴, ceea ce cred că îmi îngăduie să atribui depozitul respectiv, cu destulă probabilitate, unei locuiri Monteoru târzii, ulterioare stilului ceramic IIB. Există, cred, astfel indicii bune în sensul unei supraviețuiri a locuirilor monteorene din nord-estul Munteniei până la, cel puțin, nivelul primei etape a culturii Noua, mai târziu prin urmare decât așezările monteorene finale din aria moldovenească. În această perspectivă, ceea ce A. Oancea a crezut că este un nou aspect cultural, ilustrând înlocuirea fenomenului Monteoru cu o pătrundere răsăriteană, apare ca fiind, de fapt, ultima expresie a culturii Monteoru, specifică nord-estului Munteniei și contemporană parțial cu începuturile culturii Noua.

Unul dintre elementele distinctive ale acestei etape mai târzii a culturii Monteoru în Muntenia o constituie specia ceramică „decorată” cu Besenstrich. A. Oancea considera această specie ceramică ca fiind de origine răsăriteană, pătrunsă în Muntenia din ariile culturilor Katakombnaja, Srubnaja și Sabatinovka, împreună cu unele elemente de decor - brăurile simple - specifice culturii Mnogovalikovaja¹¹⁵. În descoperirile din bronzul mijlociu sau târziu din regiunea nord-pontică decorul cu măturica pe vase de uz comun se întâlnește, dar sporadic. De altfel asemenea descoperiri lipsesc în spațiile imediat învecinate arealului monteorean, cum este cazul olăriei Mnogovalikovaja¹¹⁶. Există însă o serie de descoperiri din medii ale sfârșitului

¹⁰⁸ I. Andrieșescu, *Dacia*, 2, 1925, p. 345-384.

¹⁰⁹ Alexandrina D. Alexandrescu, *InvArch*, Roumanie, fasc. 2, R 15-16, București, 1966.

¹¹⁰ Elena Isăcescu, *ArhMold* 5, 1967, p. 327-330.

¹¹¹ A. Oancea, V. Drâmbocianu, *SCIVA* 26, 1975, 3, p. 395-400.

¹¹² I. Motzoi-Chicideanu, D. Lichiardopol, în T. Soroceanu (Hrsg.), *Bronzefunde aus Rumänien*, PAS 11, 1995, p. 261-278.

¹¹³ Este vorba, mai întâi de un celt de tip Oinac, descoperit întâmplător cf. T. Soroceanu, Éva Lakó, în T. Soroceanu (Hrsg.), *op. cit.*, PAS 10, Berlin, 1995, p. 190, fig. 2/7, iar apoi de un ac de tip *Ösennadel mit geknicktem Hals*, găsit în ultimul nivel al locuirii din epoca bronzului cf. I. Motzoi-Chicideanu, în B. Hänsel (Hrsg.), *Handel, tausch und Verkehr im bronze- und früheisenzeitlichen Südosteuropa*, PAS 11, 1995, p. 225, fig. 8/2.

¹¹⁴ Gh. Petrescu-Sava, I. Nestor, *Revista de Preistorie și Antichități Naționale* 2-4, 1940, p. 71-88.

¹¹⁵ A. Oancea, *CA* 2, 1976, p. 219.

¹¹⁶ E.H. Савва, *op. cit.*, p. 100-119 (capitolul destinat ceramicii). La fig. 49/2 este ilustrat un singur vas decorat cu măturica, un castron, tipul X după Sava, de la Taraclia. Tot pentru cultura Mnogovalikovaja vezi și С.С. Березанская, Ю.Г. Колосов, В.А. Круц, В.В. Отрошенко, Д.Я. Телегин, *Археология Украинской ССР, том первый, Первобытная археология*,

epocii bronzului și de la începutul epocii fierului care permit să se contureze o altă situație. În stațiuni sau cimitire ale culturii Piliny se cunosc vase - amfore, utilizate uneori drept urne funerare - cu un decor realizat cu măturica, ornamentație despre care se susține că reprezintă o tradiție a bronzului mijlociu¹¹⁷. Și în olăria culturii Suciu de Sus se cunoaște această specie ceramică, cu forme ca vasul-sac sau pyraunos-ul, la Acâș-Crasna Veche¹¹⁸, Boinești¹¹⁹, Cămara-Cireghi¹²⁰, Culciu Mare¹²¹, Culciu Mic¹²², Djakovo¹²³, Giulești¹²⁴, Groșii Țibleșului¹²⁵, Lăpuș¹²⁶, Lăpușel¹²⁷, Libotin¹²⁸, Oarța de Jos¹²⁹, Suciu de Sus¹³⁰, Vad¹³¹. Mai spre sud, asemenea vase s-au găsit la Bistrița-Cighir¹³² și Ghinda¹³³, în așezări ale bronzului târziu. Foarte importantă este stațiunea de la Țichindeal, în care ceramica prezintă atât elemente de clară factură târzie Monteoru cât și elemente Noua, împreună cu specia decorată cu Besenstrich¹³⁴, ceea ce o apropie, în timp, de stațiunea de la Năeni-Zănoaga. Însemnătatea descoperirilor de la Țichindeal stă și în aceea că susțin, încă o dată cu limpezime, existența unor comunități Monteoru la nivelul culturii Noua, comunități care, la vremea aceea nu mai puteau exista în altă parte decât în zonele deluroase din nord-estul Munteniei de unde își fac simțite influențele la nord de Carpații Meridionali. Cioburi decorate cu Besenstrich și asociate cu elemente ceramice târzii ale culturii Wietenberg, s-au descoperit și la Sighișoara-„Dealul viilor”¹³⁵. Ceramică striată se mai cunoaște și în așezarea Wietenberg târzie de la Alba Iulia-„Ijac”¹³⁶. Stațiunea de la Rotbav nu mai apare astfel ca singura cu această specie ceramică în interiorul arcului carpatic, mai ales

Киев, 1985, p. 451-458; С.С. Березанская, В.В. Отрощенко, Н.Н. Чередниченко, И.Н. Шарафутдинова, *Культуры эпохи бронзы на территории Украины*, Киев, 1986, p. 5-43.

- ¹¹⁷ T. Kemenczei, *Die spätbronzezeit Nordostungarns*, Budapest, p. 16, 71. Este vorba de ceramica din cimitirele de la Nagybatony, Vizslás și Piliny, pl. 2/1-2; 14/22.
- ¹¹⁸ C. Kacsó, *StCom Satu Mare*, 14, 1997, p. 87, pl. 8/7 - un fragment de pyraunos.
- ¹¹⁹ T. Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei. Cultura pretracică și tracică*, București, 1978, pl. 48/5, 13.
- ¹²⁰ C. Ivanciuc, *Symposia Thracologica* 8, 1990, p. 116.
- ¹²¹ C. Kacsó, *Dacia N. S.*, 19, 1975, p. 59.
- ¹²² *Ibidem*, pl. 46/5, 9; 53/2, 5.
- ¹²³ E. Balaguri, *Mora Ferenc Múzeum* 6, 1969, p. 61-68, Fig. 2/16.
- ¹²⁴ C. Kacsó, *Dacia N. S.* 19, 1975, p. 59.
- ¹²⁵ C. Kacsó, *Revista Bistriței* 7, 1993, p. 33, pl. 12/6, 20; 13/5, 12-14.
- ¹²⁶ Idem, *Dacia N. S.* 19, 1975, p. 59, fig. 9/1-4; 11/8; 12/3-4; 13/1; 14/2-4; 15/1-2.
- ¹²⁷ Idem, *Apulum* 32, 1995, p. 84, pl. 1/1-10; 2/1-13; 3/1-8, 10-11; 4/1, 3, 7; 5/1.
- ¹²⁸ C. Kacsó, *Thraco-Dacia* 11, 1990, 1-2, p. 81, fig. 5/1-4, 6-7; 6/1-7, 9-18; 7/3, 7, 8-11; 9/4-6.
- ¹²⁹ Idem, *Dacia N. S.* 19, 1975, p. 59.
- ¹³⁰ Idem, *Revista Bistriței* 7, 1993, p. 30, pl. 4/4, 25; 5/17; 6/5-6; 8/4, 11; 9/3, 13; 10/2, 7; 11/1, 8, 11.
- ¹³¹ Idem, *Dacia N. S.* 19, 1975, p. 59.
- ¹³² G. Marinescu, *File de Istorie* 5, 1988, p. 23, fig. 7/6.
- ¹³³ N. G. O. Boroffka, *Die Wietenberg-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung der Bronzezeit in Südosteuropa*, UPA 19, Bonn, 1994, I, p. 44, nr. 201, unde se menționează că, înafara ceramicii de tip Wietenberg, s-au mai descoperit cioburi cu Besenstrich sau decorate cu caneluri.
- ¹³⁴ D. Popa, N. Boroffka, *SCIVA*, 47, 1996, 1, p. 54, fig. 3/2-3.
- ¹³⁵ *Ibidem*, p. 56 și informații N. Boroffka, căruia îi mulțumesc încă o dată.
- ¹³⁶ H. Ciugudean, *Cercetări privind epoca bronzului și prima epocă a fierului în Transilvania*, Alba Iulia, 1997, p. 74, Fig. 15/1.

după descoperirea unor vase „decorate” cu Besenstrich și la Peteni¹³⁷. În acest fel apariția lor dincolo de Carpați, în mediile monteorene târzii, apare ca firească, în același cadru trebuind a fi plasată și stațiunea de la Pătrășcani.

Foarte probabil, prin intermediul monteorean, astfel de vase au ajuns până în mijlocul Bărăganului, în așezarea Coslogeni de la Axintele¹³⁸ și poate chiar mai departe, în Dobrogea, în descoperirea întâmplătoare de la Grădina¹³⁹. În Oltenia există un grup de asemenea descoperiri în stațiuni ale grupului Govora¹⁴⁰, cum sunt cele, cunoscute de mai multă vreme, de la Vlădești¹⁴¹ sau Copăcelu¹⁴² și cele de la Căzănești și Ocnele Mari¹⁴³. Foarte important mi se pare faptul că în zona Govora, la ieșirea din defileul Oltului, vasele decorate cu Besenstrich sunt forme aparte, specifice culturii Suci de Sus, cum sunt pyraunoi de la Ocnele Mari. Hazardul descoperirilor a făcut ca aceste descoperiri din Oltenia să apară, oarecum singulare, dar este de așteptat ca această arie să fie mai extinsă, poate chiar în legătură cu cea din nord-estul Munteniei. Aș mai adăuga că specia ceramică decorată cu măturica continuă să apară în zona de nord și nord-vest și la începutul epocii fierului în medii Gáva, la Debrecen¹⁴⁴, Gávavencsellő¹⁴⁵, Köröm¹⁴⁶, Nyíregyháza¹⁴⁷, Prügy¹⁴⁸, „Komitat Szabolcs”¹⁴⁹ ori Gáva-Holihady, în Bucovina, în bine cunoscuta așezare de la Cernăuți-Mahala¹⁵⁰ sau, mai spre nord-est, în Ucraina transcarpatică, în stațiunile de la Gorodnicija¹⁵¹, Loeva¹⁵², Nazarenkove¹⁵³ sau Tekuča¹⁵⁴, dar și în descoperiri atribuite

¹³⁷ Z. Székely, Zs. K. Székely, *Materiale*, 13 (Oradea), 1979, p. 71-72; Z. Székely, *Materiale*, 14 (Tulcea), 1980, p. 129, Fig. 4/1-4. Un ciob cu Besenstrich s-a descoperit și în M. 20 din cimitirul de la Turia, încadrat „într-o fază a bronzului târziu, care deocamdată este greu de stabilit.” Cf. Zs. K. Székely, în *Cercetări arheologice în aria nord-tracă*, I, București, 1995, Pl. IX/5.

¹³⁸ Anca Păunescu, Elena Rența, *CultCiviliz*, 10, 1993, p. 194.

¹³⁹ M. Irimiș, A. Bardac, *Pontica*, 28-29, 1995-1996, p. 15, Fig. 2/1-2.

¹⁴⁰ Noțiunea de grup Govora a fost introdusă de către B. Hänsel, *Beiträge zur regionalen und chronologischen Gliederung der älteren Hallstattzeit an der unteren Donau*, BAM16, Bonn, p. 57-61, prin aceasta înțelegând seria descoperirilor din zona deluroasă a Olteniei, atribuite inițial fazelor târzii ale așa numitei culturi Verbicioara (Cf. D. Berciu, *Dacia*, N. S., 5, 1961, p. 158-161; idem, *SCIVA*, 27, 1962, 2, p. 171-180; S. Morintz, *Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii I. Epoca bronzului în spațiul carpato-balcanic*, București, 1978, p. 61-70).

¹⁴¹ D. Berciu, P. Purcărescu, P. Roman, *Materiale*, 7, 1961, p. 134, Fig. 1/4.

¹⁴² D. Berciu, *SCIVA*, 27, 1976, 2, p. 175, Fig. 6/10 și celul de la Fig. 5/8.

¹⁴³ Gh. Petre-Govora, *O preistorie a nord-estului Olteniei*, Râmnicu Vâlcea, 1995, p. 54, Fig. 1/4; 5/11 și, respectiv, p. 53, Fig. 2/1; 3/6; 6/5, ultimul fiind un pyraunos.

¹⁴⁴ T. Kemenczei, *op. cit.*, p. 71, Taf. CXXXVI/21.

¹⁴⁵ *Ibidem*, Taf. CXXXII/4, 11.

¹⁴⁶ *Ibidem*, Taf. CXLI/1.

¹⁴⁷ *Ibidem*, Taf. CXXX/18.

¹⁴⁸ *Ibidem*, Taf. CLVII/7-8.

¹⁴⁹ *Ibidem*, Taf. CXXXII/14.

¹⁵⁰ Г.И. Смирнова, *Краткие Сообщения*, 105, 1965, p. 109-118; idem, *SCIVA*, 25, 1974, 3, p. 359-380.

¹⁵¹ Л.І. Крушельницька, *Пам'ятки Гальштатського періоду в межжрічі Вісли, Дністра і Прип'яті*, Київ, 1993, p. 38-115, Fig. 53/3-4, 6; 54/7; 56/1; 58/12.

¹⁵² Idem, *Взаємозв'язки населення Прикарпаття і Волині з племенами Східної і Центральної Європи*, Київ, 1985, Fig.15/1-4; idem, *Пам'ятки Гальштатського періоду в межжрічі Вісли, Дністра і Прип'яті*, Київ, 1993, Fig.27/1-4, 6-7.

începutului culturii Gáva din Crișana, de la Berveni¹⁵⁵, Carei¹⁵⁶, Căpleni¹⁵⁷ și Foieni¹⁵⁸ sau din centrul Transilvaniei cum este cea de la Lechința de Mureș¹⁵⁹. Eventual, mai poate fi menționată prezența ceramicii decorate cu măturica și în descoperirea, cam din aceeași vreme din Muntenia, de la Chitila¹⁶⁰. În general neglijată, această categorie ceramică este doar menționată sau ilustrată fără prea multe comentarii, astfel că deocamdată ne limităm doar la această schiță. Dar descoperirile, chiar dacă fără prea multe detalii, sunt suficiente pentru a documenta o posibilă origine a acestei specii ceramice în medii Piliny sau Suci de Sus și pătrunderea ei spre sud, în aria Monteoru, dar și spre răsărit, foarte probabil în cadrul unor schimburi intense și de durată, dinspre nord-vest și nu dinspre est (**Fig. 22**). Foarte semnificativ mi se pare și faptul că tot în această perioadă se cunosc multe piese de bronz, de origine transilvăneană sau chiar vestică, răspândite la sud de Carpați. Mă refer în special la spadele cu limbă la mâner de tip Reutlingen din Muntenia de la Drajna de Jos¹⁶¹ și Valea Voievozilor¹⁶², iar din Oltenia de la Belcești¹⁶³, Mateești¹⁶⁴ și, cea recent descoperită, de la Grui¹⁶⁵. Aria de răspândire a spadelor Reutlingen la sud de Carpați corespunde în bună măsură cu cea a celturilor de tip transilvănean, cu care adesea se însoțesc în depozite¹⁶⁶. Bronzurile transilvănene sau de origine apuseană, la care trebuie adăugat și tiparul de la Vârteșcoiu, se asociază la sud de Carpați, și nu numai, cu piese de origine sud dunăreană sau răsăriteană, ceea ce atestă schimburi la distanță, constante și intense ce nu ar fi putut exista la finele epocii bronzului, în condițiile unor pătrunderi violente, cum lasă să se înțeleagă A. Oancea. Aceste contacte între comunitățile de pe cele două versante ale Carpaților Meridionali legate poate de circulația sării și a minereurilor cuprifere, acestea din urmă lipsind în aria monteoreană, contacte deja tradiționale putem spune încă din bronzul mijlociu¹⁶⁷, par să se fi continuat și la începutul epocii

¹⁵³ Л.І. Крушельницька, *Пам'ятки Гальштатського періоду в межжрічі Вісли, Дністра і Прип'яті*, Київ, 1993, Fig.48/2.

¹⁵⁴ *Ibidem*, Fig. 33/3-4.

¹⁵⁵ I. Némethi, SCIVA, 41, 1990, 1, Fig. 5/6,10; 7/9.

¹⁵⁶ *Ibidem*, Fig. 12/3.

¹⁵⁷ *Ibidem*, Fig. 15/14.

¹⁵⁸ *Ibidem*, Fig. 19/11.

¹⁵⁹ D. Popescu, Dacia, 2, 1925, p. 312, Pl. I/1.

¹⁶⁰ V. Boroneanț, Thraco-Dacica, 5, 1984, 1-2, p. 159.

¹⁶¹ T. Bader, *Die Schwerter in Rumänien*, PBF IV. 8, Stuttgart, 1991, p. 92, nr. 188-189, p. 95, 206.

¹⁶² *Ibidem*, p. 89, nr. 166.

¹⁶³ *Ibidem*, p. 87, nr. 148.

¹⁶⁴ *Ibidem*, p. 97, nr. 239. Pentru originea, cronologia și răspândirea spadelor Reutlingen în România vezi *Ibidem*, p. 99-100.

¹⁶⁵ V. Marinoiu, Gh. Calotiu, Olimpia Bratu, Litua, 5, 1997, p. 50-54.

¹⁶⁶ M. Rusu, Sargetia, 4, 1966, p. 17-40 și harta de la Fig. 5. La vremea aceea se cunoșteau doar piesele de la Drajna, Halânga, Logrești-Moșteni, Orodul, Ostrovu Mare, Poroina, Sacoți-Slătioara, Socu, Turnu Severin. Între timp acestora li s-au adăugat multe altele, dar nu este aici locul pentru o listă completă.

¹⁶⁷ Contactele strânse între mediile Wietenberg și cele Monteoru au fost puse în evidență în repetate rânduri. Cf. A. Vulpe, *Äxte und Beile in Rumänien I*, PBF IX. 2, München, 1970, p. 42-44, 47-48, pentru raportul dintre topoarele de tip Pădureni și cele de tip Monteoru; Marilena Florescu,

fierului după cum o dovedește răspândirea, atât cât se cunoaște deocamdată, a ceramicii canelate în Muntenia¹⁶⁸.

În lipsa unor publicări complete și, mai ales, pe complexe închise, a descoperirilor aparținând, cel puțin, etapelor târzii ale culturii Monteoru, în special din stațiunile de la Căndești, Sărata Monteoru și Năeni-*Zănoaga* este oarecum pripit și dificil de a propune o modificare sau alta a cronologiei interne a culturii Monteoru. În așteptarea acestor materiale și apoi a definirii pe baze metodologice solide a fiecărui stil ceramic monteorean, tot ce se poate face astăzi, pentru etapele târzii ale culturii, este doar conturarea în mare a unei schițe a cărei confirmare sau infirmare depinde de evoluția cercetărilor/publicărilor viitoare. Față de ansamblul descoperirilor de tip Monteoru IIB, descoperirile de tip Balintești-Cionagi, Săbăoani, Căbești sunt deosebite, ceea ce se constată și prin atribuirea lor de către Marilena și Adrian Florescu, cu argumente convingătoare, culturii Noua, etapa I, laolaltă cu nivelul inferior din stațiunea foarte elocventă de la Gârbovăț. În acest sens trebuie să se renunțe la noțiunea de etapă Monteoru-Balintești-Gârbovăț. Nivelul superior de la Năeni-*Zănoaga*, cu materiale ceramice de clară tradiție IIB, dar și cu elemente Noua și cioburi Tei-Fundenii Doamnei nu se poate plasa decât după nivelul IIB de la Sărata Monteoru. Nu se cunoaște, din păcate, conținutul exact al nivelelor IIB1 și IIB2 de la Căndești. Oricum însă, ceramica locuirii Noua din această stațiune se apropie de vasele din cimitirele de la Balintești, Căbești și Săbăoani, ceea ce poate indica o încetare a locuirii Monteoru la Căndești la o vreme comparabilă cu cea din stațiunea eponimă. În aceste condiții se poate accepta, cel puțin în zona masivului deluros Istrița, o etapă Monteoru, mai târzie, ilustrată de nivelul superior de la Năeni¹⁶⁹, a cărei contemporaneitate cu cel puțin etapa Noua I, pare demonstrată. Nu cred că deocamdată această etapă poate fi notată cu vreo siglă numerică, cel puțin din cauza faptului că actualele sigle - Ic4, Ic3, Ic2, Ic1, Ib, Ia, IIa și IIB, cu subdiviziunile lor - reprezentând, cum bine se știe, notațiile stratigrafice de șantier pentru Sărata Monteoru, dar excesiv identificate cu tot atâtea faze ale culturii Monteoru, de unde și tendința de a se „identifica” întreaga cultură cu stațiunea eponimă, necesită, la rândul lor, fiecare o reverificare pe complexe închise, cu o publicare integrală corespunzătoare, fiind deci de așteptat modificări chiar de la capătul seriei. Aș propune utilizarea, provizorie desigur, a termenului de *Monteoru-Năeni*, înțelegând prin aceasta manifestările monteorene târzii din nord-estul Munteniei, inclusiv depozitele de bronzuri de la Drajna, Olteni, Străoști, poate și Putreda, manifestări contemporane culturii Noua, pe o arie restrânsă probabil la regiunea deluroasă, nedepășind spre est Curbura Carpaților, spre sud și vest limitele neputând fi încă precizate. La fel nu se poate încă preciza ce anume fenomen arheologic i-a urmat, dar

Danubius, 5, 1971, p. 37-73; N. G. O. Boroffka, *op. cit.*, p. 285-288; I. Motzoi-Chicideanu, *op. cit.*, p. 225-237.

¹⁶⁸ B. Hänsel, *op. cit.*, p. 97. Trebuie avut însă în vedere că este posibil ca unele materiale de acest fel să fi pătruns de-a lungul văii Dunării, după cum pare să o dovedească măcar vasul „depozitului” de la Dridu, cu foarte bune analogii în mediul Cruceni-Belegiș II, cf. Viorica Enăchiuc, în T. Soroceanu (Hrsg.), *Bronzefunde aus Rumänien*, PAS 10, Berlin, 1995, p. 295 (Nachtrag der Redaktion) și Fig. 15.

¹⁶⁹ I. Motzoi-Chicideanu, M. Șandor-Chicideanu, *op. cit.*, p. 65-68.

se poate presupune o extensie a ceramicii canelate dinspre Transilvania, cum o indică unele materiale hallstattiene timpurii de la Sărata Monteoru¹⁷⁰, Cârlomanești¹⁷¹ și Cândești¹⁷² atribuite grupului Corlăteni-Chișinău¹⁷³.

O problemă aparte o constituie plasarea acestor manifestări ale bronzului târziu din Muntenia în sistemul cronologiei absolute din perspectiva impusă astăzi de datele radiocarbon. Pentru cultura Monteoru dispunem doar de două date ¹⁴C contradictorii, din probe de semințe prelevate mai de mult din nivelele Ic3 și Ic2¹⁷⁴ din stațiunea eponimă, nefiindu-ne deci de folos pentru discuția de față. Dar pentru etapa târzie, prin raportările la mediile Noua-Sabatinovka se pot folosi datele ¹⁴C existente pentru stațiunea Noua de la Mahala, cele din așezările Sabatinovka, din Ucraina, de la Glubokoe Ozero-2 și Ilicevsk, din stațiunea Srubnaja de la Usovo Ozero, tot din Ucraina, ca și dintr-un complex din așezarea aparținând culturii Wietenberg faza C, încă inedită, de la Sighișoara-„Dealul viilor”, unde au apărut și materiale ceramice ale culturii Noua.

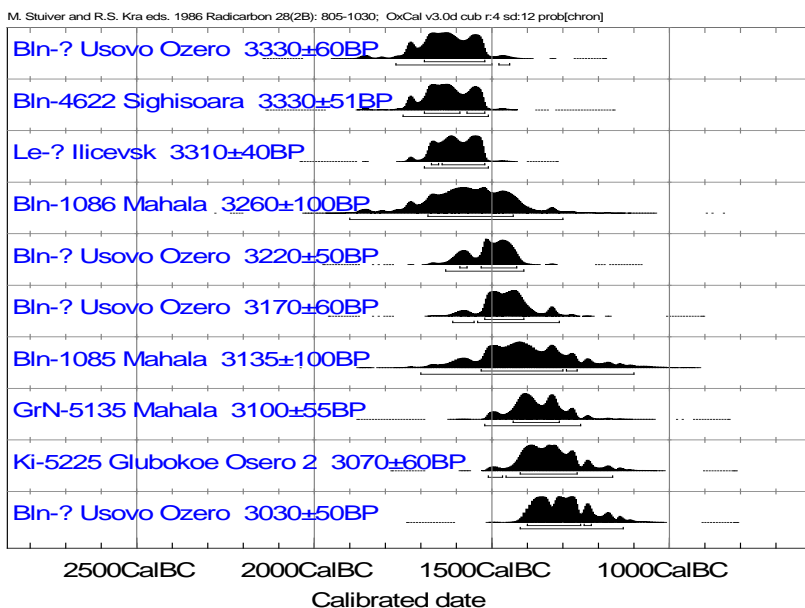


Fig. 18 - Datele ¹⁴C calibrate.

¹⁷⁰ O simplă mențiune la Eugenia Zaharia, Studii și cercetări de istorie buzoiană, 1973, p. 7.

¹⁷¹ A. Oancea, CA, 2, 1976, p. 191.

¹⁷² Marilena Florescu, A. C. Florescu, op. cit., p. 121, Fig. 8/1-7.

¹⁷³ A. László, Începuturile epocii fierului la este de Carpați, București, 1994, p. 128.

¹⁷⁴ Bln-3065 Sărata Monteoru, nivel Ic3 3690±60 BP, 2200-2020 B. C. [62. 2%], 2000-1970 B. C. [06. 0%], 2290-1920 B. C. [95. 4%]; Bln-4619 Sărata Monteoru, areal 2 (1949), nivel Ic2 3919±48, 2560-2540 B. C. [02. 2%], 2500-2340 B. C. [66. 0%], 2580-2530 B. C. [09. 6%], 2510-2280 B. C. [85. 8%]. Inf. N. Boroffka, căruia îi mulțumesc încă o dată. Ambele date au fost calibrate cu OxCal v3.0d. Se poate observa că cele două date sunt contradictorii, în sensul că niv. Ic2 apare ca mai vechi decât niv. Ic3! Poate că unii, văzând această contradicție, să se îndoiască de utilitatea datărilor radiometrice. Cred însă că rezervele trebuie exprimate mai de grabă asupra modului de prelevare și de păstrare al probelor.

Cred că ar trebuie făcută din capul locului precizarea că datele radiocarbon nu trebuie considerate ca având o valoare absolută, indiscutabilă sau, pe cale de consecință, că pot fi ignorate. Fără discuție unele date ^{14}C trebuiesc înlăturate, e vorba de acele date care au o deviație standard foarte mare, peste 100 BP, căci din calibrarea lor se obțin în ani calendaristici intervale prea mari pentru a mai fi utile. Mai există apoi și acele date pentru care contextul arheologic nu a fost precizat în chip mulțumitor sau datele obținute prin procesarea de probe din lemn sau cărbune de lemn care pot fi mai vechi decât contextul arheologic în care au fost găsite. Din această perspectivă par întemeiate anumite rezerve. Dar nu trebuie pierdut din vedere că în momentul de față crește pe zi ce trece numărul datelor radiocarbon prelevate corect și procesate pe baza unor procedee tot mai bine puse la punct. Există astăzi un număr impresionant de asemenea date care ne obligă tot mai mult să le luăm în seamă. Utilizarea datărilor radiometrice ține seama în primul rând de tendința pe care o indică pentru o datare mai largă, mai ales când avem de-a face cu serii substanțiale cum este oarecum și cazul discuției de față.

Din înscrierea calibrărilor datelor citate se poate observa că, spre deosebire de cronologia tradițională larg folosită de specialiștii epocii bronzului, începuturile culturii Noua pot fi plasate anterior anului 1500 a. Chr.¹⁷⁵, și prin aceasta, și manifestările monteorene târzii de tip Monteoru-Năeni. Folosirea datelor ^{14}C va aduce, fără îndoială, corecții serioase cronologiei absolute a culturii Monteoru ale cărei începuturi par să se plaseze cândva în prima jumătate a mileniului III a. Chr. Printre principalele consecințe imediate ale acestei ridicări a cronologiei absolute este și aceea că relația cu civilizația miceniană, mai exact cu așa numita Schachtgräberzeit, la nivelul fazelor Monteoru Ia-IIa¹⁷⁶, nu mai poate fi susținută. Corespunzător

¹⁷⁵ Prima atenționare în acest sens la D. Popa, N. Boroffka, op. cit., p. 56.

¹⁷⁶ A. Vulpe, în *Jahresbericht des Institut für Vorgeschichte der Universität Frankfurt a. M.*, 1977, p. 105-111; vezi și Idem, în *Festschrift für H. Müller*, 1995, p. 43-62, unde autorul își revizuieste părerile, în special în ceea ce privește tezaurul de la Perșinari, pe care acum îl plasează anterior așa numitei Schachtgräberzeit; T. Bader, în *Orientalisch-ägäische Einflüsse in der europäischen Bronzezeit*, Bonn, 1990, p. 181-205; Eugenia Zaharia, *Dacia*, N. S. 37, 1993, p. 24, unde sunt menționate ca argumente pentru relația Monteoru Ia cu mormintele-put de la Micene, psaliile, colții de mistreț pentru coif, plăcuțele din os, perlele din ambră și din pastă, decorul „mikenoid”. Pentru psalii vezi N. Boroffka, *Eurasia Antiqua*, 4, 1998, 81-135, care rediscută problema pe un spațiu larg. Colții de mistreț apar des în mediul Nitra (la Branč, cf. J. Vladár, *Pohrebiská zo staršej doby bronzovej v Branči*, Bratislava, 1973) sau Mierzanowice (la Iwanowice-Babia Góra, plasat între 2050-1600 a. Chr., cf. S. Kadrow, A. și J. Machnik, *Iwanowice stanowisko Babia Góra*, Kraków, 1992), în ambele cazuri asociați cu perle din pastă sticloasă. Foarte probabil un coif din colți de mistreț a fost descoperit în M. 7, de incineratie, din cimitirul de la Skopje-Ključka-Hipodrom, dar datat în sec. 12-11 a. Chr., cf. D. Mitrevski, *Zbornik*, N. S. (Skopje), 1, 1995, p. 68-69, Fig. 9-12. Pentru perlele din pastă vezi J. Bátor, în B. Hänsel (Hrsg.), *Handel, Tausch und Verkehr im bronze- und früheisenzeitlichen Südosteuropa*, PAS, 11, München-Berlin, 1995, p. 187-196, care demonstrează producția acestora în centrul Europei și difuziunea lor într-o vreme anterioară mormintelor-put, cum se poate vedea foarte bine și din datările cu ^{14}C pentru M. 52 (GrN-7477 3650±50 BP, 2140-2070 B. C. [31. 0%], 2050-1960 B. C. [37. 2%], 2190-2160 B. C. [03. 4%], 2150-1890% [92. 0%]), M. 227 (GrN-14180 3650±35 BP, 2190-2070 B. C. [34. 1%], 2050-1970 B. C. [34. 1%], 2140-1930 B. C. [95. 4%]) și M. 237 (GrN-14181, 3595±35 BP, 2030-1900 B. C. [68. 2%],

documentării și modelelor de interpretare caracteristice anilor >50 s-a socotit că legăturile cu mormintele-put miceniene se situează la începutul fazei mijlocii a epocii bronzului din România¹⁷⁷, ceea ce corespundea, conform aceleiași viziuni, fazelor Monteoru Ia-IIa.

Dar reconsiderarea cronologiei absolute a epocii bronzului de la nord de Dunăre, mai ales în urma „șocului” datelor radiometrice, ne obligă să constatăm că raporturile cu epoca mormintelor princiare miceniene constituie de fapt, alături de extinderea fenomenului Noua, una dintre caracteristicile definitorii ale perioadei târzii a bronzului nord-dunărean¹⁷⁸.

2120-2080 B. C. [04. 5%], 2040-1880 B. C. [90. 9%]) de la Mokrin, toate cu perle din pastă în inventare, cf. M. Girić, *Mokrin., Nekropola ranog bronzano doba*, Washington-Kikinda-Beograd, 1971, p. 66, Pl. XVII/3; p. 144, Pl. LIX/2; respectiv, p. 150, Pl. LXII/2, pentru inventare și Sabine Gerloff, PZ, 68, 1993, 1, p. 94, pentru datele ¹⁴C, dar cu calibrări făcute cu programul Calib. v2. 0. Pentru decorul „mikenoid”, vezi B. Kull, PZ, 64, 1989, 1, p. 65-72, care arată că piesele din os cu astfel de decor se datează anterior mormintelor-put.

¹⁷⁷ I. Nestor, în *Istoria României*, vol. I, 1960, p. 130. Nu trebuie uitată influența pe care a avut-o lucrarea lui Rolf Hachmann, *Die frühe Bronzezeit im westlichen Ostseegebiet und ihre mittel- und südösteuropäische Beziehungen*, Hamburg, 1957, care a consolidat acest model teoretic de mai veche origine.

¹⁷⁸ A. Vulpe, *Mitteilungen der berliner Gesellschaft für Anthropologie-Ethnologie und Urgeschichte*, 8, 1987, p. 77, nota 11.

Fig. 19. Tabel cu datele ^{14}C utilizate în text

Nr. crt.	Statiunea	Lab.nr.	BP	Calibrat BC cu 1 σ	Calibrat BC cu 2 σ	Contextul arheologic	Mediul cultural	Sursa	Observații
1	GLUBOKOE OZERO-2	Ki-5225	3070 \pm 60	1410-1250 [66.1%] 1240-1220 [02.1%]	1440-1120 [95.4%]	Oriz.la, Loc.A	Sabatinovka	Gerškovic, 1998.	
2	ILICEVSK	Le-?	3310 \pm 40	1670-1650 [05.6] 1640-1520 [62.6%]	1690-1510 [95.4%]	Asezare	Sabatinovka timp.	Berezanskaja, 1990	
3	MAHALA	Bln-1085	3135 \pm 100	1530-1300 [65.29%] 1290-1260 [03.0%]	1700-1100 [95.4%]	Niv.IIb, Gr.87	Noua	László, 1993	
4	MAHALA	Bln-1086	3260 \pm 100	1680-1440 [68.2%]	1900-1300 [95.4%]	Niv.IIa, Loc.3	Noua	László, 1993	
5	MAHALA	GrN-5135	3100 \pm 55	1440-1310 [68.2%]	1520-1250 [95.4%]	Niv.IIb, cenusar 2	Noua	László, 1993	
6	SIGHISOARA	Bln-4622	3330 \pm 51	1690-1590 [48.8%] 1570-1520 [19.4%]	1750-1510 [95.4%]	Asezare, complex	Wietenberg C	Popa/Boroffka, 1996	cu elemente Noua
7	USOVO OZERO	Bln-?	3330 \pm 60	1690-1520 [68.2%]	1770-1500 [94.3%] 1480-1450 [01.1%]	Loc.4	Srubnaja	Berezanskaja, 1990	
8	USOVO OZERO	Bln-?	3220 \pm 50	1590-1570 [06.6%] 1530-1430 [61.6%]	1630-1410 [95.4%]	Loc.11	Srubnaja	Berezanskaja, 1990	
9	USOVO OZERO	Bln-?	3170 \pm 60	1520-1410 [68.2%]	1610-1550 [07.0%] 1540-1310 [88.4%]	Loc.10	Srubnaja	Berezanskaja, 1990	
10	USOVO OZERO	Bln-?	3030 \pm 50	1400-1250 [63.8%] 1240-1220 [04.4%]	1420-1130 [95.4%]	Strat	Srubnaja ?	Berezanskaja, 1990	cu obiecte din fier

Toate datele au fost calibrate cu programul OxCal v3. Od. Literatura pentru datele ^{14}C : Berezanskaja, 1990 = С.С. Березанская, Усово Озеро. Поселение срубной культуры на Северском Донце, Киев, 1990; Geršković, 1998 = Я.П. Гершкович, Археологический Альманах 7, 1998, p. 61-92; László 1993 = A. László, în CultCiviliz 10, 1993, p. 23-41; Popa/Boroffka = D. Popa, N. Boroffka, SCIWA 47, 1996, 1, p. 51-61.

OBSERVATIONS CONCERNING THE BRONZE AGE CEMETERY OF PIETROASA MICĂ

Abstract

The publication of the Pietroasa Mică cemetery (Buzău county) by Al. Oancea in 1981 signified not only an addition of information on the funeral customs of the so-called Monteoru communities, but it also opened a debate regarding the terminal phase of this important bronze age culture to the north of Danube. The cemetery, which was situated on a rocky plateau, could not be exhaustively studied, for solid reasons. There were discovered 62 skeletons and two cremation graves, the cemetery as a whole pertaining to the Monteoru culture. By using the analysis of ritual elements and the funerary customs, the pottery, the jewelry and the weapons, the author of the excavation proposed a horizontal stratigraphy of the cemetery with three successive horizons marked I-II, with an east to west evolution in time of the necropolis. Consequently, in his opinion, horizon I, with 25 tombs is characterized by the proportional use of amphorae, mugs, cups and pixida with incised ornaments and having, from the typological point of view, shapes close to the Monteoru Ia-IIa phases/pottery style and, in addition, with no deep, up-staged pots; the unity of funeral rites and the similar ritual elements were considered to point to the continuation of the practices dating from earlier stages; for this horizon, an outstanding richness and variety of the funeral inventory could be noted, with the frequent appearance of dress items made of gold, such as ear ring – so-called *Lockenringe* – and conches and with an even balance in the amber beads and half-moon shaped pendants found. Horizon II, consisting of 23 tombs, is characterized by the disappearance of the amphorae and the mugs, the use of cups and pixida, now decorated with grooves, which continued with the appearance of deep, up-staged pots, but inventories where there now predominated cups, while being otherwise poorer in ear rings of type B and C; the appearance of the late variant of the type C ear rings could be noted, together with the presence of the flange hilt daggers, the appearance of the warrior tombs with no inventories or with only one item; these were paralleled by the desertion of the southern wing of the cemetery. The last Horizon III, consisting of 23 tombs, is characterized by the generalization of burial in the close crouching position so-called “packaged”, mainly with the skulls towards the east; it is accompanied by the almost exclusive use of cups alongside the obvious downgrading of some pottery forms and the simplification of decorating, the disappearance of the dress items, excepting one button and grouping of the tombs in the north-western sector of the funerary area. A vertical stratigraphical argument invoked by the author in support to the proposed chronology was represented by the relationship existing between one object (a pit) containing a deep, up-staged pot and tomb 35 which pertains to the horizon I of burials. In his attempt of placing the evolution of the Pietroasa Mică cemetery in a wider chronological sequence and using mainly some reports presented on a different occasion, in respect to the second half of the middle bronze age and the late bronze age as represented in the area between the Carpathian Mountains and the Danube, the cited author proposed a chronological sequence structured on four successive horizons (I through IV), placed between the 14th and 12th centuries BC. The leading idea of the chronological sequence proposed by Oancea was that of a gradual narrowing of the Monteoru area under the impact of one eastern presence, which he distinguished under the name of the Petrișoru-Racovițeni cultural aspect. In Oancea’s opinion, the Monteoru culture ceases to exist at the end of the middle bronze age (the horizon III, i. e. the second half of the 14th century B. C. and at the beginning of the 13th century B. C.), namely together with the Monteoru IIB-Balintestî phase, being then replaced by the new cultural aspect which he believed he could identify in south-east Transylvania, the north of Walachia and the south of Moldavia in the first decades of the 13th century B. C. and the beginning of the 12th century B. C. (i. e. horizon IV). The three horizons that he could make up within the Pietroasa Mică cemetery were considered three sub-phases of the Monteoru IIB-Balintestî phase (labeled as Monteoru III by A. Oancea); these illustrated precisely the gradual spread of the eastern elements within the Monteoru communities, which led to the adoption of a new way of living characteristic for the eastern populations.

Alexandru Oancea’s conclusions received very little feedback and there began practically no discussion on any occasion about his analyses of the cemetery, which only seems convincing at the first sight. The classifications made by Oancea actually rest upon the confusion between the tombs that were deteriorated in the course of time and the ones that were better preserved, which prompted him to reduce the over 10 applicable variants to no more than two kinds of exterior structures and another two for the

interior ones. Further confusions and superficial appreciations can be detected as regards the disposition of the skeletons, i. e. their position and their orientation. The pottery typology in its turn is based on too many vessels reconstituted in their entirety just graphically (on paper!) to become relevant enough. The opinion regarding the alleged disappearance of the cups with two staged handles branching out of the rim in the same period as the askos type pots, at the end of the Monteoru culture is disproved by the presence of the kantharos type cups at Balintesti, Căbești or Săbăoani, all three cemeteries belonging to the earlier phase of Noua culture, while the pots itself has been documented at the end of the Monteoru culture in connection with the older discoveries at Tinosu, or more recent ones in the three-fold tomb at Năeni, where the askos type pot is present together with a cup provided with two up-staged handles. Actually, the shard found in tomb 53 from Pietroasa Mică does not belong to a deep, up-staged pot as Oancea surmised but to an askos type pot. Yet another deficiency of the ceramic typology comes from the fact that there were established some types or variants represented by only one item, which is completely irrelevant from the statistical point of view. In fact, a similar manner was employed to define the typology of the dress item. It is worth nothing also that for the ear rings was used an old paper, completely out dated today. One of the major criteria proposed by Oancea for the dating the cemetery was the appearance of the weapons, but these are represented by a little flange hilted dagger in tomb 4, as other one, in tomb 37, was actually a bronze fragment 1. 6 cm long and 5 millimeters wide, that can only be judged as a weapon if we make allowance for the author's purpose. The anthropological analysis of the Pietroasa Mică burials was performed in two stages. The results of the latter stage impair the purport of the appreciations on the necropolis, so that, if the anthropological determinations are taken into account, it became immediately obvious that the three horizons are completely imbalanced from the point of view of the age and gender groups. Judging by the study of the ritual elements, i. e., the positions and orientation in conjunction to the gender and age diagnoses as well as by comparison with other Monteoru cemeteries, it can be surmised that in all likelihood the Pietroasa Mică funeral finds indicate a community separated into groups with differing ritual codes materialized as correspondingly different mortuary expressions. Consequently, the exclusively male group of tombs with closely crouching skeletons no longer represents a chronological horizon, which also requires the consequent rejection of the idea of a necessary value in support to a newly acquired feature (notes 53-78).

But it is not alone for such reasons as the ones outlined above that Oancea's funeral horizons are not acceptable. Some of the characteristics of these horizons in the form specified by the above-mentioned author are attenuated not only by the mistaken typology of the material as shown before, but also by their own frailty. So is it also in the case of the appearance of warrior tombs and of the numerous tombs devoid of inventories, which allegedly define Horizon II. It has already been recorded that the so-called warrior's weapons consist of a mere dagger, actually no more than a rudimentary knife an a tin loop, and as for that author's manner of establishing that certain tombs devoid of inventories belonged to one or another horizon – I must confess that I am completely in the dark about that... it has also been proved that the would-be stratigraphical argument about the intersection between the so-called late object and tomb 53 is hardly more convincing in its turn.

It is very difficult to perform a statistic study of the Pietroasa Mică cemetery. Not all the tombs could be integrally excavated, quite a big number of inventories being incomplete owing to the conservation state of the graves or even to the individual parts that cannot be precisely identified. As a rule, the tombs do not offer rich inventories: either as regards the pottery or as regards the dress items and a big part of the graves lacks inventories completely. For reasons such as these, their placing in series should be regarded with reservations. According to the dress items found, the women's tombs seem to concentrate into two big groups, of which the first one offers as the characteristic item the twisted end collar (*Ösenhalsringe*). The greater part of the bracelets belongs to this group, together with the three pins discovered in the female's graves. Except for tomb 16, all the other tombs has ear ring of type B and in tomb 36 there also appears a type C ring with flanged end. A gold ear ring, also of type B, was found in tomb 49. The second group consists of 6 tombs and is characterized by the appearance of some new inventory items. These are: the bronze buttons, the pendants, the conches, the amber beads, the spirals made of bronze, and in one instance, of gold, as well as one bronze bead, the standard probably being represented by a necklace more elaborated than in tomb of the first group. The element, which the two groups held in common, was the presence of the ear rings of type B. A gold *Lockenring* was also found in tomb 2. For the pottery inventories, five main types have been taken into consideration: the cup, the

amphora, the pixida, the mug, the deep, up-staged pot, adding to these the askos type pot, although it is present only through shards and in no more than one case. A detailed cup typology would be something exaggerated, as already shown, since it is likely to dilute the information by creating some unique cases. The same is true for the other main forms, all the more so as it is very difficult to indicate the form or type of pottery object to which the majority of the shards mixed up with the earth filling up some of the graves really belonged. Under the circumstances, it can nevertheless be observed that it is the characteristic of the tombs in the first group of female's burials to have just mugs in them (but in only two cases), while the deep, up-staged pots appeared only in the burials of the second group (but in only two cases, too). The other forms are evenly distributed in the two groups of funeral inventories, the amphora included. The separation between the mugs and the deep, up-staged pots could be a chronological indication, when corroborated with the distribution of the type C ear rings equally predominating in the second group, but, given the paucity of instances, it might as well be the expression of some differing yet contemporary dress habits, or even, why not? an expression of mere chance. The small sample of male's tombs can similarly be divided into two groups, resembling the female's ones. The distribution of the pottery, though slightly different, does not run counter to the one in the female's graves. There thus begins to take shape a new possibility, namely for the Pietroasa Mică cemetery to have consisted of two successive burial phases – but the differences are almost negligible, and the samples are too small to fully support such a division. In addition, we do not have for the moment any Monteoru sites with late deposits thoroughly stratigraphically examined and, especially, thoroughly published which could serve for checking the situation of Pietroasa Mică. There seems to exist, however, one slight indication represented by the Căndești finds where it has been stated that there could be identified two stages of the Monteoru IIb phase, including burials whose inventories resemble the ones at Pietroasa Mică; but for settling the issue, we need to wait until the Căndești cemetery, and the settlement, would be completely published. At any rate, through the characteristic of its pottery and dress items, the Pietroasa Mică necropolis does not seem to go beyond what is understood to be today the Monteoru IIb phase. In his attempt of defining the Petrișoru-Racovițeni cultural aspect, A. Oancea took into account some discoveries of the Carpathian curve area and some finds from within the Carpathian arch. But at a closer look, the sites quoted prove either to belong to a late phase of the Monteoru culture, as is the case of sites at Berca, Cărlomănești or Năeni-Zănoaga, or to have been insufficiently researched, or, and especially so insufficiently published.

Upon the A. Oancea's opinion the cemetery of Balintești-Cioinagi is contemporaneous with the last horizon of burials from Pietroasa Mică. But at Balintești-Cioinagi tombs with skeletons in "packaged" position does not exist. The cemetery has a small number of graves, but it was not completely excavated so it is possible that there are more burials undiscovered. The cemetery from Balintești-Cioinagi is a single unit from the chronological point of view and belongs to first phase of the Noua culture. Very useful for our discussion is the Cemetery 4 from Sărata Monteoru. The cemetery with 146 tombs belongs to the Monteoru IIa phase, which means that it is earlier than the Pietroasa Mică necropolis. In the Sărata Monteoru Cemetery 4 there is a group of burials with the skeletons in the so-called "packaged" position with or without inventories. The cemetery is also unitarian from the chronological point of view as is proved by the seriation of inventories. The presence of tombs with skeletons in the so-called "packaged" position in an earlier cemetery than the one from Pietroasa Mică refutes Oancea's supposition that such burials reveal a chronological stage of the evolution of Monteoru culture but a funerary expression of a special segment of the community.

One of the defining elements for the Petrișoru-Racovițeni aspect consisted, in Oancea's opinion, in the pottery category characterized by the decoration of the surface with a little broom – so-called *Besenstrich* -, which he considered to be of eastern origin. By some systematic, more recent research at Năeni-Zănoaga, circ. 10 km further west from Pietroasa Mică, it was possible to identify a habitation level in which the pottery characteristic for the end of the Monteoru culture appears in association with the *Besenstrich* category, and, more rarely, with some pots of the Noua style. There have been recorded similar situations at Berca, Cărlomănești, Pietroasa Mică, Târgșor, Săpoca, Bozioru and Coțatcu or, in the plain region, at Glodeanu-Sărat. Significantly enough, this species appears rather more rarely also beyond the Eastern Carpathians, in discoveries, which belonged to the beginning of the Noua culture, at Căndești, Coroteni or Vârteșcoiu (Notes 83-114). The vessels with the surface covered with the so-called *Besenstrich* decoration have been recorded at very numerous sites of the late bronze in south-eastern Slovakia, north-eastern Hungary, north-western and central Romania, in environments associated to the

cultures of Piliny, Suciul de sus, of central Transylvania, Wietenberg – from where they spread beyond the Meridional Carpathians in late Monteoru settlements. The settlement from Țichindeal is especially important, as its pottery evidences both clearly late Monteoru and Noua elements, at the same time with the *Besenstrich* category, which brings it close in time to the upper level from Năeni-Zănoaga. The tradition of the scratched surface pots continues into the beginning of the Iron Age, in the same form whence it continues to the south of Carpathians. The spread to the south of the Carpathians of the Besenstrich pottery at the end of the bronze age and at the beginning of the iron age accompanies in the frame of some wide-range, intense contacts, the spread of some central-european or Transylvanian bronze artifacts, of which the most significant seem to be the Reutlingen type swords, or the Transylvanian socketed axes. A telling example, in this respect, is the well-known hoard of Draja de Jos situated in the thick of the Monteoru area, to which should be added the similar instances of Olteni, Străoști or Putreda. This prefigures a whole group of late Monteoru sites extending beyond the Monteoru IIb phase in the hilly region of northern Walachia; this group is characterized by the presence of Noua, Tei-Fundenii Doamnei elements and by the Besenstrich pottery. In the former moldavian area of Monteoru culture there exist at the same time discoveries similar to ones at Balintești-Cionagi, Gârbovăț or Căndești – that belong to the beginning of the Noua culture. It is in this way that, deprived of a material place it might occupy in space and burdened with inconsistency in respect to its archaeological content, the notion of the Petrișoru-Racovițeni cultural aspect loses its validity. In parallel, by attributing the discoveries like the ones at Balintești-Cionagi, Gârbovăț or Căndești to the beginning period of the Noua culture, the conception about Balintești-Gârbovăț phase as the final phase of the Monteoru culture loses all applicability. The term Monteoru-Năeni, provisional though it may be, seems more useful with a view to delineating a late Monteoru group in the hilly region of Walachia. For the moment, we lack any systematic research to clarify the manner in which the first manifestations of the Early Iron Age appeared in northern and north-eastern Walachia; but judging by some indications acknowledged as sparse, of course, it is possible to suppose that there existed an extension in this area of the grooved pottery complex. Regarding the absolute chronology of the Monteoru-Năeni stage, we do not have at the moment any ^{14}C data from Monteoru sites excepting two contradictory instances, which are only applicable to the beginning phases. What we do have, however, is some radiocarbon data from Noua, Sabatinovka or late Srubnaja sites, which indicate that the beginning of the Noua culture and, by extension and owing to the close relation it has to these environments, the Monteoru-Năeni stage, too, can well enough be placed before the year 1500 BC. In view of this, the older attempts to place the relationships of the Monteoru culture with the so-called *Schachtgräberzeit* at the level of the Monteoru Ia-IIa phases become untenable. In effect, the late Bronze Age period may be characterized now, in addition to the appearance and spread of the Noua phenomenon, by the appearance of relationships with the Late Helladic.

Explanation of the figures

Fig. 1 – The main archaeological sites discussed.

Fig. 2 – The place of the Pietroasa Mică cemetery.

Fig. 3 – The Pietroasa Mică cemetery.

Fig. 4 – The table with sex groups of the burials from Pietroasa Mică.

Fig. 5 - The distribution of burials upon the sex and gender in the Pietroasa Mică cemetery.

Fig. 6 – Pietroasa Mică the orientation of the tombs: 1 – general; 2 – male's graves; 3 – female's graves; 4 – children's graves.

Fig. 7 - Pietroasa Mică: the funerary structures.

Fig. 8 – Balintești-Cionagi: the plan for the cemetery; 2 – the grave's orientation.

Fig. 9 – Sărata Monteoru Cemetery nr. 4.

Fig. 10 - The distribution of burials upon the sex and gender in the Sărata Monteoru Cemetery nr. 4.

Fig. 11 - Sărata Monteoru Cemetery nr. 4, the orientation of the graves: 1 male's graves; female's graves; children's graves.

Fig. 12 - Sărata Monteoru Cemetery nr. 4. The distribution of the tombs upon the position.

Fig. 13 - Sărata Monteoru Cemetery nr. 4. The orientation of the burials with the skeletons in the "packaged" position.

Fig. 14 - Sărata Monteoru Cemetery nr. 4. The seriation of the tombs upon the elements of ritual and dress items.

Fig. 15 - Sărata Monteoru Cemetery nr. 4. The distribution of the main pottery types.

Fig. 16 – Săbăoani cemetery. The orientation of the graves upon the position of the skeletons.

Fig. 17 - Pietroasa Mică. The seriation of the graves upon dress items and pottery: A – male's graves; B – female's graves.

Fig. 18 – Calibrated radiocarbon data.

Fig. 19 – The seriation the radiocarbon data.

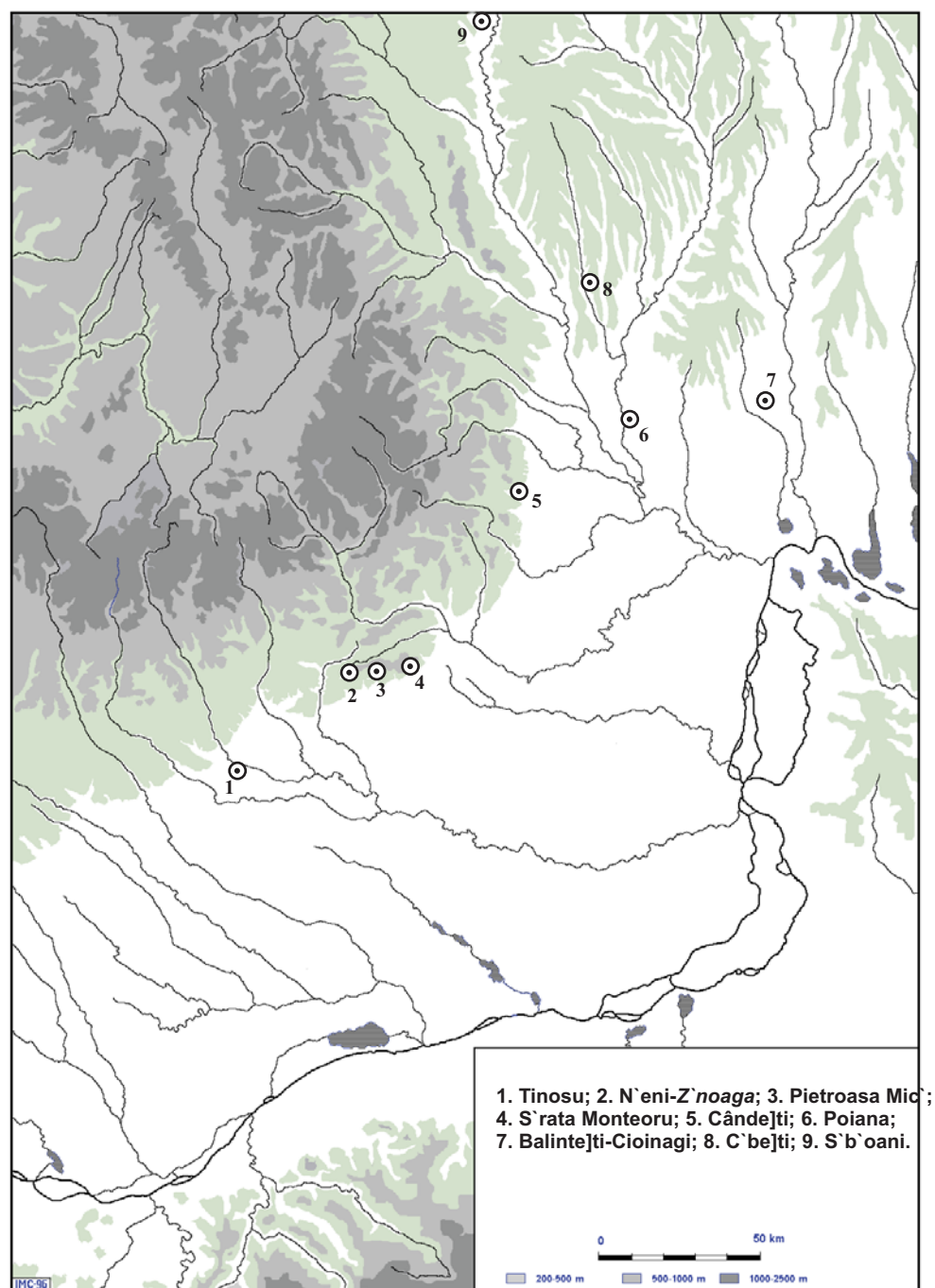


Fig. 1. Harta cu principalele localități menționate în text.

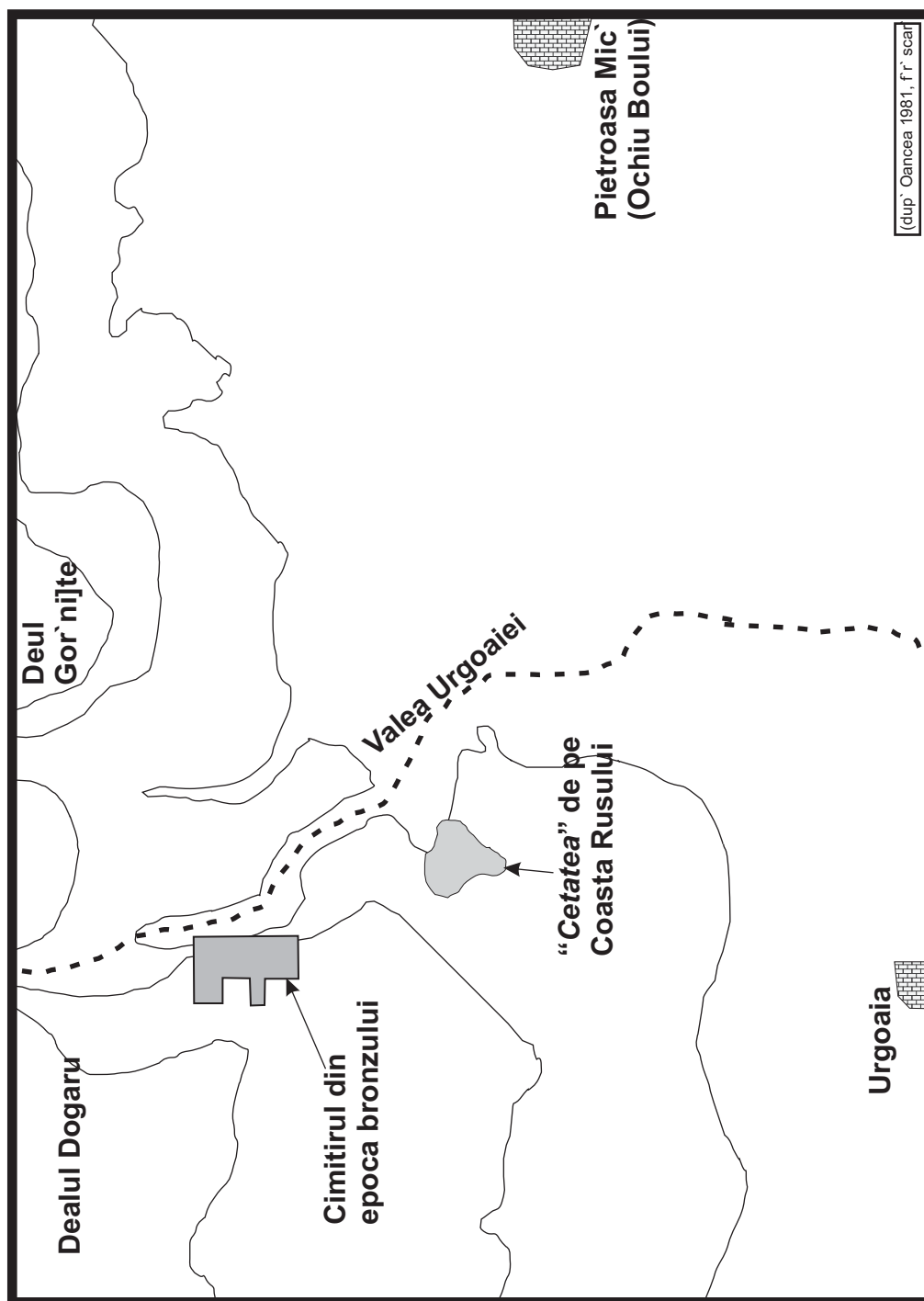


Fig. 2. Amplasarea cimitirului de la Petroasa Mică (după A. Oancea 1981).

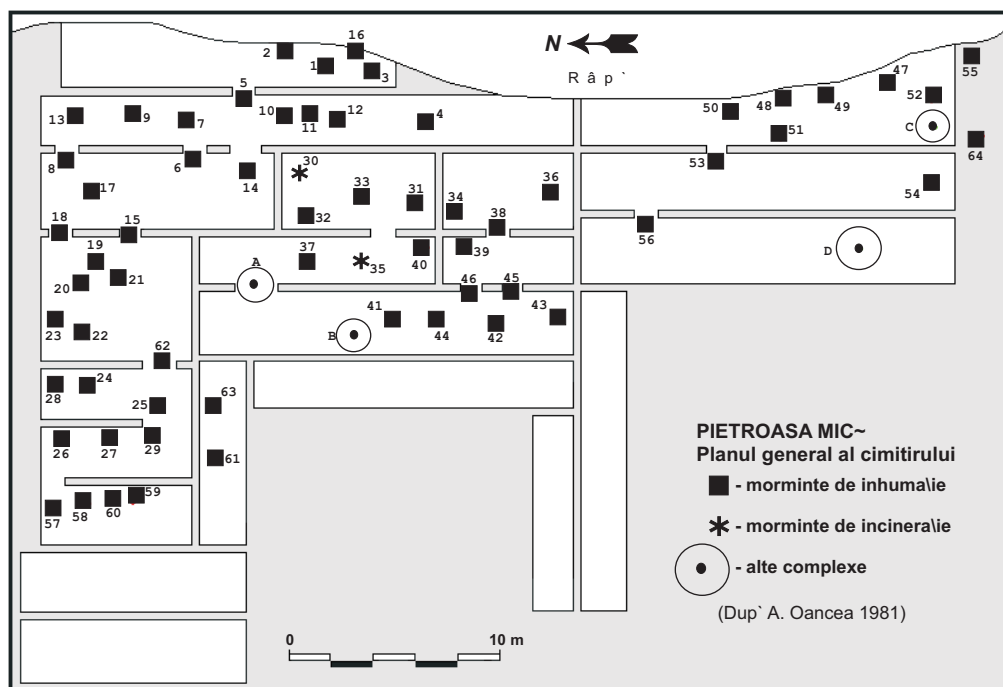


Fig. 3. Planul cimitirului de la Pietroasa Mică (după A. Oancea 1981).

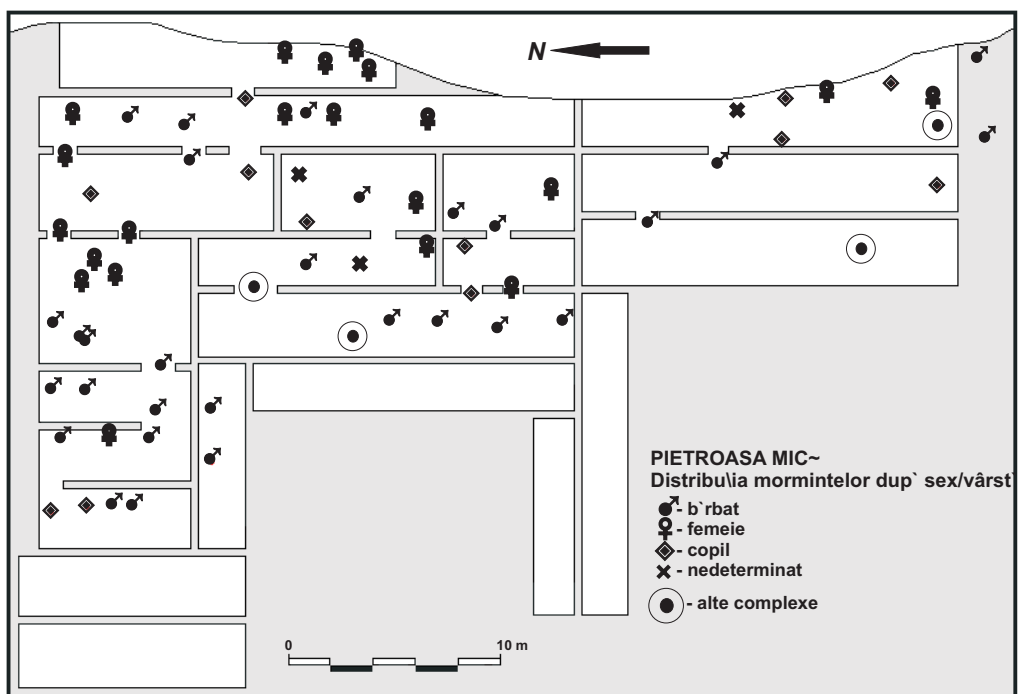
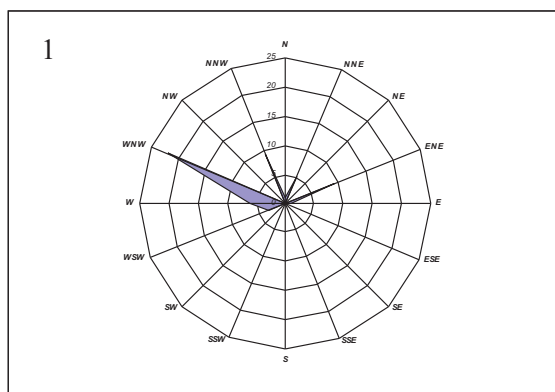
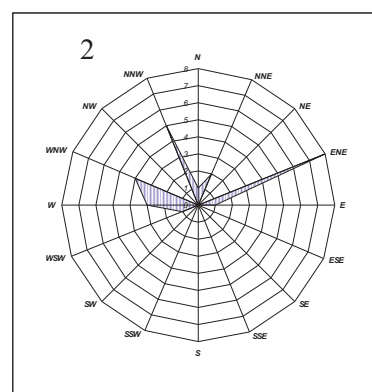


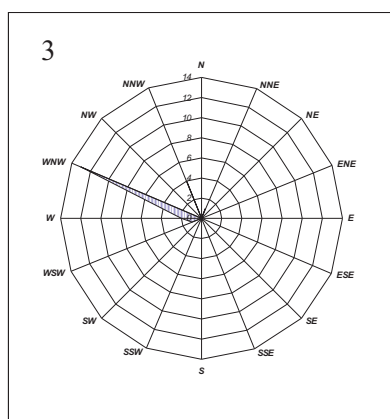
Fig. 5. Distribuția pe grupe de sex a înmormântărilor în cadrul cimitirului de la Pietroasa Mică.



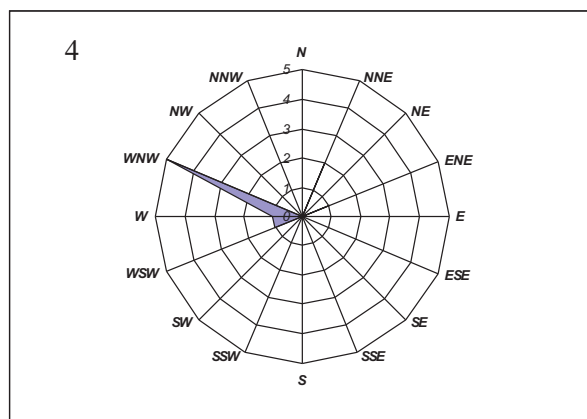
Pietroasa Mică.
Diagrama generală a înmormântărilor



Pietroasa Mică.
Diagrama orientărilor la mormintele de bărbați



Pietroasa Mică.
Diagrama orientărilor la mormintele de femei



Pietroasa Mică.
Diagrama orientărilor la mormintele de copii

Fig. 6. Diagrama orientărilor la Pietroasa Mică. 1 generală; 2- mormintele de bărbați; 3- mormintele de femei; 4 mormintele de copii.

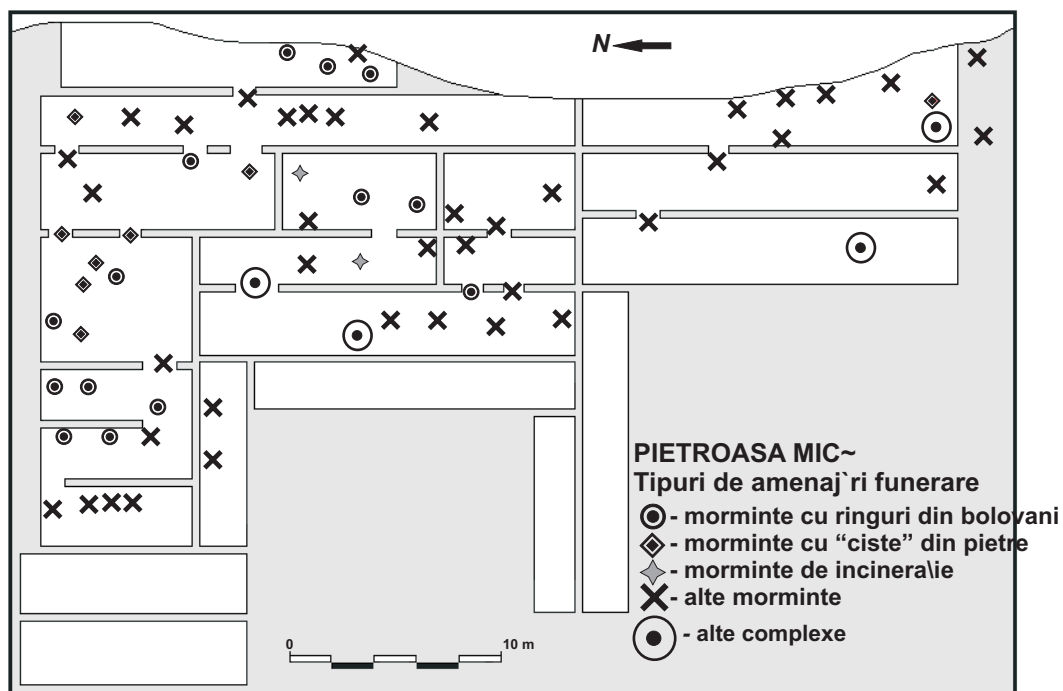


Fig. 7. Distribuția tipurilor de amenajări funerare în cadrul cimitirului de la Pietroasa Mică.

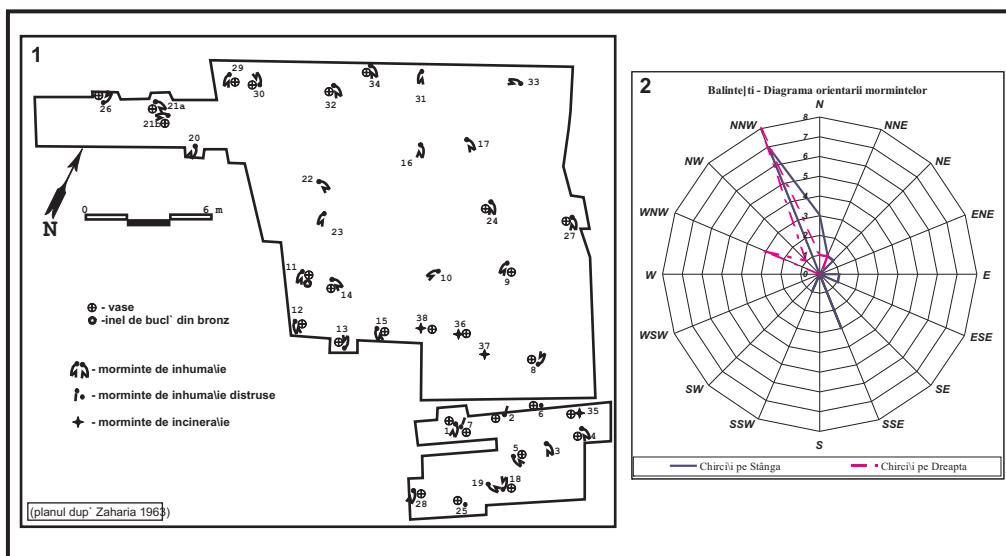
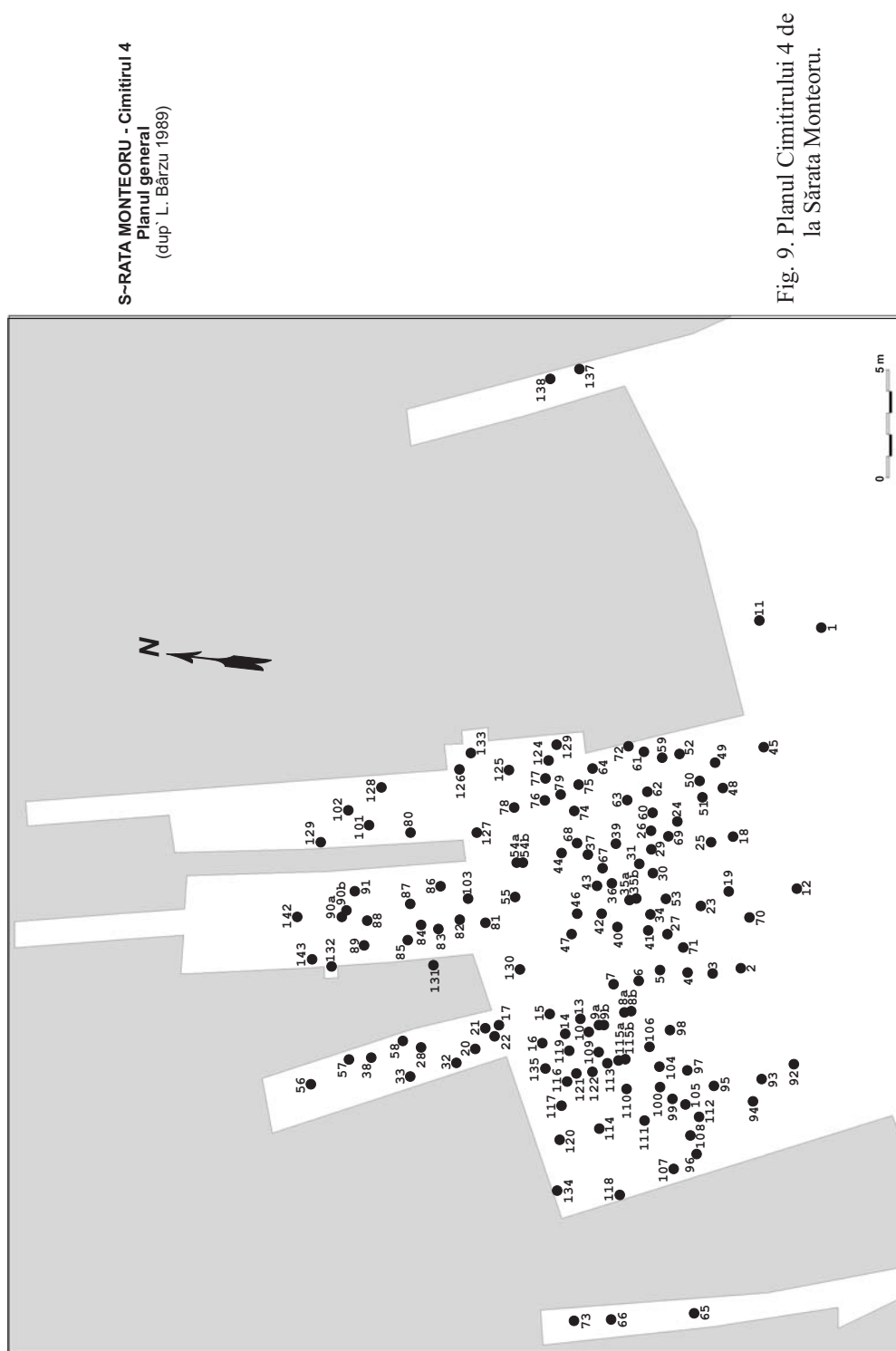


Fig. 8. Balintești-Cioinagi: 1 - Planul cimitirului; 2 - diagrama orientărilor.



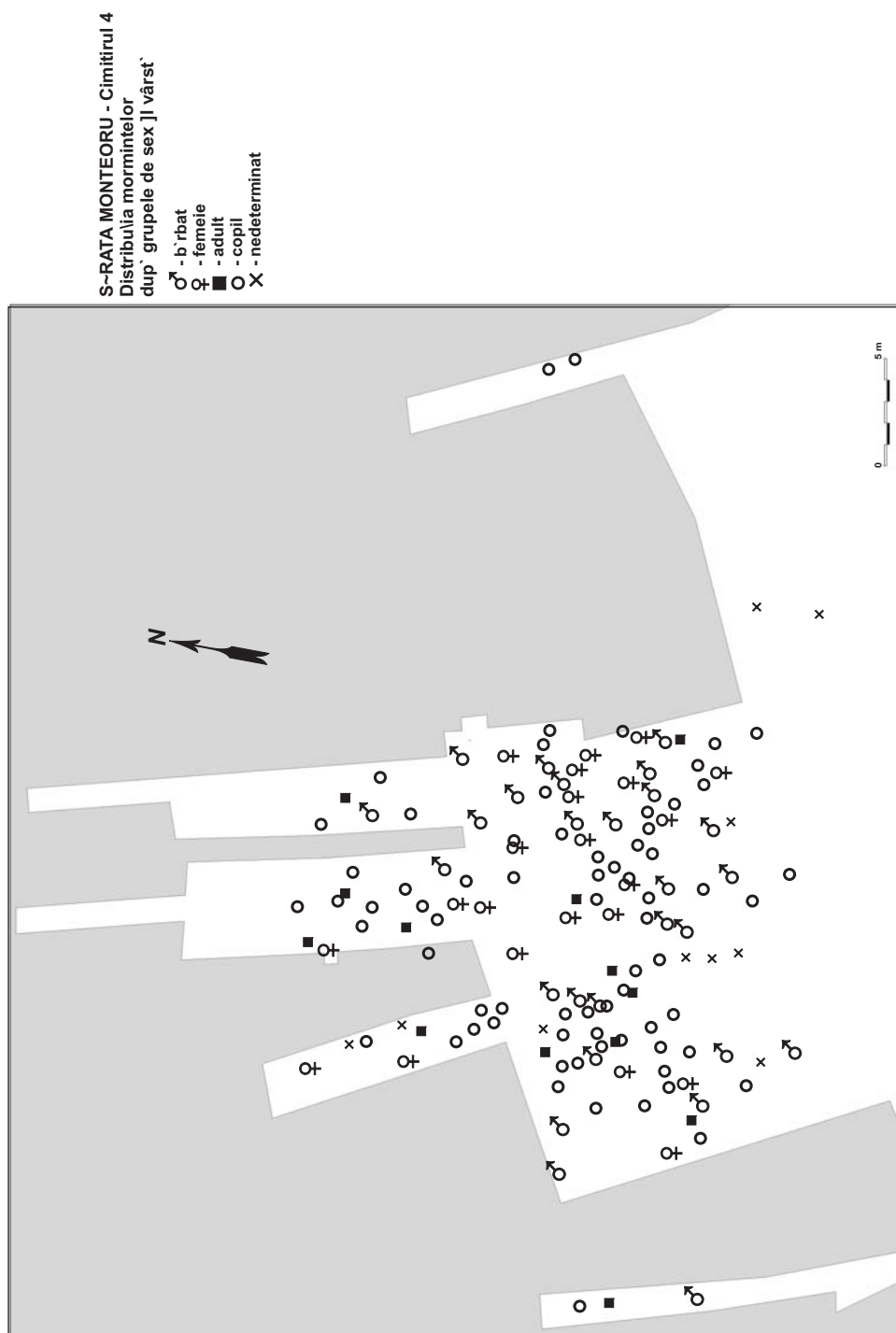
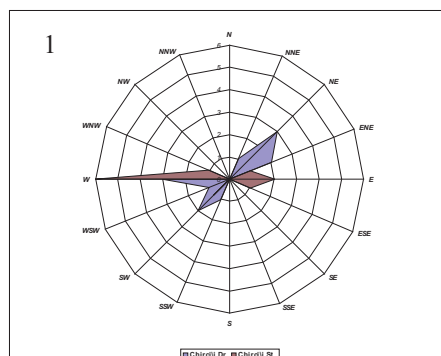
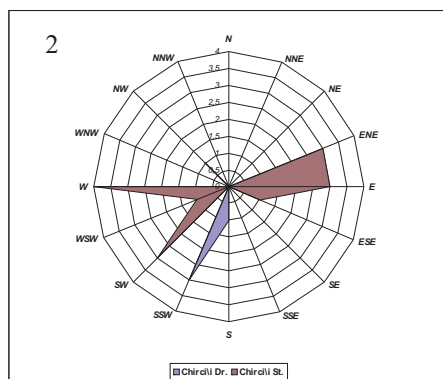


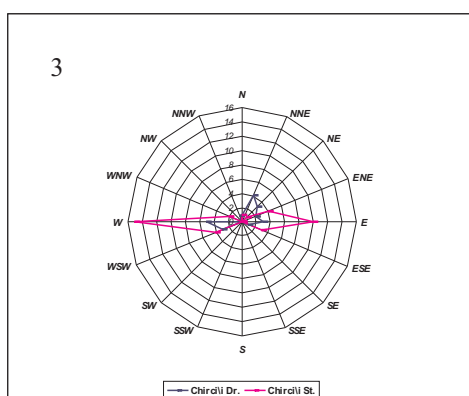
Fig. 10. Distribuția pe grupe de sex a înmormântărilor din Cimitirul 4 de la Sărata Monteoru.



Sărata Monteoru - Cimitirul 4.
Diagrama orientării mormintelor masculine



Sărata Monteoru - Cimitirul 4.
Diagrama orientării mormintelor feminine



Sărata Monteoru - Cimitirul 4.
Diagrama orientării mormintelor de copii

Fig. 11. Diagrama orientărilor pentru Cimitirul 4 de la Sărata Monteoru
1 mormintele masculine; 2 mormintele feminine; 3 mormintele de copii.



Fig. 12. Distribuția mormintelor după poziție în cadrul Cimitirului 4 de la Sărata Monteoru.

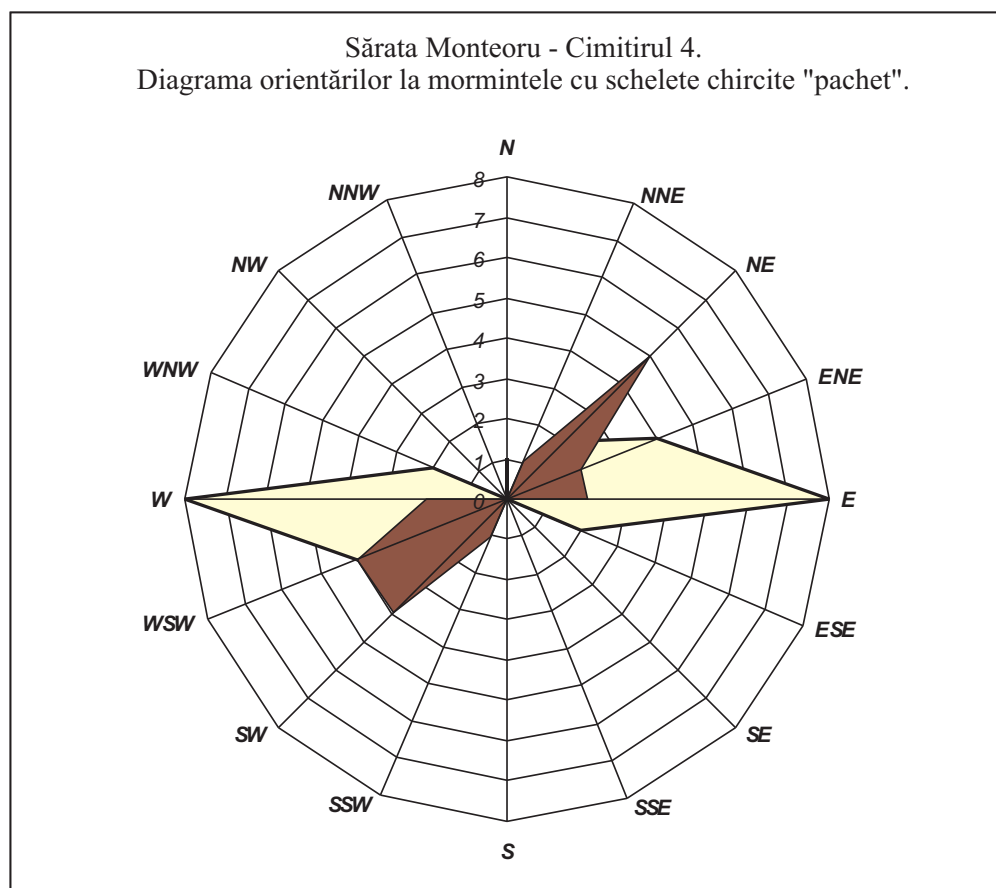


Fig. 13. Diagrama orientărilor pentru mormintele cu schelete "pachet" din Cimitirul 4 de la Sărata Monteoru.

SĂRATA MONTEORU
Cimitirul 4
Înserierea mormintelor după
elementele de ritual și port

Nr. Morm.	Ritual + piese de port									
	Plac` din os de centur`	Chircit pe Dreapta	Peri` din chihlimbar	Peri` din "faian\''	Pozitie "În pachet"	Lockenring bronz	Pies` de colier din bronz	Coli de mistre\	Chircit pe Stânga	Topor din piatr`
9a	●	●								
134		●								
27		●								
127		●								
79		●								
60		●								
92		●			●					
13		●			●					
86		●			●					
39		●			●					
62		●			●					
65		●			●					
122		●	●	●	●	●				
95					●				●	
126					●				●	
59					●				●	
101					●		●		●	
77					●			●	●	
68						●			●	
15									●	
53									●	
19									●	
25									●	
78									●	
144									●	●

Morminte masculine

Nr. Morm.	Ritual + piese de port									
	Chircit pe Dreapta	Pozitie "În pachet"	Buton din bronz	Lockenring bronz	Chircit pe Stânga	Pies` de colier din os	Pies` de colier din bronz	Peri` din chihlimbar	Lockenring din aur	Peri` din "faian\''
54a	●									
130	●									
120	●	●								
61	●	●								
8b	●			●						
82	●	●		●						
47	●	●		●						
37	●	●		●						
75		●			●					
125		●	●	●	●					
110		●		●	●					
105		●		●	●					
81		●		●	●					
48		●		●	●					
56				●						
107				●	●					
69				●	●					
63				●	●					
33					●					
132					●					
74					●					
64					●					
40				●	●		●			
133				●	●	●		●		
35a				●	●		●	●	●	●

Morminte feminine

Fig. 14. Analiza statistico-combinatorie pentru mormintele de femei și bărbați din Cimitirul 4 de la Sărata Monteoru.



Fig. 15. Distribuția principalelor tipuri ceramice în cadrul Cimitirului 4 de la Sărata Monteoru.

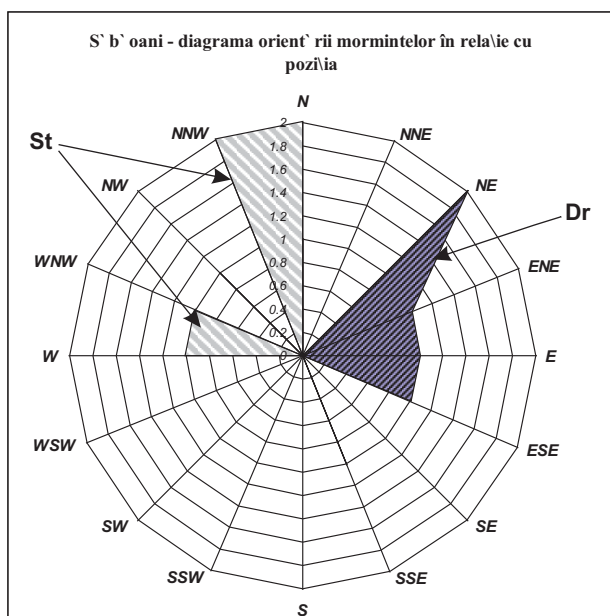
[illegible]

Fig. 17. Pitroasa Mică. Înserierea mormintelor după piese de port și ceramică: A - morminte masculine; B - morminte feminine

**ȘANTIERUL ARHEOLOGIC
PIETROASELE
Campania 2003**

Colectiv: dr. Eugen – Marius CONSTANTINESCU, Mihaela Denisia
LIUȘNEA, Gabriel STĂICUȚ, Laurențiu GRIGORAȘ

Pe Șantierul Arheologic *Pietroasele* campania de cercetări arheologice 2003 s-a desfășurat în perioada 1 iulie - 30 august 2003, lucrările executându-se în 3 sectoare: **c.** la *Stațiunea de Cercetări Viti-Vinicole*, Sector Administrativ, coordonator de sector prof. dr. Eugen – Marius Constantinescu, asistent Stăicuț Gabriel; **d.** *Valea Bazinului*, supraveghetor de sector Laurențiu Grigoraș; **e.** *Edificiul cu hypocaust*, coordonator de sector Mihaela - Denisia Liușnea. Din motive obiective, în sectorul **a.** *Castrum, sector B, colțul de sud-est*, nu s-a lucrat. În sectorul **c.** *La Grădiniță*, cercetările s-au încheiat. Între 1 și 18 iulie la lucrări au participat și studenții din anul I ai Facultății de Istorie – Teologie a Universității *Dunărea de Jos* Galați, aflați în practică. După data de 18 iulie și până la 30 august cercetările au continuat numai cu lucrători angajați.

În sectorul **c.** *Stațiunea de Cercetări Viti – Viticole*, Sector Administrativ, s-au deschis două secțiuni SVII și SVIII, amplasate la sud, respectiv la nord de blocul - cămin al stațiunii.

Secțiunea S VII, amplasată la distanță de 0,30 m vest de S VI, cu dimensiunile de 17,00 x 2,00 m, a fost trasată cu scopul de a asigura cercetarea părții de vest a locuinței L1 aparținând culturii Dridu (sec. IX - X d. Hr.), locuință identificată și parțial cercetată în campania 2002. Primele materiale arheologice aparținând locuinței L 1 au apărut la adâncimea de 1,00 m față de nivelul actual de călcare. Suprafața acestei părți a complexului de locuire se extindea spre vest dincolo de limitele secțiunii, fapt ce a impus deschiderea unei casete cu dimensiunile de 4,90 x 1,50 m, amplasată în carourile 3-5, astfel fiind identificate limitele complexului. Locuința semiîngropată a fost cercetată până la adâncimea de 1,74 m, la care a apărut podeaua amenajată prin bătătorire. În umplutura gropii au apărut fragmente ceramice, pietre cu urme de ardere, chirpic, oase de animale, coji de ou, cărbuni, precum și un inel din sârmă de bronz răsucită. În restul secțiunii S VII săpătura s-a oprit adâncimea 1,10 m, fără a se semnală prezența vreunui complex arheologic.

Secțiunea S VIII a fost amplasată la nord de blocul-cămin, în perimetrul Cimitirului 2, spre est de secțiunea S V și a avut dimensiunile de 25,80 x 3,00 m. La adâncimea de 1,30 m, în urma răzuirii, s-au identificat gropile a trei morminte, toate dispuse în partea sudică a secțiunii, în carourile 1- 4. Două dintre aceste morminte, M

25 şi M 26, au fost identificate doar parţial în suprafaţa secţiunii S VIII, astfel că a fost necesară extinderea acestora prin două casete practicate, una în peretele vestic, cu dimensiunile de 2,00 x 1,00 m, şi alta în cel estic, cu dimensiunile de 2,55 x 1,00 m. M 27 a apărut în carourile 3 - 4, aproximativ în zona mediană a secţiunii.

Mormântul 25. Înhumat, copil, decubit dorsal, orientat S 2900 ‰ (Fig. 10 / 1), oasele erau puternic afectate de acizii din sol. Groapa mormântului, dreptunghiulară, cu dimensiunile de 1,36 x 0,62 m, a apărut la adâncimea de 1,30 m faţă de nivelul actual de călcare, fiind săpată până la adâncimea de 1,55 m. *Inventarul* mormântului este constituit dintr-un vas borcan (Fig. 10 / 2), fragmentar, lucrat la mână, din pastă cu pietricele şi cioburi pisate, de culoare galben-castanie, arsă neuniform, având buza uşor răsfrântă şi fund plat nemarcat, depus la picioare.

Mormântul 26. Înhumat, matur, decubit dorsal, orientat S 2770 ‰ (Fig. 10 / 3). Groapa, de formă dreptunghiulară, cu dimensiunile de 1,96 x 0,61 m, s-a observat de la adâncimea de 1,30 m şi a fost săpată până la 1,47 m. Oasele, afectate de solul în care au stat, erau foarte friabile. Braţele erau întinse pe lângă corp, cu palmele pe şolduri, iar picioarele întinse, paralele. Fără inventar.

Mormântul 27. Înhumat, matur, decubit dorsal, orientat S 2500 ‰ (Fig. 10 / 4). Groapa, dreptunghiulară, cu dimensiunile 2,26 x 1,00 m s-a observat la adâncimea de 1,27 m faţă de nivelul actual de călcare şi cobora până la 1,80 m. Deasupra scheletului, la adâncimea de 1,53 m, a fost identificat un os lung de animal (0,65 m), aşezat de-a lungul piciorului drept. *Inventar:* 1. oglindă de bronz, fragmentară, ruptă din vechime, în partea dreaptă a capului; 2. cercel (?) din sârmă de bronz, lângă urechea dreaptă; 3. pensetă din bronz, depusă în zona gâtului; 4. pandantiv (?) din bandă de bronz, fragmentar, în apropierea umărului stâng; 5. mărgelile de cornalină (12), chihlimbar (15), coral (1), pastă de sticlă (1) şi marmură (1) (Fig. 10 / 5), răspândite din zona gâtului până deasupra bazinului; 6. cuţiţaş din fier, puternic oxidat, plasat lângă braţul drept; 7. tub din os pentru ace, fragmentar; 8. fusaiolă din lut (Fig. 10 / 6), lângă piciorul drept; 9. vas borcan (Fig. 10 / 7), fragmentar, lucrat la mână, din pastă grosieră, de culoare cenuşie, arsă neuniform, buza lipseşte, fundul plat, nemarcat, este mai mare decât gura; depus între călcâie.

În partea de nord a secţiunii S VIII, între carourile 7 şi 10, s-a ajuns la sterilul arheologic la adâncimea de 1,75m fără a se identifica morminte. În carourile 11 şi 12 săpătura a coborât până la 2,65 m, datorită apariţiei sub stratul de pământ cafeniu – gălbui a unui strat de pământ negru, compact, gros de aproximativ 0,50 m, cu urme de vegetaţie descompusă, fără vestigii arheologice. (E. M. C., G. S.)

În sectorul **d. Valea Bazinului**, s-a urmărit epuizarea S I / 1999 cu lungimea de 25 x 2 m, unde au apărut resturi materiale din epoca fierului (Hallstatt şi La Tene) , secolul IV d. Hr. şi din evul mediu.

Situl este amplasat pe o terasă din stânga Văii Urgoaia şi la vest de platoul pe care este situată localitatea Pietroasa Mică, de care este separată printr-o pantă foarte adâncă (diferenţă de nivel de circa 40 - 45 m), cu stâncă de calcar la suprafaţă. Terasa are o formă alungită (cu axul lung pe direcţia nord-sud) şi coboară de la est spre vest, diferenţa de nivel între cele două capete ale S I / 2003 fiind de aproximativ 5 m. Anul

acesta am terminat cercetarea S I / 1999 pe care am prelungit-o apoi cu o suprafață de 55 x 2 m, denumită S I / 2003. Cercetarea acestor suprafețe a condus la completarea informațiilor obținute în campaniile anterioare, precum și la descoperirea unor noi complexe. În total au fost cercetate 6 complexe: 3 locuințe, un cuptor și 2 gropi. Dintre acestea au fost epuizate Gr. 1 (Cpl. 2), locuința 1 (Cpl. 6) și cuptorul aparținând acestei locuințe (Cpl. 5). Gr.1 are o formă cilindrică, cu diametrul maxim de 1,60 m, îngustându-se spre bază și conține fragmente de factura La Tene, oase, lipitură arsă și lemn carbonizat. Locuința 1 (Cpl. 6) are forma rectangulară cu una din laturi de aproximativ 3,50 m și intră, parțial, în profilul de est al secțiunii. În profil se observă o groapă de par aparținând locuinței și care taie parțial Gr.1. Locuinței 1 îi aparține un cuptor (Cpl. 5), care avea formă circulară, cu diametrul de aproximativ 0,70 m, înălțimea de 0,35 m, iar pereții aveau grosimea de 0,08 - 0,10 m. Bolta cuptorului e realizată din lut nisipos amestecat cu pietricele, la baza acesteia utilizându-se și câteva pietre. De o parte și alta a gurii cuptorului au fost așezate o piatră alungită și o cărămidă de factură romană. Materialul ceramic descoperit este sărăcăcios, însă instalația de încălzit și cărămida folosită datează această locuință în cultura Ipotești-Cândești (L. G.).

În sectorul e. *Edificiul cu hypocaust*, ce se află la circa 400 m. est de castrul roman, continuând activitatea din anii precedenți, în campania din anul 2003 s-au efectuat lucrări de întreținere și conservare. Campania s-a desfășurat în perioada 1-18 iulie 2003 și s-a realizat cu ajutorul studenților de la Universitatea „Dunărea de Jos” – Galați.

Obiectivul cercetat se află în zona de trecere de la deal la câmpie (Câmpia Gherghiței), pe glacisul coluvio-proluvial format la poalele masivului calcaros Istrița (749 m altitudine)¹. Astfel, jumătatea inferioară a versantului Istriței este acoperit cu un deluviu gros format ca urmare a spălării materialului de pe versant, calcare miocene. (Planșa I)

Edificiul respectiv a făcut obiectul investigațiilor arheologice, încă din anii 70 ai veacului trecut, întreprinse de Magda Tzony². Atunci, în 1975, în urma deschiderii unei secțiuni NNV-SSE, SI, de 24x1,50 m, perpendiculară pe șoseaua Șarânga-Pietroasele, au fost descoperite ruinele unui complex thermal, mai exact o încăpere cu hypocaust, cu ziduri din piatră de calcar legată cu mortar, formând doi paramenți, iar spațiul dintre aceștia au fost umpluți cu emplecton. În cursul cercetărilor au fost identificate fragmente de materiale tegulare cu ștampila C.P.F. (*Legio XI Claudia Pia Fidelis*) și Cl.Ant. (*Antoniniana*), care indică prezența militarilor din această unitate militară romană de elită³ sau doar a materialelor tegulare realizate în *officinae*-le acesteia, în acest punct, la nivelul secolelor II-III d. Hr. Probabil aceștia au ridicat și

¹ Mihai Ielenicz, Ileana-Georgeta Pătru, Mioara Ghincea, *Subcarpații României*, Editura Universitară, București, 2003, p. 19.

² Gheorghe Diaconu, Magda Tzony, Eugen Marius Constantinescu și Vasile Drâmbocianu, *L'ensemble archéologique de Pietroasele*, în „Dacia”, N.S., XXI, 1977, p. 199-207

³ Unitatea a fost transferată de Traian, în 105-106 d. Hr., pe *limes*-ul dunărean, unde va rămâne până la sfârșitul stăpânirii romane. Sediul acesteia a fost la Durostorum (Silistra), pe malul drept al Dunării.

edificiul thermal. Tot atunci au fost descoperite: un canal de aducţie a apei, numeroase alte materiale de construcţie şi urmele unor ziduri care indicau existenţa diverselor încăperi ale edificiului, vestibul, *palaestra*, ş.a.⁴. Lucrările au fost reluate mai târziu, iar în 1980, Magda Tzony a publicat un raport⁵, în care amintea de cele două încăperi cu hypocaust (A şi B pe planul anexat raportului), care comunicau între ele, poate cu rol de *caldarium*, de existenţa unui *praefurnium*, de încăperea cu pardosea din cărămizi pavimentare aşezate pe lungime şi lăţime, de tuburi de canalizare cu mufe, olane şi de numeroase alte materiale de construcţii. S-au practicat atunci încă trei secţiuni cu dimensiuni şi orientate NE-SV, din care cea mai mare de-a lungul şoselei care leagă Pietroasele de Şarânga.⁶ La Nord est de încăperile A şi B se afla camera cu paviment (C), pe sub care trecea un canal de aducţie a apei (din olane), după cum o demonstrează şi dispunerea diferită a unora din cărămizile pavimentare. La Vest de această încăpere există încă o cameră cu *pilae* de mici dimensiuni.⁷

Lucrările de întreţinere din anul 2003 au permis o atentă analiză a edificiului ajungându-se la concluzia că planurile publicate în 1977 şi 1980 pot fi completate. Mai mult, există deosebiri semnificative între informaţiile oferite de aceste planuri şi ceea ce am constatat pe teren.

În primul rând trebuie subliniat faptul că tehnica de construcţie şi planul însuşi al edificiului dovedesc existenţa unor etape diferite de construcţie, cel puţin două, dacă avem în vedere materialul tegular refolosit pentru a construi zidurile din parte estică a edificiului (încăperile C, E, F) - fragmente de cărămizi pavimentare sau olane, cărămidă pisată grosier în liantul care leagă blocurile de piatră etc. Prezenţa în compoziţia mortarului acestor ziduri a cărămizii pisate, ne face să credem că refacerea datează de la începutul secolului IV d. Hr.

Pentru prima etapă de construcţie, ce nu poate fi datată deocamdată decât poate cu ajutorul unităţii militare amintite mai sus, ce a participat la construcţie, se poate constata un sistem riguros, specific standardelor romane.

Sala A (notată de M. Tzony), are dimensiunile de cca 4,40 x 5,00 m şi este prevăzută cu hypocaust şi două nişe, una descrisă în 1980, alta descoperită pe latura de sud a încăperii, adăpostind un *labrum* (bazin cu apă caldă), având în vedere că se află îngropat în pardosea, în imediata apropiere a primului rând de *suspensurae* (*pilae*), stâlpi ce susţineau pardosala. (Fig.1) Din păcate, bazinul este suprapus parţial, la vest, de o clădire modernă. (Fig.2) Adâncimea bazinului, de la nivelul pardoselei este de 0,43 m, iar pereţii laterali păstrează o tencuială solidă, rezistentă la apă (*opus signinum*). (Fig.3) Având în vedere faptul că este dispus şi în vecinătatea gurilor de foc ale *praefurnium*-ului de pe latura vestică a încăperii, este foarte probabil ca bazinul să fi servit la crearea aburilor prin introducerea în apă a unor bolovani încinşi, funcţionalitatea camerei A fiind foarte probabil cea de *laconium* (încăperea cu abur fierbinte). Pe fundul bazinului se mai păstrează, *in situ*, o placă mare de marmură de cu dimensiunea de 0,50 x 0,42 m.

⁴ *Ibidem*, p. 203, fig. 4, p. 205 şi urm.

⁵ Magda Tzony, *Termele de la Pietroasele*, în MCA, Tulcea, 1980, p. 348-350.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

Revenind la pardoseaua încăperii A, aceasta a fost realizată prin suprapunerea a trei rânduri de plăci pavimentare dreptunghiulare încastrate în straturi consistente de mortar. În partea sudică a acestei încăperi au fost identificate, *in situ*, *pilae* solide realizate din olane de tip coamă, suprapus și legate cu mortar. În colțul nord-vestic s-a găsit un fragment de rășniță (*meta*) de calcar.

Sala B. (Fig.4) Sala A comunică la est cu o altă sală, notată cu B de M. Tzony, prin intermediul a trei guri boltite, din cărămidă, realizate în partea inferioară a unui perete din piatră, ce avea o grosime de 1,20 m.

Sala B are dimensiunile de 4,70 x 4,08 m. Deschiderea maximă a gurilor este de 0,30-0,40 m, iar înălțimea lor este de 0,70 m. (Fig.5) Încăperea a jucat probabil rol de *caldarium* (se afla aici un bazin cu apă caldă), având în vedere vecinătatea cu *laconium*, gurile pentru aerul fierbinte și canalul din peretele sudic (*tubi*), cu dimensiunea de 0,30 m, dispus la circa 1,27 m de peretele de est, care făcea legătura cu două canale ce străbăteau o altă încăpere – notată de noi cu G. (Fig. 6), pe sub pardoseală.

Sala D. La vest, încăperea B comunică, printr-o deschidere de 1,30 m (Fig.7), cu o altă încăpere, notată cu D de M. Tzony, în care se pot observa intervenții târzii, ziduri, culoare etc. Din păcate aceasta nu a putut fi cercetată decât parțial, o parte fiind suprapusă de actuala șosea care leagă Șarânga de Pietroasele.

Sala G. Canalele din încăperea G sunt refăcute mai târziu probabil, la realizarea lor folosindu-se cărămizi pavimentare sparte, din care s-a recuperat o parte. (Fig. 8) Astfel, cărămizile sparte în lung, cu dimensiunile de cca 0,37 x 0,21 și o grosime de 0,30 m. erau dispuse pe cant, pe două șiruri paralele, la o distanță una de alta de 0,09m. Deasupra acestor șiruri erau dispuse cărămizi întregi 0,37 x 0,26 m. Au fost descoperite două canale, unul care pleca din dreptul canalului din peretele sudic al sălii B și altul din peretele vestic al sălii G. Cele două canale făceau joncțiunea undeva pe peretele sudic al sălii G în care era practicat un alt canal cu dimensiunile de 0,15 m. Sala putea să fi fost *tepidarium* (încăpere cu transpirație ușoară), canalele fiind destinate circulației aerului cald.

Sala F. Am notat cu F încăperea ce se află la est de sala G și la sud de E. Lățimea încăperii este aceeași cu a sălii G, de 4,60 m, însă funcționalitatea și lungimea ei nu au putut fi determinate datorită unor intervenții moderne care au distrus pereții de vest, parțial, și est complet. S-au descoperit însă fragmente de plăci de marmură ceea ce ne face să credem ca era o sală elegantă, de mici dimensiuni, poate *apodyterium* (vestiarul).

Sala E. La nord, încăperea F comunică cu încăperea notată de noi cu E 3,70 x 5 m, printr-o deschidere de 0,70 m, iar aceasta cu încăperea C, printr-o deschidere tot de 0,70 m, cele două deschideri fiind dispuse pe aceeași linie. (Fig. 9) La est de sala E a apărut un alt zid ce delimita probabil un alt spațiu, care nu a putut fi urmărit însă deoarece este suprapus de un zid modern de piatră.

Încăperea E este o sală cu paviment asemănător cu cel din încăperea C, descris de M. Tzony, cu aceeași caracteristică, dispunerea diferită a plăcilor de teracotă, cu dimensiunea de 0,35 x 0,27 m, grosimea fiind de 5 cm, încastrate în mortar, deasupra canalului de aducție ce pleacă din încăperea D, străbate sala C 4,80 x 5,00 m, apoi F,

chiar pe mijloc, şi a cărui capăt dublu, cu o suprapunere pe verticală, a fost identificat sub pragul deschizăturii dintre cele două încăperi F şi E. La capăt, conductele sunt din cărămizi pavimentare din care s-a realizat un jgeab de scurgere, acoperite cu alte cărămizi ca şi în cazul canalelor din încăperea G.

În total au putut fi puse în evidenţa mai multe încăperi, care au putut avea diverse funcţionalităţi: *caldarium*, *laconium*, *apoditerium* etc. Dimensiunile edificiului, relativ reduse camere de cca 4,08 m x 4,70 m în medie, ne fac să presupunem că nu este vorba de un complex thermal aflat la dispoziţia militarilor din castru, deşi cu siguranţă şi acesta avea *thermae*. De asemenea, prezenţa fragmentelor numeroase de marmură, şi nu numai, ne duc cu gândul la un edificiu luxos. Se poate ca această construcţie să fi fost încorporată unei case aparţinând unui demnitar roman, unui personaj important. Lucrurile sunt neclare şi în ceea ce priveşte datarea complexului. Dar pentru a putea reconstitui istoria acestui complex ar fi necesară continuarea investigaţiilor în perimetrele învecinate.

Deocamdată edificiul a fost acoperit cu 6 tone de nisip pentru a asigura protejarea lui până în momentul în care se va putea realiza o construcţie, care să-l protejeze de intemperii şi mai cu seamă de vandalismul oamenilor (M. D. L.).





Fig. 1



Fig. 2



Fig. 3



Fig. 4



Fig. 5



Fig. 6



Fig. 7

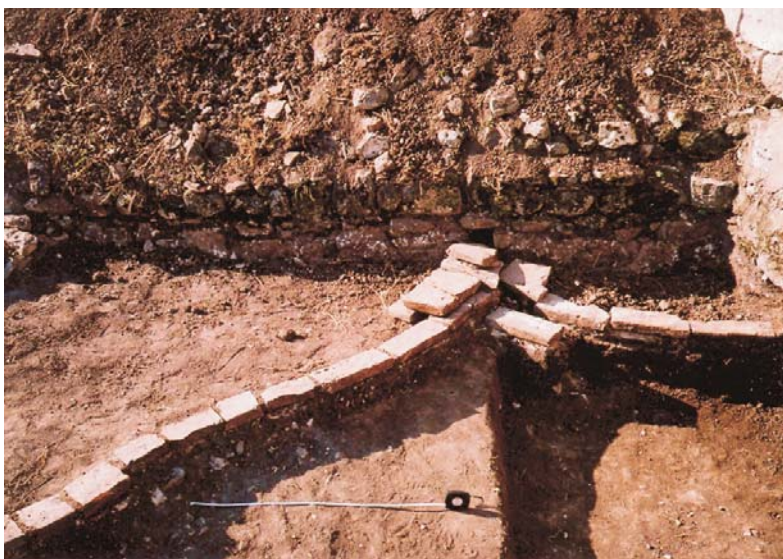


Fig. 8



Fig. 9

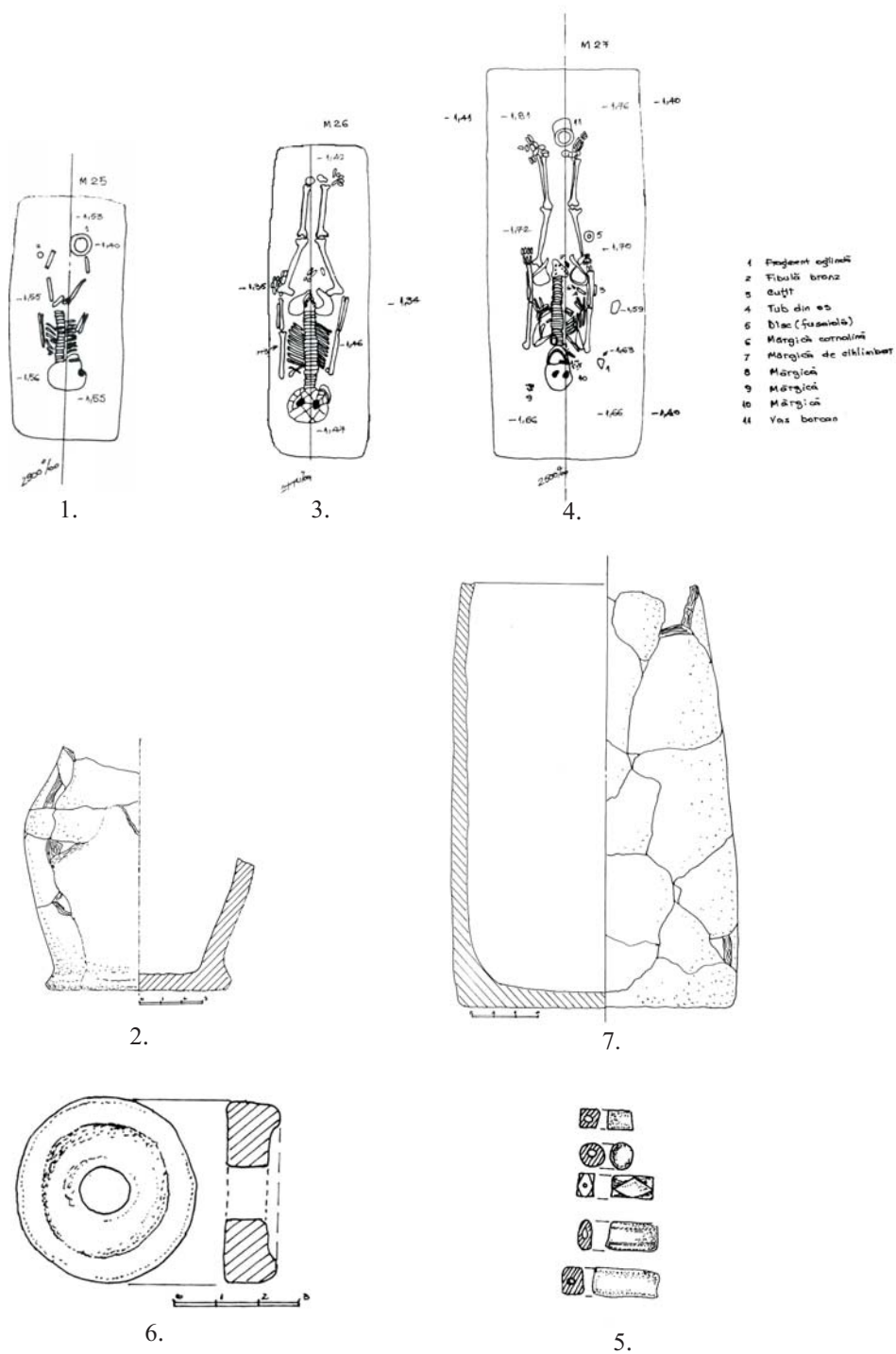


Fig. 10. Pietroasele 2003. Necropola 2

TRACI ȘI SLAVI ÎN ZONELE VESTICE ALE CULTURII ČERNJAHOV – SÂNTANA DE MUREȘ

Boris MAGOMEDOV*

Numitorul comun al așezărilor și necropolelor culturii Černjahov – Sântana de Mureș îl constituie, mai ales, un repertoriu specific de produse meșteșugărești: ceramică lucrată la roată, obiecte metalice, piepteni din coarne de cerb, piese de import (amfore, vase cu firnis roșu sau din sticlă, mărgel). Unele monumente sau grupe de monumente se evidențiază în masa generală a descoperirilor prin caracteristicile construirii de locuințe, practica funerară și ceramica lucrată cu mâna. Uneori asemenea diferențe se explică prin poziția cronologică diferită în cuprinsul intervalului dintre a doua treime a sec. 3 d.Hr. și prima treime a sec. 5 d.Hr.. Pe baza deosebirilor amintite mai sus am împărțit aria culturii Černjahov – Sântana de Mureș în nouă zone (Fig. 1) [Magomedov 2001, p.17-18].

Cei mai mulți cercetători contemporani sunt de acord că masa principală a purtătorilor culturii Černjahov – Sântana de Mureș o constituia populația germanică a goților, aceștia fiind reprezentați în epoca romană timpurie prin cultura Wielbark. În timpul migrației dinspre bazinul Vistulei către Europa de Sud-Est (finele sec. 2 – începutul sec. 3) goții intră în contact cu diverse grupe de populație locală, teritoriile cărora sunt cuprinse ulterior în aria culturii Černjahov – Sântana de Mureș (Fig. 2). În răsărit este vorba de o parte din teritoriul culturii Kiew, iar în sud de stepa sarmatică și de așezările populației greco – romane. Zonele de sud-vest și vest ale ariei culturii Černjahov – Sântana de Mureș au ocupat partea răsăriteană a Bazinului Carpatic, populat din vechime îndeosebi de populații carpo – dacice.

În perioada romană târzie pe Nistrul Superior și Mijlociu sunt răspândite așezări de tip Čerepin – Teremcy, pe care majoritatea cercetătorilor, urmându-l pe V.D. Baran, le pun în legătură cu slavii timpurii [Baran 1981]. Inventarul ceramic al acestor monumente conține o cantitate mare (până la 60% din total) de ceramică lucrată cu mâna. Principalele tipuri ale acestei olării (borcanele) își găsesc corespondențe în cultura Praga din evul mediu timpuriu. Unele tipuri izolate – străchinile cu picior, „ceașca dacică” de la Dem’janov, precum și fusiiolele conice – sunt explicate prin prezența unei componente tracice (cultura Lipița).

Monumentele de tip Čerepin – Teremcy constituie o continuare genetică a grupei culturale *zubrickaja* (*volyno – podol’skaja*) [Kozak 1992, p. 30-69]. Limitele geografice ale grupei *zubrickaja* cuprind Volânia de Vest și bazinele superior și

* Institutul de Arheologie din Kiev, Ucraina

mijlociu ale Nistrului. Baza culturală a acestui grup este constituită de descoperirile locale ale culturii Przeworsk, la care în sec. 1 d.Hr. s-a adăugat o componentă a culturii Zarubinec [Kozak, Terpilovskij 1986]. Pe Nistru în procesul de integrare au fost, de asemenea, incluse și triburile culturii Lipița [Kozak 1992, p. 116-118]. Grupa *zubrickaja* dispăre din Volânia în ultimul sfert al sec. 2, în locul ei făcându-și apariția monumentele culturii Wielbark.

Populația culturii Lipița (sec. 1 – sf. sec. 2) este identificată cu tribul tracic al costobocilor, care popula un teritoriu de la nord de Dacia și care a fost nimicit pe la 170 d.Hr. de către aștingi [Smiszko 1932, p.178; Cigilik 1975, p. 148-150; Vakulenko 1977, p.81; Shchukin 1979]. Aceștia din urmă intrau în componența uniunii tribale a vandalilor, puși în legătură cu cultura Przeworsk. În bazinul superior al Nistrului, inclusiv în necropole ale culturii Lipița, apar sporadic de la finele epocii La Tène înmormântări Przeworsk cu arme (Griniv, Zvenigorod, Kapustincy, Dobrostany) [Kozak 1984, p. 12-16]. Aceste înmormântări de războinici ar putea reprezenta urmele expedițiilor militare ale vandalilor, care au dus la distrugerea tribului costobocilor. Rămășițele acestui din urmă trib au fost asimilate de populația grupei *zubrickaja*, mai târziu de cea a grupei Čerepin – Teremcy și, în cele din urmă, s-au dizolvat definitiv în mediul slav al culturii Praga.

O contribuție la etnogeneza slavilor poate fi pusă și pe seama culturii tumulilor carpatici. Descoperirile acesteia sunt răspândite în zonele premontane ale cursurilor superioare ale Nistrului, Prutului și Siretului, descoperiri apropiate fiind cunoscute și în Ucraina Transcarpatică. Deși mecanismul formării culturii tumulilor carpatici deocamdată nu este clar, momentul de început al acesteia poate fi considerat migrarea triburilor după ocuparea Daciei de către romani [Mihăilescu-Bîrlița 1997, p. 837]. Originea geto-dacică a populației acestei culturi nu provoacă îndoieli. Ca purtători ai culturii au fost bănuți, însă, fie tribul carpilor [Smiszko 1960, p. 151], fie o populație amestecată a culturilor Przeworsk (aștingii) și Lipița [Mihăilescu-Bîrlița 1980, p. 206-207], fie costobocii și dacii [Kotigoroshko 1991, p. 12-13]. L.V. Vakulenko, în afară de elementul getic, pune în evidență, pe baza materialelor din așezări din Ucraina Subcarpatică, și un element proto-slav, ponderea căruia devine mai importantă în faza finală a culturii [Vakulenko 1977, p. 76-89].

Acest lucru se poate explica în sensul că o parte a populației slave a culturii Černjahov – Sântana de Mureș (reprezentată prin descoperiri de tip Čerepin – Teremcy) în sec. 4 – cel mai probabil în perioada hunică – se răspândește de pe Nistrul Superior și Mijlociu dincolo de malul drept al Prutului și asimilează populația locală a culturii tumulilor carpatici. Deosebirea clară teritorială și tipologică dintre cultura tumulilor carpatici și cultura Černjahov – Sântana de Mureș, existentă în epoca romană târzie, este înlocuită în perioada hunică de caracteristici general slave [Timoshchuk 1984]. Populația culturii tumulilor carpatici a reprezentat, probabil, o ultimă insulă a „dacilor liberi”, care, în condițiile relativei izolări în văile muntoase, și-a păstrat originalitatea printre triburile germanice, dar nu a rezistat în fața asimilării de către slavi.

Complexele timpurii ale culturii Praga din Bucovina și din regiunile învecinate ale Ucrainei mai conțin încă în sec. 5 o cantitate redusă, între 1% și 15%, de ceramică

lucrată la roată, specifică culturii Černjahov și culturii tumulilor carpatici (Raškov 2 și 3, Zelenij Gaj, Ust'e, Luka-Kavetčinskaja, Bernašovka, Rogizna, Kodyn 1, Goreča) [Baran 1983, p. 24-37]. Așezări similare au fost descoperite și în Moldova românească [Andronik 1991; Ioniță 1985], unde sunt atribuite aspectului Costișa – Botoșana [Teodor 1978, p. 31-32].

Urme ale substratului tracic s-au păstrat, de altfel, la ucrainenii carpatici, trăsăturile antropologice și etnografice ale cărora se deosebesc de cele ale slavilor răsăriteni, dar sunt apropiate de cele ale altor popoare din zona carpato-balcanică. De asemenea, a fost remarcată de către V.D. Djačenko și o coincidență considerabilă între arealul culturii tumulilor carpatici și regiunea antropologică carpatică a populației ucrainene [Djatschenko 1965, p.124]. Același substrat este indicat și de vechile balcanisme din limba ucrainenilor carpatici [Desnickaja 1976]. Acestea sunt cuvinte precum: „vatra“, „colâba“, „țarina“, „barda“, „chiptari“, „vârcolac“ („vurdalak“), „coșara“, „țap“, „brânza“, „mamalâga“, „palanca“, „plai“, „beschid“ și altele. Repertorii similare de cuvinte sunt cunoscute și de alte popoare ale zonei carpato-balcanice. Rădăcinile acestor cuvinte sunt cel mai bine reprezentate în limba albaneză, care aparține grupului paleo-balcanic și care este cea mai apropiată de vechile limbi traco-dacice.

La începutul epocii romane târzii cele mai însemnate popoare nord-tracice rămăneau a fi dacii și carpicii. Dacii, puternic romanizați, locuiau, în parte, pe teritoriul provinciei Dacia și, în parte, în Muntenia formal liberă (descoperiri de tip Militari – Chilia) [Bichir 1984]. Populația liberă a carpiilor ocupa teritoriul dintre versanții răsăriteni ai Carpaților și Prut. Cultura Poienesti – Vârteșcoi, lăsată de aceștia din urmă, se datează în întregime în sec. 2-3 [Bichir 1973], iar necropolele își încetează funcționarea în a doua jumătate a sec. 3, când în Moldova apar monumentele culturii Černjahov – Sântana de Mureș.

Carpicii au participat la „războaiele scitice” (circa 238 – 270) ca aliați ai goților. Conform relatării lui Iordanes [91] „aceștia sunt oameni foarte experimentați în război, adesea dușmănoși față de romani”. Sunt cunoscute campaniile comune ale carpiilor și goților împotriva Imperiului în anii 238, 248 și 250. În pofida alianței militare, goții încep în această perioadă să populeze teritoriile carpiilor din dreapta Prutului (Todireni, Cozia – Iași, Bârlad – Valea Seacă).

După conflictul militar a continuat ocuparea zonei dintre Prut și Siret, carpicii fiind nevoiți să se mute în alte teritorii. Putem presupune că aceștia din urmă au încercat să se consolideze prin forță în teritoriile romane de la Dunărea de Jos, cu toate acestea, în anul 295 în Scythia Minor (actuala Dobroge) „împăratul Galerius Maximinus i-a învins și subordonat statului roman” (Jordanes, *Getica*, 91; Skrzinskaja 1997, p.251, nota 301). Ca urmare, împăratul Dioclețian îi mută curând după aceea în Pannonia. O altă parte a tribului carpiilor (probabil ultimii dintre aceștia) capătă refugiu în Imperiu în anul 303 [Ammianus, XXVIII, 1,5; Wolfram 1990, p.66].

Stabilirea goților în vecinătatea granițelor Daciei romane a început încă înainte de părăsirea oficială a acestei provincii pe la 271, acest lucru fiind indicat de complexe timpurii din necropola de la Târgșor, iar popularea în masă a Munteniei de către germanici începe aproximativ la limita sec. 3-4. Sursele scrise, începând cu sec.

4, desemnează uneori teritoriile de la Dunărea de Jos, inclusiv fosta Dacie, cu denumirea de „Gothia”, iar malul stâng al Dunării cu denumirea de „malul goților”. [Budanova 1990, p. 114].

Descoperiri de tip Sântana de Mureș apar în Transilvania, probabil, abia în perioada hunică. Acest lucru este în concordanță cu strămutarea în 378 a grupului vizigoților¹ lui Atanarich în „Caucaland”, unde, după spusele lui Ammianus Marcellinus, îi dislocă pe sarmați [Ammianus, XXXI, 3:4-8, 4:13]. Este posibil ca acești sarmați să fi fost iazygii din câmpia Dunării Mijlocii, unde constituiau majoritatea populației sarmatice. O parte dintre iazygi s-a alipit la goți și a preluat trăsăturile culturii Černjahov – Sântana de Mureș. În acest sens ne vorbește necropola de la Fântânele (Transilvania), precum și necropola 2 de la Pietroasele (Muntenia). În aceste cimitire sunt prezente arme în morminte de înhumatie, iar aproape toate scheletele sunt orientate în sector sudic [Diaconu et al. 1977; Marinescu, Gaiu 1989]. Această din urmă trăsătură este caracteristică anume sarmaților-iazygi din Ungaria [Kulcsár 1998, p.93]. Printre celelalte descoperiri ale culturii Černjahov – Sântana de Mureș din zona carpatică, ca, de altfel, pe întreg teritoriul acestei culturi, dar exceptând zonele limitrofe nordului Mării Negre, elementele sarmatice sunt rare [Magomedov 2000].

O parte oarecare a populației carpo-dacice a rămas pe loc, fiind inclusă în cultura Černjahov – Sântana de Mureș. Gh. Diaconu a stabilit în cadrul necropolelor acestei culturi diferite tipuri de înmormântări de incineratie. Acest cercetător a pus în legătură cu elementul germanic incineratiile grupei Târșor – Olteni, în timp ce incineratiile grupei Târșor – Gherăseni, în opinia aceluiași, s-ar afla în legătură cu mai vechile tradiții ale populației locale [Diaconu 1964; 1976, p. 310]. În astfel de înmormântări, ca cele din urmă menționate, inventarul nu poartă urme de ardere, iar urnele și gropile sunt acoperite fie cu vase, fie cu fragmente ceramice. Totuși, morminte de incineratie de același tip sunt răspândite și în diverse regiuni ale Ucrainei [Nikitina 1985, p. 64-77], unde elementul tracic lipsește, dar se întâlnește, în schimb, ceramică Wielbark. Astfel încât, acest tip de înmormântare de incineratie a existat și la populația germanică. Mult mai semnificative sunt relativ rarele descoperiri de ceramică carpo-dacică lucrată cu mâna în morminte de diferite tipuri (inclusiv de înhumatie) și în așezări [Diaconu 1976, p.311-313]. Descoperiri sigure de asemenea ceramică sunt și mai rare în teritoriul dintre Nistru și Prut [Rikman 1975, p.313, fig. 36].

Din cele spuse se poate desprinde concluzia că rolul componentei tracice (carpo-dacice) în zonele Moldovei, Munteniei și Transilvaniei a fost relativ mic. Indiciile arheologice ale acestei componente nu oferă o bază solidă pentru individualizarea în aceste regiuni a unui grup distinct din punct de vedere teritorial – etnografic al culturii Černjahov – Sântana de Mureș. În plus, judecând după trăsăturile arheologice, zona Transilvaniei se diferențiază în bună măsură de Muntenia și Moldova, iar aceasta din urmă își găsește cele mai bune asemănări în Ucraina Centrală [Magomedov 2001, p. 40, 201-202 și anexa 3; Magomedov 2002].

¹ Goții erau împărțiți în două triburi: la vest de Nistru locuiau vizigoții sau terwingii, iar la răsărit locuiau ostrogoții sau greitungii [Jordanes, *Getica*, 42; Ammianus, XXXI, 3,5]

Cu toate acestea, unii arheologi disting două culturi diferite, respectiv „cultura Černjahov” și „cultura Sântana de Mureș”, având hotarul dintre ele pe Nistru. Ele sunt considerate culturi înrudite („Schwesterkultur”) [Bierbrauer 1999, p. 228], dar fără o argumentație arheologică convingătoare². Majoritatea cercetătorilor nu văd, însă, o deosebire esențială între aceste grupe teritoriale. Cauza apariției celor două denumiri diferite ale culturii este descoperirea, practic în același timp, a celor două situri eponime de către Vikentij Hvojko în gubernia Kiew și, respectiv, de către ... în Transilvania. Ambele denumiri se mențin prin tributul plătit tradiției istoriografice, ceea ce suntem cu toții nevoiți să acceptăm. Cred, totuși, că arheologii din diferite țări ar putea să utilizeze aceiași modalitate de compromis în denumirea culturii în cauză, de pildă, fie prin sintagma „cultura Černjahov – Sântana de Mureș”, fie prin cea de „cultura Sântana de Mureș – Černjahov”.

ФРАКИЙЦЫ И СЛАВЯНЕ В ЗАПАДНЫХ РЕГИОНАХ КУЛЬТУРЫ ČERNJACHOV – SÂNTANA

(резюме)

Общим признаком для поселений и могильников культуры Černjachov – Sântana de Mureș является в первую очередь специфический набор ремесленной продукции: гончарная посуда, металлические изделия, гребни из рога оленя, предметы импорта. На основании отличий по характеру домостроительства, погребального обряда и лепной посуды мы разделили территорию культуры на девять регионов (рис. 1). Главную часть населения культуры Černjachov-Sântana составлял германский народ готов, представленный в раннеримское время культурой Wielbark. Во времена переселения из бассейна Вислы в Юго-Восточную Европу (конец 2 - начало 3 в.) готы вступают во взаимодействие с разными группами местного населения, земли которых позднее входят в черняховский ареал (рис. 2). Юго-запад и запад ареала культуры Černjachov-Sântana занял восточную часть Карпатского бассейна, издавна заселенного преимущественно карпо-дакийскими народами. Здесь известны также древности славян и сармат.

На Верхнем и Среднем Днестре размещались поселения типа Черепин-Теремцы, оставленные ранними славянами. Эти памятники имеют черняховский вещевой комплекс, но основные типы лепной посуды (горшки) находят соответствия среди керамики пражской культуры раннего средневековья. Отдельные типы (миски на ножке, „дакийская чаша”, как и конические пряслица) объясняют присутствием фракийского компонента (липицкая культура). Считают, что липицкая культура (1-2 вв.) оставлена фракийским племенем костобоков. Около 170 г. племя было разгромлено вандалами-асдингами. Остатки этого племени вошли в состав населения памятников типа Черепин-Теремцы, а позже окончательно растворились среди славян пражской культуры.

² A. Kokowski a exprimat un punct de vedere conform căruia ceramica lucrată la roată a „grupului Sântana de Mureș” ar fi diferită de cea „propriu-zis Černjahov” (adică răspândită pe teritoriul Ucrainei), având în vedere raportul procentual dintre diverse categorii de vase [Kokowski 1988, p.169-171]. Totuși, această idee nu este susținută și de statistici credibile.

Отношение к славянскому этногенезу имеет и культура карпатских курганов, синхронная черняховской. На финальном этапе последней памятники типа Черепин-Теремцы распространяются с Днестра на правый берег р. Прут. Четкое территориальное и типологическое разграничение обеих культур сменяется в гуннское время общими славянскими признаками. Такие памятники на территории Западной Украины относят к пражской культуре, а в Румынской Молдове к типу Костиша-Ботошана. По-видимому, население культуры карпатских курганов было одним из последних осколков „свободных даков”, которые в условиях относительной изоляции горных долин сохраняли самобытность среди германских племен, но не устояли перед славянской ассимиляцией. Следы фракийского субстрата сохранились в антропологии, этнографии и языке карпатских украинцев.

В начале позднеримского времени крупнейшими северофракийскими народами оставались даки и карпы. Свободные карпы занимали земли между восточным склоном Карпат и Прутом (культура Поенешть-Вертишкей). Некрополи этой культуры перестают функционировать в течение второй половины 3 в., когда в Молдове появляются черняховские памятники. В ходе Скифских войн (238-270 гг.) карпы выступали союзниками готов. Несмотря на союз, везиготы начинают заселять территорию карпов на правом берегу Прута, а затем поселяются в Мунтении. С 4 в. источники иногда называют нижнедунайские земли, включая бывшую Дакию, Готией, а левый берег Дуная - „Готский берег”. В Трансильвании древности типа Сынтана де Муреш распространяются, по-видимому, только в гуннское время. Это согласуется с переселением группы везиготов Атанариха в „Кавкаланд” в 378 г. Небольшая часть карпо-дакийского населения осталась на прежних местах и вошла в черняховскую культуру. Находки карпо-дакийской керамики редко встречаются на черняховских памятниках в Румынии и еще реже в Республике Молдова.

Роль фракийского (карпо-дакийского) компонента в черняховских регионах Молдовы, Мунтении и Трансильвании была невелика. Археологические признаки этого компонента не дают твердых оснований для выделения в пределах этих регионов особой территориально-этнографической группы памятников. Тем не менее, часть археологов выделяет две различные культуры с границей по Днестру – культуру Černjachov и культуру Sântana de Mureș. Большинство исследователей не видит существенной разницы между этими территориальными группами. Оба названия сохраняются как дань историографической традиции. Полагаю, археологи разных стран могли бы употреблять единый компромиссный вариант названия – например, „культура Černjachov-Sântana” или „Sântana-Černjachov”.

LITERATURA

Andronik 1991

Андроник М. *Археологические исследования поселения V в. н.э. Тодирешть, уезд Сучава*. In: Древнейшие общности земледельцев и скотоводов Северного Причерноморья. Материалы международной конференции, Кишинев. Киев, 1991. С. 238-239.

Baran 1981

Баран В.Д. *Черняхівська культура (за матеріалами Верхнього Дністра та Західного Бугу)*. Київ, 1981.

Baran 1983

- Баран В.Д. *Сложение славянской раннесредневековой культуры и проблема расселения славян*. In: Славяне на Днестре и Дунае. Киев, 1983. С. 5-48.
- Bichir 1973
Bichir Gh. *Cultura carpica*. București 1973.
- Bichir 1984
Bichir Gh. *Geto-dacii din Muntenia în epoca romana*. București, 1984.
- Bierbrauer 1999
Bierbrauer V. *Die ethnische Interpretation der Sîntana de Mureș-Černjachov-Kultur*. In: Die Sîntana de Mureș-Černjachov-Kultur. Akten des Internationalen Kolloquims. Bonn, 1999. S. 211-238.
- Budanova 1990
Буданова В.П. *Готы в эпоху Великого переселения народов*. Москва, 1990.
- Cigilik 1975
Цигилик В.Н. *Населення Верхнього Подністрів'я перших століть нашої ери (Племена липицької культури)*. Київ, 1975.
- Desnickaja 1976
Десницкая А.В. *К интерпретации балканизмов в карпатской лексике*. In: Общекарпатский диалектологический атлас. Кишинев, 1976. С. 15-27.
- Diaconu 1964
Diaconu Gh. *Einheimische und Wandervölker im 4. Jahrhundert auf dem Gebiete Rumäniens (Tîrgșor-Gherăseni-Variante)*. Dacia NS, 8. 1964. P. 195-210.
- Diaconu 1976
Diaconu Gh. *Getisch-dakische Elemente in der Sîntana de Mureș-Kultur*. In: Thraco-Dacica: Recueil d'études á l'occasion du II^e Congrès International de Tracologie. București, 1976. P. 309-314.
- Diaconu et al. 1977
Diaconu Gh., Tzoni M., Constantinescu M., Drambocianu V. *L'ensemble archeologique de Pietroasele*. Dacia NS, 21, 1977. P. 199-220.
- Djatschenko 1965
Дяченко В.Д. *Антропологічний склад українського народу*. Київ, 1965.
- Ioniță 1985
Ioniță I. *Importante descoperiri arheologice din perioada de formare a poporului roman în așezarea de la Iași-Nicolina*. Arheologia Moldovei 10. 1985. 30-49.
- Kokowski 1988
Kokowski A. *Ze studiow nad ceramika wykonana na kole w kulturze wielbarskiej*. In: Kultura wielbarska w młodszyim okresie rzymskim. Tom 1. Lublin, 1988. S. 157-176.
- Kotigoroshko 1991
Котигорошко В.Г. *Проблеми етнокультурних процесів у Карпато-Дунайському басейні I ст. до н.е. - III ст. н.е. [Problems of ethnocultural processes in the Carpathian-Danube basin between the 1st cent. B.C. and A.D. 3^d cent.]*. Археологія 1991/4. С. 10-17.
- Kozak 1984
Козак Д.Н. *Пішеворська культура у Верхньому Подністрів'ї і Західному Побужжі*. Київ, 1984.
- Kozak 1986
Козак Д.Н. *Етнокультурна історія Волині (I ст. до н.е.- IV ст. н.е.)*. Київ, 1992.
- Kozak - Terpilovskij 1986
Козак Д.Н., Терпиловський Р.В. *Про культурно-історичний процес на території України в першій чверті I тис. н.е.* Археологія 56. 1986. С. 32-46.

Kulcsár 1998

Kulcsár V. *A kárpát-medencei szarmaták temetkezési szokásai [The burial rite of the Carpatian basin]*. Aszód, 1998.

Magomedov 2000

Магомедов Б. *Сарматские элементы в черняховском погребальном обряде [Sarmatische Merkmale im Bestattungsritus der Černjachov-Kultur]*. In: Die spätrömische Kaiserzeit und frühe Völkerwanderungszeit in Mittel- und Osteuropa. Łódź, 2000. С. 392-405.

Magomedov 2001

Магомедов Б. *Черняховская культура. Проблема этноса [Die Černjachov-Kultur. Das Problem ihrer ethnischen Zuordnung]*. Lublin, 2001.

Magomedov 2002

Магомедов Б.В. *Регион Молдова в культуре Черняхов-Сынтана*. In: Древнейшие общности земледельцев и скотоводов Северного Причерноморья (IV тыс. до н.э. - IV в. н.э). Материалы III международной конференции. Тирасполь, 2002.

Marinescu, Gaiu 1989

Marinescu G., Gaiu C. *Die Nekropole bei Fintînele "Rîț", Gem. Matei, Jud. Bistrița-Nasaud aus dem 4. Jahrhundert u.Z. Dacia NS, 33, 1-2. 1989. P. 125-143.*

Mihăilescu-Bîrliba 1980

Mihăilescu-Bîrliba V. *Un nouveau groupe culturel sur le territoire de Roumanie: Les fouilles de Braniște-Nemțisor (Comm. de Vânători, dep. de Neamț)*. Dacia 24. 1980. P. 181-207.

Mihăilescu-Bîrliba 1997

Mihăilescu-Bîrliba V. *The Carpathian Barrows Culture*. Acta Mvsei Porolissensis (Zalău) 21, 1997. P. 833-878.

Nikitina 1985

Никитина Г.Ф. *Систематика погребального обряда племен черняховской культуры*. Москва, 1985.

Rikman 1975

Рикман Э.А. *Этническая история населения Поднепровья и прилегающего Подунавья в первых веках нашей эры*. Москва, 1975.

Shchukin 1979

Щукин М.Б. *К предыстории черняховской культуры. Тринадцать секвенций [Notes on the Pre-history of the Cheniakhov Culture: The Thirteen Sequences]*. Археологический сборник (Государственный Эрмитаж) 20. 1979. С. 66-89.

Skrzinskaja 1997

Скржинская Е.Ч. *Иордан. О происхождении и деяниях готы. Getica. (Вступительная статья, перевод, комментарий)*. Санкт-Петербург, 1997. С. 7-61, 185-365.

Smiszko 1932

Smiszko M. *Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Malopolsce wschodniej*. Lwow, 1932.

Smiszko 1960

Смішко М.Ю. *Карпатські кургани першої половини I тисячоліття нашої ери*. Київ, 1960.

Teodor 1978

Teodor D.Gh. *Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI e.n. Iași, 1978.*

Timoshchuk 1984

Тимошук Б.А. *Черняховская культура и древности культуры карпатских курганов*. КСИА 178. 1984. С. 86-91.

Vakulenko 1977

Вакуленко Л.В. *Пам'ятки підгір'я Українських Карпат першої половини I тисячоліття н.е.* Київ 1977.

Wolfram 1990

Wolfram H. *Die Goten. Von Anfangen bis zur Mitte des sechsten Jahrhunderts*. München 1990.

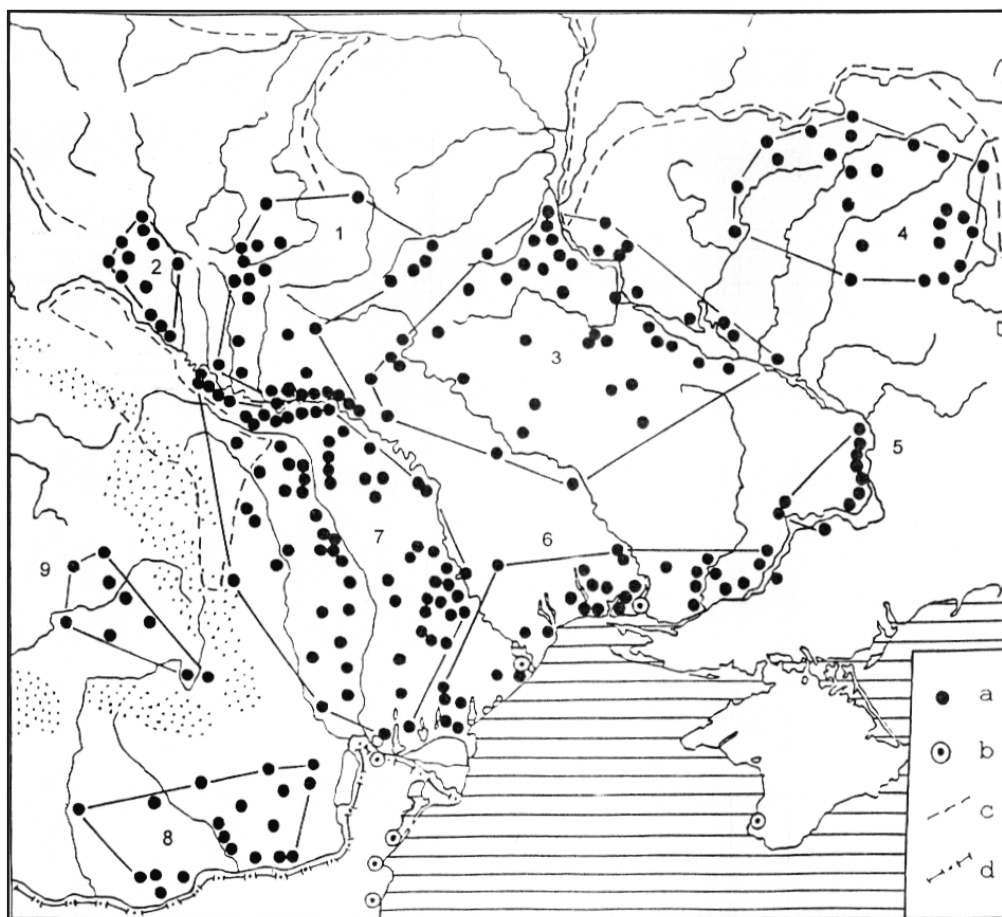


Fig. 1. Răspândirea descoperirilor culturii Černjahov Sântana de Mureș și arealele culturilor învecinate. Cifrele desemnează zone ale culturii Černjahov Sântana de Mureș: 1 - Ucraina Apuseană; 2 - Nistrul Superior; 3 - Ucraina Centrală; 4 - Ucraina Răsăriteană; 5 - Niprul Inferior; 6 - Depresiunea Nord-Pontică; 7 - Moldova; 8 - Muntenia; 9 - Transilvania; a - situri reprezentative ale culturii Černjahov Sântana de Mureș; b - orașe antice; c - granițe ale arealelor de cultură; d - hotarele Imperiului Roman în sec. 4 d.Hr.

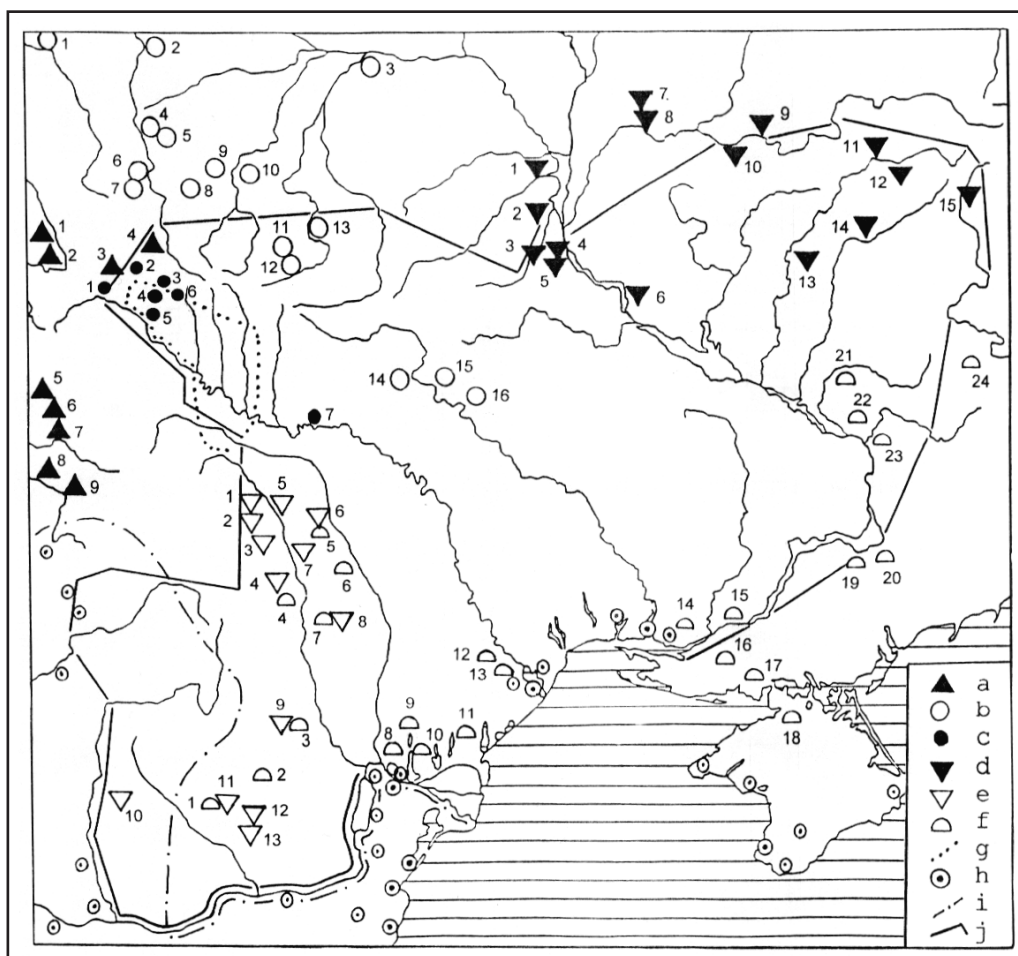


Fig. 2. Descoperiri ale culturilor Europei de Sud-Est la sf. sec. 2 înc. sec. 3 și întinderea maximă a hotarelor culturii Černjahov.

a - cultura Przeworsk: 1-Gač; 2-Pšemysl'; 3-Dobrostany; 4-Kristinopol' (Červonograd); 5-Svaljava; 6-Ardanovo; 7-Bratovo; 8-Medieșul Aurit; 9-Bela.

b - cultura Wielbark: 1-Ruska Ves'; 2-Brest Tišin; 3-Velemiči; 4-Ljuboml'; 5-Mašev; 6-Grudek; 7-Maslomenč; 8-Lyniv; 9-Baev II; 10-Boratyn I; 11-Boromel'; 12-Lepesovka; 13-Mogiljany - Hmel'nik; 14-Demidovka; 15-Gun'ka; 16-Slobodka.

c - cultura zubrickaja: 1-Berezec; 2-Sokil'niki I-II; 3-Pasiki Zubrickie; 4-Pidberizci; 5-Davidiv; 6-Zirivka; 7-Velika Slobidka I.

d - descoperiri Zarubinec târzii și ale culturii Kiev: 1-Grini; 2-Kazaroviči; 3-Hlepča; 4-Novye Bezradiči; 5-Obuhov; 6-Suški; 7-Zmееvka; 8-Greblja; 9-Popovo Ležači; 10-Oktjabr'skoe; 11-Šmyrevo; 12-Gočevo I; 13-Vovki; 14-Rjabovka; 15-Šišino 5.

e - descoperiri carpo-dacice: 1-Zvoriștea; 2-Șcheia; 3-Podeni; 4-Văleni; 5-Cucorăni; 6-Stânca; 7-Băiceni; 8-Poienest; 9-Vârteșcoi; 10-Chilia; 11-Târșor; 12-Tei; 13-București - Militari.

f - descoperiri sarmatice: 1-Târgșor; 2-Smeeni; 3-Focșani; 4-Porcești; 5-Pogorești; 6-Probota; 7-Poienest; 8-Nagornoe; 9-Vlădiceni; 10-Kriničnoe; 11-Holmskoe; 12-Olaneșty (Olănești); 13-Semenovka; 14-Șirokaja Balka; 15-L'vovo; 16-Brilevka; 17-Kalančak; 18-Orlovka; 19-Balki; 20-Zlatopol'; 21-Gupalovka, Buzovka; 22-Novomoskovsk; 23-Sokolovo; 24-Mečebelovo

g - arealul culturii Lipița (sec. 1-2); **h** - orașe și așezări romane; **i** - hotarele Imperiului Roman **j** - limitele răspândirii culturii Černjahov în sec. 4.

DIN NOU DESPRE DOMINAȚIA BULGARIEI LA NORDUL DUNĂRII DE JOS

dr. Dan Gh. TEODOR

Studierea multiplelor evenimente care au avut loc în spațiul de la nordul Dunării de Jos în ultimele secole ale primului mileniu d. Hr., vreme când s-a definitivat și încheierea complexului proces de etnogeneză românească prezintă o importanță aparte, nu numai pentru istoria României ci, în egală măsură și pentru aceea a întregului sud-est european.

Amplele investigații întreprinse în ultima jumătate de secol, menite să clarifice numeroase aspecte din evoluția societății locale carpato-dunărene, vizând realitățile de ordin economic, social, etno-demografic sau politic, s-au soldat constant cu rezultate remarcabile care au contribuit esențial la cunoașterea istoriei regiunilor respective din perioada de la cumpăna dintre mileniile I și II d. Hr. În acest larg context trebuie evidențiat aportul deosebit adus de cercetările arheologice, care au putut astfel completa în foarte mare măsură informațiile transmise de izvoarele scrise ale vremurilor respective.

Din ansamblul problemelor circumscrise direct ultimilor secole ale mileniului I d. Hr., care au suscitat de-a lungul timpului printre specialiști ample discuții, uneori contradictorii, se detașează fără îndoială aceea privitoare la dominația primului țarat bulgar la nordul Dunării de Jos.

După cum se știe, problema stăpânirii politice a primului țarat bulgar asupra unor regiuni de la nordul Dunării de Jos, în general, a fost cercetată cu justificat interes, ca urmare a informațiilor transmise de unele izvoare scrise bizantine privitoare la existența în secolul al IX-lea a unei Bulgarii situată dincolo de Istru (εἰς Βουλγαρίαν ἐκεῖθεν τὸ ὄψιμον ποταμὸν). Mențiunea a fost făcută în legătură cu episodul colonizării în anul 814 a 10000 (14000) de prizonieri luați de către armatele bulgare după asediul și cucerirea orașului Adrianopol de către hanul Krum¹.

¹ Scriptor Incertus, *Historia de Leone Bardae Armenii filio*, în „Leo Gramaticus, Chronographia”, Bonn, 1842, p. 344-346; Simeon Magister, *Anales*, în *Theophanes Continuatus*, Bonn 1838, p. 615-617; Georgios Monachos, *Vitae imperatorum recentiorum*, în *Theophanes Continuatus*, Bonn, 1838, p. 764-765, 817-819; Vezi și A. Grecu (P. P. Panaitescu), *Bulgaria în nordul Dunării în veacurile al IX-lea-X-lea* în „Studii și cercetări de istorie medie”, I, 1950, 1, p. 223-234; Șt. Brezeanu, *La “Bulgarie d’ au delà de l’Ister” à la lumière des sources médiévales*, în „Études Balkaniques”, 4, 1984, p. 121-135; N. Ș. Tanașoca, T. Teoteoi, *L’extension de la domination bulgare au nord du Danube aux VIII/X siècles (L’ historiographie roumaine du probleme)* în „Études Balkanique”, 4, 1984, p. 116-120.

Știrile transmise de cronicarii bizantini au fost discutate și interpretate de numeroși specialiști, pe baza lor unii istorici extinzând stăpânirea bulgară la întreg spațiul carpato-dunărean², alții limitând-o doar în anumite zone de la nordul Dunării de Jos³ sau chiar respingând-o total⁴.

Problema respectivă prezintă de fapt în ansamblul ei două aspecte principale, unul legat de stăpânirea bulgară la nordul fluviului în general, iar altul privește zona în care au fost deportați prizonierii de la Adrianopol.

Dacă pentru limitele geografice ale stăpânirii primului țarat bulgar la nordul Dunării discuția rămâne în continuare deschisă, în stadiul actual al cercetărilor argumentele invocate fiind insuficiente, ambigui și neconvingătoare, uneori chiar exagerate⁵, în schimb pentru precizarea zonei în care au fost deportați prizonierii bizantini s-au adus în ultimele decenii, grație cercetărilor arheologice, o serie de informații deosebit de importante menite să contureze deja unele concluzii credibile⁶.

În legătură cu acest ultim aspect al problemei, pe baza reanalizării atente a unor descoperiri arheologice mai vechi, într-un pertinent și documentat studiu elaborat recent, cercetătoarea Oana Damian formulează puncte de vedere noi și interesante, pe deplin acceptabile⁷. În principal este vorba de cetățile de la Slon-Prahova, cercetate sistematic cu câteva decenii în urmă⁸, fortificații pe care cercetătoarea mai sus menționată le atribuie prizonierilor bizantini de la Adrianopol deportați de bulgari aici, bazându-se pe o serie de dovezi de ordin arhitectonic, stratigrafic și cultural. S-a presupus că o atare construcție, ridicată probabil la ordinul țaratului bulgar, era destinată să apere căile de acces dinspre Transilvania, în deosebi pasul Tabla Buții, aflat în vecinătatea masivului de sare în aer liber de la Slănic Prahova⁹. Concluziile privitoare la sistemul de construcție, arhitectura și încadrarea cronologică a obiectivelor de la Slon-Prahova expuse recent în studiul amintit mai sus includ, pe baza acestor noi și convingătoare argumente, aceste cetăți în arealul de locuire

² C. Daicovicu, *La Transylvanie dans l'Antiquité*, ed. II/a, București, 1945, p. 213/215 < V. Beševliev, *Die protobulgarischen Inschriften*, Berlin 1963, p. 285-287.

³ D. Onciul, *Scrieri istorice*, I, ed. A. Sacerdoțeanu, București, 1968, p. 205-207; idem, II, p. 578-579, nota 19; A. Grecu (P. P. Panaitescu), *op. cit.*, p. 228; I. Barnea, *Bizantini, români și bulgari la Dunărea de Jos*, în „Din Istoria Dobrogei”, III, București, 1971, p. 13.

⁴ R. Rösler, *Römânische Studien Untersuchungen zur älteren Geschichte Rumänien* Leipzig, 1871, p. 202-203. Mai nuanțat A. Decei admite că „nu se poate susține o Bulgarie nord-dunăreană în sensul dominației efective”, cf. *Românii din veacul al IX-lea până în al XIII-lea în lumina izvoarelor armenesti*, în „Relații româno-orientale”, București, 1978, p. 51.

⁵ D. Anghelov, *Bulgaria*, în „Enzyklopädie zur Frühgeschichte Europas (Arbeitsmaterial)”, Berlin, 1980, p. 57-60, fig. 24.

⁶ D. Gh. Teodor, *Quelques aspects concernant les relations entre roumaines, byzantines et bulgares aux IX^e-X^e siècles n. è.* în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol”, XXIV/2, 1987, p. 1-16 cu bibliografia problemei.

⁷ Oana Damian, *Considération sur la citadelle en brique de Slon-Prahova*, în „Studia Antiqua et Archaeologica”, IX, 2003, p. 471-484.

⁸ Maria Comșa, *Cercetările de la Slon și importanța lor pentru studiul formării relațiilor feudale la sud de Carpați*, în „Studii și Materiale-Ploiești”, 2, 1969, p. 21-29; eadem, *Un knézat roumain des X^e-XII^e siècles à Slon-Prahova*, în „Dacia”, NS, XXII, 1978, p. 303-317.

⁹ Al. Madgearu, *Continuitate și discontinuitate culturală la Dunărea de Jos în secolele VII-VIII*, București, 1997, p. 159.

temporară a prizonierilor bizantini aduși la nordul fluviului de bulgari, confirmând astfel și presupunerea noastră cu privire la apartenența construcțiilor respective la zona de colonizare a adrianopolitanilor¹⁰.

Pornind de la descoperirile ceramice atestate în mai multe localități din Muntenia și în special, a acelor publicate mai de mult de M. Sâmpetru și D. Șerbănescu¹¹ am considerat că acestea, prin trăsăturile și destinația lor aparte, au fost produse de o populație care provenea dintr-un mediu urban și care încerca aici să-și asigure, măcar o parte din condițiile de viață cu care era obișnuită. De aceea, noi am opinat că ele nu au fost importate, ci făurite de prizonierii bizantini și că zona în care asemenea vestigii au apărut poate fi circumscrisă arealului geografic al colonizării întreprinsă de bulgari și pe care cronicarii bizantini o considerau ca aparținând stăpânirii țaratului bulgar¹².

După noi, mai mulți cercetători au acceptat această localizare¹³, deși unii dintre aceștia nu au citat pentru identificarea zonei, studiul nostru menționat mai sus¹⁴, lăsând astfel impresia că zona colonizării bizantinilor ar fi fost delimitată pentru prima oară de cercetătorii care au și publicat vestigiile ceramice denumite de tip *Chirnogi*. În realitate, autorii valorificării vestigiilor de la Chirnogi și din alte părți, ca și alții de după ei, au datat descoperirile ceramicii respective în secolele IX-X și le-au pus în legătură doar cu stăpânirea bulgară de la nordul Dunării în general, fără să menționeze că ele ar aparține doar prizonierilor bizantini deportați aici. De altfel, ei au făcut frecvent apel numai la analogiile cu unele materiale de construcție din Bulgaria, de la Preslav, Pliska, Madara etc. Probabil acolo lucrau meșteri constructori bizantini.

Deoarece datarea acestor vestigii ceramice, deosebite ca factură (ele ne găsindu-și analogii în spațiul culturii vechi românești), trebuie în mod firesc restrânsă numai în prima jumătate a secolului al IX-lea, mai exact între anii 814 și 837, când prizonierii bizantini s-au aflat la nordul Dunării, descoperirile respective nu pot fi invocate ca argumente pentru a dovedi întreaga perioadă a presupusei stăpâniri bulgare. Această stăpânire a Bulgariei este delimitată destul de larg de unii cercetători, cu începere chiar din secolul al VIII-lea și până către sfârșitul secolului al X-lea, adică în întreaga perioadă de existență a primului țarat¹⁵. De aceea, în stadiul actual al cercetărilor doar descoperirile arheologice viitoare ar mai putea aduce noi dovezi concrete privitoare la perioada efectivă de stăpânire bulgară la nord de fluviu și la arealul ei de dominație.

În ceea ce privește aria geografică în care au fost colonizați adrianopolitanii, în afară de resturile ceramice de factură urbană atestate în diferite localități de pe teritoriul Munteniei de sud și zonele de sud-est ale Olteniei, considerăm că s-ar mai putea adăuga și alte descoperiri tot atât de importante pentru clarificarea problemei respective.

¹⁰ D. Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 10.

¹¹ M. Sâmpetru, D. Șerbănescu, *Ceramica de tip urban din așezarea medievală timpurie de la Chirnogi*, în SCIVA, 26, 1975, 2, p. 241-270.

¹² D. Gh. Teodor, *op. cit.* p. 9-12.

¹³ Al. Madgearu, *op. cit.* p. 159; Oana Damian, *op. cit.* p. 472-475.

¹⁴ Al. Madgearu, *op. cit.* p. 159.

¹⁵ D. Onciul, *op. cit.* I, p. 205-212; P. P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii românești*, București, 1968, p. 191-193; A. Decei, *op. cit.*, p. 50-70; Al. Madgearu *op. cit.* p. 169-165.

În primul rând este vorba de existența unor depozite de unelte și arme din fier conținând o destul de mare diversitate de obiecte, scoase la iveală pe teritoriul Munteniei și în sudul Moldovei. Din această categorie de descoperiri fac parte depozitele de la Bârlogul-Argeș¹⁶, Radovanu¹⁷ și Curcani¹⁸-Ilfov, Dragosloveni-Vrancea¹⁹ și Gârbovăț-Galați²⁰, pe care unii cercetători le-au datat în principal, în perioada secolelor IX-X. Noi credem că, în realitate, ele datează numai din epoca colonizării bizantinilor aici, deci din prima jumătate a secolului al IX-lea și, așa cum s-a mai presupus²¹, îngroparea lor ar putea fi pusă în legătură cu evenimentele declanșate de luptele purtate de prizonierii colonizați aici cu detașamentele militare bulgare și ungurești trimise pentru a împiedica reîntoarcerea bizantinilor în patrie. Restrângerea datării acestor depozite este posibil să fie acceptată deoarece, nici înainte de această perioadă și nici ulterior, în zonele Munteniei și Moldovei nu mai sunt atestate arheologic vestigii de acest gen. Este semnificativ faptul că nici în restul spațiului carpato-dunărean, până în prezent nu au fost semnalate depozite de arme din fier din perioada respectivă. Atribuirea acestor depozite de arme și unelte prizonierilor bizantini ni se pare logică dacă avem în vedere caracteristicile tehnice deosebite ale pieselor și tipologia lor, comparativ cu alte obiecte similare și contemporane, descoperite în restul țării, piese de altfel destul de puțin numeroase în alte obiective. Adăugăm că pe un exemplar de brăzdar aflat în depozitul de la Bârlogu sunt incizate semne (rune)²² care, după părerea noastră, nu sunt specifice culturii locale de la nordul Dunării de Jos în perioada respectivă. Deși unii cercetători au considerat runele din această categorie (semnalate și în alte locuri de la nordul Dunării)²³ semne alfabetiforme de origine bulgară, s-a arătat mai de mult că ele sunt de fapt de origine

¹⁶ I. Nania, *O importantă descoperire din perioada feudalismului timpuriu la Bârlogu, comuna Negrași, județul Argeș*, în „Studii și Comunicări-Pitești”, II, 1969, p. 117-131.

¹⁷ Maria Comșa, Elena Gheannopulos, *Unelte și arme din epoca feudală timpurie descoperite la Radovanu (județul Ilfov)*, în „SCIV”, 20, 1969, 4, p. 617-621.

¹⁸ Maria Comșa, C. Deculescu, *Un depozit de unelte și arme descoperit la Curcani(județul Ilfov)*, în SCIV, 23, 1972, 3, p. 469-473.

¹⁹ Maria Comșa, Gh. Constantinescu, *Depozitul de unelte și arme din epoca feudală timpurie descoperit la Dragosloveni(județul Vrancea)*, în „SCIV”, 20, 1969, 3, p. 425-436.

²⁰ D. Gh. Teodor, *Depozitul medieval timpuriu de la Gârbovăț-Galați în „Memoria Antiquitatis”*, XXIII (sub tipar).

²¹ M. Rusu, *Considerații cu privire la situația social-economică și politică a primelor formațiuni statale românești*, în „Acta Musei Napocensis”, XXI, 1984, p. 182, nota 1; D. Gh. Teodor, *op. cit.*, p.13.

²² I. Nania, *op. cit.*, p. 128, fig. 4/1-2.

²³ Asemenea „rune” considerate de unii bulgărești, apar îndeosebi pe ceramica bizantină, pe materiale de construcții și pe vasele amforoidale atestate doar în zona în care au fost colonizați prizonierii de la Adrianopol, ca de exemplu: D. Tudor *Sucidava*, I, în „Dacia”, V-VI, 1935-1936, p. 419-420, fig. 19/1-4, 6; Maria Comșa, *Die bulgarische Herrschaft nördlich der Donau während des IX. und X. Jh. im Lichte der archäologischen Forschungen*, în Dacia, NS, IV, 1960, p. 400-404, fig. 1/1, 3-6; 2/1; 3; 4; eadem, *Cultura veche românească (așezările din secolele VIII-X de la Bucov-Ploiești)*, București, 1978, p. 127-136, fig. 98; 99; 103/1-4; 104/7; pl. XV/2; M. Sâmpetru, D. Șerbănescu, *op. cit.* p. 251-254, 262, fig. 2/2; 3/4; 4/4-6; 7/1; 8/1-2, 5-6; B. Mitrea, *La nécropole birituelle de Sultana. Résultats et problèmes*, în Dacia, NS, XXXII, 1988, 1-2, p. 121, pl. 18, M 158 și M 166; Oana Damian, V. Sârbu, P. Damian, *Epoca medievală timpurie. B. secolele IX-X, în Așezări din zona Căscioarele-Greaca- Prundu, mileniul I î. Hr. - I d.Hr.*, Brăila 1996, p. 116-118, fig. 157/8; 159/1-4.

romană sau bizantină, regăsindu-se pe unele monumente în multe părți ale Europei, unde bulgarii nu au ajuns niciodată²⁴. De asemenea, unele tipuri de arme, ca de exemplu topoarele-lance de la Dragosloveni²⁵ sunt deocamdată unicate pe teritoriul României, forma lor evoluată presupunând o tehnică de luptă avansată folosită probabil doar de armatele bizantine. Prin urmare, se poate presupune că aceste depozite au fost ascunse datorită confruntărilor militare în care au fost antrenați prizonierii bizantini, care au avut de luptat în zonele de sud și est ale Munteniei cu detașamentele bulgare conduse de comitele Mihai (probabil creștin după nume) sau cu cele ale ungurilor chemate în ajutorul țaratului bulgar. Faptul că aceste depozite nu au mai fost recuperate de cei care le-au ascuns sugerează ipoteza că proprietarii lor nu s-au mai întors, plecarea acestora în imperiu fiind definitivă.

În altă ordine de idei trebuie să reținem și faptul, având o importanță aparte, anume că prezența detașamentelor militare ungurești în anul 837, probabil undeva în zonele de sud ale Moldovei dintre Siret și Nistru și poate și în nord-estul Munteniei, exclude o stăpânire efectivă bulgară în aceste regiuni, caracterizate de altfel printr-un relief de stepă sau de câmpie, propice doar modului de trai al unor populații nomade, cum nu mai erau atunci bulgarii. Probabil în aceste zone de la nordul Gurilor Dunării ar trebui localizat și *Onglos*-ul²⁶, tritoriu în care anterior s-au așezat vremelnici bulgarii în drumul lor către regiunile de la sudul Dunării, dar pe care în secolul al IX-lea, desigur nu-l mai stăpâneau. Bulgarii erau de fapt, în această vreme, doar vecini cu zonele acestea, identificată de unii istorici cu *Atelcuș*-ul locuit temporar de maghiari²⁷. În secolul al IX-lea zonele de stepă și de câmpie din sudul Moldovei și eventual și nord-estul Munteniei erau locuite temporar doar de triburi nomade. Ele erau însă atent supravegheate de flota bizantină, care naviga constant pe fluviu și își avea în acea vreme sediul la Lycostomo situat în Delta Dunării²⁸. Flota bizantină urmărea nu numai realizarea unor scopuri militare, ci și asigurarea unor interese de ordin economic, cum era printre altele și asigurarea aprovizionării cu sare.

La nordul Dunării interese economice majore aveau desigur și bulgarii. După cum se știe, regiunile de la sudul fluviului erau lipsite de sare, acest produs fiind importat din zonele Carpaților românești, de unde putea fi destul de lesne de obținut. Într-adevăr, sarea putea fi ușor exploatată chiar din masivele aflate în aer liber de la

²⁴ D. Krandžalov, *Comment distinguer dans les matériaux archéologiques des pays balcaniques la population locale romanisée des Slaves et des autres éléments ethniques*, în „Acta Universitatis Palakianae Olmucensis-Historica”, VII, 1964, p. 29-37 și notele 86-88, 95 în care sunt citați și specialiștii români care au contestat originea bulgară a unor rune.

²⁵ Maria Comșa, Gh. Constantinescu, *op. cit.*, p. 432, fig. 5/1-2.

²⁶ În legătură cu localizarea *Onglos*-ului s-au emis în ultimile decenii numeroase ipoteze. În acest sens cităm selectiv: P. Diaconu, *Despre localizarea Onglos-ului*, în „Peuce”, II, 1971, p. 191-203; idem, *Unde trebuie căutat Onglos ?*, Istros, VII, 1994, p. 359-361; C. Hălcescu, *Din nou despre Onglos*, în SCIVA, 40, 1989, 4, p. 339-355; Al. Madgearu, *Recent discussions about „Onglos”*, în Istro-Pontica-Tulcea, 2000, p. 343-348. Studiile menționate cuprind o însemnată parte a bibliografiei problemei.

²⁷ D. Onciul, *op. cit.*, I, p. 205.

²⁸ I. Barnea, *op. cit.* p. 12-13.

Slănic Prahova, din zonele Buzăului și Vrancei, de la Ocnele Mari și din multe alte locuri²⁹.

Așa cum am mai arătat³⁰, bulgarii nu exploatau direct resursele de sare, extragerea lor făcându-se prin intermediul populației locale, singura care cunoștea locurile depozitelor saline și care avea o veche tradiție în acest domeniu³¹. Drumurile de transport ale sării către Peninsula Balcanică erau bine cunoscute încă din antichitate, au fost folosite constant de romani și bizantini și desigur și de bulgari continuând să fie utilizate de populația autohtonă și în veacurile următoare, în aproape tot cursul evului mediu³². Multe din aceste drumuri traversau în evul mediu timpuriu zona în care au fost colonizați prizonierii de la Adrianopol, pe ele transportându-se sarea către sudul Dunării prin vadurile folosite din vechime (Celei, Zimnicea, Giurgiu, Călărași).

Tot în legătură cu stăpânirea bulgară la nordul Dunării de Jos și cu prezența prizonierilor bizantini colonizați aici credem că ar trebui puse și unele descoperiri funerare datând din aceeași vreme și situate în același areal geografic. Ne referim la unele morminte scoase la iveală în necropolele de la Obârșia-Olt³³, Păuleasca-Teleorman³⁴, Izvoru³⁵ și Frățești³⁶-Giurgiu, Sultana-Călărași³⁷ și Chirnogi-Ilfov³⁸.

Complexele funerare la care ne referim, datate de cei care le-au scos la iveală în perioada secolelor VIII-IX sunt de inhumație și au orientarea vest-est cu unele deviații. Poziția scheletelor și mai ales inventarul lor (inele cu montura ornamentată cu diverse tipuri de cruci, pandantivele cu simboluri creștine și alte obiecte de uz personal decorate cu semnele specifice acestei religii, precum și în unele cazuri, cu vase specifice, unele având chiar rune), arată limpede că este vorba de indivizi creștini. În plus analogiile unor piese de podoabă sau vestimentare din inventarul acestor

²⁹ Doina Ciobanu, *Exploatarea sării în perioada marilor migrații (sec. I-XIII e.n.) în spațiul carpatodunărean*, Buzău, 2002, p. 151-153, 165, 169, 181-182.

³⁰ D. Gh. Teodor, *op. cit.* în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”, XXIV/2, 1987, p. 11-12.

³¹ Idem, *Meșteșugurile la nordul Dunării de Jos în secolele IV-XI d. Hr.* Iași, 1996, p. 6-7; Doina Ciobanu, *op. cit.* p. 87-123.

³² Maria Comșa, *Contribuții arheologice privind existența unor cnezate și stabilirea unui drum comercial între Carpați și Dunăre în secolele IX-X*, în „Muzeul Național”, VI, 1982, p. 143-147; eadem, *Drumuri comerciale între Carpați și Dunăre în secolele IX-X*, în „Muzeul Național”, VII, 1983, p. 101-107; eadem, *Un drum care lega ținutul Vrancei de Dunăre și existența unui cnezat pe valea Putnei în secolele IX-X*, în „Vrancea, Studii și Comunicări”, V-VII, 1987, p. 39-43.

³³ O. Toropu, O. Stoica, *La nécropole préféodale d'Obârșia-Olt*, în „Dacia”, NS, XVI, 1972, p. 163-188.

³⁴ Maria Comșa, Gh. Bichir, *Date preliminare cu privire la necropola de la Păuleasca*, în „SCIV”, 24, 1973, 2, p. 317-320.

³⁵ B. Mitrea, *Das Gräberfeld aus dem VIII. Jahrhundert von Izvoru, jud. Giurgiu, (I)*, în „Dacia”, NS, XXXIII, 1989, 1-2, p. 145-219.

³⁶ Susana Dolinescu-Ferche, M. Ionescu, *La nécropole bi-rituelle du VIII^e siècle a Frățești-Giurgiu*, în „Dacia”, NS, XIV, 1970, p. 419-430.

³⁷ B. Mitrea, *op. cit.*, în „Dacia”, NS, XXXII, 1988, 1-2, p. 91-139.

³⁸ D. Șerbănescu, *Morminte din perioada preféudală descoperite la Chirnogi (județul Ilfov)*, în „SCIV”, 24, 1973, 4, p. 667-670.

morminte cu descoperiri de factură cert bizantină atestă legături strânse cu civilizația imperiului din perioada respectivă.

Necropolele amintite, unele conținând chiar sute de morminte sunt birituale, ceea ce arată că în perimetrul lor s-au îngropat indivizi care practicau ambele rituri. Analiza atentă a mormintelor relevă o acumulare a lor în principal în perioada secolelor VIII-IX, în unele cazuri posibil și mai târziu³⁹.

Trăind timp de un sfert de secol printre populația locală de la nordul Dunării de Jos prizonierii bizantini au putut folosi, fără îndoială aceleași cimitire cu autohtonii, practicând ritualul lor creștin. Așa cum s-a mai presupus⁴⁰ acești prizonieri creștini au fost în măsură să contribuie chiar la o mai largă răspândire a credinței lor în rândul populației locale, rămasă poate în unele zone încă fidelă vechilor ei practici religioase păgâne. Prozelitismul religios practicat de acești prizonieri a fost firește posibil aici, cu atât mai mult cu cât nu trebuie exclusă nici ipoteza referitoare la existența în regiunile respective a unor enclave cu populație de origine slavă, încă necreștinată, care au putut astfel beneficia și ele de contactele spirituale directe cu bizantinii.

Este posibil ca și unele descoperiri monetare emise de imperiu atestate în zonele de la sud de Carpați, deși încă destul de rare, să poată fi puse în legătură cu existența prizonierilor bizantini la nordul Dunării în timpul stăpânirii temporare a țaratului bulgar aici⁴¹.

Fără îndoială, considerațiile noastre expuse mai sus vor putea fi corectate, amendate sau chiar înlăturate prin intermediul investigațiilor viitoare capabile prin amploarea lor să obțină noi și importante informații. În felul acesta ar spori posibilitățile de a se determina mai corect, nu numai limitele zonei în care au fost colonizați prizonierii de la Adrianopol, ci și arealul stăpânit în ansamblul lui de primul țarat bulgar, ca și consecințele social-economice și desigur politice, pe care societatea locală le-a înregistrat într-o perioadă deosebit de importantă pentru cristalizarea elementelor esențiale care definesc începutul evului mediu în spațiul carpato-dunărean.

³⁹ Multe dintre aceste necropole au fost datate cu prudență numai în secolul al VIII-lea, criteriile de datare nefiind însă clare. O analiză chiar sumară relevă că inventarul unor numeroase morminte, cele mai multe prezentând un cert ritual creștin, atestă încadrarea complexelor mai curând în perioada secolului al IX-lea.

⁴⁰ D. Onciul, *op. cit.* II, p. 11-12.

⁴¹ E. Oberländer- Târnoveanu, *From the Late Antiquity to the Early Middle Ages- The Byzantine coins in the territories of the Iron Gates of the Danube from the second half of the 6th century to the half of the 8th century*, în „Études byzantines et post-byzantines”, IV, 2001, p. 68-69.

A NOUVEAU SUR LA DOMINATION DE LA BULGARIE AU NORD DU BAS DANUBE.

Résumé

Les informations transmises par des chroniqueurs byzantins attestent dans le IX^e siècle l'existence d'une domination du premier tzarat bulgare sur une région du nord du Bas Danube, où il a eu lieu en 814 la colonisation des byzantins emprisonnés par le Khan Krum après le siège et la conquête de la ville d'Adrianopol.

Les recherches archéologiques entreprises dans la dernière demi siècle ont relevé, dans une région relativement étroite, étendue approximativement entre les rivières d'Olt et de Ialomița, plusieurs vestiges remarquables (de la céramiques, des pièces de construction, etc.) de facture urbaine, que l'auteur considère avoir été produites par les prisonniers byzantins d'Adrianopol. Il est aussi d'accord avec l'hypothèse que la cité de brique de Slon – Prahova fût construite par les prisonniers byzantins. En outre, on ajoute d'autres preuves a celles-ci, comme des dépôts d'armes et outils en fer, ainsi que des tombeaux chrétiens avec un inventaire contenant de nombreux éléments byzantins.

Dans la région où ces vestiges sont apparus, les bulgares avaient des intérêts économiques liés de l'existence des ressources de sel, minéral qui manque dans la Péninsule Balkanique. Le sel exploité à l'aide de la population locale était transporté dans le sud du Danube par des chemins connus dès l'antiquité

L'auteur considère la domination bulgare dans le IX^e siècle être limitée du point de vue territorial seulement dans la région mentionnée, le premier tzarat bulgare n'ayant pas la possibilité de dominer politiquement, économiquement et militairement tout l'espace carpatique- danubien

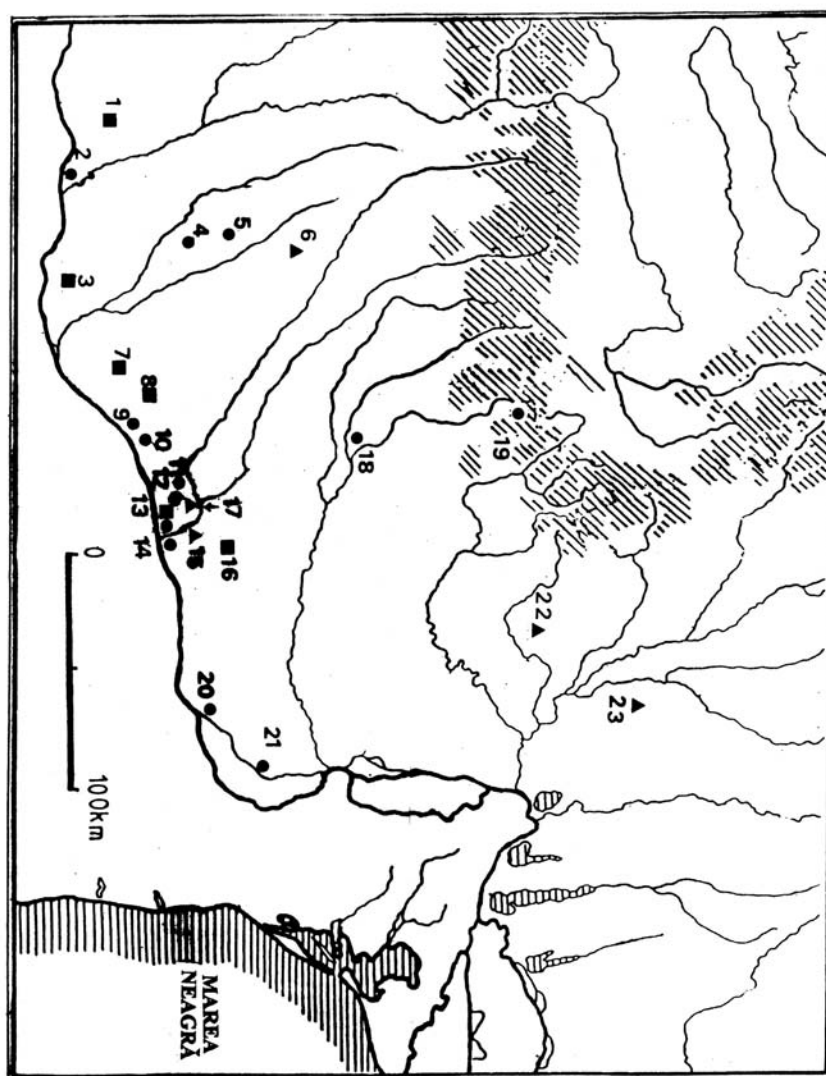


Fig. 1 Harta principalelor descoperiri bizantine din secolul al IX lea la Nordul Dunării de Jos. Vestigii ceramice și materiale de construcție. Depozite de unelte și arme din fier. Necropole. 1, Obârșia; 2, Celei; 3, Păuleasca; 4, Sfîntești; 5, Surdulești; 6, Bârlogu; 7, Izvoru; 8, Frățești; 9, Gostinu; 10, Prundu; 11, Greaca; 12, Căscioarele; 13, Chirnogi; 14, Oltenița; 15, Curcani; 16, Sultana; 17, Radovanu; 18, Bucov; 19, Slon; 20, Călărași; 21, Burdușani; 22, Dragosloveni; 23, Gârbovăț.

Fig. 1 La carte des principales découvertes byzantines de IX^e siècle au Nord du Bas Danube. Vestiges céramiques et matériaux de construction. Dépôt d'outils et d'armes en fer. Nécropoles: 1, Obârșia; 2, Celei; 3, Păuleasca; 4, Sfîntești; 5, Surdulești; 6, Bârlogu; 7, Izvoru; 8, Frățești; 9, Gostinu; 10, Prundu; 11, Greaca; 12, Căscioarele; 13, Chirnogi; 14, Oltenița; 15, Curcani; 16, Sultana; 17, Radovanu; 18, Bucov; 19, Slon; 20, Călărași; 21, Burdușani; 22, Dragosloveni; 23, Gârbovăț.

DESPRE ȚARA VRANCEI

Țara Mioriței

dr. Eugenia ZAHARIA

Țărănimia a avut din totdeauna un foarte important rol în viața țării noastre: social-economic, militar și cultural. Păstrătoare a unor străvechi tradiții de neam, a fost categoria cea mai strâns legată de pământul țării. Țăranul nu-și poate părăsi locul pe care-l muncește, pentru că de acolo își așteaptă recolta, produsul care-i asigură existența. Aceasta este desigur, una din cele mai adânci explicații a continuității dacoromane la nordul Dunării. Ca o consecință firească a acestei legături cu pământul, tot țărănimii i-a fost rezervat și dreptul și datoria de a-l apăra, formând de-a lungul secolelor Oastea cea Mare a Țării. Deținătoarea celor mai autentice și interesante izvoare ale culturii și civilizației românești, țărănimia păstrează cu siguranța și rezervele cele mai tainice și neașteptate ale renașterii neamului nostru.

*

După cel de-al doilea război mondial, ignoranța, graba de îmbogățire, în unele cazuri și sărăcia, au determinat o exploatare nechibzuită a avuțiilor naturale ale țării, degradându-le; s-au distrus terenuri, păduri, floră, faună, punându-se în pericol întreaga economie a țării și sănătatea noastră. Mai mult, s-au atins „bunuri, monumente ale naturii și ale istoriei” care aparțin neamului românesc, pe care nimeni nu are dreptul să le distrugă. Una din aceste avuții exploatare fără grijă, fără priceperea cuvenită, au fost pădurile. Ca să o scurtez, ajung la Vrancea, unde, fără discernământul necesar sunt loviți oameni și locuri sfințiți în milenii de istorie.

*

În perioada imperială romană târzie baza economică și militară a Statului a fost populația rurală organizată pentru a acoperi nevoile militare și fiscale (comuna rurală), având proprietate în comun (în devălmășie), fiecare membru având însă și proprietate individuală în drept deplin. Din această categorie de sate devălmășe (cum le-a numit corect profesorul H. H. Stahl) au făcut parte ocoalele sau confederațiile de tipul Vrancei.

În evul mediu timpuriu, fosta provincie Dacia a fost organizată pe „Țări”, al căror nume s-a transmis până azi: Țara Loviștei, Țara Hațegului, Țara Făgărașului,

Țara Maramureșului, Țara Oașului, Țara Bârsei, Țara Vrancei în ținutul Putnei, Câmpulungul în ținutul Sucevei, etc. Treptat, toate aceste țări s-au contopit în procesul de unificare teritorial – politică a statelor medievale românești. Dintre aceste țări, trei – Câmpulungul din ținutul Sucevei, Tigheciul din ținutul Fălciu și Vrancea din ținutul Putnei – au dăinuit încă secole, păstrându-și autonomia internă. Dimitrie Cantemir (în *Descrierea Moldovei*) ne oferă informații bogate și foarte prețioase despre aceste ocoale pe care le numește „*Republici*”, pentru autonomia lor internă, juridică și economică. Aceste organizații de sate devălmașe sunt formațiuni teritorial-economice și militare prestatale, caracterizate de proprietatea personală în drept deplin, alături de proprietatea în devălmășie. Acești țărani liberi se numesc până azi *răzeși* în Moldova și *moșneni* în Muntenia. Organizarea lor era aceea a sistemului roman și romano-bizantin, consemnat în *Legea Agrară* (secolele VII-VIII) cu proprietate individuală în drept deplin asupra pământului, pădurilor, etc., contra obligațiilor militare și fiscale. La chemarea Domnitorului și numai la chemarea lui, se prezentau la oaste cu cal, arme și merinde. Impozitul îl plăteau global, atâta cât îl stabileau, acesta neputând fi mărit nici de Domnul Țării. Vechimea drepturilor lor se pierde în adâncurile Istoriei: răzeșii și moșnenii nu aveau acte de proprietate asupra pământurilor lor private și comune, decât confirmări de la o domnie la alta. Această stare a lor – cu autonomie internă – confirmă existența anterioară a acestor țări, față de întemeierea statelor medievale românești.

În timp de primejdie, acești *țărani-oșteni* formau oastea cea mare a Țării, oaste care a apărut pământul românesc sub Seneslau și Litovoi, sub domnia lui Basarab cel Mare, Mircea cel Bătrân, Ștefan cel Mare, Vlad Țepeș. În bătălia de la Posada (1330), bogat ilustrată în *Cronica Pictată* (de la Viena), arcașii lui Basarab erau țărani.

Un plus de dovadă a strânselor legături dintre aceste formațiuni de țară și statele medievale românești, o aduc și numeroasele elemente de structură juridică și instituțională, de proceduri în ceremonii importante. Numele de Țară s-a transmis și folosit cu înțeles de Stat împreună cu totalitatea locuitorilor. Tronul Țărilor Române era ereditar și electiv, după procedura romană și romano-bizantină. Primul act al înscăunării era însă, alegerea domnului în Câmp Deschis prin aclamarea tuturor Stărilor (Grigore Ureche), obicei păstrat în Moldova. Acest act era procedura alegerii conducătorului militar în comunitățile devălmașe. După acest act urma ceremonia investiturii ca Domn, ceremonie de ordin religios și imperial, săvârșită de cler și boieri.

*

Vechile organizații de țară (confederațiile de obști cum s-au mai numit în actele medievale) ocupau regiuni cu anume caractere geografice, văi de ape și păduri, al căror nume s-a transmis, în unele cazuri, județelor. Mihail Cantacuzino menționează pentru Țara Românească „17 ținuturi adică voievodaturi”. Principii domnitori ai Țărilor Române erau *Domni* și *Voievozi*. În toată perioada năvălirilor barbare, din mileniul I-II, factorul principal de apărare a țării au fost acești *ostași-țărani liberi*.

*

Singura formațiune cu acest tip de organizare rural-arhaică, care a rezistat până în secolul XX, a fost Țara Vrancei, așezată la răscrucea celor patru mari ținuturi românești – Muntenia, Moldova, Transilvania, Dobrogea, dar și în drumul marilor și permanentelor invazii. Trecerea dinspre Transilvania spre Nereju se făcea pe la Monteoru, Muntioru sau Munțișoru, după adevăratul său nume, astfel atestat în documente și de graiul vorbit până azi al localnicilor.

*

Înainte de al doilea război mondial, Vrancea a beneficiat de o cercetare sociologică modernă, datorată regretatului profesor H. H. Stahl, publicată într-o amplă monografie (*Contribuție la studiul satelor devălmașe românești*), în 1958, 1959, 1965. Materialul informativ cuprins în această lucrare, constituie o arhivă istorică unică și încă vie a vieții social-economice, administrativ-juridice, militară și culturală a românilor în milenii I-II. Față de această arhivă vie avem datoria și interesul de a o păstra și respecta.

*

Am considerat necesar să scriu această scurtă informare, pentru a atrage atenția asupra importanței pe care Țara Vrancei a avut-o și o are încă în viața țării noastre. Țara Vrancei a rămas legendară pentru vitejia fiilor ei. Vrâncenii s-au luptat alături de Ștefan cel Mare; tot ei au fost alături de Cuza Vodă pentru Unirea Principatelor; tot ei alături de regele Carol I în Războiul Independenței; tot vrâncenii alături de regele Ferdinand în Războiul de Întregire a Țării și a Neamului. Vrâncenii au fost prezenți în toate actele mari ale Țării și ale Neamului nostru, pentru care trebuie să le respectăm drepturile lor, "*drepturile pământului*" pe care le-au apărut.

Mai mult decât celelalte regiuni ale țării, Vrancea și-a păstrat structura organizatorică și juridică prestatală și care, pe această cale, *instituțională*, atestă împreună cu celelalte dovezi de ordin instituțional-istoric, romanizarea și romanitatea regiunilor sud-estice ale țării noastre, nicidecum o românzare târzie (secolele XII-XIII).

*

Țăranii-ostași n-au primit niciodată soldă pentru serviciul militar; acesta era dreptul lor dintâi, din moși strămoși, pentru apărarea țării și obligația lor față de Domnul Țării.

*

Am vrut totodată să atrag atenția celor în drept și celor în cauză, asupra unor regiuni cu vechi tradiții și de mare importanță în trecutul și prezentul nostru istoric, pentru care strigă azi Miorița din Nereju, strigă I. P. Sfințitul Pimen pentru Suceava; strigă moșnenii din Prahova, cei din Țara Maramureșului și din restul Transilvaniei.

*

Sfântul Mitropolit al Moldovei, Teodosie al II-lea, răzeș din ținutul Putnei, canonizat de curând de Sfântul Sinod și de Prea Fericitul Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, pentru moartea sa de martir – tăiat de tătari în 1694 -, întru apărarea credinței și a neamului, să-i fie Vrancei ocrotitor.

ADUCEREA LA URMĂ

Ilie MÂNDRICEL

Fiscalitatea excesivă a planat dintotdeauna ca un blestem asupra oamenilor din această țară. Măsurile de ordin economico-financiar au excelat prin dramatismul consecințelor sociale mai ales în două momente istorice: după așezământul și legătura lui Mihai Viteazul (1595) și în perioada regulamentară (după 1831). Între ele, o altă culme de suferințe – domniile fanariote, pe care însă le sărim în „vorovirea” de față.

Sintagma aleasă ca titlu poate fi considerată o expresie tehnico-științifică¹, ea desemnând pentru istorici sau pentru alți iubitori de trecut una dintre cele mai triste realități sociale ale evului mediu românesc: fuga țăranilor de pe moșii din cauza dărilor (mergând uneori până la „spargerea” ori „risipirea” satului) și efortul disperat al consătenilor rămași, care plăteau și datoria fugarilor, de a-i depista și readuce în sat. O importantă lucrare istorică de sinteză aprecia că: „Fuga de bir a fost principala formă de luptă a țăranilor împotriva exploatării fiscale din secolul al XVI-lea până în primele decenii ale secolului al XIX-lea”². Surprinderea fenomenului fugii și aducerii la urmă la două date diferite ale evoluției sale poate fi benefică prin caracteristicile evidențiate și prin concluziile care se vor putea desprinde.

Rațiunile și consecințele așezământului lui Mihai Viteazul nu au fost înțelese corect nici chiar de către istorici. Abia după un secol de cercetări s-a putut stabili că nu Mihai Viteazul a fost cel care a introdus rumânia în Țara Românească, lipsind pe țăranii de libertate. La venirea sa pe tronul țării rumânia era o realitate de câteva secole. Toți posesorii de pământ care își vindeau integral ocinile cădeau în rândul rumânilor: „vânzarea moșiei implica și închinarea ca rumân a vânzătorului, fie că această închinare este arătată sau nu” în actul de vânzare-cumpărare³. Documentele interne atestă o intensificare fără precedent a fenomenului de rumânire a țăranilor și a satelor în a doua parte a secolului al XVI-lea. Ele evidențiază și cauzele acestui proces: birurile și năvălirile străine. Încă din prima parte a secolului documentele vorbesc despre „scoaterea de la bir”. Cumpărând o ocină la Pârscoveni, Dragomir spătarul scosese pe vânzători de la 3 biruri, plătindu-le doar diferența. Dar și el hiclesise împotriva domnului, pierzându-și capul și toate cumpărăturile, datorite Episcopiei

¹ G. Duda, A. Gugui și M. J. Wojcicki, *Dicționar de expresii și locuțiuni ale limbii române*, Buc., Ed. Albatros, 1985, p. 765. Se citează cca 30 de combinații lexicale care probează că verbul a fugi e un verb vechi și important al limbii noastre.

² *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, Buc., Ed. Acad., 1988, p. 200

³ C-tin C. Giurescu, *Studii de istorie*, antologie de Dinu C. Giurescu, Buc., Ed. Eminescu, 1993, p. 316

Buzăului⁴. Simptomatic pare faptul că toate achizițiile funciare făcute în zona Buzăului de către marii feudali ai timpului (Mecșa postelnic, Vlaicu clucerul din Rumceni, Mihnea pârcălab, Dumitru logofăt din Cepturi, Andronie banul Craiovei, Mitrea din Hotărani ș.a.) au fost „cu cântec”, adică obținute în urma unor judecăți pierdute sistematic de către vânzători. Numărul vânzărilor „de nevoie”, „la vreme de mare foamete” sau pentru plata birurilor este în creștere. Așa, de exemplu, când la 24 mai 1571 întărește o vânzare de ocină la Micșani, lângă Negoșina, domnitorul Alexandru al II-lea Mircea precizează că “le este cumpărată de la Roșca cu 450 aspri gata, încă din zilele lui Radu voievod, când a fost foametea cea mare, de și-au vândut oamenii copiii turcilor”⁵. Și alte documente fac referire la această calamitate: „toți acești mai sus-ziși oameni au vândut și au închinat toate mai sus-zisele ocine, ei de a lor bună voie; unii, la foamete rea, iar alții și-au vândut copiii la turci, iar alții au murit de foamete pe drumuri...”⁶. Evenimentul avusese loc în timpul domniei lui Radu Ilie (Haidăul), 1552-1553⁷.

Includerea în prețul unei vânzări de pământ și a birului reprezintă un procedeu obișnuit al vremii. Pentru zona Buzăului este atestat încă din 1535 când Vlad Vintilă confirmă Episcopiei Buzăului pământul lui Gavrea „pentru că l-a scos Dragomir spătar de la 3 biruri”⁸. Noțiunea de „ocină birnică” pe care o întâlnim des în documente se referă la faptul că visteria domnească recolta la „buget” venituri de la două categorii de contribuabili: de la rumâni și de la proprietari. Conform principiului răspunderii colective, de birul unui rumân răspundeau toți ceilalți rumâni de pe moșie, iar de al tuturor, proprietarul. Birul său era garantat cu moșia, în caz de neplată, trecându-se la „executarea silită” a insolvabilului: „strânsoarea averii” (în primul rând, a ocinii), care putea fi vândută la mezat (prin licitație) sau făcută „domnească”; uneori se proceda și la închiderea datornicului⁹, dar este de înțeles că plata datoriei trenea peste măsură. Când cumpărătorul achita și birul vânzătorului, acest fapt se menționa ca atare în act: „Și iar au cumpărat Balca de la Vișa un loc de casă (în Zărnești, n.n.) și cu toate dichisele și namestiile dinprejurul casii drept un cal roșu, pentru că au fost plătit și de birul vornicilor”¹⁰. Vânzările „la vreme de foamete” erau mai mult sau mai puțin silite. Începeau prin împrumuturi de bucate sau de bani (luați uneori tocmai pentru a plăti birul), punându-se zălog pământul, căci alte bunuri de valoare țaranii nu aveau. Până la urmă, pământul era pierdut, de cele mai multe ori la un preț sub valoarea lui. Astfel, pătura micilor proprietari se subțiază, îngroșându-se numărul rumânilor. Așa stau lucrurile în cazul vânzării unor ocine la Măgura, la 22 octombrie 1575: „Și au vândut Neagoe și Stan ocina lor mai sus-zișilor oameni, de a lor bunăvoie

⁴ D.I.R., B. Țara Românească. Secolul al XVI-lea, ed. cit., vol. VI, 1951, pp. 180-181; doc. din 7 mai 1535, scris la Buzău

⁵ D.R.H., B. Țara Românească, ed. cit., vol. VII, 1988, p. 42

⁶ *Ibidem*, p. 171; doc. 129 din 4 aprilie 1573

⁷ *Istoria României în date*, Buc., E.E.R., 1972, p. 455 și *Enciclopedia de istorie a României*, Buc., Ed. Meronia, 2001, p. 93

⁸ D.I.R., B., Sec. al XVI-lea, vol. II, p. 180

⁹ S. Zilberstein și V. M. Ciobanu, *Dreptul procesual civil. Executarea silită*, Buc., Ed. Lumina Lex, 1996, p. 21

¹⁰ D.R.H., vol. cit., p. 340; doc. 247 din 1575-1576

și cu știrea tuturor fraților și a megieșilor, pe vreme de <foamete>, să fie aceste ocine popii Lera și lui Neagoe și lui Alexe, dedină”¹¹.

O obște sătească aservită se comporta ca și una liberă, având însă obligația de a-l întreține pe stăpân (cumpărător), mai ales din dijmă, dar și din celelalte obligații. Țăranii dependenți erau vânduți, întăriți, schimbați împreună cu delnițele lor¹².

Ca și predecesorii săi, Mihai Viteazul a cumpărat domnia cu sume enorme, împrumutate în condiții cămătărești umiltoare¹³. De aceea a fost nevoit să mențină în țară biruri multe și grele. Încetarea plății haraciului către Poartă, omorârea creditorilor și atacarea cetăților turcești de la Dunăre determină expediția de pedepsire a lui Sinan Pașa din 1595. Cu toată victoria răsunătoare de la Călugăreni, domnul se retrage spre munți, iar turcii pradă țara, jefuiesc totul și iau un număr însemnat de robi, scăpând doar cine a putut fugi din calea lor¹⁴. Într-o țară bântuită de asemenea nenorociri (anul următor va avea loc marea năvălire a tătarilor) strângerea birurilor necesare pentru întreținerea oștilor devenea aproape o imposibilitate. Pe lângă faptul că mereu rumânii s-au caracterizat printr-o mare instabilitate, multe sate și slobozii dispărând din locul lor și reînființându-se aiurea sub alt nume¹⁵, marile mișcări de populație țărănească au impus domnitorului pentru eficientizarea strângerii dărilor măsura care a rămas în istorie sub numele de „așezământul” sau „legătura” lui Mihai. După părerea istoricului C. C. Giurescu a fost înainte de toate o măsură fiscală de impunere a fiecărui contribuabil la locul unde l-a găsit „facerea sămii”, adică recensământul: „care pe unde va fi, acela să fie rumân în veci”¹⁶. Politica militară a lui Mihai Viteazul a dictat această măsură financiară prin care se consacra starea de lucruri existentă după incursiunea turcească. Ea a fost legitimată și de faptul că foarte mulți contribuabili căzuseră în robie.

Sub aspect juridic, C.C. Giurescu crede că „așezământul” a însemnat anularea dreptului foștilor proprietari de rumâni de a-i mai urmări și readuce la urmă. „Legarea de glie”, existentă și până atunci, dar nerespectată, devine de acum mai severă, anulând dreptul rumânilor de a migra dintr-un loc într-altul. În contradicție cu această opinie, un punct de vedere diferit asupra esenței legăturii lui Mihai Viteazul a emis P.P. Panaitescu. El înțelege legarea de glie a țăranului ca o pierdere a libertății personale prin anularea dreptului său de strămutare. În prima parte a secolului al XVI-lea se vând numeroase ocine fără vecini, născându-se astfel posibilitatea organizării unei rezerve senioriale. Din a doua jumătate a secolului încep să apară „cnezirile”, adică răscumpărarea în bani a rumânilor. Boierii fac eforturi „de a împiedica plecarea și cnezirea țăranilor”. Dar cu toate îngrădirile, dreptul de strămutare a existat până la Mihai Viteazul, cei care doreau fiind liberi să plece de pe moșia stăpânului, dacă îi plătiseră acestuia „găleata”. Autorul crede că „legătura lui Mihai a însemnat legarea de glie, desființarea dreptului de strămutare al țăranilor, al tuturor țăranilor de pe moșii

¹¹ *Ibidem*, doc. 252, p. 345

¹² P.P. Panaitescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova*, Buc., Ed. Acad., 1964, p. 258

¹³ G. Cocora, *Pentru libertate și unitate*, ed. cit., pp. 5-6

¹⁴ C-tin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, Buc., Ed. Șt., 1976, vol. II, p. 335

¹⁵ C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 392

¹⁶ D.I.R., B. Țara Românească. Sec. al XVII-lea, vol. II, p. 177; doc. din 24 aprilie 1613

domnești, boierești și mănăstirești, fie băștinași, fie cei așezați cu învoială, care erau astfel asimilați cu cei dintâi”. Văzut așa, așezământul a fost „o dispoziție simplă și precisă: desființarea dreptului de strămutare a tuturor celor ce stau pe moșii și nu au pământ al lor”. O consecință a fost robirea oamenilor cu învoială. Așa că „dreptul stăpânilor de a urmări pe vecinii strămutați nu a fost desființat la un moment dat de legătura lui Mihai Viteazul, (...), ci dimpotrivă, legătura a statornicit pentru întâia oară acest drept”. Autorul susține că măsura fusese luată în 1594, ea înscriindu-se firesc în politica socială a acelor vremi. Și-o explică prin rațiuni economice: „ridicarea boierimii, care devenise neguțătoare de grâu, și nu prin motive fiscale, de asigurare a venitului fix al dărilor”¹⁷. Așadar, pentru noi, Mihai Viteazul a legiferat, primul, aducerea la urmă a fugarilor de pe moșii.

Pornind de la constatarea că „o acțiune antiotomană” ar fi presupus „o largă bază socială” și că „aliatul cel mai firesc al domniei împotriva stăpânirii otomane era țărănimea”, adică „o mare parte a producătorilor direcți” care „erau încă liberi”, cercetări istorice mai noi apreciază că „în interiorul hotarelor Țării Românești legătura lui Mihai a însemnat consolidarea juridică a șerbiei, măsură al cărei principal beneficiar urma să fie domnul însuși, deoarece din 185 de sate vândute în timpul domniei sale, 149 reprezintă achizițiile sale personale”. Măsura a fost deci, așa cum vor dovedi evenimentele ulterioare, o eroare – aceea „de a face o politică internă contradictorie cu cea externă...” și „probabil că (...) așezământul său a fost nu o concesiune făcută boierimii, ci o încercare de a substitui stăpânilor feudali autoritatea directă a domniei”. În condițiile în care domnul și colaboratorii săi (Buzeștii) aveau cele mai întinse domenii din țară, legalizarea legării de glie, nu de stăpânul feudal apare ca „încă un pas, decisiv, spre concentrarea puterii economice și politice”¹⁸.

Dincolo de orice explicații, urmarea imediată a măsurii lui Mihai Viteazul a fost hotărârea cu care domnia a realizat suprimarea micilor proprietari care își plăteau birul cu greu sau nu și-l puteau plăti. Rumânirea acestora a fost rapidă, ei devenind rumâni ai celor care le plăteau birul (și le luau ocina) sau rumâni domnești (la vânzare domnul includea în preț și birurile neplătite). „Năpăștile de biruri” sau „împresurările” nu sunt altceva decât vânzări silite, iar numărul lor în județul Buzău nu este deloc mic. Beneficiarii sunt mari boieri din anturajul domnului sau chiar domnul, după cum rezultă din actul de la 19 mai <1594> prin care se întărește Mănăstirii Banu satul Rătunda „care sa numește Groșăneasca de la Meteleu”, dăruit de Andronie vistier. Autoritatea fiscală supremă a țării, sub întărirea domnului, aprecia că sătenii „în satul lor ei au șapte biruri de plătesc ei năpăști” și că „nu pot ei să ducă dajdiile și birurile cu cnezii, ci vor să fie vecini, cum au fost și înainte”. Din această cauză se vânduseră rumâni lui Andronie. Impozitarea diferențiată a rumânilor față de proprietari, preferențială sau nu, rezultă clar din document prin mențiunea domnului că „i-am așezat pe toți să plătească cu săracii, care sunt la cei fără nimic”. Ba mai mult: „Iar acele 7 năpăști domnia mea le-am scos cu totul din catastihul domniei mele (...) astfel s-au aflat ușurați într-un an cu mai mult de 10.000 de aspri” (care fuseseră socotiți în

¹⁷ P.P. Panaitescu, *Dreptul de strămutare al țăranilor în Țările Române (până la mijlocul secolului al XVII-lea)*, în „S.M.I.M.”, vol. I, 1956, pp. 63-122.

¹⁸ A. Pippidi, *Despre statui și morminte*, Buc., Ed. Polirom, 2000, pp. 104-105, 109 și 115.

preț)¹⁹. Același procedeu va folosi și domnitorul care dăruiește Episcopiei Buzăului la 21 ianuarie 1597 satele Pojorății, Stănuleștii, Găvăneștii de Jos și Găvăneștii de Sus „care au fost toate cnezi”. Locuitorii lor „au venit ei singuri de a lor bunăvoie înaintea domniei mele de și-au vândut toate ocinile lor”²⁰. Satele Pojorății (atestat documentar în 1579²¹) și Stănuleștii, ambele dispărute azi, se aflau lângă Găvănești (în com. Săgeata). Pe lângă cei 11000 de aspri, domnul pusese la socoteală și dările. Mai târziu, sub Gavril Movilă (1616 și 1618-1620), documentele amintesc de un vecin din Găvăneștii din Coastă, fugit în Moldova și rob de tătari. El se întorsese în sat și fusese iertat de episcopie, în schimbul a 30 de galbeni²². Că documentul cu care fuseseră cumpărate aceste sate buzoiene, recunoscute ca sate ale lui Mihai Viteazul²³, mințea atunci când afirma că „au fost toate cnezi” și s-ar fi vândut de bună voie înțelegem tot după domnia lui Mihai Viteazul. Sătenii din Găvănești, sat atestat încă din 1547²⁴, încearcă să se răscumpere sub Radu Mihnea. Spre deosebire de „vecinii de moștenire”, „vecinii domnești” (adică moșnenii rumâniți silnic) se puteau răscumpăra mai ușor. De aceea, sătenii din Găvănești susțin că nu fuseseră vecini, ci cnezi vânduți, așa cum îi declarase actul din 21 ianuarie 1597. Tentativa lor „ca să se răscumpere, să scape de vecinie” eșuează deoarece judecata domnească adevărește că fuseseră vecini ai jupâniței Neaga vorniceasa, iar răscumpărarea li se refuză, fiind dați nepoatei vornicesei²⁵.

În monografia pe care o consacră marelui domnitor, Nicolae Iorga îi impută patronarea spoliei țăranilor: „Dar de când birurile erau prea grele pentru aceia care singuri trebuiau să le plătească, boierii cumpărau, în Țara Românească, moșiile pe care țăranimea, deznădăjduită, nu mai era în stare să le păstreze. Din plata unui bir, apoi a altuia, din răspunderea zaherelei cerute într-o zi și a celei din ziua următoare, creșteau și se întăreau drepturi asupra pământului acelor ce se vedea de la început că nu vor ajunge niciodată să arunce povara datoriilor. Hotarele celor puternici cotropeau astfel, pe calea legilor și a dreptății din obiceiuri, averea celor săraci. În curgerea de câteva zeci de ani, mai puțin decât o jumătate de veac, se săvârși astfel o schimbare hotărâtoare în stăpânirea moșiilor: aceeași prefacere se pregătise pe nesimțite pentru toate satele și neamurile „cnezilor”, și pentru toate ea se vădi cam în aceeași vreme, cu prilejul aceleiași crize bănești, care nimici pe cei mulți în folosul câtorva”²⁶.

După domnia lui Mihai Viteazul „împresurările” vor continua. La 8 iunie 1602 Dima din Plăcicoi vinde lui Preda stolnic o jumătate de ocină, vânzătorul fiind scos „de la birul de roșii aleși și din toate dajdiile”²⁷. Atunci când o ocină era vândută fără rumâni, acest fapt se menționa în mod expres în act, așa cum se întâmplă la 5 iulie 1612, când Badea postelnic vinde lui Dumitru negustor partea sa din Maxin, iar pe

¹⁹ D.I.R., B. Țara Românească, Secolul al XVI-lea, ed. cit., vol. VI, p. 119.

²⁰ *Ibidem*, p. 258.

²¹ *Ibidem*, vol. IV, p. 387.

²² Idem, Secolul al XVII-lea, vol. III, p. 525.

²³ I. Donat, *Satele lui Mihai Viteazul*, în „S.M.I.M.”, vol. IV, 1960, pp. 493, 499 și 500.

²⁴ D.I.R., B. Țara Românească. Secolul al XVI-lea, vol. II, p. 355.

²⁵ I. Donat, op. cit., p. 479.

²⁶ N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, Buc., Ed. Militară, 1968, pp. 99-100.

²⁷ D.I.R., B. Țara Românească. Secolul al XVII-lea, vol. I, p. 48.

rumâni îi eliberează²⁸. Presupunem că eliberarea nu fusese dezinteresată. Tot acum în documente încep să se înregistreze și primele proteste împotriva „năpăștilor de biruri”. Din 24 oct. 1614 datează o mărturie că Mihai Viteazul asuprise satul Șopârliga, din județul Saac, rumânindu-l din pricina birului cu bani puțini: „și le-a aruncat numai 12000 de aspri cu silnicie”²⁹. Satul Șopârliga va reuși totuși să se elibereze din rumânie abia în 1642, plătind Elincăi, nepoata lui Mihai Viteazul, 32 de galbeni „ca să fie oameni în pace și liberi”³⁰. Satele rumânite din cauza birului încearcă să iasă din starea de rumânie. Dacă această stare ar fi fost mai bună (așa cum pretind actele citate că înșiși sătenii ar fi venit și s-ar fi rugat să se vândă rumâni), de ce după nici o jumătate de veac satele fac orice e posibil să se elibereze? Emanciparea (judecirea sau megieșirea) pe care o încearcă satele Meteleu și Albești³¹, rumânite de Andronie vistier și dăruite mănăstirii Banu, eşuează însă. Ele sunt judecate de către Alexandru Iliș la 23 ianuarie 1617, dar cu toate că nu recunosc a se fi vândut vistierului, „rămân de lege”³². Totuși, eliberări individuale din rumânie au loc: la Măgura – 8 dec. 1617³³, ba chiar Gavril Movilă întărește răscumpărarea din rumânie a satului Găgeni, județul Saac, cotopt de Mihai Viteazul³⁴. La 1620, dintr-un document emis tot de Gavril Movilă aflăm despre satul Prundurești (lângă Tăbărăști, comuna Gălbinași, azi dispărut) că „această siliște de sat a fost cumpărată de Mihail voievod când a fost cursul anilor 7101” (adică 1592-1593), după care a rămas pustie, fără oameni. Deveniți rumâni domnești și neputând suporta noul lor statut, oamenii fugiseră, că doar nu intraseră în pământ! Domnul dăruiește siliștea Mănăstirii Izvorani³⁵.

Satul Maxin, slobozie a Mănăstirii Banu, este scutit de către Radu Mihnea la 15 iunie 1621 „de bir, găleată, fân, bou, oaie seacă, cal domnesc, miere, ceară, dijmă, de stupi, gorștina de oi și de porci, cai de olac, lucru domnesc și de toate slujbele și mâncăturile de peste an”, după ce „el a fost un sat risipit și spart de multe nevoi și răutăți mai dinainte vreme, de a fugit care unde a putut, ca niște oameni strămtorați de sărăcie până când a rămas satul pustiu”. Evenimentul se petrecuse imediat după rumânirea lor de către Andronie vistier. Dreptul mănăstirii de a-i aduce la urma și de a aduna satul prin crearea unei slobozii fusese dat de Alexandru Iliș; o carte de scutire le dăduse și Gavril Movilă, iar măsura de acum urmărea „întremarea adunăturii”³⁶. La 10 iunie 1622 Radu Mihnea vinde lui Antonie cămărașul satul Groșanii Trifului cu plasele Obidiții lui Crețul, Căldăreștii lui Stan și Mălăeștii de pe Călmățui. Satul fusese domnesc, cumpărat de Mihai Viteazul „pe aspri din vistieria domnească”. În 1621 Radu Mihnea îl vânduse cu 160 de galbeni gata, „dându-se acești aspri iarăși la treaba țării, unde a fost greutate și nevoie”, iar pe vecinii fugiți și risipiți să-i strângă

²⁸ *Ibidem*, vol. II, pp. 87-88.

²⁹ *Ibidem*, pp. 332-333.

³⁰ DANIC Buc., Documente istorice, CI/53, cop. Ms. 1233, f. 394-396; doc. din 27 mai.

³¹ Povestea documentată a robirii prin fals a satului Albești (Cacaleți de mai târziu) ne-o spune pe larg Pr. Sandu Tudor în *Bisericiuța satului meu*, în „Glasul bisericii”, nr. 7-8/1974 (XXXIII), pp. 728-735.

³² D.I.R., B. Țara Românească. Secolul al XVII-lea, vol. III, pp. 91-92.

³³ *Ibidem*, pp. 175-176.

³⁴ *Ibidem*, pp. 308-310; doc. din 27 ianuarie 1619.

³⁵ *Ibidem*, p. 467.

³⁶ *Ibidem*, pp. 42-43.

Antonie cămărașul³⁷. La 1632 acesta dăruiește satul Mănăstirii Banu, „însă numai ocina ogor”, fără vecini, pe care îi eliberează³⁸. Satul Obidiți, unul dintre cele „drepte domnești, cumpărate de Mihai voievod de la megieși”, este dăruit de Simion Movilă în 1602 lui Pană vistierul și întărit aceluiasi de Radu Șerban la 1609. Apoi Alexandru Iliș, la 1617, menționând că a rămas de la cumpărătoare pe seama domnească, îl vinde cu 360 de galbeni lui Costandin Celebiul, pentru nevoia și greutatea țării, când a mers domnul cu oastea la Schinder Pașa, pe apa Putnei³⁹. Tot acest domnitor întărește la 17 iunie 1623 lui Coman Coralici o ocină la Bărbuncești, toată partea lui Stoica din Iași, Izvorani și Mălureni, cumpărată în zilele lui Mihnea Vv „când a avut Stoica mare nevoie pentru dajdii”⁴⁰.

Înțelegem că dări mari au fost și pe vremea lui Mihnea Turcitul (1577-1583 și 1585-1591). Lor le-au urmat depozitățile lui Mihai Viteazul, printre care se numără alt sat din județul nostru, Mocești, azi dispărut, dar situat în vechime între Lipia de azi și orașul Buzău, în hotar cu Băncești, Smedești și Stănulești. Este atestat documentar la 23 oct. <1569>⁴¹ și s-a înglobat mai târziu orașului, dacă nu va fi dispărut ca atâtea multe altele. Lucrări mai recente disting între Mocești de lângă Lipia și Mocești de lângă Buzău, dar noi credem că a fost un singur sat, situat lângă Lipia, la poalele Dealului Moceștilor, însă moșia lui se întindea până la marginea târgului, în vadul Buzăului, așa cum vom vedea în continuare. Alte două sate cu numele Mocești au existat în fostul județ Saac, unul în com. Iordăcheanu și altul în com. Jugureni⁴². În timpul domniei lui Gavril Movilă sătenii din siliștea Drăgotești, Mircești, Smedești și Orcănești, „ce sunt pe această moșie Mocești”, s-au răscumpărat cu 60000 de aspri, pe care domnul i-a băgat în vistieria țării, „fiind dați iar în vistieria țării”⁴³.

Așa de mari au fost suferințele celor căzuți în rumânie încât fuga pe alte moșii a fost dublată de fuga din țară. Sursele documentare conțin multe exemple de acest fel, unele chiar din județul nostru. Printr-o carte episcopală din 18 iunie 1625 Efrem al Buzăului întărea eliberarea din rumânie a lui Avram din Brăiești cu feciorii lui. Rumân al Mănăstirii Pinu (Mare), Avram fugise în Țara Ungurească „și nici un folos n-au avut mănăstirea de la el”. Socrul acestuia, popa Tatul, „negociase” cu egumenul Metodie de la Pin, cu soborul și cu ctitorii condițiile eliberării: Avram să dea

³⁷ *Ibidem*, vol. IV, pp. 30-31.

³⁸ D.R.H., B. Țara Românească, ed. cit., vol. XXIII, 1969, pp. 600-604.

³⁹ D.I.R., B. Țara Românească. Sec. al XVII-lea”, vol. I, p. 31 și 360; vol. III, p. 164.

⁴⁰ D.R.H., B. Țara Românească, vol. XXIII, p. 530.

⁴¹ *Ibidem*, vol. VI, 1985, pp. 208-209.

⁴² *Catalogul documentelor Țării Românești*, ed. cit., vol. V și VI, sub nume.

⁴³ D.I.R., B. Țara Românească. Sec. al XVII-lea, vol. III, pp. 235, 261, 263-264 și 404. Satul Mircești despre care I. Donat susține că s-a răscumpărat în 1641 de la jupanița Elina, nepoata lui Mihai Viteazul, și pe care ea l-a dăruit lui Costandin vel postelnic în 1646, nu este cel din jud. Buzău, ci un altul din jud. Ialomița, fost și el sat al lui Mihai Viteazul (I. Donat, *op. cit.*, p. 498 și *Cat. doc. Țării Românești*, ed. cit., vol. V, p. 216 și vol. VI, pp. 160-161 și 163). Tot el susține că sub C-tin Șerban (1654-1658) jupanița Elina a dăruit la moarte toată moșia Mocești Mănăstirii Comana, dar la 1710 C-tin Brâncoveanu, „văzând că răposatul Mihai Vv au cumpărat această moșie cu banii țării ca să fie moșie a scaunului domniei acestei țări, iar în urmă Gavril Movilă... banii ce i-au luat i-au dat iar în vistieria țării”, hotărâște că „n-au avut doamna Elina nicio treabă ca să închine acea moșie mănăstirii Comanii” („Arh. Soc. Șt. și lit. din Iași”, I (1889), pp. 118-120).

mănăstirii 64 de oi, 3 foi de brânză și 50 de galbeni, în total 80 de galbeni⁴⁴. La 29 iunie 1625 Alexandru Coconul întărește prin hrisov domnesc tranzacția⁴⁵. În legătură cu satul Brăiești, unul dintre cele mai vechi din zonă, documentele consemnează o întărire a lui moșnenilor de acolo, lui Braia, Mihaiu, Neacșul și Coman Băuză cu cetele lor, deoarece fusese al lor „încă de mai înainte vreme, de la ceilalți bătrâni domni de demult de la începutul țării”. În zilele lui Alexandru Iliăș satul avusese pâra cu Negoită și Mihai postelnici din Sărata, care îl revendicau pentru Mănăstirea Pinu (Mare), ca danie a lui Stanciu vistiari, strămoșul lor. Domnul dăduse 12 megieși, printre care Voinea din Posobești și Neagul al lui Marco din Scăiani. Rămăși de lege, postelnicii cer 24 de boieri, dar vor pierde⁴⁶. Satul reușește să se mențină moșnenesc până în 1636 când aflăm că jumătate se vânduse lui Mihalcea portarul din Pătârlagele cu 24000 de aspri. Deși hrisovul de întărire menționează că meghiașii vânduseră „din bunăvoia lor”, vremurile nu erau potrivite pentru așa ceva⁴⁷. Iată de pilda cum, cu ocazia unei alte vânzări de pământuri la Negoșina, zapisul strecoară precizarea că tocmeala se făcuse în zilele lui Alexandru Vv „și a fost în băjenie”⁴⁸.

Un alt sat al Mănăstirii Banu cumpărat în maniera cunoscută a fost Rușetul. După aservire, „au robii tătarii toți rumânii, rămânând moșia și pământul pustiu”. Satul este scutit de dări pe timp de trei ani⁴⁹. Nu numai Episcopia Buzăului a beneficiat de scutiri pentru rumânii săi, ci și celelalte mănăstiri mai importante ale zonei: la 8 martie 1628, Mănăstirea Menedic⁵⁰, la 7 martie 1639, Mănăstirea Aluniș⁵¹ și la 4 august 1636, Mănăstirea Bradu⁵².

Moșiile fără rumâni nu aveau mare căutare. Se vindeau doar când cumpărătorul mai avea acolo moșie, cum e cazul unei sfori din Maxin pe care megieșii o vând egumenului Samuil de la Mănăstirea Banu, precizând: „ocina seacă, fără rumâni, 50 de stânjeni”⁵³. Ocina fără rumâni se mai numea și ocină „mu(i)erească”⁵⁴. Goana aprigă după rumâni a determinat ca și eliberarea din rumânie să se facă cu greutate, proprietarii urmărind pe orice cale menținerea rumânilor. Așa se întâmplă cu Mihai

⁴⁴ D.I.R., B. Țara Românească. Sec. al XVII-lea, vol. IV, p. 530.

⁴⁵ *Ibidem*, pp. 533-534.

⁴⁶ D.R.H., B. Țara Românească, vol. XXIII, pp. 298-299.

⁴⁷ *Ibidem*, vol. XXIV, p. 374; doc. din 13 iulie. Acest document confirmă fraților Căndești moșii și sate la Furești, Pătârlagele, Tega (cu munții), Bădeni, Opăriți, Moisica, dealul Săsenilor, dealul Căndeștilor, dealul Drăgoteștilor, Mircești, Mocești, Vadul Bădicești și Jigoreni, pe care le obținuseră cu 101080 de aspri gata (Gion D. Ionescu, *Domeniul Drajna de Jos din județul Prahova*, în „Rev. arhivelor”, vol. LIV, nr. 3/1992 (LXIX), p. 261).

⁴⁸ D.R.H., B. Țara Românească, vol. XXI, p. 281; doc. din 15 mai 1626.

⁴⁹ D.I.R., B. Țara Românească. Sec. al XVII-lea, vol. IV, p. 561; doc. din sept., f.z., 1625.

⁵⁰ D.R.H., B. Țara Românească, vol. XXII, pp. 57-58.

⁵¹ DANIC Buc., Mân. Bradu, Hanu Greci, Codreni, III/8, cop., ib., III/10.

⁵² D.R.H., B. Țara Românească, vol. XXV, p. 392. Încă de la 20 aprilie 1632 Leon Vv scutise toate mănăstirile din țară de dijma stupilor, gorștina oilor și a porcilor, de vinărici, cai împărătești, împrumut, vin domnesc și de toate slujbele și mâncăturile de peste an din țară. Împreună cu mitropolitul, episcopii și egumenii Domnul hotărâse că „ceea ce este dat, să fie dat, iar de acum înainte să nu mai dea” (D.R.H., B. Țara Românească, vol. XXIII, pp. 245-249).

⁵³ *Ibidem*, vol. XXII, p. 360; doc. din 20 noiembrie 1628.

⁵⁴ DANIC Buc., Ms. 173, f. 267; doc. din 10 mai 1654, semnalat nouă de cercetătorul Ion Dedu. Mulțumiri și pe această cale!

postelnicul din Sărata căruia îi reveniseră câțiva rumâni domnești ai doamnei Stanca, soția lui Mihai Viteazul. Pentru răscumpărare, oamenii i-au dat 120 de ughi, dar boierul a declarat la judecată că nu a primit toți banii, vrând „ca să-i robească”. Pe baza probei cu martori și a refuzului de a presta jurământul, instanța domnească hotărăște la 11 septembrie 1633 să-i elibereze pe rumâni⁵⁵. Că răscumpărările din rumânie erau o afacere înțelegem la 13 decembrie 1637 când Pavel postelnic din Stănțești vinde lui Iancu căpitan o ocină, păstrându-și rumânii: „iar rumânii de acolo să se răscumpere de la Pavel postelnic, cum se răscumpără și alți rumâni de la alți boieri...”⁵⁶. Goana după câștig a determinat apariția unor fenomene sociale și funciare atestate documentar doar în Țara Românească. Regula generală a fost vânzarea (și răscumpărarea) rumânilor cu ocină cu tot. Iată însă că am întâlnit și vânzarea pământului fără rumânii care lucrau pe el, răscumpărarea rumânilor „numai cu capul”, fără ocină, sau invers, vânzarea „numai cu capul”, fără ocină. Așa, de exemplu, la 1620 Stanca din Găvănești se răscumpără din rumânie, dar „numai capul lui, fără ocină”⁵⁷.

Din cauza fugii masive a rumânilor, domnitorul Matei Basarab se vede obligat să instituie noi măsuri spre a o stăvili. Mai întâi, el admite unor mânăstiri „să strângă pe toți rumânii de pe unde sunt fugiți și risipiți în țară, fie sat domnesc, boieresc sau călugăresc, la târguri sau în slobozii”. O asemenea permisiune s-a dat Mânăstirii Mislea, ai cărei rumâni fugiseră în satul Aninoasa, din județul nostru, iar de moșie erau din Pătărlagele, satul mânăstirii. Domnul porunca „să-i ducă cu toate bucatele lor (...) care pe unde vor fi, să-i ducă la moșiile lor”. Dacă-i va împiedica cineva, „se vor lua 6 boi domnești de la acel sat și va avea mare certare de la domnia mea”⁵⁸. Mai apoi, văzând domnul că de la o vreme rumânii „s-au învățat răi și hitleani și fugari”, a ținut sfat cu arhieriei, cu boierii mari și mici și cu toată țara și a hotărât că „cine nu va merge la moșia lui să-și ia bir și taler, acea moșie și acel om să fie pe seama domnească”⁵⁹. Această măsură adâncește în plan social urmările nefaste ale reformei fiscale din 1635 a lui Matei Basarab (așa-zisa „samă a talerului”), apăsând din greu asupra țăranimii. Fiindcă fuga și risipirea satelor nu au încetat, s-au dispus noi măsuri: întărirea pazei plaiurilor (la graniță), „hiclenilor” fugari li se confisca averea de către domnie, sumele datorate de birnicii fugari erau recuperate nu doar de la consăteni, ci și de la slujbașii care păzeau granițele. Avem numeroase confirmări în județ. Astfel, la 20 ianuarie 1645 satul Băncești vinde 6 stânjani de ocină, din apa Buzăului până în hotarul Moceștilor, ai lui Stanciu Șchiopul, „pentru partea lui de bir și de miere”, proprietarul fiind fugit⁶⁰. În 1647, alături, la Smedești, se vând 15 stânjani ai lui Dumitru Edu, „de mare nevoie, căci a fugit de bir”, rămânând birul în seama satului și au plătit cum au putut, de la casele lor. Nemaiputând plăti, domnul le-a poruncit să-i

⁵⁵ DANIC Buc., Achiziții noi, CVII/1.

⁵⁶ Idem, Ep. Bz., LVIII/6; cop. Ms. 173, f. 523.

⁵⁷ D.I.R., B. ..., Sec. al XVII-lea, vol. III, p. 525.

⁵⁸ Idem, Ms. 466, f. 63 v; doc. din 14 iunie 1638.

⁵⁹ Idem, Mitropolia Țării Românești, CXXII/9.

⁶⁰ Idem, Ep. Bz., X/17.

vândă ocina⁶¹. Același domn întărește prin hrisovul său din 20 iunie 1649 mai multe cumpărături ale lui Radu mare logofăt din Cocorăști, printre care și stânenii lui Edu⁶².

Documentele secolelor al XVI-lea și al XVII-lea vorbesc despre diverse categorii de biruri, așa că o analiză a lor, fie ea și sumară, se impune. Existau atunci dări de repartiție (birurile) și dări de cotitate (dijme din cereale, vin, vite etc.), acestea putându-se achita în natură, în muncă sau în bani. Ca principală obligație fiscală, birul sau darea a crescut permanent în perioada analizată, urmând evoluția ascendentă a obligațiilor țării către Poartă. La mijlocul sec. al XVI-lea birul era (în medie) de 100 de aspri (sau bani), la sfârșitul secolului de 900 de aspri, iar în secolul următor de 1600 de aspri. Gospodăria țaranului liber reprezenta atunci baza sistemului fiscal al statului feudal românesc. Ce însemna birul pentru o astfel de gospodărie? Ca să poată fi plătit, era nevoie să se vândă anual 20 de oi, sau 2 boi buni, sau cca 230 kg. de grâu (sub Mihai Viteazul). Pentru un neavizat mulțimea birurilor care apar în documentele vremii este de-a dreptul năucitoare. Trebuie să ținem cont însă că numele birurilor diferă după subiect (bir de roșii sau rușala, bir slujitoresc, bir vornicesc, bir popesc), după obiect (birul boului, birul calului, bir de oaie seacă sau oaia/ berbecul de sulgiu), după termene (bir de lună, bir de iunie, seama mare) etc. Dările de cotitate au fost: oieritul, gorștina, stupăritul (albinăritul) și vinăriciul. Toate au avut tendința de creștere exponențială și de transformare a lor din dări în natură în dări de bani. Satele mai erau obligate la conace și mertice (găzduirea și întreținerea slujitorilor domnești, fiscali), să dea cai de olac (pentru transmiterea veștilor) și să presteze diferite munci și slujbe pentru domnie, oaste sau în interes public⁶³.

Sistemul de strângere a dărilor a fost și el diferit. Sub domnia lui Matei Basarab s-a recurs la închirierea (arendarea) străngerii unui anumit fel de bir. Pe baza evaluării capacității contributive a fiecărui sat și județ, domnia vindea dreptul de a strânge o dare sau alta boierilor. Ei plăteau efectiv vistieriei domnești impozitul respectiv, urmând să organizeze în beneficiu propriu strângerea banilor pe teren, de la fiecare contribuabil. Birarii de județ erau adevărate roiuri de tăuni care bănuiau satele, dedându-se la mari silnicii și abuzuri. Așa au procedat birarii de oraș care strângeau galbenul de fum și birul moldovenesc. La sesizarea episcopului Efrem, domnul îi somează să lase în pace pe oamenii episcopiei din Buzău și din Găvănești, pe care el îi scutise⁶⁴. Un deceniu mai târziu „au ținut județul Buzău de birărie” Dumitrașco stolnic și Marco mare armaș. Megiașii din Schiopeni și-au „năpustit” moșiile și au fugit, birul lor plătindu-l birarii. În compensație, domnul i-a rumânit pe băjenari, dându-i cu moșii cu tot platnicilor. Fugarii însă s-au întors și s-au angajat prin zăpisi cu martori și soroc „să dea banii cheltuiți pentru ei de când au fugit și până la zi”, 250 de ughi, iar de nu, să rămână rumâni, așa cum rânduise domnul. Actul e scris de Jipa postelnic din Vernești⁶⁵. Arendașii de biruri, mari boieri, subarendau la rândul lor strângerea birurilor. Astfel, în 1647 „au umblat prin județ” cu un catastih de bir de iunie și cu

⁶¹ Idem, Doc. istorice, MCDXXXI/7; doc. din 10 martie.

⁶² *Ibidem*, CLXV/62.

⁶³ *Istoria dreptului românesc*, ed. cit., vol. I., pp. 330-334.

⁶⁴ D.R.H., B. Țara Românească, vol. XXIV, doc. nr. 314 din 1 iulie 1634.

⁶⁵ DANIC Buc., Ep. Bz., XVII/6; doc. din 23 aprilie 1646.

altul de bir de oaie seacă Drăghia, Necula al Stoicăi și Radu al lui Rachil, toți din Vernești. Primul bir era arendat de Mircan, iar al doilea de Panait și Apostol Macri. „Birarii” din Vernești „mâncaseră” din bani 7 și, respectiv, 15 galbeni, dar fuseseră descoperiți și constrânși să restituie „gloaba” arendașilor. Se împrumutaseră la Jipa postelnic, dându-i zapise la mână⁶⁶. La 8 martie 1648 Sava căpitan, Jipa postelnic și Dumitru căpitan se plâng că „pe vremea când au ținut ei județul Buzău de birărie” satele Lipia și Mocești nu au dat birul, plătindu-l ei. Matei Basarab scrie episcopului Ștefan și lui Moise spătar să pună satele să jure pe Evanghelie că au dat toți banii. Dacă vor jura, „să-și apuce pe oamenii lor, care au fost birari dintre ei, să dea banii până vor umplea seama banilor domnești”⁶⁷.

Un fugar rămânea nesupărat numai atâta timp cât nu era depistat. Oricât de târziu ar fi fost găsit și oriunde, el era „adus la urmă” pe moșia de unde fugise. Satul care îi plătise obligațiile își organiza cete de „gonaci”, adevărate puteri ale sărăciei, care îi prindeau pe fugari și cu tot avutul lor îi aduceau la obârșii. Nu li se împotriva nimeni de teama gloabei celor 6 boi domnești, ba aveau chiar întregul concurs al autorităților. Viața celor aduși la urmă devenea un iad. Pe lângă dările generale, către stat, rumânii datorau stăpânului moșiei găleata, dat și lucru. „Sub numele de găleată se înțelegea dijma din produsele pământului; datul consta din dările pentru pășunatul vitelor, numite în general bucate, lucrul era claca”⁶⁸. Cei aduși la urmă suportau bătăi și umiliri, dări în plus pentru a fi „dați pe brazdă”. Stăpânul și oamenii lui erau mereu „cu ochii pe ei”.

*

Baza juridică a relațiilor politice, economice și sociale din Țara Românească a celui de-al doilea sfert al secolului al XIX-lea a format-o Regulamentul organic. În cap. III, „Finanța”, secțiunea IV se ocupă de „Chipul catagrafilor și împlinirii dajdiilor și altor dări”. Art. 69 prevedea obligativitatea fiecărui proprietar sau sat de a întocmi catagrafia, adică „foae de toate familiile ce se vor afla lăcuind pe acea moșie”⁶⁹. La lucrare participa preotul satului și 6 locuitori dajnici aleși din tot satul. Aceste prevederi fuseseră deja aplicate, deoarece încă din 1831 satele își aleseseră pârcălabi „după glas(ul) celor mai mulți săteni și s-au așăzat la fieșcare sat ale acestui plai spre împlinirea birului visterii și a cutii satului”. La satul Bozioru pârcalab a fost ales Ion sin Radu Minciună, la Scăeni Dragomir sin Nicolae Croială, iar la Posobești Vasile sin Nan. Iată acum și numele „a șase săteni cei mai bătrâni și cinstiți (...) ce s-au ales (...) și s-au așăzat epitropi cutii fieșcăruia satu dinpreună cu preot(ul) și stăpânu moșii”: la Bozioru: preot – popa Nedelcu, moșnean – Toader sin Popa Radu, cutia s-a așezat la Pavel sin Marcu Spoială, epitropi: Negoită sin Stănilă Slabu, Ion sin Stan Minciună, Ion sin Radu Spătar(u), Moise sin Șarban și Stănilă Torcea. La satul Scăeni: preot sat – popa Zaharia, moșnean – Radu Bordei, cutia la Ilie sin Ene Budoianu, epitropi Radu

⁶⁶ Idem, Doc. istorice, CXLIX/218 și CXLIX/218 A, ambele din 2 iulie.

⁶⁷ *Ibidem*, CXLIX/219.

⁶⁸ C. C. Giurescu, *op. cit.* p. 359.

⁶⁹ *Regulamentul organic*, f.e., Buc., 1832, p. 29.

sin Manea, Nicolae sin Marin, Mihai sin Budoianu, Neagu Slabu și Ion sin Călin⁷⁰. După stabilirea regulilor de funcționare a acestor casierii sătești și de recenzare a datornicilor, art. 75 stabilea: „Capitația ce trebuie să plătească fără osebite orice familie (...) este hotărâtă fără schimbare câte lei 30 pe an”. Acest impozit unic datorat statului era individual (pe cap de familie) și se plătea trimestrial, dar „toți lăcuiitorii acelor sate vor fi răspunzători unul pentru altul” (art. 78)⁷¹. Pe lângă capitație, o familie țărănească suporta în perioada regulamentară și alte dări, mai ales cu caracter local. Sătenii își plăteau singuri preotul, dascălul și țârcovnicul. Aceștia li se adaugă cu începere din 1838 și învățătorul. Tot ei plătiseră și plăteau pe pârcălab (un fel de secretar de primărie) și pe vătășel. Prin munca sătenilor se ridică acum magaziile (sau pătulele) de rezervă, casa de sfat (primăria) și școala. Țăranii munceau pogoanele de pe care se recoltau cerealele pentru magaziile de rezervă. Alte necazuri și obligații le revin ca urmare a acțiunii de „aducere la linie” (sistematizare) a satelor.

Pentru a putea aproxima tabloul dărilor și obligațiilor la care erau supuși acum țăranii trebuie să intrăm în miezul relațiilor de producție din agricultura perioadei. O vom face cu ajutorul Secțiunii VII, „Drepturi și datorii reciproce între proprietar și al său satean” (art. 138 – 146) din „Regulamentul organic”. Noile reglementări urmau a se aplica începând cu 23 aprilie 1832. Împărțind clăcașii în trei categorii după numărul vitelor de muncă (frunțașii – 4 boi și o vacă, mijlocașii – 2 boi și o vacă și codașii sau pâlmașii – fără vite de muncă), legiuirea obliga proprietarul de moșie să asigure fiecăroră pământ (loc de casă, curte, grădină; islaz – câte o jumătate de pogon de vită mare; fâneață – 3 pogoane și loc de arătură – până la 3 pogoane). Dacă moșia avea pădure, clăcașilor li se asigurau lemne de foc din crângurile sau pădurile alese de proprietar. Dacă locuitorii aveau mai multe vite sau voiau mai mult pământ de arătură (așa-zisele prisoase), ei se învoiau prin bună înțelegere cu proprietarul (art. 140).

În schimbul acestor foloase, clăcașul lucra 12 zile pe an pentru proprietar cu vitele sau cu palmele (art. 141). Într-o zi de lucru el executa, pe categorii, un anume volum de muncă (nartul, art. 142). Tot satul dădea proprietarului 4 oameni pe an ca slujitori sau slugi la suta de familii (art. 143). De pe moșiile mici, unde proprietarul nu putea da sătenilor pogoanele legiuite, cei rămași fără pământ „vor putea să se mute pe alte moșii”, după o anumită procedură (art. 144)⁷². Clăcașii mai datorau stăpânului o zi de plug pe an și transportul unui car de lemne, transformate fiecare, dacă lipseau vitele, în câte trei zile de muncă.

Țăranii plăteau dreptul de a folosi pământul proprietarului nu doar în muncă, ci și în produse (dijma luată din recoltele obținute) sau în servicii. Uneori, toate obligațiile sau cea mai mare parte a lor se plăteau în bani. De aceea, la fiecare trei ani Obșteasca adunare încheia „tabelă” cu prețurile de mijloc, orice neînțelegeri urmând a fi soluționate, luându-se în calcul doar aceste prețuri⁷³.

Implementarea prevederilor regulamentare în agricultura Țării Românești va genera modificări de esență în structura relațiilor agrare. Aplicarea noii legi a

⁷⁰ Dir. Jud. Buzău. Arh. Naț., Ocârmuirea jud. Buzău, 92/1831, f. 10, 11, 14; doc. din 1831, f.l.z.

⁷¹ *Regulamentul organic*, ed. cit., pp. 31-32.

⁷² *Ibidem*, pp. 58-65.

⁷³ Dir. Jud. Buzău Arh. Naț., Subocârmuirea plaiului Pârscov., 23/1831, f. 26 v și 36, imprimat.

„reciproacelor” a fost bine organizată în județ. Satele au primit o circulară din 20 septembrie 1831 a marelui vistier Alexandru Vilara cu extrase din Regulament. Din ea lipseau însă tocmai părțile „litigioase”, cum ar fi prevederile art. 143 despre „dijma în oameni” (N. Bălcescu), adică despre slujbașii volnici⁷⁴. În primăvara următoare se difuzează o „Instrucție povățuitoare de măsurile prin care s-ar cuveni să-s puie în lucrare nouăle întocmiri ale clăci(i)”, în care se precizează, pe categorii, pogoanele ce urmează a fi primite de clăcași⁷⁵. Toate extrasele care au ajuns în sate subliniau „avantajele” noii legiuiri și arătau că relațiile dintre clăcași și stăpânii de moșii se întemeiau pe o echitabilă reciprocitate de drepturi și îndatoriri. Esențial rămâne că munca țăranilor devenise factorul dinamizator al procesului de producție agricolă, de aceea ei erau obligați prin lege să presteze zilele de clacă „în orice vreme, după cum o vor cere trebuințele sale” (adică ale proprietarului)⁷⁶. Cel mai mare motiv de nemulțumire a țăranului a constat în limitarea dreptului său de a folosi toată moșia (lucrând oricât teren ar fi vrut și crescând câte vite ar fi dorit). Ambele limitări loveau greu gospodăria țărănească tradițională, care se ținea din cultivarea pământului și din creșterea vitelor. Aceasta este însă „diferența specifică” a noii perioade de evoluție a economiei agrare românești: cultivarea rezervei (partea de moșie nedată țăranilor) și ridicarea productivității muncii pe această parte prin folosirea perioadei optime pentru fiecare cultură și lucrare agricolă și prin respectarea „tehnologiei” îmbunătățite vor aduce proprietarilor un surplus de producție care va lua drumul comerțului, mai ales al exportului ce devenise liber în urma tratatului de la Adrianopol (1829). Mari nemulțumiri a provocat în plaiurile județului Buzău instituirea prin Regulament a unui monopol al proprietarilor (arendașilor) asupra desfacerii de produse alcoolice, asupra exploatării morilor, eleșteelor etc. În reglementarea relațiilor de muncă își face apariția contractul (învoielile agricole) între părți, mult încurajate în timpul domniei lui Gh. Bibescu (1842-1848).

Principalul mijloc de protest al țăranului împotriva acestor dări și obligații care depășeau posibilitățile lui de plată rămâne și acum fuga. La început se mai speră în intervențiile despovărătoare ale administrației. Este cazul sătenilor din Lunca Frumoasă (comuna Pârscov) care la 4 februarie 1832 semnalau subocârmuirii că le lipsesc din tabla de capitație 13 nume – 8 morți, 4 fugiți și 1 scutit militar. Ei sperau să li se scadă din datorie sumele aferente acestora. Numai că pe întreaga perioadă pe care fusese întocmită catagrafia capitația se încasa la nivelul la care fusese fixată inițial. Cât despre fugari, li se aduce aminte că aveau datoria de a-i prinde și a-i aduce la urmă⁷⁷. În același an clăcașii de pe moșia Ulmet (com. Bozioru) a Episcopiei Buzăului se plâng tribunalului de abuzurile arendașului Mihai căpitan Geambașul. Jalba enumeră în final nu mai puțin de 11 săteni care fugiseră de pe moșie din pricina abuzurilor⁷⁸.

⁷⁴ *Ibidem*, f. 10.

⁷⁵ *Ibidem*, f. 19, doc. din 22 aprilie 1832.

⁷⁶ Regulamentul organic al Valahiei. Secția VII. Capitolul III. Art. 140-146. Țărani și proprietari. Proiect, Buc., f. an și ed., p. 11 (exemplar la B.A.R., III 48873).

⁷⁷ D. J. Arh. Naț. Buzău, Subocârmuirea plaiului Pârscov, 32/1831, f. 1.

⁷⁸ Idem, Tribunalul jud. Buzău, s. I, 9/1832, f. 2; jalba nedată.

Aveau loc și unele încurcături catagraficești. Astfel, la 16 mai 1833 Gheorghe Ungureanu din Berca, unde nici nu era înscris în tablă, voia să se mute la Unguriu, dar sătenii de acolo nu-l primeau⁷⁹. Ca tot pășitul, ei știau, probabil, că ungurenii, fugiți în număr mare de peste munți și stabiliți în satele din Buzău, Prahova și Saac⁸⁰, erau mai ales bărbați tineri și nestatornici. Comisia catagraficească a primului period îl găsisse pe Andrei sin Voicu Bercu din Scăeni în satul Posobești ca proaspăt căsătorit. Prin urmare, „m-au așăzat numiți(i) lăcuttori la cutia acelu sat, unde am și răspuns ce(e)a ce mi s-a cerut până acum”. Dar, părinții lui fiind moșneni, după căsătorie i-au dat partea de pământ ce i se cuvenea la Scăeni: „am luat pământ dă zestre în moșia Scăeni”, zice el, confundând puțin lucrurile, căci pământul de zestre din Scăeni nu putea fi de la nevastă, ci de la părinții lui. Bănuim că însurătoarea se făcuse fără acordul părinților băiatului, prin „fuga la (după) nevastă”. Împăcarea între familiile înrudite fără voia lor fusese urmată de nuntă și de acordarea drepturilor cuvenite băiatului. După aceasta, „sunt acum 3 ani de când m-am tras la pământul meu, unde m-am și statornicit, făcându-mi casă dă locuit și toate cele trebuincioase”. Dările cutiei le plătise tot la Posobești. Cu toate acestea, moșneanul se vedea amenințat în 1837, fapt ce îl face să afirme cu mândrie: „au venit la mine cu zorul și vor să mă ridice din pământul proprietatea mea și să mă ducă în satul lor, măcar pă ce temei, căci eu păcătosul nici în tabla acelu sat nu sunt, nici clăcaș nu am fost”⁸¹. Tot așa, după multe reclamații, cercetări și „zmăcinări sufletești”, se dovedește că Ștefan Miercan, fugit din Podul Muncii la Scăeni, era în realitate fiul lui Drăgoi Croială din Scăeni și pe vremea întocmirii primei catagrafii fusese slugă acolo, după care revenise în familie⁸². Cu toate „deslușirile” luate din cercetări, peste un an se solicita încă aducerea lui la urmă⁸³. Proasta circulație a informațiilor era de vină că nu știa stânga ce făcuse dreapta.

În general, fuga de pe moșie era cauzată de înăsprirea condițiilor de viață pentru clăcași ca efect al aplicării noilor reglementări asupra capitației și relațiilor agrare. Mulți proprietari și arendași au făcut atunci din aceste noi reglementări un prilej de profit. Până la lămurirea și așezarea lucrurilor în matca legalității, orice schimbare duce la exagerări, de data aceasta la înrăutățirea situației sătenilor. Chiar Marea Vornicie a Trebilor din Lăuntru avertiza la 31 octombrie 1831 Ocârmuirea Buzău că unii din proprietarii de moșii, „îndemnați fiind din cugetele lăcomii sau din reaua năvălire, îi asupresc pe clăcași în feluri de chipuri nepravilnice, îndatorându-i prin silnice mijloace unii la clăcuire de mai multe zile, alți(i) cu a le da oameni dă lucru mai mulți peste obșteasca hotărâre de 4 la sută și alți(i) cu alte asemenea necuvincioase chipuri îi silește (!) la nepravilnice dări, pentru care sfârșituri s-ar fi luat

⁷⁹ Idem, Subocârmuirea plaiului Pârscoav, 23/1831, vol. I, f. 64.

⁸⁰ Numit și Săcuieni, acest de pe urmă județ s-a desființat la 1 ianuarie 1845, împărțindu-se între celelalte două. Buzăului i-au revenit atunci și le va păstra până azi satele de pe Valea Buzăului (fostul plai Despre Buzău, cu reședința la Sibiciu) și satele din plasa Tohanilor, pe care însă, parțial, le va pierde mai târziu. Arhiva Ocârmuirii județului Saac și a plaiului Despre Buzău se păstrează la D. J. Arh. Naț. Prahova, Ploiești.

⁸¹ D. J. Arh. Naț. Buzău, Subocârmuirea plaiului Pârscoav, 127/1837, f. 126; doc. din 20 mai.

⁸² *Ibidem*, 128/1837, f. 227; doc. din 17 ianuarie 1838.

⁸³ *Ibidem*, 135/1838, f. 427; doc. din 21 ianuarie 1839.

de la preoții și jurații satelor eczamblarurile tipărite ce s-au trimesu și s-au împărțit de la stăpânire pe fieșcare sat spre cunostința datorii fieșcăruia sătean către proprietar și (a) proprietarului către sătean”⁸⁴. Răspunsul liniștitor al Subocârmuirii Pârscov că „îndatoririle reciproace să urmează întocmai după pravilnica hotărâre” și că extrasele din legiuire se găseau în fiecare sat era de-a dreptul mincinos⁸⁵, de vreme ce chiar slujbașii subadministrativi îi ajutau (și nu dezinteresat) pe arendași și proprietari. Astfel, la 10 februarie 1832 Costache Pâcleanu cerea sprijin împotriva clăcașilor de pe moșia Pâcelele care “nu se supun am (!) plăti drepturile moșii”⁸⁶.

Regulamentul organic limitează la maximum dreptul de strămutare. Îl admite pentru cei care „nu au deplin pogoanele legiuite”, dar o data la 7 ani, în ultimul an al perioadei, pe bază de cerere făcută cu un an înainte către autoritățile administrative și sătești (satul de plecare și de așezare) și numai după plata anticipată a dajdiei, a datoriei față de sat și după „desfacerea curată de datoriile reciproace”⁸⁷. Pentru ceilalți săteni strămutarea devenea aproape o imposibilitate, condițiilor de mai sus adăugându-li-se: căsătoria cu o femeie sau moștenirea unei ocine de pe altă moșie, cerere cu 6 luni înainte de Sf. Gheorghe către proprietar și ocârmuire, plata în numerar pe întregul an a datoriilor proprietății, renunțarea la toate plantațiile și sădirile făcute în folosul acestuia și numai „câte unul sau cel mult doi părinți cu ai familiei lor” (art. 144)⁸⁸. Aceste măsuri nu trebuie să surprindă. Numai lucrând pe moșie clăcașul își realiza „menirea firească”. De aceea, logofătul Vasilache, proprietarul moșiei Frasin, se plânge că un Ion sin Șarban, clăcaș, s-a strămutat fără știrea sa și „fără să să răfuiască de drepturile moșii”, pe o moșie vecină cu Plopeasa. Fără nici un fel de cercetare, se dispune ca fugarul să fie adus la urmă⁸⁹. Iancu Criteanu, arendașul moșiei Scorțoasa, face și el cunoscut că 2 clăcași, Stan Bonciu și Toma Holteiu, au fugit de pe moșie în satele Căndești de Jos și, respectiv, Săseni, din plasa Sărății, lăsând satul împovărat cu capitația lor, iar pe el păgubaș de clacă⁹⁰. Nu grija pentru sat îl frământa pe arendaș !

Împotriva abuzurilor proprietarilor și arendașilor reclamațiile la organele locale și centrale se țineau lanț. Nereguli se semnalează la Joseni, proprietar Iordache Slătineanu, arendaș Hristodor, la Măgura, arendaș Ștefan Antonescu, la Pârscov, arendaș Atanasie Șăinoiu, la Brăiești și Pinu, arendaș Moise Ciută, în unele dintre aceste locuri făcându-se chiar cercetări care dau câștig de cauză sătenilor. De aceea, cu raportul 2882/14 iulie 1833, subocârmuitorul plaiului Pârscov este avertizat: „Ocârmuirea și acum îți poruncește ca în viitorime să fii cu cea mai vie priveghere asupra aceștii socodeli (!) spre a lipsi cu totul niște asemenea zmăcinări din partea lăcuiitorilor cari neputând suferi asupririle ce li să fac de către proprietari și arendași își

⁸⁴ *Ibidem*, 23/1831, f. 5, adresa cu nr. 9079.

⁸⁵ *Ibidem*, f. 8, adresa nr. 100 din 17 ianuarie 1832.

⁸⁶ *Ibidem*, f. 10.

⁸⁷ „Instrucție povățuitoare de măsurile prin care s-ar cuveni să-s puie în lucrare nouăle întocmiri ale clăci(i)”, trimisă de ocârmuire în copie Subocârmuirii plaiului Pârscov, cu nr. 1003/22 aprilie 1832 (*Ibidem*, f. 19, punctul d).

⁸⁸ D.C. Sturdza Scheeanu, *Acte și legiuri privitoare la chestia țărănească*, vol. I, Buc., 1907, p. 246.

⁸⁹ D. J. Arh. Naț. Buzău, Subocârmuirea plaiului Pârscov, 23/1831, f. 72; doc. din 10 iunie 1833.

⁹⁰ *Ibidem*, f. 82; doc. din august 1833.

lasă casele și munca lor și aleargă la stăpânire spre a-și afla răpaos”⁹¹. Dar fugile și aducerile la urmă nu vor conțeni. Din satul Bozioru fugise un Dumitrache Tătarul, iar capitația lui de 100 de lei o plătise Negoită Slabu, pârălabul satului. Ca despăgubire, el dăduse creditorului o livadă de pruni a fugarului. Acum reclama tribunalului că livada fusese cotropită abuziv de un alt sătean, căci așa se întâmplă atunci când e rost de luat ceva pe degeaba: sar mai mulți⁹². Tot din Bozioru fugise în 1833 Ion sin Ene Torcea și „se sprijinise” la satul Begu, în plaiul Despre Buzău. De acolo fusese ridicat de gonaci spre a-l aduce la urmă, dar potera neputând trece apa Buzăului care venise mare, noaptea împricinatul se făcuse nevăzut și „fiind că fără îndoială urmează a trece la sat Begu unde are și familia”, subocârmuirea aceluia plai era rugată „ca să binevoiască a da cuviinciosul ajutor puterii, strășnicindu și pe locuitorii aceia ca prinzându-l să-l dea în mâna grănițerilor”⁹³. Din Măgura fugise Stoica și fiul lui Zaharia, „carele s-au făcut nevăzuți încă de la trecutul trimestru (al) lui ocv. 1833, fără să-și dea capitația lor la numitul sat”. Sătenii aflaseră că „s-ar fi sprijinit” la Valea Mușcelului. Se solicita și acum sprijin pentru prinderea lor și să fie îndatorați primitorii să le plătească ei datoriile. La cercetare rezultă că numiții își plătiseră capitația, ba chiar și rămășițele la Valea Mușcelului. Deci, la noi ca la nimenea sau, cum zice o glumă, întâi se taie și pe urmă se măsoară⁹⁴. Încă din 1834 de la Ulmet, Bozioru fugise Ilie Morogan și se sprijinise la Begu. Adus la urmă de săteni, fugise din nou, tot acolo. Capitația i-o plătise pârălabul de la Bozioru⁹⁵. Este singurul caz de fugă repetată pe care l-am întâlnit. Nu putem decât să presupunem ce va fi fost în sufletul aceluia biet om !

Nu numai din plaiul și județul nostru fugeau țăranii aiurea, ci și alții, din alte părți, încercau să scape în satele plaiului Pârscov. Așa, de exemplu, cu adresa 265/14 mai 1834 Subocârmuirea plaiului Despre Buzău din județul Saac cerea Subocârmuirii Pârscov ajutor pentru prinderea lui Honcu Țiganul din Blestematele (Bădila), care, având o pricină „pentru plata a niște dijmă” cu Ion Băjan și văzându-se dator, „s-au dosit la pietrarii dintr-acel plai”⁹⁶. Încă din 1832 Țiganii rudari domnești de pe moșia Măgura a Episcopiei Buzăului reclamaseră Marii Vornicii că plătesc și ei ca și ceilalți clăcași câte 15 lei dijma și că li s-au luat curăturile și s-au dat altora. Cereau să plătească claca și dijma ca și până acum, altfel vor fugi în Moldova⁹⁷. Cârstache H. Enache jăluiește împotriva lui Oprea sin Ene, clăcaș pe moșia Scurtești, fugit la Bozioru. Ocârmuirea îl caută aici cu dorobanții, dar nu-l găsește, fiind dus la Borcea cu vitele la iernatic⁹⁸.

Materialul arhivistic luat de noi în studiu evidențiază, pe lângă impozit și clacă, și alte cauze ale fugii de pe moșie. Deși mai rare, aceste cauze conduceau în final tot la o insolvabilitate din care individul nu mai putea ieși decât „dând bir cu fugiții”. Printre

⁹¹ *Ibidem*, f. 48.

⁹² Idem, Tribunalul județean Buzău, s. I, 411/1833, f. 1: doc. din 23 august 1833.

⁹³ Idem, Subocârmuirea plaiului Pârscov, 7/1831, vol. I, f. 190; doc. din 9 ianuarie 1834.

⁹⁴ *Ibidem*, f. 265-266; doc. din 11 iunie 1834.

⁹⁵ *Ibidem*, 128/1837, f. 141 și 155; doc. din decembrie 1837.

⁹⁶ *Ibidem*, 7/1831, f. 286.

⁹⁷ *Ibidem*, 23/1831, f. 28; doc. din 5 octombrie.

⁹⁸ *Ibidem*, f. 331, 333 și 334; doc. din 2 ianuarie, 27 ianuarie și 13 februarie 1835.

alți săteni din județul nostru care crezuseră în idealurile de dreptate și libertate ale „Domnului Tudor din Vladimiri”, la 1821, se numărase și Drăguliu Minciună sin ceauș Radu Minciunescu din Bozioru. El „plecase cu volintirii”, ajutând mișcarea cu banii scoși „den nește lucruri” ale unui turc, „care le-au avut aici, de unde le-au și luat cu ai săi tovarăși”⁹⁹. Numai că visurile de libertate se plătesc și ele, adesea mai scump decât altele. După înăbușirea „zaverii”, se începe cercetarea împotriva lui. „Prinzând de veste, Drăguliu s-au dosit”. Sunt arestați frații lui, „ca să plătim sau să-l dăm pă dânsul”. Fugarul este prins și „luându-l poterașii, noi am scăpat”. Dar Drăguliu „au spart gros(ul) isprăvnicatului” și iarăși „s-au dosit în lume”. Frații își amanează moșia și dârsta la polcovnicul Nuțu din Buzău, mai vânduseră din „vitele de chiverniseală” și cu ce mai aveau prin casă au achitat datoria. Aflând de acoperirea pagubei, Drăguliu „au venit la casa lui”. Se înțelege cu frații să-i despăgubească. Își amanează de două ori partea lui de moșie (la clucerul Manole Trestianu și în 1829 la protopopul Stanciu din Căndești), dar tot nu poate plăti. Este mai mereu în judecăți cu frații, cu protopopul și cu chezașii. Disperat, fuge din nou. Iată, redat integral, actul care conține o parte din tribulațiile „zavergiului”:

„Către D. Suptoc(ârmuitorul) plășii Câmpului. An (1)837 Maio 5 No. 566.

Un Drăguliu Minciună, lăcuior și dajnic al satului Bozioru, din coprinsul acestui plai, încă din l(ea)t (1)834 au fugit din mai sus pomenitul sat, fără să-și lase în urmă vreun chezaș care să-i răspundă datoria. S-au făcut nevăzut, sprijinindu-să în sat(ul) Nisipeni din coprinsul ace(le)i plăși, după care trimetându-să săteni a-l aduce la urmă cu toate ale lui, nu au dat supunere, ba încă sătenii a lui capitație de multe ori o plătesc de la cutiia satului.

Drept aceea, cu cinste pohtește această suptocârmuire pă acea cinst(ită) suptocârmuire ca să binevoiască a da cuviincios ajutor trimișilor gonaci din partea satului lui de a-l putea ridica după loc cu toate ale lui în chiar trăsura ce o trimete satu(l) numai pentru dânsu(l). Și la asemenea îndatorire a slujbii va rămânea și această suptocârmuire recunoscătoare, împărtaşindu-o și cu răspuns de primirea lui.

Suptocarmuitor, (ss) Indescifrabil”¹⁰⁰.

Adus la urmă, necazurile lui Drăguliu încep din nou. Judecățile nu se terminaseră nici în 1839, când se obține o hotărâre din partea Divanului Săvârșitor. Acum datoria ajunsese cu dobânzi cu tot la cca 1000 de lei, iar Drăguliu își va pierde pământul¹⁰¹.

Ceva similitudini cu cazul anterior prezintă și cel al lui Rusen sin Radu Dreptul din Scăeni/Bozioru. Fiind dragoman înaintea zaverii, dintr-o afacere cu vite el rămăsese dator „cu zapis” 550 de lei aceluiași clucer Manole Trestianu. Neputând plăti, „s-au înstrăinat din locul lui”. Rămânându-i stânenii moșnenești în moșia Scăeni, au venit la el câteva rude împreună cu Radu pârcălabul și „prin bună învoire le-a dat partea lui de moșie în arendă pă 5 ani ca să-l plătească de datorie”. Dar un alt

⁹⁹ Idem, Tribunalul județean Buzău, s. I, 1303/1833, f. 1; doc. din 17 august 1832

¹⁰⁰ Idem, Subocârmuirea plaiului Pârscov, 128/1831, f. 27

¹⁰¹ Despre necazurile lui, mai vorbesc la D. J. Arh. Naț. Buzău, Tribunalul ..., 229/1831, f. 1; 298/1832, f. 1; 71/1831, f. 1, 2; 97/1831, f. 1 și Subocârmuirea plaiului Pârscov, 61/1832, f. 1-12 și 113/1831, f. 1-44

consătean, Ilie Caraiman, „i-au scos din stăpânire” și îi folosește pământul 10 ani. La 22 februarie 1834 îl dă pe Caraiman în judecată, cerându-i să-i plătească datoria către clucer și să-i dea și lui tot pe atâta¹⁰².

Măsurile împotriva fugarilor deveniseră așa de drastice încât uneori aveau de suferit și oameni nevinovați. Astfel, în plasa Râmnicului de Jos, județul Slam Râmnic, este găsit fără răvaș de drum Stanciu Mocanu, cu 200 de oi și capre și un cal cu târhat. După domiciliul declarat la „tacrir” (interogatoriu), este trimis sub pază la Pârscov, „numai singur numitul fiind că dobitoacele ce să arată mai sus nu s-au văzut”. Subocârmuirea urma să-l dea „pă vrednică chezășie” rudelor de la Bozioru¹⁰³. Cât despre dispariția animalelor, nu trebuie să fim surprinși. Drumul de la Râmnic la Pârscov era și pe atunci destul de lung !

O categorie specială de fugari au format-o fugarii militari. Regulamentul organic prevăzuse înființarea armatei proprii a Țării Românești („miliției pământenești”), scop în care se elaborează și un „Regulament ostășesc”, publicat în ediția din 1832 a „Regulamentului organic”. Încă din martie 1831 Divanul Săvârșitor pune în vedere locuitorilor de la sate ca „la întâmplare de a fugi militar pământenesc dat de la sat și nu-l întoarce sătenii (!) la urma lui, atunci familia fugarului intră la bir și de la acel sat (...) să se ia în locul celui fugit alt militar”. Spre pedeapsa satului, „să îndatorează toți săteni(i) a purta birul ace(le)i familii de unde să va da recrutul în locul fugarului”. Dacă fugarul era prins, el își făcea serviciul până la soroc, fără a mai beneficia de scutirea de bir¹⁰⁴. Precum se știe, atunci pe teritoriul țării staționau și trupele rusești. Pentru prinderea dezertorilor ruși se dădea un premiu de 200 de ruble, avertizându-se în același timp populația „ca nimenea să nu îndrăznească a primi și tăinui vreun asemenea rus fugariu”. Ca pedeapsă, din familia tăinuitorului se lua un om și se da miliției pământenești sau chiar tăinuitorul, „de va fi vrednic de asemenea slujbă”¹⁰⁵. Și pentru ascunderea de efecte militare sau de muniție se prevedeau amenzi de 50 de lei. Cu toate acestea, chiar din 1832 sunt semnați în județ fugari militari: Niță Neagoie – Scorțoasa, Tănase Hristea – Unguriu, Manole Mocanu – Măgura și Toader Vasile din Negoșina, care erau dați în urmărire. Tănase Hristea este prins în satul Stănțești din plasa Câmpului și predat¹⁰⁶. La 30 aprilie 1834 Gheorghe Militaru din Măgura reclama că fostul arendaș Ștefan Antonescu îi pretinde drepturile proprietății pentru că soția lui a locuit pe vremea cât el a fost în slujba „miliției” în sat, fără însă să se folosească cu ceva din moșie¹⁰⁷. În 1838 în cuprinsul plaiului Pârscov fuseseră căutați doi fugari militari și „puindu-să pă îndatorirea satelor pentru a lor gă sire, s-au și prins unul și anume Ion Voinea Bălosul ot satul Joseni, pă care nu lipsește suptocârmuirea plecat a-l trimite la cinst(ita) ocârmuire însoțit cu paznicii trebuincioși”¹⁰⁸. Deși „satele de cordon” (care asigurau paza graniței) erau scutite de obligația cartiruirii trupelor rusești, această prevedere nu este respectată în perioada

¹⁰² Idem, Subocârmuirea plaiului Pârscov, 110/1834, vol. I, f. 24.

¹⁰³ *Ibidem*, 23/1831, f. 294; doc. din 3 septembrie 1834.

¹⁰⁴ *Ibidem*, 11/1831, f. 2 v.

¹⁰⁵ *Ibidem*, f. 19 și 35 (publicație a Divanului Săvârșitor).

¹⁰⁶ *Ibidem*, 24/1831, f. 12, 13 și 30; doc. din 2 ianuarie și 28 aprilie.

¹⁰⁷ *Ibidem*, 23/1831, f. 199.

¹⁰⁸ *Ibidem*, 26/1839; doc. din 15 mai 1839.

1829-1833 când trupele rusești existente în țară sunt cazate și în satele „de graniță” ale plaiului Pârscov. Obligațiile satelor rezultate din „cfartiruire” erau multe și mari, cu toate că se plăteau despăgubiri pentru unele. Aveau loc însă și unele întâmplări neprevăzute, de pe urma cărora sporeau necazurile. În anul 1833 în satul Văvălugi, comuna Bozioru, se împușcă unterofițerul rus Ilarion din polcul al 49-lea de egări. Spre lămurirea împrejurărilor faptei, gazdele și vecinii au fost anchetați cu săptămânile, deși ei nu erau vinovați cu nimic¹⁰⁹.

Numărul birnicilor care fug din cauza neputinței de a-și plăti dările este în creștere alarmantă între 1835-1840. Ajunse la exasperare, autoritățile centrale iau măsuri de stopare și ținere sub control a fenomenului. La 8/20 iulie 1835 între Țara Românească și Moldova se încheie o convenție, pe timp de 7 ani, de extrădare a fugarilor (birnici, dezertori și debitori)¹¹⁰. Și în județul Buzău situația se înrăutățise. La 7 noiembrie 1835 Nic. Antonescu, proprietar la Gura Aninoasei, reclama că clăcașul Costea Hodorog s-a strămutat de un an la Târcov, fără a face formalitățile necesare și fără a-și plăti datoriile¹¹¹. Clăcașul era dator „din proprietate” cu 100 de lei și, adus la cercetare în lanțuri, este obligat să recunoască și să convină că se va „desface” cu proprietarul¹¹². Mai multe documente din 1835 atestă că pe moșia Berca, pe lângă clăcașii acestei moșii, hălăduiau și străini care primiseră locuri de arătură, deși ședeau pe alte moșii. Unul dintre „străinași”, Niță Postăvaru, trăitor cu casa pe moșia lui Dumitrache Marchitanu, nu vroia să plătească dijma din porumb proprietarului C-din Pâcleanu, la care lucrase 2 pogoane¹¹³.

Mai mulți clăcași fug de pe moșia Trestia, com. Cozieni, din plaiul Pârscovului, proprietar slugerul Anastase Trestianu. În 1836 fugarii erau nu mai puțin de 13, rămânând satul încărcat cu capitația lor¹¹⁴. Din adresa nr. 867/8 iulie 1837 a subocârmuirii către ocârmuire aflăm că fugarii de la Trestia pentru a căror aducere la urmă se cerea ajutor erau acum următorii: Stan Dobre Cață - sprijinit în raiaua Brăilei, Niță Gruia - în orașul Brăila, Negoită zet Stan Voicu - la târgul Urlați, din județul Saac, Cârstea Sulivăstru - la Pătârlagele, Stoica Sandu - idem, Negoită Spătaru - la Plăișor, Ion Tudor Bercu - în orașul Buzău, Marcu Neagu - morar la Rădulești, în jud. Ialomița și Vasile Grădinaru - la Fierbinți, același județ¹¹⁵.

1836 a fost anul în care începuseră să se strângă la ocârmuirile județelor cererile de strămutare. Alertată de avalanșa solicitărilor, Marea Vornicie cere Ocârmuirii județului Buzău să cerceteze „în fața locului” temeinicia lor. Ancheta oficială constată că în plaiul Slănic, deși țăranii n-aveau pământ suficient și fertil, nu doreau să se mute, având aici case și livezi de la părinți. Pământ arabil găseau pe moșiile vecine, la Berca, mai ales. În plaiul Pârscov toate satele aveau pământul legal, concluzie despre care susținem pe bază de documente că nu era conformă cu adevărul. În plasa Sărății lipsa pogoanelor de arătură se suplinea prin „împrejmui” de livezi și vii și prin munca pe

¹⁰⁹ *Ibidem*, 16/1831, f. 58, 71 ș.u.; doc. din 18 aprilie.

¹¹⁰ *Istoria României în date*, ed. cit., p. 177.

¹¹¹ D. J. Arh. Naț. Buzău, Subocârmuirea plaiului Pârscov, 23/1831, f. 419.

¹¹² *Ibidem*, f. 435; doc. nr. 2416/ 3 decembrie.

¹¹³ *Ibidem*, f. 442; doc. din luna decembrie.

¹¹⁴ *Ibidem*, f. 481; doc. din 29 ianuarie.

¹¹⁵ *Ibidem*, Ocârmuirea județului Buzău, 83/1837, f. 32.

alte moșii. În plasa Câmpului numai 4 moșii duceau lipsa pământului arabil și a fânețelor¹¹⁶. Este clar că raportul organelor locale nivelează asperitățile și încadrează realitățile în „marja de așteptare” a oficialităților. “Dregerea busuiocului” (cum se zice în popor) este contrazisă în primul rând de faptul că și mai înainte de perioada regulamentară clăcașii și moșnenii din satele de deal și de munte ale județelor Buzău și Saac coborau la câmp spre a cultiva cereale pe moșii străine, plătind dijma în bucate¹¹⁷. Solul plaiurilor Despre Buzău, Pârscov și Slănic sau partea deluroasă a plasei Sărății, toate cu pământuri nefavorabile în cea mai mare parte culturilor cerealiere, ne obligă să includem în peisajul agricol și social al trecutului meleagurilor noastre o pendulare continuă între munte și șes, pendulare pe care prevederile Regulamentului organic au limitat-o, desigur, fără să o elimine însă. Agricultură aceasta „transhumantă” s-a menținut până în comunism, când satele despre care vorbim – împuținate, desigur – au fost colectivizate și au continuat să-și muncească pământurile „din câmp”, în cea mai mare parte rod al celor trei mari împroprietări de care au beneficiat clăcașii și „însurăței” din aceste zone, mult mai puțini în comparație cu zona de câmpie.

În al doilea rând, cererile de strămutare proveneau atât de la clăcași cât și de la moșneni¹¹⁸, iar numărul lor era foarte mare, multe dintre ele fiind îndreptățite. Astfel, vreo 15 familii de moșneni Goidești aveau casele pe o sfoară de moșie a lui Ioan Săseanu și cereau să se mute fiecare pe trupurile și părțile lor de moșii pe care le aveau de la strămoși. Vroiau să-și ia și casele „după acea moșie streină”, plătind proprietarului „ce vom fi datori”. Aveau și un raport de cercetare favorabil din partea Subocârmuirii plaiului Pârscov¹¹⁹. Radu sin Petcu și Robe, fiul său, fuseseră clăcași ai Mănăstirii Banu pe moșia Valea Nucului, din plaiul Slănic. Sătenii din Păcurile făceau presiuni pentru a-i atrage pe moșia medelnicerului Mârzea. Ei își achitaseră datoriile și cereau strămutarea legală cu începere de la noua catagrafie pe moșia Creveleasca unde aveau 21 de stânjeni de pământ¹²⁰. Un alt locuitor, clăcaș pe moșia Căndești de Sus a biv vel postelnicului Alexandru Ghica, unde își achitase toate datoriile, avea proprietate luată de zestre în orașul Buzău. „De aceea, fierbinte mă rog Prea Cinst(itei) Mari Dvornicii ca să să milostivească asupra mea cu a slobozi cinstita poruncă către cine să va cuveni de a mi să da această voe și slobozenie a mă ridica dintr-acea moșie și să mă statornicesc în propietatea mea ce am știută dă mulți orășani. Și cum va fi mila Prea Cinst(itei) Dvornicii asupra sărăcii mele. Plecată slugă, Călin zet Costandin ot Căndești”. Cu adresa 588/2 mai 1837 Departamentul Trebilor din Lăuntru cerea ocârmuirii să cerceteze împreună cu tribunalul și să informeze spre a i se da aprobare, în caz de confirmare¹²¹. Alți săteni aveau necazuri cu „aducerea la linie”, așa cum rezultă din adresa 870/8 iulie 1837 a subocârmuirii de Pârscov către ocârmuire: „La porunca cu No. 298 dată în dosul jălbii a câțivași lăcuiori din cătunul Scorușăști ce ține de sat(ul) Odăile, plecat să face cunoscut că cercetându-să s-au dovedit cu

¹¹⁶ DANIC Buc., Vornicia din Lăuntru a Țării Românești, 2986/1836, f. 53-59.

¹¹⁷ I. Corfus, *Agricultura Țării Românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Buc., Ed. Acad., 1969, p. 63.

¹¹⁸ DANIC Buc., Vornicia ..., 2065/1837, vol. I, f. 301-302.

¹¹⁹ D. J. Arh. Naț. Buzău, Ocârmuirea jud. Buzău, 83/1837, f. 3.

¹²⁰ *Ibidem*, f. 7.

¹²¹ *Ibidem*, f. 11 și 11 v.

adevărat cu proprietate într-acei hotar, dar acești lăcuiitori sântu cu depărtare și de satul Odăile și de satul Cănești și scoțându-să din moșia lor a-și face casele în sat, să fac clăcași”. Subocârmuitorul A. Iarca mai arată că „acolo nici biserică nu au, fiind cu depărtare de aceste două sate” și cerea lămuriri „de să poate să rămâie acolo unde ei sânt cu lăcuința sau nu”¹²². Când condițiile enunțate mai sus nu erau îndeplinite, ori erau îndeplinite, dar nu la termenele prevăzute, aprobarea nu se putea obține. Se căuta pe orice cale ca numărul strămutărilor să fie mic. Este cazul unui locuitor din Gomoești (azi în com. Costești) care ceruse să se mute în orașul Ploiești unde avea pământul său. Nerespectarea tuturor „furcilor caudine” se vede din adresa Ocârmuirii Buzău către Ocârmuirea Saac: „va binevoi Cinst(ita) ocârmuire a-l porni negreșit la urma lui, ca unul ce nu și-au îndeplinit formalitățile prescrise la art. 144”¹²³.

Dar fuga de pe moșii va continua. Fie că încercaseră legal să se strămute, fie că nu încercaseră, dar nu mai puteau „face față”, oamenii au văzut în fugă o soluție. La 3 mai 1837 arendașul de la Măgura reclama fuga a 9 clăcași și cere aducerea lor silită¹²⁴.

În astfel de cazuri, primii care acționau erau sătenii ce suportau dările fugărilor. Ei organizau poteri cu gonaci „ca împreună (!) cu toate ale lor să-i aducă la urmă potrivit cu poruncile și cu eczambarurile date din partea stăpânirii”. Pe asemenea temeuri acționează satul Brăiești care recuperează pe Niță sin Ion Nan și pe Dimian sin Stoica fugiți în plaiul Slănic, primul la Valea Părului, al doilea la Podu Muncii¹²⁵. Ca în acțiunea lor de prindere și aducere la urmă să aibă succesul garantat, sătenii își asigurau prin pârcașii și jurați concursul scris al autorităților, ceea ce arată că și atunci din eșecuri se învăța:

„Subocârmuirea plaiului Pârscov

Fiind că sătenii satului Scăeni au mulți din birnici(i) lor săteni fugiți și sprijiniți prin alte sate, care (!) le plătesc de mult sătenii a lor capitație de la cutiia satului, de aceea să orânduiri gonaci din partea satului ca să meargă să-i caute pă unde-i va afla și să-i aducă la sat(ul) de unde au fugit cu toate ale lor, după poruncile stăpânirii.

Cu cinste pohtindu-să și dregătoria locală ca să binevoiască a da tot cuviincios ajutoru(l) trimișilor gonaci ca să-i ridice mai cu înlesnire cu toate ale lor de unde va fi sprijiniți (!). Și la asemenea îndatorire a slujbii va rămânea și această suptocârmuire recunoscătoare ace(le)i cinst(ite) dregătorii. (ss) Indescifrabil”¹²⁶.

Pe moșiile mănăstirești fuga se datora exclusiv arendașilor, mulți dintre ei străini, hotărâți „să tragă mălaiul” spre a se face oameni în câțiva ani, lipsiți de înțelegere și de omenie. Așa s-au petrecut lucrurile la Ulmet, Pârscov, Lunca Frumoasă, Măgura etc. Exemplificăm cu adresa nr. 685 din 31 decembrie 1838 prin care Episcopia Buzăului cerea Subocârmuirii plaiului Pârscov să ia măsuri pentru întoarcerea pe moșia Lunca Frumoasă a următorilor fugari: Ivan Olteanu, vier la via lui Costache Chirculescu, de la Cotești, județul Râmnicu Sărat, Radu frate-său, vier la

¹²² *Ibidem*, f. 30.

¹²³ *Ibidem*, f. 6 și 19; doc. din iulie f. z. 1837.

¹²⁴ *Idem*, Subocârmuirea plaiului Pârscov, 127/1838, f. 64.

¹²⁵ *Ibidem*, 128/1837, f. 12; doc. din 1 aprilie 1837.

¹²⁶ *Ibidem*, f. 26.

via lui Ghiță Iarca și Gheorghe Văcaru fugit la Potoceni, în plasa Sărății¹²⁷. Fiindcă „tot pățitu-i priceput”, în anii următori Episcopia Buzăului începe să introducă în contractele de arendare a moșiilor sale clauze care transferă responsabilitatea fugii asupra arendașilor și îi obligă pe aceștia să asigure aducerea la urmă. Exemplificăm cu contractul pentru moșiile Pârscov, Măgura, Lunca Frumoasă și Teișu arendate în 1837 pentru 2 ani lui Nicolae Țigara și apoi pe în-că 3 ani, cu începere din 1839, lui Mihai căpitan Geambașu. Articolul 10 din contract prevedea: „Pă clăcașii ce vor fi strămutați după această proprietate să îndatorează numitu ca săi (!) aducă negreșit la urma lor fără întârziere de ori unde vor fi pripășiți. Asemenea va fi cu priveghere ca pă viitorime să nu să mai strămute nici unde, măcar că va fi în răspundere”¹²⁸. Sperăm că s-a observat imprecisa folosire a termenului strămutare. Nu este vorba în act de o strămutare legală, în înțelesul art. 144 din Regulament, ci pur și simplu despre fugă și despre stăvilirea ei. Contractul de arendare a moșiei Măgura prevedea și el: „Asemenea, și când s-ar întâmpla să fugă din oamenii de la lucru, după reaoa lor năvălire, (...) să fie dator îndată ce i să va face cunoscut a-i întoarce înapoi la lucru fără întârziere”¹²⁹.

*

Sperăm că paginile noastre au reușit să învie măcar parțial două epoci diferite, două momente ale destinului istoric românesc, fiecare cu particularitățile sale, așezate de-acum definitiv în paginile „cronicii românilor și a mai multor neamuri”. Căci și atunci și mai încoace viața noastră nu a depins doar de noi, bietul țăran a fost mereu nu numai sub vremi, ci și sub multe „neamuri”. Deși ambele perioade au fost marcate de tendința unei dezvoltări independente, fără ingerințe din partea marilor puteri, de fiecare dată s-a făcut simțită asupra vieții țărănești mâna străinilor – greci, turci, ruși. Cinstitul mare vistiernic grec Andronie Cantacuzino dăruise cinstiților călugări greci de la Mănăstirea Banu spre a fi pomenit în veci la sfintele slujbe moșnenia Albeștilor, obținută prin furt. Ginerile său, domnitorul Mihai Viteazul, spre a putea face față cheltuielilor cerute de luptele cu turcii, leagă pe țăranii de glie, interzicându-le strămutarea, ca dările lor în bani, în natură și în muncă să poată fi adunate mai ușor. Regulamentul organic, constituția elaborată în timpul ocupației ruse în principate, a organizat metodic munca țăranimii, încurajând arendașia și învoielile agricole, factori care s-au dovedit esențiali în spolierea gospodăriei țărănești în perioada regulamentară.

Munca țăranilor a fost și a rămas o importantă sursă de venituri. Dările și munca lor, pe lângă tendința de creștere continuă, au fost din ce în ce mai bine organizate. Când cazanul relațiilor agrare dădea în clocot, iar traiul devenea de nesuportat, țăranii fugeau. La proporții individuale sau de masă, fuga și aducerea la urmă au fost crunte realități ale celor două perioade de care ne-am ocupat. Faptele examinate îndreptățesc concluzia că fuga a avut o funcție reglatoare asupra relațiilor de producție din agricultură, eliminând excesele, nivelând asperitățile și așezându-le în făgașul lor

¹²⁷ *Ibidem*, 135/1838, f. 403.

¹²⁸ DANIC Buc., Mss. 175, f. 69 v; doc. din 23 aprilie 1839.

¹²⁹ *Ibidem*, f. 81 v.

firesc. Intuim vechimea și dimensiunile fugii ca fenomen social, de vreme ce ea a influențat nu numai așezarea satului într-un anumit loc, ci și construirea locuinței (bordeiului) cu „intrare“ prin față și cu ușa de „ieșire”, în caz de forță majoră, prin spate.

Fuga a lăsat urme și în comportament: psihologia duplicitară, alunecoasă a descendenților din clăcași. Românii, ca popor, au fost și sunt și azi fugitivi. Fugeam din calea năvălitorilor, dar evadăm și azi din realitățile neplăcute în cuvinte sau în imaginar. A fugi este, poate, cel mai productiv verb al limbii române. Fuga ca zestre genetică a ființei noastre ancestrale ne-a făcut să inventăm mai recent fuga în și printre cuvinte, bancurile și limbajul de lemn fiind la noi o formă de rezistență împotriva totalitarismului. Ca demni descendenți ai unui popor de țărani, am fugit și fugim de toate, uneori chiar de noi înșine sau de casa noastră (vorba poetului: „Unde fugim de-acasă?”). Fuga a fost la sate de-a lungul timpului o formă de supraviețuire. Paradoxal sau nu, fugind noi am învățat să stăm, să dănuim (sau cum zicea același poet: „să fim veșnici”).

BISERICA DE LEMN DIN SATUL SOREȘTI (COM. BLĂJANI, JUD. BUZĂU)

pr. dr. Paul Iulius NEGOIȚĂ

Sorești „satul dintre vii” - așezare geografică și date istorice

La 20 de km de orașul Buzău, pe direcția Buzău-Poșta Câlnău-Blăjani, este situat satul Sorești, componentă administrativă a comunei Blăjani.

Satul Sorești, încălzit de razele soarelui în orice moment din zi, este amplasat pe dealurile ce străjuiesc satul Blăjani, fiind înconjurat de vii și având înfățișarea unui punct de observație din care se pot vedea atât orașul Buzău cât și câmpia Bărganului, până în apropierea localității Padina.

Prima atestare a toponimicului Sorești datează din 14 septembrie 1545 și este întâlnită într-un act emis la București, de cancelaria domnească a voievodului Mircea Ciobanu. Prin acest hrisov se fac mai multe întăriri de moșii, printre care și una la Sorești¹. Patru ani mai târziu, la 5 ianuarie 1549, se face o altă întărire de moșie la Sorești Mariei și fiilor ei².

Aceste două documente fac referire la toponimicul Sorești, ceea ce poate duce și la concluzia că pe la mijlocul secolului al XVI-lea Soreștiul exista ca sat, ne fiind doar „ocină”. La 28 iulie 1614, se amintește în mod direct satul. Astfel, la întocmirea unui act de întărire era părtaș ca martor „*Badea din Sorești*”³.

Atestările documentare amintesc doar de existența satului, fără a explica însă apariția lui. Acest fapt i-a determinat pe locuitori să îmbrace în legendă apariția localității. Astfel, conform legendelor locale, întemeietorul satului ar fi fost un mocan ardelean⁴, pe numele său Soare, care în timpul transhumanței a găsit aceste locuri favorabile din punct de vedere climatic pentru activitatea sa și s-a așezat împreună cu

¹ Documenta Romaniae Historica. Seria B. Țara Românească, vol. IV, nr. 127, p. 229 (în continuare: DRH).

² *Ibidem*, p. 318–319.

³ Documente privind Istoria României. Seria B. Țara Românească, veac XVII, vol. II, nr. 259, p. 286 (în continuare: DIR).

⁴ Păstorii transilvăneni au fost denumiți de Nicolae Iorga „*înainte mergătorii unirii*” contribuind la unificarea graiului românesc încă de pe la anul 1358. Multe din satele buzoiene păstrează urmele transhumanței practicate de mocanii ce părăseau Ardealul, care nu mai putea cuprinde atâtea turme. Documentele amintesc faptul că unii dintre aceștia s-au așezat în Vatra Soreștilor. Despre legăturile păstorilor transilvăneni cu Țara Românească a se vedea: prof. Constanța Tănase, prof. Alexandru Gaiță, *O pagină de istorie economică. Transhumanța transilvăneană la istoria Carpaților*, în Culegerea Direcției Județene a Arhivelor Naționale Bacău, vol. II, București, 2001, p.19-30.

familia pe aceste meleaguri⁵. O altă legendă, oarecum asemănătoare, leagă toponimicul Sorești de obiceiul păstorilor, care erau așezați pe văile din împrejurimi, de a ieși pe locul unde este amplasat astăzi satul pentru a-și „sori oile”⁶.

Toponimicul Sorești a fost explicat și prin poziția geografică a așezării, poziție ce favorizează expunerea în orice moment din zi la soare.

Toate aceste atestări documentare și legende locale demonstrează vechimea localității Sorești, presupunând totodată existența unei vieți religioase la fel de vechi pe aceste meleaguri, viață religioasă despre care există însă relatări mult mai târzii.

Moșia Episcopiei de la Sorești și „schitulețul” din Flămânda

Toponimicul Sorești este legat și de numele Sfintei Episcopii a Buzăului, prin moșia pe care aceasta a deținut-o câteva secole acolo. Într-un document din 18 aprilie 1576, emis la București de cancelaria lui Alexandru II Mircea Voievod (1574 – 1577) se fac întăriri unor moșii dobândite prin cumpărare de Episcopia Buzăului. Unul dintre hotarele acestor moșii se întindea de la: „*ocina Sorești până la apa Buzăului*”, fiind cumpărată de „*părintele episcop Atanasie de la Neagoie și de la fratele lui Mircea, pentru 800 de asprii*” împreună cu alte moșii⁷.

Moșia întărită la 1576 nu a preocupat în mod deosebit centrul episcopal de la Buzău, iar neglijarea ei a dus la ocuparea de către moșnenii vecini. Această încălcare a dreptului de proprietate îi determină pe titularii scaunului de la Buzău să ceară împuternicirea domnului pentru a se face „*alegerea moșiei*” Sorești. Ca urmare, la 6 mai 1768, la cererea episcopului Cosma (1763-1787), domnul Alexandru Scarlat Ghica dă poruncă la 6 boieri hotarnici să aleagă moșia Sorești a Episcopiei de către moșneni⁸.

După această intervenție a domnitorului situația hotarelor moșiei de la Sorești, deși clară din punct de vedere juridic, rămâne neclară în fapt, ceea ce îl determină pe episcopul Cosma să ceară o nouă hotărnicie. La 1 septembrie 1777, domnul Alexandru Ipsilanti numește la cererea episcopului Cosma, hotarnici pentru moșiile de la **Sorești**, Olteni, Gomoiești; Vernești și Zoița Pod(u)roiaie pe „*Dumitrache Coleceag drept 6 boieri și pe biv vel medelnicerul Mincul drept alți 6 boieri*”. Hotarnicii primesc instrucțiuni cum să procedeze la hotărnicia moșilor „*ca să știe Sfânta Episcopie până unde să ție și să stăpânească moșia fără pricină de gâlceavă*”⁹.

Acesta este ultimul document cunoscut ce amintește de moșia Sfintei Episcopii de la Sorești.

*

Pe dealul din imediata apropiere a fostului cătun Flămânda, integrat astăzi satului Sorești, între hotarele fostei moșii a Episcopiei, se află o bisericuță de lemn, cu

⁵ Informație culeasă de la Tudor Negoită (1921-2002), locuitor al satului Blăjani.

⁶ Informație culeasă de la pr. Nicolae Bănică, fiu al satului și preot al parohiei.

⁷ DIR, veacul XVI, vol. VI, nr. 237, p. 218.

⁸ T. G. Bulat, *Titularii Episcopiei Buzăului în sec. XVIII*, în „Glasul Bisericii”, an. XXXIII (1974), nr. 11-12, p. 1170 - 1171 (în continuare: GB).

⁹ *Ibidem*, p. 1175.

hramul „Sf. Voievozi”, mai puțin cunoscută¹⁰, însă cu un trecut istoric foarte interesant.

Conform unei povestiri care mai circulă încă în partea locului, pe culmea dealului, în mijlocul pădurii de altădată, dintru început și-au durat locaș de închinare câțiva călugări „ruși”. Conform aceleași povestiri, după plecarea rușilor așezământul a fost locuit de călugări români, mai apoi de călugărițe și iarăși de călugări ca, în cele din urmă, să devină biserică satească. Aceste informații par neverosimile la prima vedere, însă, analizând cu atenție puținele mărturii existente, se poate constata că ele au la bază o realitate istorică.

Faptul că aici au fost călugări este un lucru de necontestat deoarece și astăzi se păstrează toponimicul „*moșia călugărească*”, dat fostei moșii a Episcopiei, precum și fântânile din cătunul Flămânda care, după tradiție, au fost săpate de călugării așezați aici. Începuturile acestui așezământ monahal, ce a funcționat fără o recunoaștere oficială, este legată de existența călugărilor de origine slavă. Conform unei tradiții istorice locale, aceștia au venit „*cu armatele rusești când rușii au asediat Viena*”¹¹.

Utilizând documentele existente se poate stabili o legătură între cele două acte oficiale din anii 1768 și 1777 emise la cererea episcopului Cosma Popescu și așezarea unor călugări „ruși” la Sorești.

Secolul al XVIII-lea se caracterizează din punct de vedere politic prin dese războaie purtate de Imperiul țarist și Imperiul Habsburgic împotriva Imperiului otoman, cea mai mare parte a operațiunilor militare desfășurându-se pe teritoriul Moldovei și Țării Românești. Locuitorii Țărilor Române, din dorința obținerii independenței, au susținut, în diferite forme, războaiele austro-ruso-turce din anii 1735-1739 și 1787-1792 precum și războiul ruso-turc din anii 1768-1774.

Episcopul Cosma avea strânse legături cu rușii, sprijinind activ mișcarea de emancipare națională. La începutul anului 1769 el figurează printre semnatarii scrisorii adresate prințului Repin, prin care i se cerea să se atace Brăila, pentru a o scoate din mâinile turcilor iar în 1770, când trupele țariste se retrag în Moldova, hotărăște să le urmeze. În vara anului 1774 face parte din numeroasa delegație trimisă la împărăteasa Ecaterina a II-a pentru a cere, în numele locuitorilor, „*să-i mântuie de robia turcilor*”, după cum nota cronicarul Atanasie Comnen Ipsilanti¹².

Pentru a explica așezarea călugărilor „ruși” la Sorești propunem următoarea ipoteză. Acești monahi au însoțit armatele ruse în timpul războiului ruso-turc dintre anii 1768-1774, în urma căruia Episcopia Buzăului a fost „*foarte rău stricată și dărăpănată*”. Ajungând la Buzău, fiind dornici probabil să rămână pe aceste meleaguri, au mers la episcopul Cosma și au cerut loc unde să se așeze. Episcopul Cosma, cunoscător al situației politice și religioase din Răsărit i-a primit și i-a îndrumat pe noi veniți spre moșia episcopală de la Sorești. Ajungând la Flămânda,

¹⁰ Biserica a scăpat cercetărilor întreprinse de pr. Horia Constatinescu și pr. Gabriel Cocora. Biserica nu este menționată nici de Nicolae Stoicescu în lucrarea *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România*, I. Țara Românească, Edit. Mitropoliei Olteniei, Craiova 1970. Actualmente există la Sorești și o biserică nouă cu hramul „Nașterea Maicii Domnului”.

¹¹ Arhiva Episcopiei Buzău, Dos. Parohia Sorești, f. 14 (în continuare: Arh. Ep. Bz).

¹² Gabriel Cocora, *Episcopia Buzăului – o vatră de spiritualitate și simfirie românească*, Buzău, 1986, p. 133.

călugării au constatat că moșia Episcopiei era ocupată de moșneni. Episcopul Cosma Popescu, arhiereu apreciat de Alexandru Ipsilanti¹³, a cerut domnului rezolvarea situației. Drept răspuns, domnitorul Alexandru Ipsilanti¹⁴ emite actul din anul 1769. Așa cum aminteam mai sus, acest prim act nu a rezolvat problema în litigiu în întregime și a fost completat de un alt act cu caracter executoriu emis în anul 1777. Pe baza acestui raționament am presupus că data la care au fost așezați la Sorești acești călugări veniți din răsărit poate fi plasată în intervalul cuprins între anii 1769 și 1777.

Motivul pentru care călugării din răsăritul slav (cu apelativul *ruși* erau denumiți și ucrainenii, precum și celelalte popoare de origine slavă), veneau în Țările Române a fost elucidat de cercetarea istorică.

Printre motivele de ordin spiritual au existat și motive de ordin politic. Venirea monahilor în țară era cauzată de fanatismul religios al iezuiților și uniaților, care au dezlănțuit cele mai mari cruzimi asupra ortodocșilor, făcând incursiuni în ziua mare la mănăstiri prădându-le și incendiindu-le, monahii fiind torturați și adesea uciși¹⁵.

Persecuțiilor din Rusia și din Ucraina îi determinau pe mulți călugări slavi să se îndrepte spre Țările Române. Așezarea lor la curbura Carpaților devenise tradițională. Este cunoscut faptul că o parte dintre așezările monahale din zona Buzăului și Vrancei au fost înființate sau reînființate de diferiți călugări ruși. Dintre acestea amintim schiturile Rătești¹⁶, Poiana Mărului¹⁷, Izvoranu, Vărzărești, Cârnău¹⁸.

Motivele pentru care episcopul Cosma i-a primit au fost fără îndoială, atât sentimentele sale de simpatie pentru ruși cât și aprecierea pentru înalta trăire duhovnicească ce o aveau călugării de origine slavă.

Pe lângă argumentele de ordin logico – istoric care vin în sprijinul ipotezei că așezământul monahal de la Sorești a fost întemeiat de călugări de origine slavă (ucrainiană), aducem în discuție câteva mărturii directe, obiecte de cult care au aparținut acestui locaș.

În actuala bisericuță din Flămânda au existat două icoane ce reprezentau doi sfinți „*ruși*” proveniți din cinul monahal. Unul dintre chipurile reprezentate pe aceste icoane îl înfățișa pe Sfântul Teodosie Pecerschi, trăitor în secolul XI și autor al *Regulilor monahale* după care a fost reorganizată viața mănăstirească de la Lavra Pecerska din Kiev – centru monahal ce a luat ființă în sec. XI. Icoana sfântului este

¹³ Domnitorul Alexandru Ipsilanti văzând „*truda*” pe care o depunea, aprecia activitatea sa într-un hrisov din 26 august 1778 (*ibidem*, p.123).

¹⁴ Despre situația bisericii în vremea acestui domnitor vezi Mihai Manolache, *Biserica din Țara Românească în timpul celei de-a doua domnii a lui Alexandru Ipsilanti*, în „Studii Teologice”, an XIX (1967), nr. 5-6, p. 347-358.

¹⁵ Pr. Horia Constantinescu, pr. Gabriel Cocora, „*Poiana Mărului*”, în GB, an. XXIII (1964), nr. 5-6, p. 473.

¹⁶ pr. G. I. Beșchea, *De la Mănăstirea Rătești* în „Îngerul”, an. XI (1938), nr. 1-2, p. 85; Idem, *Mănăstirea Rătești (Material documentar)*, în „Îngerul” an. XI (1939), nr. 1-2, p. 337-359; *Ibidem*, nr. 8-9, p. 636-660, pr. Gabriel Cocora, *Mănăstiri din Eparhia Buzăului vetre de cultură și trăire românească*, Edit. Episcopiei Buzăului, Buzău, 1987, p. 51-117.

¹⁷ pr. Horia Constantinescu, pr. Gabriel Cocora, *op. cit.*, p. 466-500.

¹⁸ pr. Gabriel Cocora, *Din trecutul legăturilor Episcopiei Buzăului cu Rusia*, în GB, an. XV (1965), nr. 6-7, p. 322-324.

astăzi dispărută iar textul inscripției se păstrează în chestionarul despre starea bisericii¹⁹, întocmit de preotul Anton Traian²⁰.

Deși copiată stângaci în fișa bisericii²¹, inscripția are o valoare deosebită deoarece susține ipoteza viețuirii călugărilor ucraineni la schitul Flămânda. Această informație poate duce la presupunerea că la acest mic așezământ călugăresc din cătunul Flămânda s-au practicat, atât cât era posibil, regulile de viațuire monahală alcătuite de Teodosie de la Kiev²².

Pe baza argumentelor prezentate mai sus presupunem, cu titlu de ipoteză, că schitul din Flămânda a fost întemeiat după anul 1769 de către călugări veniți de la Lavra Pecerska. Acești monahi au construit un paraclis de dimensiuni reduse, din bârne și pământ compus din sfântul altar și un naos de 4 metri lungime și de 3,80 lățime.

După un timp greu de precizat, din motive ce nu sunt menționate în tradiția locală călugării slavi au plecat. După ce călugării întemeietori au părăsit micul așezământ și cele câteva chilii, episcopul Cosma, pentru a nu se repeta situația petrecută înainte de anul 1769, a trimis, probabil, câțiva călugări să administreze moșia Sorești²³. Ierarhul din scaunul vlădicilor de la Buzău a purtat, se pare, o grijă deosebită acestei moșii și a mers în mai multe rânduri în zonă. Probabil cu ocazia vizitelor făcute aici a zăbovit în casa clucerului Costache Lupu din Blăjani, luându-l ucenic pe fiul acestuia, viitorul mitropolit Dionisie Lupu²⁴.

Informația potrivit căreia la Sorești au fost și călugărițe nu poate fi verificată. Este cunoscut însă că până în jurul anului 1850, au existat permanent călugări. Locuitorii au fost atașați de călugării de aici deoarece ieromonahii ce au fost la Sorești asigurau asistența spirituală a sătenilor.

¹⁹ Arh. Ep. Bz, Dos. Parohia Sorești, f. 14.

²⁰ S-a născut în anul 1901 și a absolvit Școala Normală și Seminarul din Buzău. A fost hirotonit pe seama parohiei Boboc la 1 dec. 1924, fiind transferat la parohia Sorești în anul 1953. Aici a funcționat până în anul 1963, când s-a pensionat. A fost persecutat politic (vezi, *Anuarul Eparhiei Buzăului*, Buzău 1935, p. 3; Arh. Ep. Bz., Dos. Personal, nr. 114).

²¹ Arh. Ep. Bz, Dos. Parohia Sorești, f. 14.

²² Monasticismul lui Teodosie de la Kiev nu a fost marcat nici de excesele palestinieine ale mortificării, nici de activismul politic bizantin, ci se aseamănă mai mult cu idealurile Sfântului Vasile cel Mare. Regulile sale insistau asupra vieții comunitare și a carității pentru toți, în primul rând cu alți călugări, dar și pentru oaspeți bolnavi prizonieri, și altor categorii de oameni care căutau sfat și mângâiere. Fiecare călugăr trebuia să studieze Scriptura și Scrierile Sfinților. Părinți și să practice o paupertate exemplară. (*Oxford- Dicționar al Sfinților*, Edit. Univers enciclopedic, București, 1999, p. 493.)

²³ Deși nu există date certe în această privință, afirmația este bazată pe tradiția locală care amintește permanent de relațiile de muncă pe care sătenii le aveau cu monahii de aici. Informații culese de la Tudor Negoită, locuitor al satului Blăjani.

²⁴ G. Cocora, *op. cit.*, p. 123; pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, București 1981, p. 421-426 ed. a II-a, București 1994, p.412-416.; Idem, *Dicționarul Teologilor Români*, București 1996, p. 236; Idem, *Listele cronologice ale ierarhilor Bisericii Ortodoxe Române*, în „Biserica Ortodoxă Română”, an. XCIII (1975), nr. 3-4, p.326 (în continuare: BOR); M.G. Regleanu, *Dionisie Lupu Egumen la Dealu și Tismana și arhiereu titular de Sevastia*, în „Revista de istorie bisericească”, an. I (1943), nr. 2, p. 52-64; Ilie Corfus, *Știri noi din timpul pribegiei mitropolitului Dionisie Lupu*, în „Mitropolia Olteniei”, an. XX (1959), nr. 5-6, p. 255-285; pr. Nicolae Șerbănescu, *Mitropolii Ungrovlahiei*, în BOR, an. LXXVII (1959), nr. 7-10, p. 805-807.

După plecarea monahilor de la acest așezământ, bisericuța a fost folosită de locuitorii satului Sorești. Ultimul dintre cei ce au slujit aici pe vremea când biserica era încă așezământ monahal a fost preotul Panaete, rămas văduv, slujitor aici până la trecerea sa la cele veșnice²⁵. Primul preot de mir a fost *Radu sin Gheorghe*, hirotonit la anul 1854 de către episcopul Filotei²⁶.

Considerații finale

În concluzie, modesta bisericuță de lemn cu hramul „Sf. Voievozi” este mărturia unui vechi așezământ monahal. Această afirmație se bazează atât pe mărturiile toponimice, cât și pe descoperirile efectuate cu ocazia lucrărilor de reparație a bisericii desfășurate după 1970, ocazie cu care au fost găsite în fața bisericii și pe latura de nord fundația chiliilor, ale căror ruine se mai vedeau încă la începutul secolului nostru²⁷.

O altă dovadă concludentă o constituie cele două etape de construcție a bisericii²⁸.

Anul construirii acestui locaș de închinare nu este cunoscut²⁹. Dacă admitem așezarea călugărilor „ruși” la 1769³⁰, trebuie să admitem și că biserica a fost ridicată în aceeași perioadă, deoarece prima grijă a unei comunități monahale, oricât de redusă numeric, este să construiască locaș de închinare. Biserica a avut o pisanie, ce ar fi fost o bună sursă de documentare dacă nu ar fi dispărută astăzi. Singurele informații despre

²⁵ Paul Negoită, Ștefan Stănescu, *Monografia Bisericii „Sfântul Nicolae” din Parohia Blăjani – Județul Buzău*, în „Glasul Adevărului”, (serie nouă), an. XII (2003), nr. 130, p. 148.

²⁶ Ec. Gh. Ionescu, *Viața și activitatea lui Filotei Episcopul Buzăului (1850-1860)*, Tip. „Lupta” N. Stroilă, Buzău, 1941, p. 58.

²⁷ Informații culese de la paraciserul bisericii, Constantin V. Stoica.

²⁸ Actuala biserică de lemn de la Sorești este în formă de navă, având deasupra pronaosului o turlă clopotniță. Materialul de construcție al bisericii este lemnul. Parțial construcția este făcută din bărne și este căptușită cu lemn, delimitând astfel două faze ale existenței construcției. Prima aparține perioadei în care biserica era paraclis călugăresc și avea o lungime totală de 4 metri a naosului și pronaosului și de 2,85 cm a Sfântului Altar. A doua fază aparține perioadei în care biserica a devenit locaș de cult pentru săteni.

Biserica are o singură turlă, cu rol de clopotniță, în care se află cel mai vechi obiect păstrat până astăzi, clopotul bisericii, datând din anul 1833. Turla are o formă octogonală, ridicându-se cu 3 metri peste restul bisericii. Peste pronaos și naos, în partea construită mai târziu, biserica are construit un pod, cu o înălțime de 1,50 cm. Intrarea se face printr-un pridvor, specific vechilor case românești din mediul rural. Acesta este deschis, având 4 stâlpi, și o lățime de 92 cm. Pronaosul are o înălțime de 2,25 cm, o lungime de 3,80 și o lățime de 3,80. Pronaosul este despărțit de naos prin doi stâlpi de formă pătrată cu laturile de 25 cm. În pronaos se află două ferestre, orientate spre partea de sud. Deasupra naosului se află turla Pantocratorului, având forma unui octogon cu laturile de 12,23 cm. În acest loc biserica atinge cota maximă de înălțime din interior, având dimensiunea de 3,25 cm. În naos sunt dispuse pe peretele de nord și de sud, în mod simetric două ferestre. Altarul are formă de trapez, fiind mai îngust decât restul bisericii. Are de o lungime de 2,85 cm. Lățimea este de 2,85 cm, respectiv de 1,40 la peretele de la răsărit. Acest perete are o fereastră pe care se poate admira priveliștea oferită de cele câteva case ale fostului cătun Flămânda.

²⁹ Atât *Anuarul Casei Bisericii*, Tipografia Cărților Bisericești, București 1909, p. 242 cât și *Anuarul Eparhiei Buzăului*, Buzău 1935, p. 74 menționează faptul că nu se cunoaște data ridicării acestui sfânt locaș.

³⁰ Într-o listă cronologică a locașurilor de cult din județul Buzău publicată în *Buzău-mică enciclopedie istorică*, Biblioteca Mousaios, Buzău 2000, p. 219, se indică (fără a se preciza sursa) anul 1822 ca an al ridicării bisericii.

situația așezământului călugăresc, înainte de transformarea lui în biserică satească, sunt: o însemnare din anul 1813 notată în fișa bisericii³¹, care amintește de refacerea unei icoane a hramului³², o însemnare de pe o *Panihidă*, ce indică „*anul 1839 iunie 10*”³³ și data 1833, inscripționată pe clopotul ce se află și astăzi la biserică.

După construirea noii biserici din Sorești între anii 1942-1950, biserica de lemn s-a degradat treptat³⁴, așteptându-și dispariția. Construcția era îngropată până la jumătate în pământ, geamurile erau sparte, animalele adăpostindu-se în ea³⁵.

După 1970, a început activitatea de refacere a Sfântului locaș, lucrări ce au durat până în 1994³⁶. S-a săpat în jurul bisericii, s-au schimbat tălpile și învelișul de scândură, s-a încercuit curtea bisericii și s-a construit un mic perete protector din piatra ce a rămas după ce a fost demolată vechea școală³⁷.

În prezent biserica este folosită o singură dată pe an, cu ocazia hramului – sărbătoarea „*Sfinților Arhangheli Mihail și Gavril*” (8 noiembrie).

³¹ Arh. Ep. Bz, Dos. Parohia Sorești, f. 14 .

³² La biserica nouă se păstrează 5 icoane de dată mai târzie, care au fost pe tâmpla vechii bisericii.

³³ Arh. Ep. Bz, Dos. Parohia Sorești, f. 14 .

³⁴ Biserica nu a fost niciodată în stare prea bună, așa cum se menționează în anul 1909, pe vremea când era biserică filială a satului Blăjani, precum și în 1935, când era biserică parohială.

³⁵ Informații culese de la Tudor Negoită.

³⁶ Inițiatorul refacerii sfântului locaș a fost preotul Cristea Ispas. Acesta s-a născut la Sorești în anul 1935, fiind absolvent de seminar și licențiat în teologie (1955). A fost hirotonit în anul 1955 pe seama parohiei Faraoanele (jud. Vrancea), unde a activat până în anul 1973, când a fost transferat la Sorești, parohie pe care a slujit-o până în anul 1994 (între anii 1989-1990 a fost numit pe postul II la parohia Sf. Nicolae din orașul Râmnicul Sărat, suplinind parohia Sorești). Între anii 1980-1986 a funcționat ca protopop misionar la protoieria Râmnicul Sărat (Vezi Arh. Ep. Bz., dos. Pers. nr. 3013).

³⁷ Informații culese de la paracliserul bisericii, Constantin V Stoica, participant la acțiunea de refacere a bisericeței.

ÎNSEMĂNĂRI PE CĂRȚI VECHI ALE EPISCOPIEI BUZĂULUI

Daniela LUPU, pr. dr. Paul Iulius NEGOIȚĂ

Valoarea însemnărilor aflate pe cărțile vechi, ca sursă documentară pentru numeroase aspecte ale istoriei românilor, a fost recunoscută de timpuriu în istoriografie. De la sfârșitul secolului al XIX-lea, odată deschis drumul cercetării vechilor cărți, transcrierea notelor care umpleau spațiile libere ale filelor înnegrite de vreme s-a impus ca o datorie pentru toți cei care se aplecau asupra lor. S-a descoperit astfel o lume considerată până atunci tăcută, nespus de dornică să lase mărturie posterității frânturi din viața ei cotidiană. În afara însemnărilor „oficiale”, care au rolul de a consfinți actul de cumpărare și de danie a cărții sau de a marca proprietatea asupra acesteia (ex-librisuri), „scriitorii de ocazie” folosesc deseori filele cărților pe care le au la îndemână pentru a-și nota impresiile provocate de evenimentele care le influențează sau le tulbură existența. Întâlnim astfel relatări cu un pronunțat caracter personal despre diferite evenimente istorice, fenomene meteorologice, eclipse, comete, cutremure, epidemii. Un tezaur de informații cu atât mai valoros cu cât multe dintre aceste aspecte nu sunt cuprinse în documentele oficiale sau în scrierile marilor cronicari. De asemenea, însemnările conțin date importante din istoria personală a celor care devin astfel, ocazional, mici cronicari: nașteri, botezuri, căsătorii, decese, liste de cheltuieli. Toate aceste însemnări, libere de orice constrângere exterioară, exprimă viziunea sinceră și inevitabil subiectivă a individului asupra lumii în care trăiește și pot servi complementar la reconstituirea universului de cunoștințe și idei ale epocii.

Interesul pentru descifrarea și publicarea însemnărilor de pe cărțile vechi bisericești din județul Buzău a fost rezultatul atenției sporite care a început să se acorde, din primele decenii ale secolului trecut, cercetării bisericilor și mănăstirilor din zonă. Preoți și profesori, animați de îndemnul lui Nicolae Iorga și ale altor mari cărturari ai epocii, au pornit cu mult entuziasm la lucru, adunând date, transcriind inscripții și însemnări pe baza cărora au întocmit scurte prezentări ale vechilor locașuri de cult din localitățile lor de reședință. Începutul l-a făcut profesorul N. A. Constantinescu care, urmând exemplul lui Nicolae Iorga, cu prilejul unei excursii de studiu întreprinsă la monumentele din județul Buzău a transcris și unele însemnări de pe cărțile găsite la bisericile vizitate¹. Însemnările de pe cărțile vechi au fost reproduse

¹ N. A. Constantinescu, *Biserici și mănăstiri din județul Buzău*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, anul XVII (1924), fasc. 41, iul.-sept, p. 141-142; fasc. 42, oct.-dec., p. 188-191; idem, *Biserici și mănăstiri din jud. Buzău (partea a II-a)*, în „Îngerul”, anul XIII (1941), nr. 5-6, p. 367-392.

apoi și de cei care au făcut istoricul unor biserici din județ în perioada interbelică, dintre care amintim pe I.C. Filitti² și preoții: C. Săndulescu-Verna³, G. I. Beșchea⁴, Sandu Coman-Tisău⁵, I. Frăsineanu⁶, Horia Constantinescu⁷, Ion Potloghea⁸. Activitatea acestora a fost continuată cu aceeași pasiune de preoții Lăudat Vasilescu⁹, Radu Antofie¹⁰, Sandu Tudor¹¹ și de profesorii Dimitrie Gh. Ionescu¹². Dintre lucrările mai noi amintim contribuțiile deosebit de valoroase ale preotului Ionel Ene¹³ și ale profesorilor Alexandru Gaiță și Ilie Mândricel¹⁴. Cu o singură excepție (articolul preotului G. I. Beșchea din 1932), lucrările citate mai sus nu au avut ca obiectiv principal consemnarea însemnărilor marginale, acestea constituind un aspect secundar, fiind reproduse selectiv în partea în care se prezentau cărțile păstrate la diferite biserici.

Patrimoniul bogat de carte veche de care dispune județul Buzău face ca și numărul cărților cu note marginale să fie foarte mare. Ne-am propus în cele ce urmează să continuăm efortul înaintașilor de a aduce la lumină informațiile cuprinse în aceste note, care pot constitui adevărate izvoare documentare pentru cercetarea

- ² I. C. Filitti, *Despre schitul Găvanele*, în „Revista istorică”, anul XI (1925), p. 89-91; idem, *O lămurire despre Mitropolitul Munteniei Cosma Popescu și biserica din Ursoaia (Buzău)*, în „Biserica Ortodoxă Română”, anul LI (1933), nr. 5-6, p. 200-205 (în continuare: BOR).
- ³ C. Săndulescu-Verna, *Biserica din Săsenii- Noi. Note*, în „Îngerul”, anul IV (1932), nr. 5, p. 12-16; idem, *Biserica Ciobănoaiei*, în „Îngerul”, anul IV (1932), nr. 6, p. 22-23; idem, *Biserica din Sibiciu-de-jos*, în „Îngerul”, anul V (1933), nr. 2, p. 11-13; idem, *Bisericiuța din Valea Mușcelului (Buzău)*, în „Îngerul”, anul IX (1937), nr. 7-8, p. 393-396; idem, *Biserica din Buda-Cislău*, în „Îngerul”, anul X (1938), nr. 9, p. 819-821; idem, *Bisericiuța din Lăpoșel*, în „Îngerul”, anul X (1938), nr. 12, p. 1120-1124; idem, *Bisericile din Vernești (Buzău)*, în „Îngerul”, 1941 (an XIII), nr. 1-2, p. 69-98.
- ⁴ G. I. Beșchea, *Însemnări vechi*, în „Îngerul”, anul IV (1932), nr. 12, p. 18-21.
- ⁵ S. Coman-Tisău, *Biserica Bădeni din satul Pisculeni (I)*, în „Îngerul”, anul V (1933), nr. 3-4, p. 28-33; idem, *Biserica Bădeni din satul Pisculeni (II)*, în „Îngerul”, anul V (1933), nr. 6-7, p. 30-35.
- ⁶ I. Frăsineanu, *Schitul „Fundul Cătinii”, comuna Cătina-Buzău*, în BOR, anul LI (1933), nr. 1-2, p. 42-44.
- ⁷ Horia Constantinescu, *Biserica „Sf. Nicolae” din Bâscenii de jos (Buzău)*, în „Îngerul”, anul IX (1937), nr. 6, p. 313-319 (partea I); nr. 7-8, p. 396-406 (partea a II-a); idem, *Vechi biserici de lemn de pe Bâsca Chiojdului*, în „Îngerul”, anul X (1938), nr. 3, p. 221-237; idem, *Biserica „Sfinții Voevozi” din Bâscenii de Sus*, în „Îngerul”, anul XI (1939), nr. 12, p. 858-863; idem, *Bisericile din Poeni (Buzău)*, în „Îngerul”, anul X (1938), nr. 12, p. 1124-1129.
- ⁸ Ion Potloghea, *Vechea biserică din satul Largu (Buzău)*, în „Îngerul”, anul XII (1940), nr. 3-4, p. 250-257; idem, *Despre schitul Rogozu*, în „Îngerul”, anul XII (1940), nr. 5-6, p. 353-358; idem, *Biserica din Oleșăști*, în „Îngerul”, anul XII (1940), nr. 7-8, p. 499-511.
- ⁹ L. Vasilescu, *Biserica Banu din orașul Buzău*, în „Glasul Bisericii”, anul XVIII (1958), nr. 11, p. 1070-1075 (în continuare: GB).
- ¹⁰ R. Antofie, *Istoricul bisericii Broșteni din orașul Buzău*, în GB, anul XXVII (1968), nr. 1-2, p. 117.
- ¹¹ Sandu Tudor, *Schitul Găvanu* în GB, anul XXVII (1968), nr. 9-10, p. 1040; idem, *Biserici de lemn pe valea Slănicului-Buzău (I)*, în GB, anul XXIX (1970), nr. 9-10, p. 987-993; idem, *Biserici de lemn pe valea Slănicului-Buzău (II)*, în GB, anul XXXIII (1974), nr. 1-2, p. 128.
- ¹² Dimitrie Gh. Ionescu, *Biserici vechi din orașul Buzău*, în GB, anul XXIV (1965), nr. 1-2, p. 71-111.
- ¹³ Ionel Ene, *Circulația cărții religioase - tipărite la Râmnic - în eparhia Buzăului și importanța ei în păstrarea dreptei credințe*, în „Îndrumător bisericesc” (editat de Episcopia Buzăului), nr. 10, Buzău, 1991, p. 131-144.
- ¹⁴ Alexandru Gaiță, *Circulația cărții vechi bucureștene în județul Buzău (sec. XVII-XVIII)*, în „Mousaios”, vol. IV, partea a II-a, Buzău, 1994, p. 55-61; Ilie Mândricel, *Fosta mănăstire Motnău*, în „Almanah bisericesc”, nr. 19-20, Buzău, 2001, p. 180-200.

diferitelor aspecte ale istoriei locale. De asemenea, studierea însemnărilor este esențială pentru stabilirea circulației cărților, imprimate în diferite centre tipografice, pe teritoriul județului Buzău și deopotrivă pentru realizarea unui viitor catalog al cărții vechi românești păstrată în acest județ.

Pentru aceasta am cercetat 18 cărți de cult din fondul de carte veche al Episcopiei, tipărite între 1693 și 1869 la București, Râmnic, Buzău, Buda, Neamț și Veneția, provenind de la 14 biserici și mănăstiri din eparhia Buzăului: mănăstirea Barbu, fosta mănăstire Băbeni, mănăstirea Cotești și bisericile din Bisoca, Cătiașu, Mărăcineni, Plopeasa de Sus, Policiori, Rm. Sărat – biserica „Sf. Nicolae”, Sibiciu de Sus, Sibiciu de Jos, Sorești, Tronari, Văvălucile¹⁵.

Majoritatea însemnărilor pe care le-am reprodus sunt inedite. Din cele 57 de însemnări al căror conținut îl prezentăm în cele ce urmează, doar 12 au mai fost publicate anterior¹⁶, situație pe care am semnalat-o în text (în partea care cuprinde transcrierea însemnărilor).

În funcție de conținut, am împărțit însemnările în zece categorii: I. însemnări de proprietate și note de lector; II. însemnări despre vânzări, cumpărări și danii de carte; III. însemnări despre legări și ferecări de carte; IV. însemnări despre evenimente istorice; V. însemnări despre fenomene meteorologice; VI. însemnări despre cutremure; VII. însemnări despre epidemii; VIII. însemnări despre biserici și mănăstiri; IX. însemnări de familie; X. alte însemnări.

În cadrul fiecărei categorii am ordonat textele cronologic, potrivit datei la care a fost făcută însemnarea. Însemnările nedatate au fost reproduse la sfârșit, încadrarea cronologică aproximativă, făcută după grafie și limbă, trecându-se în paranteze drepte. Însemnările au fost scrise într-un interval cuprins între sfârșitul secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului XX, în limba română cu alfabet chirilic, de tranziție sau latin în interiorul copertelor, pe foile de gardă sau pe filele cărților. Autorii acestor însemnări provin din diferite medii sociale și sunt în majoritate slujitori ai bisericii (diaconi, preoți, monahi) dar și mirenii (boiernași, dascăli), locuitori ai satelor buzoiene¹⁷.

Propunându-ne să facem o lucrare de cercetare bibliografică am considerat necesar să prezentăm, în limita informațiilor disponibile, traseul urmat de fiecare dintre cărțile studiate până în momentul intrării lor în posesia Episcopiei Buzăului. De asemenea, am încercat să corelăm informațiile din însemnările reproduse de noi cu altele similare, referitoare la aceleași evenimente, cuprinse în însemnările publicate anterior.

¹⁵ Pentru lista cărților cercetate, v. anexa 1.

¹⁶ Două de către G. I. Beșchea (*Însemnări vechi*, p. 19-20), una de către C. Săndulescu-Verna (*Biserica din Sibiciu-de-jos*, p. 11-13), o alta de către N. A. Constantinescu (*Biserici și mănăstiri din jud. Buzău (partea a II-a)*, p. 368) și opt de către unul din autorii articolului de față (Daniela Lupu, *Veștmintele cărților vechi. Ferecături din colecțiile buzoiene*, în „Mousaios”, vol. VII, Buzău, 2001, p. 75-100).

¹⁷ Pentru lista autorilor, enumerați în ordinea cronologică a însemnărilor, v. anexa 2.

Evanghelia (București, 1693) a aparținut fostei mănăstiri Băbeni (com. Topliceni, jud. Buzău), din fostul județ Rm. Sărat¹⁸. Preotul Neagu notează că a venit la mănăstire în anul 1813. În anul 1815, cartea a fost ferecată cu cheltuiala egumenului grec Antim Velaitul¹⁹, așa cum se arată în însemnarea scrisă de preotul Zaharia. Este foarte posibil ca *Evanghelia* să fi fost dăruită mănăstirii, imediat după tipărire, de către ctitorii acesteia.

Un alt exemplar al *Evangheliei* (București, 1693), provenind de la biserica din Mărăcineni (com. Mărăcineni, jud. Buzău), a aparținut inițial fostei mănăstiri Bordești (jud. Vrancea). Mănăstirea Bordești (din fostul județ Rm. Sărat), a fost ctitorită pe la 1699 de Mănilă mare căpitan de Buzău apoi mare dregător (mare șetrar, mare clucer), în timpul lui Constantin Brâncoveanu și Ștefan Cantacuzino, unul dintre oamenii de încredere ai lui Constantin Brâncoveanu și al Cantacuzinilor. Mănilă era numit și Mărăcineanul după moșia în care se aflau casele sale, în vecinătatea orașului Buzău²⁰.

În condiții necunoscute, cartea a ajuns în secolul al XIX-lea de la mănăstirea Bordești la biserica din Mărăcineni²¹, ctitorită în 1801 de Grigorie Hrisoscoleu²². Tatăl lui Grigorie, grecul Scarlat Hrisoscoleu, este începătorul neamului Hrisoscoleilor buzoieni, ce apare ca proprietar de moșii în județul Buzău pe la mijlocul secolului al

¹⁸ Mănăstirea Băbeni este considerată ctitoria lui Negoită, fiul lui Necula căpitan Dedulescu și a lui Matei Bagdat căpitanul, înainte de anul 1682 (când este menționată documentar pentru prima dată). Fostă metoh la mănăstirea Ianina (v. Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România, I. Țara Românească*, vol. 1, 1970, p. 44 – în continuare: N. Stoicescu, *Bibliografia*).

¹⁹ La începutul secolului al XIX-lea, mănăstirea era închinată unei mănăstiri din Rumelia, Velacin Tamina, probabil mănăstirea de metanie a egumenului Antim.

²⁰ În toamna anului 1705, Constantin Brâncoveanu și suita domnească fac o lungă „preumblare” pe la moșiile domnești și ale Cantacuzinilor, în traseu fiind incluse și vile de la Sărata precum și mănăstirea Rm. Sărat, ctitoria domnului și a unchiului său, Mihai Cantacuzino. În drum domnul „...rugându-l Mănilă vel șetrar ca să meargă la satul lui la Mărăcineni, moșia sa, să-l ospăteze, numaidecât au fost bucuroși și au mers. Unde, făcându-i Mănilă vel șetrar ospăț foarte frumos s-au sculat de acolo și au mers la sfânta mănăstire la Râmnic” (Radu logofăt Greceanu, *Istoria lui Constantin Basarab Brâncoveanu voievod (1688-1714)*. Ediție îngrijită de Aurora Ilieș, București, 1970, p. 229).

²¹ Despre întemeierea bisericii dă mărturie vechea pisanie: *Această sfântă și dumnezeiască biserică s-a făcut din temelie de dumnealui biv vel clucer Grigorie Hrisoscoleu, în zilele Prea Înălțatului Domnului nostru Io Alexandru Constandin Moruzi Voevod, la leat 1801*” (v. N. Stoicescu, *Bibliografia*, vol. II, p. 417; Marin Negulescu, *Resfințirea bisericii din Mărăcineni*, în GB, an. XXI (1962), nr. 3-4, p.420-421; Iulian Negoită, *Protoierii, parohii, mănăstiri și slujitori bisericești*, în „Almanah Bisericesc”, nr. 19-20, Buzău, 2001, p. 328).

²² Grigore Hrisoscoleu a ocupat între 1781 și 1792 mai multe dregătorii în Divanul Țării Românești (mare sluger, mare stolnic, mare paharnic, mare clucer). A fost numit ispravnic al județului Buzău în 1792 (Octav-George Lecca, *Familiiile boierești române. Istoric și genealogie*, București, 1899, p. 540; Theodora Rădulescu, *Sfatul domnesc și alți mari dregători ai Țării Românești din secolul al XVIII-lea. Liste cronologice și cursus honorum*, București, 1972, p. 682; Valeriu Nicolescu, Gheorghe Petcu, *Buzău – Râmnicu Sărat. Oameni de ieri, oameni de azi*, vol. I, Buzău, 1999, p. 55).

XVIII-lea. El s-a înrudit cu familia Mănăileștilor prin căsătoria cu Rada, fiica lui Ștefan căpitan Mănăilescu și nepoata lui Mănăilă²³.

În anul 1862, cartea a fost ferecată în argint cu cheltuiala lui Grigorie Mărăcineanu, fiul unuii dintre boiernașii locului²⁴. Preoții satului, considerând *Evanghelia* cel mai prețios odor al bisericii, o vor ascunde cu grijă din calea trupelor rusești, care tranzitau teritoriul României în drumul lor spre Dunăre în anul 1877 și apoi din calea trupelor germane, în timpul primului război mondial, având grijă de ea „*ca de suflet*”. Așa face preotul Gheorghe Ștefan în 1877 și tot așa procedează și succesorul său, preotul Ioan I. Ionescu, în 1916. Acțiunea de salvare este consemnată de cei doi preoți pe filele cărții.

Antologhionul [Râmnic, 1745]²⁵ a fost al bisericii din Sibiciu de Sus (com. Pătărlagele, jud. Buzău). Pe carte se iscălește, pentru a fi pomenit, dascălul Ioniță ot Sibiciu de Sus la o dată neprecizată dar aproximată, după grafie, la sfârșitul secolului al XVIII-lea sau începutul secolului al XIX-lea. Stan din Pătărlagele semnează în 1825 iar Drăgulin Gaiță notează pentru posteritate cum s-au lecut oamenii de holera care a bântuit Țara Românească în 1831, aplicând un tratament empiric: „*Să se știe de când au murit oameni de holera în toată țara, care nu s-au mai pomenit și noroc că au vrut Dumnezeu de s-au vestitu cu lăsatu (de) sânge la vena mâinilor, supt cotu, de mulțime de oameni s-au izbăvit*”²⁶. Epidemia de holeră din acest an apare în mai multe însemnări contemporane²⁷.

În 1866, preotul Ștefan Toma Gaiță confirmă proprietatea bisericii din Sibiceu de Sus asupra cărții. Deși însemnările nu o menționează direct, credem că *Antologhionul* a fost una din cărțile cu care a fost înzestrată biserica din Sibiceu de Sus încă de la întemeierea sa (1794-1796), pentru că autorul însemnării din 1831, Drăgulin Gaiță este unul dintre ctitorii bisericii ridicată „*(...) cu osteneala multor megieși moșneni de aici și a altor boieri de prin alte părți, care cu ce s-au milostivit, iar mai silitor și mai chivernisitor la toate a fost dumnealor Gheorghe mazălu Sibicianu și Drăgulin mazălu Sibicianu și s-a început la iulie 13 leat 1794*”²⁸.

Repararea bisericii și lărgirea pridvorului în 1899, cunoscute din alte surse, sunt confirmate și de însemnarea făcută în acest an de Petre Mărculescu, care notează cu multă grijă toate lucrările realizate.

Molitvenicul (Buzău, 1747), de la biserica satului Bisoca (com. Bisoca, jud. Buzău), era în 1841 în proprietatea preotului Panaete sin Simion Barcău din Bisoca,

²³ G. I. Beșchea, *Istoricul și înzestrarea schitului Rătești*, în „Îngerul”, anul X (1938), nr. 10-11, p. 925-949; Radu Antofie, *Spitalul Gârlași (studiu monografic)*, extras din „Studii și articole de istorie”, București, 1956, p. 225-226.

²⁴ Grigorie este trecut în catagrafia din 1831 ca fiu al medelnicerului Ghiță Mărăcineanu, locuind în casa părintelui său de la Mărăcineni (Ioan C. Filitti, *Catagrafie oficială de toți boierii Țării-Românești la 1829*, în „Revista Arhivelor”, vol. II (1927-1929), nr. 4-5, p. 313).

²⁵ Identificarea, în lipsa paginilor de început și sfârșit, s-a făcut în urma studierii volumului și prin compararea cu alte exemplare complete.

²⁶ Cop. 2 int.

²⁷ „*Să se știe de cându au venit boala holerii și în Valahia, primăvara, în luna iunie, în zile 6, la leat 1831. Ștefan logofăt ot sat Negoșinatu, sin Dragomir mazăl*” (C. Săndulescu-Verna, *Din trecutul Verneștilor. Note istorice*, Buzău, 1941, p. 30).

²⁸ Iulian Negoită, *op. cit.*, p. 350.

care se iscălește pe carte, punând și blestem asupra celui care ar îndrăzni să o înstrăineze. Părintele învăța cititul și scrisul pe copiii satului, unul dintre ei exersându-și caligrafia chiar pe filele cărții, compunând fraze de felul: „ (...) *părinte Panaete, te rogu plecatu pre sfinția sa să mă mai lași [nevred]nicu să mai învățu ceva*”²⁹. În 1860, părintele Panaete sau un urmaș al său face însemnări gospodărești despre dobânda în natură (patru oca și jumătate de lână), pe care a dat-o pentru o sumă de bani împrumutată de la un Bucur.

Apostolul [București, ante 1751]³⁰, provenind de la parohia Sorești (com. Blăjani, jud. Buzău)³¹, a fost cumpărat pe la începutul secolului al XIX-lea de popa Ștefan de la un Radu Tănase³². În 1802, pe ea însemnează despre marele cutremur din 14 octombrie al acelui an Gheorghe dascăl din satul Moșești: „*Să să știe de când s-au cutremurat pământul la leat 1802, la Vinerea Mare, la octo(m)vrie 14, la nămezi, cutremur foarte mare și tare, cât s-au crăpat pământul de (ie)și apă și s-au surpat și palate multe, domnești și boierești, mănăstiri mari. Și am scris eu cu mână de țărână i proci. Gheorghe dascăl ot Moșești, 1802 octo(m)vre 14*”³³. Pagubele pricinuite de cutremur în orașul Buzău sunt notate de Nicolae dascălul pe un *Octoih* (București, 1774) al mănăstirii Banu³⁴.

Se pare că Gheorghe, copleșit de eveniment, a notat greșit ziua cutremurului, care a avut loc nu vineri ci marți, așa după cum confirmă numeroase alte surse contemporane. Menționăm doar *Cronica meșteșugarului Dobrescu*³⁵ precum și însemnările scrise de Mihail postelnicul³⁶ și de popa Mircea sin popa Radu pe o

²⁹ F. de gardă a cop. 1

³⁰ Lipsind paginile de început și sfârșit, datele de identificare au fost stabilite cu aproximație, în urma studierii volumului.

³¹ Parohia Sorești are două biserici: biserica veche, cu hramul „Sfinții Voievozi”, construită pe fosta moșie a Episcopiei de la Sorești și biserica nouă terminată în anul 1950. Biserica „Sfinții Voievozi” este situată pe dealul din imediata vecinătate a fostului cătun Flămânda (astăzi integrat în satul Sorești). Biserica este construită din lemn iar la origine se pare că a fost un mic așezământ monahal, devenind în a doua jumătate a secolului XIX biserică de mir.

³² Însemnarea este incompletă din cauza tăierii filelor la legat.

³³ F. 25 r.

³⁴ „*Să se știe de când s-a cutremurat pământul și s-a dărâmat mănăstirea Banului și Sf. Îngeri și bolțile de la mănăstirea Gârlași și zidul de la Episcopie până la pământ, că s-au stricat aceste tot*” (Alexandru Gaiță, *op. cit.*, p. 61).

³⁵ „*Fiindcă la leat 1802, octomvrie 14, marți, în ziua de preapodomna Parascheva (...) s-au făcut un cutremur mare care ne-au povestit și din o(a)meni mai sus se câte o sută de ani că, ca acesta nu s-au mai pomenit, nici părinții lor n-au pomenit (...)*” (Ilie Corfus, *Cronica meșteșugarului Ioan Dobrescu (1802-1830)*, în „Studii și articole de istorie”, VIII, 1966, p. 320).

³⁶ „*1802. octombrie 14, ziua marți, în ziua Sântei Parascheva la 7 ore din zi s-a făcut cutremur mare, încât au căzut monăstiri și s-au ruinat case, a crăpat pământul și a ieșit apă cu catran amestecat (...)*” (C. Erbiceanu, *Precuvântare la cele patru discursuri și descrierea cărțiței ce le cuprinde*, în BOR, anul al XV-lea (1891), nr. 4 (iulie), p. 330).

Cazanie (București, 1742) a bisericii din Mireș³⁷. Cutremurul este însemnat și pe un *Antologhion* (1825), al schitului Ceptura³⁸.

În condiții necunoscute, cartea ajunge apoi în proprietatea preotului Costandin din Blăjani. În 1860, după moartea acestuia, ea rămâne moștenire fiului său Răducan care se iscălește, punând și blestem împotriva celor care vor îndrăzni să o fure. La începutul secolului XX, *Apostolul* era în posesia lui Ion Barbu, cântăreț la biserica din cătunul Sorești.

Evanghelia (București, 1750) se afla în anul 1846 în proprietatea bisericii de lemn din satul Plopeasa de Sus (com. Scorțoasa, jud. Buzău), dată la care preotul Ștefan notează că a făcut un maslu pentru unul dintre copiii satului, aflat probabil într-o grea suferință. Peste doi ani, în 1848, *Evanghelia* a fost legată cu cheltuiala mai multor „poporeni”, ale căror nume sunt notate pe filele cărții. Nu știm în ce an și în ce condiții a ajuns cartea la biserică și care au fost deținătorii anteriori pentru că volumul conține doar însemnările menționate mai sus. Data construirii bisericii vechi din Plopeasa de Sus (care a ars în 1956, urma unui trăsnet), nu se cunoaște³⁹.

Un alt exemplar al *Evangheliei* (București, 1750) a ajuns în proprietatea bisericii din Văvălucile (com. Bozioru, jud. Buzău), probabil la puțin timp după ridicarea locașului din lemn, în anul 1832. Lipsa însemnărilor anterioare anului 1848, nu ne permite să știm care a fost traseul urmat de carte după ieșirea din tipografie. *Evanghelia* a fost cumpărată de preotul Zaharia, așa cum reiese din însemnarea din anul 1859, făcută cu ocazia legării cărții pe cheltuiala mai multor săteni. Preotul Zaharia este unul dintre ctitorii bisericii, construită prin contribuția credincioșilor din zonă⁴⁰. Cu banii adunați de la enoriași, el a reușit să înzestreze locașul cu această indispensabilă carte de cult. Însemnările sunt făcute de preotul Toma sin Stan din Văvălugi între anii 1848-1862, cel care probabil i-a succedat preotului Zaharia.

Evanghelia (București, 1760) a aparținut bisericii din Policiori (com. Scorțoasa, jud. Buzău) și a fost legată în 1816, la cererea și cu cheltuiala preotului Cosma din Policiori de către Gheorghe, care iscălește „legător de cărți”.

Gheorghe ca și tatăl său, popa Nan din Pleșcoi, sunt cunoscuți legători de cărți

³⁷ „Să se știe de când s-au cutremurat pământu tare luna oct. 14, 1802, în zi de marți la optu ceasuri din zi și multe mănăstiri și biserici s-au stricat pre unele locuri (...)” (N. A. Constantinescu, *Biserici și mănăstiri din jud. Buzău (partea a II-a)*, p. 388).

³⁸ „La anul 1802 oct. 14 la șapte ceasuri din au fost cutremur întru carele multe ziduri și biserici și turnul Colții podoaba Bucureștilor [s-au dărâmat], dar oameni nu s-au primejduit; au ținut cinci minute” (ibidem, p. 386).

³⁹ ***O ctitorie arhierască: noua biserică a parohiei Plopeasa de Sus – ctitoria Mitropolitului Firmilian al Olteniei, în GB, an. XXXVII (1969), nr. 11-12, p.1312-1321; Olimp Căciulă, *Prea Fericitul patriarh Justinian a participat la sfințirea bisericii din satul Plopeasa de Sus, Județul Buzău*, în BOR, anul LXXXVII (1969), nr. 9-10, p. 886-897; Iulian Negoită, *op. cit.*, p.351.

⁴⁰ „Această biserică s-a făcut în anul 1832 prin strădania pr. Radu, pr. Zaharia, Gheodeon monahul, Gheoghe Radu, Vlad, Pompiliu și alții. În anul 1909-1910 s-au reparat și mărit lungindu-se și făcându-se turlele și zugrăvindu-se nim nou înăuntru și vopsindu-se pe afară prin îndemnul și stăruința pr. Ștefan Ionescu, Dumitru Grigore, Ion Dănescu, Dumitru St. Filipoiu, Petre I Popa, Toma C. Crăciun, Dumitru I. Mirică, cu cheltuiala închinătorilor acestei biserici și a altor credincioși binevoitori – 1910 iulie 7 și T. Crăciunescu, Radu D. Crăciun. Pictori – Ion I. Aldescu, Alexandru D. Aldescu fiu” (Horia Constantinescu, *Biserici de lemn din Eparhia Buzăului*, Buzău 1987, p. 370-372; Iulian Negoită, *op. cit.*, p. 346).

din zonă, numele lor apărând pe mai multe însemnări făcute pe filele cărților legate. Activitatea logofătului Gheorghe (cum este numit în 1855), cunoscută datorită însemnărilor publicate până în prezent, se desfășoară între 1816 și 1855. În acest interval de timp repară sau îmbracă în piele copertele mai multor cărți din eparhia Buzăului: în 1845, o *Cazanie* (București, 1828), proprietatea lui Toader Panțăru (ajunsă la biserica din Făurei)⁴¹, în 1846, un *Octoih - Catavasier* (Buzău, 1839) al lui Petcu Popescu din Valea Teancului⁴², în 1853, un *Molitvenic* (Buzău, 1835) al bisericii din satul Jurubești (com. Lopătari)⁴³ iar în 1855, un *Molitvelnic* al bisericii din Mireș⁴⁴.

Însemnarea ne dă un indiciu prețios asupra perioadei în care trebuie să se fi construit biserica din Policiori, a cărei dată de ctitorire nu este cunoscută până în prezent, actuala construcție datând din 1934. Deși pisania spune că biserica s-a ridicat pe locul uneia mai vechi, anul zidirii acesteia nu este precizat⁴⁵. Pe baza informației că biserica funcționa în 1816, putem considera că ea a fost ridicată anterior acestui an.

Molitvenicul (București, 1764) a aparținut bisericii din satul Cătiașu (com. Chiojdu, jud. Buzău), unde se afla în 1818, când pe ea se iscălește popa Panait sin popa Hristu. Popa Panait a folosit filele cărții ca un fel de jurnal personal, notând între anii 1818 și 1831 evenimentele mai importante la care asistă: nașterea fiului său Dimitrie în 1824, venirea muscalilor în țară și plecarea din domnie a lui Grigorie Dimitrie Ghica în 1828, ciuma din 1828-1829, cutremurul din 1829 și holera din 1831⁴⁶. Ciuma din anii 1828-1829, care a făcut multe victime în județele Buzău, Rm. Sărat și Saac, mai este însemnată pe filele unui *Minei* pe luna iulie (Buda, 1805) al bisericii „Sf. Îngeri” din Buzău⁴⁷ și pe o *Cazanie* (București, 1828) a bisericii din Bâscenii de Jos⁴⁸.

Molitvenicul fiind o carte folosită aproape zilnic de către preot a fost la îndemână și pentru notațiile referitoare la veniturile și cheltuielile familiei. Astfel, popa Panait însemnează conștiincios sumele primite de la enoriași pentru sfeștanii și cheltuielile (în bani și îmbrăcăminte), pentru plata a doi lucrători angajați în 1828 la muncile agricole. Pe la mijlocul secolului al XIX-lea, popa Panait trecuse la cele

⁴¹ Ionel Căndea, *Considerații asupra însemnărilor pe cartea veche românească din județul Brăila*, în „Valori bibliofile din patrimoniul cultural național”, I, Râmnicu Vâlcea, 1980, p. 253-254.

⁴² C. Săndulescu – Verna, *Bisericele din Vernești (Buzău)*, p. 94.

⁴³ Pe această carte Gheorghe a scris și un pomelnic al familiei sale. „VII: Gheorghe, Gheajna, Gheorghe, Safta, Maria, Zmaranda, Ioana. Morții: Nan preot, Evdochia prezvitera, Andreiu, Iordache, Ioan, Ileana, Andronic, Zmaranda și toate neamurile” (Sandu Tudor, *Biserici de lemn pe valea Slănicului-Buzău* (I), p. 991).

⁴⁴ N. A. Constantinescu, *Biserici și mănăstiri din jud. Buzău (partea a II-a)*, p. 389.

⁴⁵ Iulian Negoită, *op. cit.*, p. 351.

⁴⁶ V. mai sus însemnarea lui Drăgulin Gaiță pe *Antologhionul* [Râmnic, 1745] bisericii din Sibiciu de Sus.

⁴⁷ „Să se știe de când s-au lovit ciuma în orașul Buzăului la leat 1829” (Dimitrie Gh. Ionescu, *Biserici vechi din orașul Buzău*, p. 110).

⁴⁸ „Într-acest an următor (1829, n. n.) au fost pieire mare: **ciumă în oameni**, boală, moarte în vite grozavă și de să tăia vre-o viță bolnavă, cine apuca den oameni de mânca, murea și acela; mană în bucate grozavă, lângă toate și răzmieriță” (Horia Constantinescu, *Biserica Sf. Nicolae din Bâscenii de jos*, p. 402).

veșnice, așa cum rezultă din pomelnicul familiei scris de fiul său, preotul Bănică, tot pe filele cărții.

Inspirat de înaintașul său, preotul Vasile M. Dinu face diferite notații în anii 1946-1947. În acest timp, se trudește și cu transcrierea însemnărilor cu slove chirilice ale popii Panait: „*Preot Vasile M. Dinu, azi 6 iulie 1947, când mă canoneam cu descifrarea scrierii vechi, fiind singur acasă. Cățiaș*”⁴⁹.

Liturgierul (Buzău, 1768), provenind de la biserica „Sf. Nicolae” din Rm. Sărat, era în 1803 proprietatea diaconului Iordache Marin. Din păcate, fila care conținea acea parte a însemnării în care diaconul își menționase locul de baștină lipsește din volum, astfel încât nu știm în ce localitate viețuia⁵⁰. Este posibil însă să fi trăit în mahalaua Jidenilor din orașul Rm. Sărat, acolo unde se află și biserica. Anul construirii acesteia nu este cunoscut cu exactitate. În istoriografie s-a considerat că data ridicării locașului ar putea fi anul 1815, notat pe icoana „Sf. Nicolae”, patronul bisericii⁵¹. Singurele însemnări pe care le conține cartea, făcute în anii 1803-1808, sunt opera diaconului Iordache care notează, ca într-o cronică de familie, anii de naștere a fiilor săi Manolache și Giurge.

Antologhionul (București, 1777), de la biserica din Sibiciu de Sus (com. Pătărlagele, jud. Buzău), a aparținut inițial bisericii din satul Gornet din aceeași comună. El a fost cumpărat „*cu milostenia*” mai multor megiași din Gornet, prin „*osârdia*” lui Ghinea Matragoi, probabil un consătean mai umblat prin lume. Numele celor care au contribuit cu bani la cumpărarea cărții și apoi la legarea ei în 1795, de către Nan dascăl, sunt înșiruite pe filele cărții, arătându-se și suma dată de fiecare în parte.

Legătorul de cărți Nan dascăl va scrie și va lega în cursul anului 1796 și *Pomelnicul* bisericii Gornet. O parte dintre cei menționați în pomelnic au contribuit la cumpărarea și legarea cărții. Ei sunt membrii ai familiilor Matragoi, Baroian, Vioiu, Silean, probabil neamurile cele mai importante ale satului Gornet⁵². Chiar dacă mai târziu dascălul Nan va fi hirotonit, el nu va renunța la meșteșugul său. În 1809, semnând popa Nan din Pleșcoi, leagă *Pomelnicul* bisericii din Oleșești⁵³ iar în 1822, leagă mai multe volume din *Mineele* (Buda, 1805) preotului Antonie din Nesipuri⁵⁴.

În anul 1795, Ion sin Dragostin notează pe carte un eveniment important din viața sa: „*Eram de ani noaspre(zece) când m-am însurat (...)*”⁵⁵. Nu se cunosc condițiile în care cartea a trecut de la biserica din Gornet la biserica din Sibiciu de Sus.

Un alt exemplar al *Antologhionului* (București, 1777) provine de la biserica din satul Tronari (com. Viperești, jud. Buzău). Cartea a fost cumpărată în 1866 de sătenii din Pardoși (com. Pardoși, jud. Buzău) pentru biserica lor, cu suma de 60 de firfirici,

⁴⁹ F. de gardă a cop. 2.

⁵⁰ Însemnarea este făcută pe f.1-11, lipsind f. 9-10.

⁵¹ Ctitorii bisericii au fost locuitorii mahalalei Jidenilor, numită mai târziu „Sfântul Nicolae” (v. Marin Negulescu, *Biserica parohiei Sfântul Nicolae – Râmnicu Sărat*, în GB, anul XVII (1958), nr. 9, p. 886-887; Iulian Negoită, *op. cit.*, p. 353).

⁵² Cf. N. A. Constantinescu, *Biserici și mănăstiri din jud. Buzău (partea a II-a)*, p. 368.

⁵³ Ion Potlogea, *Biserica din Oleșești*, p. 505-506.

⁵⁴ Ionel Căndea, *op. cit.*, p. 252.

⁵⁵ F. 558 v.

așa cum notează Mihai Ioniță. Nu știm data și condițiile în care a ajuns la Tronari.

Antologhionul grecesc (Veneția, 1798) al bisericii din Mărăcineni (com. Mărăcineni, jud. Buzău) a aparținut inițial „*cuconului*” Dumitrache Hrisoscoleu, fiul marelui dregător Grigorie Hrisoscoleu⁵⁶. După cum am arătat, în 1801 tatăl său ctitorește biserica din satul Mărăcineni. În acest context, cartea a fost dăruită bisericii probabil chiar de „*cuconul*” Dumitrache, pe ea făcând mai multe însemnări diaconul Ion din Mărăcineni.

În timpul războiului ruso-turc din anii 1806-1812, trupele rusești au staționat multă vreme în orașul Buzău și în împrejurimile acestuia. Cum Mărăcinenii se află la mică distanță față de oraș, pe malul râului Buzău, mișcările rușilor erau urmărite îndeaproape de localnici. Diaconul Ion notează: „(...). *Și am scris anu 1807 martie 3, când venise moscalii în Țara Rumânească și făcură podu preste Buzău, când venea Buzăul mai mare îl scotea afară, când scădea iar îl băga în apă. 7315 (1807)*”⁵⁷. Situația dificilă a locuitorilor confrunțați cu iarna grea din anii 1807-1808 este amplificată de obligația întreținerii trupelor, ceea ce-l face să noteze cu năduf pe diaconul Ion: „*Leat 1808, când era moscalii în Țara Rumânească, așa s-a întâmplat o iarnă rea preste fire de s-a ivitu din februarie până au trecut blagoveșteniile, tot vihor peste vihor și foarte vijelie și iarnă împotrivă că au murit vitele mai toate. Și nu era numai iarnă ci și cu moscalii și era foarte rău că nu să poate spune. Cât și la Blagoveștenii (25 martie n.n.), tot era morile înghețate și cu râșnița hrănea creștinii pă moscali*”⁵⁸. Despre aceeași cumplită iarnă și despre supărările pricinuite de trupele de ocupație scrie cam în aceeași vreme și popa Stan de la biserica din Mărăcineni, pe un *Penticostar* (București, 1768)⁵⁹.

Se pare că trupele rusești au lăsat o vie impresie locuitorilor din județele Rm. Sărat, Buzău și Saac, pentru că însemnările despre „*moscali*” sunt foarte numeroase în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Atât venirea cât și plecarea rușilor este notată cu grijă. Astfel, popa Frâncu de la mănăstirea Bradu însemnează în 1809: „*Să se știe de cându s-au dusu Moscali la Rusia, la leat 1809 aprilie 5*”⁶⁰. În 1828 Ion, ajuns acum preot, notează pe un alt *Antologhion* al bisericii din Mărăcineni a doua venire a „*moscalilor*” în Țara Românească și intrarea lor în județul Buzău în luna aprilie⁶¹.

⁵⁶ Potrivit catagrafiei din 1829, Dumitrache Hrisoscoleu era născut în 1787. În 1811 a fost numit ispravnic al județului Buzău, în 1828 era mare logofăt iar în 1829, logofăt de obiceiuri. A murit la 16 aprilie 1844. În urma ciumei din 1813-1814, în timpul căreia au murit mai mulți membri ai familiei, Dumitrache rămâne moștenitor al unei averi imense ceea ce îl face pe domnul Ioan Caragea să-l găsească candidatul cel mai potrivit la mâna nepoatei sale, urâtica duduca Sultana. Din căsătoria lor au rezultat doi fii, Scarlat și Grigorie (Radu Antofie, *op. cit.*, p. 236-237; Valeriu Nicolescu, Gheorghe Petcu, *op. cit.*, vol. I, p. 57-58).

⁵⁷ Cop. 2 int.

⁵⁸ *Loc. cit.*

⁵⁹ „*La leatul 1808 s-au întâmplat iarnă prea iute atâta cât au șzut morile înghețate până la Blagoveștenii și multe dobitoace au murit și moscalii făceau mare supăr, cât până și casele oamenilor le-au disvelit și au dat cailor de au mâncat. Eu popa Stan ot Mărăcineni*” (G. I. Beșchea, *Însemnări vechi*, p. 19).

⁶⁰ S. Coman-Tisău, *Biserica Bădeni din satul Pisculeni* (I), p. 32.

⁶¹ „*Când era cursul anilor de la Hristos 1828 aprilie 28, în zilele luminatului gospodin Grigorie Dimitrie Ghica au fost venirea moscalilor în Țara Românească. Și când au sosit aici în jud. Buzău*

Și traseul urmat de *Penticostarul* (București, 1800) provenind de la parohia Sorești (com. Blăjani, jud. Buzău), poate fi reconstituit datorită numeroaselor însemnări pe care le conține. La puțină vreme după tipărire, în anul 1806, a fost cumpărat de popa Ioniță din Clociți (vechea denumire a satului Pruneni, com. Zărnești)⁶², din târgul Drăgaiciei, chiar în ziua de 24 iunie, cu 25 de taleri și 15 parale. Probabil că popa Ioniță s-a târguit mai bine cu vânzătorul, obținând un preț mai bun, pentru că în același an, tot din Drăgaică, Neculai Antimir a cumpărat aceeași carte cu prețul de 36 de taleri⁶³. Prețul cărții, destul de mare la acea vreme, se explică prin faptul că era ultima ediție a *Penticostarului* în Țara Românească. O ediție mai veche a *Penticostarului* (București, 1768), a fost vândut în 1801 doar cu 11 taleri⁶⁴.

Popa Ioniță notează pe filele cărții că este proprietatea sa, întărind-o cu mare blestem la adresa celor care vor îndrăzni să i-o fure. În anul 1808, la 22 martie, îngrijorat că stratul de zăpadă nu se topise încă, scrie pe filele cărții despre iarna cea grea care a pricinuit moartea multor dobitoace. Iarna lungă și geroasă a anului 1808 a lăsat o puternică impresie locuitorilor județului Buzău, fiind subiectul mai multor însemnări⁶⁵.

După moartea popii Ioniță, cartea rămâne moștenire fiului său Moise care, spirit practic, negăsindu-i nici o întrebuințare în gospodăria sa, o vinde în 1813 preotului Radu Sorescu pe patru stupi, în valoare de 20 de taleri. Așa credem că a ajuns *Penticostarul* la biserica din Sorești.

Evangelhia (Buda, 1812), de la biserica din Sibiciu de Jos (com. Pănătău, jud. Buzău)⁶⁶, a fost dăruită în 1833, chiar în anul terminării bisericii noi, de către șetrarul Panait Mărunțișu, care însemnează dania sa pe carte, întărind-o cu blestem.

Evangelhia (Neamț, 1834) bisericii din Sibiciu de Sus (com. Pătârlagele, jud. Buzău) a fost cumpărată în anul 1837 cu osteneala clucerului Ioan Sibiciu, cu banii acestuia și ai sătenilor (prin contribuția la cutia bisericii), așa cum arată însemnarea făcută de „*popa Ioan sin popa Florea ot Sibiceu de Sus*”. Tot în același an, cartea a fost ferecată pe cheltuiala clucerului Ioan Sibiceu, a fratelui său și a clucerului Nicolae Trăsnea din București⁶⁷. După 36 ani preotul satului o dă la reparat, plătind-o cu bani

era într-o sâmbătă, a șasea săptămână din Paști. Și foarte frică mare era de turci până ce au sosit cazacii” (G. I. Beșchea, *Însemnări vechi*, p. 19-20).

⁶² La sfârșitul secolului al XIX-lea, cătunul Clociți făcea parte din comuna Vadu Soreștilor (B. Iorgulescu, *Dicționar geografic, statistic, economic și istoric al județului Buzău*, București, 1892, p. 183).

⁶³ Cartea a fost dăruită de Nicolae Antimir bisericii din Coca-Antemirești (com. Vintilă-Vodă, jud. Buzău). Diferența de preț, de 11 taleri, este destul de mare dacă prețul indicat de cumpărător este real și nu a fost exagerat pentru a spori, în ochii concetățenilor, importanța daniei sale. Există însă și posibilitatea unei greșeli de transcriere (N. A. Constantinescu, *Biserici și mănăstiri din jud. Buzău (partea a II-a)*, p. 382).

⁶⁴ C. Săndulescu-Verna, *Biserica din Săsenii-Noi*, p. 15.

⁶⁵ Despre aceasta scrie și diaconul Ion din Mărăcineni (v. mai sus *Antologhion*, Veneția, 1792) și popa Stan din Mărăcineni (*Penticostar*, București, 1768).

⁶⁶ Biserica din Sibiciu de Jos, cu hramul „Sf. Ilie,” a fost construită în 1833 (v. N. Stoicescu, *Bibliografia*, vol. II, p. 577).

⁶⁷ Clucerul de arie Ioan Sibiceanu, născut în 1774, era unul din cei mai însemnați proprietari pe moșia Sibiciu de Sus, având în 1831 un venit de 2000 de lei; Nicolae Trăsnea mare clucer, născut în 1777,

obținuți de la un enoriaș generos și din cutia bisericii. Toate datele au fost însemnate pe carte de meșterul Gheorghe Gh. Sămeanu, care a refăcut ferecătura în 1873.

Evanghelia (Neamț, 1845) a fost dăruită în 1851 mănăstirii Cotești, din fostul județ Rm. Sărat (com. Cotești, jud. Vrancea)⁶⁸, de ieroschimonahul Filip de la mănăstirea Neamț, care însemnează pe carte dania sa, întărită cu blestem.

Evanghelia (Buzău, 1869) a aparținut inițial schitului „Sf. Gheorghe”. Fiind prima ediție a *Evangheliei* tipărită cu litere latine sub îngrijirea episcopul Dionisie Romano, cartea a stârnit în momentul apariției un adevărat scandal în lumea bisericii, mitropolitul Nifon tratând cutezanța episcopului un act de indisciplină și anticanonic⁶⁹. Cartea a fost ferecată, chiar în anul tipăririi ei, la comanda stareței schitului „Sf. Gheorghe”, monahia Agripina și probabil a fost dăruită comunității de acolo de episcopul Dionisie Romano, care a acordat în anii păstoriei sale și alte ajutoare schitului, așa cum rezultă din inscripția de pe coperta a doua: „S-a făcut cu cheltuiala cuv. stărițe Agripina a schitului St. Gg. și ajutoriu chinovii fiind Ep. Eparhii Pr. sf. sa Dionisie Buzeu. 1869”. Stareța Agripina, semnalată pentru prima oară cu acest titlu într-un document din 1838, a condus cu destoinicie mica obște monahală până în 1871, când schitul a fost desființat⁷⁰.

După această dată, maicile și bunurile schitului (printre care și cărțile), au fost transferate la mănăstirea Barbu. În 1959, ca urmare a desființării mănăstirii Barbu prin decretul 410 din noiembrie 1959, *Evanghelia* a fost adusă la Episcopie. Transferul cărții și desființarea mănăstirii sunt consemnate pe filele cărții.

Odată ieșită din tipografie, fiecare carte are un destin propriu. Fiecare volum cercetat ne-a dezvăluit o istorie nouă, un drum parcurs, de multe ori, de-a lungul câtorva secole. Citind însemnările am devenit pentru scurt timp contemporanii celor ce le-au scris: monahi, preoți, dascăli, cântăreți bisericești, boiernași, tineri și vârstnici. Am căutat imboldul care îi făcea pe acești oameni să ia condeiul și să se apuce de scris, devenind pentru scurtă vreme „mici cronicari”, așa cum îi numea N. Iorga. Am înțeles că dincolo de conținutul concret al însemnării se afla un mesaj către posteritate: numele lor să nu fie uitat, neamul lor să fie pomenit, întâmplările să nu se uite: „(...) și

locuia în București și avea în 1829 un venit de 15.000 taleri. A fost însărcinat de domnie cu diferite treburile în județele Saac și Buzău (Ioan C. Filitti, *op. cit.*, p. 326 și p. 294).

⁶⁸ Biserica mănăstirii Cotești, cu hramul „Sf. Treime”, a fost construită în secolul al XVIII-lea, înainte de 1757 (v. N. Stoicescu, *Bibliografia*, vol. I, p. 202; Iulian Negoită, *op. cit.*, p. 339).

⁶⁹ În 1868, guvernul dorind să ajute biserica ortodoxă a românilor din Macedonia cu cărți de ritual, a cerut sprijinul mitropolitului pentru tipărirea a două cărți de cult cu litere latine. Cum mitropolitul considera că folosirea alfabetului latin încalcă o hotărâre a Sfântului Sinod, Departamentul Cultelor s-a adresat lui Dionisie Romano care, latinist convins, a acceptat să îngrijească și să tipărească textele în tipografia Episcopiei. Astfel, au apărut la Buzău în 1869, pentru prima oară cu alfabet latin, principalele cărți de cult ale bisericii ortodoxe, *Evanghelia* și *Apostolul* (v. Virgil Molin, *La un secol de la începuturile eliminării chirilice din tiparul cărților bisericești*, în GB, 1968 (an XXVII), nr. 1-2, p. 69-70).

⁷⁰ Ilie Mândricel, *Sf. Gheorghe-fosta ctitorie a lui Mihai Viteazul*, în „Mousaios”, vol. VI, Buzău, 2001, p. 134.

spre a se ține minte și a se pomeni și cel ce au scris cu mână de țărână, că mâna va putrezi iar slova păstrată nu va putrezi niciodată iar cel ce va ceti, mă va pomeni”⁷¹. Asta am încercat să facem și noi în cele ce urmează.

Textul însemnărilor

I. Însemnări de proprietate și note de lector

1. - 1818 ian. 2

„1818 ghenarie 2. Scris-am eu cel mai jos iscălit cu o mână de pământ și cu o socoteală. În veac smeritul și mahnitul de tot, popa Panait sin popa Hristu sud. Buzeu”.

(Molitvenic, București, 1764, p. 308; parohia Cătiașu)⁷²

2. - 1825 apr. 12

„Și am scris eu Stan ot Pătârlagele, cine va ceti mă va pomeni iar mâna va putrezi. 1825 apr. 12”.

(Antologhion, [Râmnic, 1745], cop. 2 int.; parohia Sibiciu de Sus)⁷³

3. - 1841 mart. 28

„Să se știe acest Molitvenic că este al lui părintele Panaete sin Simionu Barcău ot satu Bisăuca; și cine s-ar ispiti a-l înstreina să fie afurisit de trei sute sfinți părinți de la Nicheia, arama și cărbunile să putrezască, iar trupul acelui în pământu să verzască, aceasta. 1841 martie 28. [Popa Panaet] ot Bisăuca”.

(Molitvenic, Buzău, 1747, f. de gardă a cop. 1; parohia Bisoca)⁷⁴

4. - 1866 mai 27

„Scris-am eu, preotul Ștefan Toma Gaiță, pă acest Mineiu ce este al sfintii biserici de aici din Sibiceu. 1866 maiu 27. Preot Ștefan Toma, comuna Sibiceu de Sus, ce sunt slujitor la această biserică cu hramul Nașterea Maicii Domnului”.

(Antologhion, [Râmnic, 1745], f. 263 v. – 264 r.; parohia Sibiciu de Sus)⁷⁵

5. - 1860 iun. 3

„Acestu Apostol este a ... (rupt), Răducanu sin pr(eotul) Costandin din satul Blăjani și să știți că cine să va ispiti să-l fure, legatu va fi de sfinți(i) părinți și de alte păcaturi dumnezeiești. Și am scris eu Răducanu Costandinu. Anul 1860 luna lui iunie în 3, după moarte”.

(Apostol, [București, ante 1751], cop. 2 int.; parohia Sorești)⁷⁶

⁷¹ După cum scria Matache Săseanu din Bâscenii de Jos în 1846 (v. Horia Constantinescu, *Biserica „Sf. Nicolae” din Bâscenii de jos (Buzău)*, partea a II-a, p. 402).

⁷² Colecția Episcopiei Buzăului, inv. 3352 (în continuare: CEB)

⁷³ CEB, inv. 3582.

⁷⁴ CEB, inv. 568.

⁷⁵ CEB, inv. 3582.

⁷⁶ CEB, inv. 591.

6. - 1947 iul. 6

„Preot Vasile M. Dinu, azi 6 iulie 1947 când mă canoneam cu descifrarea scrierii vechi, fiind singur acasă. Cătiaș”.

(Molitvenic, București, 1764, f. de gardă a cop. 2.; parohia Cătiașu)⁷⁷

7. - [sec. XVIII]

„Această sfântă Evanghelie (este) a mănăstirii ot Bordești”⁷⁸.

(Evanghelie, București, 1693, p. 1; parohia Mărăcineni)⁷⁹

8. - [prima jum. a sec. XIX]

„Această sfântă carte ce să vede tipărită pe limba grecească, ce să numește Anthologhion, iaste a dumnealui coconul Dumitrache Hrisoscoleu sin paharnicul Grigore, care pentru a fi știut a nu să mai muta din loc că fiind ...(cuvânt șters) însemnare cu condeiul, puind sub blestem pe unul ce va vrea să-l fure, să-l înstrăineze din loc, să fie supt blestemul Mântuitorului H(risto)s”.

(Antologhion, Veneția, 1792, f. /1/; parohia Mărăcineni)⁸⁰

9. - [prima jum. a sec. XIX]

„†Eu, dascălu Ioniță ot Sibiciu de Sus, am scris aceste slove și cine le va citi, mă va pomeni, că degitile mele vor putrezi iar slovile acestea nu vor putrezi în veci. Eu dascăl Ioniță”.

(Antologhion, [Râmnic, 1745], f. 358 v.; parohia Sibiciu de Sus)⁸¹

10. - [sf. sec. XIX - începutul sec. XX]

„Această carte este a d-lui Ion Barbu, cântăreț la biserica din cătunul Sorești”.

(Apostol, [București, ante 1751], f. 163 v.; parohia Sorești)⁸²

II. Însemnări despre vânzări, cumpărări și danii de carte**11. – 180..**

„Acest Apostol este (al) popii lui moș Ștefan, cumpărat în tal (eri)... (însemnarea este parțial tăiată la legat), de la Radu (Tă)nase ?, 180(..)...” (f. 9 r.)

(Apostol [București, ante 1751]; parohia Sorești)⁸³

12. – 1806 iun. 24

„Această sfântă și dumnezeiască carte ce să cheamă Pănticostar am cumpăratu eu Popa Ioniță ot satul Clociți în t(a)l(eri) 25 și parale cincisprezece din orașul Buzăului,

⁷⁷ CEB, inv. 3352.

⁷⁸ Însemnarea a mai fost publicată de Daniela Lupu, *op. cit.*, p. 85.

⁷⁹ CEB, inv. 2151.

⁸⁰ Biblioteca Episcopiei Buzăului, inv. 2171 (în continuare: BEB).

⁸¹ CEB, inv. 3582.

⁸² CEB, inv. 591.

⁸³ CEB, inv. 591.

din Drăgaică și cine să va ispiti ca să o fure sau să o tăgăduiască, să fie anathema, herul, peatra să putrezească iar trupul aceuia să nu putrezească. 1806 iunie 24. Popa Ioniță ot Clociți” (cop. 1 int.).

13. - 1806 iun. 24

„Această sfântă carte ce să cheamă Penticostar s-au cumpărat de mine, robul lui Dumnezeu, chiriu chir Ioniță erei ot satu(l) Clociți, sin popa Iordache și am cumpărat din Drăgaică în t(a)l(eri) 25 ... (f. ruptă) și cine să va ispiti că să o înstre(ineze) ... (f. ruptă), să fie supt blestemul lui Isus. Popa Ioniță ot Clociți. 1806 iunie 24” (f. 1 r. – 9 r.).

14. - 1813 aug. 10

„Adică eu, Moise sin popa Ioniță încredințez cu iscălitura mea la mâna părintelui Radu Sorescu, precum să (să) știe că i-am vându(t) această carte drept t(a)l(eri) doaozeci, însă patru stupi mi-au dat și știut să fie că de a mea b(u)n(ă) voe i-am dat-o. Eu Moise adeverez, avgust 10 leat 1813” (f. /2/ r.)

(Penticostar, București, 1800; biserica satului Sorești)⁸⁴

15. - 1833 iun. 6

„1833 iunie 6. Această sfântă Evanghelie s-au cumpărat de mine șătraru Panait și s-au dăruit (la) sfânta beserică de la Sibiciu de jos, unde se prăznuiește hramul... (loc liber în text), și nimeni să nu cuteze a o strămuta niciodată din sfânta biserică. Panait șetrar” (cop. 2, interior).

16. - 1833 iun. 15

„Spre pomenirea neamului meu, am hărăzit eu șetraru Panait Mărunțișu această Sfântă Evanghelie la sfânta biserică cea nouă, care s-a făcut acum la Sibiceu de Jos și nimeni să nu îndrăznească a o înstrăina această Evanghelie, că i se va stinge neamul până la a șasea spiță. 1833 iunie 15” (f. /1- 4/ de la sfârșit)⁸⁵.

(Evanghelie, Buda, 1812; parohia Sibiciu de Jos)⁸⁶.

17. - 1851 iul. 22

„Această sfântă evanghelie am dăruit-o eu, ieroschimonahul Filipul din sfânta monastire Neamțu, sfintei biserici din schitul Cotești cu hramul Pogorârea Sfântului Duh și ori cine va îndrăzni a o înstrăina de la această sfântă biserică să fie supt canonul sfintei Troițe și a Maicii Domnului, până ce o va întoarce sfintei biserici. Anul 1851 iulie 22”⁸⁷.

(Evanghelie, Neamț, 1845, p. 1-10; mănăstirea Cotești)⁸⁸

⁸⁴ Inv. 147.

⁸⁵ Însemnările au mai fost publicate de C. Săndulescu Verna, *Biserica din Sibiciu-de-jos*, p. 11-13 și de Daniela Lupu, *op. cit.*, p. 85.

⁸⁶ CEB, inv. 3957.

⁸⁷ Însemnarea este transcrisă pe prima foaie de gardă de avocatul D. H. Rădulescu, la 17 noiembrie 1931. A mai fost publicată de Daniela Lupu, *op. cit.*, p. 87.

⁸⁸ CEB, inv. 303.

18. - 1856 nov. 28

„Această sfântă și dumnezeiască Evanghelie este cumpărată de toți poporani(i) sfintei biserici, ce se află astăzi închinători la sfânta biserică. Preot Toma. Anul 1856 noemvrie 28”.

(Evanghelie, București, 1750, cop.1 int.; biserica satului Văvălucile, parohia Bozioru)⁸⁹

19. - 1868 iun. 30

„Anul 1868 iunie 30. Această carte este a bisericii Părdoși. Este cumpărată de toți sătenii, au dat pă dânsa 60 de fîfianci. Eu am scris cu mână de țărână și cine va citi mă va pomeni. Mihai Ioniță”.

(Antologhion, [București], 1777, cop. 2 int.; parohia Tronari)⁹⁰

20. - [sfârșitul sec. XVIII]

„Să se știe că această sfântă și dumnezeiască carte s-au cumpărat de pravoslavnicii creștini la sfânta biserică după Gornet, unde să prăznuiește sfântul și marile mucenic Gheorghe”.

(Antologhion, București, 1777, cop. 2 int.; parohia Sibiciu de Sus)⁹¹

21. - [începutul sec. XIX]

„Acest sfânt Minei s-au cumpărat [prin] osârdie a Ghinii Matragoi la beserica din Gornet ce iaste hramul lui sveti Gheorghie și s-au cumpărat cu milostenie a mulți megiași: Manul, Stoiana - taleri 1; Stan Matragoi - taler 1; Vlad Efa... - bani 80; Iane Baroian, Ioana - bani 40; Vlad diacon, Drăgulin Negoli - taler pol; Ene sin Iane Baroian, Ana - bani 30; Lazăr, Marie - bani 45; Ștefan, Marina - bani 50; Dumitru Baroian, Stanca - bani 30; Radu popa, Stanca - bani 15; Pană Moldoveanu, Maria, Necșa - bani 90; Toma, Tudora - bani 40; Nedelco, Voica - bani 90; Stan sin Anghel, Maria, Tudora - bani 40; Radu, Stoica i Maria i Dumitru - bani 30; Vlad Godăuș, Stanca - bani 30 i pan Vioiu i Ivana - bani 40; Neagul Dabija, Rada - bani 30; Lefter - bani 30, Ștefan”(f. /3/ - 11).

(Antologhion, București, 1777; parohia Sibiciu de Sus)⁹²

III. Însemnări despre legări și ferecări de carte**22. - 1795 iul. 5**

„S-au legat acest Minei de Nan dasc(ăl), prin osteneala și plata ctitorii sfintei biserici ot Gornet cum arată. (17)95 iul. 5. Oamenii cei ce au dat la această carte: parale 21 - Ene Baroian; 14 - Drăgoiu Baroian; 7 - Dumitru Baroian; 12 - Drăgulin Baroian; 13 - Marin Vioiu; 10 - Andronache Silean; 5 - Ion Silean; 5 - Drăgulin Vioiu; 7 -

⁸⁹ CEB, inv. 3058.

⁹⁰ CEB, inv. 3651.

⁹¹ CEB, inv. 3584.

⁹² CEB, inv. 3584.

Eftene Vioiu; 7 – Drăgoiu Vioiu; 5 – Neagul Baroian; 5 – Ene Baroian; 5 – Dragomir Baroian; 5 – Mircea; 5 – uncheaș Pană”.

(Antologhion, București, 1777, cop. 1 int.; parohia Sibiciu de Sus)⁹³

23. - 1815 aug. 26

„Această sfântă și dumnezeiască carte ce să numește Evanghelie iaste a sfintei mănăstiri Băbeni, sud Slam Râmnic, unde se cinstește și se prăznuiește hramul la această mănăstire Înălțarea la ceruri a Domnului Dumnezeu și Mântuitoriul nostru Iisus Hristos și fiindcă s-au legat de al doilea acum cu aur și argintu, cu toată osârdia și cheltuiala prea cuviosului sfinții sale părintelui arhimandritu chiriu chir Antim Velaitu, egumen sfintei mănăstiri Băbeni. Însemnat spre a să știi, fiind domn Țării Muntenesti întru această vreme, prea luminatul și prea înălțatul domnul nostru Io Ioan Gheorghe Caragea voievod, Elena doamna, venit domnu Țării Rumânești la leat 1812 septembrie, adică după ducerea muscalilor înapoi, întru întâia domnie a înălții sale. Iar Mitropolitu Ungro-Vlah(iei) să afla prea sfințitu arhipăstor Nectarie, sfințit Episcopul Buzău(lui) se afla prea sfinția sa Episcop, părintele nostru stăpân chirio chir Costandie, într-al douăzeci și trei de ani ai arhipăstorii Buzău(lui). Și pentru ca să se știe că și eu mult păcătosul și nevrednicu preotu m-am aflat întru această vreme la sfânta mănăstire Băbeni, scris-am aceste rânduri de slove, fiindcă omul moare și putrezește iar slova rămâne și se pomenește. Toli pisah. Zaharia preot. 1815 avgust 26”⁹⁴.

(Evanghelie, București, 1693, f. de gardă a cop. 2; fosta mănăstire Băbeni)⁹⁵

24. - 1816 iul. 20

„Legatu-s-au această sfântă Evanghelie de robul lui Dumnezeu Gheorghie, legătoriu de cărți, la leatul 1816 iulie, prin osteneala și toată cheltuiala sfinții sale părintelui Cozma din plaiu(l) Pârscovului, satul Policiori. 1816 iuli(e) 20”.

(Evanghelie, București, 1760, f. /4/ r.; parohia Policiori)⁹⁶

25. - 1848 sept. 5

„Însemnare de toți poporeni(i) ce plătesc legat(ul) la Sf. Evanghelii, 1848 sep. 5. Ioan Necula, Nan Gogan, Ștefan Pascu, Damian Barbu, Duță Deslea, Tudoru Ceapă, Necula Vuesaru (?), Niță Hodorean, Logofăt Stanciu, ...(cerneala decolorată) Cismaru, Stoica Popa, Damian Diacon, Ștefan Faldul, Dinu Dodean, Radu Faldul, Ioniță Postelnicu, pr(eot) ? Lisandru, Niță Pipă ?, Opreanu ..., Tudoru, Dobre Pățirean, Ion Pățirean, Dan Răducan, Dan Dodan, Uță Ciofală, Ștefan Hodorean, Stoica Tronaru, Gheorghe Cruceriu, Ioniță Popescu”.

(Evanghelie, București, 1750, cop. 1 int.; parohia Plopeasa)⁹⁷

⁹³ CEB, inv. 3584.

⁹⁴ Însemnarea a mai fost publicată de Daniela Lupu, *op. cit.*, p. 82.

⁹⁵ CEB, inv. 216.

⁹⁶ CEB, inv. 1271.

⁹⁷ CEB, inv. 3919.

26. - 1859 iun. 18

„Această Evangheligie este legată de toți poporanii și cumpărată este de preot Zaharia. Anu 1859 i(u)nie 18”.

(Evangheligie, București, 1750; cop. 1 int.; biserica satului Văvălucile, parohia Bozioru)⁹⁸

27. - 1862 iun. 29

„Această sfântă și dumnezeiască Evangheligie legându-se și împodobindu-se după cum se vede, pentru darul și puterea ei, se dă de supscrisul tot la această biserică a satului Mărăcineni cu hramul sfântului ierarh Nicolai, în cinstea celui prea înălțatu, întru a cărei cinstire s-au legatu și această sfântă Evangheligie, necutezând nimeni vreodată a o înstrăina undeva, nici a o hrăpi sau a o goli de podoaba ei, căci va fi cu darul și puterea ei de tot binele lipsitu și în veci gonitu de satană. Leatu 1862 iunie 29. Gr. Mărăcineanu”⁹⁹.

(Evangheligie, București, 1693, f. de gardă a cop. 1; parohia Mărăcineni)¹⁰⁰

28. - 1873 apr. 11

“Această sfântă evangheligie este plătită cu lei 720 din casa răp(osatului) Ghiță sin Gheorghe... și cu lei 80 din cutia sfintei biserici, care prețuiește lei 800, plata toată. Însă este făcută prin osteneala dumnealui clucerului Ioan Sibiceu cu frate său și cu osteneala dumnealui clucerului Necolae Trăsnea din București precum să vede mai înainte făcută în leat 1837 april. Astăzi s-au reparat de mine sub iscălitură. Gh. Gh. Sămeanu. 1873 apr. 11”¹⁰¹.

(Evangheligie, Neamț, 1834, f. de gardă a cop. 1; parohia Sibiciu de Sus)¹⁰².

III. Însemnări despre evenimente istorice**29. - 1807 mart. 3**

„Această cârticică iaste a sfintei biserici (a) Mărăcinenilor și cine s-ar ispiti să o fure să fie anathema de cinci sute de sfinți părinți de la Nicheia. Și am scris anu 1807 martie 3, când venise moscalii în Țara Rumânească și făcură podu preste Buzău, când venea Buzăul mai mare îl scotea afară, când scădea iar îl băga în apă. 7315 (1807)”¹⁰³.

(Antologhion, Veneția, 1792, cop. 2 int.; parohia Mărăcineni)¹⁰⁴

⁹⁸ CEB, inv. 3058.

⁹⁹ Însemnarea a mai fost publicată de Daniela Lupu, *op. cit.*, p. 85.

¹⁰⁰ CEB, inv. 2151.

¹⁰¹ Însemnarea a mai fost publicată de Daniela Lupu, *op. cit.*, p. 83-84.

¹⁰² CEB, inv. 3955.

¹⁰³ Însemnarea a mai fost publicată de G. I. Beșchea, *Însemnări vechi*, p. 20.

¹⁰⁴ BEB, inv. 2171.

30. - 1828 mai 1

„La leat 1828 mai 1 au venit muscalii în țară în zilele domnului Grigorie Ghica voievod și Grigorie Mitropolit” (popa Panait sin Hristea).

(Molitvenic, București, 1764, f. /2/ r.; parohia Cățiașu)¹⁰⁵

31. - 1848 mart. 9

„Leat de când cu Arvația cu Muscali(i) ceii dintâi, doazeci și cinci de ani de atunci”¹⁰⁶. Dar de cându muscali cei de pă urmă, sunt 8, care ... (ilizibil). 1848 martie 9. Toma sin Stan sat Văvălugi”.

(Evanghelie, București, 1750, cop. 2 int.; biserica satului Văvălucile, parohia Bozioru)¹⁰⁷

32. - 1850 sept. 20

„Să se știe de când cu venirea muscalilor în Țara Românească pentru Constituție la anu 1850 septemvr. 20”¹⁰⁸. Scris-am eu cu zisa celor aflați” (semnătură ilizibilă)¹⁰⁹.

(Antologhion, București, 1777, cop. 1 int.; parohia Sibiciu de Sus)¹¹⁰

33. - 1877 apr. 15

„Această sfântă Evanghelie s-au ascunsu de mine preotul Gheorghe la leatul 1877 aprilie 15, cându au venitu muscali în Țara Românească, fiind preotu servitor la acest sfânt și dumnezeesc lăcașu. Această Evanghelie este dată acestei sfinte biserici de dumnealui Grigorie Măcăineanul și anatema să fie cine o va înstreina. Preotul Gh. Ștefan, Dimitrie Ștefanu, frați” (f. de gardă a cop. 2)¹¹¹.

34. - 1877 apr. 15

„La acestu anu 1877 sau făcutu resbelul cel mare al rușilor cu turcii la care au luat parte și Țara Românească și au bătut așa de tari pe turci că le-au luat multe orașe și cetăți atât în Asia cât și în Europa și din acestu an avem și noi o parte de pământu peste Dunăre, anume Dobrogea, cu orașele care se află întrânsa. Și spre memorie am însemnat în anul mântuirii 1877 aprilie 15. Preotul Gh. Stepan, smerit între preoți” (f. de gardă a cop. 2).

35. - 1916 nov. 29

„Spre știință, în anul 1916 luna august 15, am declarat războiu Austro-Ungariei. După 3 luni de rezistență au ocupat germanii Oltenia, Muntenia până la apa

¹⁰⁵ CEB, inv. 3352.

¹⁰⁶ Preotul Toma se referă, fără îndoială, la revoluția de la 1821 dar calculează greșit anii („Arvația” era Eteria).

¹⁰⁷ CEB, inv. 3058.

¹⁰⁸ După înfrângerea revoluției de la 1848, Țara Românească și Moldova au intrat sub ocupația militară a Rusiei și Imperiului Otoman până în aprilie 1851.

¹⁰⁹ Însemnarea a mai fost publicată de N. A. Constantinescu, *Biserici și mănăstiri din jud. Buzău (partea a II-a)*, p. 368.

¹¹⁰ CEB, inv. 3584.

¹¹¹ Însemnarea a mai fost publicată de Daniela Lupu, *op. cit.*, p. 86.

Milcovului și a Șișitei. Iar eu, în ziua de 29 noembrie, am plecat din sat spre Cernătești și am lăsat totul la voia întâmplării, luând cu mine numai această sfântă Evanghelie pe care am ascuns-o în podul caselor, ca să nu o găsească cotropitorii, că mi-ar fi luat-o. Și grijă mare am avut de acest lucru sfânt și bogat, să nu se piarză sau să se înstrăineze. Mulțumesc celui atotputernic, că mi-a luminat cugetul de am păstrat-o și am avut grijă de ea ca de suflet și acum o predau următorilor ce au dragoste de sfânta biserică. Preot Ioan I. Ionescu”. (f. 2 de gardă a cop. 1)¹¹².

(*Evanghelie*, București, 1693; parohia Mărăcineni)¹¹³.

IV. Însemnări despre fenomene meteorologice

36. - 1808 mart. 22

„Să se știe de când iarna cea rea, fiind că au dat de când au intrat zilele iernii și au șăzut zăpada pă pământ și în luna lui martie, până în sfârșitu(l) lunii au murit dobitoace multe. 1808 martie 22”.

(*Penticostar*, București, 1800, cop. 2 int.; biserica Sorești)¹¹⁴

37. - 1808, apr. 4.

*„Leat 1808, când era muscalii în Țara Rumânească, așa s-a întâmplat o iarnă rea preste fire de s-a ivitu din februarie până au trecut blagoveșteniile, tot vihor peste vihor și foarte vijelie și iarnă împotrivă că au murit vitele mai toate. Și nu era numai iarnă ci și cu moscalii și era foarte rău că nu să poate spune. Cât și la Blagoveștenii (25 martie n.n.), tot era morile înghețate și cu râșnița hrănea creștinii pă moscali. Și am scris eu Ion diacon ot Mărăcineni, luna aprilie zile 4”*¹¹⁵.

(*Antologhion*, Veneția, 1792, cop. 2 int.; parohia Mărăcineni)¹¹⁶

V. Însemnări despre cutremure

38. - 1802 oct. 14

„Să să știe de când s-au cutremurat pământul la leat 1802, la Vinerea Mare, la octo(m)vrie 14, la nămezi, cutremur foarte mare și tare, cât s-au crăpat pământul de(ie)și apă și s-au surpat și palate multe, domnești și boierești, mănăstiri mari. Și am scris eu cu mână de țărână i proci. Gheorghe dascăl ot Moșești, 1802 octo(m)vre 14”.

(*Apostol*, [București, ante 1751], f. 25 r; parohia Sorești)¹¹⁷

¹¹² *Ibidem*, p. 86.

¹¹³ CEB, inv. 2151.

¹¹⁴ Inv. 147.

¹¹⁵ Însemnarea a mai fost publicată de G. I. Beșchea, *Însemnări vechi*, p. 19.

¹¹⁶ BEB, inv. 2171.

¹¹⁷ CEB, inv. 591.

39. - 1829 nov. 4

„La leat 1829 noemvrie spre 4 noaptea s-au cutremurat pământul foarte tare, fiind muscalii aicea în țară” (popa Panait sin popa Hristea)¹¹⁸.

(Molitvenic, București, 1764, p. 87; parohia Cătiașu)¹¹⁹

VI. Însemnări despre epidemii**40. – 1831**

„Iar la leat 1828 au venit muscalii în țară și au plecat Grigorie Ghica domnul din scaun¹²⁰ și s-au început **ciuma** iar la leat 1830 au încetat iar la leat 1831 au început **holera**”.

(Molitvenic, București, 1764, p. 308; parohia Cătiașu)¹²¹

41. - 1831 iul. 29

„Să se știe de când au murit oameni de holera în toată țara, care nu s-au mai pomenit și noroc că au vrut Dumnezeu de s-au vestitu cu lăsatu (de) sânge la vena mâinilor, supt cotu, de mulțime de oameni s-au izbăvit. Și era stăpânirea Rusii, cându s-au făcut aşăzământu(l) țării, l(ea)t 1831 iulie 29. Și am scris eu, Drăgulin Gaiță”.

(Antologhion, [Râmnic, 1745], cop. 2 int.; parohia Sibiciu de Sus)¹²²

VII. Însemnări despre biserici și mănăstiri**42. - 1899 mai**

„La an 1899 maiu s-au șindrilitu biserica Sibiceu și reparatu afară și pă înăuntru, lărgindu-se ferestrele precum și alte trebuitoare, cu munca lăcuitorilor și cu bani de la cutia bisericii. Petre Mărculescu”

(Antologhion, [Râmnic, 1745], cop. 1 int.; parohia Sibiciu de Sus)¹²³

43. - 1959 aug. 14

„În urma Decretului 410 din noembrie 1959, desființându-se mănăstirea de maici Barbu din Raionul Buzăului, s-a adus această sfântă și dumnezeiască Evanghelie la sfânta Episcopie a Buzăului”¹²⁴.

(Evanghelie, Buzău, 1869, f. de gardă a cop. 1; mănăstirea Barbu)¹²⁵

¹¹⁸ Însemnarea este transcrisă mai jos cu alfabet latin, cu precizarea: „Descifrată de mine, pr. V. M. Dinu când ploua afară. 24 octomb. 1946”. Preotul Dinu de la biserica din Cătiașu se mai iscălește la p. 31.

¹¹⁹ CEB, inv. 3352.

¹²⁰ Domnia lui Grigore Dimitrie Ghica ia sfârșit în aprilie 1828 (când începe războiul ruso-turc), Țara Românească intrând pentru șapte ani sub administrație țaristă.

¹²¹ CEB, inv. 3352.

¹²² CEB, inv. 3582.

¹²³ CEB, inv. 3582.

¹²⁴ Însemnarea a mai fost publicată de Daniela Lupu, *op. cit.*, p. 87.

¹²⁵ CEB, inv. 3354.

VIII. Însemnări de familie

44. – 1795

„Eram de ani noaspze(zece) când m-am însurat și am scris eu Ion sin Dragostin la letu 1795”.

(*Antologhion*, București, 1777, f. 558 v.; parohia Sibiciu de Sus)¹²⁶

45. - 1805 iun. 24

„Să se știe de cân(d) s-au născutu fii-meu Manolache, în zilele domnului nostru Ion Alisandru Ipsiladu voevoda¹²⁷, l(ea)t 1805 iunie 24” (p. 73-79).

„Iordache diacon Marin. Să (se) știe de cându s-au născu(t) Manolache l(ea)t 1805 iunie 24” (p. 130).

46. - 1808 sept. 27

„Să se știe de cându s-au născu(t) fii-meu Giurge (Ghiurghe), în luna lu(i) septevre, în 27, letu 1808. Iordache diaconul” (p. 139-148)

(*Liturghii*, Buzău, 1768; parohia „Sf. Nicolae”, Rm. Sărat)¹²⁸

47. - 1824 mai 19

„La leat 1824 mai 19 s-au născut fiiu mieu Dimitrie și am însemnat ca să se știe, în zilele domnului Grigorie Ghica. Popa Panait sin popa Hristea”.

(*Molitvenic*, București, 1764, f. /2/ r.; parohia Cățiașu)¹²⁹

48. - 1864 oct. 4

„La 4 zile ale lunii octombrie s-au botezat Mihai Panait sin Dumitru Bunget. 1864 oct. 4”.

(*Antologhion*, [București], 1777, cop. 1 int.; parohia Tronari)¹³⁰

49. - 1897 mai 1

„Preotul Toma a murit la 1 maiu 1897”.

(*Apostol*, [București, ante 1751], f. 150; parohia Sorești)¹³¹

IX. Alte însemnări

50. - 1813 aug. 29

„Să se știe de când am venit eu, preotu Neagu, la mănăstirea Băbeni, la leat 1813 avg(u)stu 29. Domnul era Ioan Caragea voievod”.

(*Evangelie*, București, 1693, f. de gardă a cop. 1; fosta mănăstire Băbeni)¹³²

¹²⁶ CEB, inv. 3584.

¹²⁷ De fapt, la această dată domn era Constantin Ipsilant (18 august 1802-12 august 1806), fiul lui Alexandru Ipsilant a cărui domnie luase sfârșit la 28 noiembrie 1797.

¹²⁸ CEB, inv. 491.

¹²⁹ CEB, inv. 3352.

¹³⁰ CEB, inv. 3651.

¹³¹ CEB, inv. 591.

51. - 1814 apr. 15

„O sfeștanie, parale 40, Prodan Eftemie, 1814 apr. 15; Ștefan Trifu, fer(firici) 10; Radu, mar. 25, pol. 10” (p. 137)

52. - 1828 aug. 15

„Tocmi pă Dumitru în jumătate de an t(a)l(eri) 34”.

53. - 1828 nov. 26

„Am tocmiț pă Neculaiu ungurean în tal(eri) 30, jumătate de an. Am să-i plătesc zile zece câte par(ale) 16 de lanu cosit, 7 bani de muncă. Au primit: t(a)l(eri) 3 - cămașă; t(a)l(eri) 4 - cioareci; t(a)l(eri) 1 - parale în mână; t(a)l(eri) 1 parale 2 - o căciulă albă”.

(Molitvenic, București, 1764, cop. 2 int.; parohia Cățiașu)¹³²

54. - 1846 iun. 2

„(E)vanghelia ce s-a deschis, cându s-au făcu(t) sfânt(ul) Maslu la băiat(ul) Ion, luna iunie 2 1846. Ștefan ...” (f. 67 v).

(Evanghelie, București, 1750; parohia Plopeasa)¹³³

55. - 1860 iul. 10

„Să se știe că am dat lui Bucur patru oca lân(ă) și jumătate p(en)tru dobânda la banii ce mi-au dat și am rămas să-i mai dau doao și jumăta(te). 1860 iulie 10”.

(Molitvenic, Buzău, 1747, f. de gardă a cop. 1; parohia Bisoca)¹³⁴

56. - [mijlocul sec. XIX]

„Sat Poenile... (f. ruptă). Pomelnicul părintelui Bănică. Vii: Bănică iereu, Sora presvitera și cu fiii lor. Morți: Panait iereu, Voica presvitera și cu fiii lor: Ștefan iereu, Neacșa presvitera, Spirea, Arghira cu fiii lor și cu toate neamurile lor”.

(Molitvenic, București, 1764, f. /2/ r.; parohia Cățiașu)¹³⁵

57. - [mijlocul sec. XIX]

„Cu părintească dragoste, părinte Panaete, te rogu plecatu pre sfînția sa să mă mai lași [nevred]nicu să mai învățu ceva”.

(Molitvenic, Buzău, 1747, f. de gardă a cop. 1; parohia Bisoca)¹³⁶

¹³² CEB, inv. 216.

¹³³ CEB, inv. 3352.

¹³⁴ CEB, inv. 3919.

¹³⁵ CEB, inv. 568.

¹³⁶ CEB, inv. 3352.

¹³⁷ CEB, inv. 568.

Anexa 1

Lista cărților cercetate:

1. *Evangelhie*, București, 1693 (fosta mănăstire Băbeni, com. Topliceni, jud. Buzău)
2. *Evangelhie*, București, 1693 (parohia Mărăcineni, com. Mărăcineni, jud. Buzău)
3. *Antologhion*, [Râmnic, 1745] (parohia Sibiciu de Sus, com. Pătârlagele, jud. Buzău)
4. *Molitvenic*, Buzău, 1747 (parohia Bisoca, com. Bisoca, jud. Buzău)
5. *Apostol* [București, ante 1751] (parohia Sorești, com. Blăjani, jud. Buzău)
6. *Evangelhie*, București, 1750 (parohia Plopeasa de Sus, com. Scorțoasa, jud. Buzău)
7. *Evangelhie*, București, 1750 (parohia Văvălucile, com. Bozioru, jud. Buzău)
8. *Evangelhie*, București, 1760 (parohia Policiori, com. Scorțoasa, jud. Buzău)
9. *Molitvenic*, București, 1764 (parohia Cătiașu, com. Chiojdu, jud. Buzău)
10. *Liturghii*, Buzău, 1768 (parohia „Sf. Nicolae”, Rm. Sărat)
11. *Antologhion*, București, 1777 (parohia Sibiciu de Sus, com. Pătârlagele, jud. Buzău)
12. *Antologhion*, București, 1777 (parohia Tronari, com. Viperești, jud. Buzău)
13. *Antologhion*, Veneția, 1792 (parohia Mărăcineni, com. Mărăcineni, jud. Buzău)
14. *Penticostar*, București, 1800 (parohia Sorești, com. Blăjani, jud. Buzău)
15. *Evangelhie*, Buda, 1812 (parohia Sibiciu de Jos, com. Pănătău, jud. Buzău)
16. *Evangelhie*, Neamț, 1834 (parohia Sibiciu de Sus, com. Pătârlagele, jud. Buzău)
17. *Evangelhie*, Neamț, 1845 (mănăstirea Cotești, com. Cotești, jud. Vrancea)
18. *Evangelhie*, Buzău, 1869 (mănăstirea Barbu, sat. Leiculești, com. Tisău)

Anexa 2

Lista cu autorii însemnărilor:

1. Nan dascăl din Pleșcoi (1795)
2. Ion sin Dragostin (1795)
3. Gheorghe dascăl din Moșești (1802)
4. diaconul Iordache Marin din Rm. Sărat (1805-1808)
5. popa Ioniță din Clociți (1806)
6. diaconul Ion din Mărăcineni (1807-1808)
7. popa Neagu de la mănăstirea Băbeni (1813)
8. popa Panait sin popa Hristea din Cățiașu (1814-1831)
9. popa Zaharia de la mănăstirea Băbeni (1815)
10. Gheorghe legător de cărți din Pleșcoi (1816)
11. Stan din Pătârlagele (1825)
12. Drăgulin Gaiță mazil din Sibiciu de Sus (1831)
13. șetrarul Panait Mărunțeanu din Sibiciu de Jos (1833)
14. popa Panaet din Bisoca (1841)
15. preotul Toma din Văvălucile (1848-1856)
16. ieroschimonahul Filip de la mănăstirea Neamț (1851)
17. Răducan, fiul preotului Costandin din Blăjani (1860)
18. Grigore Mărăcineanu (1862)
19. preotul Ștefan Toma Gaiță din Sibiciu de Sus (1866)
20. Gheorghe Gh. Sămeanu legător (1873)
21. preotul Gheorghe Ștefan din Mărăcineni (1877)
22. Petre Mărculescu din Sibiciu de Sus (1899)
23. preotul Ioan I. Ionescu din Mărăcineni (1916)
24. preotul Vasile M. Dinu din Cățiaș (1947)
25. dascălul Ioniță din Sibiciu de Sus (prima jum. a sec. XIX)
26. cântărețul Ion Barbu din Sorești (sf. sec. XIX)

MOȘNENII CURBURII ȘI PROCESELE LOR

Alexandru GAIȚĂ

Istoria moșnenilor noștri este una dintre cele mai complexe și, în mod paradoxal, una dintre cele mai puțin cunoscute. Eforturi în a-i decripta începuturile și evoluția s-au făcut sporadic și oarecum conjunctural cei mai mulți dintre istoricii noștri trecându-i pe moșneni în clasa țărănească deși realități istorice trecute, cu atenție studiate, îi infirmă. Moșnenii și răzeșii au fost unii dintre cei mai hotărâți oameni în a-și apăra proprietățile moștenite din negura vremurilor. În fața ispravnicilor și a episcopilor judecători de prin secolele trecute, în Judecătoriile preregulamentare, dar și spre Divanul Civil și Înalțul Divan ei vor fi, mai mereu prezenți, cu dificultățile lor procesele, împotrivindu-se cu cerbie infiltrărilor în obști, indiferent de formă, luptând împotriva spargerii și acaparării proprietăților din cadrul obștilor. O sintagmă, mult vehiculată pe sălile pașilor pierduți - *“până-n pânzele albe”* -, le-ar fi specifică în încrâncenata lor luptă pentru apărarea pământurilor. În documentele începutului de ev de mijloc termenul sub care apar moșnenii este de *nasleadniti* care, în slavă, însemna a moșteni. Sursele transilvane îi rețin sub sintagma de *possessionati rustici*, iar după ocuparea Olteniei la 1718 funcționarii imperiali vor folosi trei denumiri vis-à-vis de moșneni: *freie Leute, freie Bauern și libertini*. Nu poate fi uitată sintagma peiorativă nemeșească relativă la moșneni *ket silva fas* (stăpân pe șapte pruni), dar dacă ar fi cunoscut zecile de mii de pogoane ale celor din munții Sîriului ar fi fost, poate, mult mai reținuți cei care au folosit-o.

Istoriografia problemei este prezentă, de la Nicolae Bălcescu¹ spre noi, într-un număr de importante contribuții.² Asupra originii moșnenei s-au purtat, de-a lungul

¹ N. Bălcescu, *Question économique des Principautés Danubiennes*, în „Opere”, vol. II, București, 1982.

² Ion Heliade Rădulescu, *Le protectorat du Czar ou la Roumanie et la Russie. Nouveaux documents sur la situation européenne*, Paris, 1850; C.D. Aricescu, *Istoria Câmpulungului prima rezidență a României*, București, 1855; B.P. Hașdeu, *Obiceile juridice ale poporului român*, București, 1978 ; D. Brezulescu, *Contribuțiuni la studiul proprietății în devălmășie a munților noștri. O pagină din “Chestiunea țărănească”*, București, 1905; D. Serbescu – Lopătari, *Proprietatea moșnenească în indiviziune. Studiu economico-social*, Buzău, 1906; Radu Rosetti, *Pământul, sătenii și stăpânii*, București, 1907; Ion N. Angelescu, *Originea răzeșilor și moșnenilor. Caracterul devălmășiei lor. Studii sociale*, fasc. I, Pitești, 1909; Sebastian Radovici, *Moșnenii și răzeșii. Originea și caracterele juridice ale proprietății lor. Studiu din vechiul drept românesc*, București, 1909; Ion Ghica Anastasescu, *Obștea moșnenilor câmpulungeni. Trecutul și prezentul ei*, Câmpulung, 1909; Constantin Giurescu, *Despre boieri*, București, 1920; T.G. Bulat, *Diviziunea proprietății rurale în Oltenia la 1837*, în “Arhivele Olteniei”, IV, 1925, nr. 18-19; Ion Conea, *Țara Loviștei. Geografie istorică*, București, 1935 ; I.C. Filitti, *Neînțelegerea chestiei țărănești și urmări dăunătoare în*

vremii, destule discuții pe marginea unor teorii avansate totuși pe puținele documente care mai supraviețuiseră. Astfel, erau socotiți moșnenii de origine *iliro-tracă* de către George Fotino,³ de origine *indigenă militară* de către S. Radovici, D. Bolgiu⁴ și Gr. Tocilescu. Acesta din urmă, pentru prima oară, ajunsese la originea *romană* ca de altfel și A.D. Xenopol sau T. Călinescu. Pentru originea *indigeno-socială* se exprimaseră I.N. Angelescu și Radu Rosetti, pentru cea *alodială* N. Iorga,⁵ iar pentru cea *socio-familială* M. Emerit.⁶

I.C. Filitti arăta că moșnenii “*Scoboară și ei din una sau mai multe familii simple, stăpâne ale unui hotar, dar ai căror urmași au rămas mărginiți la același hotar și s-au înmulțit pe el în indiviziune.*”⁷ În continuare el arăta că proprietatea moșnenească “*Nu este comunitatea agrară dezvoltată în imperiul bizantin din motive fiscale. Nu este comunismul agrar al mirului rusc, cu împărțiri periodice de loturi egale de simplă folosință. Nu este nici zadruga sârbilor, cu caracterul ei de proprietate colectivă și cu drepturi egale de folosință ale membrilor comunității.*”⁸ El era de părere că obștile nu aveau personalitate juridică ci erau “*juxtapuneri de drepturi individuale, indivize, de proprietate, ale descendenților unor autori comuni. Fiecare moșnean, sau răzeș are un drept individual de proprietate în întreg hotarul așezării. Aceste drepturi sunt inegale, determinate de spița neamului fiecăruia (...). Cetele nu sunt decât grupuri de rude apropiate, nu sunt organizări sociale sau economice.*”⁹ Relativ la ultima parte, rezerve se pot exprima.

Dacă în evul de mijloc procesele oarecum minore, dar și cele deosebite, țineau mai mult de Domnie¹⁰ după 1796, sub Ipsilante, ca prime instanțe la județe, cu

ultimul veac, București, 1937; Simion Mehedinți, *Câteva amintiri*, în vol. *În amintirea lui Constantin Giurescu. La douăzeci și cinci de la moartea lui – 1875-1918*, București, 1944; Henri H. Stahl, *Sociologia satului devălmaș românesc*, vol. I, București, 1946; Idem, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, vol. I-III, București, 1958-1964; P.P. Panaitescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova. Orânduirea feudală*, București, 1964; C.C. Giurescu, *Evoluția țărânimii în secolele XIII-XX*, în “A.A.R.M.S.I”, s. IV, tom. I, 1975-1976; Dinică Ciobotea, *Istoria moșnenilor*, vol. I/I, Craiova, 1999.

³ George Fotino, *Încercări de vechi drept românesc. Obiceiuri la fixarea hotarelor*, Craiova, 1925; Idem, *Contribution à l'étude des origines de l'ancien droit coutumier roumain. Un chapitre de l'histoire de propriété au Moyen Age*, Paris, 1926; Idem, *Contribuții la studiul regimului succesoral în vechiul drept consuetudinar românesc. Cercetări monografice*, Craiova, 1927.

⁴ D. Bolgiu, *Cetele de moșneni*, București, 1902, *passim*.

⁵ Vezi și Nicoară N.N. Beldiceanu-Nădejde, *Les Roumains des Balkans dans les sources ottomanes*, în “Revue des Etudes Roumaines”, XIX-XX, 1995-1996, p. 20.

⁶ Marcel Emerit, *L'adoption fraternelle en Valachie et son influence sur la formation de la propriété collective*, București, 1928; Idem, *La solidarité du clan dans l'ancienne Roumanie*, în vol. „Melange de l'Institut français de hautes études en Roumanie”, 1928; Idem, *Sur l'origine de la “ferie”*, în “R.H.S.E.E.”, 10, 1933, nr. 31-33; Idem, *La question des monopoles seigneuriaux dans l'ancienne Roumanie*, în vol. „Melanges offert à Nicolas Iorga”, Paris, 1933, p. 243-251.

⁷ I.C. Filitti, *Opere alese*, București, 1985, p. 286.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Valentin Al. Georgescu, *La place de la coutume dans le droit des état féodaux roumains de la Valachie et de la Moldavie jusqu'au milieu du XVII- siècle*, în “Revue roumaine d'histoire”, VI, 1957, nr. 4; Idem, *Preemțiunea în dreptul român*, București, 1965; Idem, *Judecata domnească în*

competențe în civil sau delikte minore, funcționa instituția ispravnicului și judecătorului, cei doi fiind obligați să judece împreună. După aceea “*când nu se va odihni vreo parte sau amândouă părțile la judecata ispravnicilor, să vie la domnie*” se spunea la 1775, dar în fața Domnului, cei care nu se declaraseră mulțumiți de hotărârea de la județ, trebuiau să vină și “*cu cartea acea a ispravnicilor*”.¹¹

În trecutul nu prea îndepărtat cutuma, transmisă oral, și pravila sau legea, tipărită, au stat la baza procedurii juridice. Până spre epoca Regulamentelor organice apelurile se dezbăteau în fața domnitorului, mitropolitului, episcopilor și a unui număr de 24 de boieri aleși de Domnie. În această perioadă, cunoscută ca aceea a Ocârmuirii Vremelnice, ședințele de apel se desfășurau în prezența președintelui instanței apelative care era mitropolitul. Relativ la dependența actului de justiție trebuie subliniat faptul că fără aprobarea “Deplin Împuternicitorului Prezident” rus o hotărâre, a Înalțului Divan, avea puține șanse de a fi aplicată.

Se poate reține și faptul că generalul Pavel D. Kiseleff a fost cel care a luat Obșteștii Adunări dreptul de a judeca procese ca instanță supremă ceea ce era ceva nou. La 1832 în județe funcționa judecătoria, dar apăreau și două Tribunale Comerciale, unul în Capitală și altul la Craiova.¹² Apelul a fost, în general, de 60 de zile, dar și de 300 de zile la Divanurile Apeletive Civile din Capitală și de la Craiova. Totuși ca ultimă instanță de apel rămânea Înalțul Divan. Aici un număr de șase judecători, sub președinția marelui ban și a unui procuror, luau în considerare apelurile. După 1832 vor apare și doi supleanți în fața marelui număr de dosare ce parcă nu țineau cont de vacanțele judiciare din Postul Paștelui, Crăciunului sau a celui din Săptămâna Mare la care se adăuga luna iulie, lună și ea de vacanță în copleșitoarele călduri din Capitală. Interesant, dar cei ce recurgeau la apel, după pronunțarea unor instanțe inferioare, nu se puteau adresa direct Înalțului Divan. Ei trebuiau să se adreseze mai întâi Domnului țării după care cererea lua calea Departamentului Dreptății sau, în funcție de alte aspecte, spre Înalțul Divan. Taxa de apel, destul de consistentă – 2% din valoarea bunului aflat în litigiu –, se depunea la Cancelaria instituției de pe Podul Mogoșoaiei. Diversă era destinația sumei din taxa amintită. Astfel, dacă apelantul câștiga procesul el o putea ridica de aici, dar dacă pierdea taxa lua drumul Casei Temnițelor, Vistieriei sau, mai rar, spre operele filantropice patronate de Casa Făcătoare de Bine.

Vechilii (avocații) părților, care erau bine ținuți în mână de administrație, asistau obligatoriu părțile aflate în conflict și în cazul în care nu le apărau corect interesele, sau s-ar fi dat la unele “vicleșuguri”, erau suspendați pe perioade stabilite sau chiar definitiv. Și judecătorii sau procurorii incorecți sau care viciaseră, interesat sau nu, o sentință compăreau în fața Înalțului Divan.

Tara Românească și Moldova (1611-1831), partea I, București, 1979; Idem, *Bizanțul și instituțiile românești până la jumătatea secolului al XVIII-lea*, București, 1980.

¹¹ *Pravilniceasca condică, 1780*, ediție critică, București, 1957, p. 186.

¹² Negustorii buzoieni vor mai aștepta, până la 1840, când la Brăila se înființa un Tribunal comercial tot atunci venindu-se și cu propunerea ca și tribunalele județene să se ocupe de procesele comerciale, dar numai de cele care treceau de o mie de lei în cauze.

În mod cu totul excepțional s-a întâmplat ca să se ajungă la ședințele reunite ale celor mai înalte foruri judecătorești din Țara Românească, sub președinția Domnului, pentru procese deosebit de dificile. Astfel, se poate reține procesul lui Mitică Filipescu din 1840, proces în care a fost implicat și Nicolae Bălcescu sau procesul domnitorului Gh. Bibescu prin care acesta dorea punerea sub interdicție a soției sale Zoe Brâncoveanu pentru “*boala nebuniei*”.¹³

*

Clasă aparte în socialul românesc¹⁴ nu prea îndepărtat cu o istorie extrem de lungă, dar totuși, așa cum aminteam, insuficient cunoscută, moșnenia și-a avut pe meleagurile Râmnicului, Buzăului și Saacului pagini de un zbcium neîntrerupt până la 1948 și chiar după. Unele elemente de declin ale obștei s-au manifestat încă din secolul al XVI-lea când începeau să se producă diferențieri în sânul ei. Tot acum începea un fenomen de intruziune în cadrul obștilor prin fraudă, siluire, corupție. Astfel că “*Odată vârat în obște, boierul juca din coate și, cu toată împotrivirea uneori foarte dâră a răzeșilor, mai totdeauna izbutea, ajutat de cvmplitatea și voia vegheată a tuturor diregătorilor. De la cea mai mică până la cea mai mare, să se facă stăpân pe întregul hotar.*”¹⁵ Îmbucătățirea obștilor s-a datorat și birurilor cumplite practicate de către mulți domnitori.

Obștile de la Curbură au viețuit, ca cele din toată țara, până și în primii ani ai instalării comunismului la noi și vor reînvia, greu, după 1989, însă departe de ceea ce au fost odată.

A existat și experimentul obștilor de cumpărătură sau de arendare, de după prima mare conflagrație mondială, când numai în anul 1919 se înființaseră 2.644 de obști ce băgaseră plugul în 2.135.414 ha.¹⁶ deși existaseră avertismente că o aplicare directă a reformei agrare, preconizată încă de la 1913, putea da probleme economiei naționale.¹⁷ În continuare ne vom ocupa de obștile buzoiene, de cele din plaiul Despre Buzău al județului Saac și de cele de la Slam Râmnic.

ALBEȘTI. Puține sunt datele asupra obștei din Albeștii câmpiei Buzăului ele începând de pe la 1570-1589. Un conflict puternic îl vor avea moșnenii de aici cu Andronic Cantacuzino vistierul care, printr-un fals, făcea aici danii în folosul

¹³ Domnitorul, cu toată opoziția mitropolitului, va obține divorțul de Zoe Mavrocordat (1805-1892) cu care avusese șase copii. Problemele de natură psihică apăruseră, la fiica adoptivă a marelui ban Grigore Brâncoveanu, după nașterea celui de al treilea copil ; cf. Gabriel Badea Păun, *Ascensiunea unui neam boieresc “nou”: familia Bibescu*, în “Arhiva Genealogică”, IV (IX), 1997, nr. 3-4, p. 195-196.

¹⁴ I. Cojocaru, *Țara Românească după statistica generală din 1832*, în “Studii și articole de istorie” (în continuare S.A.I.), VII, 1965, p. 147-162; Henri H. Stahl, *Controverse de istorie socială românească*, București, 1969, p.11; Ilie Corfus, *Agricultura Țării Românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, 1969; Dinică Ciobotea, *Structura socială în Țara Românească (1828-1831)*, în “Revista Arhivelor”, LXVII, vol. LI, 1992, nr. 1, p. 66.

¹⁵ Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat țărani*, București, 1987, p. 19.

¹⁶ Dumitru Șandru, *Reforma agrară din 1921 în România*, București, 1975, p. 53.

¹⁷ Constantin Garoflid, *Chestia agrară din România*, București, 1920, p. 297-300.

călugărilor greci. Astfel, în 23 ianuarie 1617, se întârea mănăstirii Banu drepturi peste sat deși moșnenii arătasera că *“nu i-au închinat ocina, nici n-au luat nici un ban.”*¹⁸ Va veni însă jurământul mincinos al egumenului Hareta de la Nucet și moșnenii vor pierde procesul ceea ce va duce, mai târziu, dureros și devastator, la risipirea satului.¹⁹ În 1620, pe vremea lui Gavrilă Movilă, moșnenii vor arăta că *“nu s-au vândut vecini cu ocina lor lui Andronie vistier, nici nu i-au ținut călugării, nici nu i-au apucat legătura lui Mihai voievod”*.²⁰

ALDENI. Se emitea la Aldeni, în 10 august 1776, o carte de judecată dregătorească între egumenul mănăstirii Vintilă Vodă și moșnenii Mânzăleșteni adăugându-se, astfel, încă o filă la istoria instituției. Vis-à-vis de Beceni și Cocorăști se obținea pentru mănăstire o hotărnicie a părții dinspre moșnenii Beceni²¹ și dinspre Safta Periețeanca, strămoașa celui mai mare genealogist al Buzăului care a fost Al. Perietzeanu-Buzău, trecut la cele veșnice în 1995.

La 1831 mănăstirea Unguriu, polcovnicul Manolache Dăscălescu și moșnenii stăpâneau moșiile Manasia și Aldeni. Tradiția locală reținea tranzacția dintre „întemeietorul” Aldea și dascălul Vasile de unde și ceata Dăscăleștilor de mai târziu. Pentru 13 stânjeni de moșie se vor judeca, la 1835, Clement eromonahul, polcovnicul Dăscălescu și moșnenii din Aldeni.²²

ALUNIȘU – COZIENI. Moșia de la Alunișu, dar și cea de la Cozieni era stăpânită de către Episcopie, de schitul de aici, de Ene logofătul, dar și de moșneni alături de protopopul Gheorghe.

Schitul Alunișu va avea în 1834 un proces generat de unele neînțelegeri cu moșnenii astfel că ocârmuirea de Saac, la 14 iunie, îi porunceă clucerului Dumitrache Sărățeanu să treacă la hotărnicia moșiei. Probabil nemulțumiți moșnenii, în 31 decembrie 1835, vor face apel la serviciile lui Ianche Antonescu. În câteva decenii se vor stinge moșnenii de aici astfel încât la 1912 mai exista numai unul.

BALTA TOCILA. Satul din plaiul Slănicului număra, la 1899, numai 23 de moșneni pe 175 de ha., dintre care vreo 40 ha. pădure, la Beldimăneasca spre Beceni.

BĂDENI. Atestarea documentară a Bădenilor coboară la 1494,²³ urmând perioadele, oarecum mai bogate în documente, de la 1523-1528,²⁴ 1535 și 1536.

¹⁸ Sandu Tudor, *Biserica din satul meu*, în “Glasul Bisericii” (în continuare G.B.), XXXII, 1974, nr. 7-8, p. 730.

¹⁹ Documente privind Istoria României (în continuare D.I.R.), III, p. 115.

²⁰ *Ibidem*, p. 551, doc. 492.

²¹ După Basil Iorgulescu începuturile moșnenilor de la Beceni sunt atestate documentar de la 1638 printr-un hrisov emis de cancelaria lui Matei Basarab.

²² Arhivele Naționale Buzău (în continuare Arh.Naț.Buzău), fond Tribunal jud. Buzău, dosar 208/1835, f. 1-3.

²³ D.I.R., B., XIII-XIV, p. 223, doc. 232.

²⁴ *Ibidem*, XVI/1, p. 178-179, doc. 182.

Întăririle domnești din anii 1644, 1648 și hotărnicia de la 1651, relative la mănăstirea Ciolanu,²⁵ aduceau și date referitoare la moșia Bădenilor, moșie din care amintitul lăcaș va deține, până târziu, suprafețe aflate în hotarul moșnenilor.²⁶ Egumenul Averichie și Gavriil călugărul obținuseră, în 22 aprilie 1648, întărire domnească în hotarul Gorgescu moșie pentru care se judecaseră cu Stepan și cu Stoica din Bădeni ce arătaseră că aveau acea moșie de la un Calcea. Problema va ajunge din nou la judecata domnească în 1656 când noul egumen Daniil se afla în dispută cu nepoții Calcei. În 17 noiembrie mănăstirea ajungea “să ție” partea lui Dumitru Grecu și a soției acestuia Maria, iar moșnenii “*Vărății alătura cu Băleștii*”.²⁷

Pentru o împresurare se emitea o carte de judecată în 2 iunie 1650 de către șase megieși luați de pitarul Mihalcea și de moșnenii Bădeni. Au fost prezenți atunci un Mârze vornicul, Gligoriie comisul, Stoica și Oancea logofeți, Tudoran pitarul și clucerul Dumitrașco care, analizând situația ocinei lui Mihnea vistierul, moșul pitarului Mihalcea, hotărau ca pitarul să dețină jumătate din tot hotarul lucru pe care îl vor accepta și moșnenii jeluitori.²⁸ În 18 februarie 1653 stăpânirea a două părți dintr-o ocină de la Bădeni era întărită prin hrisov egumenului Nectarie, de la mănăstirea Bradu, de către domnitorul Matei Basarab.²⁹ Ocina, din care o treime era a moșnenilor, se întindea “*din apa Nișcovului, cu Seliștea Haleșului până în Predeal, unde se lovește cu ocina Cislăului, aleasă și împietrită de 12 boieri hotarnici și cu un om domnesc, Pătru ceauș de portari, care au lipit-o lângă ocina mănăstirii*.”³⁰ Este un exemplu de comasare a proprietăților eclesiastice fenomen care era caracteristic și altora, dar după achiziții repetate.

Stan Sorescu și fiul său Stoica ambii din Bădeni vindeau, pentru 9 ughi, în 22 decembrie 1676, egumenului Partenie de la mănăstirea Bradu un pogon de vie în funia Bărbulească. Spuneau moșnenii “*și când l-am vândut am întrebat pre toți moșnenii carii sânt pre fune Bărbulească și nimilea nu s-au apucat să-l cumpere*” rezultând respectarea protimisului.³¹

În 20 iunie 1702 erau ceruți 12 boieri pentru a face hotărnicie la Bădeni între mănăstirea Bradu, stolnicul Mihalcea și moșneni.³² Astfel, biv vel clucerul Constantin Știrbei împreună cu alți boieri erau luați, în iunie 1702, de egumenul Teofan de la mănăstirea Bradu, dar și de stolnicul Mihalcea și moșnenii megiași pentru a se face hotărnicia. Boierii desemnați – Caloian căpitan de Buzău, Stanciu Vernescu, Mihai logofătul, Mihai Vernescu din Buzău, Stan căpitan, Constantin căpitan, Marco căpitan și Sâmbotin Cârștian - “*văzând cinstita car(te) a Domnului nostru împreună și cu sluga măr(ii) sal(e) Anton port(ar) ne- (a)m strâns toți deplin aici la această moșie și*

²⁵ Chiril Dobre, Pamfil C. Georgian, *Mănăstirea Ciolanu din jud. Buzău*, București, 1930.

²⁶ Ion I. Șucu, *Actele secției Bunuri Publice- București*, București, 1949, p. 148.

²⁷ Ion Ionașcu, *Știri noi despre mănăstirea Ciolanu*, în „Îngerul”, Buzău, VIII, 1936, nr. 1-2, p. 42.

²⁸ Ștefan D. Grecianu, *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, vol. I, București, 1913, p. 70.

²⁹ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare A.N.I.C.), fond Mănăstirea Bradu, pach. XXI/2.

³⁰ Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Naționale (în continuare C.D.T.R.), VII, p. 307.

³¹ A.N.I.C., fond Mănăstirea Bradu, pach.XX/1 bis.

³² *Ibidem*, pach. XVI/44.

am luat seama cu amăruntul și foarte cu dreptate”.³³ În 20 iunie aceștia arătau că verificând documentele celor interesați și prezenți “după obicei am tras moșia pân 3 locură și s-au aflat făcându-se mai la tot căpătâiul stânjeni 2200.” Din acești stânjeni mănăstirii și stolnicului Mihai le reveneau 1.040. În continuarea documentului se arată că “și s-au aflat toată partea megieșilor stânjeni 1196. Dintru această moșie s-au aflat vândut de moșnenii Bădeni cu zapisul lor Barbului Bădeanul și feciorilor lui stânjeni 398 și au rămas pă seama moșnenilor ca să ție făr de nici o gâlceavă stânjeni 762”. Urma operațiunea de delimitare “și după obicei o am înpietrit de am pus petri pe locuri ca să nu mai fie gâlceavă între dânșii”. O situație asemănătoare se va produce la 26 aprilie 1713 când Vodă Brâncoveanu dădea poruncă tot pentru 12 hotarnici ce trebuiau să aleagă părțile de moșie de la Modruzești și Zăvoianca, “din Gura Călnăului și în Tihuleasca și în Moșăștire”, cumpărate de Ioasaf episcopul Buzăului. Instrucțiunile erau date de către Domn “voi să căutați când va fi la zi și la soroc să vă strângeți deplin și să mergeți la acele moșii. Și fiind toți moșnenii de față să le cetiți toate cărțile și zapisele ce vor avea la mâinile lor și să aleați părțile de moșie ce au cumpărat sfinția sa părintele Io(a)saf (...) de la moșnenii de acolo”. Urma, la aceeași dată, o adresă a domnitorului în care erau nominalizați cei 12 boieri. În fapt analizându-se cele două documente de la 1713 “reiese că primul se constituie în poruncă domnească ce se substituia astfel vechiului hrisov, iar cel de al doilea, ca o derivată a primului, devenea act de împuternicire a instanței temporare la fața locului, sau așa numitele răvașe domnești”.³⁴ Probabil constatându-se inutilitatea și dublarea de documente se va renunța la această formulă.

În 16 iunie 1777 moșnenii ajungeau, cu egumenul de la Bradu, într-un alt proces pentru Gura Pietri,³⁵ iar la 1 decembrie Ilarion egumenul se adresa Domniei “*Jeluiesc Mării Tale pentru moșnenii Bădeni din sud Saac că de acum doi ani, de când am mersu eu egumenaș la schit Bradu dintr-acest județ, au venit dintr-acești moșneni trei oameni, anume Radu i popa Drăgoi i Dinul Bercă de și-au făcut case pe moșia mănăstirii zicând că este a lor*”.³⁶

Moșnenii de la Bădeni erau oarecum obișnuiți cu procesele după experiențele anterioare. Astfel, în august 1781 se va face o nouă hotărnicie a moșiei de aici la care vor participa moșnenii, dar și mănăstirile Bradu și Berca. Nemulțumirile egumenilor de aici se vor concretiza într-un proces din luna noiembrie, același an, când cartea de alegere a moșiei Bădeni o vor face Matei logofătul Bucoveanul, Ioniță Vernescu și Manole Vernescu căpitanul.³⁷ Cartea de judecată va fi emisă abia la 6 martie 1782 după ce cei doi egumeni, Ilarion și Meletie, se jeluiseră din nou domnului țării pentru împresurarea suferită din partea moșnenilor. La 4 mai 1782 moșnenii dădeau mărturie pentru moșia Mihneasca de la Gura Pitroasei ce aparținea mănăstirilor Berca și Bradu. La fel vor proceda și la 1 iunie același an, dar gesturile lor de bunăvoință nu le vor

³³ *Ibidem*, pach. CXXIX/250.

³⁴ Florența Ivaniuc, *Hotărnicia în Țara Românească – determinări diplomatice și juridice*, în “Revista Arhivelor” (în continuare R.A.), LXVI, vol. LI, 1989, nr. 3, p. 265-266.

³⁵ A.N.I.C., fond Mănăstirea Bradu, pach. XXXVIII/1 bis.

³⁶ *Ibidem*, pach. XXXIX/1 bis.

³⁷ *Ibidem*, pach. CXXVII/200.

folosi prea mult pentru că amintiții egumeni încă din primăvară se adresaseră, din nou, cu o jalbă la Domnie subliniind călcarea moșiei și că *“acești săteni au sărit cu semeție înaintea boierilor hotarnici bătând și pe un proigumen, căci știa semnele ceale adevărate”*.³⁸ Într-un nou demers comun din 2 iunie egumenii arătau *“pentru o siliște ce să numește Mihnească, care prin dreaptă siliște ale mănăstirilor, s-au pus numiții moșneni în silă de la vremea răzmeriții încoace și au făcut sat, strângând și gloată de oameni streini și noi suntem păgubași atât de siliște cât și dă alt venit al moșiei”*.³⁹ Deși egumenul Ioanichie de la mănăstirea Banu, ce reprezenta Ciolanul, va reproduce un așa zis document de la Matei Basarab, dar cu boierii din sfatul Brâncoveanului, el îi va câștiga pe moșneni deoarece *“Boierii judecători l-au considerat ca autentic”*.⁴⁰

Intervenea și porunca lui Vodă Suțu din 31 mai 1792 către episcop și către ispravnici prin care se cerea raportarea situației de la Bădeni. Domnitorul dorea să știe dacă egumenul mănăstirii și moșnenii erau mulțumiți de hotărnicia efectuată de Bălăceanu pentru a o întări.⁴¹

În evoluție se ajungea, în 21 martie 1793, la jalba moșnenilor “cei Vechi” și a mănăstirilor pentru a se face hotărnicie la moșia Bădeni. Probabil că nici de această dată nu s-a ajuns la o înțelegere deoarece la 12 februarie 1804 intervenea ordinul ispravnicilor de Saac către căpitanul Stoica Bănescu, Dimitrie și alți moșneni pentru clarificarea situației pământurilor.

La Bădenii de Sus, preotul Radu fiul preotului Moise primea 50 de stânjeni din moșul Cătăresc la 18 martie 1794 urmând ca, în urma acestei danii, el să stăpânească 58 de stânjeni ceea ce era destul de mult chiar pentru o față bisericească.⁴²

Mai aprigă în luptele cu moșnenii se va dovedi mănăstirea de la Berca care, în 1782, va avea numeroase procese cu cei de la Bădeni, Păcelele și Mierlari. Cu Păclenii va continua procesele și la 1784, 1785, iar în 16 iunie 1786 obținea mănăstirea, la Sibiciu, o poruncă a ispravnicului în legătură cu neachitarea dijmei de către moșnenii de aici. Și tot pentru dijmă se judeca edificiul de pe deal cu moșnenii Scăieni la 28 februarie 1803. În 7 februarie 1804 mănăstirea se afla implicată, alături de aceea de la Bradu, dar și de moșnenii Leiculești, într-un proces cu moșnenii Bădeni.⁴³ Abia la 30 iulie 1806 biv vel serdarul Mihai Greceanu reușea să facă hotărnicia la Bădeni și Cătina (Ziliște) pentru mănăstirile Berca, Bradu, Barbu și moșneni. De vreo atitudine inamicală a moșnenilor față de cler nu poate fi vorba. Mai mult ei, la 25 martie 1806, făceau danie o jumătate de pogon de țelină preotului Ilarion fiul lui Stoica.

Nu vor scăpa de procese, cu mănăstirea de la Berca, nici moșnenii Șchiopeni. Astfel, în 10 iunie 1816 se emitea o poruncă a ispravnicului de Buzău către logofătul Ianache Mărgărit pentru a cerceta situația. Peste patru zile se realiza hotărnicia pe partea mănăstirii, iar la 17 iunie mănăstirea încheia un contract pentru hotărnicie cu Petrache Poenaru.

³⁸ *Ibidem*, pach. XLIII/1 bis.

³⁹ *Ibidem*, pach. LXVI/1 bis.

⁴⁰ Ion Ionașcu, *op. cit.*, p. 25.

⁴¹ Arh. Naț. Buzău, colecția Documente, pach. XCIX/4.

⁴² *Ibidem*, pach. LXX/1.

⁴³ A.N.I.C., fond Episcopia Buzău, pach. XVI/59.

Vodă Ioan Gheorghe Caragea, la 6 august 1816, dădea poruncă ispravniciei județului să “slobozească” venitul moșiei de la Pietroasa poprit, pe nedrept, moșnenilor Bădeni în urma intervenției ieromonahului Roman, starețul de la Ciolanu. De remarcat că porunca intervenea numai la două zile de la depunerea ei la Domnie.⁴⁴ Tot sub aceeași domnie începea un alt proces al moșnenilor cu schiturile Ciolanu, Bradu, Berca și Barbu. Cu această ocazie Roman, egumenul de la Ciolanu, arăta că “*în vreme ce este știut, și după dreptate și după orânduiala ce să urmează la toate moșiile de obște, că într-un hotar de moșie, unde vor fi și moșneni și cumpărători să cuvine a să da mai întâi stânjenii cumpărătorilor, ori după stăpânire sau după sineturile ce vor avea, și apoi câți vor prisosi acei stânjeni rămân ai moșnenilor*”, iar demersul era făcut și pentru întărirea hotărniciei din 1 iunie 1782 atunci când mănăstirile Berca și Bradu aveau 1266 de stânjeni, Barbul 438 și Cislăul 150.⁴⁵ Le mai rămânea ceva timp moșnenilor și pentru a-și ridica și sfinți noua/vechea biserica, la 1791, din Pisculeni pe vremea preotului Frâncu așa cum reieșea dintr-o însemnare manuscrisă de pe un *Penticostarion* tipărit la Râmnic în 1785.⁴⁶ Biserica din Valea Rea de pe Nișcov “*care au fost făcută de dumnealui logf(ătul) Constandin Bărcă Bădeanu*” a fost frecventată de moșnenii zonei, multe din cărțile liturgice, ce mai supraviețuiseră până în perioada interbelică, rețin în însemnările manuscrise liminare oameni, fapte și fenomene din trecut.

În 26 ianuarie 1817 moșnenii “*arată că pe nedrept au scăzut hotarnicii din lt. 1782 stj. 260 ai vprnicului Băleanu din stj.762, ce li s-au ales prin hotărnicia banului Știrbei de la lt 7210, în care arată că în toată moșia Bădeni s-au găsit 2200 stj., și acei 260 stj. nu sunt intrați. Aceștia au fost cumpărați în urmă de schiturile Berca și Bradu*”.⁴⁷

Cele patru schituri importante ale zonei - Barbu, Ciolanu, Berca și Bradu – obțineau, la 2 septembrie 1817, o învoială de stăpânire cu moșnenii de la Bădeni, dar învoiala nu a rezistat decât până la 25 iunie 1819 când intervenea anaforaua boierilor veliți într-o nouă judecată a schiturilor cu moșnenii Bădeni. Situația a rămas într-un echilibru precar până la 7 iulie 1826.

Marele vistiernic Alexandru Ghica, pentru hotărnicia mării moșii ce o avea la Stâlpu, va ajunge în instanță⁴⁸ cu moșnenii Bădeni la 1844. În aceeași direcție a prezervării hotarelor moșiei sale de la Stâlpu marele vistier chema în judecată pe egumenul mănăstirii Sf. Ioan, deoarece moșia sa se învecina și cu aceea a lăcașului amintit, dar și pe moșnenii din Merei, iar pentru călcarea moșiei sale de la Căndești pornea Al. Ghica un proces și cu moșnenii de aici. Ideea cum că moșnenii ar fi fost în epocile mai vechi, și chiar acum, niște procesomani înrăiți nu se poate confirma integral. Mai de grabă este veșnica sete de pământ a boierimii care se arăta, în plus, agasată de acești moșneni cu pretenții de boieri-boiernași și care ajunseseră să aibă ca

⁴⁴ Arh.Naț.Buzău, colecția Documente, pach. XCIX/9.

⁴⁵ A.N.I.C., fond Mănăstirea Bradu, pach. CXXVI/9.

⁴⁶ S. Coman, *Biserica Bădeni din satul Pisculeni*, în “Îngerul” (Buzău), V, 1933, nr. 3-4, p.28-29.

⁴⁷ Ion Ionașcu, *op. cit.*, p. 58.

⁴⁸ Arh.Naț.Buzău, fond Tribunal jud. Buzău, dosar 458/1844, f. 1.

angajați o serie de tineri ardeleni pe post de slugi în afara clăcașilor ce le munceau pământurile.

Un Bănică Popescu, Gligore Drăgaică și Dumitru Căpățână, dar și alți moșneni din Bădeni se vor judeca la 1842 cu Iacov logofătul, arendașul moșiei mănăstirii Sf. Gheorghe Nou, pentru niște linii făcute greșit pe moșia de la Bădeni. Nemulțumiți de hotărnicia moșiei, peste patru ani, moșnenii se vor judeca și cu egumenul de la Berca.⁴⁹ Nu uitau moșnenii să se judece, din nou, și cu egumenul mănăstirii de la Bradu nemulțumiți de hotărnicia făcută la Judecătoria Buzăului. Tot acum, la 1845, se vedeau implicați moșnenii într-un alt proces alături de postelnicul Sandu Popescu și de Șerban Orjescu toate părțile fiind nemulțumite de hotărnicia moșiei. Pentru o cârciumă de la Bădeni se declanșase pe la 1844 un proces între un Voicilă și Manole moșneni și Drăgoiu Fronescu și frații acestuia, iar la 1852 neînțelegerea încă nu fusese aplanată.

După ce se judecaseră pentru pământ în instanța de la Saac cu Alexandru Bădeanu, la 1833, Sandu postelnicul și părtașii săi moșneni Bădeni ajungeau, în 1852, la judecătoria buzoiană cu procesul lor deoarece la Saac acest lucru nu mai era posibil după reorganizarea administrativă de la 1845. De reținut este și faptul că pădurea Bădeni Pisculeni din comuna Tisău, de 850 ha., se afla tot acum în proprietatea familiei Alexandrescu dar și a moșnenilor de aici.⁵⁰

BĂIEȘTI. În debuturile epocii regulamentare moșia Băieștilor era stăpânită de către moșneni reprezentați de către un Oprea sin Iosif și Enache Mereu. În 1831 moșia moșnenilor era arendată pentru o sumă minoră, 100 de lei, dar peste doi ani aceasta urca la 700 de lei.⁵¹

O văduvă din Băiești, Maria Meroianca, se judecă acum cu moșnenii devălmași din hotarul Băieștilor ea cerând a i se deosebi cei 600 de stânjeni de moșie ai ei.⁵² Moșnenii de la Băiești se vor vedea acționați în instanță de către cei de la Aldeni, în 1844, pentru că le-ar fi încălcat acestora proprietatea.

Moșnenii din Băiești se vor stinge, agonice, sub presiunea unui economic nefavorabil. Astfel, la 1855 mai erau 12, dintre care doi de boieri de neam. Deși unele surse indicau că la 1899 nu mai existau moșneni totuși acum în localitatea din plaiul Slănicului moșiile Balaurlu, Băiești, Ciuciulete și Poponețul se aflau în stăpânirea moșnenilor Băieșteni și Merei. Se poate reține că numai moșia de la Băiești avea 350 ha. din cele 1.297 ha. câte erau în total.

BĂLĂNEȘTI. În 16-17 octombrie 1841 de la Judecătoria Buzău plecau spre Cozieni și Bălănești citații în procese ale moșnenilor zonei. Erau implicați în aceste procese moșnenii Scăieni, Pitrăreni, Mărculești și alții din cele două localități amintite. Mărculeștenii se vedeau dați în judecată, în iunie 1842, și de schitul Aluniș pentru

⁴⁹ *Ibidem*, dosar 839/1846, f. 1-4.

⁵⁰ Marele Dicționar Geografic al României (în continuare M.D.G.R.), vol. I, București, 1898, p. 207.

⁵¹ I.C. Filitti, *Arenda moșiilor din Muntenia la 1831 și 1833*, în "Analele economice și statistice", XIV, 1931, nr. 9-12, p. 111.

⁵² Arh.Naț.Buzău, fond Tribunal jud. Buzău, dosar 78/1833, f. 1.

tăierile ce le făcuseră în pădurea lăcașului.⁵³

Episcopia începuse un proces pentru moșia de la Bălănești *ante* 1840 și obținuse o hotărâre a Divanului Civil, nr. 45/1841, pe care în anul următor o cerea a fi pusă în practică la Judecătoria de la Buzău.⁵⁴

Este și momentul în care egumenul Filotei își făcea timp și pentru procesul ce îl avea cu moșnenii din Bălănești care îl acuzau că le împresurase o proprietate a lor, de la Bălănești sau, pe vechi, Mărculești, ajungându-se la stabilirea hotărânciei în 8 septembrie 1841 când Gheorghe Popa semna de luare la cunoștință în numele moșnenilor. În 26 septembrie se înregistra și un protest al moșnenilor din Sibiciu de Jos care îl acuzau pe hotarnicul Carol Gold că nu se prezentase la hotărância moșiei Bălănești-Mărculești. Acesta se afla implicat în hotărância moșiei de la Ulmetu și probabil neglijase problema de la Bălănești unde erau chemați și moșnenii Scăieni, Pietrăreni, Mărculești și aprigul egumen de la Berca.

În 1842 se vor vedea ajunși în instanță moșnenii Mărculești acuzați, de egumenul de la schitul Aluniș, că ar fi tăiat o pădure ce aparținea lăcașului, iar în moșia Bălăneștilor egumenul de la Berca obținea confirmarea hotărâului către moșnenii Moșești și Posobești. Moșnenii Chirculești se vedeau și ei obligați să se judece cu moșnenii Bălăneșteni pentru moșia lor la 1843. În 13 octombrie 1853 la Tihulești, Moșești și Bălonești se hotărânceau părțile moșnenilor dinspre proprietățile schiturilor Berca, Tihulești și Aluniș.⁵⁵ Moșnenii Bălonești mai avuseseră la 1841 un proces cu Filotei egumenul de la Berca. În 1855 numărul moșnenilor era de 115 pentru ca la 1912 el să scadă la 86 pe 223 ha. Este perioada în care la Bălănești interveneau neînțelegeri legate de pământ între moșneni și Pană fiul lui Vlad Șt. Stan însoțit de o altă parte de moșneni.⁵⁶

Mai pot fi amintiți, din nou, moșnenii de la Bălănești care în 1855 ajungeau să nu se mai înțeleagă cu cei proveniți din moșul Țintesc⁵⁷, iar cei Gălești și Zoești se certau cu vecinii răzeși ai moșiei Șchiopoaia⁵⁸. În cătunele Bercești, Bălănești, Bodromirești, Cocârceni-Cozieni, Fața lui Nan, Mărculești, Turburea, Valea Epei și Valea Banului cetele de moșneni Moșești, Mărculești, descălecătoare din Popa Neagu și Bălănești, descălecătoare din moșii Drăgușin și Țintea erau cele ce stăpâneau pământul.

BECENI. Satul este atestat la 1 septembrie 1547, iar conform tradiției locale locuitorii ar descinde din preotul Luca Beceanu.⁵⁹

Cu mănăstirea de la Vintilă Vodă se vor învoi moșnenii din Beceni la 1 iunie 1803 pentru a face hotărância moșiei peste o săptămână intervenind și ordinul către ispravnicii de la Buzău de a se conforma.

În plaiul Slănic la 1831-1833 erau semnalate ca moșii moșnenești arendate

⁵³ A.N.I.C., fond Episcopia Buzău, pach. XLIX/56.

⁵⁴ Arh.Naț.Buzău, fond Tribunal jud. Buzău, dosar 287/1842, f. 1.

⁵⁵ A.N.I.C., fond Episcopia Buzău, pach.XLIX/81.

⁵⁶ Arh. Naț.Buzău, fond Tribunal jud. Buzău, dosar 821/1857, f. 1.

⁵⁷ *Ibidem*, dosar 405/1855, f. 1-4.

⁵⁸ *Ibidem*, dosar 554/1855, f. 1.

⁵⁹ Idem, colecția Mss., pach.XII/1.

moșiile de la Beceni, Berhuleasca, Cuvurluiesti, Crivești, Ciomăgeasca, Coca Mereilor, Coca Bodineștilor, Licoiu, Lopătari și Mânzălești. Cuvurluiasca avea, prin suma pretinsă de 4000 de lei, o poziție aparte.

Cei de la Beceni, pe la 1850, stăpâneau moșiile Valea Botii și Beceni împreună cu Iancu Vernescu, Ianache și Ioniță Mărgărit. Vechea Ceată Preotească curios dar nu mai era amintită, ci numai un Chirul și un Oprea ca reprezentanți ai celor 125 de familii câte număra pe atunci localitatea. Totuși pe la 1890 erau amintite cetele Enăcheștilor ce descindeau din moșul Enache Blănarul, Potloga din Chir Potloga și Becenii descălecători sau a Preoților amintită documentar pe la 1663. Cetele erau răspândite prin membrii lor în Enculești, Gura Ocii, Mărgăriți, Ocea și Oilești. Ceata Preoților mai stăpânea 320 ha. în moșia Becenilor.

Moșnenii vor deveni atenți în 1929 când dr. C. Angelescu, proprietarul pădurii Beciu, în suprafață de 60 ha., o destina exploatării prin intermediul lui Gr. Tufan din Policiori, ei fiind vecinii acesteia la est.

BECIU. La Adunații ot Băligoși alături de moșia vornicului Dumitrache Hrisoscoaleu mai stăpâneau, dar pe Valea Corbului și Tocila, Iancu Caloianu fiul șetrarului și moșnenii Tocilești. La 1870 sfoara de moșie a moștenitorilor Murgescu va fi cumpărată de moșneni, dar și de către cei *“de la Mânzălești (Beldinăneștii) și Lopătari și Marin Cârlig”* unde se va înființa satul Balta.⁶⁰

BERCA. Un Matei Croitor se judeca și el cu moșnenii “ot Bercă” pentru că aceștia *“il apucă a plăti 50 de galbeni”*⁶¹. În 1899 se menționa că cei 61 de moșneni stăpâneau 260 ha. *“pământ care formează un singur trup pentru acest cătun, fără însă a trece în altul”*.⁶²

BEȘLII. Pentru muntele Cireșu la 1836 începea un proces între moșnenii Beșlii (Mănești) și schitul Găvanu. La 1807 Ignat Beșliu făcuse danie către starețul Ghedeon de la schit jumătate din fruntea muntelui Cireșu, acum, la 1836, rămânând fără pădure moșnenii nu mai recunoșteau dania, dar și starețul Visarion dorea să intre peste ei în podu Plavăț. Judecătoria buzoiană la 17 iunie hotăra ca schitul *“să stăpânească nu numai jumătate din muntele Cireșu, ci și tot ocolul schitului după deosebitul zapis cu leat 1824 oct. 16 (...) fiind dăruit acel ocol din partea moșnenilor Mânzălești și Beșlii.”*⁶³ Doi ani, 1842-1843, va lua măsurătoarea pe care o vor face Ioniță Lambriu și Alecu Lambrescu rezultând și o sută de pogoane pentru schit în Podu Plavățului. Urma proces de la Curtea de Apel din Capitală, dar până atunci starețul Visarion obținea, în octombrie 1843, de la 19 moșneni din Mânzălești un înscris precum că *“muntele Cireșu este jumătate al nostru și jumătate al schitului, dat danie de un Moise Ignat Beșliu și era nealeasă partea schitului de a noastră, acum starețul vrând a-și alege partea muntelui și-au scos hotarnici, și ingineri pe d. Alecu Lambrescu și pă d. Ioniță*

⁶⁰ Ion Șt. Moldoveanu, *Biserica din Băligoși (Buzău)*, în “Îngerul”, X, 1938, nr. 4-5, p. 401, n.4.

⁶¹ Arh.Naț.Buzău, fond Tribunal jud. Buzău, dosar 395/1832, f. 1-4.

⁶² Dinică Ciobotea, *op. cit.*, p. 211.

⁶³ Sandu Tudor, *Schitul Găvanu*, în “G.B.”, XXVII, 1968, nr. 9-10, p. 1033.

Lambru și și-au măsurat partea, care măsurătoare cunoscând-o și noi de bună și dreaptă, poate să și-o împietreze și cu pietre".⁶⁴ Apelul din septembrie 1847 va fi câștigat, cu greu, de moșneni pentru că amintitul înscris din 1843, al celor 19 moșneni Mânzăleșteni, atârname destul de greu deși Beșlii reproduseseră documente din 1684 spre ei. Ce se poate reține este că moșnenii trecând peste proces la 11 iulie 1840, împreună cu Mânzăleștenii, vor întări dania de moară pe care o făcuseră către schit.⁶⁵

BÂSCENII DE JOS. Denumirea mai veche a localității – Dălbăasca- ținea de cuvântul slav Dolnâi, (=de jos) de unde Bâsca de Jos, Bâscenii de Jos.⁶⁶

Un popa Stan de la Bâsceni vindea, în 18 aprilie 1605, un vad dârștă și aceasta ar fi prima mențiune documentară cel puțin pentru secolul al XVII-lea. Vereșu, cătun al Bâscenilor de Jos, era pomenit la 1577 cu ocazia alegerii părții banului Radu din moșia Poenilor.⁶⁷ Dintre cei 60 de megieși se reține un Barbu și un Danciu din Vereș veniți și ei să adeverească documentul. Un act de cumpărare al unui moșnean, de la 1617, îl aducea ca vecin pe preotul Voinea din Bâscenii de Jos și se pare că este singurul document de la începutul secolului al XVII-lea.⁶⁸

La trei frați Mărgineanu, -Stoica, Gherghina și Dragomir- le întărea, în 2 mai 1645, Matei Basarab părți de moșie la Bâsceni, Conțești și Vălenii Podgoriei. Relativ la Bâsceni în document se spunea *"însă partea Stanii, muierea Albului, toată partea ei pentru că acestea de mai sus-zisă moșie fost-au din moși ai Stanii și Albului din Bâsceni, care au fost datori la Stan Mărgineanu, tata Stoichii Mărgineanu și lui Dragomir și Gherghinii, taleri 31, încă de mai dinainte vreme. Iar când fu acum, în zilele domn(i)i mele, după moartea Albului și a Stanii, iar Stoica Mărgineanu și cu frații lui cei mai sus-zși, ei au avut pără înaintea Hrizii marele dvornecu, pentru acea datorie de 31 de taleri, cu Rădan călugărul și Radu Pișoiu, care au fost ținutu această moșie, partea Stanii, muierea Albului și s-au părât de față într-acest chip"*.⁶⁹ În 25 august 1648 din moșia Vereșului se alegeau părțile fraților Micul, Oană și Cașota.⁷⁰ În documentele mănăstirii Banu se mai păstra cel din 8 martie 1686 când un Vlad Vereșanul se învoia să lucreze o vie în dealul Săsenilor de pe valea Nișcovului. Legăturile cu valea din proximitate datau din timpuri imemorabile și de aici vor sosi la Calvinii și Bâsceni o serie de familii ca aceea a Săsenilor. Ca sat de sine stătător va apare Vereșul și într-un document din 6 iunie 1652 când se alegea pentru Dumitra lui Neagoe sin Stoica din Frăsinet o parte la Frăsinet, iar între boiernașii jurători se aflau și cei din zonă.⁷¹

⁶⁴ *Ibidem.*

⁶⁵ A.N.I.C., fond Mănăstirea Găvanu, pach. I/6.

⁶⁶ D.I.R., B., XVI/5, p. 285.

⁶⁷ După unii toponimul ar fi de origine maghiară; cf. I.Petrescu – Burloiu, *Originea satelor din Subcarpații Buzăului*, în "Comunicări de geografie", V, p. 190.

⁶⁸ Horia Constantinescu, *Preoții de pe Bâsca – Chiojdului din secolul al XVII-lea și până în prezent*, în "Îngerul" (Buzău), X, 1938, nr. 4-5, p. 413.

⁶⁹ D.R.H., B., XXX, p. 180-182, doc. 138.

⁷⁰ A.N.I.C., fond Mănăstirea Banu, pach. XVII/1.

⁷¹ N. Iorga, *Studii și documente*, V, București, 1903. p. 120.

Spătarul Mihai Cantacuzino va pătrunde în obște odată cu achiziționarea unei ocini, la 30 noiembrie 1700, de la popa Ion din Pătârlagele care o avea de zestre după soția sa Voica. Mai târziu, în 25 martie 1710, va cumpăra și partea Stanii, soția decedatului Neagu Petică, „*un moș întreg*” (cel Drăgoiesc, de aproape 600 de stâneni) vecin cu fosta proprietate Dumitru Cabel, lângă izvorul Perilor, care vânduse și el spătarului.⁷²

Cele mai mari achiziții, dar și cele mai numeroase le va face protopopul Mihai Săseanu. În 2 aprilie 1741 acesta cerea efectuarea unei hotărânicii de către 12 boieri, la 20 mai rezultând raportul acestora. Ei efectuaseră clasicele trei trăsuri, prima „*despre Salcia, până la hotarul Vereșului, 2660 stâneni*” din care 1.779 stâneni erau ai protopopului și ai cetei sale. Cea de a doua, la nord spre Pătârlagele, aducea alți 493 de stâneni, iar cea de a treia, aceea de la mijloc, venea cu 1.404 stâneni. Astfel se ajungea la 1.519 stâneni ai protopopului și ai cetei sale și 949 ai opozaților acestuia. Ieșirea din indiviziune se făcea și cu șase vaduri de moară. Rezultau pentru Mihai Săseanu, conform unei hotărâri judecătorești din 2 noiembrie 1855, 1.450 ha. la Bâscenii de Jos, 850 ha. la Vereș la care se pot adăuga 2.400 ha. la Nișcov vechiul fief al familiei.⁷³ Până spre 1759, anul decedului, protopopul va deveni unul dintre cei mai puternici oameni ai văii Bâsca Chiojdului. La 1 mai 1742 vodă Mihai Racoviță referindu-se la hotărânicia din urmă cu un an constata că „*moșnenii ca niște oameni ce nu se supun dreptății, iarăși ar fi umblat să cerce judecățile, să strice hotărânicia*”. De aici porunca sa din iulie, către ispravnicii de Saac, de a nu mai primi la judecată pe moșneni deoarece, în opinia sa, aceștia erau „*oameni răi și neastâmpărați care au umblat rău și fără de cale, supărând*”⁷⁴. Mai luase Mihai Săseanu terenuri și de la moșnenii Rădănești, urmașii lui Radu Rădan, de unde un proces de aproape un secol. Totul pornise de la amintitul împrumut de 31 de taleri făcut la Ion Mărgineanu bunicul matern al protopopului.⁷⁵

BÂSCENII DE SUS. O primă mențiune vine pentru Bâsca Buzăului la 1543 când localitatea se afla în relații de schimb cu Brașovul.⁷⁶ Ca Bâsca de Sus apare localitatea sub vodă Pătrașcu cel Bun în 12 septembrie 1555⁷⁷. Este momentul în care se face ocolnica moșiei în urma unor neînțelegeri ale moșnenilor de aici cu un Barbu pentru Valea Seacă de Jos. Reprezentanții moșnenilor în fața Domnului au fost un Stan și un Matei care, împreună cu ceata lor, urmau să stăpânească, în urma procesului, „*a lor moșie ce am scrisu mai sus, cu bună pace de către Barbului, ei și feciorii lor, nepoți, strănepoți și de către nimenea să nu să clătească, după zisa*

⁷² Arh.Naț.Buzău, colecția Documente, pach. I/84.

⁷³ Direcția Municipiului București a Arhivelor Naționale (în continuare D.M.B.A.N.), fond Curtea de Apel, Secția II, dosar 44/1859, f. 1-5.

⁷⁴ Arh.Naț.Buzău, colecția Documente, pach. I/6 d.

⁷⁵ *Ibidem*, pach. I/1 b.

⁷⁶ Radu Manolescu, *Comerțul Țării Românești și al Moldovei cu Brașovul (sec. XIV-XVI)*, București, 1974, p.265.

⁷⁷ Gion Ionescu, *Două cărți domnești relative la moșii de pe valea Bâsca Chiojdului*, în “R.A.”, LX, 1983, nr. 2, p. 155-159.

domnii mele".⁷⁸

Peste câteva luni, la 20 noiembrie 1745, frații popa Manea și diaconul Dragomir, fii lui popa Neagu, se înfrățeau cu nepotul Neagu acestuia din urmă dându-i 80 de stânjeni la Bâscenii de Sus precum și o parte dintr-o moară. Tranzacțiile cu această ocină vor continua când Rada, fiica lui Neagu, o va vinde de unde actul de răscumpărare din 6 decembrie 1745 când fii acesteia vor răscumpăra cei 80 de stânjeni.⁷⁹ O neînțelegere se iveaua, la 20 mai 1749, între popa Necula cu popa Vartolomei și un Teodosie dar și Giurgea, verii acestuia, pentru o parte de moșie din moșul Popescu. Fiind implicată o față bisericească episcopul Filotei îl va delega pe protopopul Radu II Săseanu spre a rezolva problema. În moșul Popescu aveau drepturi șapte frați și șapte surori ultimelor revenindu-le în mod egal câte 29 de stânjeni. Preotul prin moștenirea ce o primise de la mama sa, una dintre surori, dar și prin achiziții de la alte două, ajunsese să aibă 85 de stânjeni. Prin achiziția, de către același Vartolomei, a părții lui Ivănuș scandalul se va declanșa deoarece acest Ivănuș, în opinia lui popa Necula, nu era descendent din neamul său, recte din fratele preotului Tudose. Astfel achiziția a 175 de stânjeni va fi blocată pentru Vartolomei.

Șirul de vânzări în cadrul membrilor obștei va continua la 1 mai 1760 când Ilinca preoteasa vindea partea sa de moșie către preotul Jipa pentru suma de 60 de lei, martorii tranzacției fiind tot din cinul preotesc.⁸⁰ Probabil văzând situația bisericii de la Bâscenii și fiind legat de sat un negustor din Chiojd, Stoica sin Radu Codescu, își va întocmi testamentul la 5 august 1770. În documentul amintit Stoica Codescu spunea, între altele, "*Și iarăși las cu sufletul meu, să nevoiască clironomii miei, să facă la Bâscenii de Sus o sfântă biserică de zid cu cheltuiala mea și fără de zăbăvă. Să puie hramul Sfinții Îngeri*". Pentru a fi sigur de îndeplinirea dorințelor sale negustorul îl va include între executorii testamentari și pe vătaful de plai Tudor Săseanu fiul protopopului, figură marcantă în zonă, devenit acum, direct interesat în ridicarea edificiului⁸¹. Faptul că își făcuse testamentul nu reflecta o stare de sănătate precară pentru Stoica Codescu deoarece la 1 august 1771 el era martor la vătășia plaiului pentru o moară pe care moșnenii spuneau că nu a fost a postelnicului Ene sin Caloian de la Buzău. Chestiunea va evolua și negustorul va fi chemat de ispravnicul de Saac, Iordache Filipescu, împreună cu moșnenii să depună mărturie în 21 ianuarie 1772. Moara de Bâscenii de Sus va fi câștigată de postelnicel, dar popa Ianache Popescu, Vlad Lungeanu, ambii de aici, împreună cu Stoica Codescu urmau să supravegheze înapoierea sumelor de bani pentru moșnenii Cătineni. *Catagrafia* de la 1831 reținea 88 de familii specificându-se că moșia era megieșească a moșnenilor Popești și a trei logofătului Tudor Cărbuneanu.⁸² Asupra personajului vom mai reveni. Înainte de aceasta se pot menționa unele acte de vânzare-cumpărare intervenite la începutul secolului al XIX-lea între moșneni – februarie 1809 -, urmate de cele prin care Gheorghe Giurgiu vindea la 1 octombrie 1825 și 28 ianuarie 1826 mai mulți stânjeni.

⁷⁸ Documentul a parvenit printr-o copie, din 14 martie 1745, făcută de dascălul Vasilie de la Episcopie.

⁷⁹ A.N.I.C., fond Episcopia Buzău, pach. XXXVI/6.

⁸⁰ *Ibidem*, pach. XXXVI/2.

⁸¹ Gion Ionescu, *Un vătaf de plai cititor*, în "G.B.", XXXVIII, 1979, nr. 3-4, p. 135-144.

⁸² I. Donat, I. Pătroiu, D. Ciobotea, *op. cit.*, p. 126.

Este perioada în care logofătul face multe achiziții bucurându-se de un economic favorabil ajungând la aproape 600 ha. Cu moșnenii va ajunge în instanța Saacului Tudor Cărbunescu la 5 aprilie 1833 când aceștia arătau că logofătul împrumutând cu 200 de taleri, în 1816, pe unii reprezentanți ai lor pentru două luni a primit ca zălog 50 de stânjeni de moșie. La data convenită, neprimid suma, logofătul a înțeles să și le însușească. Ulterior moșnenii vor veni cu suma împrumutată, dar se vor izbi de refuzul logofătului de unde procesul. Înfruntările în instanță vor continua cu moștenitorii logofătului.⁸³ Fiul acestuia, Nicolae, va lua partea lui Neagu pentru o datorie a acestuia de 3.000 de taleri ajungându-se la procesul din 14 decembrie 1835. În anul următor moșnenii aveau un proces cu Nicolae Homoriceanu cumnatul lui Nicolae Cărbuneanu și factor de decizie pe plan local. La 1838 cu ocazia efectuării *Catagrafiei* se numărau 101 de familii din care 21 erau de moșneni ce stăpâneau aproximativ 2.150 ha. La Tribunalul Buzău în 2 octombrie 1853 se ajungea la dezbaterea hotărniciei efectuate de către pitarul Constantin Ciochinescu pentru partea serdarului Nicolae Homoriceanu.⁸⁴ Cu această ocazie se amintea de o hotărnicie din 8 mai 1801 pentru partea de la Cătina a maiorului Carp. Din hotărnicia lui C. Ciochinescu rezultau aproape o mie de hectare de moșie la Bâscenii de Sus. Moșnenii vor fi categoric împotriva delimitării părții lui N. Homoriceanu tulburând desfășurarea ședinței instanței buzoiene. Hotarnicul va fixa partea acestuia spre Valea Seacă de Sus și Zeletin cât mai departe de casele moșnenilor. Moșnenii vor face apel la București dar vor pierde și de această dată.⁸⁵ Speriați de probabilitatea ca hotărnicia de la 1853 le-ar fi afectat partea, moșnenii Bociocești vor cere și ei hotărnicie pentru cei 700 de stânjeni ai lor din moșia localității. Hotarnicul Ion Murgescu le va găsi 604 stânjeni masă fixându-le partea în Valea Seacă de Jos.

În urma aplicării împrumutării clăcașilor de la 1864 se vor ivi probleme cu cei 58 de clăcași aflați pe proprietatea lui Nicolae Homoriceanu. Pentru pădurea acestuia vor porni proces 36 de moșneni, împreună cu I.N. Cărbunescu, în 16 iunie 1873 la Buzău. Ei cereau împărțirea acesteia între codevălmași analog cu numărul de stânjeni posedați. Motivul invocat a fost acela că N. Homoriceanu tăia mai mult decât i se cuvenea din pădurea comună. Moșnenii vor fi reprezentați de cei doi preoți Bocănescu, Constantin și Dimitrie, de I.I. Popescu, Neagu fiul diaconului Neagu și alții. Prin hotărârea nr. 302 din 10 octombrie 1873 moșnenii vor pierde, dar nu vor abandona. Apelul din 1879 le va fi nefavorabil instanța din Capitală confirmând hotărârea dată la Buzău cu șase ani mai devreme. Sosirea reprezentantului justiției în comună, pentru punerea în aplicare a hotărârilor, va duce la obstrucțiile moșnenilor și de aici o hotărâre prin care urmașii lui N. Homoriceanu erau obligați, în 8 martie 1883, la plata cheltuielilor de judecată.

Moștenitorii lui Emanoil Homoriceanu, la 14 octombrie 1886, relau procesul prin Alexandrina soția acestuia spre Curtea de Casație de unde decizia acesteia, din 1888, prin care hotărnicia lui C. Ciochinescu era declarată ca singura valabilă.

⁸³ Arh. Naț. Buzău, Colecția Mss., pach IV/3.

⁸⁴ A.N.I.C., fond Mănăstirea Căldărușani, pach. XLIV/24.

⁸⁵ D.M.B.A.N., fond Curtea de Apel, Secția II-a, dosar 102/1873, f. 222-223.

O altă hotărnicie se efectua, la 1903, de către căpitanul Alexandru Urlățeanu, pentru partea Alexandrinei I. Peteu care cumpărase de la văduva lui Manolache Homoriceanu, și, la 1906, de către col. ing. G.A. Lambru pentru celelalte părți.

BLĂJANI. Serdarul Alecu Bagdat, medelnicerul Iordache Lupu, Maria Diiconeasa, văduva Ilinca, popa Panait cu Năstase și alți moșneni stăpâneau la 1831 moșia Blăjanilor.

Supărat de faptul că moșnenii din Blăjani⁸⁶ nu voiau să-i plătească ierbăritul, Dumitrache Robescu se adresa și el instanței de la Buzău pentru a-i forța să-și îndeplinească înțelegerea.⁸⁷ Arhivele Episcopiei rețineau un răvaș de hotărnicie a unor moșii la 14 mai 1764 și 15 decembrie 1765 între care și Blăjanii, dar moșnenii de aici apar, poate pentru prima oară, într-un document din 22 iulie 1676 când, pentru o învoială la moșia de la Stăncești, se ivesc cetele lui Toader și ale lui Petrea.

Pentru o parte din moșie un Vasile și fratele său Tănase din Odobești începeau un proces cu moșnenii din Goidești.⁸⁸

În 1855 un patentar, 63 de moșneni birnici, 12 mazili și un boier de neam formau ceata de la Blăjani. La 1899 un număr de 67 dintre aceștia, dar și urmași de ai lor, stăpâneau 136 de ha. în Tătărani și în Blăjani, care era cel de al doilea trup, dar și cel mai mare de moșie având 307 ha.

Tradiția locală reținea, spre sfârșitul secolului al XIX-lea, venirea locuitorilor de peste Carpați de la Blaj. Tot acum se numărau aici trei cete de moșneni : Blăjani, Potârnichești și Rânciogii.⁸⁹ În 1932, la cererea locotenentului Petre Simionescu de defrișare a pădurii Vârful Mare și Ursoaia, se efectua un studiu la nivelul ocolului silvic buzoian din care rezulta învecinarea, la vest, a acestei păduri de 20,60 ha. cu pădurea moșnenilor Aldeni. Probabil că operațiunea nu se va fi finalizat deoarece în 1942 același proprietar, ajuns între timp căpitan, solicita exploatarea pădurii Vârful Mare, drumul de scoatere urmând să traverseze proprietatea Comitetului școlar din Blăjani.⁹⁰ Diligențele erau absolut obligatorii pentru orice suprafață. Astfel, Diogene Mirică din Pietroasele avea parte de același tratament deși el solicita, tot acum, exploatarea numai a unui hectar în pădurea Cireșanca de la Șarânga pe care o cumpărase de la Matilda Teodorescu.

BODINEȘTI. Pentru o prigonire la moșia Coca se vor judeca la 1832 moșnenii Bodinești din micul cătun din plaiul Slănicului, cu cei din Merei.⁹¹ Procesul va evolua pe parcursul anilor 1833-1837 constituind un voluminos dosar în arhiva judecătoreiei buzoiene.⁹² O hotărâre a Divanului Civil din 7 septembrie 1840 nemulțumea pe pitarul Dumitrache Păcleanu, dar și pe alți moșneni din Bodinești. Aceștia se judecaseră cu

⁸⁶ La 1831 Blăjanii aveau numai 78 de familii; cf. *Analele Parlamentare ale României*, tom. II, București, 1892, p. 481.

⁸⁷ Arh.Naț.Buzău, fond Tribunal jud. Buzău, dosar 162/1832, f. 1.

⁸⁸ *Ibidem*, dosar 183/1832, f. 1.

⁸⁹ M.D.G.R., I, p.471.

⁹⁰ Arh.Naț.Buzău, fond Direcția IV Silvică, dosar 7/1930, f. 478.

⁹¹ Idem, fond Tribunal jud. Buzău, dosar 613/1832, f. 1.

⁹² *Ibidem*, dosar 315/1833, f. 1-368.

Nicolae Berhă pentru 10 stânjani din moșia Funduri și 20 de stânjani din moșia Coca. Se va ajunge la Înalțul Divan care, în martie 1841, primea de la Judecătoria Buzău o adresă prin care era încunoștiințat că părțile se împăcaseră *“prin înscrisuri adevărate”* și că astfel se ajunsese la stingerea litigiului.⁹³ Moșnenii Bodinești ajungeau să se judece cu faimosul serdar Dumitrache (Dimitrie) Sărățeanu, la 1841, pentru hotărnicia moșiei lor, iar în 1852 împreună cu Stratonie fiul lui Radu Stratonie, se judecau cu Maria fiica lui Oană Mereu pentru o bucată din moșia lor. Pentru arendarea moșiei de la Bodinești ajungeau un Matache Straton, preotul Ion și alți moșneni să se judece cu Mihai Alexandru, Ioan Slătineanu și Toma Păculea.

În luna iunie 1850 se construia la Judecătoria Buzău dosarul nr. 254 ce începea cu jalba semnată de preotul Ioan Bodinescu *“dimpună cu ceilalți moșneni Bodineșteni”*. În document aceștia arătau neînțelegerea ce apăruse între ei și Ioan Slătineanu episcopul casei răposatului pitar Dumitrache Păcleanu și Toma nepotul lui D. Păcleanu. În 1849 moșnenii *“orânduieră”* moșia lor Coca Fundurile ce era cunoscută și sub numele de Bodinești.

Moșia moșnenească Bodineasca avea, la 1855, cam 345 ha. aflate în posesia a 26 de moșneni din cătun. În 1860 Ion ginerele lui Mereu și Ilie Mereu, dar și un Dinu și alții se vor judeca cu moșnenii Bodinești pentru scoaterea unor pietre de hotar pe pământurile lor.

În cătunul Bodinești al comunei V. Vodă existau la 1898 două moșii Bodinești aceia de 150 de ha. corp cu Coca și Colnicelu și cealaltă de 360 de ha. în trei sfuri Bodinești-Păcleanu, Bodinești – Iarca și Biserica Bodinești.

BOZIORU. În 1767 moșnenii de la Scăieni (Bozioru) împresuraseră moșiile Brăiești și Bozioru, proprietățile lui Stoica Ioniță Cândescu de unde și porunca voievodului Alexandru Scarlat Gica de a se face hotărnicia.

Moșiile Bozioru, Ulmetul și Piscul de la Bozioru se găseau în proprietatea Episcopiei, mănăstirii Berca, dar și a moșnenilor reprezentați, la 1831, de către Pavel Spoială și Ene Torcea.

Într-o situație din 1907 rezulta că pădurile Dâlma, Corneanu, Stănciulea și Scăianca de la Bozioru, în total 550 ha., erau toate moșnenești.⁹⁴ Tot acum apare o ceată prea puțin cunoscută – din Zagru – care stăpânea pădurea Groapa și Tomășani în plasa Pârscovului.

La zece ani de la decesul lui Gh.Gr. Cantacuzino moștenitorii acestuia cereau efectuarea unui studiu general asupra pădurii Nucu aflată pe moșia Nucu Scăieni (Băleanca) din comuna Bozioru. Ei vor încheia un contract de exploatare a pădurii cu Banca de Credit și Comerț din Praga care, prin reprezentanța sa din Capitală, avea și o secțiune forestieră la Buzău cunoscută ca *”Societatea forestieră Ceho – Română”*. Limitele pădurii de 1.332 ha. erau *“la nord cu moșia Bâsca sau Gura Teghii, a moșnenilor Bâsceni, la sud cu pădurile statului Schitu Găvanele și Codru Sf. Gheorghe și cu delimitarea locuitorilor clăcași din Nucu și moșnenii Scăieni; la est cu pădurea moștenitorilor Maican, moșnenii Tătulești și moșnenii Ruginoșani și Brăiești;*

⁹³ *Ibidem*, dosar 89/1841, f. 1.

⁹⁴ *Idem*, fond Ocol Silvic Cislău, dosar 9/1907, f. 26.

iar la vest cu pădurea statului Alunișu și pădurile moșnenilor Colțeni”.⁹⁵ Gh. Gr. Cantacuzino cumpărase pădurea de la Gr.N. Băleanu, iar după moartea sa trecuse în succesiunea lui Gr. C. Cantacuzino, reprezentat de către George și Matei Nicolae Ioan Ghica.

BRĂEȘTI. Este necesar a aminti că nu toți cei de la Brăești, pe denumirea veche, au fost moșneni. Astfel, în 24 aprilie 1655 jupâneasa Evda de aici elibera săteni din rumânie.

Se emitea la 14 ianuarie 1797 o carte de cercetare și de alegere a unor boieri hotarnici pentru moșnenii Găvăneni reprezentați de popa Moise și popa Stan aflați în conflict cu moșnenii Brăieșteni pentru o parte din moșia Brăiești.⁹⁶ Procesul va evolua spre începutul lui decembrie 1800. Acum se emitea o carte de cercetare a boierilor hotarnici către Găvăneșteni prin care li se întărea stăpânirea numai pe partea de moșie a Brăieștenilor din zăpădul de vânzare pe care existau semnături. De aici și porunca lui Vodă Moruzi din 15 iunie 1801 către ispravnicii județului de a trece la hotărnicia moșiei Brăieștene care revenea moșnenilor Găvănești.

În iarna lui 1797, moșnenii Brăeșteni se aflau în proces și cu schitul Pinu. Episcopul adresându-se lui Alexandru Ipsilanti Vodă arăta că metohul episcopal, ridicat de Matei Basarab, avea o moșie ce se învecina cu moșnenii care în vremea primei domnii a lui Vodă Ipsilanti juraseră, sub blestem, că jumătate din această moșie le aparținea. Acum, unii dintre aceștia, ajunși la vârsta a treia, regretau și *“au mărturisit și au spus, că rău au primit atunci blestemul de au năpăstuit schitul, îndemnați de un Damnian”*.⁹⁷ Se va ajunge la un proces, în 10 august, așa cum bănuise și Domnul care, pe jalba episcopală, din 18 februarie, scrisese *“iar când vreo parte nu să va mulțumi să-i sorociți la Divan.”*

Peste doi ani se făceau cercetări la Brăești spre a se deosebi partea din Timoiu ce revenea lui Ioan Păcleanu.⁹⁸ Partea aceasta de moșie, de la Timoiu, se va afla mai mereu în dispută cu vecinii. În 6 iulie 1799 moșnenii Brăeșteni cerând dezlegare de blestem pentru ea vor fi urmați, peste două zile, în aceeași problemă, și de cei Timoieni ambele cete nemaieșind, probabil, să dea explicații clare asupra hotarelor. De aici procesul din Divan din 25 martie 1802 și apelul la judecata vlădicească din 12 iulie 1803. Moșnenii Brăieșteni eliberau la 4 mai 1804 o adeverință prin care recunoșteau moșnenilor popa Moise, Negoită și Manta cu cetașii lor Găvăneșteni dreptul de a stăpâni acea parte din moșia Brăiești numită Arseniile. Se credea că astfel lungul șir de procese pentru Arseniile se încheia.⁹⁹ Peste zece zile se dădea de către boierii hotarnici cartea de alegere.

La 1812 o Mântoaia stăpâna moșiile Pinu, Găvanele, Odăile, Valea Fântâniei și Brăieștii. Ea va dona Episcopiei moșia Pinul, schitului de la Găvanele moșia de acolo,

⁹⁵ Idem, fond Direcția IV Silvică, dosar 9/1923, f. 2.

⁹⁶ Idem, colecția Documente, pach. V/31.

⁹⁷ T.G. Bulat, *Titularii episcopiei Buzău din secolul al XVIII-lea*, în “G.B.”, XXXIV, 1975, nr. 3-4, p. 371.

⁹⁸ Pomenit ca vâtaf al plaiului Pârscoav în 14 octombrie 1783 ; cf. V.A. Urechea, *Istoria românilor*, II, 1892, p. 382.

⁹⁹ Arh.Naț.Buzău, colecția Documente, pach. V/47.

iar schitului Poiana Mărului moșia de la Valea Fântâniei. Unui Tătaru îi va da de zestre Odăile. Acesta, mai târziu, o va vinde lui Manolescu și locuitorilor. Marea proprietară de la 1812 s-a retras la moșia ei de la Brăteasca unde va aduce oameni din Ardeal rezultând, astfel, satul Brăiești. Acum Diaconu Moise, Dimian Popa, Ianache Zigu și Dimian Băscianu erau reprezentanții moșnenilor de la Brăiești ei stăpânind moșia de aici împreună cu Costache Păcleanu. La 1831 Ioniță, fiul slugerului Enică Săseanu, chema în judecată la Buzău pe moșnenii Lopătăreni și Crivnești, dar și pe cei de la Brăiești pentru călcarea moșiei sale.¹⁰⁰

În 1834 moșnenii Andrănești și Podași se judecau, pentru un vad de moară, cu Dimian Băscianu. Ultimul mai era acuzat de locuitorii Brăeștilor “*de jaf și supărări*”, el aflându-se în proces și cu fratele său Vasile pentru o casă și două clăi de fân. După procesul cu moșnenii din Băiești, pentru hotărnicia¹⁰¹ moșiei Furcești, economul Episcopiei se va judeca, în 1842, din nou, cu moșnenii Brăieșteni pentru aducerea la îndeplinire a hotărârii date în procesul cu schitul Găvanele pentru pământ.¹⁰²

Protopopul Gheorghe de la Breaza reușea la 15 martie 1856 să cumpere de la moșnenii Prunești și Tîrchilești un loc cu 400 de lei. Deși locul era sterp preotul l-a achiziționat și pentru a fi mai ușor acceptat în comunitate.

Din cele 2.500 ha. peste o mie de hectare de teren mai stăpâneau, la final de secol XIX, moșnenii din Brăiești. Astfel, moșia Brăieștilor de 1.230 ha. ce avea trei sfuri – Brăeasca sau Arsenia, Vrăeasca, Tainița -, aparținea moșnenilor devălmași cu casa Costache Păcleanu. În cele trei cătune de la Brăiești, Pinu și Ruginoasa se aflau două cete de moșneni cea a Brăieștenilor și cea a Ruginoșanilor. Mai apar moșnenii la 1920 în septembrie când se începeau diligențele pentru exploatarea pădurilor din Muntele Ivănețul, proprietatea moștenitorilor D.D. Maican, ei fiind vecinii acestora la est.¹⁰³

BREAZA. Încă din vechime o separare clară între Breaza și Vispești s-a făcut destul de greu. Astfel, “prin toponimicul Breaza se desemna deja încă din 1679 o parte din trupul de moșie Viespești, cu lățimea de 80 de stânjeni, care constituie împreună cu o altă parte de 50 de stânjeni, unui Ioanichie Călugărul, o posesiune în afara celor patru moși și jumătate, îndreptățiți genealogic în hotarul Viespeasca”.¹⁰⁴

În 28 august 1777 cu ocazia hotărniciei făcute moșiei de la Găgenii de Sus, proprietate a mănăstirii Văcărești, erau amintiți între martori, dar și ca vecini, moșnenii din Viperești, Popa Cârstea din Breaza și Frone Arsul din Vispești. Tot acum rezulta că trupul al doilea al moșiei moșnenilor Vispești era Tomșaniul.

La 1782 în urma hotărniciei din 5 septembrie se stabileau hotarele moșnenești la Vispești și Breaza deși la Vispești apăruse o încercare de afectare a indiviziunii. O serie de tranzacții intermoșnenești erau reținute pe la începutul secolului al XIX-lea,

¹⁰⁰ Idem, fond Tribunal jud. Buzău, dosar 136/1831, f. 1.

¹⁰¹ Vezi și Florența Ivaniuc, *Reglementări cu valoare legislativă privind hotărnicile din Țara Românească (secolele XIV-XVIII)*, în “R.A.”, LXVII, vol. LI, 1992, nr. 2, p. 161-178.

¹⁰² Arh. Naț. Buzău, fond Tribunal jud. Buzău, dosar 151/1842, f. 1-2.

¹⁰³ Idem, fond Direcția IV Silvică, dosar 2/1920, f. 2.

¹⁰⁴ Idem, colecția Mss., pach. VI/1, f. 45.

începând cu Mușa Crâșmărița (1804), Ruxandra lui Ioniță Prună sin Radu ot Breaza (1807), Mihai zet Dobre Diaconu ot Vispești (1816) etc.¹⁰⁵

Deceniul al patrulea al secolului al XIX-lea, va fi destul de dificil pentru moșneni. În primul rând la 1831 satul se va băjeni din cauza epidemiei¹⁰⁶ urmând seceta de la 1834 când o vor lua peste Borcea la Șocariciul.

Breaza și Vespeștii, așezate pe latura sudică a Istriței, formau și la 1831 o singură localitate în care trăiau 157 de familii ce stăpâneau moșia lor veche moșnenească până în Găgeni – Vintileanca. În 1838 din cei 172 de capi de familie 131 erau moșneni, 13 clăcași, 9 înfundați și 19 fără un statut precizat.¹⁰⁷

Un înscris intervenea la 10 martie 1838 între moșnenii Pițigoiești și cei Prunești și Surești ca să stăpânească netulburați părțile lor de moșie dar și cârciumile ce le aveau în moșia Breaza.¹⁰⁸

Probabil în jurul lui 1857 intervenea demontarea de către moșneni a bisericii din bârne de lemn după ridicarea uneia din zid în intervalul 1852-1856. După demontarea bisericii vechi urma tranzacția cu locuitorii din Gura Dării de Sus care o vor amplasa la Cimitir slujind și de capelă. La Vispești biserica se va ridica de moșneni abia la 1886. Pentru tăierea abuzivă a unei păduri Ioan Milică arhimandritul era dat în judecată, la 1852, de către moșnenii Vispești de la Breaza.¹⁰⁹

Se vor vedea chemați la Buzău în 1857 moșnenii din Breaza – Enache al Dimii, Ioniță Burnilă, Ion Olteanu și alții - pentru bătaia pe care o suferise din partea lor un Pandele Pârveu. Pentru părțile de moșie din hotarul Breaza și din cel de la Vispești în 1853 moșnenii Prunești, Potârnichești, Lubenești, Pițigoiești și Curlănești îl cereau ca hotarnic pe Apostol Dimitrescu.

Totuși moșnenii din Breaza nu au fost implicați în mari procese cu excepția celui de la 1860 ocazionat de hotărnicia moșiei Gugești din plasa Tohanilor, proces ce se va judeca la Buzău.¹¹⁰ Peste un an Ion Păltineanu se afla în dispută cu moșnenii Lerești, Drăgulănești și Tănăsești pentru o hotărnicie, dar după această dată părți structurale din arhivele Buzăului încep să tacă, fortuit, față de procesele moșnenilor.¹¹¹

Până la 1862 pecetea localității purta legenda “Breaza i Vispești”. La 1862 cele două localități vor deveni comune. La Breaza alipindu-se satele Bădeni, Drăgăici, Dorobanți și Greceanca, iar la Vispești satele Vârful, Fântânele și Văleanca. La sfârșitul de secol XIX moșia de lângă cătunul Breaza, comuna Breaza era proprietatea în devălmășie a moșnenilor Popești.¹¹²

Trei trupuri de moșie – Pițigoiești de 510 ha., Sfoara Lubenești de 152 ha. și Sfoara Prunești de 297 ha. aparțineau în 1899 celor 319 moșneni. Cu cinci decenii în urmă numărul acestora se ridicase numai la 184 dintre care 63 de birnici, 12 patentari, 81 de mazili, 11 fii de neam, un postelnic și cinci fii de postelnici. O “inventariere” de

¹⁰⁵ Arh.Naț.Ploiești, fond Tribunal jud. Prahova, dosar 145/1833; 134/1834.

¹⁰⁶ Idem, fond Judecătoria Saac, dosar, 395/1833, f. 1-4.

¹⁰⁷ A.N.I.C., fond Catagrafii jud. Săcuieni, plasa Tohani, vol. III, dosar 89/1838, f. 37-38.

¹⁰⁸ Arh.Naț.Buzău, colecția Documente, pach. L/42.

¹⁰⁹ Idem, fond Tribunal jud. Buzău, dosar 520/1853, f. 1-2.

¹¹⁰ *Ibidem*, dosar 508/1860, f.1-3.

¹¹¹ *Ibidem*, dosar 4/1861, f. 1.

¹¹² M.D.G.R., I, p.265.

acum mai bine de un secol aducea cetele Popeștilor, Lupeneștilor, Pițigoieștilor și Pruneștilor cu moșiile lor de la Bădeni, Lupeneasca (Lubeneasca), Pruneasca și Pițigoiasca. Dacă până la 1862 Breaza și Vispeștii din plasa Tohanilor au fost la un loc, de acum va interveni desprinderea celor două localități. Dacă localitatea se întindea pe aproximativ 6000 ha. moșia Breaza a Lubeneștilor, Pruneștilor și Pițigoieștilor avea 1630 ha.

Într-o situație privind pădurile din județul Buzău din 1945 obștea Pruneștilor (21 de membri) figura cu o pădure de 51 ha, iar Lubeneștii cu 32 ha.¹¹³ Lungi decenii preotul Baniță se va fi ocupat de istoria localității, din păcate eforturile sale nu s-au putut materializa în tipărirea unei lucrări.

CALVINI. Excursuri, mai mult sau mai puțin avizate, se vor fi făcut asupra istoriei calvinismului la noi pentru a se lega numele comunei de lângă Cislău de acesta, dar așa cum N. Iorga constata denumirea, de altfel nouă a satului, “*nu poate să aibă nimic a face cu o osebire religioasă*”.¹¹⁴ Precedat de Vereș, apoi de Fătulești, sate reținute în harta militară austriacă,¹¹⁵ de la 1790-1791, localitatea cu numele de Calvini va apare de la 1799.¹¹⁶ Va fi reținut satul și într-un document de la Cărbunești,¹¹⁷ din 5 mai 1811, de Dionisie Fotino la 1819, dar și de inginerii topografi ruși de la 1828 și 1850, la ultimii sub forma de Calivana.¹¹⁸ Relativ la ultimul aspect poate surprinde, dar forme deformate apăreau și în corespondența administrativă din deceniul patru al secolului al XIX-lea,¹¹⁹ iar coexistența Calvini – Fătulești se va menține și acum. Locuirea permanentă a zonei este fapt atestat arheologic,¹²⁰ dar o primă mențiune a Vereșului se făcea la 1577 pe vremea lui Radu Paisie când 60 de megieși, între care Barbu și Danciu din Veareș, alegeau partea ce se cuvenea banului Radu din moșia vecină Poeni.

Pentru a alege părțile de moșie de la Vereș ale lui Micu, Oană și Cașotă era trimis la 25 august 1648 vtorii vornicul Manole. La alegerea moșiei vor participa moșneni din Târlești, Pătârlagele, Bâsceni, Frăsinet și Cărbunești. În raportul său vtorii vornicul arăta că “*am cetit cărțile și am întrebat bătrânii și am aflat în sat, în Vereș, trei moși și anume : Stoia și Mănăilă și Drăgoi*”.¹²¹ Peste zece ani urma un proces pentru moșia Frăsinet în care se vor vedea implicați și moșnenii din Vereș. Vor fi nevoiți cei din Vereș să-i cedeze, la 25 martie 1710, lui Mihai Cantacuzino un moș întreg în hotarul lor.

¹¹³ Arh.Naț.Buzău, fond Direcția IV Silvică, dosar 63/1945-1946, f. 27.

¹¹⁴ N. Iorga, *Trei biserici de sat muntene: Pietroasa, Calvini și Cremenea*, în B.C.M.I., XXIV, 1931, fasc. 68, p. 52.

¹¹⁵ B.A.R., Hărți, H.1003-D, XXVII-6; vezi și V.Mihăilescu, *Harta austriacă din 1791 adusă de Docan*, în B.S.R.G, XLVII, 1928, p. 366.

¹¹⁶ N. Iorga, *Studii și documente*, V, București, 1903, p. 555.

¹¹⁷ A.N.I.C., fond Mănăstirea Căldărușani, pach. XLVI/6.

¹¹⁸ B.A.R., Hărți, H.IV.393.

¹¹⁹ A.N.I.C., fond Vornicia din Lăuntru, dosar 4288/1836, f. 12-14.

¹²⁰ Gion Ionescu, *Dovezi noi privind vechimea și continuitatea românilor pe valea Bâsca – Chiojdului*, în “R.A.”, LXVII, vol., XLII, 1980, nr. 1, p. 35-38.

¹²¹ Arh.Naț.Buzău, colecția Mss., pach.IV/12, f. 38.

Ajunși în situații deosebite de sărăcie moșnenii nu își mai puteau exercita dreptul de protimisii atunci când unul dintre ei era nevoit să-și vândă partea. Astfel, în 20 octombrie 1729 la Calvini într-un document se scria “*și când am făcut acest zapis, fost-au mulți părtași de moșie, și den sus și den jos, care se vor iscăli mai jos, ca să să crează*”.¹²² Peste un secol situația nu se schimbaseră astfel că în *Catagrafia* de la 1838 un moșnean birnic, Jipa sin Bănică Popescu, avea două pogoane de pământ pe care le lucra la fel ca și clăcașul Ene Grijă. Numărul de moșneni era de 14 la Bâscenii de Sus, 28 la Calvini și de 3 la Bâscenii de Jos.¹²³

Denumirea de Fătulești apare într-o jalbă din 21 noiembrie 1799 a uncheșului Ivan Popescu care se plânga de abuzurile pârcașului care dorind să-l constrângă să vândă, la preț de nimic, patru pogoane de vie îi luase o fată și o pusese în fiare după care “*au început a o bate aducându-i căciulă și nădragi să o facă cătană la turci, lucru ce nu s-au mai pomenit*”.¹²⁴

Se poate aminti și faptul că înainte de 16 iunie 1835 moșnenii reușiseră să colecteze suma necesară achiziționării unei cărți de cult pentru popa Grigore de la biserica “Sf. Voevozi”: “*Această Cazanie din stăpânească poruncă s-au dat pă seama sfintei biserici Fătulești de a să întrebuința cu dânsa la sfânta slujbă și a se plăti de locuitorii satului Calvinii cu lei 50 și parale 20*”.¹²⁵

Ceata Săsenilor cu aceea a Fătuleștilor va ajunge la noi discuții în 1834 când se va efectua hotărnicia inginerului Răducan Mănescu. Acesta arăta că Fătuleștii se trăgeau din Necula pârcașului, din Micu ginerele lui Gherghina Mărgineanu, din Fătu ceaușul, nepotul lui Radu Mălai-Mare și că stăpâneau delnița Fața Goală de dinaintea de anul 1750. Totodată hotărnicul a constatat că Fătuleștii intraseră în partea Săsenilor la Vereșul de Sud, dar și că Săsenii le cotropiseră acestora 580 de stâneni peste hotărnicia de la 1741.

În secolul al XIX-lea istoria moșnenilor din Calvinii va fi strâns legată de aceea a celor din Bâscenii de Sus și de Jos.

În pădurea Strâmbul cel mare Fătuleștii trecuseră, pe la 1851, la tăieri în partea lui Costache Moise Săseanu de unde plângerea acestuia către subocârmuire. Foarte adevărat era și faptul că în tăierile lor Fătuleștii fuseseră dublați și de unii membrii ai neamului Săseanu și aceasta de mai bine opt ani.¹²⁶ Procesul va ajunge la București mai ales că tăierile de pădure se extinseseră și la Stogoarele.¹²⁷ Evoluând neînțelegera dintre părți se va face apel și la două hotărnicii contradictorii executate de Iorgu Scipione, la 1853, și de către Gh. Negulescu, dar și la cartea de blestem a episcopului

¹²² Idem, colecția Documente, pach. I/3.

¹²³ A.N.I.C., fond Catagrafii 1838, Județul Saac, Plaiul despre Buzău, vol. I-II, f. 374-413.

¹²⁴ Nicoale Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, V, București, 1903, p. 555; H.Constantinescu, *Biserica din Calvinii, monument de artă puțin cunoscut*, în “G.B.”, XXV, 1966, nr. 5-6, p. 511.

¹²⁵ Horia Constantinescu, *Preoții de pe Bâsca – Chiojdului din secolul al XVII-lea și până în prezent*, în “Îngerul” (Buzău), X, 1938, nr. 4-5, p. 416.

¹²⁶ Arh.Naț.Buzău, colecția Documente, pach. I/113.

¹²⁷ D.M.B.A.N., fond Curtea de Apel, Secția II, dosar 44/1859, f. 1-6.

Filotei.¹²⁸ Tribunalul de la Buzău, prin hotărârea nr. 52 din 1 noiembrie 1855, va da dreptate Fătuleștilor anulând cele două hotărnicii amintite. Venea apelul Săsenilor din 1856, an în care continuau să se judece și cu Episcopia pentru 18 stânjeni acțiunea fiind pornită cu trei ani mai devreme, de citarea părților ocupându-se N. Iarca subocârmuitorul de la plasa Sărata.¹²⁹ Sub spectrul pierderii proceselor precum și a unor substanțiale sume de bani Săsenii vor propune Fătuleștilor un compromis la 20 mai 1857. Și la 1860 cauza nu se soluționase pe deplin deși instanța buzoiană recunoscuse hotărnicia Negulescu cu corecturile de rigoare.

Când se cerea trecerea la exploatarea pădurii Fătuleasca, în 1927, sunt menționați ca vecini ai lui C.I. Catrinoiu moșnenii din Calvini. Tot în această perioadă moșnenii Andronești și Săseni apar ca vecini în sudul pădurii Dosu Bâsnei proprietatea fraților Gheorghe și Ion Stanemir.¹³⁰

Moșnenii Fătulești, ce descindeau din Fătu Ceaușu nepotul logofătului Radu Mălai, se adresau în 15 februarie 1897 ministrului Agriculturii și Domeniilor solicitând aprobarea de a tăia o pădure ce le aparținea în hotarul Fătuleasca. Întrucât înscrisul nu era total lizibil se cerea limpezirea situației de către șeful ocolului silvic de la Mlăjeț.¹³¹ Într-adevăr unii moșneni semnav încă în chirilică, vezi cazul lui P. Popescu și a altui moșnean. Se reține și aspectul că nu mai puțin de 92 de moșneni Fătulești erau înregistrați de către șeful de ocol silvic de la Mlăjeț, în 1899, în calitate de contravenienți pentru tăierea pădurii lor. Problema plecase de la o sesizare a subprefecturii plasei Buzău din 26 ianuarie.¹³²

Un vechi topic – Cetățuia – apărea la efectuarea *Amenajamentului* pădurii cu același nume proprietate de 367 ha. a lui I.I. Peteu de la Calvini. Aceasta, la 1906, se învecina la sud și sud-est cu moșnenii Bâsceni.

CĂLUGĂRENI – SAAC. Moșia de la Călugăreni a fost neatins moșnenească și după 1831 când satul număra nu mai puțin de 179 de familii.

Pentru moșiile de la Runceasca, Siliștea cea Veche și Bărboiu se efectua hotărnicia de la 1835 de către Răducan Mănescu ce alegea părțile moșnenilor Călugăreni.¹³³ Confirmarea hotărniciei va sosi la 2 septembrie 1838, dar în 27 mai 1858 se ajungea la tribunal în urma altor neînțelegeri ivite între moșneni.

Pentru niște sineturi, dar și pentru stânjeni de moșie, la 1837 Ioan fiul lui Popa Păun de la Călugăreni și Tănase și Ion fiul lui Popa Tudor intrau în proces cu moșnenii de la Vernești.

¹²⁸ În cauză se mai aflau implicate Episcopia, căminăreasa Anica Văcărescu, pitarul Costea Iconomul, moșnenii Pătărlăgeni, cei din Bâscenii de Jos și de Sus, mănăstirea Căldărușani. Moșia Bâscenii de Jos se învecina, așa cum se arăta în instanță, din “*obârșia Brăduțului până în hotarul Bâscenilor de Sus cu moșia Pătărlagele a moșnenilor Pătărlăgeni care au fost de față*”; cf. Arh.Naț.Buzău, fond Tribunal jud. Buzău, dosar 504/1853, f. 3.

¹²⁹ *Ibidem*, dosar 300/1856, f. 1).

¹³⁰ Arh.Naț.Buzău, fond Direcția IV Silvică, dosar 1/1927, f. 350.

¹³¹ Idem, fond Ocol Silvic Cislău, dosar 1/1897, f. 6.

¹³² *Ibidem*, dosar 3/1899, f. 4-7.

¹³³ A.N.I.C., fond Episcopia Buzău, pach. XXXV/31.

Cătunul din plaiul Cricovului de la 1855, ce acum aparținea de Prahova, împreună cu Mireșul, avea o mie de hectare stăpânite în totalitate de către moșneni.

CĂNEȘTI. Moșnenii din Cănești sunt menționați, la 1918, ca vecini la sud ai pădurii Valea lui Dragomir, proprietatea lui C. Solacolu Troian ce ținea de Ocolul silvic Vintilă Vodă.¹³⁴ Dorind să-și exploateze pădurea Păcuri Poenari, de la Cănești, Elena Georgescu începea la 1923 demersurile pentru cele opt hectare ce se învecinau la nord cu pădurea moșnenilor Glodeni și Berecoaia.

CĂTIAȘU. Despre moșnenii de la Cătiașu cel mai vechi document în care sunt pomeniți este din anul 1718 când un Tudor Diaconu și frații lui vindeau ocina lor din Cătiașul de Sus, pentru 704 taleri, mănăstirii Târgșor.¹³⁵ În 8 ianuarie 1751 se judeca mănăstirea cu moșnenii Mincu și Stanciu pentru moșiile de la Pitica – munte cumpărat de ea la 19 aprilie 1727 cu o serie de neclarități¹³⁶, pentru Cătiașul de Sus – cumpărată de mănăstire la 1719 - dar și pentru Cătiașul de Jos. Judecând cauza vel vornicul Constantin Năsturel, vel logofătul Brâncoveanu și vel vistierul Văcărescu scriau în încheierea hotărârii “*Și pentru ca să nu mai aibă mănăstirea cu Stanciu și Mincul, fiindu-le moșia devalma (s.n.), să aibă a lua boeri între dânșii să le deosebească partea fieștecăruia deosebit. Drept aceia după cum am găsit cu cale și cu dreptate am dat cartea noastră la mâna părintelui egumenul de la mănăstirea Târgșor, trei părți din moșia ce s-a numit mai sus cu bună pace.*”¹³⁷ Pacea nu a durat prea mult fiindcă vor reizbucni certurile ce vor duce la procesele din 7 august 1794, 17 și 20 martie 1795. Serdarul Mihail Greceanu va face o alegere de părți de moșie în 24 august 1800 pentru moșnenii Cătieșeni (Păslari), Codești și alții.

Judecătoria de Saac emitea la 6 iulie 1832 o carte de judecată relativă la drepturile de proprietate ale moșnenilor Cătineni. Ei vor ajunge, prin hotărârea nr. 8580/1846 a Ispravnicatului de Buzău, în martie 1848, la împărțirea moșiei între ei.¹³⁸ Intervenea la 27 martie și hotărârea judecătoriei de la Buzău prin președintele acesteia. Ultimul act venea și ca urmare a demersurilor lui Ilie diacon Zaharia pentru a i se stabili partea sa.

Iorgu Scipion proceda și el la fel făcând o hotărnicie aici, dar la 2 noiembrie 1855. Codeștii se vor judeca în anul următor, la 3 decembrie, cu mănăstirea Târgșor, dar și cu frații Păltineni. Relativ la ultimii este de reținut că în 1853 Iorgu Scipion le făcuse hotărnicia pentru părțile lor de la Cătiașu, munții Ștevia și Monteoru. La 25 octombrie 1856 moșnenii Lerești se adresau Domniei cerând aducerea la îndeplinire a anaforelei Departamentului de șapte care le consfințea drepturile lor asupra moșiei.¹³⁹

¹³⁴ Arh.Naț.Buzău, fond Direcția IV Silvică, dosar 1/1918, f. 13.

¹³⁵ Arh.Naț. Buzău, fond Tribunal jud. Buzău, dosar 78/1940, f. 185.

¹³⁶ La 1751, în 3 ianuarie, intervenea hotărârea boierilor veliți în urma procesului moșnenilor Codești cu mănăstirea Târgșor. Moșnenii urmau să ia a patra parte din Pitica, iar mănăstirea să aibă “*a-și căuta, însă, la cei ce au vândut fiindcă au vândut rău*”; cf. Arh.Naț.Buzău, fond Judecătoria Pătârlagele, dosar 7/1910, f. 39-40.

¹³⁷ Idem, fond Tribunal jud. Buzău, dosar 78/1940, f. 56.

¹³⁸ Idem, colecția Documente, pach.XXXV/6.

¹³⁹ *Ibidem*, pach. XCIX/59.

Cu Eforia spitalelor civile¹⁴⁰ din București, în 19 ianuarie 1877, se vor judeca moșnenii reprezentați de avocatul A. Delasiriu care, în întâmpinarea sa către președintele Curții de Apel, arăta că *“La anul 1846 decembrie 2, domnul inginer hotarnic George Pleșoianu face din partea Eforiei hotărnicia moșiei Cătiași. La anul 1855 septembrie 25, domnul George Scipion face o altă hotărâre ce s-a judecat la Tribunalul Buzău. Cea dintâi s-a respins prin hotărârea Tribunalului nr. 54 de la 4 noiembrie 1855, iar cea de a doua s-a întărit”*.¹⁴¹

În 1899 la recensământ autoritățile constatau că un număr de 416 moșneni stăpâneau moșiile din Hotarul Zmăcinișului de 650 ha, în Hotarul Brădetu 800 ha., în Hotarul Pleșcioara 1.800 ha. și în Hotarul Muntele Monteoru (Muntioru) 1.200 ha. Aproximativ 50 de ha., din amintitele trupuri, se vor pierde până la 1912 prin diverse acte de vânzare sau de altă natură.

CĂTINA. Moșiile Chiojdeanca, Cătina, Valea Cătinii, Lera, și Biserica Fundul Cătinii, Roma de la Cătina erau stăpânite în devălmășie de moșneni Râmbei, Izbășoi, Frăsineni, Boerești, Miculești, Chiojdeni și Lereni. La 1583 ceata Bejgu din obștea Frăsinet, devenită Cătina, pierdea pe Ene Bejgu de la Bătrâni dar moștenit va fi de frații lui, Vlad și Dumitru.

Au mai fost moșneni care au ridicat biserici în zona deluroasă a Saacului – biserica Vârf (Bâscenii de Sus) ridicată de moșnenii Sersești și Posești, biserica “Sf. Îngeri” de la Bâscenii de Jos -, dar la 25 decembrie 1612 un moșnean Spiridon, călugărit după moartea copiilor săi, ridica la Fundu Cătinei schitul de lemn “Vovidenia”, pe care îl și va înzestra. Martori vor fi popa Simion din Zeletin și popa Ștefan din Păltineni alături de un Marco din Frăsinet.¹⁴² Se va ajunge ca vodă Constantin Al. Ipsilanti să poruncească o nouă hotărnicie a schitului, iar cetele ce aveau parte cu schitul să dea dijmă acestuia, să aleagă anual doi epitropi care să se ocupe de veniturile și cheltuielile proprietății devălmășe.¹⁴³ Totuși, la 1804, vor urma procese între cetele de moșneni și schit vis-à-vis de această danie stăpânirea fiind în devălmășie.

Spre 1830 *“Cătinenii, știind că în urma hotărniciei făcută de Matei Bucoveanu în 1782, partea schitului măsoară aproximativ 700 de stânjeni masă, pretindeau că semnele de hotar stabilite de Spiridon călugărul nefiind fost marcate cu pietre, nu mai puteau fi identificate în teren cu precizie. Acoperiți de acest pretext, ei cereau ca hotarul dinspre nord al moșiei schitului să fie împins cu 420 de stânjeni în partea Râmbeilor și apoi să se dea schitului cei 700 de stânjeni ai săi. În felul acesta partea Cătinenilor s-ar fi mărit cu 400 de stânjeni”*.¹⁴⁴ Deoarece timp de 117 ani nu făcuseră

¹⁴⁰ Aceasta avea în județul Buzău proprietăți, în perioada 1865-1907, la Amaru, Cătiașul, Ciura, Clociți, Rotunda și Șopârliga, Șopârliga Brebu și Șopârliga Găiseni, Ziliștea Soreasca și Bentu. La Rm.Sărat se afla în proprietatea moșiilor Bordeasca, Stanomirești-Codrești, Tigoiu Olăreni Coțatcu și Vatra schitului Măxineni Corbu; cf. Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat țărani*, București, 1987, p. 440 - 444.

¹⁴¹ Arh.Naț.Buzău, fond Tribunal jud. Buzău, dosar 78/1940, f. 245; 252.

¹⁴² A.N.I.C., fond Episcopia Buzău, pach. XXXVI/1.

¹⁴³ Idem, fond Ministerul Cultelor, dosar 733/1904, f. 53-54.

¹⁴⁴ Arh.Naț.Buzău, colecția Mss., pach. IV/8.

nici o întâmpinare în cauză moșnenii vor pierde, de unde apelul acestora ce se va dezbate, peste șapte ani, la 1839,¹⁴⁵ cauza prelungindu-se până în 1844 când recunoșteau că “*ii stingeau cheltuielile*”. La 1837 judecătoria de Saac prin serdarul Manolache Papadat restabilise semnele despărțitoare pe moșie, iar la 1845 paharnicul Constantin Cantacuzino raporta împăcarea părților, linia de demarcație trecând prin aria lui Bicoș și Valea lui Mănăilă așa cum fusese până la 1832. La începutul secolului al XX-lea, mai precis la 1904, epitropii lăcașului cereau ministerului Cultelor efectuarea unei noi hotărnicii datorită încălcărilor de moșie din partea moșnenilor. Pentru suma de 150.000 de lei ministerul, în 1926, va ceda terenurile bisericii moșnenilor Râmbei și Cătineni, lăcașului rămânându-i 8,50 ha. Gestul se va fi datorat și faptului că biserica fusese rectitorită de către moșneni la 1702-1703.¹⁴⁶ Vechiul amplasament era reținut de tradiția locală în punctul La Rotăreni, lângă Heleşteu.

Șapte moșneni Bejgu de la Cătina vindeau polcovnicului Moise, la 16 august 1818, pentru 5.000 de taleri partea lor din Bătrânii Saacului. Neavând acceptul vărului lor, Sandu Stavăr, moșnenii vor înapoia banii polcovnicului după care se va aplica protimisul ce va duce la achiziționarea stânenilor de către reclamant. Cele 113 familii de la Cătina stăpâneau moșia megieșească împreună cu casa treti logofătului Filip, iar moșnenii din Cătiaș se vor judeca și ei cu mănăstirea Târgșor, metoh al Spitalului Sf. Pantelimon, pentru o hotărnicie din 1855.

Pentru o moșie în hotarul Corbu, Ștefan Iavan Gârboca și alți moșneni Tănăsești autorizau, în 1857, ca hotarnic pe Constantin Tirescu. La sfârșitul secolului al XIX-lea comuna avea o suprafață de 3.953 ha.

Maria Jurașcu cerea la 1907 efectuarea *Amenajamentului* pădurii Corbu Cepturaș de la Cătina pădure pe care o cumpărase de la domnișoara Burelli și care se învecina la vest cu moșnenii Chiojdeni, iar la nord cu moșnenii Corbeni și cu care nu avusese, de altfel, prigoniri.¹⁴⁷

În septembrie 1921 Diamanta Sorescu, T. Ionescu și Sița Isbășoiu, moștenitorii lui Gh. Cătineanu, începeau demersurile pe lângă organele silvice pentru a putea trece la exploatarea celor 84 ha. ale pădurii Cătina. Toate cele patru trupuri ale pădurii – Fata cu Goranu, Balosinul, Sibiasca și Titilele – erau înconjurată de proprietăți moșnenești. Astfel, la nord și vest erau moșnenii Besgani, la sud H. Economos, moșnenii Sibiești și cei Frăsinei, iar la est Sibieștii, Besgani și amintitul Economos.¹⁴⁸

CHIOJD. Prima atestare documentară a obștei moșnenilor din Star Chiojd datează din 10 iulie 1418 când fiul lui Mircea cel Bătrân, domnitorul Mihail I, le întărea stăpânirea “*ca să le hie lor*” moșia Chiojdului.¹⁴⁹ Ca mai întotdeauna nu aceasta era realitatea deoarece urme de viețuire anterioară au fost descoperite accidental.¹⁵⁰ Probabil un al doilea document era emis la București în 5 ianuarie 1548,

¹⁴⁵ A.N.I.C, fond Curtea de Apel, Secția I, dosar 42/1839, f. 37-39.

¹⁴⁶ I. Frăsineanu, *Biserica parohială Fundu Cătinii*, în “B.O.R”, LI, 1933, nr. 5-6, p.220-235.

¹⁴⁷ Idem, fond Ocolul Silvic Cislău, dosar 6/1906, f. 6.

¹⁴⁸ Idem, fond Direcția IV Silvică, dosar 4/1921, f. 5.

¹⁴⁹ D.R.H., B., I, 1247-1500, p. 88.

¹⁵⁰ Gion Ionescu, *Dovezi noi privind vechimea și continuitatea românilor pe valea Bâsca-Chiojdului*, în “R.A.”, LVII, vol. XLII, 1980, nr. 1, p. 36-37.

de domnitorul Mircea Ciobanul, în care se spunea că: „*Dă domnia mea această poruncă a domniei mele lui Dragomir și lui Gonțea și cu frații lor, Stroe și Voicilă și Nan cu fii lor, câți le va da Dumnezeu, ca să le fie ocină în Chiojd din partea lui Călin (...) să le fie partea lui Călin toată, pentru că le este veche și dreaptă [ocină] și dedină și cumpărată de bunicul lor Voicilă, de la Cali... încă în zilele răposatului Basarab cel Tânăr voievod*”. În continuarea documentului era amintit procesul inițiat de Grozav și ceata lui împotriva lui Dragomir și Gonțea acuzați că nu au cumpărat ocinele amintite ci le-au cotorpit “*Iar întru aceasta, domnia mea am cercetat și am judecat după dreptate și după lege cu toți cinstiții dregători ai domniei mele*”.¹⁵¹ În finalul judecății dreptatea era dată lui Dragomir și Gonțea.

Peste zece ani același domnitor întărea stăpânirea lui Sin, Pătru și Lupu cu frații și cu feciorii lor peste a patra parte din moșia Chiojdului. Era rezultatul procesului pe care îl aduseseră în fața Divanului Stoican, Mercan și Gonța cu frații lor. Se vor stabili cu această ocazie hotarele „*la Bâsca și la lacu la vârful Zmeurățului și la Lupoia și drept la Râpa Macrii și la malul Popii și la fântâna Benii și la râpa lui Coman și drept la vârful Rotarii și pe vâlcea până în Bâsca și pe Bâsca în jos la Stâpnic și pe Stâpnic în sus, până la obârșia din mijlocul Stâpnicului*”.¹⁵² Cel care s-a ocupat de document, înaintea publicării sale, a fost, în martie 1827, logofătul Grigore Chiojdeanu din Pătărlagele. Înaintea acestuia executase o copie popa Florea dascălul slovenesc și, la 1773, o altă copie va fi făcută de fratele său Constantin.

În 20 august 1562, sub Petru cel Tânăr, intervenea întărirea stăpânirii lui Gonțea, Stroe și Stoica în Bâsca după ce își desfăcuseră proprietățile de acelea ale lui Stoican cu frații lui. Hotarele porneau din Vârful Rotăriei spre Poiana Socetului sfârșindu-se la apa “*Băscei și la piatra Lerei, apoi pe margine până la Măgura Rea și la vadul Cătinișului*”.¹⁵³ La 1932 se reținea, vis-à-vis de document, folosirea acestuia în procesele moșnenilor cu o Crețulescu și traducerea acestuia la 1900 de către Zamfir Arbore.¹⁵⁴

Domnitorul Radu Șerban va fi acela care în 18 aprilie 1605, la Târgoviște, va întări stăpânirea lui Nan și Radu pe ocinile cumpărate de aceștia la Cătiașul de Jos și la Chiojdul de pe Bâsca „*de la Radu popii și de la Dragomir, părțile lor din câmp și din pădure și din apă și din uscat și din vatra satului și de pe tot hotarul și de pretutindeni, pentru 7000 aspri gata*”¹⁵⁵. Documentul se aflase, până în 1914, în posesia lui Ștefan S. Ghelea care îl supusese spre transliterare lui Șt. Nicolescu de la Arhivele Statului. Acestea la 24 martie 1914, prin semnătura directorului general Dimitrie Onciul, îl autentificau. Proprietarul îl va transcrie la Tribunalul de la Buzău aducându-l ca probă în proces. În continuarea documentului se mai menționa că “*Și după aceea iar au cumpărat Nan ocină la Chiojdu din Bâsca din partea lui Radul feciorul babei Neagăi dar 5 țarine și un loc de casă și cu grădină în sat pentru o vacă cu lapte și pentru 1 aspri gata și trei ferdele de orz și un caș. Și iar a cumpărat Nan*

¹⁵¹ D.I.R., B., XVI/2, p. 388, doc. 410.

¹⁵² *Ibidem*, XVI/3, p. 78-79.

¹⁵³ *Ibidem*, p. 168-169.

¹⁵⁴ D. Nicolaescu, *Hrisovul Chioajdelor din 1562*, în “Îngerul” (Buzău), IV, 1932, nr. 6, p. 25.

¹⁵⁵ D.I.R., B., XVII/1, p. 162-163.

ocină la Chiojdul din Bâsca de la Stanciul fratele lui Sinu însă 2 țarine și un loc cu grădină în satul mai sus zis pentru 1000 aspri gata și după aceea iar a cumpărat Nan ocină în Cătiașul de Jos însă partea lui Drăgulin toată ori cât se va alege de peste tot hotarul și de pretutindeni pentru 3000 aspri gata”.¹⁵⁶ Între martorii prezenți documentul îi menționează pe jupan Cernica vel vornic, jupan Stoica vel logofăt, Nica vel vistier și alții actul fiind scris de Nestor grămăticul.

Drumul spre cetatea domnească de la Târgoviște îl va lua și ceata lui Spiridon Călugărul în iunie același an (1605) spre a-și întări și ea proprietățile de la Chiojd. Era un nou demers al acestei cete care se mai înfățișase “*dinaintea lui Simion Voievod*” când ceruseră 12 boieri și pe “*Sârbul ca au fost postelnic ca hotarnici de au hotărnicit ocina lor despre frații săi Petre și Stanciul*”.¹⁵⁷ Conform documentului ocina era de moștenire, de cumpărare și cuprindea și o parte a vetrei satului. Într-o primă etapă rămăseseră nehotărnicite vatra satului și partea de cumpărătoare “*iar când fu în urmă, apoi, Spiridon Călugărul cu ceata lui, ei, iar au adunat pe acești 12 boieri și au hotărnicit vatra satului, iar ocina de cumpărătură a rămas nehotărnicită și din ocina din câmp au luat Petre și Stanciul din partea de sus dinspre Chiojd, iar Spiridon Călugărul cu ceata lui din partea de jos dinspre Piatra*”. Urma o descrie exactă a proprietăților, hotărnicite de comun acord, domnitorul întărind actul.

Cu ocazia achiziționării unei roți de moară de către Balea logofătul din Chiojdu,¹⁵⁸ în gârla domnească, la Bănceștii Javrei, în 2 martie 1641, sunt pomeniți și moșnenii Jevrești care o avuseseră în posesie înainte de a o vinde unui Armega din Stănulești și unor târgovișteni.¹⁵⁹

Dascălul Constantin de la biserica Sf. Gheorghe vechi din București, în primăvara lui 1643, era solicitat de moșnenii Chiojdeni, conduși de Drăgoi și frații săi, să le traducă în românește o carte eliberată de către Matei Basarab la 7 aprilie același an pentru moșia Cepturaș pe care o disputau cu moșnenii Chisărești. Ocina în dispută se întindea “*din Piatra Romei în jos pre apa Bâscii, în gura Cepturașului și de acoloa pre apa Cepturașului în sus, până în slemne, în vârful Pâtârlagii și de acoloa (...) în Măgura Rea, în vadul Cătiașului*”.¹⁶⁰

Conduși în procese de un Petru, Chisăreștii vor pierde “*atât la prima cercetare cu șase boieri, cât și la ultima, lege peste lege, cu doisprezece boieri jurători, chiar în divanul domnesc*”.¹⁶¹ O dată cu actul de vânzare de la 11 februarie 1659 al lui Simion din Zeletin apare și un reprezentant al breslei militaro-fiscale de la Chiod prin persoana cumpărătorului, Dimitrie Roșiul. Roșii Domniei din părțile de margine mai

¹⁵⁶ Arh.Naț.Buzău, fond Tribunal jud. Buzău, Secția I, Transcripțiuni, nr.3378/1914.

¹⁵⁷ *Ibidem*, nr. 3377/1914.

¹⁵⁸ Balea (I) Macovei logofătul a fost perceput ca venit din părțile Buzăului în calitate de membru al administrației și scriitor de documente și care “*s-ar fi infiltrat în moșnenia locală prin căsătorie*”; cf. C.M. Râpeanu, N.I. Simache, *Documente privitoare la istoria comunei Starchiojd*, Ploiești, 1968, p. 12.

¹⁵⁹ C.D.T.R., V, p. 149-150, doc. 319.

¹⁶⁰ Gion Ionescu, *Două cărți domnești relative la Moșii de pe valea râului Bâsca Chiojdului*, în “R.A.”, LX, 1983, nr. 2, p. 157.

¹⁶¹ *Ibidem*.

erau reținuți în tradiția locală din zona Lopătarilor și ing. Ghițun, într-un memoriu adresat patriarhului Miron Cristea, va sublinia aspectul.¹⁶²

Mai sunt amintiți moșnenii de la Chiojd în 1657 și 1689, ultima oară prin Elena, fata lui Ion Țăranu, care în 17 mai îl va ruga pe vărul ei, preotul Toma, de a sluji pomenirea pentru frații ei decedați “*neispovediți și negrijiți*”.¹⁶³ Pentru aceasta Elena Țăranu îi va lăsa preotului “*moșia să-i fie în veci lui și fiilor lui, nepoților și strănepoților*”. Martorii fiind din proximitate sau mai de departe – Berevoiești, Lăbești, Văleni, Starchiojd- legați, într-un fel sau altul, de familia Țăranu. Dania Elenei o va vinde, în 29 martie 1692, “*tâmplându-să și o nevoie*”, preoteasa Rada și fiul ei Vasile lui Stoica logofătul din Starchiojd. Șase boieri “*anume Miloș pârcălab i Stan Ceauș ot Vispești i Stanciul ot Tohane, i Șarban ot Bâsceni, i Anton ot Bâscenii de Sus, i Stroe ot Sibiciu*” dădeau mărturie pentru popa Dragomir care era tulburat în posesia sa de moșneni în frunte cu un “*anume Călin cu frații lui, și Stoica cu frații lui, și Bârsan cu feciorii lui, și Dragomir al lui Purece cu frații lui, Șerbu Edoiu cu frații lui zicând ei toți, cum că n-au fost cumpărat Tălfocean, strămoșul popei Dragomir, acea moșie, de la strămoșii lor*”.¹⁶⁴

Logofătul Balea Chiojdeanul reușea, la 20 mai 1691, să cumpere partea de moșie “*din hotarul Brădetului, din Crucea lui Călin până în hotarul Chiojdului celui Bătrân și până în hotarul Romei și în sus cât va merge toată partea noastră*” de la frații Dragomir, Bratu și Stoica din Bâsca pentru 18 taleri. Se făcea în zapis și mențiunea “*însă din moșul Popescu a treia parte*”.¹⁶⁵

Căpitanul Calotă de la Buzău se pare că a fost primul cumpărător de drepturi moșnenești atunci când, în 1 decembrie 1713, achiziționa moșia Brădet de la un Dumitru sin Balăi din Starchiojd. El va face donații către mănăstirea Banu care, la 1 iunie 1746, va vinde terenurile de la Chiojd vătafului Dumitru Macovei. Vor urma achizițiile vătafului de la Dragomir sin Vlad Lăcătușu în 13 august 1749, de la Iano Fărla în 11 mai 1753 și în 2 aprilie 1760 de la Radu Ciocoiu și fii acestuia.

Un hrisov deosebit de important, al lui Nicolae Mavrocordat, era emis la 14 octombrie 1723. Acesta întărea stăpânirea lui Sandu fiul lui Stoica Buzescu, și a lui Crăciun fiul lui Cârstienăș Cârstienescu, ai căror descendenți erau din nou boieriți la 1847, peste satele Bucșa Radul Voevod și moșia Bora Doicești din județul Ialomița, dar și peste Cepturile și Tohanii Saacului, lunca Cislăului și moșia Pătârlagele Lerescu vecină cu moșnenii de aici. Protopopul de Buzău, Popa Theodor, era martor la 26 iulie 1745 când egumenul de la mănăstirea Banu îi dădea zapis de răscumpărare a moșiei lui Radu fiul lui Grigore Chiojdeanul. Moșia se întindea “*den Chiojdul den Bâsca, din Valea Gardului, până în siliștea Brădetului*” și a fost răscumpărată cu 11 oi și 11 vite.¹⁶⁶

¹⁶² Arh.Naț.Buzău, fond Direcția IV Silvică, dosar 1/1923, f. 180-182.

¹⁶³ *Obștile moșnenilor proprietari din Chiojdu de pe Bâsca*, volum întocmit de Dinică Ciobotea, Mariana Ciocoiu, Marusia Cîrstea, Alexandru Gaiță, (în continuare *Obștile moșnenilor ...*), Craiova, 2001, p. 37.

¹⁶⁴ D. Nicolaescu, *Hotărârea celor 6 boieri pentru Popa Dragomir din Chiojdu din Bâsca la 1690*, în “Îngerul” (Buzău), V. 1933, nr. 3-4, p. 33-34.

¹⁶⁵ C.M. Râpeanu, N.I. Simache, *op.cit.*, p. 48.

¹⁶⁶ *Ibidem*, p. 70-71.

În mai 1759 intervenea alegerea moșiilor mai multor cete de moșneni de la Starchiojd, Chiojdul de pe Bâsca și Păltineni în urma solicitării acestora de a li se deosebi părțile dinspre moșnenii Codești. Rezulta operațiunea de măsurare *“și am tras moșia Brădetului pe în trei locuri, după obicei și am făcut masă și am găsit stânjeni 1734”* se spunea în documentul semnat de biv vel medelnicerul Scarlat, de biv vel slugerul Constantin Cocorescu și de alții.¹⁶⁷

Cu spătarul Ghica, care avea cășării în munții lor, vor ajunge moșnenii Codești de la Chiojdu de Bâsca la neînțelegeri în 20 ianuarie 1779. În fapt Stan, Dumitru și Petre moșneni Codești se jeluiseră pentru stăpânirea munților lor de către postelnicul Ștefan Macovei *“cu pricină că are să ia de la dânșii datorie veche de bani”*.¹⁶⁸ Domnul va da o carte în 20 ianuarie 1779 prin care porunea, ispravnicilor de la județul Saac, să cerceteze cauza mai ales că postelnicul, fiul lui Dumitru Macovei, declarase că *“și el era unul din moșneni cu parte de stăpânire în munți”*.¹⁶⁹

În 1780 începea la București un proces dificil pentru moșnenii din Chiojd, dar și din Starchiojd pentru stăpânirea muntelui Siriu revendicat acum de către postelnicul Ștefan Macovei, Dumitru Șugă și un Lupul și cetașii lor. Moșnenii de pe Bâsca vor arăta că moșia Chiojdu *“cu muntele Siriului, iaste tot o moșie și s-au stăpânit dă trei moși, însă un moș popa Stoica cu cetașii lui ot Chiojdul din Bâsca i un moș, popa Leontie cu Chircă Frițe i cetașii lor ot Star Chiojdu, iar un moș să stăpânește dă postelnicelu Ștefan Macovei i dă cetașii lui și câte trei acești moși au izlazuri pe lângă sate, adică livezi dă fânuri i locuri de arături și fieștecăre ceată de moși ce să trage, își stăpânescu acele izlazuri dăosebite și hotărâte. Iar pentru muntele Siriului, fiind nehotărât și având gâlcevuri între dânșii, s-au orânduit dă înălțimea sa slugeru Ioniță Caramalău, șătraru Ianache Mavrodin, dă au mersu hotarnici la fața locului și să vede că la cercetarea ce le-au făcut, atât pentru muntele Siriului i pentru alte pricini ce au avut între dânșii și în cartea dă alegere ce au făcut, care se vede scrisă dă la leat 1779 avgust 1, ce o dă popii Stoicăi i cetașilor ot Chiojdu din Bâsca și deosăbită asemenea carte zic că au dat și popii lui Leontie i Chircăi Frinței cu cetașii lor ot Star Chiojdu și arată într-acea carte că amândouă aceste cete s-au învoit prin zapise ca să-și aibă stăpânirea tot după cum au stăpânit mai nainte (...) și la muntele Siriului pă din două, care munte zic că iaste și această moșie Petreasca i Miercana”*.¹⁷⁰

La 12 februarie 1780 iscăleau, în fața domnului, zăpisul de învoială moșnenii din Starchiojd și cei din Chiojdu din Bâsca întăritura domnească venind peste două zile. În 13 februarie se preciza că *“Acest așăzământ și învoială ce scrie în fața zăpisului, l-au făcut dă a lor bună voie înaintea noastră și după învoiala ce s-au învoit amândouă părțile, am isclit și noi mărturie” urmând semnăturile vel banului Dumitrache, Badea Știrbei vel vornicul, Ianache Moruzi vel logofătul, etc.*

¹⁶⁷ Ibidem, p. 43-44.

¹⁶⁸ Acte juridice din Țara Românească (1775-1781), volum întocmit de Gh. Cronț, Al. Constantinescu, A. Popescu, Teodora Rădulescu și C. Tegăneanu, București, 1973, p. 700.

¹⁶⁹ Ibidem.

¹⁷⁰ Ibidem, p. 835-836.

Boierii divaniți le vor cere moșnenilor depunerea de jurământ lucru pe care popa Stoica, Stan Posidar, popa Leontie și Chircă Frințe cu cetașii lor moșneni din Bâsca îl vor refuza categoric. Domnul va cerceta hrisoavele reproduse de moșneni și le va recunoaște fără a-i obliga la depunerea de jurământ. Primul hrisov reprodus era din 7070 (1562) de la Pătru vodă “*care hrisov după ce scrie semnele moșii lor, Chiojdu, le dă și stăpânire în muntele Siriului iarăși cu semne anume pă unde să știe*” se spunea în anaforaua de la 12 februarie 1780. Cercetând și documentele celor din Starchiojd, Vodă Ipsilanti le va dreptate moșnenilor din Chiojdu. Peste două zile se iscălea în fața divanului boierilor veliți zapisul de învoială între moșnenii din Star Chiojd și cei din Chiojd. Astfel, cele două cete se învoiau să stăpânească muntele pe din două. Își vor pune „*numele și degetul în loc de pecete ca să se crează*” un Stan Tălfocea, Popa Stoica Codescu, Tudor Stroescu, Stoica Sfinteș, popa Crăciun Coadă, Tudor Diaconu și alții.¹⁷¹ Nu mai puțin de cinci preoți și doi diaconi se aflau implicați în proces, și de o parte și de alta, ceea ce dovedește o bogată viață religioasă pe lângă numărul de știutori de carte ce au dat chiar și pe acei mici cronicari de sat cu un rol rezervat în trecerea oamenilor și vremurilor.¹⁷²

Acțiunile de penetrare din vremea spătarului Mihai Cantacuzino vor fi continuate de urmașii săi între care fiica sa Bălașa căsătorită cu Toma sin Hrisant cămărașul zis și Cozliceanu. La 7 august 1794 cu ocazia unei “prigoniri” între mănăstirea Târgșor și moșnenii Codești și Cătieșeni pentru moșiile de la Cătiașul de Sus și de Jos, precum și de la Pitica, se vor invoca aceste achiziții.¹⁷³

Au fost situații în care moșnenii s-au judecat între ei pentru “dosiri” de documente relative la proprietățile ce le aveau. Astfel, la 1799 erau chemați în judecată, pentru asemenea faptă, frații Ștefan și Constantin Gârbea, verii postelnicului Ștefan Macovei care speriasă satul cu abuzurile sale. Acțiunea fusese intentată de doi moșneni lezați în drepturile lor și anume Ion Borcea Miercănescu și Tudor Rău.

Cele mai multe din documentele Chiojdenilor se mai găseau, pe la 1890, la un urmaș al familiei boierești Macovei din Chiojdu de Prahova care, prin cele mai diferite mijloace, i-a spoliat pe moșnenii și pe țăranii zonei ajungându-se spre domeniul baladelor. Cu ocazia unei delimitări de stânceni la Chiojd în 16 februarie 1801 primul între semnatori este Pop Crăciun zet Pop Neagu care nu este altul decât fostul protoiereu al plaiului și ultimul din martorii documentelor de la 1780 când semna Crăciun Coadă.¹⁷⁴

Anaforaua domnească din 19 martie 1802 pune capăt unui proces deschis de pităreasa Ecaterina împotriva câtorva moșneni ca Lupu sin Șerb, Ștefan, Constantin, Șerb zet Drăgoiu, Panait, Preda, Lupu, popa Dumitru Motros, diaconul Balii Cordelea și Constantin Gârbea. Vodă Mihai Suțu va da dreptate moșnenilor astfel că partea Balii Cordelea, solicitată de pităreasă pentru soțul ei, rămânea în obște.¹⁷⁵

¹⁷¹ A.N.I.C., Mss. nr.783, f. 178-178 verso.

¹⁷² D. Nicolescu, *Clerici din documentele Chioajdelor*, în „Îngerul” (Buzău), IV, 1932, nr. 9, p. 18-19.

¹⁷³ B.A.R., Mss. CCCLXV/121.

¹⁷⁴ D. Nicolaescu, *Pop Crăciun proin protopop la Chiojd*, în *Ibidem*, V, 1933, nr. 1, p. 10-11.

¹⁷⁵ Stelian I. Florescu – Pântece, *op. cit.*, p. 19.

La 16 iunie 1803 intervenea hotărârea din procesul moșnenilor Huidumești cu Zamfir Petrea Codescu. Un Tudorache Postelnicu se va deplasa, în baza poruncii primite, la Chiojd unde i-a adunat pe toți moșnenii Codești pe care i-a chestionat “*și toți cu un grai ziseră că din moșu lui sunt șase frați buni și anume: Coadă, Stoica, Voicilă, Stanciu, Dumitru și Radu și din unul, adică Stoica, se trase ăst Zamfir și are parte*”.¹⁷⁶ În rang de pitar apare la 13 martie 1805 Ștefan Macovei când reclama către vodă Alexandru Ipsilanti 250 de stânjeni în moșia Brădetu moment important al “prigonirilor” de la Chiojd.

Ispravnicii de Saac raportau domnitorului țării, la 14 mai 1805, împăcarea ce intervenise între moșnenii Chiojdieni din Bâsca, cei din Starchiojd și cei Lerești din Păltineni. Discuțiile aprinse, dar și judecățile anterioare, avuseseră ca pricină stăpânirea moșiei Zeletin și venitul munților “*Și ca să spargă toate pricinile dă zmăcinări prin judecăți, așa ne-am așezat și a(m) iscălit cu toții mai jos ca niște moși mari ce suntem rugând și pă dumnealor boieri ca să întărească aceasta cu iscăliturile dumnealor și să fie întărită și dă prea înălțatul și luminatul nostru Domn*”.¹⁷⁷

Între moșnenii Chiojdieni se va infiltra și banul Dimitrie Ghica, dar după 1778, când obținea acel “pronomion” ce îi permitea începutul exploatării munților Penteleu și Siriu în special pentru fabricarea cașului. Banul va ajunge în câțiva ani să aibă nu mai puțin de 11 asemenea “fabrici” de caș. O greșeală o va fi făcut banul atunci când îl va pune arendaș în cei doi munți, dar și la Starchiojd și alte moșii ale sale din zonă, pe Ștefan Macovei. Va urma un proces al banului cu Macovei ultimului reținându-i-se, înainte de a fi înlocuit cu Ion Sibiceanu, pentru pagubele provocate, și 12.000 de ocale de caș.¹⁷⁸

Urmau procesele moșnenilor din Chiojd cu logofătul Grigore Ghica din ianuarie – martie 1813 și ale celor din Păltineni, Nehoiș și Nehoiu din 19 mai 1815 pentru pășunile din munții lor.¹⁷⁹ Cu moșnenii din Star Chiojd biv vel banul Grigore Ghica ajungea la o înțelegere scrisă la 10 octombrie 1819. Conform acesteia ei procedau la un schimb de proprietăți prin care moșnenii cedau moșia lor de la Cepturaș pe partea de moșie a lui Grigore Ghica din Starchiojd.

Înțelegând potențialul zonei și fiul banului Dimitrie, domnitorul Grigore D. Ghica, va cumpăra de la Badea Gheorghe și Constantin Gârbea în moșiile Macrea, Valea Anii și Petreasca 200 de stânjeni, la care se vor adăuga alte suprafețe prin achiziții la Starchiojd și în munții Siriului.

Aflat pe rolul instanțelor inferioare de dinainte de 1835 procesul dintre moșnenii din Chiojd, mai exact cei din Ceata Boierească,¹⁸⁰ și casa răposatului vornic

¹⁷⁶ Arh.Naț.Buzău, fond Judecătoria Pătârlagele, dosar 7/1910, f. 53-54.

¹⁷⁷ *Ibidem*, dosar 5/1915, f. 44.

¹⁷⁸ C. M. Răpeanu, N. I. Simache, *op. cit.*, p.30.

¹⁷⁹ *Obștile moșnenilor* ..., p.63-70.

¹⁸⁰ Un Balea logofătul de la Chiojd cumpăra la 1 martie 1641 o roată de moară la Bănțeștii Javrei pe care vânzătorii de acum – Armega din Stănulești, Craia și frații, precum și copii Erinei din Târgoviște – o achiziționaseră de la moșnenii din Jevrești ; cf. C.D.T.R., vol. V.1640-1644, p. 149-150, doc. 319.

Iordache Slătineanu¹⁸¹, cel de al treilea copil al clucerului Slătineanu, avea ca obiect de dispută un codru de moșie cunoscut sub numele de Valea Scrăzii. Cercetarea scandalului s-a făcut la fața locului de către serdarul Manolache Papadat și judecătoria de Saac. Divanul Civil din București a dat dreptate Slătinenilor. În sprijinul acestora venise și o anafora a boierilor veliți, întărită de domnie la 1803-1804, precum și o serie de sineturi mai vechi. Înalțul Divan analizând și el cazul, la 19 septembrie 1839, cerea instanțelor „de întâia cercetare” să facă rapoarte scrise după care cei ce s-ar fi arătat nemulțumiți să vină la București.¹⁸²

În 1836 moșnenii de la Starchiojd cereau comandantului punctului de graniță permisiunea de a merge la proprietățile lor și situația era valabilă și pentru cei de la Chiojd.¹⁸³

Pentru moșiile Brădet, Pleșcioara, Smăciniș, Păcura și Roma se efectua o hătărnicie la 18 decembrie 1845 între Negoită Codescu din Bâsca Chiojdului și moșnenii Codești. Acesta înaintase la 21 august 1844 o plângere judecătorei de la Saac, dar desființarea județului va crea probleme. El adusese „pără” asupra moșnenilor Codești nemulțumit fiind de regimul de proprietate pe amintitele moșii.¹⁸⁴ Pentru perioada de după 1845 a mai supraviețuit în documentele judecătorei de la Pătârlagele *Catastiful* lui Gh. Chișu în care se regăseau stânenii stăpâniți la Chiojdu de către fiecare moșnean începând cu casa Silvestru I. Isbășoiu și terminând cu Ion Dumitrache Covescu.¹⁸⁵

Un alt hotarnic va apare în documentele Tribunalului buzoian la 1858 când moșnenii din Starchiojd, în frunte cu Teodor Miulescu, solicitau facerea hotărniciei de către Scarlat Popovici¹⁸⁶ fiind de-a dreptul speriați de insațiabila foame a unor proprietari din zonă în frunte cu Maicanii. Aceștia din urmă ajungeau de la aproape două mii de pogoane, avute în stăpânire la Chiojd, la zece mii avere imobiliară constituită, de cele mai multe ori, prin mijloace prea puțin onorabile. Cea mai uzitată metodă era aceea arendării după care se pretindea că suprafețele respective se aflau în posesia familiei de mai multă vreme. Moșnenii veneau cu documentele lor de bază din vremi trecute și mai noi ca *Foaia lui popa Dumitru* din 17 decembrie 1750 sau *Actul judecătorului Șoimescu* de la 9 noiembrie 1854¹⁸⁷ dar nu făceau altceva decât să înceapă un nou proces cu o durată imprevizibilă.

Interesant, dar se poate reține faptul că împrumietărirea de la 1864, de sub Vodă Cuza, va duce la diminuarea unor proprietăți moșnenești pentru ca țăranii să fie împrumietăriți îndeosebi la Starchiojd.¹⁸⁸ Între „tehnicile” de penetrare în obști se mai

¹⁸¹ Iordache Slătineanu, fiul lui Dumitru și al unei reprezentante din neamul Palada, a fost căsătorit cu Anastasia Câmpineanu cu care a avut doi copii, pe Elena - măritată Rallet și pe Matei Slătineanu; cf. O. G. Lecca, *Familiile boierești române. Istoric și genealogie după izvoare autentice*, București, 1899, p. 526.

¹⁸² A.N.I.C., fond Înalțul Divan, dosar 14377/1835, f. 1-2.

¹⁸³ Arh. Naț. Buzău, fond Pretura plasei Pătârlagele, dosar 8/1836, f. 1-2.

¹⁸⁴ Idem, fond Judecătoria Pătârlagele, dosar 7/1910, f. 56-58.

¹⁸⁵ *Obștile moșnenilor ...*, p. 75-103.

¹⁸⁶ Arh. Naț. Buzău, fond Tribunal jud. Buzău, dosar 715/1858, f. 1.

¹⁸⁷ C. M. Răpeanu, N.I. Simache, *op. cit.*, p. 58-64.

¹⁸⁸ La sfârșitul secolului XIX suprafața comunei Chiojdu de pe Bâsca era de 8.640 ha. pe ea găsindu-se,

pot aminti, pe lângă luarea în arendă, înrudirea efectivă sau simulată sau vânzările către străini.¹⁸⁹

Intruși, prin diverse mijloace, în obște au fost un Ilie Macovei sau Calotă căpitanul după 1710, urmați de boierii Ghiculești din secolul XIX, de Filipești, de Sibiceni sau Vasile Bossy „măritatul”. În 1883 la Pătârlagele și în 1885 la Buzău va urma procesul moșnenilor cu Maria S. Macovei și I.C. Sibiceanu care cumpărase niște drepturi ale moșnenilor Râmbei. La decesul lui Ștefan Macovei (1877) averea se ridica la 588 de bănișori și urma a fi administrată de soția sa Maria înainte de a le fi împărțită celor doi fii și patru fiice.

Dintr-un tabel cu sumele încasate de moșneni, din arenda munților de la 1903-1904, cu suma cea mai mare se desprinde Casa Silvestru Isbășoiu urmată de Bănică Isbășoiu și Maria Homoriceanca.¹⁹⁰ Relativ la pădurile stăpânite în începutul de secol XX o situație cerută de către organele silvice, și întocmită de S. Frânculescu, primarul comunei, este ilustrativă. Rezulta astfel că pădurile Manta (115 ha.), Brădet și Siriu (8.000 ha.) se aflau în posesia moșnenilor din Chiojd și împreună cu Miculeștii și frații Isbășoiu mai stăpâneau pădurile Monteoru (1.500 ha.) și Pitica (100 ha.) care se învecina la răsărit cu pădurea Cățiașu a Eforiei spitalelor civile din București, la miază-noapte și vest cu moșnenii Chiojdeni și la miazăzi cu Păcura.¹⁹¹

În 11 iunie 1907 Th. Trifănescu, șeful ocolului silvic de la Cislău, constata la Chiojd în pădurile moșnenești Manta, Munții Siriului, Brădetu, Monteoru și Roma exploatarea a circa 40 ha. de pădure anual, dar în condiții ce nu țineau de regimul silvic. Amintitul Bossy, consilier la Înalta Curte de Casație, va porni și el un proces cu moșnenii la 1906 pentru unele drepturi de proprietate indiviză la Siriu. Cele 40.000 de pogoane ale muntelui atrăseseră, mai mereu, atenția unor vânători de averi prin potențialul economic deosebit adus prin creșterea animalelor, dar și al unor “investitori” străini atrași de exploatarea pădurilor zonei plus cele de pe Penteleu. De reținut este și amănuntul că până spre sfârșitul secolului al XIX-lea moșnenii de aici se distingeau între ei prin culoarea brâului ce îl purtau și că singuri Sitileștii și-au schimbat numele în Isbășoi. Judecătoria de la Pătârlagele la 17 mai 1921 stabilea drepturile de proprietate ale membrilor cetei moșnenești de la Chiojd codevălmași în Munții Siriu (Hotarele Smăciniș, Brădet și Pleșcioara) rezultând 734 de moșneni pe 13.000 ha. De aici și *Așezământul* obștei din 9 februarie 1924.¹⁹² Un moment greu, dar deosebit de important, în viața obștei se va petrece la 24 mai 1931 când adunarea generală a acesteia vota “*împărțirea acestei proprietăți prin atribuire între proprietarii ei, potrivit drepturilor ce li s-au stabilit prin tabela de drepturi*” ceea ce va duce la *Actul de împărțire voluntară* din 16 martie 1935.¹⁹³ Potrivit acestui act de partaj

în principal, cinci moși : Nan, Radu, Gonțea, Stroe și Stoica. Sitileștii ce își luaseră, probabil, numele de la Sita covăsneană vor suferi transformarea numelui în Izbășoi odată cu jumătatea secolului al XVII-lea când spătarul Cantacuzino, care stăpânea moșia Roma Spătărerască de aici, luându-l pe Stan Sitilescu la București îl va face iuzbașă.

¹⁸⁹ H.H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, II, București, 1959, p. 242-256.

¹⁹⁰ Arh.Naț.Buzău, fond Judecătoria Pătârlagele, dosar 6/1910, f. 68-69.

¹⁹¹ Idem, fond Ocol silvic Cislău, dosar 2/1906, f. 75.

¹⁹² Idem, fond Judecătoria Pătârlagele, dosar 9/1910, f. 120-124.

¹⁹³ *Obștea moșnenilor ...*, p. 160-162.

voluntar “starea de indiviziune încetează și fiecare moșnean, trecut în tabelă sau urmașii săi legali, devine de azi înainte proprietar exclusiv asupra parcelor atribuite lui și anume specificate în planul de împărțea format din cinci planșe și țidule întocmite pe numele fiecăruia(...) Aceste țidule în număr de 788 astfel întocmite, vor constitui titlul de proprietate pentru cel trecut în ele sau urmașii lui asupra parcelor acolo descrise”.¹⁹⁴ Pentru procesele aflate deja pe rol, dar și pentru cele ce ar fi urmat moșnenii îi mandatau ca reprezentanți ai lor pe preotul Nicolae G. Popescu, Panait Raiculescu și Aurel D. Predescu.

O altă pagină din istoria destul de complicată a conflictelor din justiție se va scrie la 1939 când la București se hotăra, în urma Deciziei civile nr. 458 a Curții de Apel, împărțirea suprafeței de 4.725 de bănișori sau de 11.595 de ha. pe moși. Apelul lui Bossy, dar și al Feliciei C.N. Homoriceanu, Dinora Șt. Pretorian, Șt. Pretorian, Chr. C. Homoriceanu, D.N.C. Macovei, D.C. Macovei, Elisabeta N. Mihăiescu, Maria C. Petrescu și al tutorelui legal Th. Ionescu, era făcut împotriva sentinței nr. 190 din 16 aprilie 1909 dată de Tribunalul Buzău. Ședințe ale completului format din Ștefan Gurău, Victor Șerbănescu și Victor Popovici, se mai desfășuraseră la 15 iunie când își prezentaseră pozițiile avocații Mirea Soare, Chefner din partea Societății Forestiere “Cheia Buzăului” și Bolintineanu. Ultimul îi reprezenta pe intervenienții Bolfist și Ignier. La 12 iulie, terminând examinarea actelor depuse la dosar, Înalta Curte făcea un istoric detaliat al procesului, istoric rezultat din cele cinci volume ale dosarului. Începuturile noii serii de înfruntări în justiție dintre moșnenii și menționații proprietari pornise la 20 decembrie 1907 când Vasile Bossy, ca soț dotal și în numele soției sale Olimpia născută Borănescu, codevălmașe în Munții Siriului cu Obștea Moșnenilor Chiojdeni, cerea ieșirea din indiviziune și dreptul de a avea, cu această ocazie, 500 de bănișori.¹⁹⁵ La această cerere vor interveni, asociindu-se, alți proprietari pentru câteva mii de bănișori. Instanța buzoiană respingând aceste pretenții în 1909 interveneau apelurile din 1910 ale perdanților și Tribunalul va admite cererea de ieșire din indiviziune fără însă a preciza cotele părți pentru fiecare codevălmaș. În document se specifica că se “Dispune ca împărțirea să se facă prin atribuțiune de moși și anume: 1) Moșul Starchiojdean, subdivizat în Vlădulești, Stoicănești și Cocești; 2) Moșul Petrescu, subdivizat în Petresc, Râmbeu și Bătrâneau ; 3) Moșul Mercănescu, subdivizat în Mercani și Mișinari; 4) Vasile Bossy; 5) Toma Macavei, Dumitru Macavei și Gh. Simionescu; 6) Moștenitorii lui Costache Macovei și 7) Moștenitorii maiorului C. Homoriceanu, adică 3 loturi pentru cetele de moșneni și patru loturi pentru cele boierești”.¹⁹⁶

Urma ca împărțirea să se facă de către trei experți punându-se bază pe documentul din 9 noiembrie 1854 al lui M. Șoimescu, dar și pe actele de cumpărare ulterioare. Vor urma trei expertize, prima dintre ele va fi anulată în 25 octombrie 1911 pentru necitarea de părți. Cea de a doua expertiză va fi de asemenea anulată în 16 februarie 1913 pentru că dintre cei trei experți lucrase efectiv numai unul ceilalți doar semnând. Cea de a treia expertiză va fi făcută de inginerii Basile N. Pretorian, director

¹⁹⁴ *Ibidem.*

¹⁹⁵ Un bănișor era echivalent cu 2,0454 ha.

¹⁹⁶ Arh.Naț.Buzău, fond Primăria comunei Siriul, dosar 17/1942, f. 12.

silvic la Societatea Draja, ing. C. Rădulescu inspector silvic și ing. Constantin Gheorghe subinspector silvic. Aceștia își vor depune raportul în 20 noiembrie 1921, raport care va fi imediat contestat pe motiv că aceștia nu luaseră în calcul achizițiile ulterioare documentului de la 1854. Dar aici intervenea faptul că documentul Șoimescu nu fusese semnat de către trei judecători, iar serdarul Sibiceanu nu putea pretinde că achizițiile făcute de la moșnenii Râmbei erau legale deoarece *“potrivit art.13, partea III capitolul 2 din codul Caragea, completat cu legiuirea din 15 martie 1849, în vigoare la acea dată, dovada vânzării celor nemișcătoare nu se putea face decât numai cu zapisul vânzării adică numai cu înscris, cum o spune clar și art.6 din partea III capitolul II “Pentru vânzări” din același cod”*.¹⁹⁷

Cei vizați, moșnenii Râmbei, vor reproduce documentele din 1760 și 1784 prin care partea lor era de 4 taleri și un bănișor (481 bănișori) și vor pretinde arătarea de înscrisuri din partea lui Bossy care să probeze că ei ar fi vândut, către socrul său serdarul Sibiceanu, terenuri ceea ce acesta nu a putut să o facă. Vor aduce Râmbeii ca martori, că nu au vândut, pe Zamfirache Dumitru Voicilaș, Șt. M.Zaharescu, Mocanu Ilie, Anghelache Codescu, Ilie Nucșoreanu și Bucur Stoica. Vor urma procesele din 1923, 1926 și 1932 continuate de moștenitorii Bossy. Aceștia nu vor putea prezenta acte decât pentru 15 bănișori și jumătate care aparținuseră lui Dumitru sin Cristina și care le vânduse lui Gheorghe Suga, un moșnean din ceata Bătrânenilor. De la acesta le cumpărase serdarul Sibiceanu, tatăl Olimpiei Bossy situație care va fi recunoscută de moșneni și de către instanță. Cu Macoveii situația era mai complexă datorită și cererii acestora de a li fi recunoscută proprietatea a peste 1.067 de bănișori (2.182 ha.), dar și a 566 bănișori (1.157 ha.) partea moștenitorilor defunctului Iancu Macovei. Constantin C. Popescu, reprezentantul moșnenilor, va continua procesul de partaj.

Pădurea Cătiașu din muntele cu același nume era dăruită sau poate cumpărată de schitul Târgșor de la moșnenii Milișești pe vremea egumenului Partenie. Așezământul amintit o va dona Eforiei Spitalelor Civile care, la 26 iunie 1924, solicita începerea exploatării celor 906 ha. deși hotarul dinspre moșnenii Nehoieni încă nu era stabilit.¹⁹⁸ Societatea Siriu de exploatare a pădurii Monteoru, din comuna Chiojd proprietate a moșnenilor, se adresa la 7 octombrie 1914 inspectorului șef al Regiunii a IV-a Silvică cu cererea de a-i fi aprobată exploatarea acesteia în baza contractului nr. 5963/1912. Amenajamentul se făcuse pentru această pădure încă din 1910 și conform acestuia proprietari erau moșnenii Codești, Popești, Miculești și frații Isbășoiu. Pentru exploatarea ei intervenise un contract cu Otto Zurboaru la 1906. Proprietatea era delimitată spre nord de munții Siriului ai moșnenilor Chiojdeni, la sud de pădurea Pitica tot a moșnenilor, la est cu proprietatea Eforiei Spitalelor Civile din București și cu aceea a moșnenilor Pâslari de la Nehoiăș, iar la vest cu o altă proprietate a moșnenilor Chiojdeni. Pădurea avea 2.471 ha. și 40 de arii din care 277 ha. și 80 de arii erau goluri. Din document rezultau și “prigoniririle” ce mai existau cu amintita Eforie pentru culmea Piciorul Savului până la Izvorul Negru. O revizuire la *Amenajament* intervenea la 1920.¹⁹⁹

¹⁹⁷ *Ibidem*, f. 13 verso.

¹⁹⁸ Idem, fond Direcția IV Silvică, dosar 4/1924, f. 3.

¹⁹⁹ *Ibidem*, dosar 2/1911, f. 27-38.

În 1926 Casa Pădurilor reclama faptul că exploatarea nu se făcea conform prescripțiilor amenajamentului, la fața locului deplasându-se o comisie de verificare. În concluziile prezentate de ing. C. Negilescu, șeful Ocolului Nehoiaș, se prevedea o amendă de 175.000 de lei pentru Societatea Creditul Forestier din București.

Va urma Sentința Civilă nr. 99 din 14 martie 1946 a Tribunalului județului Buzău, Secția I care hotărâ admiterea apelului formulat de moșneni Buzoieni ziși de pe Buzău prin petiția nr. 14559 din 9 mai 1944. Moșnenii se ridicaseră împotriva încheierii din 2 aprilie 1944 a Comisiei de la Pătârlagele ce fusese instituită, în conformitate cu art.29 și următoarele din Codul silvic, pe lângă judecătoria Pătârlagele. Tribunalul va reforma total amintita încheiere constatând că *“Obștea Moșnenilor Buzoieni ziși de pe Buzău cu sediul în comuna Nehoiaș județul Buzău are ființă de Obște în conformitate cu legea silvică, compusă din membrii arătați în tabela anexă acestei sentințe din care face parte integrantă și că stăpânește în codevălmășie bunul moșnenesc din perimetrul ce cuprinde pădurile, pășunile, fânețele și gollerile de munte, din munții județului Buzău, limitat aproximativ de granița veche a Ardealului, Apa râului Buzău și Apa Slănicului”*. Și, mai important, se stabileau *“drepturi de proprietate și posesiune, în indiviziune fiecărui moșnean în cote egale, asupra bunului comun rămas neîmpărțit din perimetrul mai sus arătat în care se cuprinde: parte din muntele Penteleu cu trupurile lui ; parte din trupurile, Cernatul, Zănoaga, Podul Calului, Poiana din Cale, Cășăuca Mare, Cășăuca Mică, Piciorul Caprii, Cursele, Fulgerișul, Gura Teghii, Ivăneșul, Spidișul, Arsele, Muntele dintre Râuri, Vișorâta, Giurca, Tehărăul, din raza comunelor Pătârlagele, Pănătău, Sibiciu, Mlăjețu, Păltineni, Nehoi, Nehoiaș, Colți, Bozioru, Brăiești, Goidești, Gura Teghii, Lopătari și altele din județul Buzău”*. Instanța mai constata că moștenitorii Maican, ca de altfel și Academia Română, fără nici un temei juridic *“și în mod inadmisibil au figurat în această instanță specială, cu pretențiunea de exclusivi proprietari asupra terenurilor cuprinse în perimetrul bunului mobil comun moșnenesc arătat mai sus”*. Mulți moșneni de atunci au mai păstrat, cu sfințenie, această sentință care a fost tipărită datorită numărului mare de implicați și, cu mare probabilitate, la cererea părților.

Ultimul reprezentant al familiei Macovei avea să ajungă ca din cei 617 bănișori să mai stăpânească, după 1948, numai 10 ha. la Chiojd el stingându-se, modest, în 1958.

O primă știre relativă la începuturile obștei Muntele Monteoru este din 25 noiembrie 1718 când Tudor Diaconu și frații săi dădeau zapis de vânzare către egumenul de la mănăstirea Târgșor pentru toată ocina lor de la Cățiașul de Sus *“și iar am mai vândut sfintei mănăstiri Cățiașul de Jos jumătate din partea noastră a lui Coadă cu frații lui i Popa Stan i Sfinteș și fraților lor de moșie și aceasta o am vândut-o de a noastră bună voie drept taleri 30 ca să fie sfintei mănăstiri moșie stătătoare în veci”*.²⁰⁰ Muntele Pitica va fi achiziționat de egumenul Partenie de la mănăstirea Târgșor în 19 aprilie 1727. Era vorba de partea de lângă proprietatea mai veche a mănăstirii care dorea să-și întrească astfel proprietatea. Noua achiziție pornea de la *“isvorul Păcurețu, gârla de jos până în vadul vechi, până în fagii curmeziș asupra*

²⁰⁰ Idem, fond Tribunal jud. Buzău, Secția I, dosar 78/1940, f. 185.

Bâlbâietoarei până la hotarul satului în taleri 30 vechi și hotarul însuși până în hotarul Cățiașului de sus".²⁰¹ La 8 ianuarie 1751, în urma unui proces, mănăstirea ajungea să cedeze un sfert din proprietățile achiziționate aici pentru că unele părți au fost "vândute rău". Procesele moșnenilor cu Târgșorul vor continua în 1794-1795 și pentru a se limpezi situația la 24 august 1800 serdarul Mihail Greceanu trecea la hotărnicia părților moșnenilor Pâslari și Codești din Chiojdu rezultând un amplu document.²⁰² După Războiul Întregirii se vor constata unele situații legate de tăierile abuzive, dar și de neînțelegeri cu administratorii obștilor. În 10 noiembrie 1924 judecătorul Stoica Bosneanu de la Pâtârlagele lua o serie de declarații din partea lui Neculai C.I. Vlad, Gh. Șt. Garbea zis Murleanu, ambii din Starchiojd, Silvestru Boiangiu, Costache Moșoiu, C. Gh. Lazăr și Gh. Nae Micu din Chiojd, Mulea Eparu din cătunul Poienițele și Gh. I. Siaiu din Plescioara în legătură cu un denunț făcut împotriva lui Traian Predescu administratorul obștei Muntele Monteoru.²⁰³ Continuarea problemei nu ne este cunoscută, dar la 23 iunie 1925 în calitate de președinte al obștei Monteoru apărea Gh. V. Șerbănescu. Acesta se adresa ministrului Agriculturii și Domeniilor nemulțumit de faptul că societatea Creditul Forestier lăsase materialul exploatat în pădurea muntele Monteoru pe loc. În 1906 moșnenii vânduseră dreptul de exploatare lui Otto Zurbor care, ulterior, îl cedase amintitei societăți.²⁰⁴ În continuarea demersului său Gh. V. Șerbănescu arăta că "*nu se face o tăiere regulată a parchetelor apoi nu s-a înființat nici o pepinieră pentru pueții de brad cu care să replanteze parchetele exploatate*" de unde și demersul ca organele silvice să constate și să ia măsurile ce se impuneau pe cele 1.500 ha. pe care le avea pădurea cedată spre exploatare.

Inginerul Emil Gh. Negulescu, la 1930, întocmea amenajamentul pădurii Hotarul satului și Siriu, pădure de 4.971 ha. care la sud se învecina cu proprietatea Pitica tot a moșnenilor, iar la vest moșnenii Starchiojdeni.²⁰⁵

Obștea Muntele Monteoru ajungea, în 1938, la o înțelegere cu inginerul silvic Titus Cerschi pentru ca acesta să le măsoare și să le parceleze proprietatea pe baza Așezământului din 1923 înregistrat la judecătoria Pâtârlagele. În adunarea generală din 27 septembrie obștea hotărâse ieșirea din indiviziune. Lucrările începute de ing. Cerschi vor fi continuate de ing. Lazăr Kreimer. Direcția Ameliorărilor și Pădurilor Particulare din cadrul ministerului Agriculturii și Domeniilor la 20 noiembrie 1938 prin adresa nr.21.267 declara nul contractul dintre obște și amintiții ingineri deoarece, în opinia sa, nu se îndeplineseră formele de ieșire din indiviziune conform art. 36 din Codul silvic.²⁰⁶ În continuare Inspectorul general Gh. Vasiliu arăta că "*Obștea Monteoru intenționează să iasă din indiviziune prin surprindere, în baza lucrărilor de partaj executate (...) și pe lângă învoirea tuturor obștenilor, cu aplicarea prevederilor Codului civil, după metoda întrebuițată de obștile Muntele Siriu*".²⁰⁷ Se ajungea la

²⁰¹ *Ibidem*, f. 189.

²⁰² *Obștile moșnenești...*, p. 194-201.

²⁰³ Idem, fond Ocolul Silvic Nehoiașu, dosar 4/1926, f. 3-6.

²⁰⁴ *Ibidem*, f.31.

²⁰⁵ Idem, fond Direcția IV Silvică, dosar 3/1930, f.6-7.

²⁰⁶ *Ibidem*, f. 45.

²⁰⁷ *Ibidem*.

convocarea Adunării generale a obștei din 20 ianuarie 1939 unde, între altele, urma să se discute și situația ieșirii din indiviziune. Curios dar obștea nu putea reproduce documentele de proprietate decât din 24 august 1800 când se hotărâcea, de către serdarul Mihail Greceanu, proprietatea lor. În 2 iunie 1939 ing. M. Andrei oprea ieșirea din indiviziune. Se va ajunge la o tensionare deosebită a situației în luna martie când, cu ocazia convocării Adunării generale, maiorul în retragere N. Amira, președintele obștei Monteoru, va fi crunt bătut de către moșneanul Aurel Predescu și de către alți moșneni ce nu erau de acord cu ținerea adunării. Urma reclamația la organele de cercetare penală, dar și îndepărtarea vechiului consiliu al obștei în frunte cu N. Amira care era moșnean prin căsătorie și care va fi acuzat că ar fi permis diligențele de ieșire din indiviziune.

Într-o situație a organelor silvice din 1947 obștea Monteoru de la Chiojd mai avea încă în proprietate pădurea Monteoru în suprafață de 2.524 ha.

CISLĂU. Fiind poate singura localitate din Țara Românească care a dat două domnițe, pe tronul de la București, Cislăul este o așezare de secol XV. Un Tatul din Pârscov prezenta, la 12 septembrie 1523, în fața Divanului lui Vladislav voevod documente din vremea lui Vlad Dracul (1433-1442; 1443-1446) care îi subliniau probabile proprietăți în Cislău.²⁰⁸ Reținut în documente va mai fi Cislăul și la 1556 prin dania Neagăi jupânița către Vlaicu clucerul fiul ei, la 1569 când Alexandru Mircea vodă întărea un hotar la apa Bâscii sau la 1570.²⁰⁹

La 5 noiembrie 1574 apar primele cete de moșneni prin Oprea, Șteful și Mihail care erau pârați de către Albul cu fii săi Gociul și Stan pentru ocina lui Corman. Sub Mihnea Turcitul apar iar între martori unii moșneni de la Chiojdu care, mai târziu, vor ajunge să-și vândă părțile ce le aveau la Cislău. Acum, în 1 aprilie 1581, erau amintiți în calitate de cumpărători un Dragomir și frații săi Andrei și Oprea care pentru 3.000 de aspri achiziționau partea surorii lor Chera și a fiului acesteia Stoica.

Moșnenii din Frâsinet (Cătina) – Nan, Marcu, Dumitra fiica lui Negoită, Dragomir și Drăgulin – își vindeau părțile lor de moșie de la Cislău către logofeții Dragu și Stroe probabil rude cu Doamna Neaga soția lui Mihnea Turcitul.²¹⁰

Deși tradiția locală reținea la Cislău prezența masivă a moșnenilor o primă atestare a acestora datează din 3 noiembrie 1686 când ei și megieșii mănăstirii Aninoasa dădeau mărturie de posesie pentru aceasta după ce, la 16 septembrie 1644, erau menționați cei din Poeni care se aflau în conflict cu Dragu iuzbașa pentru care, la acea dată, se obținea carte de alegere de la căpitanul de roșii Mogoș.²¹¹ Foarte târziu, la 13 ianuarie 1858, mai apare Cislăul într-un proces cu moșnenii din Viperești. Moșnenii Cislăieni dispăruseră sub presiuni locale și la 1899 în Crăciunești mai existau numai 13 moșneni ce stăpâneau 71 de ha. în trupul moșiei școlii Crăciunești.²¹²

²⁰⁸ Daniela Lupu, Alexandru Gaiță, *op. cit.*, p. 371-372.

²⁰⁹ *Ibidem*, p. 372, n. 8.

²¹⁰ D.R.H., B., XXIV, p. 329-330.

²¹¹ A.N.I.C, fond Episcopia Buzău, pach.XXXIV/11.

²¹² D. Ciobotea, *op. cit.*, p. 203.

Lângă Cislău, la Poeni, în 1831, 72 de familii de moșneni Poenari și Râpeni stăpâneau, împreună cu vornicul Constantin Câmpineanu, moșia de aici, iar în sus la Bâscenii de Jos proprietari erau Bănică Drăgulănescu fiul șetrarului Dumitrașcu, medelnicerul Nicolae Lațcul, casele polcovnicilor Moise și Bănică Săseanu plus moșnenii. Mai jos, la Viperești, cele 121 de familii de moșneni, reprezentate de către Răducanu Pițigoiu, Spirea Albulescu și Stan Protopopescu stăpâneau netulburate moșia.

Târziu, pe la 1923, apar moșnenii Crăciunești care revendicau jumătate din pădurea Crăciunești-Miroaica. Pădurea ținea de comuna Lapoș din plasa Tohanilor și acum se afla în proprietatea Casei Școalelor. Inginerul Paul J. Teodorescu care efectua amenajamentul pădurii menționa că proprietatea era exclusivă a amintitei instituții și că din venitul realizat din exploatarea pădurii se întreținea școala din Buda-Crăciunești. Pe când se afla în administrarea primăriei Mizil, în jurul lui 1900, pădurea a fost parțial tăiată de moșneni ei revendicând partea tânără de 40 ha.²¹³

CÂNDEȘTI. Moșnenii din Căndești ajungeau pe la 1570-1571, sub vodă Alexandru Mircea, să fie pârâți în fața Divanului de moșnenii din Urlători deoarece trecuseră *“vechiul hotar în ocina Urlătorilor, de au arat fără știrea lor, anume: Călin și Văsiiu și Negruș și Stepan și popa Radul.”*²¹⁴. O dată cu întărirea hrisovului de către Vodă apar și reprezentanții moșnenilor Urlători și anume Vladul, Lupea și Negruș. Un moșnenan din Căndești, Gheorghe, apărea în calitate de martor la 30 martie 1652 când Nedelco, fiul lui Moșatul Bolea tot din Căndești, vindea egumenului Nectarie de la mănăstirea Bradu trei pogoane de țelină în Dealul Căndeștilor *“în jos de pivnița mănăstirii”* cu 1.200 bani.²¹⁵

²¹³ Arh.Naț.Buzău, fond Direcția IV Silvică, dosar 2/1923, f. 2-4.

²¹⁴ D.R.H., B., VI, p. 276-278, doc. 223.

²¹⁵ C.D.T.R., VII, 1650-1653, 633, p. 222.

CONTRIBUȚIA MILITARĂ ȘI MATERIALĂ A JUDEȚULUI BUZĂU LA RĂZBOIUL DE INDEPENDENȚĂ

Valeriu NICOLESCU

Epopoea populară și națională a războiului pentru cucerirea independenței României, care avea să deschidă țării noastre, după secole de asuprire otomană, porțile afirmării sale de sine stătătoare, se detașează în istoria noastră ca un moment cu semnificații și urmări multiple, care își prelungesc efectele până în zilele noastre.

Însemnătatea sa pentru destinele poporului român apare însă în toată plenitudinea sa în lumina celorlalte momente însemnate ale istoriei moderne a țării - revoluțiile de la 1821 și 1848 și Unirea de la 1859 -, deschizând, pe liniile procesului început de acestea, condiții propice pentru dezvoltarea României, pentru valorificarea potențialului ei material și uman și afirmarea sa în mod suveran pe arena internațională.

Împrejurări interne și externe favorabile determină proclamarea la 9 mai 1877 a independenței de stat a țării, stare de fapt ce trebuia consfințită, întărită și apărată pe câmpul de luptă. Pentru acest deziderat național, poporul român a trebuit să lupte cu arma în mână, să ude cu sângele fiilor săi câmpiile Bulgariei, acoperindu-se de glorie la Plevna, Grivița, Rahova, Vidin.

În cursul dramaticilor ani 1877-1878, toate clasele și păturile sociale au format o puternică forță națională de luptă împotriva agresorului străin. Întreaga națiune a răspuns cu entuziasm la sprijinirea morală și materială a luptei pentru cucerirea independenței, în acele zile fierbinți, accentuându-se încă odată unitatea întregului popor, în pofida frontierelor impuse de vitregia vremurilor. Războiul de la 1877 – 1878 a oferit un nou prilej românilor de a-și reliefa conștiința unității naționale, solidaritatea și aspirațiile comune. Însă, ca întotdeauna, în întreaga istorie a țării noastre temeiul și brațul de tărie al luptei și victoriei l-au format masele largi populare, cea mai patriotică forță socială a țării, purtătoarea celor mai înaintate idealuri de propășire, de libertate națională și dreptate socială.

Pornind de la aceste considerente, pe baza unei ample documentații de arhivă, în parte inedită, a publicațiilor de documente și a lucrărilor dedicate acestui însemnat moment din istoria patriei noastre, considerând că prin aceasta aducem un modest omagiu la aniversarea a 127 de ani de la cucerirea independenței de stat, am încercat să redăm, în diverse manifestări ale sale, contribuția soldaților buzoieni pe câmpul de luptă ca și efortul locuitorilor județului pentru susținerea războiului, eforturi care au format un singur tot și care se înscriu în cadrul contribuției generale a întregii națiuni române.

Prin redarea unor pasaje caracteristice din mărturiile vii ale vremii am căutat să întărim unele manifestări ale contribuției locale, considerând că autenticitatea lor și spiritul efervescenței ce transpare din aceste mărturii pot transmite mult din mesajul de luptă al înaintașilor, pentru generația de astăzi.

*

Entuziasmul care a cuprins întreaga națiune română în zilele fierbinți ale războiului, s-a reflectat și în județul Buzău, în faptele de eroism ale soldaților Regimentului 8 Dorobanți și Escadronului de călărași din Regimentul 4, precum și a celor încadrați în alte unități militare care, împreună cu ceilalți soldați ai tinerei armate române, alături de ostașii ruși și voluntarii bulgari, au înscris în cartea de aur a istoriei europene pagini de un înalt eroism, expresie a patriotismului lor fierbinte.

Independența a fost opera istorică a întregului popor numai prin faptul că a fost cucerită cu grele sacrificii pe câmpul de luptă, dar și prin acțiunea plină de elan și dăruire a întregii națiuni care, prin rechiziții, transporturi, cartiruii de trupe, subscripții pentru cumpărarea de arme, donații în bani, alimente, cereale, mijloace și animale de transport, materiale sanitare și altele, a participat efectiv la câștigarea victoriei.

În acest context istoric se înscrie și aportul substanțial al locuitorilor județului Buzău, care au înțeles să sprijine lupta eroică a dorobanților, călărașilor, roșiorilor și artileriștilor care, dând dovadă de un înalt spirit de abnegație și eroism pe câmpul de luptă, au înscris pagini de glorie nemuritoare, demne de tradițiile glorioase ale înaintașilor.

Anterior declanșării ostilităților, existau la Buzău, ca unități militare, un detașament de dorobanți teritoriali, folosiți pentru paza județului, Escadronul al 3-lea de Călărași, o companie de infanterie¹, circa 500 de soldați din regimentele de linie, garda națională și o companie de pompieri cu 50 de oameni². La 26 noiembrie 1876, prin decretul nr. 2195 s-au înființat, pe lângă cele existente, noi regimente de dorobanți, între care și Regimentul 8 Dorobanți Buzău, cu reședința la Buzău și patru companii în județul Buzău, la Fața Cheii, Buzău, Mizil și Slănic și alte patru în județul Ialomița³. La începutul acțiunilor militare a făcut parte din Brigada a 2-a de Infanterie, Divizia 2-a, Corpul I de Armată⁴, iar din decembrie a fost încadrat în Brigada I din Divizia 1 de Infanterie. Totodată, au fost chemați sub arme 606 rezerviști, încorporați

¹ Arh. Nat. Buzău (A.N.Bz.), fond Tribunalul Buzău, dosar 87/1870.

² *Ibidem*, dosar 15/1875, 55/1877.

³ Monitorul Oastei nr. 3/9 februarie 1877, p. 127-128; *Documente privind Istoria României – Războiul pentru Independență* (în continuare D.I.R.-R.I.), vol. I, p. II-a, Ed. Acad., București, 1952, p. 482, 483.

⁴ T.C. Văcărescu, *Luptele românilor în rezelul din 1877-1878*, București, 1887, p. 40, 524; *Războiul pentru independență națională 1877-1878 – documente militare* (în continuare *Documente militare*) Ed. Militară, București, 1971, p. 132.

în rândul dorobanților, călărașilor și artileriștilor⁵.

Pentru recenzarea și încorporarea recruților, la reședința județului s-a organizat o comisie din care făcea parte și Costache Iarca, delegat din partea Ministerului de Interne⁶. Din totalul de 1638 de tineri recenzați au fost încorporați un număr de 475, din care 168 repartizați la armata permanentă, 69 la călărași și 238 la dorobanți⁷. Parte dintre rezerviști, au fost repartizați la Regimentul 4 Craiova (45), Regimentul 2 București (37), Divizionul București (76), Regimentul de Geniu București (12), Regimentele 3, 6 și 7 Linie etc⁸. S-au luat, totodată, măsuri pentru ca toți cei încorporabili să se prezinte la unitățile lor. Astfel, circulare al Prefecturii Buzău și subprefecturilor cereau autorităților în subordine să urgenteze prezentarea rezerviștilor la: *corpurile lor* ca urmare a ordinului de concentrare a armatei de linie și cea teritorială⁹.

În prima fază a războiului Regimentului 8 Dorobanți Buzău și Escadronul Buzău din Regimentul 4 Călărași¹⁰ format din 380 soldați au participat la acțiunile armatei române de apărare a malurilor Dunării și de acoperire a trecerii trupelor rusești în Bulgaria. Documentele consemnează prezența dorobanților buzoieni la Galicea Mare, Cetatea și participarea călărașilor la executarea unor misiuni de hărțuire a cetelor turcești care încercau atacuri pe malul românesc al Dunării. Se reliefează contribuția dorobanților buzoieni la zădărnicierea încercării unui detașament turcesc de a înainta spre Călărași¹¹, respingerea unui atac turcesc în fața Florentinului, alte acțiuni la 23 iulie¹² și 25 octombrie¹³, ocuparea Nicopolului, apărarea redutei Alexandru și atacul executat asupra redutei Bucova. Se menționează că două batalioane din Regimentul 8 Dorobanți care *se aflau în gardă în paralelele înaintate* participă la un atac simulat asupra lagărului întărit de la Bucova¹⁴.

Alături de ceilalți soldați ai tinerei armate române și soldați din Regimentul 8 Dorobanți Buzău, împreună cu călărași din Escadronul Buzău au pecetluit cu sângele lor victoriile de la Grivița, Plevna și Smârdan¹⁵, eroismul și faptele lor de vitejie fiind recompensate cu ordine și medalii. Stau mărturie în acest sens numeroase ordine și medalii românești și rusești, care elogiază faptele de arme ale dorobanților buzoieni, dârzenia, *curajul și bravura în diferite servicii, de la începutul campaniei și până*

⁵ Arhivele Naționale Istorice Centrale București (A.N.I.C.), fond Ministerul de Interne – comunale, dosar 106/1877.

⁶ A.N.Bz., fond Primăria comuna Brăești, dosar 84/1977, f. 4.

⁷ Monitorul Oastei nr. 13/30.06.1877, p. 46.

⁸ *Ibidem*, p. 465-468.

⁹ A.N.Bz., fond Primăria comuna Brăești, dosar 84/1877, f. 31; fond Primăria Comuna Gura Teghii, dosar 135/1878, f. 2.

¹⁰ *Documente militare*, p. 12.

¹¹ *Ibidem*, p. 557.

¹² T.C. Văcărescu, *op. cit.*, p. 177.

¹³ D.I.R.-R.I., vol. VII, 1954, p. 149.

¹⁴ *Documente militare*, p. 423.

¹⁵ A.N.I.C, fond Marele Stat Major, dosar 439/1877, f. 41, 45, 49, 53, 57, 76, 80; dosar 258/1877, f. 92-93; D.I.R.-R.I., vol. VII, 1954, p. 348-351; G.I. Sătcocanu, D. Sârbescu, „Regimentul 7 artilerie (1883-1933)”, Buzău, 1935, p. 323.

acum, dar cu osebire cu ocazia celor două atacuri date în ziua de 12 octombrie, pe când regimentul (8 dorobanți n.a.) era în gardă la tranșee și reduta Grivița¹⁶. Numele multor dorobanți buzoieni figurează în listele de propuneri pentru acordarea medaliei *Virtutea militară*, ca *răsplată pentru bravura arătată în toate zilele de foc*¹⁷. Pentru eroismul dovedit în luptele la care a luat parte Regimentul 8 Dorobanți Buzău, la 8 octombrie 1878, drapelul său a fost decorat cu Crucea Trecerii Dunării¹⁸. Este o dovadă de recunoaștere a înaltelor însușiri morale ale ostașilor regimentului buzoian care, împreună cu întreaga armată română, au arătat o vitejie fără seamăn pusă în slujba neatârării țării.

La Buzău, ca de altfel, în multe localități ale țării, în semn de adâncă cinstire pentru jertfa de sânge a celor căzuți în apriga încheștare cu dușmanul, la 8 septembrie și 30 noiembrie, s-au organizat tedeumuri pentru ostașii români și ruși morți¹⁹.

Trebuie spus că unii din morții și răniții de la 1877 au căzut victime slabei preocupări a cercurilor conducătoare care au neglijat înzestrarea armatei cu cele necesare, alimentația necorespunzătoare, insuficienței asistenței medicale și intemperiilor²⁰. Și totuși, nimic nu a împiedicat ca ostașii români să se facă remarcați în momentele cele mai dârze ale luptelor purtate. Au plecat de acasă cu credința în victoria cauzei drepte pentru care erau chemați să lupte, dar și cu speranța că necazurile lor din totdeauna vor găsi o alinare, că cei rămași acasă vor găsi un sprijin pentru a face față nevoilor, așa cum după cum sunau ordinele guvernului. Dar în timp ce ei luptau pe front și mureau pentru propășirea patriei, nu în toate comunele județului, ca de altfel și în alte părți ale țării, s-au luat măsuri ca familiile să primească ajutorul legal la munca câmpului. Ministerul de Interne și Prefectura locală înregistrează numeroase plângeri de la familiile celor aflați pe câmpul de luptă, în care se arăta indolența autorităților locale, neacordarea ajutoarelor ce li se cuveneau, abuzurile unor primari²¹. Astfel, primarul din comuna Fundeni nu numai că nu a luat măsuri pentru a se lucra pământul soldatului rezervist Ion Ion, dar i-a maltratat soția, obligând-o să lucreze pământul arendașului²². Dușu Ion, dorobanț din Campania a II-a din Regimentul 8 Dorobanți, participant la luptele de la Plevna, reclama Primăriei orașului Buzău neplata ajutoarelor pe mai multe luni²³. Aceste exemple, alături de cazuri asemănătoare, vor constitui totuși momente singulare ale aspectului semnalat, rapoartele Prefecturii Buzău către Ministerul de Interne, consemnând că, în general, s-au dat ajutoare pentru executarea muncilor agricole²⁴.

Și la Buzău, ca și în restul țării, s-au luat măsuri ca în eventualitatea trimerii de

¹⁶ A.N.I.C., fond Marele Stat Major, dosar 254/1877, f. 9-11, 18-19, 32, 53-58.

¹⁷ *Ibidem*, dosar 747/1877, f. 5v-6; 113 a/1877, f. 259, 279, 428; 537a/1877, p. 7, 8v, 10-12; 701/1877, f. 20; A.N.Bz., fond Prefectura jud. Buzău, dosar 27/1937, f. 216.

¹⁸ *Istoricul Armatei Române*, București 1902 (foto și text).

¹⁹ Monitorul oficial nr. 207/14-26.09.1877, p. 5441; D.I.R.-R.I., vol. VII, 1954, p. 715.

²⁰ C. Corbu, *Țărănimea din România între 1864-1888*, Ed. Șt. București, 1970, p. 187.

²¹ A.N.Bz., fond Primăria oraș Buzău, dosar 3/1878.

²² D.I.R.-R.I., vol. V, p. 270.

²³ A.N.Bz., fond Primăria oraș Buzău, dosar 3/1878, f. 19.

²⁴ A.N.I.C., fond Ministerul de Interne – comunale, dosar 196/1877.

noi contingente de soldați pe câmpurile de luptă, să se concentreze întregul efectiv de dorobanți, forțe de 1200 de oameni, împreună cu recruții, chemarea a doua și cu călărașii²⁵. Din documente reiese că în scurt timp s-au luat măsuri urgente de îndeplinire a ordinelor, cei chemați, fiind gata a se prezenta la datorie.

După terminarea operațiunilor militare pe unele câmpuri de luptă, la 1 decembrie 1877 s-a format o divizie pentru escortarea prizonierilor turci, între unitățile acestea fiind inclus și Regimentul 8 Dorobanți²⁶. La 9 decembrie, escorta mai mulți prizonieri către Nicopole²⁷. Din documentele referitoare la aspectele militare ale războiului pentru cucerirea independenței reiese că județul Buzău a fost printre județele incluse în decretul din 4 februarie 1878, privind încetarea stării de război²⁸.

Alte documente scot în evidență măsurile luate pentru aplicarea convenției cu Rusia din 4/16 aprilie 1877, privind trecerea armatelor ruse prin România. Întrucât aprovizionarea acestora și transportul materialelor urmau să se facă de autoritățile române, Prefectura județului Buzău trimite o circulară autorităților în subordine pentru ca să facă *toate înlesnirile pentru cartiruirea, aprovizionarea și transportul trupelor*²⁹. La reședința județului s-a constituit un comandament rus, condus de Kosenski³⁰, care dirija aceste operațiuni pentru cele două coloane ale armatei ruse care aveau ca punct de trecere orașul Buzău și satele de pe șoselele pe unde acestea se deplasau³¹, precum și servicii poștale la Buzău, Movila Banului și Casotta³². Telegramele trimise Ministerului de Interne evidențiază, pe tot parcursul anului 1877, prezența unor unități ale armatei ruse, staționate temporar în drumul lor spre Bulgaria³³. Cartiruirile militare, în zonele de deplasare a trupelor ruse, au fost suportate mai ales de populația de la sate, unde de regulă erau cartiruite unitățile militare în marș. Rapoartele prefecturii evidențiază efortul făcut pentru cartiruirea și aprovizionarea acestora, organizarea de convoaie pentru transportul proviziilor și altor materiale³⁴, trenurile cu trupe, cai și materiale care treceau prin gara Buzău³⁵.

Cu toate acestea, pretențiile exagerate și numeroase au condus și la abuzuri, unele rapoarte referindu-se la pagubele și stricăciunile cauzate de trupele în trecere. Totodată, cu ocazia transporturilor, mulți țărani și-au pierdut vitele și carele sau au

²⁵ D.I.R.-R.I., vol. VI, 1953, p. 339; D.A.N.Bz., Prim. Comuna Gura Teghii, dos. 135/1878, f. 52-53, 55.

²⁶ Documente militare, p. 501.

²⁷ D.I.R.-R.I., vol. VII, 1954, p. 134.

²⁸ Documente militare, p. 180.

²⁹ A.N.Bz., fond Poliția Buzău, dosar 313/1878, f. 2.

³⁰ A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 75/1877, f. 33.

³¹ T.C. Văcărescu, *op. cit.*, p. 133.

³² A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosare 75/1877, f. 15; D.I.R.-R.I., vol. II, 1952, p. 462.

³³ D.I.R.-R.I., vol. VI, p. 39-40, 200, 624, 691; vol. VII, 1964, p. 394; A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 48/1877, f. 31-32, 45.

³⁴ Idem, dosar 48/1877; A.N.Buzău, fond Primăria Comuna Costești, dosar 24/1878.

³⁵ D.I.R.-R.I., vol. III, 1953, p. 67, 87, 364.

suferit din cauza asupririi timpului³⁶. Stau mărturie plângerile sătenilor din Meteleu, Viperești, Clondiru, Largu, Brădeanu, Cilibia, Săgeata, Blăjani, Mănești, Năeni, Pogoanele și altele³⁷. În privința cartiruirilor, un raport al Prefecturii Buzău din 9 aprilie 1877 menționa că în unele case din Buzău au fost cartiruiți soldați ruși timp de peste patru luni³⁸.

Pentru repararea podului de peste Buzău, întreținerea și repararea drumurilor din cuprinsul județului, în vederea asigurării de condiții optime pentru deplasarea fără dificultăți a trupelor către front, s-au cheltuit peste 5.000 de lei³⁹. În Buzău s-a organizat un *depou de grâne și alte provizii* pentru trupele ruse⁴⁰, precum și o brutărie și un spital cu 30 de paturi (în localurile Episcopiei și Seminarului) care a funcționat în perioada aprilie-decembrie 1877⁴¹.

Pe lângă faptul că a apărat teritoriul țării în fața inamicului și a ajutat din plin armata rusă în mersul ei spre Dunăre, armata română a facilitat concentrarea și organizarea detașamentelor de patrioți bulgari, în vederea luptelor care se anunțau. Ca puncte de organizare, printre orașele propuse a fost și Buzăul, pentru detașamentele din partea răsăriteană a Bulgariei.

Paralel cu îndeplinirea obligațiilor amintite, guvernul, în lipsă de fonduri suficiente, a decis ca atât alimentele necesare trupelor cât și furajele pentru cai, să se procure pe bază de rechiziții. După publicarea, la 6 aprilie 1877, a regulamentului pentru aplicarea legii rechizițiilor, la 30 aprilie s-au înființat 3 comisii de supraveghere și mijlocire de transport, cea cu sediul la București, supraveghind 14 județe, între care și Buzăul. La reședința județului s-a constituit Comisia Mixtă de Rechiziții, formată din prefect, primarul orașului, un membru al Comitetului Permanent și ofițerul comandant al garnizoanei⁴², și avea obligația de a alcătui tabele cu disponibilul de produse și să fixeze prețul prestațiilor efectuate de locuitori. Dintre multiplele probleme ale aprovizionării, cea care crea cele mai multe dificultăți a fost procurarea pâinii. În acest sens, un ordin circular al Ministerului de Interne, cerea prefectilor de județe să procure câte 1.000.000 de pâini și să le trimită la București⁴³. Față de aceste cerințe, la 3 septembrie 1877, Comenduirea pieței Buzău cerea Primăriei să i se pună la dispoziție o brutărie, pentru a executa ordinul primit⁴⁴, deși mai lucrau alte două

³⁶ A.N.Bz, fond Tribunalul Buzău, dosar 256/1877, 5,24,27,37-39, 41, 43, 48, 76, 84, 92/1878.

³⁷ D.I.R.-R.I, vol. IV, 1953, p. 144, 152, 164, 261.

³⁸ A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 75/1877, f. 33.

³⁹ D.I.R.-R.I., vol. III, 1953, p. 174-175.

⁴⁰ Arh. st. București, Ministerul de Interne, dosar 75/1877, f. 571.

⁴¹ *Ibidem*, dosar 75/1877, f. 3, 6-7, 50-53, 56-58, 63, 92; D.I.R.-R.I., vol. II, p. 459; vol. IV, p. 12; vol. V, p. 218.

⁴² A.N.Bz., fond Primăria comuna Mărunțișu, dosar 7671877.

⁴³ Vl. Diculescu, *Aprovizionarea armatei în timpul războiului de independență*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, vol. III, Ed. Acad., București, 1963, p. 168.

⁴⁴ D.I.R.-R.I., vol. VI, p. 39.

brutării care fabricau cca. 30.000 de pâini⁴⁵. Totodată s-a trimis o însemnată cantitate de ghircă la Brăila, pentru a fi făcută pesmeți⁴⁶.

Insuficiența mijloacelor de transport a constituit o serioasă piedică în aprovizionarea la timp și în bune condițiuni a armatei, problemă pentru rezolvarea căreia s-a făcut apel la rechiziționarea de vite și mijloace de transport, mai ales de la săteni. Transporturile militare au constituit, și pentru locuitorii satelor județului Buzău, povara cea mai grea.

Cu toate greutățile pe care le implica rechiziționarea de animale și mijloace de transport, județul Buzău a fost printre primele care s-a achitat de obligațiile care-i reveneau. Încă de la începutul lunii aprilie 1877, Prefectura județului Buzău raporta Ministerului de Interne măsurile organizatorice luate pentru aplicarea strictă a prevederilor regulamentului asupra rechizițiilor militare⁴⁷, remarcând entuziasmul cu care locuitorii satelor au înțeles să susțină eforturile fiilor lor pe câmpul de luptă. Astfel, raportul din 18 aprilie 1877 menționa, printre altele, că: *cetățenii din tot districtul Buzău, cu ocazia regulamentului pentru rechiziționarea cailor au răspuns printr-un avânt admirabil la apelul făcut de guvern în fața momentelor supreme în care se află scumpa noastră patrie. Fără distincțiune de clasă, ca un singur om, neținând seamă nici de străgăniri de drum, sau de lipsă de mijloace, toți s-au întrecut, unii în ofrande de cai și sume de bani, ceilalți au primit fără murmur prețurile ce li s-au oferit de comisiunea mixtă, așa că în toate inimile se pare că nu există altă idee, decât nobilul sentiment de a contribui fiecare în marginile posibilului la nevoile țării*⁴⁸. Teodor C. Văcărescu, participant la evenimentele din 1877-1878, referindu-se la amploarea mișcării pentru consfințirea independenței deplină, arată că de la o margine la alta a țării toate inimile sunt cuprinse: *de un nespus entuziasm; autoritățile și corpurile constituite, orașele, satele, cătunele, toți într-un singur cuvânt, de la mic la mare, se rostesc gata la orice jertfe pentru a susține cu toate bunurile națiunii, cu aurul și sângele ei, libertatea și neatârănarea Patriei*⁴⁹.

Mărturia acestui entuziasm o constituie și faptul că, până la 22 aprilie, au fost expediați cei 122 cai ce trebuiau rechiziționați din județul Buzău, 61 fiind donați de săteni și proprietari⁵⁰. Statisticile consemnează și rechiziționarea de produse agro-alimentare, furaje, atelaje, cherestea, obiecte de harnașament, în valoare totală de 337.799 lei. Totodată, un număr de 70 muncitori manuali au fost folosiți pentru executarea unor operațiuni de încărcare sau descărcare în gara locală⁵¹. Cu cele 1647 care cu boi și 506 care cu 4 boi rechiziționate din județul Buzău s-au efectuat transporturi însumând 56.863 km.

⁴⁵ *Ibidem*, vol. II, p. 160-161.

⁴⁶ A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 24/1877, f. 121-122.

⁴⁷ D.I.R.-R.I., vol. II, p. 452; Monitorul Oficial nr. 165 din 23.07-04.08.1877, p. 4637.

⁴⁸ D.I.R.-R.I., vol. II, p. 867-868; A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 40/1877, f. 73-76, 143:

⁴⁹ T. C. Văcărescu, *op. cit.*, p. 71-72.

⁵⁰ D.I.R.-R.I., vol. II, p. 323.

⁵¹ Al. Pencovici, *Rechizițiile și ofrandele pentru trebuințele armatei române în războiul din 1877-1878*, București, 1879, p. 38-39.

Numeroase rapoarte ale Prefecturii către Ministerul de Interne evidențiază eforturile populației județului pentru acoperirea necesarului de alimente și furaje ce trebuiau rechiziționate⁵², aproape zilnic plecând din Buzău transporturi de produse agro-alimentare, îmbrăcăminte, încălțăminte și altele, însemnate cantități dintre acestea provenind din donații⁵³. Raportul Prefecturii locale din 5 septembrie 1877 menționa că: *de la începutul rechizițiilor și până în prezent Comisia mixtă de rechiziții a pornit la diferite destinații, peste 20.000 saci cu produse, vite și altele, luate prin rechiziție și ofrande*⁵⁴.

Lipsa de tact și abuzurile autorităților însărcinate cu rechiziționarea celor necesare frontului au produs și nemulțumiri, confirmarea acestei stări de lucruri constituind-o reclamațiile celor nemulțumiți. Unii locuitori arătau că lor li s-au luat singurul cal pe care-l aveau, în timp ce unor mari proprietari: *care au mai mulți, li se ia tot unul*⁵⁵. În alte cazuri, unii din proprietari, pentru a nu li se lua mai mulți cai prin rechiziție, s-au oferit să doneze câte unul⁵⁶. Au fost chiar situații când proprietari și arendași au urmărit să scape de datorii sau să frustreze statul, obținând prețuri mai mari decât valoarea produselor sau căutând să se sustragă obligațiilor, trecând produsele lor pe numele unor supuși străini, scutiți de rechiziții prin lege. Referindu-se la o asemenea situație, un raport al Prefecturii Buzău, relatează cazul unui comerciant din Brăila care adunase la Buzău cantități considerabile de produse, trecându-le pe numele lui Luigi Vinzi, supus austro-ungarilor, care domicilia în localitate⁵⁷. Exceptând aceste situații singulare, onestitatea și entuziasmul cu care s-a răspuns la apelurile guvernului, și de către populația județului Buzău, poate constitui în mare măsură o dovadă a patriotismului care a animat întotdeauna poporul nostru, a dorinței lui de independență.

Modul arbitrar în care s-au făcut uneori rechizițiile, faptul că nevoile războiului necesita numeroase mijloace de transport provoacă îngrijorarea și printre sătenii din județul Buzău, care se vedeau, prin rechiziționarea boilor și cailor, lipsiți de singurele lor mijloace de existență. Comunicările Prefecturii către Ministerul de Interne relatează despre plecarea din Buzău și Mizil a numeroase convoaie de chervane, care transportau provizii și materiale pentru nevoile armatei⁵⁸. Numai în decembrie 1877, județul Buzău a dat 2400 care țărănești, multe dintre acestea și dintre boii de jug deteriorându-se sau murind din cauza drumurilor lungi și grele⁵⁹. Dar necesitățile determină Ministerul de Interne să ordone Prefecturii județului Buzău rechiziționarea

⁵² *Ibidem*.

⁵³ A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 92/1877, f. 23, 25; 99/1877, f. 15-16, 120, 127, 136, 145, 331, 333, 335-336, 338-345.

⁵⁴ *Ibidem*, dosar 25/1877, f. 63, 147.

⁵⁵ *Ibidem*, dosar 28/1877, f. 48; D.I.R.-R.I., vol. II, p. 198.

⁵⁶ *Ibidem*, dosar 28/1877, f. 42-44.

⁵⁷ D.I.R.-R.I., vol. III, p. 383.

⁵⁸ A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 85/1877, f. 2; 95/1877, f. 46-47, 320.

⁵⁹ A.N.Bz., fond Primăria Comuna Mărunțișu, dosar 76/1877.

de noi mijloace de transport⁶⁰. Un asemenea ordin cerea să se trimită 100 de trăsură cu câte doi cai și *hamuri în bune condițiuni*⁶¹.

Povara transporturilor, care era exclusiv în seama țăranilor, determină autoritățile locale să interzică rechiziționarea vitelor de la săteni: *fiind destulă povară pentru dânșii transportarea, care-i poprește de la muncă și îndestulare, mijloc de care dispune proprietarii și arendașii*⁶². Locuitorii comunei Dara, după ce menționează în plângerea lor către Ministerul de Interne că satul lor a fost loc de popas pentru armata rusă în trecere, căreia i s-au dat alimente, furaje, lemne, animale și mijloace de transport, arătau că, deși s-au achitat de obligațiile care le reveneau în ceea ce privește rechizițiile, au fost obligați să mai dea alte 30 de care, la o populație de 200 de familii⁶³. În ianuarie 1878, sătenii din Măcrina solicitau: *a nu ni se lua singurul mijloc de viațuire, carul cu boi, în vreme de iarnă, căci de la rechizițiile trecute mai toți am rămas sărăciți de nu ne vom mai reveni în fire multă vreme și mai avem și frați și feciori în oștire*⁶⁴. Conștienți de forța pe care o reprezenta țăranimea, în încheierea memoriului se conchidea: *în simplitatea noastră credem că și noi suntem un mic belgiugu de la întregul lanț al soțietății și poate cel mai puternic*.

Din cele prezentate se poate conchide că și contribuția maselor populare din județul Buzău a constituit un mare sacrificiu în ansamblul efortului economic al întregului popor, pentru câștigarea independenței țării. Întorși acasă, țăranii și-au găsit gospodăriile ruinate, ceea ce explică agitațiile cunoscute după 1880. Prin pierderea vitelor în timpul transporturilor, o mare parte a țăranilor n-au mai primit pământ de hrană de la proprietari, deoarece nemaivând vite nu li se mai dădea, pe baza legii tocmelilor agricole, decât câte un pogon de pământ pentru a-l lucra, situație care va constitui una din cauzele ridicării țăranesti din 1888, unele frământări fiind semnalate și în județul Buzău⁶⁵. Trebuie, de asemenea, menționat, așa cum reiese din documente, că locuitorii satelor nu au protestat niciodată împotriva evaluării produselor rechiziționate, deși de la ei se luau cantități mari în raport cu veniturile lor modeste.

Concomitent cu înrolarea sub arme, preocuparea de bază era pregătirea și echiparea armatei, care trebuia să apere și să pecetluiască neatrănarea. Înzestrarea ei propriu-zisă pentru luptă este, de fapt, tot rezultatul acțiunii populare, integrându-se în datele mișcării național-revoluționare pentru consfințirea independenței depline. Pentru nevoile armatei s-au rechiziționat și însemnate cantități de îmbrăcăminte, încălțăminte și alimente. Rapoarte ale Prefecturii Buzău consemnează faptul că în foarte scurt timp, din cele 2.000 de cojoace care trebuiau rechiziționate au fost expediate 1.717⁶⁶, trimiterea acestora continuând până în noiembrie 1877⁶⁷. De

⁶⁰ D.I.R.-R.I., vol. VI, p. 223, 321, 324.

⁶¹ *Ibidem*, vol. IV, 1952, p. 542.

⁶² A.N.Bz., fond Primăria comuna Bălănești, dosar 14/1877, f. 7.

⁶³ A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 95/1877, f. 37.

⁶⁴ *Ibidem*, f. 377-378.

⁶⁵ A.N.Bz., fond Cabinetul de Instrucție, dosar 2, 2 bis/1888.

⁶⁶ Arh. st. București, Ministerul de Interne, dosar 38/1877, f. 394.

⁶⁷ *Ibidem*, dos. 108/1877, f. 2-18.

menționat că o mare parte din acestea proveneau din donații, depășind cu mult numărul de 2.000 ce trebuiau trimise.

Nevoia de arme moderne, care s-a făcut simțită mai ales după luptele de la Grivița (când s-a constatat că puștile Krnka din dotarea dorobanților, care le înlocuiseră pe cele model Dreyse, se defectau ușor, se manipulau greu și băteau la mică distanță) determină guvernul să ia hotărârea de a le înlocui cu arme Peabody. Întrucât nu existau fonduri suficiente pentru a le achiziționa, la 7 septembrie 1877, într-un emoționant apel către națiune, Mihail Kogălniceanu, subliniind că *avea brațe, dar n-aveam arme*, solicita contribuții benevole pentru strângerea sumelor necesare cumpărării de arme. Anterior acestui apel patriotic, la 1 septembrie 1877, cetățenii orașului Buzău, în cadrul unei întruniri spontane au constituit Comitetul pentru cumpărare de arme al județului Buzău (în componența căruia intrau, printre alții, pașoptistul și unionistul Costache Ciochinescu, N. I. Constantinescu, E. Mehtupciu și Grigore C. Monteoru), cu scopul de a strânge banii necesari pentru cumpărarea a 2.000 de arme Peabody⁶⁸. Relativ la această inițiativă, ziarul „Războiul” din 16 septembrie 1877 relatează că: *cetățenii Buzăului fură cei dintâi care luară inițiativa subscrierii unei sume de bani pentru cumpărarea a 2.000 de puști*⁶⁹.

Emoționantul apel al guvernului și cele ale comitetului amintit au fost difuzate în cuprinsul județului, ceea ce determină ca subscripțiile pentru cumpărarea de arme să ia amploare. Raportul Prefecturii din 18 octombrie 1877⁷⁰ menționa votarea de către Consiliul General al districtului a sumei de 12.000 de franci, subliniindu-se că: *cele din urmă fapte glorioase săvârșite de armata română a deșteptat în inima fiecărui român simțirea puternică de a contribui, cu ceea ce va putea, pentru a întâmpina trebuințele fraților noștri ostași, una din aceste trebuințe fiind armele cu care luptă... și țara vă va binecuvânta pentru acest mare ajutor...* Într-o circulară a Subprefecturii plaiului Pârscov, după ce se subliniază admirația cu care era privată armata română de către lumea întreagă, se solicita subscrierea de bani pentru cumpărarea de către locuitorii plaiului a cel puțin 50-60 puști⁷¹. Consiliul Comunal al orașului Buzău a subscris 6.000 de franci sumă care, împreună cu cei 12.000 de franci și alți bani proveniți din donații, totaliza 21.000 de franci⁷². Trebuie subliniat că hotărârea Consiliului Comunal se evidențiază și mai mult dacă ținem de faptul că la 16 ianuarie 1877 a fost nevoit să contracteze un împrumut de 45.000 lei pentru: *a se ameliora starea finanțelor comunei* (deficit de 58.508 lei)⁷³. Alte rapoarte menționează că și: *consiliile comunale din acest județ inspirate de cele mai vii sentimente patriotice, nevoind a sta indiferente, se silesc printr-un avânt admirabil a contribui fiecare cu câte o sumă oarecare, în limita restrânselor fonduri de care dispun*⁷⁴. Locuitorii comunei Cilibia au constituit un comitet propriu de subscripție care a hotărât

⁶⁸ *Ibidem*, dosar 38/1877, f. 412; A.N.Bz., Primăria comunei Brăești, dosar 84/1877, f. 271.

⁶⁹ „Războiul” din 16 septembrie 1877.

⁷⁰ D.I.R.-R.I., vol. VII, p. 34-35; A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 46/1877, f. 106.

⁷¹ A.N.Bz., fond Primăria comuna Brăești, dosar 84/1877, f. 231-234.

⁷² D.I.R.-R.I., vol. VII, p. 49, 315.

⁷³ A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 117/1877, f. 3.

⁷⁴ D.I.R.-R.I., vol. VI, p. 563.

strângerea de bani pentru cumpărarea a 10-15 arme Peabody⁷⁵. Închise la 20 noiembrie 1877, listele de subscripție totalizau, după unele surse 58.421 lei și 95 bani⁷⁶, iar după altele 139.417 lei și 3 bani⁷⁷.

Lupta pentru cucerirea independenței creând un adevărat entuziasm național a impulsionat o largă campanie materializată în mare parte obligația asigurării aprovizionării armatei române și într-o bună măsură a armatei ruse, au contribuit pe lângă obligații și cu mari cantități de ofrande în bani, animale și mijloace de transport, produse agroalimentare, obiecte de mobilier, obiecte de îmbrăcăminte și încălțăminte, lenjerie, materiale sanitare și altele⁷⁸. Ca și în alte localități și la Buzău, începând cu luna mai 1877, s-au format comitete care să adune fonduri și ofrande pentru armată, cum au fost Societatea israelită și Comitetul Doamnelor⁷⁹. Donațiile făcute de locuitori au fost înregistrate, centralizate și dirijate către front de comisia ad-hoc constituită la nivelul județului Buzău, cu sarcina de a constata numărul și natura ofrandelor⁸⁰. Din documente reiese că o mulțime de locuitori, din proprie inițiativă, au făcut numeroase ofrande pentru trebuințele armatei și înainte de organizarea acestor comitete. Încă din aprilie 1877, alături de locuitorii altor județe și cei din județul Buzău au oferit cai, vite, bani, produse agro-alimentare și altele⁸¹. Rapoartele Prefecturii Buzău către Ministerul de Interne, reliefează faptul că în tot cursul războiului, s-au trimis spre front însemnate cantități de alimente, îmbrăcăminte și alte produse, provenite din donații⁸². Din totalul de 122 de cai trimiși pe front din județul Buzău, 61 au fost donații de diferiți săteni și proprietari⁸³. Vasile Demke, român transilvănean, donează 60 de baniți de orz, G. Filipescu, suma de 277 lei, iar locuitori din Buzău și Vadu Sorești, câte 1 cal⁸⁴. T. Panada, învățător la școala din comuna Grăjdana, a format o listă de subscripție cu care a strâns 89 de lei, iar pictorul Paul Jurgens din Mizil a donat suma de 32 lei⁸⁵. Mai mulți locuitori din comuna Pogoanele au donat 400 de lei, iar Dumitru Pârvolescu și Manea Negru din comuna Gura Teghii, 68,10 lei⁸⁶.

La 20 și 23 august 1877 s-au expediat din Buzău 65 vedre și 5 oca de vin, oferit de diverși locuitori pentru soldați⁸⁷, un alt transport constând din 277 oca de brânză și

⁷⁵ A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 46/1877, f. 15.

⁷⁶ Al. Pencovici, *op. cit.*, p. 66-67.

⁷⁷ „Dorobanțul”, anul I, nr. 107/05.03.1878.

⁷⁸ A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 38/1877, f. 412; 42/1877, f. 109; 41/1877, f. 59-60; 46/1877, f. 74.

⁷⁹ Monitorul oficial nr. 210/18-30 septembrie 1877, p. 5525.

⁸⁰ *Ibidem*, nr. 156/1877.

⁸¹ D.I.R.-R.I., vol. II, p. 198, p. 323.

⁸² *Ibidem*, vol. V, p. 259; vol. VI, p. 158, 353; A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 29/1877, f. 328; 30/1877, f. 366; 42/1877, f. 155, 157, 223; 44/1877, f. 148; 108/1877, f. 7, 12, 15.

⁸³ *Ibidem*, dosar 49/1877, f. 74.

⁸⁴ A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 41/1877, f. 59-60, 161; 40/1877, f. 143.

⁸⁵ *Ibidem*, dosar 42/1877, f. 21, 68.

⁸⁶ *Ibidem*, dosar 46/1877, f. 127; 47/1877, f. 116.

⁸⁷ *Ibidem*, dosar 42/1877, f. 155, 157, 293.

5 butoaie de vin⁸⁸. Funcționarii administrativi de la diferite instituții din oraș și județ au oferit, fie câte o parte din salariul lor pe toată durata războiului, fie leafa integrală pe anumite luni. Este cazul salariaților Tribunalului, Corpului Portăreilor și Subprefecturii plăsii Sărata⁸⁹. Meseriașii și negustorii din Buzău s-au oferit să execute gratuit anumite lucrări sau au donat bani, îmbrăcăminte și lenjerie. Astfel, P. C. Petecescu, tipograf din Râmnicu Sărat s-a oferit să tipărească gratuit, începând cu luna mai 1877, câte 10 exemplare din orice telegramă care se referea la război⁹⁰, iar Luigi Vinzi a donat 80 de lei, 12 perechi pantaloni de olandă, 12 cămăși și 5 pături⁹¹.

Trebuie remarcat faptul că în lunile de iarnă donațiile au constat mai ales în obiecte de îmbrăcăminte, încălțăminte și alimente, evidențiate pe larg de rapoartele prefecturii din perioada octombrie 1877 – februarie 1878⁹². La 6 februarie 1878, Subprefectura plaiului Buzău confirma comunelor din subordine, primirea ofrandelor de la locuitori, adunate în perioada septembrie-decembrie 1877⁹³.

Alături de ceilalți locuitori ai județului și unitățile de cult au oferit pentru armata română: *care fiind în război are multă nevoie de ajutoarele și încurajarea noastră*, însemnate cantități de obiecte de îmbrăcăminte, lenjerie, tacâmuri, pânză, scamă, bandaje și alte materiale sanitare⁹⁴, precum și suma de 429,65 lei. Printr-o petiție trimisă la 13 mai 1877, Ministerului de Interne, Calinic Popovici, superiorul mănăstiri Nifon se oferea să meargă în mijlocul luptătorilor pentru a-i încuraja, arătând că: *România are astăzi trebuință de concursul și brațul fiecărui român și că proclamarea independenței este o hotărâre mult dorită de fii României, iar țara liberă și independentă nu poate sta fără luptă*⁹⁵.

Sintetizând, pe baza documentelor oficiale, mișcarea operațiilor de rechiziție și ofrandele primite pentru armată, lucrarea lui Al. Pencovici⁹⁶ evidențiază și ofrandele făcute de locuitorii județului Buzău. Raportarea acestora la donațiile făcute de locuitorii altor județe ne dă posibilitatea să constatăm eforturile făcute pentru acoperirea nevoilor armatei și de către buzoieni, donațiile acestora fiind destul de substanțiale.

Pentru îngrijirea răniților, la Buzău a funcționat un comitet secționar al Crucii Roșii care, prin liste de subscripție, a organizat strângerea de bani necesari pentru îngrijirea răniților. Astfel, Elena Musceleanu, prin două asemenea liste a strâns suma de 149 lei, bani colectați de la diferite locuitoare din oraș⁹⁷. S-a organizat, de asemenea, un comitet de femei care a adunat și confecționat efecte necesare pentru

⁸⁸ D.I.R.-R.I., vol. VI, p. 97, 168-169.

⁸⁹ A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 44/1877, f. 407-412; 45/1877, f. 436; 46/1877, f. 127, 276.

⁹⁰ *Ibidem*, dosar 40/1877, f. 225.

⁹¹ *Ibidem*, dosar 42/1877, f. 283.

⁹² *Ibidem*, dosar 108/1877, f. 1, 7, 12, 15; 29/1877, f. 328.

⁹³ A.N.Bz., fond Primăria comuna Gura Teghii, dosar 135/1878, f. 8.

⁹⁴ *Ibidem*, fond Episcopia Buzăului, dosar 174/1877.

⁹⁵ D.I.R.-R.I., vol. III, p. 94-95.

⁹⁶ Al. Pencovici, *op. cit.*

⁹⁷ Monitorul Oficial din 2/14 septembrie 1877, p. 5309.

ambulanțe și spitale⁹⁸. Procopie Casotta, proprietar din Buzău a fost numit ca inspector general al Serviciului administrativ și spitalelor organizate pentru armată în diferite localități⁹⁹. În perioada noiembrie 1877 – mai 1878, în casele Gherman din Buzău a funcționat un spital cu 30 de paturi, fondurile necesare fiind obținute atât de la autoritățile județene și comunale, cât și din donații. Inițiativa organizării acestui spital a avut-o la 5 octombrie 1877 consiliul comunal, primele măsuri organizatorice fiind luate începând cu 13 octombrie¹⁰⁰. La 21 octombrie 1877, împreună cu administrația Spitalului Gârlași, a decis să facă un împrumut de 10.000 de lei din fondurile drumurilor județene, pentru instalarea și întreținerea unui spital pentru răniți, în încăperile Spitalului comunal¹⁰¹.

Documentele vremii consemnează, totodată, însemnatele donații de scamă, bandaje, comprese, medicamente și alte materiale sanitare făcute de locuitorii din Buzău, Mizil, Pârscov, Păltineni, Mlăjet și alte localități, solicitându-se de către Prefectura locală, ca numele donatorilor să fie publicate în Monitorul oficial *pentru încurajarea publicului din acest județ, ce pe fiecare zi se întrece în diferite ofrande, dând pentru brava noastră armată tot ce le-au fost chiar imposibil*¹⁰². Aceste donații au fost folosite la spitalele din oraș sau au fost trimise la alte spitale și ambulanțelor de pe front. Totodată, un comitet de femei condus de Zoe Carp s-a oferit să acorde asistență sanitară gratuit la 16 soldați răniți, luându-se și inițiativa colectării de materiale sanitare¹⁰³. Astfel, mai multe locuitoare din Buzău au colectat și trimis pe front 12,115 kg scamă, comprese, bandaje și triunghiuri¹⁰⁴, iar Zamfira Iorgulescu, în vârstă de 12 ani, o oca scamă, trimisă Societății de Cruce Roșii din București¹⁰⁵. George Iarca din Buzău a făcut pentru spitalul din Buzău însemnate donații de materiale sanitare¹⁰⁶.

Un ordin din 15 octombrie 1877 al directorului general al Serviciului sanitar, dr. Capșa, cerea Primăriei orașului Buzău să mărească numărul paturilor în spitale, deoarece în curând vor sosi și alți răniți¹⁰⁷. D. Perictei din Buzău, fost funcționar administrativ și judecătoresc, fiind lipsit de mijloace, s-a oferit să îndeplinească funcția de intendent pe timp de 3 luni, fără salariu, la spitalul din localitate, considerând că astfel va veni în ajutorul: *fraților români ce-și varsă sângele pe câmpul de bătăie*¹⁰⁸. Ordine ale Prefecturii Buzău cereau autorităților locale să ia toate

⁹⁸ V. Mihordea, *Echiparea armatei și finanțarea războiului de independență*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, vol. III, Ed. Acad., București, 1963, p. 139.

⁹⁹ D.I.R.-R.I., vol. VI, p. 308.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 96, 666.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 97; A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 38/1877, f. 386.

¹⁰² *Ibidem*, dosar 45/1877, f. 11, 347.

¹⁰³ D.I.R.-R.I., vol. VII, p. 258.

¹⁰⁴ Monitorul Oficial nr. 210/18.30 septembrie 1877, p. 5521.

¹⁰⁵ A.N.I.C., fond Ministerul de Interne, dosar 42/1877, f. 249.

¹⁰⁶ D.I.R.-R.I., vol. VI, p. 363.

¹⁰⁷ *Ibidem*, vol. VII, p. 258.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 6.

măsurile necesare pentru ajutorarea soldaților răniți care se întorceau la casele lor, înlesnindu-le transportul cu care de rechiziție¹⁰⁹.

*

Din cele relatate se poate conchide că și populația județului Buzău a contribuit din plin la susținerea războiului pentru cucerirea independenței țării, ducând pe umerii săi povara rechizițiilor, dar mai ales a transporturilor de provizii și materiale. Dacă ținem seama de aportul ostașilor, dacă la valoarea rechizițiilor o adunăm pe cea a transporturilor, a cartuirilor militare, a ofrandelor primite și înregistrate oficial de guvern cât și cele care s-au dat direct societăților de binefacere, se poate concluziona că și buzoienii au contribuit efectiv și au dus greul acestui război care rămâne în conștiința noastră ca un pas însemnat pe calea desăvârșirii unității statale.

Războiul pentru cucerirea independenței României a avut un ecou puternic în toate păturile sociale ale poporului român. Faptele de arme ale ostașilor tinerei armate române au trecut în patrimoniul spiritual al maselor, ecurile lor ajungând până în zilele noastre. Încheierea victorioasă a războiului a declanșat pretutindeni un puternic entuziasm, luându-se hotărârea să se sărbătorească *cu toată splendoarea a zilei de nouă maiu, ca sărbătoare națională*¹¹⁰. Celor scăpați din urgia de foc a redutelor dușmane li s-au acordat, ca răsplată a vitejiei lor, ordine și medalii, românești și rusești, iar primarii comunelor rurale, au comandat, în semn de aducere aminte pentru cei care s-au jertfit, tablouri comemorative în care s-au imortalizat numele eroilor neamului căzuți vitejește pe câmpuri străine, pentru independența țării¹¹¹. Păstrate la loc de cinste, acesta reprezintă astăzi relicve ale unui trecut glorios, un îndemn pentru generațiile tinere de a lupta pentru păstrarea independenței și suveranității statului român.

Și în județul Buzău s-au organizat în timp numeroase acțiuni comemorative menite să întrețină flacăra vie a recunoștinței pentru cei care au udat cu sângele lor câmpiile Bulgariei în anii de glorie 1877-1878¹¹². În anul 1881, alte nume de veterani au fost înscrise pe listele pentru acordarea de înalte distincții în semn de prețuire pentru faptele lor de curaj. Pe pieptul lor s-au adăugat ordinul „Steaua României” clasa V-a și Crucea Trecerii Dunării¹¹³, pentru ca în 1927 să li se confere medalia jubiliară acordată cu ocazia a 50 de ani de la proclamarea independenței¹¹⁴. Unei comune din județ i s-a atribuit numele de Smârdan, iar în 1911, la Cislău, Fr. Stork ridică un monument, cunoscut sub numele de „Statuia soldatului Neacșu”, cu dedicația: *Luptătorilor din ținutul Buzăului morți vitejește pe ogoarele străine, pentru*

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 195.

¹¹⁰ A.N.Bz., fond Primăria comunei Gura Teghii, dosar 135/1878, f. 57.

¹¹¹ *Ibidem*, Tabloul comemorativ cu eroii din comuna Zilișteanca (multe alte asemenea se păstrează în școli și biserici).

¹¹² Vezi anexa cu numele morților, foști locuitori în comunele județului.

¹¹³ A.N.Bz., Colecția personală I. Ioniță (foto și medalie).

¹¹⁴ *Ibidem*, Colecția P. Căpățână.

independența României – 1877-1878 – Sătenii ținutului Buzăului, adânc recunoscători.

Din ciclul de manifestări legate de sărbătorirea unei jumătăți de veac de la războiului pentru cucerirea independenței a făcut parte și decorarea luptătorilor aflați în viață la acea dată¹¹⁵. La solemnitatea organizată în piața orașului, într-un cadru de o deosebită intensitate emoțională, celor peste 200¹¹⁶ de veterani în viață, *albiți de vremuri, istoviți de muncă, zdrențuiți de sărăcie*¹¹⁷, li s-a conferit medalia Apărătorilor independenței în războiul 1877-1878, ca semn al recunoștinței pentru că ne-au lăsat ca moștenire *o iubire curată de neam și țară*. Au fost amintite zilele glorioase din acei ani, care au adus pe tipsia viitorului independența, libertatea și vitejia poporului român¹¹⁸. Printre alte manifestări legate de războiul din 1877-1878 se numără și tipărirea, la Buzău, a unei lucrări privind evenimentele militare din acei ani, precum și cinstirea, ori de câte ori s-a ivit prilejul a celor câțiva veterani în viață, cu timpul atât de puțini¹¹⁹.

Rămâne o datorie a noastră de a cinsti și perpetua spre nemurire acele vremuri de istorie ale căror semnificații și urmări au avut un rol de o importanță deosebită în procesul de făurire a României moderne, de desăvârșire a unității naționale și de stat a poporului român.

*

Actul politic de la 1877 a fost o necesitate obiectivă decurgând din lupta milenară pentru neatârnamare a poporului român, din vocația independenței, a libertății și suveranității neamului nostru, care s-au identificat cu însăși rațiunea de a fi. Cucerirea independenței României, prin eroismul și jertfa ostașilor români, prin impresionantele eforturi ale întregului popor, a avut consecințe multiple și adânci asupra dezvoltării societății românești, a creșterii prestigiului țării noastre în lume, a afirmării ideii de drept în relațiile internaționale. România avea de acum posibilitatea să-și dezvolte, în condiții mai favorabile, atât lupta de eliberare socială, cât și lupta de întregire națională prin revenirea la România a teritoriilor aflate încă sub stăpânire străină.

Materialul arhivistic studiat, întreaga literatură consacrată momentului 1877-1878, scot în evidență faptul că rolul precumpănitor în obținerea principalelor succese pe câmpul de luptă, l-au avut masele populare, acei eroi, în majoritatea lor anonimi, care, prin jertfă de sânge, prin entuziasmul și pildele de eroism de care au dat dovadă, au constituit factori hotărâtori ai independenței, văzând în acestea, deopotrivă, un act cu caracter național și social.

¹¹⁵ „Vocea Buzăului”, IV, nr. 21 din 8 iulie 1928, p. 3.

¹¹⁶ A.N.Bz., fond Prefectura jud. Buzău, dosar 18/1928, f. 158-168, 171-173, 190, 192, 196, 202, 216, 222-223, 236, 266.

¹¹⁷ „Glasul Adevărului”, I, nr. 42 din 14 octombrie 1928.

¹¹⁸ „Îndrumarea”, V, nr. 59 din 25 iulie 1928.

¹¹⁹ M. Angelescu ș.a., *Operațiunile armatei române în campania 1877-1878 și războiul sârbo-bulgar din anul 1855*, Buzău, 1906; „Reporterul”, VIII, nr. 20 din 7 septembrie 1934, art. „Înmormântarea unui veteran” – Gh. Vasilescu.

Proclamată la începutul dezvoltării capitaliste a țării, independența de stat a dat un puternic impuls tuturor ramurilor economiei naționale. Industria cunoaște o creștere ascendentă atingând, în anii următori independenței, un ritm de dezvoltare deosebit de mare în comparație cu perioada anterioară. Comerțul exterior, de asemenea, se extinde din ce în ce mai mult, depășind în scurt timp limitele impuse de situația de dependență față de Imperiul Otoman creându-se posibilitatea încheierii de tratate comerciale și vamale protecționiste. S-a extins rețeaua liniilor de transporturi și comunicații, s-a lărgit și perfecționat sistemul de credit și bancar. Dezvoltarea industriei și comerțului va avea, la rândul ei, repercusiuni asupra celorlalte ramuri ale economiei, inclusiv asupra agriculturii.

Cucerirea independenței de stat a determinat ca lupta românilor din provinciile aflate sub ocupație străină, pentru făurirea statului național unitar român, să intre într-o nouă etapă. Ideea de întrupare a țării ca expresie a independenței absolute devine acum dominantă obiectivelor în domeniul național, existența statului național modern și independent constituind centrul polarizator al luptei pentru făurirea statului național unitar.

Comitetul
pentru
Cumpărare de arme
allu
Județului Buzeu

1 septembrie 1877

Domnule primar!

Cele din urmă fapte glorioase săvârșite de Armata Română care au trecut Dunărea a deșteptat în inima fiecăruia Român simțirea puternică de a contribui cu ceea ce va putea pentru a întâmpina trebuințele fraților noștri ostași, una din aceste trebuințe fiind armele cu care luptă, un număr însemnat de cetățeni s-a întrunit și a hotărât să deschidă o subscriere pentru cumpărarea de 2.000 de puscă de cele mai bune, aceste puscă costă 60 lei noi una trebuie, dar mulți bani ca să se cumpere. Veți cunoaște d-le primar că toată lumea din județ contribuie, dă ce poate ca să se facă suma, vă rugăm și pe dv. ca pe de o parte să convocați Consiliul Comunal ca din fondurile comunei să contribuiască cu o sumă mai bună, iar pe de alta să stăruieți dv. singur pe lângă toți locuitorii comunei, să le citiți această adresă când vor fi adunați la biserică sau la petrecere, să le deslușiți că este mare nevoie ca în mîna Soldatului Român, care e viteaz, să fie o pușcă bună, precum toți știu că cel vrednic muncitor nu poate munci dacă nu i se putea, înscriindu-și numele în lista ce vă trimitem pe lângă aceasta; iar banii ce veți aduna atât din fondurile comunei cît și din contribuirea sătenilor, să-i vărsați la președintele comitetului, d. Gr. C. Monteoru de la care veți primi chitanțe.

Și țara întreagă și Dumnezeu vă va binecuvânta pentru mare ajutor.

Primiți d-le primar încredințarea considerații noastre,

Președinte,/ss/Gr. C. Monteoru

Vicepreședinte,/ss/C. Ciochinescu

Secretari,
/ss/ E. M. Mehtupciu
N. I. Constantinescu
N. Proper
St. Anastasiu

A.N.Buzău, fond Primăria comunei Brăești, dosar 84/1877, f. 216.

COMITETUL
PENTRU
CUMPĂRARE DE ARME
ALLU
JUDEȚULUI BUZEU

20 septembrie 1877

Domnule primar!

Pentru înlesnirea subscripțiunilor ce vroiesc a face locuitorii pentru arme, în produse, vă comunicăm că urmează să procedați în felul următor.

D-voastră veți face o listă scrisă de mână și legalizată de consiliul comunal în care veți trece toate produsele ce se vor oferi de locuitori anume.

După ce veți încheia acea listă veți trece totalul produselor adunate în lista tipărită ce vi s-a trimis de Comitet și atît banii ce se vor fi subscris pe lista tipărită, cît și produsele, adunîndu-se de d-voastră, veți veni cu dînselle a reședință, aducînd și acele liste și cu adresă din parteavă le veți preda Comitetului.

Pentru produse veți sci că Comitetul a luat dispoziții a se afla gata magazii pentru depunerea și conservarea lor pînă se vor vinde.

Cu această ocaziune vă mai rugăm a grăbi cu adunarea subscripțiilor și trimiterea rezultatului.

Primiți domnule primar asigurarea stimei noastre.

Președinte, Gr. C. Monteoru

Vicepreședinte, C. Ciochinescu

Secretari: N. I. Constantinescu

Em. M. Mehtupciu

St. Anastasiu

Natan Proper

COMITETUL DE SUBSCRIPTIUNE
PENTRU
CUMPĂRARE DE ARME
DIN
JUDEȚULUI BUZĂU

1877 noiembrie 10

Onorabile domn,

Avem onoarea a vă comunica deciziunea ce s-a luat de Comitet, ca pînă duminică 20 curent să se închidă subscripțiunea pentru cumpărare de arme, pînă cînd toate persoanele care au primit asemenea liste, să le depună la Comitet, împreună cu sumele adunate, sau chiar listele albe pe care nu se va fi subscris nimic, și fiind că și d-voastră vi s-a trimis lista nr. 176 cu care ați binevoit a vă însărcina, vă rugăm ca pînă la arătata zi să binevoiți a face vărsarea sumelor adunate și a depus listele la Comitet.

Totodată vă anunțăm, că în lipsa d-lui Monteoru, președintele Comitetului, veți face vărsarea banilor și depunerea listelor în mîna d-lui Ștefan Anastasiu, unul din secretari, delegat ad-hoc.

Primiți onor. Domn asigurarea stimei noastre.

Președinte: Gr. C. Monteoru

Vicepreședinte: C. Ciochinescu

Secretari, E.M. Mehtupciu
N. I. Constantinescu
St. Anastasiu
N. Proper.

D-lui primar al comunei Brăești.

A.N.Buzău, fond Primăria comunei Brăești, dosar 84/1877, f. 271.

TABELĂ DE OSTAȘII MORȚI ÎN RĂZBOIUL DIN 1877-1878, București, 1898, p. 132.

Numele ostașilor morți pe câmpul de luptă, prin ambulanțe și spitale, sau pe la casele lor, din cauza rănilor sau degerăturilor.

Județul Buzău, p. 17 – 21.

<u>Comuna Albești</u>	- Burcă Stan	soldat	Regimentul 8 Dorobanți
	- Stroe Nicolae	soldat	Batal. 2 Vânători
	- Ștefan Alexe	soldat	Reg. 8 Dorobanți
<u>Comuna Amaru</u>	- Tufan Mihalache	caporal	Reg. 8 Linie
<u>Comuna Baba Ana-</u>	Toma I. Gheorghe	soldat	Reg. 8 Dorobanți
	- Vlaicu I. Ion	soldat	Reg. 8 Linie
<u>Comuna Bălănești</u>	- Bolbocea Ion	soldat	Reg. 7 Linie
	- Corneanu Nicolae	soldat	Reg. 7 Linie
	- Ungureanu M. Anton	soldat	Reg. 8 Dorobanți
<u>Comuna Blăjani</u>	- Dumitru Ion	soldat	Reg. 7 Linie
	- Morogan Fănică	soldat	Reg. 2 Linie
<u>Comuna Boldești</u>	- Negra Gheorghe	soldat	Reg. 3 Linie
<u>Comuna Bozioru</u>	- Bucur Stoica	soldat	Reg. 8 Dorobanți
	- Crăciun Ion	soldat	Reg. 8 Dorobanți
	- Fiñoiu Vasile	soldat	Reg. 7 Linie
	- Preotu Gheorghe Ion	soldat	Reg. 8 Dorobanți
	- Vlad Stoica	soldat	Reg. 7 Linie
<u>Comuna Brădeanu</u>	- Matei Ignat	soldat	Reg. 4 Călărași
<u>Comuna Brăești</u>	- Dimian I. Ion	soldat	Reg. 8 Dorobanți
	- Dimian N. Toader	soldat	Reg. 8 Dorobanți
	- Podosu Dumitru	soldat	Reg. 8 Dorobanți
	- Popa Constantin	soldat	Reg. 8 Dorobanți
	- Preotu C. Iancu	soldat	Reg. 8 Dorobanți
	- Spătaru Gheorghe	soldat	Reg. 8 Dorobanți
<u>Comuna Breaza</u>	- Chirănoiu Frone	soldat	Batal. 1 Geniu
	- Predaru Constantin	soldat	Reg. 8 Dorobanți
<u>Buzău</u>	- Boscu Nicolae	soldat	Reg. 4 Călărași
	- Nae Costache	soldat	Reg. 2 Linie
<u>Comuna Calvinii</u>	- Borș Stan	soldat	Reg. 8 Dorobanți
	- Cârstoiu Ghiță	soldat	Reg. 8 Dorobanți
	- Drezalin Ion	soldat	Reg. 8 Dorobanți
	- Zidaru Ion	soldat	Reg. 8 Dorobanți
<u>Comuna Caragelele</u>	- Trifan A. Dumitru	soldat	Reg. 8 Dorobanți
<u>Comuna Cătina</u>	- Coman Andrei	soldat	Reg. 2 Linie
	- Gheorghe Bucur	soldat	Reg. 8 Dorob.
	- Gheorghe Ion	soldat	Reg. 8 Dorob.
	- Neagu Stoica	soldat	Reg. 8 Dorob.
	- Preda Gheorghe	soldat	Reg. 8 Linie
	- Stroe Dumitru	soldat artilerist	
<u>Comuna Chiojdu-</u>	- Popescu Costache	caporal	Reg. 2 Linie
<u>-Bâsca</u>	- Avramescu Gheorghe	soldat	Reg. 7 Linie
	- Lepădat Gheorghe	soldat	Reg. 7 Linie

<u>Comuna Cioranca</u>	- Preda Nicolae	soldat	Reg. 8 Dorob.
	- Halcu Gheorghe	soldat	Reg. 1 Roșiori
	- Soarec Ion	soldat	Reg. 7 Linie
<u>Comuna Cislău</u>	- Popescu Ion	caporal	Reg. 7 Linie
	- Teleanu Dumitru	caporal	Reg. 7 Linie
	- Buduluș Petre	soldat	Reg. 8 Dorob.
	- Costică Ion	soldat	Batal. 2 Vânăț.
	- Mioneciu Ion	soldat	Reg. 7 Linie
	- Petcu Nicolae	soldat	Batal. 1 Geniu
<u>Comuna Colți- Brânzea Stoica</u>		soldat	Reg. 8 Dorob.
	- Oancea Ion	soldat	Reg. 8 Dorob.
	- Romănescu Petre	soldat	Reg. 8 Dorob.
<u>Comuna Fintești</u>	- Jugă-Urs Costache	soldat	Reg. 4 Călărași
	- Paraschiva Gheorghe	soldat	Reg. 7 Linie
<u>Comuna Fundeni</u>	- Pârșoiu Gheorghe	sergent	Reg. 8 Dorob.
	- Barbu Ion	soldat	Reg. 8 Linie
<u>Comuna Găgeni- - Vintileanca</u>	- Mărăcineanu Petre	soldat	Reg. 8 Dorob.
<u>Comuna Găvănești</u>	- Dobre Marin	caporal	Reg. 8 Dorob.
	- Paraschiv Ilie	brigadier	Reg. 2 Roșiori
	- Crăciun Gheorghe	soldat	Reg. 8 Dorob.
	- Paraschiv Ion	soldat	Reg. 8 Dorob.
<u>Comuna Gherăseni</u>	- Matei Ene	sergent	Reg. 6 Linie
	- Dima Ștefan	soldat	Reg. 8 Dorob.
	- Pătrașcu Zaharia	soldat	Reg. 6 Linie
	- Vișan Gheorghe	soldat	Reg. 8 Dorob.
<u>Comuna Glodeanu Cârlig</u>	- Fundățeanu Gheorghe	soldat	Reg. 8 Linie
<u>Comuna Glodeanu Sărat</u>	- Bucur Răducanu	soldat	Reg. 3 Linie
	- Cotigioiu Tudor	soldat	Reg. 4 Artil.
	- Duduruz Ion	soldat	Reg. 8 Dorob.
	- Ioniță Petre	soldat	Reg. 8 Dorob.
	- Lungu Dumitru	soldat	Reg. 8 Dorob.
	- Mocanu Neagu	soldat	Reg. 8 Dorob.
<u>Comuna Gura Aninoasei</u>	- Păduraru Mihai	sergent	Reg. 8 Linie
	- Straton Costache	caporal	Reg. 7 Linie
	- Buturugă Ghiță	soldat	Reg. 8 Dorob.
<u>Comuna Gura Nișcov</u>	- Poenaru Mihai	sergent	Reg. 1 Roșiori
	- Dumitrașcu Ion	soldat	Reg. 2 Artil.
<u>Comuna Gura Dimienii</u>	- Moisoiu Grigore	soldat	Reg. 4 Călărași
	- Nistor Ion	soldat	Reg. 8 Dorob.
<u>Comuna Gura Sărății</u>	- Stoica Dumitru	soldat	Reg. 1 Artil.
<u>Comuna Gura Teghii</u>	- Coticiu Ion	soldat	Reg. 8 Dorob.
	- Pința Radu	soldat	Reg. 8 Dorob.
	- Tătulescu Ilie	soldat	Reg. 7 Linie
<u>Comuna Lapoș</u>	- Nicu Ioniță	soldat	Reg. 7 Linie
	- Niță Mihașache	soldat	Reg. 7 Linie

	- Oancea Ștefan	soldat	Batal. 2 Vânăț.
<u>Comuna Largu</u>	- Radu Gh. Petre	soldat	
<u>Comuna Lipia</u>	- Calen Ion	soldat	Reg. 8 Dorob.
	- Frone Constantin	soldat	Reg. 8 Dorob.
	- Gheorghe Răducanu	soldat	Reg. 4 Călărași
	- Ologu Niță	soldat	Reg. 8 Dorob.
	- Sava Grigore	soldat	Reg. 4 Călărași
<u>Comuna Luciu</u>	- Dragomir Dumitru	soldat	Reg. 4 Călărași
<u>Comuna Maxenu</u>	- Buzăianu Stroe	soldat	Reg. 8 Dorob.
<u>Comuna Măgura</u>	- Constantin Drăghici	soldat	Batal. 2 Vânăț.
	- Olaru Mihai	soldat	Reg. 4 Artil.
	- Rudaru Iordache	soldat	Reg. 2 Artil.
	- Tecărau Constantin	soldat	Reg. 8 Linie
<u>Comuna Măruntiușu</u>	- Ivan Ion	caporal	Reg. 7 Linie
	- Ion Stoica	soldat	Reg. 8 Dorob.
<u>Comuna Mânzălești</u>	- Deliu Dobre	soldat	Reg. 8 Dorob.
	- Draghia Ion	soldat	Reg. 8 Dorob.
	- Sitaru Ion	soldat	Reg. 8 Dorob.
<u>Comuna Meteleu</u>	- Dimitru Gh. Stan	soldat	
<u>Comuna Mlăjeț</u>	- Diaconu Dumitru	sergent	Reg. 8 Dorob.
	- Nedelcu Coman	soldat	Reg. 8 Dorob.
	- Panait Constantin	soldat	Reg. 8 Dorob.
	- Pisciă Ion	soldat	Reg. 8 Dorob.
<u>Comuna Năeni</u>	- Nicolae Nae	caporal	Reg. 3 Linie
<u>Comuna Niculeștiu</u>	- Bălan Nicolae	soldat	Reg. 8 Dorob.
	- Dogăruș Dragomir	soldat	Reg. 4 Călăr.
	- Motocică Dumitru	soldat	Batal. 3 Vânăț.
<u>Comuna Odăile</u>	- Hodorg Todose	soldat	Reg. 5 Linie
<u>Comuna Padina</u>	- Armă Ion	soldat	Reg. 8 Dorob.
	- Spătaru Stan	soldat	Reg. 6 Linie
<u>Comuna Păltineni</u>	- Preotu St. Micu Ion	soldat	Reg. 8 Dorobanți
<u>Comuna Pănătău</u>	- Bercescu Teodor	soldat	Reg. 8 Dorobanți
	- Diaconu Nicolae	soldat	Reg. 8 Dorobanți
	- Moraru Matei	soldat	Reg. 8 Dorobanți
	- Olaru Pavel	soldat	Reg. 2 Linie
	- Pascu Tudose	soldat	Reg. 7 Linie
	- Popa Dumitru	soldat	Reg. 8 Dorobanți
	- Popa Enache	soldat	Reg. 8 Dorobanți
	- Popa Gr. Grigore	soldat	Reg. 8 Dorobanți
	- Slabu Ion	soldat	Reg. 8 Dorobanți
	- Stroe Constantin	soldat	Reg. 7 Linie
<u>Comuna Pătârlagele</u>	- Ion Nicolae	sergent	Reg. 8 Dorobanți
	- Marcu Preda	soldat	Reg. 8 Dorobanți
<u>Comuna Pietroasa de Sus</u>	- Manole Ioniță	soldat	Reg. 4 Călărași
<u>Comuna Pogoanele</u>	- Manea Vlad	soldat	Reg. 8 Dorobanți
	- Tatomir Ion	soldat	Reg. 7 Linie
<u>Comuna Policiori</u>	- Buzoianu Ene	soldat	Reg. 4 Călărași
	- Gogan Ștefan	soldat	Reg. 7 Linie

	- Iordache Mihai	soldat	Reg. 7 Linie
	- Marin E. Marin	soldat	Reg. 8 Dorobanți
<u>Comuna Robești</u>	- Runceanu Gheorghe	sergent	Reg. 8 Dorobanți
	- Drăghici Constantin	soldat	Reg. 8 Dorobanți
	- Harabagiu Ion	soldat	Reg. 8 Dorobanți
<u>Comuna Rușavățu</u>	- Dumitru Gh. Dumitru	soldat	Batal. 2 Vânători
	- Mihai R. Ion	soldat	Batal. 2 Vânători
	- Oprea L. Nicolae	soldat	Reg. 8 Dorobanți
<u>Comuna Săgeata</u>	- Vlad Matei	soldat	Reg. 4 Călărași
<u>Comuna Sărulești</u>	- Stuparu Dumitru	soldat	Reg. 8 Dorobanți
<u>Comuna Scurtești</u>	- Bratu N. Anton	serg. major	Reg. 2 Linie
	- Eftimie D. Ion	soldat	Reg. 6 Linie
<u>Comuna Sibiciu</u>	- Drăgoi Iordache	sergent	Reg. 8 Dorobanți
<u>Comuna Simileasca</u>	- Bucătaru Simion	sergent	Reg. 2 Artilerie
<u>Comuna Smeeni</u>	- Radu D. Stoian	soldat	Reg. 8 Dorobanți
<u>Comuna Șarânga</u>	- Băjenaru Enache	caporal	Reg. 8 Linie
	- Manea Andrei	soldat	
<u>Comuna Târcov</u>	- Preotu Costache	soldat	Reg. 6 Linie
<u>Comuna Tohani</u>	- Craioveanu Dumitru	soldat	Trenar
<u>Comuna Trestia</u>	- Buturugă Gheorghe	soldat	Reg. 8 Dorobanți
	- Gruia Vasile	soldat	Reg. 4 Călărași
	- Prunău Dumitru	soldat	Batal. 2 Vânători
<u>Comuna Trestioara</u>	- Marin Gheorghe	soldat	Reg. 8 Dorobanți
<u>Comuna Vadu Sorești</u>	- Busuioc Radu	soldat	Reg. 4 Călărași
<u>Comuna Valea</u>	- Preda Moise Gheorghe	soldat	Reg. 8 Linie
<u>Muscelului</u>			
<u>Comuna Vintilă-</u>	- Bucătaru Stan	soldat	
<u>Vodă</u>			
<u>Comuna Viperești</u>	- Ioniță E. Constantin	soldat	Batal. 2 Vânători
<u>Comuna Zărnești</u>	- Militaru Vasile	soldat	Reg. 8 Linie
<u>Comuna Zilișteanca</u>	- Belu D. Ion	soldat	Reg. 7 Linie
	- Ivan I. Negru	soldat	Reg. 7 Linie

N.B. Adunarea acestor nume s-a făcut de către revizorii școlari și învățători, ajutați de primari, preoți, bătrânii din sat, precum și de familiile și rudele celor căzuți în război.



Fig. 1. Dorobanți. 1877 - 1878



Fig. 2. Maior Gheorghe Epureanu
Veteran 1877 - 1878



Fig. 3. Colonel Șişman Ștefan
Comandant Regimentul 8 Dorobanți
Buzău

ALEXANDRU CANDIANO – POPESCU ȘI RĂZBOIUL PENTRU CUCERIREA INDEPENDENȚEI DE STAT A ROMÂNIEI (1877 – 1878)

dr. Constantin I. STAN

Alexandru Candiano – Popescu s-a născut la 27 ianuarie 1841 în comuna Lipia din județul Buzău. A rămas orfan la numai doi ani, căci tatăl său Dimitrie Popa (Popescu) a murit în 1843 la vârsta de 27 de ani. Văduva sa Zincuța (născută Urziceanu) de 19 ani s-a recăsătorit cu polițaiul orașului Ploiești, Candiano, venețian de origine. Acesta din urmă a înfiat pe cei trei băieți (Alexandru, Serghie și Iorgu), care au folosit ambele nume de familie: Candiano și Popescu. Cu toții se vor muta la Ploiești.

Alexandru va urma școala militară de ofițeri din București (1854-1859) terminând-o la 10 iulie 1859 cu gradul de sublocotenent de artilerie. La 15 aprilie 1861 devine locotenent, iar la 24 ianuarie 1864 este avansat căpitan și primește comanda unei baterii de artilerie călărească¹.

La 11 februarie 1866, Candiano-Popescu participă împreună cu alți ofițeri la detronarea domnitorului Alexandru Ioan Cuza. Devine șef de cabinet al colonelului Haralambie, ministrul de război, dar în 1867 demisionează din armată ca urmare a suspiciunilor principelui Carol față de ofițerii care au participat la înlăturarea lui Cuza.

Între timp în anul 1866 îi apare primul volum de versuri intitulat „Când n-avea ce face”, la București, iar cea de a doua ediție la Craiova în 1875. În anul 1891, Al. Candiano-Popescu a mai tipărit o altă plachetă de poeme: „Țara Versuri” (București, Editura Librăriei „Socec”).

Între anii 1867-1870, Candiano a desfășurat o susținută activitate publicistică. El a editat din banii proprii două publicații „Perseverența” și „Democrația”. Devine un susținător activ al luptei românilor transilvăneni unde ia legătura cu George Barițiu și Avram Iancu. Se duce apoi la Budapesta unde intră în contact cu studenții români de la Universitatea de aici. Aceștia îi fac o primire triumfală. Autoritățile maghiare, intuind pericolul l-au arestat ca “agitator daco-român”. A fost eliberat la presiunile guvernului român I. C. Brătianu avertiza printr-o notă cabinetul de la Viena că dacă va continua să-l dețină va expulza din țară pe toți “supușii austrieci”². Șeful guvernului

¹ Valeriu Nicolescu, Gheorghe Petcu, *Buzău – Râmnicu Sărat – Oameni de ieri. Oameni de azi*, Buzău, 1999, p. 147-148.

² Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare se va cita A.N.I.C.), Colecția Microfilme Franța, rola 13, vol. 30, c. 167-169; vezi și Ion Bălan, *Scurtă incursiune Bio-Bibliografică în viața și opera lui Candiano-Popescu*, în „Arhivele Prahovei”, VII/2002, p. 247.

român, potrivit unor surse diplomatice franceze publicase o hartă intitulată Dacia Modernă destinată învățământului public. Ea avea un caracter patriotic deoarece elevii și studenții aveau posibilitatea, studiind-o, să-și poată imagina configurația României Mari întrucât cuprindea, pe lângă Moldova și Muntenia – Regatul român de atunci –, Transilvania, Banat, Bucovina și Basarabia. Harta, potrivit acelorași surse a văzut lumina tiparului în 6.000 de exemplare în format mare spre a fi distribuită în școli, cu scopul de a familiariza tineretul cu locul și rolul provinciilor românești din afara granițelor³.

Al. Candiano – Popescu a fost implicat în mișcarea antidinastică de la Ploiești din 8 august 1870. Acțiunea a eșuat și de aceea s-a refugiat în satul Lipia de lângă Buzău. Ascunzătoarea sa este însă descoperită și va fi imediat arestat. Alături de Al. Candiano – Popescu au mai fost reținuți Atanasie Stolojan și Boicea Radian la Craiova, Grigore Heliade la Galați, I. C. Fundescu, Eugeniu Carada, preotul Muscelanu la București. Tot acum a fost arestat la Pitești I. C. Brătianu. Martoră a evenimentelor Sabina Cantacuzino consemnează în memoriile sale următoarele: ”În vara 1870, abia venise tata de la Florica, când Candiano-Popescu a proclamat revoluția de la Ploiești și pe dânsul președinte. Tata nu aproba purtarea slabă a domnitorului, dar cu nici un preț n-ar fi dorit să aducă țara la situația din 1866 (...) prevedea însă că guvernul va profita de această ocazie pentru a inculpa șefii liberali și a se scăpa de ei, arucându-i în pușcărie.

Prevenise pe servitori să fie atenți. Întra-adevăr, în mijlocul nopții o trupă de soldați cu căpitanul Capșa sosi să aresteze pe tata (...). Mama însă, tocmai din cauza acestei neregularități, temându-se pentru viața tatei, refuză de a-l lăsa să plece singur și porni cu dânsul la Pitești. Noi dormeam duși nu am aflat de arestarea lui decât a doua zi, deșteptându-ne cu mama Anica lângă noi”⁴.

După o scurtă perioadă de timp, Ion C. Brătianu a fost eliberat din detenție datorită lipsei probelor concludente. El se deplasează la Târgoviște unde ia apărarea lui Al. Candiano-Popescu și Eugeniu Carada, depunând o mărturie completă în favoarea lor. Cei 41 de acuzați au fost excelent apărați în instanță de marele avocat și fruntaș liberal Nicolae Flea, astfel încât ei au primit achitarea⁵ fapt care a surprins opinia publică din România.

În anul 1871, Al. Candiano-Popescu se îndrepta spre Neapole, unde la universitatea din localitate va studia dreptul până în 1874 când obține și titlul de doctor în științe juridice. După terminarea studiilor revine în țară, dar se mută la Craiova, deoarece evenimentele din anii 1870-1871 îi creaseră o imagine nefavorabilă. Aici a devenit „omul de casă” al fruntașului liberal local Anastasie Stolojan. Din acest motiv și datorită dorinței puternice de a se afirma pe scena politică, Candiano-Popescu

³ A.N.I.C., Colecția Microfilme Franța, rola 14, c. 224-225; vezi și Apostol Stan, *Ion C. Brătianu un promotor al liberalismului în România*, București, 1993, p. 222.

⁴ Sabina Cantacuzino, *Din viața familiei Ion C. Brătianu*, vol. I, ediție de Elisabeta Simion, București, 1993, p. 41-42.

⁵ Vezi detalii la: Radu Dan Vlad, *Procesul de la Târgoviște al mișcării antidinastice din 8 august 1870*, în „Revista de istorie”, tom. 35, nr. 8/1982, p. 903-916; Nicolae Flea, *Procesul din 8 august*, București, 1871, p. 8-18; Ioan Scurtu, *Istoria românilor în timpul celor patru regi (1866-1947)*, vol I, Carol I, București, 2001, p. 60-65.

a obținut cu 681 de voturi un mandat de deputat la Colegiul al III-lea din județul Dolj. De precizat că toate cele trei locuri pentru Cameră la Colegiul al III-lea de aici au fost câștigate de candidații liberali. Pe lângă Candiano-Popescu au mai fost aleși Anastase Stolojan și Ion C. Brătianu⁶.

Al. Candiano-Popescu a semnat alături de Ion C. Brătianu, M. Kogălniceanu, Manolache Costache Epureanu, Al. G. Golescu, G. Vernescu, Take Anastasiu, C. Fusea, An. Stolojan, G. Chițu, C. G. Peșacov și N. F. Furculescu *Programa* publicată de presa liberală centrală și locală la începutul lunii iunie 1875. Documentul, care marchează înființarea Partidului Național Liberal; prevedea între altele: adoptarea unei politici externe independente „o politică românească, o politică de pace”. Programul considera necesară îmbunătățirea situației „claselor muncitoare” cu deosebire a țăranimii, care forma majoritatea covârșitoare a populației. Documentul aprecia că „săteanul este astăzi adus la sapă de lemn”. Semnatarii materialului se pronunțau asupra reducerii cheltuielilor publice, reducerea fiscalității, acordarea atenției cuvenite și înfăptuirea unei reale independențe a clerului și profesiunilor libere. Programul solicita, în același timp, descentralizarea administrativă, încurajarea inițiativei private, motivându-și atitudinea prin faptul că „Activitatea cetățenilor, forțele și inteligența țării și chiar a individului sunt restrânse într-un cerc de fier și puterea centrală tinde din ce în ce mai mult a cugeta și a vieții singură pentru toți”. Documentul releva că o astfel de politică nu mai trebuie tolerată întrucât va avea efecte dintre cele mai grave : „a înjosi caracterele, a corupe conștiința umană, a înăbuși în țară orice independență, orice activitate, orice viață”⁷. Programul avea deci un caracter înaintat. El își propunea, deși din motive lesne de înțeles nu exprima direct, câștigarea independenței depline a României.

În baza acestei programe, la începutul lunii iunie 1875 s-au întemeiat așa cum mai aminteam P. N. L.-ul. Actul de constituire a noii formațiuni politice, care cuprindea toate facțiunile liberale și chiar foști conservatori a fost semnat de 62 de personalități politice ale vremii între care mai putem aminti, față de cei menționați *ante*, pe C. A. Rosetti, Dimitrie Brătianu, P. Grădișteanu, Ion Cămpineanu, Vasile Mania ș.a.⁸.

Situația internațională devenea tot mai favorabilă înfăptuirii Independenței naționale depline. Ca membru al Camerei Deputaților Candiano-Popescu a cerut de la tribuna Parlamentului grabnica intrare a României în război împotriva Imperiului otoman. El a arătat în ședința Adunării Deputaților de la 29 aprilie că din moment că turcii au declarat război, trupele noastre au datoria să treacă imediat Dunărea pentru a riposta la atacurile inamice. Acest lucru trebuia lăsat, după opinia vorbitorului la latitudinea generalilor din fruntea statului major, care singuri pot aprecia „până unde armatele noastre pot să înainteze”. Oratorul a scos în evidență faptul că prin declararea războiului, de către statul otoman, românii au rupt practic vechile legături de

⁶ „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 95 din 1/13 mai 1875; vezi și Dimitrie R. Rosetti, *Dicționarul contemporanilor din România (1800-1898)*, București, 1898, p. 193; Mihai Sevastos, *Monografia orașului Ploiești*, București, 1937, p. 127.

⁷ „Alegătorul liber”, I, nr. 49, din 4 iunie 1875, p. 1; „Telegraful”, V, nr. 954, din 5 iunie 1875, p. 2-3.

⁸ *Ibidem.*; vezi și „Românul”, XIX, din 3 iunie 1875, p. 487.

suzeranitate și astfel chiar turcii „ne-au declarat independenți”. Al. Candiano-Popescu s-a adresat apoi deputaților având ferma convingere că independența totală constituie cea mai scumpă dorință a românilor întrucât: „Ceea ce este libertatea pentru un om, este independența pentru națiune”. Din motivele menționate, deputatul născut pe meleagurile buzoiene solicita ruperea imediată a legăturilor de vasalitate față de Poarta Otomană deoarece „a sosit acel timp astăzi”. Al. Candiano-Popescu consideră că momentul intrării României în luptă nu mai putea fi amânat deoarece „în fața insultelor ce ni s-au aruncat în scris prin circulările Porții, în fața bombardării Calafatului, în fața jefuirii Bechetului, în fața bombardării Olteniței m-aș crede trădător către țara mea când cu armele în mână nu aș apăra drepturile și independența României”⁹. La reluarea dezbaterilor parlamentare, un grup masiv de deputați liberali radicali în frunte cu An. Stolojan, Al. Candiano-Popescu, Emil Costinescu, George Mârzescu, Grigore Vulturescu și M. Constantinescu a propus spre aprobare o moțiune. Documentul scotea în evidență faptul că luându-se în considerare că „Turcia, prin declarațiunile și actele sale de agresiune contra României, a rupt singură vechile legături ce ne uneau cu dâșii, și s-a pus în stare de răzbel față de statul român”. Adunarea națională declara, totodată că țara noastră ca stat de sine stătător, are dreptul la o viață proprie a sa, și are deplină încredere că guvernul „va lucra și de aici înainte cu patriotismul și cu bărbăția pe care le reclamă și situațiunea”. Astfel Camera „constatând ruperea legăturilor cu Turcia și primind rășbelul declara că, România ca stat de sine stătător are dreptul la o viață proprie a sa”¹⁰. În același timp un alt grup format din 17 deputați liberali și fracționiști având în frunte pe P. Grădișteanu a propus o moțiune prin care urma să fie aprobată politica externă a guvernului dar nu se avea în vedere nici un fel de recomandări în ceea ce privește proclamarea independenței, ori a stării de război cu Poarta Otomană. Au urmat apoi ample discuții, care nu au avut nici o finalitate deși au luat cuvântul nu mai puțin de 17 oratori. În aceste condiții, un grup de parlamentari liberali alcătuit din deputații: An. Stolojan, P. Grădișteanu, G. Mârzescu, Al. Candiano-Popescu, a propus participanților discutarea și aprobarea unei noi moțiuni. Ea scotea în evidență, că „Turcia a rupt singură vechile legături ce ne uneau cu dânsa, și s-a pus în stare de răzbel cu statul român.” Documentul preciza apoi că „Adunarea Națională recunoaște starea de rășbel ce este creată României prin însuși Cabinetul otoman; aprobă atitudinea Guvernului față de agresiune; se rezeamă pe sentimentul de dreptate al marilor puteri garante care de la Tratatul de la Paris au luat sub scutul lor dezvoltarea individualității politice a României având deplină încredere în energia și patriotismul guvernului”. Moțiunea autorizează cabinetul condus de I.C. Brătianu să întreprindă toate măsurile necesare „spre a se apăra și să iasă cu o pozițiune politică bine definită și națiunea de sine

⁹ „Dezbaterile Adunării Deputaților” (în continuare se va cita „D.A.D.”), sesiunea extraordinară 1877, nr. 109, Ședința din 29 aprilie 1877, p. 3237-3238.

¹⁰ Idem, nr. 110, Ședința din 3 aprilie 1877, p. 3262; vezi și Paraschiva Căncea, Mircea Iosa, Apostol Stan (coord.), *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare din România până la 1918*, București, 1983, p. 235.

stătătoare să poată îndeplini misiunea sa istorică¹¹. Noua moțiune era mai echilibrată, mai concisă, căci insera și ideea proclamării independenței. Din aceste motive ea a obținut o majoritate confortabilă în Camera Deputaților: 58 de voturi pentru, 29 contra, 5 abțineri¹². A doua zi Senatul a votat aceeași moțiune cu 36 de voturi pentru, 7 contra și o abținere¹³.

În paralel, Al. Candiano-Popescu a propus în numele său și al unui grup de deputați alcătuit din: G. Missail, P. Ghica, V.A. Urechia ș.a., în ședința adunării Deputaților din 28 aprilie/10 mai 1877, instituirea unei decorații militare. Aceasta a fost denumită inițial „Credința” de Parlament, dar ulterior s-a revenit la „Steaua României”. Candiano-Popescu a propus ca ea să fie acordată numai ostașilor „pentru a se recompensa serviciile militare în caz de răzbel”¹⁴. Deputații s-au pronunțat însă în favoarea acordării ei și civililor.

Evenimentele se precipitau. Ministrul de externe Mihail Kogălniceanu a rostit celebrele cuvinte în Parlament „Suntem independenți, suntem o națiune de sine stătătoare”. În aceste condiții Al. Candiano-Popescu a cerut în Camera Deputaților încorporarea în rândurile forțelor armate deși ca membru al Parlamentului era scutit de obligația încorporării. El era hotărât să apere cu arma în mână independența țării¹⁵. De aceea a trimis o telegramă generalului Alexandru Cernat, ministrul de Război în care preciza: „În împrejurările grave în care se găsește țara solicit onoarea de a mă pune la dispoziția Comandamentului corpului oștirii din Otenia spre a mi se încredința funcția ce credeți că o merit.”¹⁶.

Demersurile întreprinse de Candiano-Popescu au fost încununate de succes întrucât revenirea sa în rândurile armatei române a fost aprobată de autoritățile guvernamentale. La 6 iunie 1877 având gradul de maior el a primit comanda Batalionului 2 Vânători din Regimentul 5 de linie, aparținând Diviziei a IV-a română. El s-a evidențiat în timpul asaltului final pentru cucerirea redutei Grivița. Al. Candiano-Popescu și-a îndemnat subordonații în majoritate prahoveni, să lupte vitejește „pentru ca lumea să vadă că suntem vrednici de strămoșii noștri, suntem adevărați oșteni ai unei țări ce luptă pentru apărarea căminelor patriei și neatârarea sa.

De moarte să nu vă sfiiți soldați - le spunea ofițerul patriot - Pentru mine e o fericire de a muri astăzi că mă bat pentru țară, pentru lege, pentru iubitul nostru Domnitor ce este înalta noastră căpetenie(...).

Voi soldați ai Batalionului 2 de Vânători ați fost cei dintâi în timp de război (...).

¹¹ „D.A.D.”, Sesiunea extraordinară 1877, nr. 110, Ședința din 29 aprilie 1877, p. 3258; vezi și Constantin Bacalbașa, *Bucureștii de altă dată, vol.I (1871-1877)*, ediție Aristița și Tiberiu Avramescu, București, 1987, p. 237.

¹² *Ibidem*; P. Căncea, M. Iosa, A. Stan (coord.), *op. cit.*, p. 237.

¹³ „Dezbaterile Senatului”, Sesiunea extraordinară 1877, nr. 128, ședința din 30 aprilie 1877, p. 3708.

¹⁴ „D.A.D.”, Sesiunea parlamentară 1877, nr. 119, ședința din 28 aprilie /10 mai 1877, p. 3229; vezi și nr. 120, ședința din 29 mai/ 10 mai 1877, p. 3493.

¹⁵ *Idem*, nr. 109, ședința din 29 aprilie 1877, p. 3258.

¹⁶ Ion Bălan, *Contribuții privind activitatea de om politic a lui Al. Candiano-Popescu*, în „Anuar de științe istorice”, Ploiești, vol.III/1996, p. 147-148.

Murind vom trăi în aducerea aminte a neamului nostru, căruia îi vom asigura viață prin sângele ce vom vărsa, vom fi răsplătiți și cinstiți de țară”¹⁷.

Cuvintele simple, dar mobilizatoare ale maiorului Al. Candiano-Popescu au avut un efect pozitiv asupra ostașilor din subordine, care, plini de în suflețire, s-au aruncat cu avânt în iureșul bătăliei. Descriind înverșunarea cu care luptau vânătorii români, colonelul G. Boteanu arăta în memoriile sale că spre reduta Grivița I înaintau Batalionul 2 vânători, urmat la 100 de metri de un alt batalion din Regimentul 16 dorobanți comandat de căpitanul Codreanu, în dreapta avansa un alt batalion din Regimentul 5 de linie, iar la stânga se mai afla un batalion din Regimentul 14 Dorobanți. Aceste trupe erau protejate „de focul bateriilor care trăgeau pe deasupra”¹⁸ inamicul rezista cu îndârjire, fiind favorizat de terenul foarte alunecos și de ploaia ce nu mai contenea. Martor al evenimentelor medicul Gheorghe Sabin, pe atunci student la facultatea de medicină în București și înrolat voluntar în Ambulanța Diviziei 11 română, scria, după patru decenii și jumătate, în memoriile sale următoarele: „Ziua de 30 august, era o zi posomorâtă... ploaia de dimineață, nouri groși și umezeala aerului măreau tristețea acestei zile. Suferințele răniților și strigătele de durere ale celor învinși, îngreună cu totul atmosfera, care părea că este înăbușitoare pentru toți”¹⁹.

Cu toate aceste dificultăți potrivit colonelului G. Boteanu „trupele înaintau fără șovăire, ofițerii cu sabia trasă, mergeau pe o linie înaintea soldaților sărind peste cadavrele celor ce îi precedau, lăsând altele în urmă, dar strângând rândurile neconținut. (...).

Turcii se apărau cu disperare; creasta redutei era acoperită de infanterie, cu arme cu repetiție, care împreună cu trupele din șanțurile exterioare făceau un foc de patru rânduri.

O sută de metri ne mai despărțeau de fort.

Maiorul Candiano în linia trilariorilor, îmbărbăta zadarnic sfărâmurile trupeii sale, batalionul era decimat.

Ultimul atac s-a dat noaptea pentru a crea panică și derută în rândurile inamicului. Colonelul Boteanu scria mai departe: „Rușii ne trimiseră în ajutor două batalioane. Acestea, protejate de umbrele nopții și de atacul reînnoit al trupelor române aduse panică în trupele de apărare și le sili să părăsească fortul. La ora 4 dimineață sosește în sprijinul românilor un regiment de dorobanți.”

Pierderile noastre au fost însă enorme. Același martor ocular înfățișa situația tristă de pe teatrul de luptă astfel: „A doua zi vizitai câmpul de bătălie acoperit încă de cadavre, de arme, coifuri, de toate categoriile. Nu puteam călca pe pălăriile vânătorilor noștri. Intrați în Grivița și văzui numai fețe livide de neodihnă și de nemâncare (...)”²⁰.

Un alt participant la evenimente, căpitanul Gheorghe Damian elogia într-o lucrare cu caracter memorialistic, publicată după două decenii, faptele de viteză ale oștenilor Batalionului 2 Vânători condus de maiorul Candiano-Popescu în felul

¹⁷ General Al. Candiano-Popescu, *Războiul neațărnării. Istoria critică. Asaltul și luarea redutei Grivița*, București, 1919, p. 15-16.

¹⁸ Colonel G. Boteanu, *Cartea mea*, București, 1897, p. 133-154.

¹⁹ Dr. Gheorghe Sabin, *Amintiri din războiul independenței*, București, 1912, p. 97.

²⁰ Colonel. G. Boteanu, *op. cit.*, p.133-154.

următor: „Soldații din Batalionul al doilea de vânători regroupându-se cu aceia din batalioanele din Regimentele al 14-lea și al 16-lea de dorobanți și al 5-lea de linie se azvârliră încă odată pe redută.”

Trupele române ațâțate și mai mult de îndemnul mai presus de orice laudă al ofițerilor cu cuvintele „Nu vă lăsați băieți că vin muscali să ia reduta și ne fac de rușine” strigară într-un glas acești viteji și se reped pentru a treia oară dinspre apus, pe când rușii vin dinspre răsărit. Și batalioanele rusești și batalioanele românești fură respinse. Noaptea târziu, la al patrulea atac apărarea inamică a cedat. Căpitanul Gheorghe Damian avea să descrie cu real talent acest moment istoric: „În sfârșit trupele noastre în frunte cu maiorul Candiano-Popescu intră în redută. O luptă înverșunată piept la piept se petrece atunci luând parte și batalioanele rusești, care atacaseră și ele partea de miazănoapte a redutei. Turcii scapă cu fuga și învâlmășeală și înfrângerea îi silește să lase în mâinile noastre trei tunuri și un steag, pe care-l cucerii luptând cu port-drapelul și cu cei ce-l apărau soldatul Grigore Ion ajutat de sergentul Stan Gheorghe și de caporalul Niță Vasile câteș trei din Batalionul al doilea de vânători. Acestea fură trofee biruinței răsplata strălucitei purtări a soldaților noștri”²¹. În adevăr soldații români au dovedit eroism și spirit de sacrificiu. Relevând acest lucru, sergentul Ștefan Gheorghe afirma în memoriile sale publicate după un deceniu și jumătate că: „înainte de atac colonelul Candiano ceruse promisiunea că vor merge tot înainte. Nici un pas înapoi.

Vânătorii și-au ținut cuvântul dat colonelului Candiano precum și tunarii și-au ținut promisiunea către colonelul Dunca.

Onoare lor”.

Memorialistul cerea ostașilor care au supraviețuit crâncenei înclăștări să transmită urmașilor faptele lor eroice pentru ca acestea să nu fie uitate de generațiile viitoare: „Duceți-vă băieți pe la casele voastre! Spuneți părinților și copiilor voștri și la toată suflarea isprăvile voastre. Ca din neam în neam să se ducă vestea despre vitejia românească”²².

Ziarul „Dorobanțul”, care apărea în București scria, la mijlocul lunii noiembrie 1877, cu mândrie: „Când lupta atinse apogeul soldatul Grigore Ioan, din al doilea (batalion n.n) de vânători pentru gloria țării sale, cucerește cu cel mai mare curaj drapelul inamicului (...) În învâlmășeala ce se produse în redută, ochii de vultur ai soldatului au putut zări trei oameni care căutau să scape cu fuga, ducând odată cu ei și drapelul redutei cucerite de către vânătorii și dorobanții români. Un astfel de trofeu nu putea să-i scape voinicului, ei au dat morții pe cei trei vrășmași care apărau drapelul și puteau să-l închine țării”²³. Pentru fapta lor curajoasă, cei trei ostași au fost recompensați cu înaltul ordin „Steaua României”.

Eroismul soldaților noștri era evidențiat și de corespondenții de presă străini. Unul dintre aceștia, rusul V. I. Nemirovici Dancenco consemna la 4 septembrie 1877:

²¹ Căpitan Gheorghe Dimian, *Istoria războiului ruso-româno-turc din 1877-1878*, București, 1898, p. 68-69.

²² St. Georgescu, *Memorii din timpul războiului pentru independență 1877-1878*, București, 1891, p. 87.

²³ „Dorobanțul”, București, I, nr. 1, din 15/27 noiembrie 1877, p. 1.

„Maiorul român Alex. Candiano-Popescu, membru al Parlamentului și doctor în drept, comandantului Batalionului 2 de trăgători români și fostul președinte al Republicii Ploiești în timpul revoluției, este un brunet frumos, ars de soare și cu o figură energică, în ciuda staturii sale scunde. Acum este la București unde este purtat în triumf. Este logic, este eroul zilei”²⁴.

Al. Candiano-Popescu, împreună cu sergentul Stan Gheorghe, caporalul Niță Vasile și soldatul Grigore Ion s-au deplasat la București pentru a preda steagul la Arsenalul armatei. Martor al evenimentelor, ziaristul C. Bacalbașa descrie în memoriile sale frumoasa solemnitatea astfel: „La ora 3 d.a. (steagul n.n.) a plecat de la Cotroceni a trecut pe șoseaua Francmasonilor (azi strada Ștefan Furtună n.n.), calea Târgoviștei, Podul Mogoșoaiei și strada Mihai Vodă.

Pe întregul parcurs, populația Capitalei era în picioare. Pe unde trecea drapelul cu bravi săi cuceritori, era o furtună de urale și strigăte de „Trăiască!”. De pe la ferestre, lumea arunca cu flori, cu mici drapele tricolore... etc.

Seara a fost la Teatrul Național o reprezentație festivă. Sala gema de un public care exaltează de entuziasm. După imnuri și cuvântări ocazionale apar pe scenă eroii care au cucerit steagul.

Toată sala e în picioare și muzica cântă imnul național. Aclamațiile vuiesc ca o furtună”²⁵.

Cucerirea redutei Grivița I a fost salută de autoritățile militare române. În Ordinul de Zi, lansat la Poradim în 5 septembrie 1877, prințul Carol arată că „în ziua de 30 august 1877 virtutea voastră a încununat cu victorie steagurile române. Regimentul al 14-lea de dorobanți și Batalionul al 2-lea de vânători împreună cu trei batalioane din glorioasa armată imperială rusă au luat din mâinile inamicului reduta ce apăra cu atâta înverșunare și un drapel și trei tunuri au fost cucerite de trupele noastre”. Suveranul ordona ca aceste frumoase trofee să fie trimise în capitala țării „și a se păstra ca o veșnică dovadă a vitejiei armatei românești. Drapelul se va așeza deocamdată în Arsenal (...) iar tunurile luate de la vrășmaș, două se vor așeza de ambele părți ale statuii lui Mihai Viteazul. Umbra măreții a gloriosului domn va vedea astfel că oștenii români au rămas până astăzi fii ai eroilor de la Călugăreni. Cel de-al treilea tun se va așeza în fața marelui corp de gardă de la Palatul Domnesc pentru a fi pururea pentru brava noastră armată un glorios exemplu de imitat”²⁶.

Faptele de arme ale ostașilor români la Grivița au fost elogiuate și de Țarul Alexandru al II-lea într-o telegramă expediată la 5/17 septembrie 1877, din Coorni Studen, domnitorului Carol. Împăratul Rusiei sublinia că: „Trupele române, reunite cu cele ale armatei mele și puse sub comanda Alteței Voastre Serenisime, au dat dovadă în zilele de 30 august/11 septembrie și 31 august/12 septembrie de un curaj eroic, luptând sub unul din cele mai nimicitoare focuri ale inamicului. Dorind să consacru

²⁴ Nichita Adăniloie, Matei Ionescu, Traian Lungu (coord.), *Pagini din lupta poporului român pentru independență națională (Documente și texte social politice)*, București, 1967, p. 349, doc. 309.

²⁵ C. Bacalbașa, *op. cit.*, p. 260; Alături de steag au fost aduse și tunurile luate de la turci („Românul”, XXI, din 13 septembrie 1877, p. 816; „România Liberă”, București, I, nr. 98, din 11 septembrie 1877, p. 2:3).

²⁶ „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 205, din 11/23 septembrie 1877; vezi și N. Adăniloie, M. Ionescu, Traian Lungu, (coord.), *op. cit.*, p.209, doc. 188.

amintirea acestei frății de arme, am conferit Alteței Voastre ordinul „Sfântul Gheorghe” clasa a III-a, ale cărei însemne vi le trimit”²⁷.

Cucerirea redutei Grivița I a fost însă scump plătită de ostașii români. Căpitanul Gheorghe Damian indică faptul că Divizia a IV-a a pierdut 27 de ofițeri și 1300 de soldați răniți și morți²⁸. Pierderile Batalionului comandat de maiorul Al. Candiano-Popescu au fost și ele considerabile. Căpitanul de origine bănățeană Moise Grozea, din Statul Major al Diviziei a IV-a scria soției sale, la 31 august/12 septembrie 1877, informând-o că: „Pierderile noastre în oameni și ofițeri sunt enorme; Ca să vă puteți face o idee despre pierderile suferite vă expui din pierderile Batalionului 2 vânători care nu sunt până acum cunoscute: 350 răniți și morți din 700 de oameni”²⁹. Numărul mare al morților și răniților se explică atât prin rezistența înverșunată a inamicului, dar și prin dotarea precară a armatei române. Renumitul apel al ministrului român de externe Mihail Kogălniceanu s-a bucurat de un larg ecou. Odată cu închiderea la 20 noiembrie 1877 a listelor de subscripție s-a adunat suma de 139417 lei și 3 bani cu mult superioară celei necesare cumpărării a 2000 de puști moderne model american Peabody-Martini³⁰.

De menționat că în Batalionul 2 de vânători Regimentul 5 de Linie se aflau pe lângă Moise Grozea și alți voluntari ardeleni și bănățeni. Încă din 28 aprilie 1877, animat de un fierbinte patriotism, asistentul de farmacie A. Hențianu a părăsit satul natal Râșca, aflat pe valea Crișului, și a trecut Carpații în România liberă. Aici s-a înrolat voluntar în forțele militare române, fiind repartizat cu gradul de caporal avut în armata austro-ungară la batalionul comandat de maiorul Al. Candiano-Popescu. La 30 august el a luat parte la crâncena înclăștare de la Grivița, unde a fost rănit³¹.

Izbânda strălucită de la Grivița, la care și-au adus contribuția și voluntarii ardeleni, a avut ecouri favorabile în teritoriul intracarpatic. Impresionat de eroismul ostașilor români pe câmpurile de război din sudul Dunării, ziarul „Gazeta Transilvaniei”, care apărea la Brașov scria cu nedisimulată bucurie: „Victoria de la Grivița a făcut să lucească paloșul strămoșilor iarăși în vechea splendoare (...). Bucuria pe care trebuie să o simțim asupra strălucitelor victorii ale stindardului român, care primul a fost plantat pe șanțurile inamice de la Grivița ne tulbură astăzi numai prin știrile ce ne sosesc despre pierderile enorme ce le-au suferit bravele batalioane române”. Succesele strălucite ale trupelor române constituiau în adevăr motive de satisfacție. Totuși renumita gazetă brașoveană scria mai departe cu vădită îngrijorare: „Corespondentul nostru din București ne expune cu cuvinte destul de convingătoare cât de mari sunt încă trebuințele societății „Crucii Roșii” și cât de mult poate astăzi

²⁷ *Ibidem*, p. 209-210, doc. 189.

²⁸ Căpitan Gh. Dimian, *op. cit.*, p. 69.

²⁹ Valeriu Râpeanu (editor), *Societatea românească la 1877. Memorii ale unor luptători*, București, 1977, p. 277; vezi detalii la: Sextil Pușcariu, *Douăzeci de scrisori ale lui Moise Grozea din Războiul de la 1877*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, Cluj, IV/1926-1927, p. 229-244.

³⁰ Cf. Gabriel Cocora, *Pentru libertate și unitate. Studii, articole și documente de istorie buzoiană*, București, 1983, p. 97.

³¹ Liviu Maior (editor), *Transilvania și războiul pentru independență (1877-1878)*, Cluj-Napoca, 1977, p. 33.

folosi și cel mai mic ajutor dat spre alinarea durerilor celor ce au căzut pe câmpul de onoare”³².

Pe frontul de război din sudul Dunării s-au remarcat și alți militari buzoieni. Locotenentul Nicolaie Cloian Cătănescu din Regimentul 8 Călărași a fost rănit în sângeroasa confruntare de la Vidin și a murit apoi într-un spital militar din Turnu Măgurele³³. De asemenea, maiorul Ioan Murgescu, născut în orașul Buzău era în anul 1877 comandantul flotei române de la Dunăre. Aflat la bordul șalupei torpiloare „Rândunica”, bravul ofițer s-a remarcat în atacul din noaptea de 13/25-14/26 mai 1877 alături de alte trei nave similare rusești asupra monitorului otoman „Hivzi Rahman” una dintre cele mai mari și mai moderne nave cuirasate turcești din cadrul flotei fluviale, care a fost scufundată³⁴. Maiorul I. Murgescu, ajuns mai târziu viceamiral, a fost citat prin înalt ordin de zi pe armată pentru calitățile sale ostășești și a primit înaltul ordin militar rus „Sfântul Vladimir” cu spade³⁵.

La rândul lor, ostașii Regimentului 8 Dorobanți Buzău înființat în anul 1876 s-au acoperit de glorie în luptele de la Grivița și în zona Gorni-Dubnic la 12/24 octombrie 1877. Inamicul a fost înfrânt și s-a văzut nevoit să se retragă. Victoriile soldaților și ofițerilor buzoieni au fost însă scump plătite, întrucât 13 militari au căzut pe câmpul de luptă, iar alți 34 de ostași inclusiv comandantul regimentului, colonelul Ștefan Șişman au fost răniți³⁶.

Buzoienii au cinstit cum se cuvine memoria celor care s-au jertfit pentru independența României. În memoria ostașilor români căzuți în vederea cuceririi cetății Grivița a fost organizat la 8 septembrie 1877 un parastas și s-a oficiat o slujbă de pomenire în prezența notabilităților orașului și a familiilor celor căzuți³⁷.

Al. Candiano-Popescu nu a fost deci singurul erou, dar a fost cel mai cunoscut. Aprecierile superiorilor erau elogioase. Colonelul Alexandru Anghelescu, comandantul sau ierarhic îl descria în ordinul de zi, ca un om curajos, viteaz, care „nu era nevoit să vină la armată (...), această conduită este mai mult decât meritorie. Maiorul Candiano-Popescu a dat probe de abnegație și de devotament fără margini”³⁸. Ofițerul și omul politic de origine buzoiană, a demonstrat astfel un înalt spirit patriotic, vitejie și curaj pe câmpul de război.

³² *Ibidem*, p. 176-177, doc. LXIV; vezi și „Gazeta Transilvaniei”, Brașov, an XL, nr. 70, din 8/20 septembrie 1877, p. 1.

³³ *Locotenentul Nicolae Caloian Cătănescu*, în „Războiul”, București, I, nr. 148, din 18 decembrie 1877, p. 1.

³⁴ Eugeniu Botez, Nicolae Kirîțescu (locotenenți), *Războiul pe Dunăre, vol. I. Operațiunile fluviale și maritime ale războiului din 1877-1878*, București, 1904, p. 61-63.

³⁵ Documente privind istoria României. Războiul pentru independență (în continuare se va cita D.I.R.-R.I.), vol. III, București, 1952, p. 499-500; vezi și Nicolae Bârdeanu, Dan Nicolaescu, *Contribuții la istoria marinei române, vol.I. Din cele mai vechi timpuri până la 1918*, București, 1979, p. 180-181.

³⁶ *Lupta de la Gorny-Dubnik*, în „Telegraful”, București, VII, nr. 1667, din 2 noiembrie 1877, p. 2-3; D.I.R.-R.I., vol.VI (1 septembrie – 15 octombrie 1877), București, 1953, p. 633.Colonel Alexandru Dimitrie Sturdza, Căpitan Emanoil Manolescu Chiraculea, Frederic Titus Mayer, *Atacul de la Gorny Dubnik (12/24 X 1877).Studiu critic*, București, 1915, *passim*.

³⁷ C. I. Stan, Acțiuni ale buzoienilor în sprijinul războiului pentru cucerirea independenței de stat a României (1877-1878), în „Mousaios”, VI/2001, p. 251.

³⁸ V. Nicolescu, Gh. Petcu, *op. cit.*, p. 148-149.

La rândul său, generalul Alexandru Cernat, comandantul trupelor române de operații l-a propus, în data de 3 septembrie 1877, pe maiorul Al. Candiano-Popescu pentru avansarea la gradul de locotenent-colonel. În telegrama expediată imediat comandantului suprem al armatei române, domnitorul Carol, generalul Cernat sublinia: „Maiorul Candiano-Popescu din miliție a fost (citat n.n.) la ordinea de zi a armatei pentru eroica conduită ce a avut conducând Batalionul 2 de vânători la asaltul redutei Grivița în două rânduri consecutive”. Documentul reiterea: „Pentru a recompensa asemenea fapte săvârșite mai cu seamă de un ofițer milițian care singur, de bunăvoie s-a oferit să conducă acel batalion la lupte (...) rog pe Măria Voastră să binevoiți a-l înainta la gradul de locotenent-colonel în miliție ca ajutor al comandantului milițienilor din Divizia a IV-a teritorială”³⁹.

Al. Candiano-Popescu a primit gradul de locotenent-colonel în data de 15 octombrie 1877. El a fost de asemenea decorat pentru faptele sale de arme cu numeroase ordine și medalii românești „Steaua României” în grad de ofițer, „Virtutea Militară” de aur, „Crucea Treceții Dunării”, medalia „Apărătorii Independenței” precum și renumitul ordin militar rus „Crucea Sfântu-Gheorghe”.

La sfârșitul lunii ianuarie 1877, Al. Candiano-Popescu care între timp părăsise teatrul de operațiuni din Balcani, ia drumul Petrogradului în calitate de curier personal al prințului Carol. De aici se îndreaptă spre Tiflis, cartierul general al marelui duce Mihail Nicolaevici, fratele țarului și comandantului suprem al trupelor ruse din Asia. Cordonul „Steaua României”, și medalia „Virtutea Militară” de aur⁴⁰ au fost decorațiile de pe pieptul trimisului român alături de „Crucea Sfântul Gheorghe”. Acțiunea lui Candiano-Popescu în Rusia nu și-a atins scopul deoarece nu a reușit să sensibilizeze cercurile politice și militare ruse, care cereau insistent retrocedarea județelor din sudul Basarebiei Cahul, Ismail și Bolgrad aflate sub administrare românească după Congresul de pace de la Paris din 1856. Solul princiar analizează această problemă în memoriile sale arătând: „complexă și delicată chestie și aceea a retrocedării Basarabiei (...) unanimitatea bărbaților din clasele dirigente era atunci (februarie 1878 n.n.) contra retrocedării, cu toate că acum (când autorul își scrie memoriile n.n.) gândesc că Brătianu nu a negociat Basarabia. Kogălniceanu era pentru negociere și printre puținii ce împărtășeau această idee, mă număram și eu. Rosetti era cu furie și cu orbire contra”⁴¹. Totuși viitorul general recunoaște în continuare, că Ion C. Brătianu a mers să viziteze diferite cabinete. Merse la Viena și contele Andrassy îl povățui să nu cedeze în chestiunea Basarabiei arătându-i posibilitățile unui război „Merse la Londra și lordul Bensconfild îi ținu același limbaj. Merse la Berlin și principele Bismark avu cavalerismul să-i vorbească lămurit și să-l lămurească a se pune în relații bune cu Rusia și de a intra în negocieri în ceea ce privește Basarabia”⁴². Marile puteri erau preocupate de împărțirea sferelor de influență și nu aveau intenția să

³⁹ D.I.R.-R.I., vol. VI, p. 42.

⁴⁰ Ion Bălan, *Alexandru Candiano-Popescu teoretician militar*, în „Arhivele Prahovei”, VI/2001, p. 278.

⁴¹ General Al. Candiano-Popescu, *Amintiri din viața-mi*. (Portretul realizat de I. V. Lascăr), vol. I, București, 1944, p. 10.

⁴² *Ibidem*; vezi și I. Bălan, *Al. Candiano-Popescu cronicar al vieții politice românești*, în „Anuar de științe istorice”, Ploiești, vol. IX/1997, p. 295.

sprijine România în această chestiune foarte importantă. Candiano-Popescu recunoaște în memoriile sale că la Congresul de Pace de la Paris din 1878 România a fost „auzită”, dar nu „ascultată”. El consemnează cu nespusă amărăciune următoarele: „În chestiunea Basarabiei vorbiră trimișii României dar nimeni nu îi ascultară. Făgăduielile date de Austria și Englitera s-au spart ca niște bășici de săpun”⁴³.

Ion C. Brătianu l-a numit în vara anului 1878 pe Al. Candiano-Popescu prefect al poliției Capitalei, funcție foarte importantă în epocă, amplificată de agitațiile conservatorilor pentru cucerirea puterii. Viitorul general nu a primit cu satisfacție noua demnitate deoarece dorea să revină pe primul plan al vieții politice. De aceea nu a ezitat să demisioneze după 4 luni din funcție, devenind avocat al statului. Renunță încă odată la magistratură și viața politică, iar la sfârșitul lunii octombrie 1880 se reîncadrează în armată având gradul de locotenent-colonel fiind numit aghiotant regal. Ion C. Brătianu dorea să aibă un om de încredere la Palat. În 1882, Al. Candiano-Popescu este avansat la gradul de colonel. El devine practic dintr-un adversar declarat al monarhiei în tinerețe un slujitor și sprijinitor al acestei instituții fundamentale a statului român.

La Palatul Regal Candiano-Popescu s-a integrat destul de repede. Amintirea războiului pentru cucerirea independenței depline a României îi era încă vie în memorie. Sosit în 1886 ca secretar particular și bibliotecar al Reginei Elisabeta, Robert Sheffer mărturisește în memoriile sale, tipărite recent în limba română, că a fost primit de colonelul Al. Candiano-Popescu „omul mărunțel și gras cu picioarele strâmbe, mă informă că el era „eroul de la Grivița” că adora Franța, că iubea Rusia, că simțea o înclinație irațională pentru persoana mea”. Candiano nu i-a făcut o impresie prea plăcută oaspetelui deoarece acesta scria mai departe: „De fapt, el era unul dintre spionii cu fireturi ai Palatului, un taler cu două fețe, turnând și la rege și la prefectul poliției, eroismul lui căpătase o nouă aplicație”⁴⁴.

Al. Candiano-Popescu s-a familiarizat cu viața de la Curte. El a cunoscut povestea de dragoste dintre Elena Văcărescu și prințul moștenitor Ferdinand fiind împotriva căsătoriei lor. De aceea o acuza în memoriile sale pe domnișoara de onoare a Reginei Elisabeta că „ordonase cu multă viclenie un gol în jurul reginei și al prințului (...). Cu o lună de zile înainte începuse să se șoptească la Palat despre veleitățile ce ar fi să ducă la îndeplinire o asemenea căsătorie”. Aghiotantul regal i-a cerut soției sale să o invite acasă la ei pe Elena Văcărescu. „La întrebările mele ce-i puneam asupra prințului îmi răspunde că e un prost, un ofticos, un urecheat. Mă revoltai contra acestui limbaj și nu crezui ce se șoptea la Palat”⁴⁵. Stratagema a reușit deci pe moment, un adversar fiind înșelat. În cele din urmă însă, proiectata căsătorie a celor doi îndrăgostiți nu a mai avut loc, deși era susținută de Regina Elisabeta, iar logodna se făcuse în secret⁴⁶. Elena Văcărescu a fost trimisă la Paris,

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ Robert Scheffer, *Orient Regal. Cinci ani la curtea României*. Cuvânt înainte de Pamfil Șeicaru, București, 1997, p. 17.

⁴⁵ Al. Candiano-Popescu, *Amintiri din viață-mi*, vol. II, ediție de Constantin Corbu, București, 1999, p. 157.

⁴⁶ Vezi Elena Văcărescu, *Memorial în mod minor*, ediție de Anca Maria Christodorescu, București, 2001, p. 39-40; C. I. Stan, *Regele Ferdinand I. „Întregitorul”*, București, 2003, *passim*.

unde a rămas până la sfârșitul viții, devenind o mare poetă de limbă franceză și o susținătoare a intereselor naționale românești la conferințele de pace de la Paris din anii 1919-1920 și 1946-1947 precum și la alte reuniuni internaționale.

În anul 1892, Al. Candiano-Popescu renunță la funcția de aghiotant regal, iar doi ani mai târziu este avansat la gradul de general de brigadă. El primește mai întâi comanda unei brigăzi de cavalerie, apoi unei divizii în Dobrogea. La două decenii după bătălia pentru cucerirea redutei Grivița, în august 1897, Al. Candiano-Popescu arăta într-o cuvântare ținută la Târgoviște în fața ostașilor diviziei pe care o comanda că „ziua de astăzi este ziua pomenirii morților pe câmpul de luptă ceea ce înseamnă foarte mult, apoi ziua sângeroasei bătălii de la Grivița dată la 30 august, ziua cea mare a biruințelor noastre din Bulgaria și sora cea mai frumoasă a bătăliei de la Călugăreni câștigată tot în luna august”⁴⁷.

În anul 1899, generalul Al. Candiano-Popescu a primit comanda Corpului III Armată, grație calităților sale ostășești. La 25 iunie 1901 s-a stins din viață la Târgoviște în plină putere. Revista „România militară”, în numărul din august 1901, va dedica pagini întregi marelui dispărut omagiindu-i curajul și vitejia în războiul neatârnat: „Schijele și gloanțele turcești de la Grivița n-au putut răpune viața unui viteaz – ursitoarea nu strânsese numele său pe o fărâamă de plumb – și nu i-a fost dat cum și-ar fi dorit el să moară în fruntea soldaților ce-i erau atât de dragi și să închidă ochii privind steagul zdrențuit de gloanțe, fâlfâind mâna pe reduta dușmană.

Dar ursita i-a fost să treacă la viața de veci la Târgoviște, la poalele Mănăstirii Dealului, acolo unde e amintirea de la Călugăreni, acolo unde e slava strămoșească”⁴⁸.

De la Târgoviște, corpul neînsuflit al generalului a fost dus cu trenul la București. În gara din Târgoviște colonelul Ion Cristescu, ajutorul comandantului Regimentului 22 Infanterie Dâmbovița a omagiat personalitatea marelui dispărut.

Trenul a sosit în Gara de Nord în seara zilei de 27 iunie 1901 ore 20,30. Ca urmare a dorinței exprimate de defunct pe patul de moarte s-a format o gardă de onoare, care l-a însoțit pe ultimul drum alcătuită din soldații Batalionului 2 Vânători în fruntea cărora pornise al asaltul Griviței. O companie din acest batalion a venit de la Constanța și a dat onorul în gară la sosirea trenului în Capitală.

Ceremonia religioasă a avut loc la Biserica Sf. Gheorghe din București. Au fost de față militari, oameni politici. Nu a lipsit de la trista festivitate nici sergentul Ion Grigore, cel care luase steagul turcesc la reduta Grivița. Slujba religioasă a fost oficiată de Sfinția Sa Arhiereul Nifon Ploșteanu înconjurat de un sobor de preoți. Biserica devenise neîncăpătoare. „Cu toții – scrie România militară – miniștrii țării, ofițerii, generalii, delegații regimentelor din Corpul II Armată, familia, prietenii și cunoscuții făceau eforturi pentru a arunca cea din urmă privire asupra chipului aceuia care simbolizase vitejia armatei române”.

După terminarea serviciului divin, generalul Achile Comăneanu, comandantul Diviziei a 5-a Infanterie, în calitate de locțiitor al comandantului Corpului II Armată a rostit un emoționant discurs. Vorbitorul a trecut în revistă cariera militară a lui Al.

⁴⁷ General Al. Candiano-Popescu, *Cuvântări ostășești*, București, 1901, p. 48-49.

⁴⁸ *Ceremonia înmormântării generalului Al. Candiano-Popescu – eroul de la Grivița*, București, 1901, p. 31 și urm. (Anexă la revista „România militară”, august 1901).

Candiano-Popescu subliniind: „Cine l-a cunoscut nu poate să-l uite, căci el era adevăratul tip al oșteanului falnic” deoarece era sever, dar drept „avea agerimea și ochiul ostașului născut. Era sobru în traiul lui – viețuia în cazarmă lângă soldații regimentului”. Generalul Comăneanu s-a oprit pe larg asupra participării lui Candiano-Popescu la asaltul redutei Grivița subliniind că toți soldații și ofițerii erau „apucați în amândouă brațele vânjoase ale lui Al. Candiano lipiți de sabia de sabia lui tăioasă și de sufletul lui, înfășurați ca o aureolă de drapelul Batalionului 2 Vânători au pornit la redută.(...).

Mulți turci s-au găsit morți, încremeniți de furia cu care se aruncase legendarii vânători asupra-le: alții încă își păstrau poziția în genunchi cerând iertare de viața lor, iar vânătorii izbiți de toate părțile de schije turcești scriau pe pereții redutei cu vârful baionetelor, istoria țării despre mărirea neamului românesc”⁴⁹.

După aceste momente s-a pornit cortegiul, alcătuit din câteva mii de persoane - militari și civili – îndreptându-se spre Cimitirul Belu unde a fost înhumat în cavoul familiei. Trecea, astfel în eternitate un militar destoinic, un activ și controversat om politic, cu sușuri și coborâșuri în numeroase zig-zag-uri. Se poate reține, totuși, faptul că militarul Al. Candiano-Popescu l-a depășit în valoare pe omul politic.

⁴⁹ *Ibidem*; vezi și I. Bălan, *Ceremonia de înmormântare a generalului Candiano-Popescu*, în „Anuar de științe istorice”, Ploiești, X/2001, p. 256-257.

DIFERITE FAȚETE ALE OMULUI POLITIC
ALEXANDRU MARGHILOMAN
(1854 februarie 9 – 1925 mai 10)

dr. Doina CIOBANU

Membru al unei familii de mari proprietari ce deținea 6.445 ha, în 5 moșii la Buzău și Putineiu, Alexandru, fiul cel mare al Irinei (născută Izvoranu) și al lui Iancu Marghiloman, a continuat în politică tradiția familiei urcând treaptă cu treaptă până la cele mai înalte culmi ale Partidului Conservator, și anume a devenit președintele acestuia în iunie 1914¹.

Ca membru de frunte al partidului a deținut nenumărate funcții ministeriale:

- 23 martie – 11 noiembrie 1888 - Ministrul Justiției;
- 12 noiembrie 1888 – 22 martie 1889 - Ministrul lucrărilor publice;
- 5 noiembrie 1889 – 15 noiembrie 1890 - Ministrul lucrărilor publice;
- 16 noiembrie 1890 – 15 februarie 1891 - Titular la agricultură, industrie și comerț;
- 7 iulie 1900 – 13 februarie 1901 - Ministrul Afacerilor Străine;
- 29 decembrie 1910 – 28 martie 1912 - Ministrul de Interne;
- 14 octombrie 1912 – 13 decembrie 1913 - Ministrul de Finanțe;
- 5 martie 1918 – 24 octombrie 1918 - Președintele Consiliului de Miniștri și Ministru de interne

Pentru a cunoaște personalitatea complexă a viitorului om politic, pentru a înțelege și justifica altitudini și manifestări ce s-au succedat de-a lungul carierei sale nu trebuie neglijate pasiunile și hobbyurile care au înmagazinat timp, energie, bani și imaginație.

Familia Marghiloman în totalitatea ei, ne spune în stilul său neiertător, Constantin Argetoianu „era trup și suflet cu conservatorii... mânată spre boierime, prin snobismul de care suferea”².

Iancu și Irina Marghiloman, dornici de afirmare și de a urca treptele unei „societați mofturoase și din anumite puncte de vedere foarte închisă...”, deschid larg porțile casei lor din strada Biserica Amzei, colț cu strada Luminei, oferind baluri și serate. „Balurile Marghilomanilor erau considerate ca de clasa a II-a și *la houte volee* le boicotau”³ întrucât „îmbogățirea lui Iancu Marghiloman, era prea recentă,

¹ Alexandru Marghiloman, *Note Politice* – 1897 – 1924, vol. I, 1897-1915, București, 1927, p. 223.

² Constantin Argetoianu, *Memorii. Jurnale*, Editura Humanitas, 1991, vol. I, p. 121.

³ *Ibidem*, p. 117.

matrapazlăcurile pe care le săvârșise prea cunoscute – mitocănia lui, în fine guralivă și obositoare, prea aparentă ca să nu facă pe „oamenii nasul subțire să dea înapoi”⁴.

Cei trei frați (ai familiei Marghiloman) s-au remarcat la rândul lor printr-o tinerețe zgomotoasă, toți fiind dornici de afirmare.

Elena Marghiloman urcă treptele tronului pe care filantropia, deșteptăciunea și banii lui tată-său au așezat-o și se va căsători cu Scarlat Ferechide „un adormit”, care nu făcea politică, un magistrul șters care a ajuns până la Casație.

Fratele cel mai mic Mișu Marghiloman „nu prea făcea politică și trăia la Paris, petrecându-și viața între cai și cocote. Ca să nu se supere caii și cocotele din Paris, când s-a declarat zăzania în Partidul Conservator s-a dat de partea lui Filipescu (este vorba de fricțiunile din sânul partidului când s-a desprins și a blamat cu indignare atitudinea lui frate său Alexandru)”⁵.

Fratele cel mai mare, Alexandru în tinerețe era „preocupat aproape numai de cotilivane și de cai de curse”, mai târziu încheie o căsătorie princiară cu Eliza Știrbei, astfel caracterizată de C. C. Giurescu: „nu era ceea ce se cheamă o femeie frumoasă: avea însă remarcabilă inteligență și o cultură deosebită; vorbea foarte bine nu numai franceza, dar și engleza. Ținea la țară, dar în ipostaza ei de urmasă de domnitor și de soție de prim-ministru”. Eliza nu s-a putut înțelege cu primul său soț „care punea mult preț pe formă, sub toate raporturile, atât de mult încât putea să exaspereze pe cei din jur. Era singurul om care își despărțea părul cu cărare nu numai în față, spre frunte și în creștetul capului, dar și în spate, spre ceafă. Îmbrăcat impecabil, cu haine de cea mai bună calitate – rufăria și-o spăla și călca la Londra – călătorea întotdeauna însoțit de un fecior... Înalt, voinic, cu un început de favoriți, tăiați oblic și tunși scurt, pășea măsurat, nici prea repede, nici prea încet, făcea impresia unui om sigur pe sine...Cafeaua o bea înmulțită cu rom; de aici a și rămas denumirea de *Marghiloman*, pentru o asemenea cafea (după cum tortul cu ciocolată, vârstat cu cremă verde de fistic, i se spunea *Take Ionescu*, ca și gulerul scrobit cu colțuri larg răsfrânte)”. Când s-a despărțit de Alexandru Marghiloman, Eliza, viitoarea soție a marelui liberal I. I. C. Brătianu, a avut un cuvânt dur de caracterizare „La acest om, totul e fals, afară de argintărie”. Cuvânt exagerat totuși, spune în continuare C. C. Giurescu, deoarece avea și însușiri. „Era un om bun debater parlamentar, vorbea cu pricepere, fără să aibă talentul, însă, al lui Take Ionescu (Gură de aur) sau al lui Titu Maiorescu. A fost criticat uneori cu înverșunare pentru faptul că a format guvernul din 1918 care a semnat tratatul de la București. Trebuie să recunoaștem acum în perspectiva istorică și privind lucrurile cu obiectivitate, că Marghiloman a acceptat atunci un rol de sacrificiu”⁶.

Același rol de sacrificiu îi atribuie și Duca în *Memorii*. „Dacă Marghiloman ar fi înțeles la ce se mărginea rolul lui, acest rol de sacrificiu într-un interes superior de Stat ar fi putut fi un rol demn de recunoștință națională”⁷. Dar, spune Duca. „Cei ce au crezut că Marghiloman a fost un om politic s-au înșelat. Marghiloman a fost un

⁴ *Ibidem*, p. 121.

⁵ *Ibidem*, p. 121.

⁶ C. C. Giurescu, *Amintiri*, București, 1976, p. 120-122.

⁷ I. G. Duca, *Memorii*, vol. IV, Ed. Machiavelli, București, 1994, p. 94.

avocat, un mare avocat, poate cel mai mare avocat al acestei țări. Ca să pledeze o cauză era neîntrecut. Dacă ar fi fost sărac, dacă ar fi trebuit să-și câștige existența ar fi avut la bară o situație superioară tuturor colegilor săi și în genere pentru baroul român, pentru strălucirea oratoriei juridice, bogăția lui Marghiloman ar fi fost o reală pagubă. Dealtminteri, după întoarcerea de la Paris, de la studii, a practicat avocatura câțiva ani și succesul său a fost fără seamăn. Din nenorocire însă ambiția sa personală, vanitatea unui părinte îmbogățit, mentalitatea mediului social în care trăia l-au sustras de la vocația sa firească și l-au îndrumat spre cariera politică pentru care nu avea de fapt însușirile cuvenite”⁸.

Personalitatea și pasiunile sale pentru cai, mașini și un trai plin de lux și confort s-a bucurat de renume în epocă. Avea „un incorigibil temperament de jucător”⁹. Jocul ocupa un loc însemnat în toată organizarea traiului său. Cel puțin câteva ore le consacra el în fiecare zi jocului. Juca acasă după dejun cu intimii săi dacă n-ar fi fost decât „table” sau „alma”, juca după prânz la Club „pocker” sau „maus”, oricât de ocupat ar fi fost la Cameră sau la Minister și oricât de grave ar fi fost problemele de ordinea zilei.

Juca săptămâni întregi la hipodrom sau pe toate câmpurile de curse din Franța. Și tot așa juca și în politică, punea totul pe o carte și dacă pierdea, cu patimă cu încăpățănare și cu speranță în câștig, reîncepea. Avea dealtminteri însușirile tipice ale marelui jucător, îndrăzneț la atac, necruțător la câștig, neșovăielnic la pagubă”¹⁰.

Regina Maria în *Povestea vieții mele* îi acordă câteva pasaje: „Alexandru Marghiloman era omul elegant al partidului, bine îmbrăcat, zâmbitor, apropiat și plăcut în purtare. Era bogat, ținea cai de curse și avea o casă întocmită cu belșug. Îi plăcea să primească și primiriile lui dovedeau o largă risipă și oarecare dorință de uimire. Relațiile noastre înfățișau pentru mine latura plăcută și ușoară a vieții; la el politica părea de mai mică însemnătate decât câștigătorii derbiului, decât Parisul „lumea în care se petrece” și decât elegantele modei.

În locuința lui de vară de lângă Buzău, soția lui născută Știrbei... îl ajutase să întocmească o prea frumoasă grădină. Tot acolo își avea herghelia. Ne plăcea foarte mult să mergem la vila Albatros; ne aduceam aminte de viața în țările străine, îmi plăceau caii și prețuiam mult căpșunile cultivate precum și frumoșii trandafiri care deosebeau casa lor. O zi petrecută la vila lui Marghiloman era totdeauna o zi plăcută și Marghiloman ne făcea să uităm cu totul că era ministru”¹¹. Pasiunea sa pentru cai era atât de mare încât cartea de vizită era formată dintr-o reprezentare artistică a două potcoave și o cravașă. Iar numele reședinței sale de la Buzău, vila Albatros, poartă numele calului său favorit, participant la nenumărate derbiuri.

Adesea însă crea îngrijorarea reginei, „fiind un om curtenitor și plăcut”, continuă regina, „cu purtări lingușitoare și vorbă convingătoare, mă simțeam totdeauna neliniștită când era închis singur cu regele căci simțeam că va ști să adoarmă bănuielele lui cu graiul lui fermecător și să „potolească” hapul amar într-așa chip încât

⁸ *Ibidem*, p. 99.

⁹ *Ibidem*, p. 101.

¹⁰ *Idem*.

¹¹ Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, vol. III, București, 1991, p. 443.

regele să nu-și dea seama de concesiile dezastruoase care urmau¹². Personalitatea contradictorie a lui Marghiloman, doctor în drept la 25 de ani, ministru la 29 de ani, plin de succese până la 60 de ani și în declinul total după aceasta, personalitatea celui care spunea „Eu am intrat în politică bogat și am sfârșit sărac, dar cu mâinile curate”. I. G. Duca încerca s-o justifice și astfel: „ceea ce era uimitor, ceea ce desăvârșește paradoxul e că din manifestațiunile oratorice ale lui Marghiloman se desprinde o atmosferă de înaltă intelectualitate. Or, el avea o cultură generală din cele mai mediocre. Primise, ce e drept, o serioasă cultură juridică, dar cultura literară, cultura artistică îi lipseau cu desăvârșire. Mai întâi nu citea Vara la Karlssbad, când își făcea cura și se plictisea, citea Mușchetarii lui Dumas sau vreun roman de senzație. Cred că nu exagerez dacă zic că adesea săptămâni întregi lecturile lui se mărgineau la ziarul de curse francez *Le Jockey*, pe care dealtminteri uneori îl citea cu ostentație chiar pe banca sa de deputat în vechea Cameră de pe Dealul Mitropoliei. Se documenta în cele mai multe probleme din convorbiri cu unii și cu alții. Prindea din zbor chestiunile și le explica pe urmă mai bine decât cei ce i le expuseseră și le studiaseră cu de-amănuntul. Deși foarte bogat, în viața lui n-a cumpărat un tablou și îndeobște avea o suverană nepăsare pentru obiectele de artă din orice epocă și de orice proveniență. Într-un târziu, muzica a avut pare-se darul să-l atragă, deși demnitarul pretind că mai mult din „snobism” decât din adevăratul imbold al sufletului său”¹³.

Dar cel mai expresiv și complex este prezentată personalitatea lui Marghiloman de N. Iorga astfel: „elegantul Marghiloman, care scotea fraze întregi, de o perfectă tăietură, din impecabilul plastron al cămășii sale (că) oaspetele Parisului oraș; care singur putea satisface cerințele acestui fiu de mare proprietar patriarhal și descendent de simpli răzeși buzoieni (că) arbitrul rafinărilor, Patronul modern, dar cu alt lustru decât acesta, era în fond un om de treabă, sensibil la orice atenție, deși rău de gură și rău de scris, ca orice membru al mahalalei noastre politice și, înainte de toate, o ființă trăind exclusiv pentru putere, pe care a-l chema însemna a-l avea, a-l avea complet, cu tot ce poate da devotamentul momentan al unui „câine fidel de la picioarele tronului cum lui însuși i-a plăcut să se numească mai târziu”¹⁴.

¹² *Ibidem*, vol. IV, p. 443.

¹³ I. G. Duca, *op. cit.*, p. 97.

¹⁴ Nicolae Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, Editura Minerva, București, 1972, p. 518.

EPIDEMIA DE HOLERĂ (1913) **STUDIU DE CAZ: BUZĂU - GORJ**

Elena GHEORGHE

Ultimul an de dinaintea declanșării primului război mondial nu a fost deloc liniștit. Vuietul mării furtuni, ce urma să răzcolească în profunzime lumea și valorile ei, se întetea în zona Balcanilor. Pentru Vechiul Regat, anul 1913 a fost unul de mărire, dar și de decadentă, de speranțe, dar și de deziluzii. Important este că, cel puțin în anumite domenii, românii au învățat lecția și au luat măsurile adecvate.

Declanșarea celui de al doilea război balcanic, la 29 iunie 1913, a determinat implicarea militară a României. La 3 iulie armata a primit ordin de mobilizare și trupele române, după 36 ani, treceau din nou Dunărea spre sud¹. Operațiunile militare au fost un succes, Bulgaria capitulând și acceptând tratative de pace. Pacea de la București, deși a marcat sfârșitul acestui conflict, a anunțat uriașul carnagiu declanșat în vara anului 1914.

Implicarea României în acest război, nu a avut doar urmări pozitive. Armata și autoritățile românești au fost luate prin surprindere de un inamic nevăzut și foarte periculos - holera. Constantin Argetoianu, în memoriile sale, semnalează, primul caz de holeră la Vrața, la 7 iulie 1913, la o bătrână bulgăroaică, „aflată într-o casă mizerabilă”. În aceeași locuință erau cazați și militarii din Regimentul 3 Olt. Deși mai mulți medici cu experiență au confirmat cazul, în primele ore, autoritățile militare nu au luat măsurile necesare prevenirii unei eventuale epidemii pentru că informațiile oficiale venite de la București spuneau că nu există holeră în Bulgaria². Pentru a complica și mai mult lucrurile, medicii militari nu aveau la dispoziție nici un antiseptic necesar în combaterea holerei³. Generalul Vasile Rudeanu a cunoscut și el efectele holerei. În campania din 1913, având gradul de locotenent-colonel și comandant al Divizionului 2 Independent de Obuziere Ușoare din compunerea Corpului II Armată, a fost nevoit să se lupte mai degrabă cu holera, decât cu inamicul. Dar, ca urmare a măsurilor preventive și a grijii permanente a comandanților de baterii, holera nu a făcut aici decât două victime⁴.

Din păcate, nu doar trupele aflate în Bulgaria au fost atinse de holeră. Întorși în țară, după terminarea campaniei militare, multor soldați nu li s-a făcut un control medical adecvat, răspândind astfel holera.

Orașul Buzău nu a suferit în mod direct în urma epidemiei de holeră. Pentru că posibilitatea ca aceasta să apară și aici nu era deloc exclusă, autoritățile locale au fost

¹ Zorin Zamfir, Jean Banciu, *Primul război mondial*, București, 1995, p. 31.

² C. Argetoianu, *Pentru cei de mâine, amintiri din vremea celor de ieri*, București, 1991, p. 29.

³ *Ibidem*, p. 31.

⁴ Gen. V. Rudeanu, *Memorii din timp de pace și război*, București, 1989, p. 93.

nevoite să ia anumite măsuri. Situația era oarecum ușurată, pentru că începând cu primăvara anului 1913, primarul Iancu Demetriad a trecut la curățenia și igienizarea orașului. În linii mari, Buzăul își rezolvase problemele importante de igienă; ea trebuia menținută, iar populația educată în spiritul păstrării acesteia, fie ea igienă publică sau privată.

Astfel, în ianuarie 1913 primarul Iancu Demetriad a emis o ordonanță, în conformitate cu articolele 58 și 59 din Legea de Organizare a Comunelor Urbane, prin care a interzis locuirea în casele nou construite, până când pereții acestora nu sunt complet uscați⁵. Există obiceiul ca, imediat după construirea unei case, indiferent dacă pereții erau uscați sau nu, ea să fie locuită. Acest „rău obicei” era periculos pentru că pereții emanau vapori de apă în cantitate mare și astfel locatarii se puteau îmbolnăvi de boli grave. Poate pentru prima dată, un primar al Buzăului era categoric în respectarea unor norme sanitare, care nu făceau altceva decât să „asigure sănătatea cetățenilor”.

Igiena alimentelor și comercializarea acestora într-un mod civilizat, devine și pentru negustorii buzoieni un lucru obișnuit. Fără un control serios din partea autorităților locale, vechile obiceiuri sunt parțial reluate. Cel care a semnalat că măcelarii buzoieni dovedeau puțină bunăvoință în respectarea curățeniei localurilor de debit sau chiar a lor personală a fost Șeful Serviciului Sanitar al orașului Buzău, medicul Vernescu. La 15 mai 1913, într-un lung memoriu, prezenta situația primarului I. Demetriad, arătând că în aproape toate orașele Regatului măcelarii dau dovadă de o respectare mai atentă a obligațiilor ce le revin și respectă mult mai strict normele de igienă. Este prezentat exemplul orașului Focșani, unde „măcelarii nu se simt împovărați sau persecutați dacă în timpul tăierii, hainele lor din toate zilele, sunt ferite a se murdări, calfele fiind îmbrăcate cu șorțuri și bluze anume făcute. De asemenea, nu găsesc de prisos transportul cărnurilor în căruțe, al căror coș e căptușit cu tablă zincată și cărnurile acoperite cu pânză...Măcelarii, patroni și calfele lor sunt permanent îmbrăcați în timpul vânzării cu bluze și șorțuri, la toți de aceeași culoare și întotdeauna curate”⁶. La Focșani comerțul era unul civilizat, iar Hala era sistematizată. „Brânzeturile și derivatele laptelui se vând în capul Halei, în gherete curate. În urmă vine secția cărnurilor de vacă, după care urmează aceea a cărnei de oaie și miei, iar la urmă secția cărnurilor de râmător. În timpul vânzării, domnește o adevărată ordine, măcelarii fiind de aproape supravegheați de un comisar, cu cancelaria în mijlocul Halei, unde se găsesc instalate cântare, pentru verificarea la cerere a greutateii cărnurilor ce se debitează în Hală...Curățenia generală a Halei se face zilnic, imediat după terminarea vânzării, iar cărnurile și toate produsele alimentare se acoperă cu pânze curate”⁷.

Acest model de respectare a curățeniei și igienei putea fi ușor aplicat și la Buzău. Iancu Demetriad a înțeles acest lucru și imediat a cerut autorităților din subordine să pună în aplicare cele menționate de medicul veterinar Vernescu. Mai mult, două zile mai târziu, edilul vine cu o nouă ordonanță care cere tuturor

⁵ Arh. Naț. Buzău, *Fond Primăria oraș Buzău*, dosar 2/1913, f. 1.

⁶ *Ibidem*, f. 8.

⁷ *Idem*.

comercianților și negustorilor păstrarea anumitor condiții igienice. Astfel birturile de clasa a I-a erau obligate să aibă „răcitoare sistematice” pentru conservarea alimentelor perisabile, dulapuri pentru păstrarea ustensilelor de bucătărie, a serviciilor de masă și a tuturor obiectelor de menaj. Toate alimentele perisabile precum laptele dulce fiert, untul proaspăt, smântâna, brânza de vacă, etc. trebuiau păstrate în gheață, dar aceasta nu trebuia pusă direct peste alimente. Preparatele din carne sau pește, cum ar fi pastrama, cârnații, sardelele sărate, peștele sărat, trebuiau păstrate în cutii, butoaie, galantare și acoperite cu capace de pânză pentru a împiedica pătrunderea prafului și a muștelor. Cănille cu care se serveau băuturi în cârciumi, berării sau cafenele, se păstrau curate în dulapuri sau cutii închise și spălate bine înainte de a fi folosite. Era interzisă vânzarea ambulantă a oricărei substanțe sau produs alimentar⁸.

La sugestia medicului Vernescu, primarul I. Demetriad a stabilit noi condiții de lucru ale măcelarilor și calfelor. Calfele erau obligate să poarte în permanență bluze și șorțuri de protecție. Nu era scuzată nepurtarea acestora pe motiv că erau date la spălat. Transportul cărnii de la abator în piețe sau magazine era permis doar în vehicule destinate acestui scop, curate și bine întreținute. Ele trebuiau să aibă un coș din tablă zincată sau galvanizată în care se transporta carnea. Pentru o mai bună protecție, coșurile trebuiau prevăzute cu capace din pânză. Vanzătorii din carne din piețele orașului erau obligați să aibă uluci de scândură, căptușite cu tablă, unde urma să se scurgă sângele de la animalele tăiate și expuse la vânzare. Toți măcelarii din Hale erau obligați să-și țină gheretele închiriate în cea mai desăvârșită curățenie. Mesele trebuiau îmbrăcate în tablă zincată, pentru a împiedica scurgerea și pătrunderea sângelui în scândură. În timpul vânzării, măcelarii și calfele lor erau obligați să poarte bluze și șorțuri curate, identice la toți, un fel de uniformă, realizate din pânză trainică și rezistentă la murdărie⁹.

Pentru a reglementa comercializarea laptelui a fost emisă ordonanța Nr. 1.474 din 11 martie 1913. Se menționa aici că există obiceiul ca „laptele care se vinde în oraș de către locuitorii de la țară este adus în sticle astupate cu coceni de porumb, de cele mai multe ori murdari, plini de pământ sau înnegriți de timp în loc de plută, iar cei care cumpără lapte îi încearcă calitatea punând sticla la gură și gustând din el”¹⁰. În felul acesta, posibilitatea transmiterii unor boli contagioase ca tuberculoza și sifilisul era foarte mare. Pentru a stopa această situație, cei care vindeau acest produs în piață erau obligați să astupe sticlele cu dopuri din plută „fixate printr-o banderolă de control a serviciului veterinar local”. Prin această hotărâre, calitatea laptelui era garantată și se împiedica gustarea acestuia de fiecare cumpărător¹¹.

Toate aceste inițiative, luate cu câteva luni înainte de epidemia de holeră, s-au dovedit de mare utilitate. Comportamentul comercianților a fost îndreptat cu mult timp înainte de această încercare. Holera este o boală a „mâinilor murdare”, care apare acolo unde igiena nu este respectată. Adoptarea acestor măsuri demonstrează că autoritățile locale percep la adevărata valoare importanța respectării curățeniei și

⁸ *Ibidem*, f. 7.

⁹ *Ibidem*, f. 10.

¹⁰ *Ibidem*, f. 5.

¹¹ *Idem*.

igienei publice și private. Dacă nu material, cel puțin ca mentalitate medicina preventivă românească evolua în paralel cu mentalitatea oamenilor de rând.

Începutul anului 1913 a adus și o nouă ordonanță ce avea în vedere o mai bună funcționare a serviciului de salubritate prin abonamente, recent înființat de primărie. În preambulul acesteia, primarul I. Demetriad arăta că acest serviciu a fost înființat „pentru a menține o bună stare igienică a orașului”. Serviciul prin abonamente era obligatoriu atât pentru stabilimentele publice și industriale, cât și pentru proprietățile particulare. Era interzisă aruncarea gunoaielor de la case, prăvălii, hoteluri, hanuri pe străzi sau în piețele publice. Fiecare abonat era obligat să construiască o „hazna de lături”, după indicațiile date de Serviciul Tehnic Comunal și să se doteze cu vase de lemn sau metal pentru depozitarea gunoaielor¹². De la particulari gunoaiile erau ridicate de două ori pe săptămână, iar de la celelalte instituții de trei ori. Dacă abonatul solicita, se putea interveni de mai multe ori săptămânal. Abonamentul pentru acest serviciu se plătea anticipat, la Serviciul de Percepere Comunal, pe o jumătate de an, sau chiar pe un an întreg¹³.

Aceste măsuri au fost luate la 9 februarie 1913, cu câteva luni înainte de declanșarea epidemiei de holeră. Tocmai acest lucru este semnificativ. În timpul epidemiei, serviciile comunale erau organizate; existau reglementari clare referitoare la menținerea curățeniei, intrate în vigoare de mult timp și lumea începuse să se obișnuiască. Oamenii nu au trebuit să iasă prea mult din rutina zilnică. A fost nevoie doar de o respectare mai atentă a regulamentelor de igienă. De aceea, măsurile luate în timpul epidemiei de holeră de către autoritățile locale au fost mai mult administrative decât medicale.

La 16 august 1913, Primăria urbei Buzău lua primele măsuri pentru evitarea epidemiei de holeră. Prin ordonanța nr. 4.825, toți locuitorii orașului erau obligați să vopsească cu lapte de var trotuarul din fața casei, gunoaiile din fiecare curte trebuiau strânse și arse. Toate cotețele de păsări și animale urmau să fie „spoit” cu var; în fiecare „hasna” se turna zilnic creolină, iar în lipsa acesteia lapte de var. Primăvara cerea tuturor localurilor de alimentație publică să conserve cât mai bine alimentele, acestea să fie mereu acoperite cu pânză albă și foarte curată. Apa folosită pentru „consumațiunea publicului în restaurante, cofetării sau cârciumi trebuia fiartă și răcită în vase de porțelan, curate și bine acoperite”¹⁴.

Alte măsuri au fost luate trei zile mai târziu, pe 19 august. Printr-o nouă ordonanță - Nr. 4871 – li se impunea buzoienilor noi măsuri de igienă. Astfel, toți proprietarii de locuri virane din Buzău erau obligați ca în decurs de 48 de ore să-și împrejmuiască terenurile. Locuitorii orașului erau chemați să-și curețe curțile de gunoaie. Din cauza pericolului reprezentat de epidemia de holeră, Primăria a luat măsura reducerii programului cafenelelor, teatrelor, berăriilor sau restaurantelor. Grădinile publice, teatrele de varietăți și berăriile trebuiau să închidă la ora 24¹⁵.

¹² *Ibidem*, f. 3.

¹³ *Idem*.

¹⁴ *Ibidem*, f. 15.

¹⁵ *Ibidem*, f. 16.

Singurele măsuri în privința respectării igienei alimentare au fost luate pe 23 august 1913. Primăria interzicea prepararea conservelor din pești nespintecați. Era oprită aducerea în oraș a acestui tip de pește, dar și comercializarea lui¹⁶. Această măsură, oarecum în premieră, a fost luată în paralel cu aceia care interzicea introducerea cuburilor de gheață în băuturile răcoritoare; înainte de vânzare, ele trebuiau răcite în vase speciale.

Toate aceste măsuri energice au ferit orașul de epidemia de holeră. Deși la Buzău au murit oameni din cauza holerei, nici unul nu s-a îmbolnăvit aici. Toți au fost soldați care au participat la campania militară din sudul Dunării. Ei au fost internați sub strictă supraveghere medicală, astfel că epidemia nu s-a extins și asupra locuitorilor orașului.

Buzăul a fost însă un caz fericit. În alte orașe din vechiul Regat, lucrurile nu au mers la fel de bine, mai ales în zonele limitrofe Dunării. Aici, măsurile energice luate de medici au fost contracarate fie de ignoranța unor autorități, fie de indisciplina altora. Cu asemenea probleme s-au confruntat medicii primari din județul Gorj.

La 4 august 1913, aproximativ 150 de soldați din Regimentul 18 Infanterie Gorj, veniți din Bulgaria, au fost demobilizați și trimiși acasă fără a fi ținuti sub observație medicală și fără a se înștiința autoritățile sanitare din județ. Aflând cu totul întâmplător despre această situație, pe 5 august, doctorul Cruceanu, medicul orașului Târgu-Jiu, a raportat evenimentul Direcției Generale a Serviciului Sanitar prin telegrama Nr. 163, solicitând autorităților centrale să-l informeze din timp de venirea trupelor și cărușilor din Bulgaria pentru a-i putea supraveghea medical și instala într-un centru construit în afara orașului. Era solicitat și ajutorul armatei pentru a se realiza cordoanele sanitare necesare. În finalul telegramei autoritățile superioare erau întreabate dacă ofițerii și subofițerii veniți din Bulgaria puteau fi lăsați liberi prin oraș sau la familii, prezentându-se doar în primele cinci zile la controlul medical¹⁷. Răspunsul a venit de la București în aceeași zi, „vor fi puși sub observație medicală și ofițerii”. Cu aceeași telegramă, Nr. 41.112, doctorul Cruceanu era informat că s-a intervenit la Ministerul de Război pentru a se lua măsurile necesare¹⁸.

Din păcate, conducerea armatei române și oficialitățile de la Ministerul de Război nu au intervenit cu suficientă energie, trupele trecând Dunărea spre garnizoanele lor fără a respecta regulile sanitare. La 12 august 1913, prefectul jud. Gorj, Vasile Popescu, raporta situația prin telegrama Nr. 5.955, arătând că și căruțele venite de peste fluviu parcurgeau satele fără să fie controlate de medici¹⁹. Imediat, Direcția Generală a Serviciului Sanitar a trimis această informație Ministerului de Război, pentru ca acesta să intervină²⁰.

Dar nici acum armata română nu a reacționat rapid. Dimpotrivă situația se complică, când, în seara zilei de 16 august 1913 prefectul Gorjului trimite la Direcția

¹⁶ *Ibidem*, f. 17.

¹⁷ Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Ministerul de Interne, Direcția Generală a Serviciului Sanitar, dosar 19 / 1913, f. 4.

¹⁸ *Ibidem*, f. 5.

¹⁹ *Ibidem*, f. 11.

²⁰ *Ibidem*, f. 10.

Generală a serviciului Sanitar o telegramă „Extra Urgentă” prin care informa că a doua zi o coloană din Regimentul 5 artilerie, ajunsă în gara Filiaș, urma să parcurgă, pe jos, distanța până la Târgu Jiu, traversând astfel tot județul. Pentru transportul acestor soldați s-au asigurat mai multe trenuri, luându-se, astfel, toate măsurile sanitare impuse de epidemia de holeră. De aceea, s-a cerut oprirea tuturor elementelor din această unitate militară în gara Filiaș, deplasarea lor cu trenul și luarea de măsuri împotriva celor care arătau nesupunere²¹. Încă o dată, Direcția Generală a Serviciului Sanitar a informat Ministerul de Război, cu telegrama Nr.43687 din 17 august, de insubordonarea acestor militari²². Și încă o dată, autoritățile militare nu s-au putut impune trupelor. În dimineața zilei de 17 august 1913, prefectul Vasile Popoescu, cu telegrama „Extra Urgentă” Nr. 51.741, informa Direcția Generală a Serviciului Sanitar că, împotriva ordinelor și dispozițiilor date, coloana de 150 soldați, plus cai și chesoane, a plecat de la Filiași spre Târgu Jiu, trecând deja prin câteva sate: La încercarea de a fi opriți „se refuză și voiește a continua drumul [spre] Târgu Jiu, trecând prin inima orașului și numeroase sate populate. Nu se poate lua nici o răspundere de apariția epidemiei față de această procedare. Rog interveniți a se face carantina pe loc și a se confirma prescripțiile sanitare, stabilind responsabilități în caz de aparițiune a epidemiei”²³. În urma acestei intervenții, coloana de soldați a fost oprită în satul Puteanea și ținută 5 zile în carantină, pentru supraveghere medicală.

Nu doar armata crea probleme medicilor; chiar și autoritățile locale, neînțelegând primejdia reprezentată de holeră, îngreuna mult activitatea medicală. La 11 august 1913, doctorul Cruceanu raporta la București că primăria orașului Târgu Jiu refuza să pună la dispoziția serviciului sanitar, pentru izolarea presupușilor holerici, a câtorva barăci folosite pentru târgul săptămânal. Primăria nu dorea nici construirea altora, motivând lipsa resurselor financiare. O soluție văzută de doctorul Cruceanu era aceea ca armata să pună la dispoziția Serviciului sanitar corturi mari și construirea unor barăci cu banii Ministerului de Război²⁴. La această solicitare conducerea Direcției Generale a Serviciului Sanitar a cerut ministrului de interne, la 12 august 1913, să ordone primarului din Târgu Jiu punerea la dispoziția serviciului sanitar a barăcilor solicitate²⁵.

O nouă problemă a apărut la 9 august, când un sergent din Regimentul 18 Infanterie Gorj a sosit la Târgu Jiu, direct de pe front, dintr-o unitate puternic afectată de holeră. Pe 10 august, doctorul Cruceanu a raportat această situație la București, arătând că sergentul Nicolae Barbovici a fost luat sub supraveghere medicală, dar nu poate să-l izoleze din cauza lipsei actelor necesare pentru izolări individuale²⁶. Chiar și în cazuri de criză, iată că birocrația rămâne puternică !

La 16 august 1913, primarul orașului Târgu-Jiu, C. I. Kliniceanu, printr-o telegramă trimisă ministrului de interne, arăta că a refuzat punerea la dispoziția

²¹ *Ibidem*, f. 17, 18.

²² *Ibidem*, f. 19.

²³ *Ibidem*, f. 14.

²⁴ *Ibidem*, f. 8.

²⁵ *Ibidem*, f. 9.

²⁶ *Ibidem*, f. 12.

Serviciului Sanitar a barăcilor solicitate pentru că acestea se află în raza oraşului, populaţia putându-se îmbolnăvi datorită existenţei acestui spital improvizat. Dacă, însă, medicul Cruceanu garanta personal pentru sănătatea oraşului, primăria putea accepta împrumutarea barăcilor²⁷. Primăria, din cauza închiderii târgului săptămânal care aducea venituri importante, din cauza mobilizării şi a crizei financiare, nu dispunea de fondurile necesare pentru construirea celor 3 barăci solicitate de doctorul Cruceanu. De aceea, solicita aceste fonduri din creditele destinate combaterii epidemiei de holeră²⁸.

Răspunsul de la Bucureşti a venit a doua zi, pe 17 august, când primarul Kliniceanu a fost informat că va primi suma de 1.000 lei pentru construirea barăcilor. Până la venirea banilor se putea începe lucrări de amenajare²⁹.

O soluţie neaşteptată a venit din partea medicului primar al spitalului din Târgu Jiu, doctorul Hasmaş. Acesta, la 20 august 1913, a telegrafiat de urgenţă la Bucureşti, la Direcţia Generală a Serviciului Sanitar, arătând că spitalul era plin cu bolnavi de febră tifoidă, dezinterie, maladii acute accidentale sau contagioase şi în plus era amplasat în mijlocul oraşului. De aceea, nu putea să servească ca izolator. Soluţia era închirierea unui local, la marginea oraşului, pentru suma de 400 lei³⁰. Chiar în aceeaşi zi a venit confirmarea de la Bucureşti şi suma de 500 lei, din care 400 lei pentru închirierea localului şi 100 lei pentru angajarea unui agent medical special care să supravegheze bolnavii de holeră şi să le pregătească hrana³¹.

Tot pe 20 august, cu o telegramă foarte urgentă, Nr. 53.283, prefectul Vasile Popescu cerea permisiunea ca soldaţii aflaţi în carantină să se poată spăla în râul Jiu pentru că băile regimentelor sunt insuficiente³². Sesizând pericolul pentru sănătatea publică, creat de o asemenea situaţie, conducerea Direcţiei Generale a Serviciului Sanitar a telegrafiat imediat la Târgu Jiu, interzicând categoric spălatul rufelor şi scăldatul soldaţilor în râul Jiu³³.

Pe 21 august 1913, situaţia se înrăutăţeşte. După ce Batalionul 3 Infanterie-rezervă Gorj şi Regimentul 18 Infanterie Gorj aflate în carantină de 5 zile au fost eliberate, apar două noi cazuri de holeră la compania a X-a din Regimentul 18 şi la Compania a III-a din Batalionul I Infanterie Rezervă Gorj în a 5-a zi de carantină. În urma precizărilor cerute de doctorul Cruceanu de la Bucureşti s-a ordonat intrarea în carantină pe 5 zile a Companiilor X şi III³⁴.

Din telegrama cu Nr.54191 trimisă de prefectul Vasile Popescu Direcţiei Generale a Serviciului Sanitar aflăm despre un caz grav de încălcare a disciplinei militare. Astfel, pe 23 august când medicii civili s-au deplasat la unitatea comandată de căpitanul H. Bădescu pentru a lua măsuri de izolare au descoperit că acesta lipsea, fiind plecat cu automobilul în judeţ; a mai fost identificat şi un plutonier, un oarecare

²⁷ *Ibidem*, f. 20.

²⁸ *Ibidem*, f. 21.

²⁹ *Ibidem*, f. 23.

³⁰ *Ibidem*, f. 24.

³¹ *Ibidem*, f. 25.

³² *Ibidem*, f. 26.

³³ *Ibidem*, f. 27.

³⁴ *Ibidem*, f. 28, 29, 30, 31.

Georgescu, care noaptea părăsea cazarma și se deplasa la Târgu Jiu. Se cereau „măsurî urgente și severe, contrariu, ne găsim în absolută imposibilitate de a mai lua vreo măsură”³⁵.

La 26 august 1913, doctorul Cruceanu cerea instrucțiuni de la București pentru că în aceeași zi Compania a I-a din Batalionul 2 Infanterie Rezervă Gorj sosise în oraș. Respectiva unitate a fost reținută în carantină la poligonul de tir - Craiova. Fiecare militar avea un bilet individual de sănătate elaborat de laboratorul de igienă Craiova, secția militară. Compania mai avea și un proces verbal, eliberat de medicul primar al orașului Craiova, care confirma starea de sănătate a militarilor din componența sa. Având aceste documente medicale acești militari au cerut doctorului Cruceanu să nu mai facă încă o dată carantină³⁶. Răspunsul venit imediat de la București a fost: „Pot fi liberi a intra în garnizoană”³⁷.

Cu toate eforturile depuse de serviciul sanitar, holera s-a întins și în rândul populației civile. Pentru supravegherea eficientă a cazurilor suspecte, medicul primar al județului Gorj, doctorul Spiru, trebuia să se deplaseze zilnic în județ. La 29 august 1913, în două comune - Bulești și Glodeni - se confirmase holera. Era nevoie de o intervenție rapidă și de o supraveghere zilnică a celor două comune. Pentru că automobilul Serviciului Tehnic din Prefectura județului Gorj era stricat, doctorul Spiru a cerut aprobarea Bucureștiului pentru a închiria, în contul Direcției Generale a Serviciului Sanitar, automobile, cu ajutorul cărora să viziteze locurile considerate atinse de epidemia de holeră³⁸. Acest demers a fost aprobat a doua zi³⁹. Și în zilele următoare doctorul Spiru a fost nevoit să recurgă la automobile închiriate din cauza refuzului inginerului șef al Serviciului Tehnic de a i-l pune la dispoziție.

În ziua de 31 august 1913, holera se declanșează în comuna Bărbătești, făcând o primă victimă - Maria D. Vlăduțoiu. Pentru că pericolul era foarte mare, doctorul Spiru a luat măsuri energice, detașând pe unul din medicii spitalului județean - doctorul Petrescu - în comună. Mai bine de 20 de persoane, suspecte de holeră, au fost izolate în școală. Prefectura a fost rugată să trimită de urgență 5000 kg de var și 50 de soldați pentru crearea unui cordon sanitar⁴⁰. În aceeași zi, cu telegrama Nr.57687, inginerul Drogu, din partea Directorului General al C.F.R., informa Ministerul de Interne că în comuna Bărbătești au izbucnit 2 cazuri de holeră. Pentru că în această localitate se găsea o gară C.F.R., s-a luat decizia ca din această stație să nu se mai emită bilete de călătorie. Autoritățile sanitare au izolat atât comuna, cât și stația C.F.R., cerând să nu se mai emită bilete de călătorie pe timp nelimitat, fiind întrerupt și transportul de mărfuri. Aceste măsuri au fost însă respinse de conducerea C.F.R.-ului. Pentru că stația Bărbătești era folosită de C.F.R. și pentru alte necesități ale sale și pentru că locuitorii din alte comune luau trenul din această stație, șeful gării de aici a primit ordin să nu execute măsurile cerute de Serviciu Sanitar. Direcția Generală a

³⁵ *Ibidem*, f. 34.

³⁶ *Ibidem*, f. 36.

³⁷ *Ibidem*, f. 37.

³⁸ *Ibidem*, f. 38.

³⁹ *Ibidem*, f. 39.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 42.

C.F.R. a cerut Ministerului de Interne să izoleze doar comuna, iar pentru stație să se ia alte măsuri de poliția sanitară⁴¹. Ministerul de Interne a considerat că nu trebuie stânjenit traficul C.F.R. și de aceea, la 1 septembrie, a ordonat doctorului Spiru să adopte toate măsurile preventive în gară, dar să nu întrerupă traficul de călători și de marfă⁴². A doua zi, doctorul Spiru informa că a oprit doar circulația locuitorilor din Bărbătești spre gara C.F.R., printr-un cordon militar postat în spatele gării⁴³.

În plină epidemie de holeră, când intervenția rapidă a medicilor era decisivă, acest lucru era împiedicat din lipsa unui mijloc rapid de transport. Deși ministrul lucrărilor publice a ordonat de mai multe ori inginerului șef al județului Gorj să pună la dispoziția Serviciului Sanitar automobilul din dotare, acesta a refuzat în mod sistematic să facă acest lucru. În fața unei asemenea atitudini, prefectul Vasile Popescu și doctorul Spiru au telegrafiat, la 5 septembrie, Ministerului Lucrărilor Publice cerând intervenția urgentă a acestuia⁴⁴. Pentru că medicul primar al spitalului din Târgu Jiu a reușit să închirieze o clădire, nu a mai fost nevoie de construirea unor noi barăci. De aceea, la 6 septembrie, doctorul Cruceanu informa Bucureștiul că nu mai are nevoie de fondurile pentru această construcție și că, începând din 16 august a fost singurul medic care a tratat bolnavii de holeră existenți pe raza orașului⁴⁵. În urma refuzului sistematic din partea inginerului șef al județului de a pune automobilul la dispoziția Serviciului Sanitar și în urma altor plângeri adresate forurilor superioare de către autoritățile orașului Târgu Jiu, în cele din urmă la 18 septembrie, exasperați, cei de la București I-au cerut doctorului Spiru să închirieze un automobil cu ziua⁴⁶.

La 30 septembrie 1913, doctorul Spiru a anunțat că în comunele atinse de holeră - Bibești, Gura Văii, Vicșani și Bărbătești - nu au mai apărut cazuri noi, populația fiind imunizată prin folosirea vaccinului antiholeric. În această situație, măsurile pentru combaterea epidemiei au fost ridicate⁴⁷. Printr-un nou raport, la 3 noiembrie 1913, autoritățile de la București erau informate că în ultimele 15 zile nu au mai apărut cazuri de holeră în județul Gorj⁴⁸.

Epidemia de holeră din 1913 a pus în evidență progresul făcut de România în domeniul medical, dar și în respectarea normelor de igienă publică și privată. Măsurile luate de autorități și mai ales de medici au făcut ca această epidemie să fie localizată și eradicată în câteva săptămâni. Deși au existat multe disfuncționalități și multe autorități au tratat cu superficialitate acest pericol, meritul pentru oprirea epidemiei revine în primul rând medicilor Serviciului Sanitar reorganizat prin legea din 1910.

Buzăul, ca dealtfel multe orașe din Regat, nu a cunoscut epidemia de holeră datorită măsurilor de igienă urbană adoptate din timp de edilii orașului - alimentarea cu apă, servicii de salubritate, etc. - și obișnuința populației de a respecta normele de igienă.

⁴¹ *Ibidem*, f. 44.

⁴² *Ibidem*, f. 48.

⁴³ *Ibidem*, f. 49.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 54-55.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 57.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 62,64,65.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 73.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 89.

CIRCULAȚIA BUNURILOR ȘI A OAMENILOR

Constantin COMAN

A. Comerț, servicii și finanțe

Zonă de răscruce, aici, la Curbura Carpaților, județul Buzău era străbătut de marile artere comerciale ce legau, de la vest la est, Brașovul de Brăila și, de la sud către nord, Muntenia de Moldova. Să mai adăugăm că aici se desfășura sărbătoarea câmpenească a Drăgăiciei, care a devenit, în timp, unul din cele mai importante bălciuri anuale din nord-estul Munteniei. Era firesc ca aceste elemente să rostuiască locurilor buzoiene un destin comercial. Este impresionant numărul de târguri anuale care se țineau în zilele de sărbătoare în localitățile de aici: la Pogoanele- 6, la Padina- 6, la Joseni-3, la Policiori- 9, la Mizil- 4, la Pătârlagele- 6, la Calvini- 6, la Nehoiăș- 4, la Cislău- 7, la Chiojd- 2, la Cănești- 3, etc. Dintre ele se remarcă bălciurile de Sân Petru la Mizil (29 iunie) și de Sf. Ion la Meledic (29 august)¹.

Să adăugăm înființarea oboarelor oficiale pentru comerțul cu cereale și vite la Buzău, Mizil și Pogoanele în conformitate cu ordinul nr. 24.770/1926 al Ministerului Industriei și Comerțului pe locul unor târguri săptămânale care de regulă se țineau joia sau sâmbăta în aceste localități de multă vreme². Negustorii buzoieni păstrau încă organizarea de tip corporatist, prin Sfatul Negustoresc Buzău, constituit încă din 1914 și Sfatul Negustoresc Mizil, înființat ca o secție a celui din Buzău la 25 aprilie 1920. La rândul lor acestea erau afiliate Sfatului Negustoresc Central, cu sediul în București, organizat în baza legii din 22 aprilie 1914³. După datele Camerei de Comerț și Industrie, în 1929 numărul celor care se ocupau cu comerțul era de circa 1.700, la nivel de județ⁴ însă credem că numărul lor era mult mai mare, deoarece în 1926 pentru Colegiul Electoral al Camerei de Comerț și Industrie erau înscriși 2 006 comercianți și meseriași⁵. Numai la Mizil, pe un tabel de protest contra impunerilor fiscale din 1928, erau înscriși 132 de negustori⁶, iar în comunele rurale, reprezentanții breslei comerciale erau în primul rând cârciumarii. La Mărăcineni, în 1919 erau 10 cârciumi ce plăteau o arendă comunei de 1 455 lei⁷, la Măgura tot 10 cârciumari în 1928⁸, iar la

¹ Muzeul Județean Buzău, *Buzău-mică enciclopedie istorică*, Buzău, Ed. Alpha, 2000, p.322.

² Arh. N. R., Dir. Jud. Buzău, fond Primăria oraș Buzău, dos. 8/1926, f. 3.

³ *Ibidem*, fond Sfatul Negustoresc Mizil, dos. 1/1926-1935, f. 21-27.

⁴ *Județul Buzău, Încercare de monografie economică cu Darea de seamă de activitatea Camerei și raport de mersul comerțului și industriei pe anul 1929*, Camera de Comerț și Industrie, Buzău, 1930, p. 8.

⁵ Arh. N. R., Dir. Jud. Buzău, fond Primăria oraș Buzău, dos. 1/1926, f. 1-8.

⁶ *Ibidem*, fond Sfatul Negustoresc Mizil, dos. 1/1926-1935, f. 42.

⁷ *Ibidem*, fond Prefectura județ Buzău, dos. 49/1919, f. 20.

Monteoru erau 7 cârciumari în 1927 ce plăteau o arendă de 16 980 lei⁹. Rolul Sfatului Negustoresc era acela al unui sindicat de breaslă care încerca să apere interesele membrilor săi în raporturile cu autoritățile, intervenind deseori, prin memorii și proteste, contra unor legi ce le lezau interesele ori împotriva comportamentului deseori abuziv al funcționarilor în relațiile cu negustorii mărunți. La Mizil membrii Sfatului Negustoresc plăteau o cotizație de 100 de lei pe lună și susțineau cu 500 de lei pe an apariția ziarului central „Minerva”¹⁰. Aceste organizații rezolvau problemele de înscriere a firmelor pe care le înaintau Camerei de Comerț și Industrie Buzău și se confruntau cu numeroasele ordonanțe ale primăriilor orășenești și comunale privind fixarea prețurilor maxime, în virtutea legii pentru înfrânarea și reprimarea speculei ilicite. Cum nici deverul nu era satisfăcător, numeroși comercianți, îndeosebi de la țară, încălcau o altă lege- cea a repaosului duminical și a orarului de muncă în comerț, intrând astfel în conflict între ei, prin concurență neloială, dar mai ales cu autoritățile. O adresă a Episcopiei Buzăului către Prefectură din 1926 semnală că în unele comune: Bozioru, Nehoiu, Nehoiș, Calvin, Cătina cârciumile erau deschise duminicile și sărbătorile legale. Era oare aceasta un simulacru de lege a prohibiției în România¹¹?

De mare importanță pentru reglementarea activității comerciale în județ va fi înființarea Camerei de Comerț și Industrie la 19 octombrie 1928, care funcționase totuși între 1926- 1927 ca Oficiu al Camerei de Comerț și Industrie Ploiești și, în acest timp, își construise și un local propriu pe strada D-na Neaga din centrul Buzăului. De remarcat și înființarea în 1922 a unei școli superioare de Comerț, care din 1936 își va lua numele de Liceul Comercial de Băieți „Marele Voievod”¹².

A face o evaluare exhaustivă a activității comerciale buzoiene în această perioadă este o întreprindere ce ar necesita cel puțin paginile unei lucrări separate. Pe de o parte, nu avem o statistică sigură a firmelor comerciale care și-au desfășurat activitatea în perioada interbelică și nici a numărului de negustori. Ar trebui o muncă destul de lungă și obositoare în a cerceta toate dosarele fondului arhivistic al Administrației Financiare cu impunerile fiscale anuale și nu este scopul lucrării de față. Pe de altă parte, trebuie a se cerceta numărul anual de falimente și firme ce și-au suspendat activitatea. Cert este că dosarele Sfatului Negustoresc Buzău și Mizil și cele ale Camerei de Comerț și Industrie sunt pline cu cereri de înregistrare de firme ce cuprind toată gama comerțului:

- pielărie și încălțăminte: „La Balon” al lui Max Prifer, „Pielăria Românească”, „La Bica”, „D. Mociornița”.
- coloniale: „La Costea”, „La doi Brazi”, „Lys”, „Frații Dimitriu”.
- galanterie: „Coroana Regală”, „Hora țărănească”.
- manufactură și textile: „N. Bunescu” și „Stan Rizescu”.
- electrice, arme și biciclete: „Aurel și Ștefan Stotzki” care în 1929 au un răsunător faliment de 50 de milioane.

⁸ *Ibidem*, dos. 31/1927, f. 36.

⁹ *Ibidem*, dos. 8/1927, f. 23.

¹⁰ *Ibidem*, fond Sfatul Negustoresc Mizil, dos. 2/ 1926-1934, f. 18.

¹¹ *Ibidem*, fond Prefectura județ Buzău, dos. 17/1926, f. 1-7.

¹² „Buzău. Mică enciclopedie...”, *op. cit.*, p. 326.

- ceasornicărie și giuvaergie: „Leon Bromberg”.

Revoluția industrială aduce și la Buzău o nouă ofertă: aparatele de radio, dar și magazinul de automobile al lui Eugen Ilescu, „Auto-Palace”, care vinde și în rate automobile marca „Ford” și „Citroen” la prețuri între 100- 120 000 lei¹³. Alături de acesta, încă din 1920 funcționa Autogarajul „Fulmen”, proprietate a trei acționari, Ștefan Anghelescu, Emil Teodoru și N. Marinescu, care în 1938 funcționa încă, avându-l proprietar doar pe Ștefan Anghelescu. Avea la început drept obiect de activitate reparațiile auto, dar cu timpul își diversifică gama de servicii oferind spre vânzare automobile, piese de schimb, cauciucuri și chiar combustibil printr-o mică benzinărie cu patru autopompe. Afacerile cu benzină și motorină devin tot mai căutate. Pe strada Carol, colț cu strada C-pt Anastasiu, în 1936 era o mică stație de distribuție ce avea două pompe automate plus un aparat cu aer și apă. Stația era proprietatea lui L. Papanotis fiind amplasată pe un spațiu închiriat de la Primărie pentru care plătea 25.000 lei pe an. Alături de cele două benzinării mai funcționau depozitul de produse petrolifere al Societății „Distribuția”, apoi în Piața Daciei autopompa lui A. Zilermann, în fața farmaciei Setner, precum și depozitul de produse petrolifere al inginerului Alexandru Butucescu, ce avea o capacitate de 258 000 l. Prețul de vânzare la aceste produse, în 1922, ar face să pleznească de ciudă pe oricare șofer contemporan, fiind de doar 10 bani/l¹⁴. În schimb, magazinul de galanterie „Ilie”, avea următoarele prețuri:¹⁵

Articolul	Prețul
ciorapi de damă	44 lei
ciorapi de mătase	56 lei
ciorapi bărbățești	25 – 50 lei
cămăși din poplin	220 lei
cravate	40 lei
chiloți dame	50 lei

Aceste magazine erau concentrate îndeosebi pe strada Târgului, între Piața Daciei și strada Marghiloman, dar și în jurul Pieții Daciei, strada Dna. Neaga, și strada Unirii, lângă biserica Sf. Îngeri. Comerțul orășenesc era practicat de negustori români, dar și de foarte mulți negustori evrei, ce aveau un adevărat monopol în negoțul de ceasornicărie, postavuri, pânzeturi și mărunțișuri¹⁶.

La Mizil, unitățile comerciale, magazine, restaurante, prăvălii, birturi și berării, s-au concentrat de-a lungul șoselei naționale Buzău-Ploiești, care-l taie în două, și în jurul gării. Loc de popas între cele două orașe mari ale Munteniei, Mizilul era de fapt o comună mai mare. Totuși, în 1931, sunt înscrise la Camera de Comerț și Industrie 60 de firme, iar în 1932, întâlnim 57 de comercianți cu certificat de înmatriculare. Cum

¹³ *Ibidem*, p. 341 și „Vocea Buzăului”, an 1929, nr. 37, p. 3.

¹⁴ Arh. N. R., Dir. Jud. Buzău, fond Primăria oraș Buzău, dos. 15/1938, f. 2; dos. 1/1922, f. 4.

¹⁵ „Vocea Buzăului”, an 1929, nr. 17, p. 4.

¹⁶ C. Dumitrescu, „Orașul Buzău. Studiu monografic”, Buzău, Tipografia I. Călinescu, 1926, p. 37.

evidențele nu sunt foarte sigure și clare, credem că numărul lor era cel puțin dublu¹⁷.
Întâlnim și aici firme:

- de pielărie și încălțăminte: „La Elefant”.
- de coloniale: „La Nea Iancu”.
- de băcănie: „La Banciu”.
- de manufactură: „La Bucureșteanu” ori birtul „La Vasile Catrinoiu” sau taverna „Bulevard”, unde se semnala și practicarea jocurilor de noroc¹⁸.

Interesantă este însă o adresă a Sfatului Negustoresc Mizil prin care cerea Direcției Generale a CFR-ului să aprobe oprirea în stația Mizil și a trenurilor rapide internaționale. Răspunsul va fi unul negativ, iar Mizilul a rămas până azi un oraș în care nu opresc trenurile rapide. Oricum, intervenția negustorilor de aici arată că importanța acestui orașel era aceea dată chiar de numele său (mizilic=popas) și viața sa depindea de volumul mărfurilor și persoanelor ce-l tranzitau.

Datorită concurenței acerbe a negustorilor în zonele urbane, erau numeroși negustori ambulanți care încercau să-și desfacă marfa, purtată în căruțe, prin satele din jur¹⁹. Unii dintre ei căutau să înșele sătenii, precum escrocul Nestor Ștefanatos, care în 1929, colindând cu o mașină satele județului și prezentându-se drept reprezentantul unor case de mașini agricole, a încasat de la diferiți țărani sume între 5.000-10.000 lei drept avansuri²⁰.

Buzăul era vestit prin grădinile sale de zarzavat de unde grădinarii „bulgari” aprovizionau cu produsele lor nu numai orașul lor ci și orașele Râmnicu-Sărat, Brăila, Focșani, Slobozia, Ploiești, Brașov, Mizil. Prin 1919, doi dintre acești „sârbi” buzoieni, Tudor Ganciu și Tănase Partal, reclamă poliției jefuirea lor de 750 lei câștigați în urma vânzării de zarzavaturi la Mizil²¹. În Buzău, zarzavaturile se vindeau în Piața de lângă biserica Sf. Îngeri, ce era un loc încă neamenajat, unde era deschisă și hala de carne „Mercur”. Prin 1922 prețurile erau următoarele:²²

Produsul	Prețul	Produsul	Prețul
mere	4 lei/kg	lapte	4 lei/l
pere	4 lei/kg	brânză	8 lei/kg
struguri	4 lei/kg	carne vacă	10 lei/kg
nuci	8 lei/suta	friptură vacă	14 lei/kg
cartofi	2 lei/kg	carne de vițel	12 lei/kg
varză	2 lei/bucata	carne porc	15 lei/kg
morcovi	1 leu/4 bucați	friptură porc	18 lei/kg
țelini	1 leu/2 bucați	slănină porc	28 lei/kg
		osânză porc	32 lei/kg

¹⁷ Arh. N. R., Dir. Jud. Buzău, fond Sfatul Negustoresc Mizil, dos. 1/1930-1934, f. 43-75.

¹⁸ „Acțiunea Buzăului”, din 8 septembrie 1934.

¹⁹ C. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 39.

²⁰ „Vocea Buzăului”, din 19 octombrie 1929.

²¹ Arh. N. R., Dir. Jud. Buzău, fond Prefectura județului Buzău, dos. 33/1919, f. 6.

²² *Ibidem*, fond Primăria orașului Buzău, dos. 1/1922, f. 9.

În cadrul preocupărilor edililor Buzăului de a-i da acestui oraș un aspect urban în 1934 Primăria se va adresa marelui arhitect Duiliu Marcu care va proiecta o modernă piață cu următoarele dotări: hale de carne, de pește, de păsări, pentru alimente, 47 de boxe pentru zarzavat, 3 pentru flori, 13 pentru fructe, chioșc pentru lapte, restaurant și oficiu poștal. Dată în funcțiune în 1935, împreună cu un regulament privind administrația, funcționarea și întreținerea, satisface cu mare greutate și azi nevoile orașului a cărui populație deja este de 5 ori mai mare decât atunci. Însă comerțul cel mare se desfășura în oboarele săptămânale din Buzău, Mizil și Pogoanele, cu cereale și vite. În 1930 numai în oborul din Buzău s-au vândut²³:

Produsul	Cantitatea (în t)	Prețul (în lei/100 kg)
Grâu	880	420-800
Orz	377	280-600
Ovăz	161	280-700
Porumb	1 678	300-800
Secară	75	360-570

În ceea ce privește vânzarea vitelor, iată o situație din anii 1938-1940²⁴:

Anul	Boi și vaci	Cai	Porci	Oi
1938	40.495	7.891	7.070	8.601
1939	38.771	7.012	6.575	9.771
1940	20.678	2.877	3.914	5.807

Comerțul cu vite era dominat de geambașii din comunele Pleșcoi, Mărăcineni și Smeeni, iar în bălciurile Drăgaica, de la Buzău, și Sântă Petru, de la Mizil, se vindeau un număr însemnat. Prețul vitelor în perioada interbelică se stabilea prin tocmeală

²³ „Încercare de monografie...”, *op. cit.*, p. 15.

²⁴ „Monografie..1943”, *op. cit.*, p. 65.

specific orientală, vânzătorul cerând un preț uriaș, ca să aibă de unde „să lase”, iar cumpărătorul un preț cât mai mic. Oricum prin 1929 prețurile erau următoarele, în funcție de calitatea fiecărui exemplar și de situația cererii și ofertei pe piață:

Animale	Prețul
boi	între 4.00 și 12.000 lei
vaci	între 3.000 și 8.000 lei
viței	între 1.200 și 2.000 lei
cai	între 4.000 și 7.000 lei
oi	între 350 și 800 lei

Anul 1929 se anunța, de altfel, un an foarte profitabil, după seceta din anul precedent ce determinase cumpărări masive de cereale din Oltenia și Transilvania. Acum „prăvăliile sunt pline de mușterii și-n zilele de târg nu se mai închid la nămiază... cârciumile fac dever bun, lăutele sună-a veselie și toată lumea cinstește..., dar pe cât a fost de lungă amărăciunea zilelor de lipsă și sărăcie, pe atât de scurtă este bucuria zilelor de belșug și mulțumire... prețurile cerealelor încep să scad și scad, scad mereu până ajung la jumătate și tot nu se oprește scăderea.”²⁵ Așa debuta marea criză economică ce va devasta viața economică a întregii lumi. Efectele sale asupra firmelor buzoiene vor fi de durată și nemiloase. Din următorul tabel putem urmări scăderea serioasă numărului de firme înscrise la Camera de Comerț și Industrie între anii 1931-1935:

Anii	1931		1932		1933		1934		1935		Total	
	Ind.	Soc.	Ind.	Soc.	Ind.	Soc.	Ind.	Soc.	Ind.	Soc.	Ind.	Soc.
Firme	1.738	245	269	25	160	10	101	8	235	14	2.503	302

Petre Zangopol, președintele Camerei de Comerț și Industrie a județului Buzău, unul din cei mai de seamă industriași buzoieni, declara în 1935: „Buzăul economic face astăzi cele mai mari eforturi nu pentru a progresa, ci pentru a se menține cel puțin pe linia pe care i-o impune situația sa economică din trecutul apropiat. Comerciantul și industriașul român nu are rolul preponderent în economia județului. El se mulțumește cu comerțul sau industria, de fapt meșteșugul, de mică importanță, en detail. În zadar avem noi 2 500 de firme românești individuale și sociale în județul Buzău, când numai 5-20 de firme mari străine exploatoare câștigă mai mult decât primele! Multe firme vechi, individuale și sociale, îndeosebi bănci, curat românești, au dispărut... Buzăul se bazează azi numai pe comerț.”²⁶

O asemenea atitudine, bineînțeles că determină în anii următori o reacție pe

²⁵ „Încercare de monografie....”, *op. cit.*, p. 14-17.

²⁶ „Acțiunea Buzăului”, din 11 noiembrie 1935.

măsură, căci în numerele din anii 1937-1938 ale ziarelor buzoiene („Acțiunea Buzăului”, „Vocea Buzăului”) la rubrica de reclame apare următorul îndemn: „Cumpărați numai de la negustorii români creștini din Buzău!”

O privire, fie ea cât de fugară, asupra tabloului comerțului buzoian trebuie să remarce ca o pată izbitoare de culoare vestitul bălci anual, de 24 iunie, Drăgaica. Născut încă din eroica epocă medievală, acesta genera exact în mijlocul anului o stare de forfotă în lumea satelor din jur, dar aduna comercianți din toată Muntenia, ba chiar și de prin alte părți, și dădea bătaie de cap edililor orașului cu privire la organizarea lui. Pentru a scăpa oarecum de probleme până prin 1929 primăria orașului închiria terenul unde urma să se desfășoare bălciul. În 1922 acesta a fost închiriat lui Măniță Stroescu pentru 156 000 lei, care la rândul său, subînchiria locurile din târg la metru liniar:

- pentru berării- 200 lei/ml
- pentru panorame, localuri de distracție, ateliere foto- 300 lei/ml

Intrarea în târg iarăși era taxată: pentru căruțele cu marfă ambulantă- 10-20 lei de fiecare; pentru vitele de vânzare- 5 lei și apoi 10 lei pentru fiecare vită în plus; pentru caii de lux- 30 lei. Cum aceste prețuri erau impuse de către primărie arendașul cerea revizuirea lor în funcție de poziția și câștigul fiecărui comerciant- „închiriere prin bună învoială cum a fost și până acum”²⁷. Bălciul începea de regulă cu 10 zile înainte de „Ziua Drăgăicii”- 24 iunie, timp în care se făceau numeroase vânzări de vite, produse manufacturiere, îmbrăcăminte. Pe lângă caracterul lui comercial bălciul își păstrează pe cel de sărbătoare, de distracție și voie bună cu prilejul recoltării grânelor.

Prin 1925 dovadă a marelui aflux de vizitatori, primăria autorizează pe Simion Damian să facă curse de transport călători, cu un automobil camionetă din centrul orașului la bălci, pentru 8 lei de persoană. Suma era destul de mare în acele vremuri, ținând seamă că distanța nu depășea circa 3 km, locul bălciului fiind la extremitatea sudică a orașului, lângă cartierul Poștei. Cum veniturile provenite din locurile închiriate în bălci erau însemnate, primăria va începe, din 1929, exploatarea acestora în regie proprie și astfel aflăm că în acel an s-au câștigat din taxe 434 510 lei și s-au făcut cheltuieli de 71 222 lei pentru plata gărzii militare și a poliției ce asigura ordinea și pentru curățenie²⁸.

La un aflux mare de călători și negustori în tranzit prin Buzău erau necesare servicii pe măsură asigurate de hoteluri și restaurante. O comisie de control a Prefecturii și Primăriei orașului Buzău ce avea sarcina fixării prețurilor la hoteluri și hanuri număra 17 hoteluri și 13 hanuri în anul 1921. Acestea erau localuri mici cu 2 cel mult 5 camere fără amenajări deosebite, dintre ele doar hotelul „Bulevard” avea încălzire centrală, ceea ce-i sporea tariful. Prețurile erau stabilite în funcție de condițiile oferite și poziția camerei și se situau între 4-6 lei/cameră precum la hotelul „Oituz” din strada Triumfului nr.1 sau 17-22 lei/cameră la hotelul „Bulevard” din bulevardul Brătianu nr. 17. Pentru hanuri se lua câte 3-5 lei de cameră, iar pentru

²⁷ Arh. N. R., Dir. Jud. Buzău, fond Primăria orașului Buzău, dos. 8/1922, f. 1-9.

²⁸ *Ibidem*, dos. 1/1925, f. 2; dos. 6/1929, f. 1-4.

paturile comune câte 1,50 lei/persoană ²⁹.

Deoarece exigențele călătorilor sporesc, se construiesc noi hoteluri cu camere mai confortabile și încăpătoare: în 1923- „Călinescu”, în 1927- „Coroana”, sau „Modern” în 1928 ³⁰. Un număr important de restaurante, berării, birturi, cofetării și cafenele, 4 librării, 7 farmacii, 4 drogherii și parfumerii completeau panopia serviciilor oferite de unitățile de consum public: restaurantul „Nicolae Pitiș” pe bulevardul Brătianu, în Piața Gării, restaurantul „Mihai Dragomirescu”, în bulevardul Elisabeta, restaurantul „Nae Tănăsescu”, în parcul Crâng, un altul, iar în noul cartier Ferdinand, restaurantul „Viața Nouă”. Dintre ele, ceva mai celebru și important era restaurantul „Calapod”, deoarece aici prin 1919 lua masa, fiind în trecere prin oraș, Inspectorul General al Polițiilor, Romulus Voinescu ³¹.

Anii de după război sunt încă anii de glorie ai turismului pe Coasta de Azur. Era firesc ca și în România, clasa mijlocie, în creștere, să încerce să imite modul de viață al elitei burgheze ori marilor moșieri. Dar cum posibilitățile sale materiale nu erau pentru Nisa ori Monaco, au fost nevoiți să se mulțumească cu amenajări locale. Buzăul oferea un cadru natural propice dezvoltării turismului, atât prin frumusețe cât și prin numeroasele izvoare minerale din Subcarpați. Spre exemplu, la Buștea, lângă Meledic-Mânzălești, era exploatat un izvor cu apă bogată în fier carbonic, îmbuteliată în sticle tip șampanie sub numele de „Izvorul Întineririi”, fiind exportată încă și în 1939 tocmai în Franța ³². Bineînțeles că în jurul izvorului se dezvoltă și activitatea turistică, legată fiind de minunatele priveliști din jurul mănăstirii Găvanul, însă nu într-un sistem organizat.

„Perla Coroanei” turismului buzoian era stațiunea balneară Sărata Monteoru, înființată prin 1890 de marele boier Grigore Monteoru și construită de inginerul german Eduard Honzik. Avea circa 60 ha unde pentru cele trei bazine mari cu apă iodată se construise un complex compus din două mari hoteluri cu 130 de camere fiecare, un cazino, o uzină electrică, un punct termic și un imens parc. În 1929 se estima numărul turiștilor ca fiind de circa 3.000 pe sezon. Probabil de aceea, încă din 1927, primăria comunei Monteoru hotărâ a se contracta cu domnul Marcon Bruno, un număr de automobile pentru transportul turiștilor ³³.

O stațiune importantă era la Siriu, unde existau izvoare cu ape termale, sulfuroase, iodate și alcaline din care cel mai important purta numele de „Piatra Zăpezii”. Stațiunea era în proprietatea societății în nume colectiv Forestiera Cheia Buzăului, care în sezonul de vară al anului 1938 încasase 6 240 lei din cele 312 băi efectuate. În satul Fișici, al comunei Bozioru, în zona chihlimbarului de la Colți, un întreprinzător local, Ioan Gănescu, a amenajat un local cu băi încălzite, care puneau în valoare izvoarele cu ape minerale de aici. În 1938 avusese 38 de turiști ce au făcut 368 de băi calde, ceea ce-i dădea un venit de 4.896 lei ³⁴. Alte stațiuni se aflau la Boboci-

²⁹ *Ibidem*, fond Prefectura județului Buzău, dos. 55/1921, f. 14-17.

³⁰ „Buzău. Mică enciclopedie...”, *op. cit.*, p. 324-329.

³¹ Arh. N. R., Dir. Jud. Buzău, fond Prefectura județului Buzău, dos. 33/1919, f. 1-11; dos. 19/1928, f. 1-8.

³² Dumitru Cristea, „Mânzălești. Monografie”, ediția a-II-a, Buzău, Editura Alpha, 2000, p. 213.

³³ Arh. N. R., Dir. Jud. Buzău, fond Prefectura județului Buzău, dos. 8/1927, f. 54.

³⁴ *Ibidem*, fond Inspectoratul Minier, dos. 32/1938, f. 19; dos. 5/1938, f. 66.

Tronari, proprietate a Casei Școalelor și lângă Gura Teghii, pe plaiul păstoresc de la Bâsca-Penteleu, iar într-o casă de vacanță fusese transformată vechea clădire a punctului de vamă dintre Vechiul Regat și Austro-Ungaria de la Harțagu, ce se afla acum în proprietatea Școlii Normale din Buzău³⁵.

Toată această mișcare comercială nu putea fi pusă în mișcare fără o circulație financiară pe măsură, asigurată printr-o activitate bancară intensă. Însă o concluzie a unui economist de marcă vine să ne dea semne de îndoială: „Băncile comerciale mari din România întregită aveau înainte de criza de credit o forță de acțiune egală cu ceva peste jumătate în comparație cu aceea a băncilor mari din Vechiul Regat la 1914”. Ceea ce înseamnă un număr foarte mare de bănci, circa 1.049, plus 5 239 bănci populare, care posedau totuși un capital insuficient nevoilor economiei românești. Se mai adăuga monopolul creditului deținut de 16 bănci mari în România, care pompau și fructificau din economiile private 50% din resursele de credit adunate de toate celelalte bănci³⁶. În județul Buzău, prin 1927, existau 13 bănci comerciale cu un capital de 72.500.000 lei, iar în 1928, erau 14, capitalul lor mărindu-se simțitor la 104.829.750 lei. Iată un tablou cu situația principalelor bănci din Buzău și Mizil³⁷:

Banca	Comercială	Stambuliu	Creditul Buzoian	Muntenia
Capital	20.000.000	10.000.000	3.000.000	10.000.000
Depuneri	30.319.796	10.453.696	1.487.554	10.453.696
Beneficiu	6.090.128	2.584.133	1.269.800	2.370.000

Banca	Comerțului	Buzăului	România
Capital	10.000.000	4.000.000	5.000.000
Depuneri	1.298.255	2.301.031	2.236.651
Beneficiu	364.009	950.393	585.612

³⁵ „Buzău. Mică enciclopedie....”, *op. cit.*, p. 340.

³⁶ Virgil Madgearu, „Evoluția economiei...”, *op. cit.*, p. 242.

³⁷ „Încercare de monografie...”, *op. cit.*, p. 46-49.

Banca	Mizilului	Dorobanțul	Agrară	Progresul
Capital	10.000.000	4.000.000	7.000.000	6.000.000
Depuneri	11.089.737	1.260.629	5.192.498	10.135.526
Beneficiu	3.665.490	788.524	1.608.342	1.138.313

După 1929 situația lor devine critică și poate fi ilustrată prin evoluția taxei de scont a BNR: din 1919 și până în 1929, aceasta era de 6% și iată evoluția ei pe perioada crizei economice:

- mai 1929- 8%
- noiembrie 1929- 9,5%
- aprilie 1931- 9%
- martie 1932- 8%
- aprilie 1933- 7%, abia în decembrie 1934 aceasta revine la 6%³⁸.

Această situație face ca un număr de 7 bănci comerciale să dispară, căci în 1934 mai existau doar 7 mari bănci cu următoarea situație³⁹:

ACTIV		PASIV	
Disponibil	945.584	Fonduri	64.095.842
Plasamente	126.551.803	Angajamente	105.385.080
Imobilizări	13.777.907	Rezultate	15.042
Rezultate	28.220.670		
Total	169.495.964	Total	169.495.964

Unele dintre ele au pierit nu numai datorită efectelor crizei ci și printr-o conducere neglijentă. În 1929 erau semnalate nereguli la Banca România, unde directorul Moritz Marcovici avea un comportament abuziv și înșela fiscal cu 300 000 lei⁴⁰. Situația băncilor nu se va mai redresa până la începutul celui de-al doilea război mondial, căci în 1942 se semnala lipsa creditului, iar „cauza care a determinat prăbușirea și lichidarea celor mai multe bănci a fost criza din 1929-1930...Războiul actual a accentuat și mai mult criza de credit.”⁴¹

Pe acest fundal al lipsei de capital era firesc să înflorească camăta. Dacă prin 1926 erau semnalate dobânzi de la 30% în sus practicate de cămătari⁴² în 1932

³⁸ „Acțiunea Buzăului”, din 9 octombrie 1935.

³⁹ „Enciclopedia României...”, *op. cit.*, vol. II, p. 94.

⁴⁰ „Vocea Buzăului”, din 3 februarie 1929.

⁴¹ „Monografia....1943”, *op. cit.*, p. 69.

⁴² „Vocea Buzăului”, din 30 ianuarie 1926.

muncitorul Ion Popa reclama un număr de 25 de persoane din Mizil care practicau cămătăria cerând dobânzi de 70%, înșelând fiscal și creditorii, dar mai ales încălcând legea Madgearu din 1930⁴³.

În mediul rural operațiunile de credit erau dominate de băncile populare așa de numeroase încât nu era comună în care să nu funcționeze una sau chiar două asemenea cooperative de credit. Aceste organizații cooperatiste au fost înființate în județ după 1901 de către fruntașii satelor, preoți și învățători sub îndrumarea lui Spiru C. Haret. Prin 1925 erau 117 bănci populare cu 30.699 de membri și un capital de 23.722.453 lei. Iată câteva dintre ele:

- la Buzău- „Muncitorul” și „Sfatul Negustoresc”
- la Gura Teghii- „Bâasca Penteleu”
- la Policiori- „Comoara”
- la Mihăilești- „Plugarul român” și „Mercur”
- la Băiești- Aldeni- „Chiverniseala Muncii”
- la Mărăcineni- „Banu Mărăcine”
- la Vintilă Vodă- „Mântuirea”
- la Vispești- „Providența”
- la Ulmeni- „Dumitra”
- la Mizil- „Populară”⁴⁴

Numărul lor crește, deoarece în 1929 erau 145 însă criza economică și legea conversiunii datoriilor agricole, care întronase în mintea debitorilor ideea că pot să nu mai plătească nimic, ceea ce creează o situație critică în tot sistemul bancar românesc. La această situație a contribuit și legea concordatului preventiv din 1929 prin care se spera depășirea crizei financiare, dar care dovedea că este o himeră, deoarece bancherul Leon Goldstein din Buzău nota: „Care bancher sau particular se va hotărî să vă împrumute, să deschidă credite mari, când știe ponoasele ce-i poate aduce concordatul preventiv. Pentru creditor: să presupunem că are de primit de la debitori 100.000. Conform concordatului preventiv creanța se reduce la jumătate, adică la 50.000 lei și în trei ani, dacă nu încasează nici o dobândă plătește în schimb băncii de la care se împrumută 45.000 lei dobânzi compuse la suma de 50.000 lei cu care se împrumută. De unde rezultă pierderea totală a capitalului creditorului și ruina completă a debitorului.”⁴⁵

Abia din 1935, prin legea de organizare a cooperației și diversele legi de asanare a debitorilor, situația cooperației de credit se normalizează, statul intervenind cu un masiv sprijin financiar în ajutorul băncilor populare din Buzău pentru a acoperi suma de 91.190.882 lei pierdută de acestea ca urmare a legilor conversiunii datoriilor agricole⁴⁶.

În 1934 la nivel județean mai erau 121 de bănci populare cu 27.990 membri și un capital de 76.708.073 lei, care aveau depuneri spre fructificare de 54.933.646 lei⁴⁷.

⁴³ Arh. N. R., Dir. Jud. Buzău, fond Sfatul Negustoresc Mizil, dos. 1/1926-1935, f. 290.

⁴⁴ „Buzău. Mică enciclopedie...”, *op. cit.*, p. 326.

⁴⁵ „Vocea Buzăului”, din 30 iunie 1929.

⁴⁶ C. Tegăneanu, *op. cit.*, p. 200.

⁴⁷ „Enciclopedia României”, vol. II, p. 94.

În fruntea acestor bănci se afla Federala Băncilor Populare, înființată încă din 1916, ce îndruma cooperația din județ și patrona o școală de practică, de contabilitate și educație cooperatistă ce pregătea contabili pentru șapte județe ce urmau să lucreze în băncile populare⁴⁸.

Ca urmare a măsurilor guvernului liberal din 1935 cooperația de credit își revine, încât prin 1940 numărul băncilor populare ajunge la 150⁴⁹.

B. Transporturi

Nu degeaba drumurile sunt numite și artere de circulație deoarece, asemeni într-un organism, în economie, mărfurile reprezintă sângele iar drumurile, căile lor de circulație. Vocația capitalistă a unei economiei este dată de comerț, iar acesta fără căi de circulație bune și sigure nu poate înflori. Spuneam despre Buzău că este un județ de răscruce a drumurilor la Curbura Carpaților, iar această afirmație trebuie să o demonstrăm cercetând și situația drumurilor ce-l străbat.

Cum căile ferate sunt simbolul revoluției industriale, să arătăm mai întâi situația acestora. Orașul Buzău era un important nod de cale ferată, căci pe aici treceau căile ce legau Bucureștiul de Moldova, Bucovina și Basarabia și tot pe aici se bifurca o cale ce mergea spre Brăila și Galați. Linia de la București spre Buzău era dublă și pe teritoriul județului măsura 37 km, fiind străbătută zilnic de 16 perechi de trenuri, iar cea de la Buzău la Mărășești era simplă și avea o lungime de 17 km în județ. Bifurcația spre Brăila și Galați se întindea pe 33 km și era o linie simplă ce deseori primăvara devenea impracticabilă datorită inundațiilor, dovadă că se cerea supraînălțarea terasamentului în zona de graniță dintre Buzău și Brăila. De remarcat atacul unor bande asupra trenurilor de marfă între gara Buzău și Monteoru. Direcția CFR Buzău semnala într-o adresă către Prefectură, la 27 martie 1927, atacul bandelor conduse de Frone și Căplescu din cartierul Poștei, cerând să se ia măsuri urgente⁵⁰.

Cea mai lungă cale ferată a județului era Buzău-Nehoiăș, alungindu-se de-a lungul văii râului Buzău pe 74 km și lega zona montană cu câmpia. Pe această linie se transportau, pe lângă călători, mai ales bogățiile de mare faimă de aici: lemnul de la Nehoiu și petrolul de la Berca. De altfel, punerea în circulație a acestei linii, în 1909, se datorează dezvoltării industriei forestiere de la Nehoiu, iar exploatarea sa era făcută de o firmă particulară, „Societatea Română a căii ferate Buzău-Nehoiăș”, ce avea un capital social de 6.000.000 lei⁵¹.

Documentele și presa timpului vorbeau cu mare entuziasm despre o linie directă Buzău-Brașov, prin prelungirea căii de la Nehoiăș peste munți până la Întorsura Buzăului, care ar fi asigurat o comunicație rapidă între Ardeal și Marea Neagră și care ar fi asigurat Buzăului o situație deosebită din punct de vedere economic: „Este păcat

⁴⁸ „Buzău. Mică enciclopedie...”, *op. cit.*, p. 320.

⁴⁹ „Monografia...1943”, *op. cit.*, p. 70.

⁵⁰ Arh. N. R., Dir. Jud. Buzău, fond prefectura județului Buzău, dos. 12/1927, f. 8.

⁵¹ „Monografia...1943”, *op. cit.*, p. 71-72.

de cele peste două miliarde care stau în tunelul de la Teliu; dar tot atât de păcat este ca o regiune întreagă să se prăpădească din nerealizarea unei lucrări care, fiind de cel mai mare interes național, este totodată de vital interes pentru populația locală, în același timp esențială condiție de integrare a acestui oraș în cadrul pretins de noul urbanism.⁵² Un prim pas fusese făcut prin construcția liniei Brașov-Întorsura Buzăului în lungime de 30 km în 1931⁵³. Criza economică și apoi războiul au întârziat acest interesant proiect, iar azi, după construcția barajului și lacului de acumulare de la Siriu, proiectul a devenit imposibil.

Lungimea totală a căilor ferate din județul Buzău folosite pentru călători și mărfuri, era în 1940 de 161 km. În afară de aceste căi ferate normale erau exploatate și linii înguste de tip Decauville numai pentru transporturi de lemne. Două asemenea căi plecau de la Nehoiăș- una spre Siriu și alta spre Gura Teghii, Varlaam și Brebu. Cele două linii depășeau 30 km lungime. O altă linie de tip Decauville s-a construit și dat în exploatare în 1940 pe o distanță de 21 km, între Tisău și Vernești, unde se lega tot de calea ferată Buzău-Nehoiăș. Această linie venea să intensifice exploatarea materialului lemnos în condițiile unor legături economice foarte strânse ale României cu Germania după 23 martie 1939⁵⁴.

În ceea ce privește drumurile, starea lor după război era îngrijorătoare deoarece într-o adresă a prefecturii către Ministerul de Interne se spunea că pentru refacerea lor ar fi fost necesari 64.000.000 lei, adică 32.000.000 pentru cele naționale și 32.000.000 pentru cele județene, iar bugetul județean pentru drumuri era de abia de 1.000.000 lei pe an, din care 30% se cheltuia cu personalul⁵⁵. În lipsa banilor, Prefectura, în baza legii drumurilor, ce prevedea 5 zile obligatorii pe an ca prestație în muncă pentru locuitori, trece la fapte, cerând primăriilor tablele cu zilele de prestație la întreținerea drumurilor. Dacă locuitorii, de voie, dar mai ales de nevoie, ieșeau la muncă, întâmpinau însă greutăți legate de aprovizionarea cu pietriș și piatră pentru balastarea șoselelor. Serviciul de Poduri și Șosele arăta într-un raport către prefect necesitatea aprobării furnizării de pietriș și își exprima nemulțumirea față de procedura greoaie prin care se angajau lucrările de întreținere și refacere a drumurilor prin licitație. Oricum, antreprenorii de lucrări publice vor face bani și carieră din exploatarea carierelor și întreținerea drumurilor. Unul dintre ei, ing.Valerian Nenciu, pe care l-am mai întâlnit când relatam despre industria extractivă, a avut un angajament serios de 15.000.000 pentru construirea a cinci poduri de către 100 m lungime în localitățile de pe Valea Slănicului. Pe 17 decembrie 1925, cu mare fast (participă la festivitate și cel mai puternic om politic de aici, dr Constantin Angelescu), le dă în funcțiune⁵⁶. Peste numai un an, odată cu inundațiile catastrofale din vara anului 1926, toate cele cinci poduri vor fi luate de apa Slănicului, generând un scandal enorm, deoarece despre această afacere se discuta încă și în 1934 ca fiind o responsabilitate a Serviciului

⁵² Valeriu Trandaf, *Muncă și gând pentru propășirea orașului Buzău*, Buzău, Tipografia ziarului „Acțiunea Buzăului”, 1940, p. 30.

⁵³ „Enciclopedia României”, *op. cit.*, vol. II, p. 94.

⁵⁴ „Monografia...1943”, *op. cit.*, p. 72.

⁵⁵ Arh. N. R., Dir. Jud. Buzău, fond prefectura județului Buzău, dos. 38/1921, f. 2.

⁵⁶ „Vocea Buzăului”, din 21 decembrie 1925.

Tehnic a Direcției Poduri și Șosele ce nu a cercetat rezistența „podurilor de mămăligă” construite de Valerian Nenciu⁵⁷.

Prin 1929 situația drumurilor și șoselelor se prezenta astfel⁵⁸:

	Împietruite (km+m)	Terasamente (km+m)	Drumuri naturale (km+m)	Total general (km+m)
Șos. Naționale	210+035	8+780	--	218+815
Șos. Județene	69+111	30+881	11+000	111+000
Șos. Vecinale	361+717	17+150	43+780	422+727
Șos. Comunale	203+103	69+442	271+856	550+401
Total general	850+046	126+261	326+636	1 302+943

Aceste drumuri erau circulate de următoarele vehicule înregistrate la scara județului:

- automobile - 264
- autocamioane - 48
- trăsurile - 393
- gabriolet - 184
- căruțe de cai - 11.000
- căruțe și care cu boi - 12.820 iar în orașul Buzău mai erau înregistrate 146 de camioane, 50 de turisme taxi de piață, 12 motociclete și 231 de biciclete⁵⁹.

Se poate vedea o creștere serioasă a numărului și circulației autovehiculelor motorizate, care reclama construcția unor drumuri mai bune, din macadam, betonete sau asfaltate. Deocamdată, precum se vede din tabelul de mai sus, dominau șoselele pietruite.

Pentru întreținerea lor statul cheltuia sume uriașe. În 1927, Ministerul Lucrărilor Publice semnală Prefecturii acordarea unui credit de 7.000.000 lei, pentru refacerea drumului național Buzău-Brașov, ce fusese avariat serios odată cu inundațiile din 1926. Numai pentru refacerea podului de la Siriu erau destinați 355.000 lei⁶⁰. Un important drum județean Buzău-Maxenu trebuia reîmpietruit prin 1926, drept pentru care inginerul șef al Serviciului de Poduri și Șosele cerea un fond de 607.500 lei⁶¹. Inițiativa privată în dezvoltarea circulației rutiere nu se lasă așteptată, prin 1926-1928 exista în comuna Măgura doi proprietari de camioane Ford ce efectua transporturi

⁵⁷ „Acțiunea Buzăului”, din 25 noiembrie 1934.

⁵⁸ „Încercare de monografie...”, *op. cit.*, p. 93.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 90.

⁶⁰ Arh. N. R., Dir. Jud. Buzău, fond prefectura județului Buzău, dos. 19/1927, f. 1.

⁶¹ *Ibidem*, dos. 14/1926, f. 4.

până la Buzău și retur. Pentru aceasta plăteau primăriei din Măgura o taxă de 1.500 lei pe an⁶².

Circulația automobilelor se intensifică și încă de la începuturile sale provoacă victime. Pe 28 iunie 1929, în plin centrul Buzăului, mașina de piață nr. 250, condusă de Solomon Șober, lovește destul de grav doi elevi⁶³.

În timpul crizei economice și chiar ulterior statul va dispune de sume reduse pentru întreținerea drumurilor și atunci conducerea județeană încearcă să rezolve situația prin „claca obștească”. Prefectul C. Tegăneanu declară ziua de 1 octombrie ca „Ziua Drumurilor” și astfel începând din 1934 locuitorii județului, în frunte cu primarii și chiar cu P. S. S. Episcopul Buzăului Ghenadie, fac lucrări de întreținere și reparație, raportate conducerii județene pe bază de proces verbal. Totuși, nevoile bănești tot nu pot fi suplinite numai prin muncă așa că în anii 1934-1937 s-au cheltuit pentru serviciul drumurilor, din partea statului, 30.694.954 lei și alte 12.266.374 lei din partea județului, folosindu-se și material lemnos din pădurile statului în valoare de 2.000.000 lei⁶⁴. De remarcat că abia din 1938 se înființează curse de autobuze CFR pentru transportul călătorilor între Buzău și Ploiești⁶⁵.

Spre sfârșitul perioadei interbelice județul era străbătut de 6 șosele naționale pietruite, pavate, betonate ori asfaltate pe diferite tronsoane în lungime de 272 km:

1. Buzău-Mizil - betonată ori bituminată, 35 km
2. Buzău- Râmnicu Sărat - împietruită cu macadam, 22 km
3. Buzău- Brăila - cu macadam, 30 km
4. Buzău-Urziceni - în curs de modernizare, 40 km
5. Buzău-Brașov - în curs de modernizare, 93 km
6. Buzău-Lopătari - doar pietruită, 52 km

Drumurile județene aveau o lungime mai redusă, de 114 km, repartizați astfel:

1. Mizil-Amaru-Cotorca - 37 km (drum de țară)
2. Buzău-Pogoanele-Padina - 47 km (doar parțial pietruită)
3. Maxenu-Smeenii-Brădeanu-Meteleu - 30 km (stare rea)⁶⁶

Pe lângă acestea un număr considerabil de drumuri comunale acopereau o lungime de 1 816 km, mai toate dintre ele fiind drumuri de țară.

Podurile cele mai importante erau cele peste râul Buzău, de la ieșirea din oraș și anume cel rutier, de la Mărăcineni și cel de cale ferată spre Vadu Pașii, ambele de circa 500 m. În total, lungimea podurilor din județ era de 5.477 m repartizată astfel:

- poduri naționale - 3 034 m
- poduri județene - 115 m
- poduri comunale - 2 329 m⁶⁷

⁶² *Ibidem*, dos. 31/1927, f. 39.

⁶³ „Vocea Buzăului”, din 30 iunie 1929.

⁶⁴ C. Tegăneanu, *op. cit.*, p. 101-152.

⁶⁵ „Acțiunea Buzăului”, din 20 februarie 1938.

⁶⁶ „Monografia...1943”, *op. cit.*, p. 75-76.

⁶⁷ „Enciclopedia României”, *op. cit.*, vol. II, p. 94.

POZIȚIA ROMÂNIEI FAȚĂ DE PACTUL DE LA LOCARNO

Mihaela - Denisia LIUSNEA

România nu a fost afectată direct de Acordurile de la Locarno, însă consecințele acestora s-au repercutat și asupra ei, având în vedere poziția sa geostrategică și relațiile pe care le avea cu țările implicate – în primul rând Franța, dar și Polonia și Cehoslovacia.

În plus, zona centrală, precum și cea sud-est europeană cunoșteau un echilibru fragil, problema securității colective nefiind nicidecum soluționată. Principalele probleme erau, pe lângă conflictul de interese între Franța, Italia și Germania pentru supremație economică și politică, neînțelegerile dintre statele mici și mijlocii. La acestea se adăugau diverse probleme interne, ca în Bulgaria, de exemplu, unde guvernul Stamboliinski¹, preluase puterea de la Țarul Ferdinand² în iunie 1923³, iar în Albania Ahmed Zogu, îl îndepărtase, printr-o lovitură militară, pe Fan Noli, la începutul anului 1925.⁴

Între marile puteri și țările mici și mijlocii existau rivalități, ca de exemplu între Italia și Iugoslavia pentru Fiume⁵, și Dalmația, chestiunea rămânând nerezolvată și după încheierea Tratatului de la Rapallo (martie 1920)⁶, precum și a acordului din Santa Margherita⁷. Aceeași Italie debarcase trupe în Corfu, în august 1923, împotriva Greciei, pentru a răzbiuna masacrarea misiunii generalului Tellini din Kakavia (Giannina) la sfârșitul lunii august.⁸

¹ Aleksandăr Stamboliinski (1879-1923), om politic bulgar, prim ministru între 1919-1923.

² Ferdinand I de Saxa-Coburg Gotha (1861-1948), rege al Bulgariei (1887-1918).

³ *Annuario di politica estera 1923-1925*, a cura di C. E. Ferri e P. Vaccari, Facoltà Di Scienze Politiche della R. Università Di Pavia, Tipografia Successori FUSI – Via Roma, 1925, p. 190.

⁴ *Ibidem*, p. 195 și urm.; Stevan K. Pavlowitch, *Istoria Balcanilor. 1804-1945*, POLIROM, Iași, 2002, p. 221 și urm. Fan Noli (1882-1965) ajunsese la putere cu ajutorul italienilor, dar la sfârșitul anului 1924 a luat în calcul recunoașterea regimului sovietic, astfel că a pierdut sprijinul de care se mai bucura în acel moment... La 21 ianuarie 1925 Albania a devenit republică.

⁵ Fiume a fost anexat, în 1924, de Italia.

⁶ Italia a promovat o politică de intimidare contra tânărului stat iugoslav. Pierre Milza, *L'Italie fasciste et – les Balkans (1922 – début des années 30)*, în “Relations Internationales”, No. 104, hiver 2000, p. 400

⁷ *Annuario di politica estera 1923-1925*, p. 189.

⁸ *Ibidem*, p. 196. Pe 27 august 1923, automobilul generalului Tellini, însoțit de alți ofițeri italieni, ce participau la Conferința ambasadurilor pentru delimitarea frontierei greco-albaneze, a fost atacat pe drumul Janinei/Gianninei, pe teritoriu grec. Italienii au fost masacrați, iar autorii nu au fost prinși niciodată. Mussolini a reacționat violent, cerând printr-un ultimatum guvernului grec deschiderea unei anchete sub controlul atașajilor militari italieni, plata unei indemnizații în valoare de 50

În următorii doi ani, politica externă mussoliniană s-a plasat în limitele unei politici de „reculegere” şi prietenie internaţională⁹, pentru ca la Locarno, Italia să primească un impuls pentru a se putea manifesta ca mare putere¹⁰.

Prin Pactele semnate de la Locarno, Anglia a devenit un arbitru care garanta pacea pe Rhin, promiţând alianţa sa oricărei din cele trei ţări (Franţa, Belgia, Germania) în cazul în care ar fi căzut victima unei agresiuni. Planul Dawes a transformat, la timpul lui, America într-un arbitru al regimului financiar dintre foştii beligeranţi, acum, pactele de la Locarno confereau Marii Britanii acelaşi statut pentru regimul teritorial însă şi securitatea contractanţilor.¹¹ Cum America nu ratificase Tratatul de la Versailles, Anglia nu se simţea răspunzătoare a garanta securitatea Franţei¹², iar opinia publică engleză pretindea „să-şi păstreze libertatea faţă de conflictele posibile în alte părţi ale Europei”, primind însă „răspunderea frontierei cu Germania”¹³. Concluzia era că Anglia nu îşi asuma răspunderi în ceea ce priveşte menţinerea păcii în Europa.¹⁴ Colaborarea aliaţilor s-a spulberat, nu se mai putea vorbi de egalitate între naţiuni cu puteri inegale şi cu tradiţii diferite. Corespondentului revistei „Viaţa românească” observa că „Pactele de la Locarno sunt datorate nevoii franceze de a-şi garanta securitatea, voinţei engleze de a coopera la organizarea unui sistem de garanţii reduse şi tendinţei germane de a reintra în politica europeană”.¹⁵ În aceste condiţii, elementele esenţiale pentru menţinerea păcii erau: a) organizarea Europei într-o „colaborare unitară”, în condiţiile în care „Pactele regionale sunt o aplicaţie rudimentară a formulei de pace nu numai din cauza limitelor geografice dar, mai ales, pentru că întreţin existenţa deosebită a grupurilor şi intereselor şi dau senzaţia de forţă prin exaltarea însăşi a alianţelor”; b) organizarea Europei într-un sistem de pace sub auspiciile Angliei, „ţara cea mai puternică şi mai legată de preponderenţa acestui continent asupra celorlalte”.¹⁶

Dar, cu toată euforia „spiritului de la Locarno”, diplomaţia românească nu s-a lăsat înşelată, astfel că, încă din mai 1925, I.G.Duca, ministrul Afacerilor Străine, anunţa că „Am hotărât să urmărim îndeaproape chestia pactului de garanţie şi să ne concentrăm asupra măsurilor de luat, în special spre a evita ca el să se prezinte ca o întocmire menită să împartă Europa în două: în ţări cu hotarele garantate şi ţări cu hotarele negarantate”.¹⁷

milioane de lire şi diverse alte condiţii umilitoare pentru politicienii atenieni. La refuzul acestora din urmă de a satisface pretenţiile italienilor, un corp expediţionar a invadat insula. Pierre Milza, *op.cit.*, p. 401.

⁹ *Ibidem*, p. 405.

¹⁰ I. Ciupercă, *Locarno Oriental. Semnificaţia unui eşec 1925-1937*, I, în AIIA, Iaşi, XXIV, 1987, 2, p.210

¹¹ Constantin I. Vişoianu, *De la Locarno la Geneva*, în „Viaţa românească”, revistă literară şi ştiinţifică, An XVIII, April, N°4, Iaşi, Institutul de Arte Grafice şi Editură, 1926, p 110.

¹² *Ibidem*, p 107.

¹³ Idem, *Către o politică europeană, I, Problema securităţii*, în „Viaţa românească”, An XVII, August, N°8, 1925, p 286.

¹⁴ Frederic C. Nanu, *Politica externă a României. 1918-1933, Institutul european*, Iaşi, 1993, p. 127.

¹⁵ Constantin I. Vişoianu, *De la Locarno la Geneva*, p 108.

¹⁶ *Ibidem*, p. 109.

¹⁷ Arh. M.A.E., Fond 71, Germania, vol. 112, f. 7. document semnat I.G.Duca, din 13 mai 1925.

În august 1925, presa românească sublinia faptul că „*Memorandumul* german remis d-lui Herriot, președintele Consiliului de Miniștri, la 9 februarie 1925, prin M. von Hoesch, ambasadorul german la Paris, este desigur una din cele mai importante manifestări politice ale guvernului de la Berlin. Oferind garanția unui pact occidental, Germania se alătură la politica pacifică a Franței. Această garanție restrânsă are, în afară de cusurul tocmai al limitei, avantajul de a pune problemele europene sub o formă mai precisă. Pentru Germania, desigur, această nouă politică este de asemenea o cale spre liberarea de constrângerile aliate și un mijloc care să-i permită o atitudine mai suplă în fața Societății Națiunilor. Ea vrea să reintre în cercul puterilor europene și să colaboreze la destinele Europei.”¹⁸

„Evenimentul a fost așa de senzațional – nota un ziarist român¹⁹ – încât a provocat imediat nedumerire în privința scopurilor urmărite de Germania, neîncredere în rezultatul propunerilor formulate și, în sfârșit, protestarea din partea aliaților Franței, situați la celelalte frontiere germane – Cehoslovacia și Polonia”.

Odată încheiate, Pactele de la Locarno nu înlăturaseră deci neîncrederea. Ele includeau clauze „nedesluite” și controversate, în măsura în care „Pactul rhenan crează un fel de nouă alianță, unde statele mari pot decide suveran de soarta micilor popoare...”²⁰ În fapt, în locul securității colective se preferase o securitate selectivă, căci „se recunoșteau drepturile individuale și nu drepturile colective, după o concepție civică și nu etnică a Națiunii”²¹, ceea ce a însemnat „pentru Europa centrală și orientală o mare ruptură”.²²

Având în vedere această situație este de înțeles de ce diplomația românească nu a rămas pasivă la modul în care Marile Puteri ajunseseră la Acordurile de la Locarno și nu a putut face abstracție de consecințele acestora. Încheiate într-o atmosferă destinsă și jovială cu consimțământul și colaborarea autorităților elvețiene și mai ales al primarului orașului Locarno, Giovan-Battista Rusca, Acordurile creaseră iluzia că *S-a găsit pacea* după cum se exprimase ministrul Afacerilor Străine britanic, Austen Chamberlain.

Euforia generală nu a înlăturat însă îndoielile privind intențiile Germaniei și nu numai, astfel că N. Titulescu, discutând cu Austen Chamberlain, dar și cu, Lordul Cecil²³, M.W. Lampson și W. Wellesley, le cerea, din partea României, să nu admită eventuale încercări de revizuire a tratatelor de pace.²⁴ Mai mult, Titulescu a insistat în favoarea creării unui Locarno pentru Europa central-estică, care să devină o garanție

¹⁸ Constantin I. Vișoianu, *Către o politică europeană, I, Problema securității*, p. 286. Pentru Memorandum v. Arh. M.A.E., Fond 71, Dosare Speciale, Anii 1925-1937, vol. 113, f. 268, *Pacte de Sécurité*, p. 3, *Mémemorandum*, 9. februarie 1925.

¹⁹ „Societatea de mâine”, nr. 44, 1925, p. 768.

²⁰ Constantin I. Vișoianu, *De la Locarno la Geneva*, p. 110.

²¹ Georges-Henri Soutu, *La Première Guerre mondiale: une rupture dans l'évolution de l'ordre européen*, în „Politique Étrangère”, n° 3-4, 2000, p. 848.

²² Idem, *Les grandes puissances et la question des nationalités en Europe centrale et orientale pendant et après la Première Guerre mondiale: actualité du passé?*, în „Politique Étrangère”, n° 3, 1993, p. 721.

²³ Cecil of Chelwood Edgar Algernon Robert, viconte (1864-1958), om politic britanic.

²⁴ Arh. M.A.E. Fond 71, Anglia, General, dosar 1, Anii 1925-1932, f. 7.

reală pentru securitatea în zonă, în fața posibilității pe care o căpătase Germania prin Locarno, de a trece la revizuirea granițelor estice, chiar dacă sub forma „*Drang nach Osten*”.

Revenirea Germaniei în concertul de putere, după Locarno (1925) și intrarea în Societatea Națiunilor, în anul următor, a „determinat intrarea Republicii de la Weimar în complexul de oportunități al orientării politicii externe românești”.²⁵ Diverse personalități au fost contactate de către Germania, în vederea integrării României în câmpul de putere și *Grossraumwirtschaft*. Astfel, Hartman, emisarul german îl întâlnea la Paris pe Carol, anglofil, deci abordabil politic din perspectiva diplomației britanice de *appeasement* (conciliatorism față de adversar, în cazul acesta Germania), dar și a perspectivei unei eventuale succesiuni la tron având în vedere starea de sănătate a Regelui Ferdinand.²⁶

În aceeași perioadă, primul ministru român, I.C.Brătianu, îi mărturisea lui Billy, plenipotențiarul francez, că „pactul renan a fost în avantajul proiectelor Germaniei de a ataca statele de la frontiera orientală”.²⁷ Politica estică a Germaniei - *Ostpolitik* - „în termeni de *Realpolitik*”²⁸ a constatat în transformarea statului german într-o atracție economică serioasă, aceasta fiind nu doar o politică externă în care Rusia juca un rol esențial, ci și un concept, o doctrină care avea ca obiectiv, în primul rând recuperarea influenței politico-economice tradiționale. „Unite prin tratatul de la Rapallo și ostile Occidentului, Rusia și Germania constituiau un pericol și cea mai adâncă slăbiciune europeană.”²⁹ După primul război mondial, Prusia Occidentală, Poznanian, Teschen, Sudetenland și Memel (Klaipeda) au trecut în posesia Poloniei, Cehoslovaciei și Lituaniei, iar Dantzing (Gdąnsk) devine oraș liber³⁰, scopul fiind împiedicarea extinderii spre est a Republicii de la Weimar, însă această politică, dublată de sistemul continental de alianțe promovat de Franța³¹, nu a anihilat instinctul expansiv al statului german. Locarno a readus Germania în situația de a promova din nou formula tradițională „*Drang nach Osten*” (Penetrație pacifică), ce putea fi pusă în practică prin dislocarea alianțelor de tipul Micii Înțelegeri. De această situație au fost conștiente democrațiile europene care au crezut că Locarno și intrarea Germaniei în Societatea Națiunilor (1926) vor avea drept rezultat diminuarea revanșismului german, căci „poate fi realizat absurdul plan *Mitteuropa* prin intrarea în Societatea Națiunilor?”³². Dacă pentru Fr. Naumann, *Mitteuropa* era falia geopolitică având ca centru de

²⁵ Constantin Buchet, *România și Republica de la Weimar. 1919-1933. Economie, Diplomatie și Geopolitică*, Ed. ALL, București, 2001, p. 136

²⁶ Arh. M.A.E., Fond Franța, *Relații politice cu România*, vol. 64, telegrama nr. 6307 din 12 ianuarie 1925, semnată C. Diamandy

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Daniel Vernet, *La renaissance allemande*, Flammarion, Paris, 1992, p. 50.

²⁹ *Ibidem*; Constantin I. Vișoianu, *Către o politică europeană, I, Problema securității*, p. 284.

³⁰ *Traité de paix entre les Puissances allies et associées et l'Allemagne signés a Versailles, le 28 juin 1919, Bucarest*, „Imprimerie de l'Etat”, 1920, p. 18 ; H. C. Matei, Fl. Constantiniu, Marcel D. Popa, Nic. Nicolescu, Gh. Rădulescu, *Istoria lumii în date*, Ed. Enciclopedică Română, București, 1972, p. 356.

³¹ Franța s-a bazat pe alianțe stabilite cu România, Polonia, Cehoslovacia, Regatul sârbo-croato-sloven.

³² Afirmăția Cancelarului Marx, Arh. Naționale, fond microfilme S.U.A., rola 467, seria 006-73, informarea directorului ministerial (*Auswärtiges Amt*) din 26 noiembrie 1926.

atracție Germania, alți analiști politici vedeau în Republica de la Weimar o punte între Est și Vest.³³ În altă viziune, *Mitteleuropa* sau Europa mediană părea să aibă un centru cultural spre Vest, iar altul politic spre Est.³⁴

„Înainte de a pleca la Locarno, reprezentanții Germaniei au primit vizita lui Gheorghe V. Cicerin, care le-a reînnoit făgăduielile de colaborare economică în schimbul unei politici îndreptate împotriva Societății Națiunilor și deci a Occidentului. Perspectivele reale ale unei adânci pătrunderi comerciale în imensele domenii rusești sunt pentru Germania, lipsită de colonii și debușeuri, avantaje de prim ordin” nota Constantin I. Vișoianu.³⁵

Pe de altă parte, originea înțelegerii germano-sovietice trebuie căutată „În politica antiengleză a sovietelor, în duplicitatea Germaniei care și-a regăsit un aliat în lupta contra tratatelor și în însăși politica de la Locarno, care abandonând formula de pace a unui pact unic a consacrat alianțele particulare și le-a atribuit o valoare independentă”.³⁶

Ca urmare, în anul 1926, Germania a semnat un tratat cu URSS-ul³⁷, act care a sporit neliniștea statelor mici și mijlocii din Europa. Ambele state, ce promovau o politică revizionistă, se angajau „să rămână în contact amical în scopul de a putea să se înțeleagă în toate chestiunile ce ating interesele lor politice și economice” (art. 1), să păstreze neutralitatea în condițiile în care unul dintre ele s-ar fi aflat în conflict armat.³⁸ Această clauză arăta clar că cele două state nu avea de gând să respecte prevederile art. 16 și 17 ale Pactului Societății Națiunilor. Tratatul de la Berlin a fost o confirmare a consecințelor imediate ale Pactului, căci „Locarno, nu numai că a fost ridicat în fața Genevei, dar, printr-o interpretare abuzivă, s-a slăbit acolo înțelesul art. 16 din Convenție și s-a nimicit solidaritatea obligatorie a popoarelor în represiunea agresiunii. În adevăr, prin scrisoarea de la Locarno, Aliații declară că obligațiile rezultând din art. 16 vor fi exercitate de membrii Societății [în măsura în care sunt compatibile cu propria situație militară și țin cont de propria poziție geografică] ”.³⁹

Nu este astfel de neînțeles cum s-a ajuns la tratatul germano-sovietic în formula în care a fost încheiat, nici faptul că un astfel de tratat putea fi perceput ca o lovitură de forță dată ordinii europene, având în vedere că „În tratatul de la Berlin oricine poate vedea amenințările războinice. Germania, aliată cu Rusia, Turcia și Finlanda, poate oricând tulbura destinele Europei”.⁴⁰

Mai mult, liderul cehoslovac Edward Beneš l-a atenționat pe Austen Chamberlain că un astfel de tratat putea declanșa „o gravă criză Societății Națiunilor”.

³³ Daniel Vernet, *op. cit.*, p. 15.

³⁴ Maria Todorova, *Balkanii și balcanismul*, Humanitas, București, 2000; Vasile Pușcaș, *Căderea României în Balcani*, Editura Dacia Cluj-Napoca, 2000, p. 5-7.

³⁵ Constantin I. Vișoianu, *Tratatul de la Berlin*, în „Viața românească”, An XVIII, Iulie, August, N° 7 și 8, Iași, 1926, p.199

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ 24 aprilie 1926, la Berlin.

³⁸ Arh. M.R., Fond 5418, dosar f.n., Anul 1926, poziția 1271, f. 3.

³⁹ Constantin I. Vișoianu, *Tratatul de la Berlin*, p.200.

⁴⁰ Arh. M. R (Arhivele Militare Române), Fond 950, dosar 2, Anul 1926, poziția 100, Nota nr. 1478 din 24 aprilie 1926, a Direcției Siguranței Generale.

În acelaşi timp, Direcţia Siguranţei Generale de la Bucureşti surprindea semnificaţiile tratatului de garanţie germano-sovietic astfel: „tratatul anunţă o politică extraordinară. Va servi Germaniei să ajungă să şantajeze Apusul ... din nou, învinşii de ieri, sub inspiraţia directă a alianţei germano-ruse, vor ridica iarăşi capul pentru a reclama revizuirea sau îndulcirea tratatului”⁴¹.

„Situţia în care a fost iscălit (tratatul, care are mai mult decât cel de la Rapallo, o semnificaţie politică) i-a atribuit un caracter agresiv. Gestul de ostilitate făcut la Rapallo şi repetat la Berlin smulge intenţiilor germane bunăvoinţa necesară colaborării pacifice”, observa Constantin I. Vişoianu.⁴²

„La Locarno şi pe urmă, Occidentul, sub auspiciile Angliei, a înconjurat Germania de nenumărate precauţii pentru ca să o apropie de politica proprie şi să lase Rusia într-o situaţie de izolare, care să-i dovedească încă o dată necesitatea unei colaborări europene. Ceea ce s-a numit „spiritul de la Locarno” n-a influenţat tratativele de la Geneva ... Germania nu s-a desprins de sugestiile ruseşti, dar între timp, a semnat acest nou tratat de alianţă invocând poziţia sa geografică şi chiar „spiritul de la Locarno”.⁴³

Neobţinând suficiente garanţii din partea Marii Britanii împotriva Germaniei, Franţa a căutat să strângă relaţiile cu Polonia, Cehoslovacia, Iugoslavia şi România, în încercarea de a îngredi statul german. Ungaria dorind rectificarea propriilor frontiere, a declanşat reacţiile vecinilor: Cehoslovacia, Iugoslavia şi România.

Care sunt consecinţele pentru România a acestor perspective politice? Diplomaţia de la Bucureşti a perceput corect rolul Germaniei de *leadership*, favorizat de „splendida izolare” britanică şi de politica defensivă franceză, precum şi necesitatea unei bune relaţii cu cea care era cea mai apropiată putere „apuseană”, atât prin poziţia geografică, ponderea în structura zonală a balanţei de putere, ecuaţia geopolitică şi geoeconomică (lupta comercială, achiziţia de debuşuri) regională, cu toate că raportul era asimetric între un stat cu o poziţie importantă în sistemul internaţional şi o putere latină de rang secund⁴⁴, considerată cu „interese limitate”. Pentru Germania însă, din punct de vedere diplomatic, România, care, alături de Ungaria, Iugoslavia, Bulgaria, Grecia şi Albania, făcea parte din Europa de Sud-Est, reprezenta un posibil factor de dezmembrare a „barierei slave”, dar şi un actor important în politica economică germană, prin poziţia sa strategică în zonă. Nivelul diplomatic al raporturilor dintre cele două state va rămâne subsumat creanţelor speciale ale statului român asupra celui german, acordului comercial, problemei creării unui Locarno Oriental şi a clauzei „*erga omnes*” (faţă de toate statele) din tratatele externe ale României, în special din tratatul cu Polonia (1926), în care nu se mai specifica strict zona geopolitică de aplicare a alianţei militare, iar Germania a perceput această clauză ca o conspiraţie împotriva ei.⁴⁵ Cu toate acestea, „Prietenia cu Germania este un imperativ pentru noi

⁴¹ *Ibidem*

⁴² Constantin I. Vişoianu, *Tratatul de la Berlin*, p.198,

⁴³ *Ibidem*, p. 199.

⁴⁴ Ioan Mircea Paşcu, *Alianţele României: trecut, prezent şi viitor*, în *România şi politica de alianţe*, Institutul Român de Studii Internaţionale, Bucureşti, 1994, p. 199.

⁴⁵ C-tin Buchet, *op. cit.*, p. 116 şi 132.

(...), observa Nicolae Titulescu, de îndată ce au fost semnate Tratatul de Pace de la Paris, am încercat să cultiv prietenia cu Germania pentru că, unitatea națională, fiind un fapt împlinit, nu avem nici o nemulțumire directă față de Germania”.⁴⁶

Cert este faptul că după Rapallo (tratatul din 1926, care-l confirma) și Locarno, Germania nu mai putea fi exclusă sub nici un pretext din ecuația de putere a zonei, iar România avea un avantaj în plus, dacă ar fi să încercăm să înțelegem preferința germană pentru relații speciale cu singurul stat neslav al regiunii, era un pion important în încercarea diplomației germane de a distruge „îndiguirea” sistemului francez de alianțe și implicit a frontului polono-cehoslovac antigerman.

Dar opiniei publice românești nu i se ascundea faptul că, „Germania, acceptând să semneze pactele de la Locarno, a înțeles să reentre în planul activ al Marilor Puteri, iar ca membră a Societății Națiunilor putea invoca, pe baza art. 10 din Convent⁴⁷, facultatea acesteia de a modifica dispozițiile tratatelor și obținerea dreptului de veto în hotărârile Consiliului. Regimul ocupației de pe Rhin se ameliorează și i se garantează evacuarea parțială a zonelor celor mai importante”.⁴⁸ Din această perspectivă „ceia ce se reproșează Aliaților nu este lipsa unui răspuns violent, a unui obstacol de fier, ci slăbiciunea lor vinovată în afirmarea și aplicarea imperativelor de pace”⁴⁹, căci „pactele de la Locarno ... nu mai sunt un mijloc, o realizare parțială și trecătoare a protocolului, ele nu mai tind către gruparea unanimă a popoarelor pe baza unor obligații egale. Pactele de la Locarno au restabilit vechile alianțe și au reconstituit blocul Marilor Puteri în fața statelor mici și mijlocii”.⁵⁰

Înțelegând corect semnificațiile Acordurilor de la Locarno și consecințele lor și deci antilocarnist convins, I.G. Duca, alături de Ninciș și Beneș, a cerut încheierea unui Locarno central-european sau balcanic⁵¹, care să contracareze posibilitatea *Anschluss*-ului și a unui control german asupra Ungariei⁵², în condițiile în care „Franța, crezându-se asigurată față de Germania prin tratatele de la Locarno, caută să se degajeze tot mai mult de obligațiile ei față de ceilalți aliați din Europa Centrală”.⁵³

Spre deosebire de Europa de Est, care prin Pactul Renan rămăsese în umbra garanțiilor pentru securitate, Occidentul receptase pozitiv acordurile, iar Germania însăși afirma, prin Stresemann, în 1925, „avem dreptul să vorbim despre ideea

⁴⁶ Nicolae Titulescu, *Politica externă a României (1937)*, Ed. Enciclopedică, București, 1994, p. 141-142.

⁴⁷ „Membrii Societății se angajează să respecte și să mențină, contra oricărei agresiuni externe, integritatea teritorială și independența politică a tuturor membrilor Societății”. Fr. C. Nanu, *op.cit.*, p. 500.

⁴⁸ Constantin I. Vișoianu, *op. cit.*

⁴⁹ *Ibidem.*

⁵⁰ *Ibidem.*

⁵¹ Arnold Toynbee, *Survey of International Affairs 1926*, London, Oxford U.P., 1928, p. 252-253; Arh. M.A.E., Fond Mica Înțelegere, dosar 5, Conferința Miciei Înțelegeri de la Timișoara, 10 februarie 1926.

⁵² Din rapoartele diplomaților germani la Budapesta, Fürstenberg (1920-1922) și von Welczek (1922-1926) se putea observa că Germania ar putea exploata foarte bine revendicările statului ungar față de România, deși relațiile ungaro-polone au fost încordate în perioada 1924-1925.

⁵³ Arh. M.A.E., fond Convenții, vol. II, telegrama nr. 7229, expediată de șeful Legației române din Paris, C. Diamandy, la 9 februarie 1926.

europăană”.⁵⁴ De altfel, Locarno a fost nu doar un moment de speranță pentru politicieni ci și pentru juriști ci și un pas spre realizarea Statelor Unite ale Europei.⁵⁵ Astfel, profesorul de drept internațional la Facultatea de Drept din Paris, Joseph Barthélémy, prevedea că acestea vor fi completate de alte pacte regionale, care vor conduce la crearea unei organizații comune ce va permite să se vorbească de Statele Unite ale Europei. „Pactul de la Locarno este nucleul în jurul căruia trebuie să se opereze această cristalizare” deși nu putea fi prevăzută data unei astfel de extinderi geografice.⁵⁶

În februarie 1925, primul-ministru român Ionel Brătianu, schimbând cu ministrul Franței, Robert Billy, câteva idei privind securitatea pe continent, constatasese că „printre statele europene, există unele, precum Anglia și Italia, ale căror frontiere sunt excelente, și din acest motiv sunt mai înclinate să se dezintereseze de problemele generale ale stabilității europene”, în timp ce alte state, precum „Franța, Belgia, România, Polonia, care au constant dușmani la frontiera orientală”, sunt preocupate, în special de „menținerea păcii”⁵⁷. În consecință, „toți foștii aliați, credea premierul român, trebuie să-și dea seama că astăzi, ca și la sfârșitul războiului, o unitate a frontului nu este un cuvânt zadarnic”⁵⁸.

Cu doi ani înainte, în 1923, când scena politică internațională devenise tensionată datorită invaziei Ruhrului de către francezi, noul ministru al Franței la București, Manneville, îi spunea lui Brătianu că „Tot echilibru politic actual al Europei este fondat pe acordul între cele două Mari Puteri occidentale (Franța și Marea Britanie). Dacă înțelegerea între ele ar dispărea, întregul edificiu s-ar zdruncina, și noi am ști la ce ne-am putea aștepta ... țările noastre trebuie să rămână strâns unite între ele și cu Aliații”⁵⁹. Pe de altă parte, „Lipsa unității de alianță în ce privește Rusia limitează caracterul european al Micii Înțelegeri și alcătuiește slăbiciunea ei organică” considera un reporter al ziarului „Dnevnik”⁶⁰.

În anul următor însă situația era cu totul alta. O serie de țări europene, printre care Marea Britanie, Italia, Austria, Norvegia și Suedia au reluat relațiile diplomatice cu Uniunea Sovietică. Noul statut al U.R.S.S.-ului, cu care România era vecină directă, dar nu avea relații diplomatice datorită refuzului acesteia de a recunoaște Unirea Basarabiei cu România, deci integritatea granițelor a readus în discuție tratativele pentru încheierea tratatului cu Franța. Întrucât singurul mijloc diplomatic pe

⁵⁴ „The Times”, Londra, 14 decembrie 1925

⁵⁵ Ministrul belgian de Externe, Emile Vandervelde, citat de „Le Temps”, 21 octombrie 1925. Emile Vandervelde (1866-1938), jurist și economist belgian, unul dintre membrii fondatori a celei de a doua Internațională socialistă. Ministrul afacerilor externe în 1925.

⁵⁶ Joseph Barthélémy, *Après Locarno: vers les États-Unis d'Europe*, în „Revue politique et parlementaire”, novembre 1925, p. 255.

⁵⁷ Arh. N.R.- Arh.I.C., *Casa Regală Ferdinand*, M. Franța, R. 183, c. 708-712: Raport, nr. 25 din 18 februarie 1925, București, semnat Billy.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ Arh. M.A.E., Fond 71, Mica Înțelegere, vol. 5, Anii 1922-1924, *Conferințele Micii Înțelegeri* de la Belgrad, 9 ianuarie 1924 și Praga, 11 iunie 1924, p. 57, articol intitulat „Mica Înțelegere”, apărut în ziarul „Dnevnik”, din 12. VII. 1923, extras trimis de la Legația regală din Sofia de Langa – Râșcanu lui I. G. Duca, 13 iulie 1923.

⁶⁰ *Ibidem*

care putea să se sprijine România în cazul unei agresiuni la frontiera estică, Pactul Societății Națiunilor era inefficient atât timp cât U.R.S.S.-ul nu era membru al acestui organism, tratatul cu Franța putea fi un instrument important, prin care aceasta să garanteze, în calitatea ei de mare putere, frontierele împotriva Rusiei. „Acordurile de la Locarno au asigurat liniștea la frontieră, însă nu a cuprins în sistemul lor o garantare totală a securității europene.”⁶¹ În realitate, „Situția granițelor stabilite de tratate în răsăritul Europei este delicată prin ea însăși și supusă la neisprăvite controverse”.⁶² „Și dacă pactul de la Locarno nu a garantat o securitate absolută, (Pactul) Societății Națiunilor oferă și el lacune”, căci neratificarea Protocolului lăsa această problemă deschisă.⁶³

Ideea unui acord de amicitie cu Franța a fost lansată încă de la începutul anului 1920, de Al. Vaida Voievod, dar Franța, care încheiase tratate cu Polonia și Cehoslovacia tergiversa repetarea gestului în cazul României. De altfel, „România s-a pronunțat permanent pentru strânse legături cu Franța”⁶⁴, iar faptul că Franța nu împărtășea sincer starea și dorințele românilor a dezamăgit. Ministrul român de externe era interesat, în același timp, ca ratificarea Convenției Basarabiei să aibă loc înainte de începerea negocierilor româno-sovietice de la Viena (27 martie 1924), căci un proiect de tratat franco-român nu ar putea avea preț pentru români „decât dacă au dispozițiuni privitoare la frontul rusesc, singurul cu adevărat îngrijorător pentru noi”⁶⁵. În instrucțiunile date delegației române, Ion I.C. Brătianu preciza: „Pentru stabilirea raporturilor de bună vecinătate între cele două țări, veți arăta, la început, că asemenea raporturi nu pot exista fără fixarea graniței; or, fixarea graniței înseamnă recunoașterea unirii Basarabiei, care este și trebuie să fie a noastră, astfel că asupra acestei chestiuni nu mai poate încăpea nici o discuție.”⁶⁶ Pe 24 martie, a fost ratificat acordul privind Basarabia, dar nu s-au făcut pași importanți în ceea ce privește tratatul politic ce trebuia semnat cu Franța.

La un moment dat însă, pe 27 martie 1924, Franța, prin Peretti de la Roca, a propus României încheierea unui astfel de tratat de alianță și prietenie, pe motiv că „atunci considera primordial sistemul de alianță în Europa centrală”.⁶⁷ În preambulul documentului remis de Ministerul francez al Afacerilor Externe României, prin Victor Antonescu, se specificau principiile după care urma să fie încheiat tratatul: „respectul angajamentelor internaționale, confirmate solemn de Pactul Societății Națiunilor; dorința de a „menține pacea necesară pentru stabilitatea politică și dezvoltarea economică a Europei”; „asigurarea respectului pentru ordinea juridică și politică

⁶¹ „Viata românească”, An XVIII, N° 10, 1926, p.106

⁶² *Ibidem*,

⁶³ „L'Europe Nouvelle”, Année 9, Paris, N° 461, 11 décembre, 1926, Editeur L. Weiss, p. 1678, editorialul *Après la suppression du contrôle...*, semnat Henry de Jouvenel

⁶⁴ „Revista Vremii politicii, literare și economice”, An IV, No. 11, octombrie 1924, p. 9., articolul *Politica externă a României și chestiunea protecției europene* semnat Sebastian Șerbănescu.

⁶⁵ Ludmila Antonova, *Tratatul româno-francez din 1926 în contextual internațional. Importanța tratatului*, în *Almanah istoric*, coord. Anatol Petrencu, Editura Prometeu, Chișinău, 1998, p. 135

⁶⁶ *Documente privind relațiile româno-sovietice în perioada 1917-1924*, București, 1928 (doc. 40).

⁶⁷ „Affaires Danubiennes”, No.6, Décembre 1939, p. 309, articolul *La Troisième Europe – Le front des petits états neutres*, semnat Elmer Hartos.

internațională stabilită prin tratatele de pace”; necesitatea unor „garanții reciproce de securitate contra unei eventuale agresiuni în scopul apărării intereselor comune ale celor două state”⁶⁸.

În aprilie 1924 era rândul autorităților de la București să considere inoportună încheierea tratatului, „în raport cu negocierile anglo-sovietice, cu relațiile franco-engleze încordate și ca utilitate pentru noi a garantării exprese a graniței estice, singurul front care ne îngrijește cu adevărat”⁶⁹.

Apoi, căderea guvernului Raymond Poincaré și victoria „Cartelului Stângii”⁷⁰, în urma alegerilor din Franța, din mai 1924, a avut însă drept urmare scăderea interesului cercurilor politice franceze pentru tratatul cu România. Pe de altă parte, diplomația franceză se temea și de reacția Berlinului, realitate surprinsă de C. Diamandy, reprezentantul României la Paris, care îi scria personal, la 21 februarie, ministrului de externe român I. G. Duca⁷¹: „În privința pactului, am impresia că pentru moment ei se tem de a-l încheia cu noi. Faptul că au recunoscut guvernul sovietic (28 octombrie 1924) și frica de a-și atrage complicații depărtate au desigur o înrăurire determinantă”⁷². Diplomații de la Quai d'Orsay se temeau că „Alianța cu România ar fi considerată de Germania ca o nouă configurație îndreptată împotriva intereselor sale”⁷³.

La începutul anului 1925, C. Diamandy, afla de la un deputat francez, Loucher, că „prima preocupare este un punct de garanție cu Anglia și Belgia pentru frontiera Rhinului”⁷⁴, iar Anglia „nu vedea cu ochi buni un bloc continental european în frunte cu Franța”⁷⁵. În același timp chiar acțiunile Franței au stârnit consternarea opiniei publice române, căci nu numai că recunoscuse U.R.S.S., mai mult, guvernul francez

⁶⁸ Arh. M.A.E., Fond 71, Franța, Anii 1920-1926, Relații cu România, vol 63, f. 46, telegrama nr. 283 din 16 martie 1924, de la Legația română din Paris, semnată Victor Antonescu; *Ibidem*, p. 47, telegrama nr. 110 din 19 martie 1924, de la Legația română din Paris, semnată Victor Antonescu; Fond Convenții, dosar 9, F. 1., *Projet de traité d'alliance et d'amitié entre la France et la Roumanie*. Proiectul conține 8 articole, un preambul și un text anexă. telegrama nr. 6.528 din 31 decembrie 1924, de la Legația din Paris, semnată N. Titulescu și C. Diamandy, către I.Gh. Duca, ministru de externe. Eliza Campus, *Le caractère européen des traités bilatéraux conclus par la Roumanie dans la décade 1920-1930*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, nr. 6, 1973

⁶⁹ Arh. M. A. E., Fond 71, Franța, 1920-1926, p. 67, telegrama nr. 5904 din 14 aprilie 1924, de la Externe București, semnată Duca.

⁷⁰ Constantin Iordan, *România și relațiile internaționale din sud estul European: probleme ale păcii, securității și cooperării, 1919-1924*, București, Ed. ALL, 1999, p. 87

⁷¹ I. G. Duca titularul Externelor în guvernul Ion I. C. Brătianu (1922-1926), ministru de Interne (1927-1928), șeful guvernului în nov.-dec. 1933.. Arh. N.R.- Arh.I.C., *Casa Regală Ferdinand*, Dosar 30, anul 1925, f. 394-395, Scrisoare de la Paris din 21 februarie 1925, semnată Diamandy; Arh. M.A.E., Fond 9, Convenții, F1, telegramele nr. 6351 din 25 ianuarie 1925 și nr. 681033 din 4 august 1925, de la Legația română din Paris.

⁷² *Ibidem*.

⁷³ „Ideea europeană”, An VI, N0 6, iunie 1925, p. 8, rubrica *Revista săptămânii. De prin străinătate...*, semnat Mihai Tonca. Pentru tratative v. Viorica Moisuc, *Premisele izolării politice a României*, Ed. Humanitas, București, 1991, cap. III, partea a III-a.

⁷⁴ Arh. M.A.E., Fond Convenții, dosar 9, F.1., telegrama nr. 6 351 din 25 ianuarie 1925 de la Legația din Paris, semnată C. Diamandy.

⁷⁵ *Ibidem*, telegrama nr. 6 455 din 28 februarie 1925 de la Legația din Paris, semnată C. Diamandy.

cerea restituirea flotei ruse a lui Vranghel, ancorată la Bizerta, în favoarea Moscovei. Opțiunea diplomației franceze, îi mărturisea C. Diamandy lui Painlevé „schimbă în defavoarea noastră statu-quo-ul în Marea Neagră și înarmează Rusia, care lasă deschisă intenționat chestiunea Basarabiei”.⁷⁶ La solicitarea lui C. Diamandy ca Franța să accepte crearea unei baze franco-engleze la Constanța, cu scopul de a apăra litoralul românesc, primul-ministru francez a răspuns dur că Rusia există, iar țara sa înțelege să stabilească raporturi normale cu aceasta, în perspectiva raporturilor sovieto-germane.⁷⁷

În aprilie 1925 s-a format un nou guvern, condus de Painlevé, care l-a numit pe A. Briand ministrul Afacerilor Străine. Acesta din urmă căutând un echilibru franco-german a fost unul din personajele cheie al Acordurilor de la Locarno, dar era în același timp și adeptul alianțelor continentale. Într-o discuție cu C. Diamandy, A. Briand declara că nu accepta decât formula *statu quo* și nu va permite clasarea frontierelor aliaților Franței. În august textul tratatului franco-român era definitivat, totuși nu s-a înregistrat nici un pas semnificativ în vederea semnării lui, prioritară fiind de această dată Acordurile de la Locarno. Dificilul drum al intereselor românești aveau să treacă chiar prin ... Locarno.⁷⁸ Pentru Briand Acordul de la Locarno avea drept scop nu doar zădărnicierea unei posibile reapropieri germano-ruse (și deci o prelungire a tratatului de la Rapallo), dar și a unei apropieri de Germania a Ungariei și Turciei, cu participarea Italiei. În consecință, el propunea Bucureștilor și o convenție de arbitraj conform celor semnate la Locarno.

Între timp, în martie 1926, a fost reînnoit tratatul din 1921 cu Polonia, printr-un tratat de garanție pe o durată de 5 ani, iar acesta a putut fi un mijloc prin care România a forțat mâna Franței⁷⁹, ca și propunerea Italiei privind încheierea unui tratat de alianță pe baza *statu-quo*-ului.⁸⁰ În cele din urmă, în iulie 1926, în condițiile în care noul guvern condus Al. Averescu, un italoofil, numea ca șef al Ministerului de Externe al României, pe Ion Mitilineu, și se semna, în sfârșit, pactul franco-român, prin Aristide Briand și Constantin Diamandy.⁸¹ Pentru România actul a avut, în opinia presei românești, o valoare considerabilă, având în vedere că „El însemnează o dată istorică, fiind consacrată pentru prima oară de la independența noastră o orientare politică în conformitate cu originea și viața noastră națională” fiind de altfel și „primul act

⁷⁶ Arh.S.B., Fond Casa Regală, dosar 30, Anul 1925, f. 431, telegrama nr. 6296 din 6 ianuarie 1925, semnată Diamandy.

⁷⁷ Arh. M. A. E., Fond 71, Franța, 1920-1926, f. 126-127, telegrama nr. 6438 din 22 februarie 1924, semnată Diamandy. Arh.S.B., Fond Casa Regală, f. 354, telegrama nr. 6496, din 12 martie 1925, de la Legația română din Paris, semnată Diamandy.

⁷⁸ Nicolae Tomescu, *Politica externă a României întregite. Reflecții și atitudini în presa vremii*, FIDES, Iași, 2000, p. 97.

⁷⁹ Viorica Moisuc, *op.cit.*, p. 276.

⁸⁰ Arh. Statului, Fond Casa Regală, Dosar 30, Anul 1925, f. 150, telegrama nr. 7260 din 24 februarie 1926, adresată lui Ion I. C. Brătianu, semnată Diamandy.

⁸¹ Textul în Gheorghe Gheorghe, *Tratatele internaționale ale României. 1921-1939*, 2, București, 1980, p. 141-142. Documentul a fost antedat în iunie, la cererea lui A. Briand. Tratatul a fost parafat abia 11 noiembrie 1927.

internațional prin care România se angajează pe picior de egalitate cu o mare Putere, să delibereze asupra ordinei europene (art. 3 și mai ales 5).⁸²

În fapt, dacă pentru Franța documentul avea o valoare pur morală, România „Nici dominată, nici ocrotită de Franța,... - constata presa românească - este din contra împluternicită din această așezare alături de o mare Putere în deliberările asupra alcătuirii pacifice a Europei”, astfel că acceptă „În locul protocolului unic, cuprinzând o formulă de pace valabilă pentru toate statele și definiții precise pentru propagarea sa, instrumentul limitat al pactului” ce „oferă un mijloc de apropiere treptată între națiuni și un sistem de garanții particulare în cazul unei agresiuni”.⁸³

România obținea astfel un plus de garanție pentru statutul său teritorial, în măsura în care „Hotarele noastre sunt evident garantate în toată întinderea lor actuală și revenirea Basarabiei în corpul patriei încă o dată confirmată”.⁸⁴

„Prima piatră a colaborării”, „pivotal consolidării Europei” fuseseră puse la Locarno.⁸⁵ Tot aici s-a pus capăt vechilor alianțe, dar Pactul „nu a anulat tratatele prin care s-au exprimat aceste alianțe astfel că polemicile s-au prelungit”⁸⁶, iar „Locarno reprezintă un efort mutual de bună voință, de înțelegere și concesi reciprocă sau nu reprezintă nimic” era concluzia ziaristului de la „L'Europe Nouvelle”.⁸⁷

Consecințele Pactului de la Locarno, posibilitatea Germaniei de a se extinde spre răsărit au făcut ca asigurarea „graniței și păcii, prin pacte și convenții, ca și liniștea la frontiera răsăriteană” să reprezinte scopul principal al demersurilor diplomatice românești, pentru că „România avea nevoie de pacea și siguranța păcii”.⁸⁸ Și această nevoie de pace era justificată de insecuritatea reală creată în centrul și sud-estul Europei prin acțiunile politico-diplomatice și de propagandă ale Ungariei și Bulgariei, încurajate de revenirea Germaniei pe scena politică europeană, politica duplicitară a Franței, divergențele acesteia cu Britania și „izolaționismul” ei, amicitia germano-rusă și nu numai.

În ianuarie 1924, I. G. Duca, rezumase, în urma Conferinței de la Belgrad a Micii Înțelegeri, situația internațională ca nefiind „mulțumitoare. Ne temem că mai ales în urma venirii la putere a lui Labour Party în Anglia raporturile franco-engleze să se înrăutățească, chestia reparațiilor să fie repusă în joc și ca Rusia și Statele învinse să fie încurajate în acțiunile lor. Chestia bulgară cere o vigilență expectativă.”⁸⁹ „...la Belgrad – continuase ministrul român - trebuie să recunosc că ultimul discurs al d-lui Tzankoff și agitațiunile macedonenilor justifică îngrijorările iugoslave și trebuie înfrânate. Chestia grecească nu e privită de noi din punct de vedere dinastic decât

⁸² Ctin. Vișoianu, *Pactul franco-român – Pactul italo-român*, „Viața românească”, An XVIII, Octombrie, N° 10, p.103.

⁸³ *Ibidem.*, p. 104

⁸⁴ *Ibidem.*, p. 105

⁸⁵ „L'Europe Nouvelle”, Paris, 9, 461, 11 dec. 1926, p. 1679,

⁸⁶ *Ibidem*, Annee 9, No 415, 30 janvier 1926, p. 130.

⁸⁷ *Ibidem*, 9, no 414 23 janvier 1926.

⁸⁸ „La Roumanie nouvelle”, N° 63, juin 1930, p. 13.

⁸⁹ Arh. M. A. E., Fond 71, Dosar *Mica Înțelegere*, anul 1920-1935, vol. 1, General, f. 9, Telegrama nr. 2.357 din 17 ianuarie 1924 către Legațiunile Paris, Londra, Roma, Sofia, Budapesta, Varșovia, Praga, Berna și Viena.

indirect.”⁹⁰ Analizând apoi situația din sud-estul Europei, I. G. Duca observase că „avem nevoie pentru echilibrul din Balcani de o Grece consolidată. D-l Nintchitch ne-a comunicat că e în ajun de a iscăli o alianță politică cu Italia, iar D-l Benes⁹¹ (când chestia Javorzina a fost rezolvată) să înceapă o acțiune de apropiere de Polonia.”⁹²

În primăvară România a propus Rusiei sovietice reluarea relațiilor diplomatice, dar tratativele purtate la Viena (care era și un centru important al mișcării comuniste balcanice), cu reprezentanții guvernului sovietic (2 martie - 2 aprilie 1924)⁹³ au eșuat. Acestea fuseseră precedate de o campanie în presa ostilă României. S-a discutat despre recunoașterea frontierei comune pe Nistru și restituirea tezaurului. În perioada premergătoare Conferinței s-a încercat încheierea tratatului franco-român, care ar fi avut mai mare semnificație decât ratificarea de către Franța a Tratatului din 28 octombrie 1920.⁹⁴ Acest lucru nu s-a întâmplat, iar sentimentul de izolare și insecuritate a guvernului român s-a adâncit. Acest sentiment era alimentat de constatarea, pe care o făcea publică, în ianuarie 1924, ziarul „Viitorul”⁹⁵, conform căreia „România nu trebuie să spere, prea mult de la concursul prietenilor dinafară, ci să aștepte totul de la propriile ei puteri de rezistență dinăuntru”. Conferința fusese patronată de ministrul de externe al Austriei, Gruenberger. Delegația română⁹⁶, condusă de C. Langa-Rășcanu, a trebuit să întrerupă convorbirile, deoarece șeful delegației ruse, N. Krestinski, afirma că Basarabia nu a aparținut niciodată României, că ea s-a aflat „sub puterea Turciei”, iar “în ceea ce privește statul român, el s-a format câteva zeci de ani mai târziu”.⁹⁷ Delegația sovietică a cerut organizarea unui plebiscit prin care să se stabilească apartenența Basarabiei. La Viena (aprilie 1924) diplomația sovietică a cerut însă plebiscit, folosind Conferința ca un bun prilej pentru propaganda în propriul interes. În consecință, șeful delegației sovietice, N.N.Krestinsky declara că guvernul său continua să „considere Basarabia ca o parte a teritoriului U.R.S.S., dat fiind că el nu poate desigur recunoaște că ocuparea Basarabiei efectuată în 1918 de trupele României prin forță și violență ar fi creat pentru Coroana României oarecare drepturi asupra Basarabiei”, astfel că doar un plebiscit ar fi putut soluționa problema Basarabiei, care nu era decât o creație artificială a tratatelor de pace, România fiind o țară care „anexase” cu forța armelor teritorii „străine”.⁹⁸ Astfel, „Guvernul sovietic insistă asupra soluționării problemei esențialmente litigioase, adică a problemei Basarabiei, pe calea unui referendum al populației Basarabene organizat în mod legal ... Guvernul Sovietic nu insistă deloc asupra menținerii Basarabiei în sânul U.R.S.S..

⁹⁰ *Ibidem*.

⁹¹ *Ibidem*. Eduard Beneš (1884-1948) ministru de externe al Cehoslovaciei în perioada 1918-1928, apoi președinte al Cehoslovaciei în 1935..

⁹² Arh. M. A. E., Fond 71, Dosar *Mica Înțelegere*, anul 1920-1935, vol. 1, General, f. 9,

⁹³ Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, II, Partea I. 1918-1933, București, 1986, p. 1035 și urm.

⁹⁴ I. Ciupercă, *Opoziție și putere în România anilor 1922-1928*, Ed. Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 1994, p. 124.

⁹⁵ „Viitorul”, an XVI, nr. 4767 din 30 ianuarie 1924

⁹⁶ Fusese alcătuită din D. Drăghicescu, Djuvara, Arion, Cazacu, Ciotori, Crihan,

⁹⁷ Arh. M.A.E.. Fond. 71, URSS, anul 1924, vol 76, f. 139 .

⁹⁸ *Crestomație la istoria românilor (1917-1992)*, Chișinău, 1993, p. 104.

Dar guvernul sovietic are motive bine întemeiate pentru a crede că majoritatea populației Basarabiei suportă cu greutate încorporarea sa artificială la România. Tocmai pentru aceasta guvernul sovietic insistă pentru referendum”.⁹⁹ La acuzațiile primite România, prin delegații săi, a răspuns că „... Delegația sovietică prezintă propunerea de plebiscit ca conformă politicii urmate în mod sistematic de guvernul Uniunii Sovietice și de guvernele care l-au precedat. Delegația română nu a văzut totuși că guvernele acesteia ar fi întrebuițat referendumul ca mijloc de rezolvare a dificultăților politice. Nu prin acest mijloc guvernele sovietice și-au instaurat puterea lor, și această observație este hotărâtoare pentru această problemă; de asemenea, nu prin acest mijloc ele au hotărât soarta populației vechiului Imperiu Rus și nici a celor care au fost înglobate ulterior în Uniune”.¹⁰⁰ La rândul ei, presa românească a dat un răspuns ferm¹⁰¹. Eșuarea tratatelor „a avertizat lumea că în sud-estul Europei există o chestiune teritorială serioasă”.¹⁰²

Delegatul român, C. Langa-Rășcanu, transmitea, la București, că „între dorința Sovietelor de a ajunge la raporturi normale și aceea a integrității teritoriului nostru nu se poate concepe nici un fel de tranziție”.¹⁰³

În iunie, întrebare de premierul grec de ce nu dorea URSS-ul să reia raporturile cu România, A. Ustinov, ministrul Moscovei la Atena, răspundea: „Chestiunea Basarabiei este foarte grea, căci a devenit o chestiune națională, așa că ne este foarte greu a consfinți alipirea ei la România”, iar „guvernul sovietic avea de gând să lase timpul să lucreze excluzând cu desăvârșire un „atac cu armele”.¹⁰⁴ Pentru România însă, „Unirea Basarabiei cu România este o chestiune definitiv rezolvată și guvernul român nu o mai pune în discuție. Chestiunile secundare care se referă la vreo schimbare de suveranitate sunt singurele care rămân a se preciza între România și Rusia”.¹⁰⁵ Pe de altă parte, afacerea Tatar-Bunar¹⁰⁶ convinsese guvernul de la București că bolșevismul era un pericol real și că era necesar acel front unic puternic

⁹⁹ *Ibidem*, p. 105.

¹⁰⁰ *Ibidem*.

¹⁰¹ *Ibidem*

¹⁰² *Ibidem*

¹⁰³ *Ibidem*, f. 139 și urm.

¹⁰⁴ *Ibidem*

¹⁰⁵ Arh.M.A.E., Fond Dosare speciale, vol. 27/10, telegrama f.n. din 10 noiembrie 1920, București, semnată Take Ionescu.

¹⁰⁶ Valeriu Florin Dobrinescu, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia 1918-1940*, Iași, 1991, p. 95 și urm. În dimineața zilei de 11 septembrie 1924, un grup înarmat a atacat târgul Nikolaevka din județul Ismail. Reprimată de armata română, acțiunea se repeta apoi la Tatar-Bunar patru zile mai târziu, unde grupuri înarmate au ocupat primăria și au proclamat Republica Sovietică Moldovenească, ca parte integrată U.R.S.S.-ului. Acțiunea a fost dirijată de comisarul Andrei Kliușnikov, supranumit Nenin. Interesant este faptul că Partidul Comunist Român nu fusese informat despre această acțiune. Reprimarea răscoalei de către autoritățile române a fost prezentată de comuniștii ruși ca un act de represiune și condamnat printre alții de nume ilustre ca Henri Barbusse, Romain Rolland, Louis Aragon, avocatul roman C.G. Costa-Foru.

... realizat printr-o mai strânsă legătură între București, Belgrad și Sofia, pe care-l sugerase, în iulie 1924, țarul Boris al III-lea lui Langa-Rășcanu.¹⁰⁷

Guvernul Țankov era complet lipsit de credibilitate la Belgrad, astfel că după eșecul Conferinței româno-sovietice, Momčilo Ninčić, șeful diplomației iugoslave, declara ministrului francez Robert de Billy că „pactele încheiate între Belgrad și București vor fi rupte în ziua în care România va încheia un acord cu Bulgaria pentru a se apăra contra Rusiei”¹⁰⁸.

Este interesant faptul că, într-un raport al unui agent al Legației americane din Riga¹⁰⁹, era surprinsă o posibilă soluționare a problemei Basarabiei prin “trimiterea Armatei Roșii să invadeze țara în 1925, în perioada mai-august”. Propunerea, sub forma unui *Memorandum*, venea din partea lui M. Frunze, strateg al Armatei Roșii, care elaborase și un plan militar, care au fost trimise lui Stalin.¹¹⁰ În principiu acesta din urmă a fost de acord, considerând propunerea “cea mai bună metodă de a da efect politicii de [adunare la un loc a tot ce este rusesc]”, proiectul primind și avizul Biroului Politic.¹¹¹ Din fericire însă el nu a fost aplicat atunci, însă sovieticii nu au uitat de el.

Având în vedere conjunctura externă nesigură și perspectivele încheierii Acordului franco-germano-belgian, ministrul României la Londra, Nicolae Titulescu, conform instrucțiunilor pe care le primise de la I.G.Duca, le prezenta lui A. Chamberlain, Lordului Cecil și altor oficialități britanice punctul de vedere al diplomației românești, conform căruia „distincțiunea între granițe nu corespunde cu adevăratele exigențe ale păcii”, astfel încât Anglia era invitată să nu tolereze posibilele încercări de revizuire a tratatelor de pace.¹¹²

I.G. Duca informa Legațiile române din Paris, Londra și Bruxelles că „Pactul proiectat va spori nesiguranța Europei, împărțind-o în două, în țările cu granițe garantate și în cele lăsate în voia propriilor mijloace. O asemenea distincțiune creează o adevărată ispită pentru puteri ca Rusia care vor să amenințe pacea. Statutul Ligii Națiunilor și Protocolul de la Geneva, cu toate imperfecțiunile și lipsurile lor de sancțiuni efective, ofereau totuși o garanție mai reală de pace decât pactul care se preocupă numai de pericolul german. Vă rog, deci, să atrageți serios atenția guvernului pe lângă care sunteți acreditat asupra primejdiilor pentru pacea europeană a unor atare înțelegeri unilaterale și să îi arătați că dacă urmăresc într-adevăr consolidarea situației

¹⁰⁷ Arh.M.A.E., Fond 71, Bulgaria. Relații cu România, vol. 69, f. 259: Raport confidențial nr. 1597 din 12 iulie 1924, de la Sofia, semnat Langa-Rășcanu.

¹⁰⁸ Ion Calafeteanu, *Considerații privind politica externă a regimului horthyst (1920-1936)*, în RI, I 1990, 9-10, p. 886 și urm.

¹⁰⁹ Raportul a fost trimis de ministrul Coleman la Washington, în martie 1925. Arh.N.R. – AIC, M. SUA, R 658, c. 1092: R. 658, c. 1092: Raport, strict confidențial, nr. 2715 din 16 martie 1925, Riga, semnat Coleman. V și Anastasie Iordache, 1925: *Basarabia sub spectrul ocupației militare sovietice. Documente inedite din Arhivele naționale ale SUA*, în “Dosarele istoriei”, An. VII, nr. 10 (74), 2002, p. 13-171.

¹¹⁰ Arh.N.R. – AIC, M. SUA, R 658, c. 1092: R. 658,, c. 1093.

¹¹¹ *Ibidem*, c. 1094.

¹¹² Arh. M.A.E., Fond 71, Dosare Speciale, G1, Germania, An 1925, *Conferința de la Locarno*, vol. 112, f. 7, telegrama nr. 13693 din 11 martie 1925, București, semnată Duca.

create de război, trebuie să caute neapărat mijlocul de a da garanție de securitate și celorlalte state.”¹¹³

La rândul său, șeful diplomației cehoslovace, E. Beneš¹¹⁴, declara că preocuparea sa era să-i convingă „pe români și pe iugoslavi cât sunt de interesați de pericolul german; aceste două țări sunt prea balcanice și au prea mult tendința de a neglija importanța acestui pericol”, în timp ce J. Laroche¹¹⁵, înregistra faptul că Beneš se va strădui „să le prezinte ce ar fi alipirea Austriei de Germania, unirea acestora cu Ungaria, care ar avea drept consecință dislocarea completă a blocului aliat și ruptura echilibrului stabilit prin tratatele de pace”¹¹⁶.

Încă din 1920, când Take Ionescu, E. Beneš și Vesnić au conceput un plan de acțiune comună de mare anvergură¹¹⁷, în vederea consolidării păcii și securității regionale, realizarea unei alianțe în cinci (împreună cu Grecia și Polonia), insistându-se pe caracterul defensiv al oricărei acțiuni de acest fel, ce avea menirea de a conserva și apăra frontierele, conform Tratatului de pace de la Trianon. Expus sub forma unui *Memorandum*, planul prevedea și ajutor militar reciproc în cazul în care Ungaria, fără a fi fost provocată, ar fi atacat unul dintre aceste state, precum și împotriva unui eventual atac neprovocat din partea Rusiei Sovietice. În plus, România era convinsă că aderarea Austriei la proiectata alianță ar fi constituit „una dintre cele mai bune garanții pentru menținerea tratatelor semnate la Versailles”¹¹⁸.

Guvernul de la Paris a reacționat însă hotărât împotriva convingerilor pe care le aveau liderii români, susținuți de presa internă („Viața românească” și „Idea europeană”), în timp ce presa franceză a acuzat proiectul Miciei Înțelegeri că ar fi contrar intereselor Franței. Ca urmare, în august 1920, ministrul de Externe francez, Alexandre Millerand, a precizat, prin intermediul unei telegrame, referindu-se la alianța menționată că: „O astfel de politică prezintă inconvenientul de a izola guvernul ungar, care va fi inevitabil tentat să se alăture Germaniei pentru a găsi sprijin... dezvoltarea influenței franceze la Budapesta servește cauza păcii dând tuturor aliaților noștri din Europa Centrală garanții sigure contra reluării de către Ungaria a politicii de cucerire. În aceste condiții aderarea Poloniei și a Greciei la combinația proiectată ar risca să agraveze divizarea Europei Centrale în două tabere și să mărească șansele unui conflict.”¹¹⁹ În fapt, poziția Franței a fost dictată de negocierile cu Ungaria.

Răspunsul părții române, exprimată prin intermediul presei, a fost: „Necesitatea de apărare contra imperialismului ungar nu este deloc neglijabilă. Dar aceasta nu este

¹¹³ *Ibidem*

¹¹⁴ *Ibidem*

¹¹⁵ Jules Laroche - Șeful Direcției Afaceri Politice și Comerciale de la Quai d'Orsay.

¹¹⁶ Arh. N.R.- Arh.I.C., Franța, R. 244, c. 81-82, notă M.A.E. din 18 martie 1925, Paris, semnată Laroche.

¹¹⁷ Arh.M.A.E., *Memorandum*, 19 august 1920, telegrama nr. 360, București, din 31 august 1920, semnată Daeschner, apud E. Campus, *Idea federală în perioada interbelică*, București, 1933, p. 42-43.

¹¹⁸ Arh. M.A.E., Fond C. 10, dosar 19, *Memorandum* du 19 août 1920; „Buletinul bibliographic”, cap. *Revista Presei*, 1 iulie 1932, p. 7-30.

¹¹⁹ „Revista presei”, nr. 20, (mai 1937), p. 5.

nici scopul unic nici scopul principal... Deci n-ar trebui să-i surprindă atât de neplăcut pe francezi. Ideea dominantă este reconstruirea și consolidarea Europei Centrale.”¹²⁰

În timpul vizitei sale la Paris, Take Ionescu îi scria primului ministru, generalului Al. Averescu că: „Millerand mi-a declarat că este încântat de proiectul de alianță defensivă între cele cinci state – Polonia, Cehoslovacia, România, Iugoslavia și Grecia – și că va acționa și el pentru ca acest proiect să izbutească”.¹²¹

Take Ionescu a confirmat apoi aceste gânduri, pledând în favoarea alianței proiectate cu încrederea că „Alianța în cinci va deveni cel mai puternic sprijin al păcii în zonă, va constitui o barieră în fața Germaniei pornite să distrugă Tratatul de la Versailles, cât și al unei eventuale alianțe a ei cu Rusia Sovietică; în condițiile în care Germania va fi puternică și va trece la violarea tratatelor, ea va anexa Austria, iar Budapesta va deveni punctul său înaintat în Europa Centrală.”¹²² Întreaga opinie publică franceză, precum și oamenii politici au urmărit cu interes realizarea planului propus de Take Ionescu, astfel că „România redevenise elementul cel mai important din răsărit”.¹²³ Și la Londra planul a fost apreciat pozitiv, fiind aprobat „pe deplin” de Lloyd George, „însă au fost exprimate îndoieli, din partea lordului Curzon, în legătură cu posibilitatea aderării Poloniei”¹²⁴. Într-adevăr, gruparea de state din Centrul Europei s-a consolidat în momentul în care, Polonia, care nu aderase la Mica Înțelegere, a încheiat un tratat cu România de alianță defensivă, la 3 martie 1921.¹²⁵

De altfel, odată constituită, Mica Înțelegere (nume atribuit în derâdere de ziarul ungar „Pesti Hirlap” din Budapesta, în februarie 1920) ar fi urmat să rezolve disensiunile dintre statele balcanice prin mijloace proprii și „va fi deschisă participării Austriei și Ungariei, la baza relațiilor stând respectarea strictă a Tratatului de la Trianon”.¹²⁶

În aceea perioadă s-a pus problema realizării unei confederații danubiene, idee respinsă însă cu fermitate de către români căci ea ar fi însemnat „reconstituirea

¹²⁰ „Ideea europeană”, an. 1, nr. 9, 1920, p. 5

¹²¹ Arh. M.A.E., Fond C. 10, dosar 166, telegrama 949 din 14 septembrie 1920, de la Legația română din Paris, semnată Take Ionescu; telegrama nr. 983 din 25 septembrie 1920, de la Legația română din Paris, semnată Take Ionescu.

¹²² Idem, Fond 71, Mica Înțelegere, dosar 3, interviu acordat de Take Ionescu la Aix-les Bains, corespondentului ziarului „Nieuwe Courant” din Haga, 11 septembrie 1920. Interviuul a fost publicat în „Ideea europeană”, an I, 1920, nr. 10, p. 6-8

¹²³ Idem, Fond 107, dosar 166, telegrama nr. 1051 din 9 oct. 1920, de la Legația română din Paris, semnată Take Ionescu.

¹²⁴ *Ibidem*, telegrama nr. 2 533 din 21 oct. 1920, de la Legația română din Londra, semnată Take Ionescu; telegrama 2573 din 23 oct. 1920, de la Legația română din Londra, semnată Take Ionescu.

¹²⁵ Eliza Campus, *Mica Înțelegere*, Ed. Academiei Române, București, 1997 p. 59-62; Gh. Zaharia, C. Botoran, *Politica de apărare națională a României în contextul european interbelic (1919-1939)*, Ed. Militară, București, 1981, p. 333-354; Gh. Zaharia, *Considerații asupra politicii externe a României (1919-1929)*, în *Probleme de politică externă a României*, I, Ed. Militară, București, 1971, p. 36-40; Viorica Moisiuc, *Acte fundamentale ale statutului politico-juridic al României în perioada 1918-1940*, în *Probleme de politică externă a României*, II, Ed. Militară, București, 1977, p. 43-49.

¹²⁶ Take Ionescu, *Mica Înțelegere*, București, 1921. Take Ionescu - Ministru de externe în cabinetul Al. Averescu, președinte al Partidului Democrat.

Ungariei în frontierele sale istorice”¹²⁷, existând totodată convingerea că țările din centrul și sud-estul Europei se pot înțelege pe cale directă. Ungaria propusese o uniune personală cu România, urmând ca Transilvania să devină pur și simplu un al treilea stat între cele două.¹²⁸

Analizând ulterior (1933) evoluția politică din această parte a Europei, revista „Les Balkans” constata că Mica Înțelegere a reușit să devină „centrul de greutate al politicii de pace și securitate în regiune”, în timp ce Polonia „a consolidat politica de respectare a tratatelor de pace”, iar Austria „a făcut un pas spre colaborarea cu statele din zonă”; la rândul ei Ungaria „putea profita de situație pentru stabilirea unor relații normale, nefiind exclusă însăși aderarea ei la Mica Înțelegere”¹²⁹. Asigurarea „graniței și a păcii, prin pacte și convenții, ca și liniștea la frontiera răsăriteană, reprezentau un scop principal. România avea nevoie de pacea și siguranța păcii”¹³⁰.

În cursul anului 1925 s-a vorbit insistent de o posibilă alianță greco-româno-iugoslavă, ce avea la bază propunerile Ministerului Afacerilor de Externe al Greciei.¹³¹ În luna iunie, M. Djuvara discuta în același sens cu omologii săi din Grecia și Franța, gândindu-se la o alianță balcanică, care să nu fie îndreptată împotriva nimănui. În timpul Conferinței Miciei Înțelegeri de la Timișoara, februarie 1926, atmosfera greco-sârbă încă nu se limpezise, iar ziarul „Elefteron Vima” scria că „în legătură cu pactul balcanic, ministrul de externe sârb, Momčilo Ninčić, a pus problema că Serbia este în imposibilitate de a adera definitiv înainte ca problemele greco-sârbe să fie reglate. I.G. Duca și E. Beneș l-au aprobat.”¹³² Neînțelegerile sârbo-elene aveau la bază chestiunea exploatarea căii ferate Ghevghelija – Salonic, statutul minorităților din ambele state și privilegiile, respectiv domeniile mănăstirii Hilandar de la sfântul Munte Athos. În iunie 1925, după venirea la putere a Generalului Theodoros Pangalos, care a instaurat dictatură militară, în cercurile politice ateniene a circulat știrea conform căreia Consiliul de Miniștri reunit la Belgrad hotărâse ca în cazul izbucnirii unui război civil, armata sârbă să ocupe imediat linia Ghevghelija – Salonic.¹³³

În luna iulie a aceluiași an a fost conceput ceea ce a fost considerat un posibil mijloc de soluționare a problemelor existente între Grecia și Iugoslavia (printre care: mărimea și statutul juridic și administrativ al zonei libere iugoslave din portul Salonic, regimul traficului pe calea ferată Ghevghelija – Salonic, proiectul Rentis – ce avea în vedere încheierea unui pact de arbitraj obligatoriu cu România, Iugoslavia și eventual

¹²⁷ Eliza Campus *Mica Înțelegere*, p. 40-65

¹²⁸ Arh. M.A.E., Fond 107, dosar 166, telegrama nr. 1048 din 11 octombrie 1920, semnată Take Ionescu. Eliza Campus, *Mica Înțelegere*, p. 40-65

¹²⁹ „Les Balkans”, vol XI, 1933, no. 10-11, Février-Mars, p. 10-13

¹³⁰ „La Roumanie nouvelle”, N° 63, Juin, 1930, p. 13

¹³¹ Arh.M.A.E, Fond Înțelegerea Balcanică, vol. 1, f. 11, telegrama nr. 16401 din 24 martie 1925, către Belgrad.

¹³² *Idem*. Fond Dosare Speciale, An 1926, dosar 6, Conferința Miciei Înțelegeri de la Timișoara, 10 februarie 1926, f. 251, Declarațiile făcute de I.G. Duca (Ministrul Afacerilor de Externe) reprezentanților presei la Timișoara. Textul a fost expediat de Legația română din Atena la București, pe data de 13 febr. 1926.

¹³³ *Ideea europeană*”, an VI, iunie 1925, nr. 6, p. 8

Turcia.¹³⁴ Față de acest proiect România a adoptat o poziție receptivă, dar prudentă în același timp.

România a jucat rol de moderator în încercarea de a ajuta la rezolvarea diferitelor litigii și incidente de graniță dintre Iugoslavia și Bulgaria în 1923, respectiv, între Bulgaria și Grecia în 1925.¹³⁵ În acest sens, se afirma încă o dată dorința diplomației românești „de a forma un pact din care să nu lipsească România, Bulgaria, Grecia, Iugoslavia, Albania și Turcia”, dar fără a „brusca lucrurile” și care să aibă la bază „hegemonia tuturor balcanicilor”.¹³⁶

Spre deosebire de Mica Înțelegere, Pactul balcanic ar fi putut consolida pacea Europei Sud-Orientale, asigurând liniștea unei zone cuprinse între Balcani și Asia Mică.¹³⁷

În legătură cu Ungaria s-a propus „o declarație oficială ca sub nici un pretext să nu fie permisă restaurarea Habsburgilor. Ungaria își poate alege alt Rege”¹³⁸. Cu aceeași ocazie, Duca „a spus că România este interesată de existența acordurilor de la Locarno. Și ea este partizana dezarmării, dar această idee, vezi atitudinea Rusiei care nu vrea să devină membră a Societății Națiunilor, este strâns legată de securitatea României. România este în principiu în favoarea încheierii unui pact balcanic.”¹³⁹

În luna septembrie 1925, Vaclav Girsă, ministrul Cehoslovaciei la Moscova, îl asigura pe adjunctul Comisarului pentru Afaceri Externe sovietic, Maxim Litvinov, că țara sa nu va garanta niciodată frontierele orientale ale României și Poloniei.¹⁴⁰

În aceste condiții, pe lângă discuția în care, divergențele anglo-franceze angrenaseră opinia publică românească, în legătură cu linia ce trebuia urmată în politica externă, „cu Anglia sau cu Franța?”¹⁴¹, exista problema, în continuare nerezolvată, cu toate eforturile părții românești, legată de optimizarea raporturilor cu vecinii. Și problema era reală atât timp cât, după încă un moment de tensiune, marcat de acțiunea din septembrie 1924, de la Tatar-Bunar, în sudul Basarabiei, guvernul ungar a inițiat o rundă de discuții cu guvernul sovietic, în vederea normalizării

¹³⁴ *Ibidem*.

¹³⁵ „Tribuna românilor de peste hotare”, an. II, 1925, nr. 3-4, martie-aprilie, p. 3.

¹³⁶ „Însemnări ieșene”, vol. XII, An IV, 1939, nr. 10-12, p. 121-123., articolul *Imperialisme și state balcano-dunărene*, semnat Petre Păncu.

¹³⁷ *Politica externă*, în „Revista presei”, nr. 5-6, februarie 1936, p. 19; Vasile Stoica, *Începutul Miciei Înțelegeri*, în „Observatorul”, an. I, nr. 3, 1929, p. 4.

¹³⁸ Arh. M.A.E., F. 71, Grecia, 1924-1928, f. 59, R. Atena, Raport nr. 1265 din 10 iulie 1925 semnată Langa Râșcanu; Charles Vellay, *Grèce et Yougoslavie. De l'alliance d'hier à celle de demain*, în „L'Europe Nouvelle”, Paris, 7^e année, nr. 354, 29 novembre 1924, p. 1591-1592“.

¹³⁹ Arh. M.A.E., Fond Dosare Speciale, An 1926, dosar 6, *Conferința Miciei Înțelegeri de la Timișoara, 10 februarie 1926*, f. 252, articol din „Elefteron Vilma”, *La Conférence de la Petite Entente, de la Legația română din Atena*, trimis de Langa Râșcanu.

¹⁴⁰ Dokumenty vneșnej politiki SSSR, t. VIII, Moskva, 1963, p. 517-518, Scrisoarea lui Litvinov către V. A. Antonov-Ovseenko, reprezentantul sovietic la Praga, Praga, Moscova, 4 septembrie 1925, apud Constantin Iordan, *România și relațiile internaționale din Sud-estul European: „modelul” Locarno (1925-1927)*, București, 2001, p. 93.

¹⁴¹ Mihail Manolescu, *Orientări pentru azi și pentru mâine*, în „Revista Vremii”, an IV, 3 februarie 1924, nr. 1, p. 6 și urm.

raporturilor dintre cele două state¹⁴². Singura mare putere care nu era legată de sistemul tratatelor de pace de la Paris, Uniunea Sovietică, recunoscută de unele state europene, printre care chiar de Franţa¹⁴³, oferea statului ungar un posibil partener pe care să-l poată folosi împotriva României.

Contextul era favorabil, având în vedere faptul că după venirea la putere a guvernului Istvan Bethlen (aprilie 1921), viaţa politică ungară a cunoscut o stabilitate, pe fondul unei evidente redresări economice¹⁴⁴ şi a stopării inflaţiei. În plan extern, Ungaria a reuşit să iasă din izolare, după primirea în Liga Naţiunilor, în toamna anului 1922, nerenunţând însă la revizionism, văzut ca singura cale de a reface *Ungaria Sfântului Ştefan*. Din această perspectivă, „frontierele etnice” nu erau pentru cercurile conducătoare maghiare decât o limitare a cererilor teritoriale.

În 1922, când Ungaria a cerut să fie admisă în Liga Naţiunilor, delegaţia României s-a opus, dezvăluind faptul că guvernul horthyst desconsidera tratatele de la Versailles, iar trupele maghiare invadaseră districtul Burgenland şi propagau o politică ce contravenea principiilor şi normelor din Pactul Societăţii Naţiunilor¹⁴⁵. România a votat însă la fel ca şi celelalte state din Mica Înţelegere, pentru acceptarea solicitării părţii ungare. A pus însă condiţia ca să se adopte o declaraţie publică, prin care să se angajeze că va respecta Pactul¹⁴⁶ şi va contribui efectiv pentru redresarea economico-financiară a Ungariei¹⁴⁷.

Deşi politica externă a statului maghiar a avut ca trăsătură dominantă antisovietismul, în 1924, acesta s-a dovedit destul de flexibil, în condiţiile în care negocierile cu partea sovietică serveau revizionismul, în special faţă de România¹⁴⁸. De altfel, o logică asemănătoare condusesese, încă din 1919, Ungaria la încercarea de a întreţine, în ciuda divergenţelor teritoriale, relaţii normale cu Iugoslavia cu scopul încercuirii şi izolării diplomatice a României¹⁴⁹. Mai mult, în aceeaşi perioadă se gândea la necesitatea stabilirii unei frontiere comune polono-ungare, pentru a putea revendica teritoriile aflate dincolo de graniţa cu statul cehoslovac, confruntat cu mişcările germanilor sudeţi şi cu „autonomişti” slovaci conduşi de Hlinka¹⁵⁰.

Eşecul tratativelor cu Uniunea Sovietică (între anii 1923-1924), a determinat guvernul ungar să-şi îndrepte atenţia spre un stat care avea relaţii strânse cu aceasta¹⁵¹, Turcia. Un raport diplomatic austriac observa însă că prin această apropiere de statul turc, „iredentiştii unguri, ca şi majoritatea covârşitoare a opiniei publice, se mângâie cu gândul că va veni şi rândul Ungariei să-şi sfarme cătuşele şi să reînfiinţeze Ungaria

¹⁴² Ion Calafeteanu, *Consideraţii privind politica externă a regimului horthyst (1920-1936)*, în RI, I 1990, 9-10, p. 886.

¹⁴³ *Ibidem*, p. 887.

¹⁴⁴ La reconstrucţia economico-financiară a Ungariei contribuise şi România, sub egida Ligii Naţiunilor. V. Arh. St. Bucureşti, fond Societatea Naţiunilor, dosar 7, an 1929, f. 191-194.

¹⁴⁵ Ion Calafeteanu, *op. cit.*, p. 889.

¹⁴⁶ *Ibidem*.

¹⁴⁷ *Ibidem*, p. 887.

¹⁴⁸ *Ibidem* p. 888.

¹⁴⁹ *Ibidem*, p. 886.

¹⁵⁰ *Ibidem*.

¹⁵¹ *Ibidem*, p. 887. v. Tratatul de neutralitate şi neagresiune (1926).

milenară¹⁵². Negocierile ungaro-turce s-au încheiat cu un tratat de prietenie semnat pe data de 5 ianuarie 1929¹⁵³, după modelul celui încheiat cu Italia la 5 aprilie 1927¹⁵⁴.

Având în vedere contextul general, păstrarea politicii externe românești mai ales „în apele franceze” nu a reprezentat decât o adaptare la cerințele și ritmul Europei.¹⁵⁵ Dar, deși „toată lumea știe unde se află linia de demarcație între noi și marile puteri”, scria Sebastian Șerbescu, „România s-a pronunțat permanent pentru legături strânse cu Franța”, Anglia și Italia.¹⁵⁶ Însă „Trist este că Franța nu împărtășește sincer starea și dorințele noastre. O asemenea lipsa de sinceritate, chiar și de bune intenții, nu este mai puțin periculoasă decât lipsa oricărui aranjament”.¹⁵⁷ În primăvara anului 1924, pe motiv că „atunci considera primordial sistemul de alianță în Europa Centrală”, Franța a propus României încheierea unui tratat de alianță.¹⁵⁸ Ca urmare, ministrul de externe, I. G. Duca, l-a însoțit pe Regele Ferdinand în vizita pe care acesta a făcut-o la Paris¹⁵⁹, unde a rămas pentru a încerca să găsească o soluție la proiectul de alianță propus de către oficialitățile franceze, din care lipsea însă o garanție specială pentru granița estică. În plus, se dorea ca partea franceză să ia în considerare și posibilitatea încheierii unui acord militar între cele două state, care să prevadă o eventuală asistență mutuală și un contract permanent între statele majore francez și, respectiv, român¹⁶⁰.

Franța, sub pretextul că acest acord ar conduce la o mărire a susceptibilităților Germaniei, căci „alianța cu România ar putea fi considerată de Germania ca o nouă configurație îndreptată împotriva intereselor sale”¹⁶¹ și ar putea chiar să zădărnicească înțelegerea cu Anglia, a amânat semnarea tratatului propus¹⁶². De altfel, I.G.Duca

¹⁵² Mihai Retegan, *Programul revizionist al regimului horthyst*, (2), în „Lupta întregului popor”, 1, 1987, p. 36.

¹⁵³ În 1921, Turcia semnase un tratat de prietenie și fraternitate cu URSS-ul. Gyula Juhasz, *Hungarian Foreign Policy (1919-1945)*, p. 74, apud I. Calafeteanu, *op. cit.*, p. 887.

¹⁵⁴ Mihai Iacobescu, *România și Societatea Națiunilor, 1919-1929*, București, 1988, p. 127.

¹⁵⁵ *Pan Europa*, în „Ideea europeană”, an IV, nr. 107, 3-10 decembrie 1922, p. 1

¹⁵⁶ Sebastian Șerbescu, *Politica externă a României și chestiunea protecției europene*, în „Revista Vremii politici literare și economice”, An, IV, nr. 11, octombrie, 1924, p. 9

¹⁵⁷ *Ibidem*, p. 8.

¹⁵⁸ Elmer Hartos, *La Troisième Europe – Le front des petits états neutres*, în „Affaires Danubiennes”, nr. 6, Décembre 1939, p. 309.

¹⁵⁹ la 27 martie 1924 (chiar în ziua începerii Conferinței de la Viena)

¹⁶⁰ I. Ciupercă, *Opoziție și putere în România anilor 1922-1928*, Iași, 1994, p. 127. Arh. M.A.E., Fond URSS, *Relațiile cu România*, vol. VI, telegrama nr. 38545 din 22 iulie 1924. I. Gh. Duca îi cerea lui Titulescu, ambasadorul român la Londra, să-i solicite lui Herriot să facă tot posibilul pentru a obține recunoașterea din partea statului sovietic a statu-quo-ului României.

¹⁶¹ Arh. M.A.E., Fond 9, Convenții, F I, telegrama nr. 6810 din 4 august 1925, de la Legația română din Paris. Mihai Tonca, *Revista săptămânii. De prin străinătate...*, în „Ideea Europeană”, An VI, nr. 6, iunie 1925, p. 8.

¹⁶² *Ibidem*. Deși Anglia se arata gata să ajute și nu să încurce. Fond Arh. M.A.E., Fond URSS, *Relațiile cu România*, dosar VI, telegrama nr. 1077 din 30 iulie 1924.

reproşa guvernului francez¹⁶³ că a sacrificat securitatea aliaţilor pe care-i avea în Europa Centrală, care erau în acelaşi timp şi aliaţii României¹⁶⁴.

Franţa era însă convinsă că Pactul de la Locarno va face improbabilă prelungirea tratatului de la Rapallo (16 aprilie 1922), obţinând un plus de securitate, iar în ceea ce priveşte tratatul cu România va amâna semnarea „până când va pune în balanţă posibilitatea încheierii unei înţelegeri între Bucureşti şi Roma sau va fi confruntată cu probleme la Conferinţa Dezarmării de la Geneva”¹⁶⁵. Cu toate acestea, la 24 aprilie 1924, la Berlin era semnat un nou tratat germano-sovietic, de către Gustav Stresemann şi ambasadorul sovietic, N. Krestinski. Noul document, respectând tratatul de la Rapallo care „rămâne baza relaţiilor între Germania şi Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste” urma să fie valabil 5 ani.¹⁶⁶

În fapt, până în anul 1924, relaţiile româno-franceze au cunoscut momente de tensiune, în condiţiile promovării de către diplomaţia franceză a unei politici externe inconsecvente. Astfel, ea nu onorase împrumutul pe care-l promisese României, în vederea înzestrării armatei¹⁶⁷, ratificase târziu tratatul de la Sèvres, din 1920¹⁶⁸, abia în 1924 şi, nu în ultimul rând, recunoscuse *de jure* URSS-ul, la 28 octombrie 1924 (cu care România avea cca 700 km de graniţă negarantată). De fapt, din iunie 1924, Franţa era condusă de cabinetul Édouard Herriot, adus la putere de victoria *Cartelului Stângii*, iar interesul acestuia în ceea ce priveşte încheierea unui tratat cu România era foarte scăzut.

Şi relaţiile României cu ţările Micii Înţelegeri au suferit o înrăutăţire, mai cu seamă după constatarea că atât Cehoslovacia, cât şi Iugoslavia, nu se arătau deloc dispuse să ajute statul român în eventualitatea unui conflict cu Rusia Sovietică¹⁶⁹, cu care nu se putuseră finaliza demersurile privind normalizarea relaţiilor diplomatice. Din păcate, divergenţelor privind trasarea frontierei în Banat, care afectau relaţiile româno-iugoslave, s-au adăugat alte nemulţumiri stârnite de refuzul părţii româneşti de a accepta, la Viena, plebiscitul ca soluţie pentru stabilirea drepturilor ţării noastre

¹⁶³ În timpul unei convorbiri pe care a avut-o cu Poincaré.

¹⁶⁴ I. Bitoleanu, *Din istoria României moderne, 1922-1926*, Bucureşti, 1981, p. 202. Practic, în planul Confederaţiei danubiene (1920) Franţa recunoscuse Ungariei o poziţie dominantă în spaţiul unitar central al Europei, astfel că aliaţii săi aveau dreptate să se considere sacrificaţi, în condiţiile în care Ungaria putea astfel să-şi impună propriile interese economice şi politice fără a ţine seama de celelalte state din zonă. Arh. M.A.E., Fond 71, dosar 302, Raportul nr. 1579 din 28 iunie 1920, de la Legaţia română din Varşovia semnat A. P. Florescu.

¹⁶⁵ Andrei Nanu, *Locarno nr. 2*, în „Însemnări ieşene”, vol. III, an. II, 1937, nr. 1-12, p. 548-554. Pentru Rapallo v. I. Ciupercă, *Marile puteri şi ţările Europei centrale şi de sud-est după primul război mondial*, în ASUI, tom XXVI, S.III.a., Istorie, 1980, p. 113 şi urm.; Idem, *Probleme ale relaţiilor internaţionale ale României după primul război mondial*, în AIIAI, tom XVIII, 1981, p. 352-369.

¹⁶⁶ Arh. M.A.E., Fond Dosare Speciale, vol. 120, I.

¹⁶⁷ În condiţiile încheierii tratatului de la Rapallo, sovieto-german (16 aprilie 1922). v. I. Ciupercă, *Marile puteri şi ţările Europei Centrale şi de Sud-Est după primul război mondial*, p. 113 şi urm.

¹⁶⁸ Arh. M.A.E., fond Convenţii, vol. 13, S2, f. 398... din 21 octombrie 1920.

¹⁶⁹ I. Ciupercă, *Opoziţie şi putere în România anilor 1922-1928*, Iaşi, 1994, p. 129, n. 52. În presa ţărilor vecine se sublinia constant izolarea României. Arh. M.A.E., Fond 71, Anii 1920-1944, România. Politica internă, 1920-1924, dosar 342, f. 176, telegrama nr. 1909 din 10 mai 1924, la Legaţia română din Budapesta.

asupra unui teritoriu care-i aparținea. În fapt, fiecare discuție având ca temă relațiile statului român cu vecinii „pornea de la performanțele istoriei”¹⁷⁰ ajungând apoi la Pacea de la Versailles.

În ceea ce privește relațiile cu Rusia Sovietică, nemulțumită de semnarea, la 28 octombrie 1920 a tratatului prin care Franța, Marea Britanie, Italia și Japonia recunoșteau actul de unire al Basarabiei cu România, diplomația românească discuta și avansa teme de reflecție, „încercând să înțeleagă natura și esența regimului sovietic, fluxul și configurația politicii sale externe”¹⁷¹. În viziunea politică a acestora din urmă, Nistrul reprezenta o frontieră naturală prea convenabilă pentru a se căuta avantaje dincolo de ea.¹⁷² Pentru București însă, recunoașterea integrității teritoriale a fost tot timpul o condiție *sine qua non* în orice negociere în vederea normalizării relațiilor cu vecinul de la răsărit. În consecință, diplomația românească a angajat tratative cu Rusia Sovietică, în februarie-martie 1920, la Copenhaga (D. N. Ciotori - M. M. Litvinov), în septembrie- octombrie 1921, la Varșovia (C. Filality – L. M. Karahan), dar fără rezultat, în fața politicii de forță, amenințări și nesinceritate în negocieri din partea sovietică.¹⁷³ În timpul Conferinței de la Lausanne (1922-1923), reprezentantul sovietic Rakovski îi spunea lui I. G. Duca că „Basarabia nu este o chestiune importantă pentru Rusia”, iar la Moscova declara că „ar renunța la Basarabia, dar din cauza curentelor de opinie publică n-ar vrea să admită de la început”.¹⁷⁴ Sub influența *Foreign Office*-ului, România și-a exprimat dorința de a relua raporturile diplomatice cu Moscova, dar a cerut precizuni în acest sens. I.I.C. Brătianu trimisese reprezentantului român, C. Diamandi, următoarele instrucțiuni: „Suntem gata să reluăm relații normale și amicale, recunoașterea frontierelor este necesară, căci fără frontiere nu se poate obține armistițiul și relații normale între cele două state”.¹⁷⁵ La acuzațiile primite de România la Viena (aprilie 1924) însă, unde fusese prezentată de diplomația sovietică ca o creație artificială a tratatelor de pace , fiind o țară care „anexase” cu forța armelor teritorii „străine”¹⁷⁶, presa românească a dat un răspuns ferm¹⁷⁷. Eșuarea tratatelor „a avertizat lumea că în sud-estul Europei există o chestiune teritorială serioasă”.¹⁷⁸

Practic, prin Convențiile politice și militare din Mica Înțelegere, statul român avea garanții pentru frontierele vestice, cu Ungaria, și sudice, cu Bulgaria, în timp ce singurul instrument diplomatic pe care ar fi putut conta România, în eventualitatea unei agresiuni sovietice la frontiera orientală era tratatul încheiat în 1921 cu Polonia, însoțit și de o convenție militară. Dar dacă ameliorarea relațiilor acestei țări cu

¹⁷⁰ Arh. M.A.E., Fond U.R.S.S., Relațiile cu România, (caseta) 22, vol. VI.

¹⁷¹ *Ibidem*.

¹⁷² *Ibidem*.

¹⁷³ Emilian Bold, Ilie Seftiuc, *România sub lupa diplomației sovietice. (1917-1938)*, Ed. Junimea, Iași, 1998, p.18

¹⁷⁴ N. Iorga, *Memorii*, IV, p. 144-145

¹⁷⁵ *Aspects des relations russo-roumaines. Rétrospectives et orientations. Études*, I, Paris, Diffusion Minard, 1967, p. 113, Frederic C. Nanu, *Politica externă a României (1919-1933)*, Institutul European pentru cooperare cultural-științifică, Iași, 1993, p. 121-122.

¹⁷⁶ Articole apărute în „Der Tag”, Viena, 5 februarie 1924, „The Observer” din 23 martie 1924.

¹⁷⁷ „Ideea europeană” din 24 martie 1924

¹⁷⁸ „La Roumanie nouvelle”, 11ème Année No 13, 20 Avril 1924, p. 3.

Cehoslovacia „ar fi avut drept bază o apropiere de Rusia” şi valoarea acestei alianţe devenea problematică.¹⁷⁹

Pe de altă parte, Constantin Diamandi îi explica lui Cicerin că: „Mica Înţelegere nu este deloc îndreptată Rusiei şi noi, niciodată, nu am depus eforturi pentru a-i conferi un caracter agresiv spre Răsărit. Mica Înţelegere are o sferă de acţiune foarte limitată. Dacă ea s-ar amesteca în întreaga politică externă a membrilor ei, ar trebui să sprijinim Iugoslavia împotriva Italiei, or noi căutăm prietenia Italiei. Unul dintre ţelurile Miciei Înţelegeri este acela de a ne face mult mai independenţi faţă de marile puteri. Dacă dv. vă plângeţi că noi ne-am supus foarte mult Franţei, în realitate noi ne-am eliberat de aceasta”.¹⁸⁰ În acelaşi timp, propaganda românească, la fel ca şi cea cehoslovacă, şi-au ales ca obiect principiul intangibilităţii frontierelor naţionale, ce putea fi respectat doar printr-o atitudine responsabilă faţă de tratatele de pace, care nu trebuiau cu nici un preţ încălcate. Astfel, a devenit un imperativ politic şi naţional, ca pacea să fie apărută împotriva celor ce tindeau să nesocotească tratatele, iar acest lucru era subliniat de ministrul român de externe, în 1925, corespondenţilor de presă din ţările aliate: „Sunt încredinţat că veţi şti să explicaţi opiniei publice mondiale că ceea ce uneşte Cehoslovacia, Iugoslavia şi România este apărarea integrităţii teritoriale bazată pe tratatele existente”.¹⁸¹

Acesta era contextul în care, în perioada premergătoare semnării Acordurilor de la Locarno (octombrie 1925)¹⁸², diplomaţia Bucureştilor atrăgea atenţia asupra faptului că un asemenea pact „va spori nesiguranţa Europei” împărţită în ţări cu „graniţe garantate şi cele lăsate în voia propriilor mijloace”¹⁸³, frontierele orientale ale Germaniei urmând să fie reglementate doar prin tratate de arbitraj¹⁸⁴. „Era un semn de rău augur, mai ales că totul a fost în legătură cu refuzul Marii Britanii de a garanta măcar tratatele de arbitraj”.¹⁸⁵

„Germania s-a asigurat, nu numai juridiceşte dar şi moralmente că a scăpat de învinuirea unui refuz de a îndeplini obligaţiunile sale conform art. 16 (al Pactului Societăţii Naţiunilor), în cazul când, în calitatea sa de membră a Consiliului Naţiunilor, s-ar abţine de la executarea unei deciziuni date de acest Consiliu contra

¹⁷⁹ *Documents on British Foreign Policy, 1919-1939*, Edited by W.N. Medlicott, Douglas Dakin, M.E. Lambert, Series IA, I, London Her Majesty's Stationery Office, 1966, nr. 84, p. 125-126: *Memorandum....*, Foreign Office, 11 noiembrie 1925, H. Smith, apud Constantin Iordan, *op. cit.*, p. 158).

¹⁸⁰ AVPRF Arhiv vneşnâi politiki Ruskoi Federaţii, Moscova, Fond 0421 din 1922, opis 1, Dosar 6, Cicerin către Litvinov, Telegrama nr. 19 din 19. XII, 1922, f. 275, apud, Em. Bold, Ilie Seftiuc, *op.cit.*, p. 22.

¹⁸¹ „Neamul românesc” din 18 august 1925.

¹⁸² Arh. M.A.E., Fond 71, Germania, Locarno, 1925, vol. 112 f. 7, telegrama, din 11 martie 1925, semnată Duca. Constantin Buşe, *Conferinţa de la Locarno - o încercare de consolidare a păcii în Europa*, în RI, 38, 1985, 9, p. 868-891.

¹⁸³ Arh. M.A.E., Fond 71, Germania, Locarno, 1925, vol. 112 f. 7, telegrama, din 11 martie 1925, semnată Duca Frederic C. Nanu, *Politica externă a României 1919-1933*, Iaşi, 1993, p. 11. v. Arh. M.A.E. fond 71, Germania 1925, dosar 112, f.7.

¹⁸⁴ M. Muşat, I. Ardeleanu, *op.cit.*, p. 1066.

¹⁸⁵ Arh. M.A.E., Fond 71, Anglia, 1925 - 1932, vol. 1, f. 4, telegrama nr. 579, de la Londra din 7 martie 1925.

Rusiei. Iată ținta ce a dorit să atingă în campania ei contra acestui articol 16, și ce Germania a izbutit să atingă la Locarno”¹⁸⁶

În Germania scena politică internă era dominată de discuțiile ce aveau loc între reprezentanții social-democrați și Socialiști, Comitetul Partidului Social-Democrat luând decizia de a „nu ratifica acordurile de la Locarno în caz de abținere a Deutsch-Naționalilor”¹⁸⁷

Urmărind evoluția acestor dezbateri, reprezentantul României la Berlin, Nanu, consemna: „Secretarul de stat Schubert în ultimele întrevederi cu Ambasadorii aliați a insistat din nou pentru îndeplinirea promisiunilor făcute la Locarno cu privire la evacuarea Coloniei și la regimul provinciilor ocupate, ceea ce ar facilita Guvernului german adoptarea de către Reichstag a Tratatului de la Locarno”¹⁸⁸.

La rândul său, Langa-Rășcanu îl informa, din Atena, pe I.G.Duca că „Baronul Schoen păstra convingerea că Domnii Luther și Stresemann vor avea de dus grele lupte până a căpăta votul Reichstagului. Dânsul crede că va fi nevoie a se recurge la dizolvarea sa – căci am credința că – față de gravitatea situațiunei politice și financiare a Franței – politicienii de la Berlin ar profita spre a nu da – sau a face cel puțin să întârzie – aprobarea lor înțelegerii de la Locarno”¹⁸⁹.

După încheierea Acordurilor de la Locarno se puneau doua probleme pentru diplomația românească raporturile cu URSS-ul și politica de revanșă practică de unele state din categoria celor învinse în război. În consecință, I.G.Duca sublinia faptul că: „Fără îndoială, acordul de la Locarno a produs o destindere fericită; el a permis să se constate că există posibilitatea unei înțelegeri între învingători și învinși; din nefericire, acest acord nu se referă decât la o parte a Europei; el nu joacă un rol în regiunea din care face parte România și, în consecință, pentru această regiune subzistă cele două motive de neliniște, enunțate mai sus”¹⁹⁰. În ceea ce privea raporturile cu vecinul de la răsărit, șeful diplomației românești preciza că „Nici un guvern român nu va consimți la restabilirea de relații diplomatice normale cu o țară care nu vrea deloc să respecte integritatea teritoriului”¹⁹¹.

I.G. Duca vedea obținerea unei posibile garantări a frontierelor estice prin intermediul tratatului cu Franța. La rândul său, C. Diamandy îi spunea lui Briand, în noiembrie 1925, că Locarno a fost totuși „o experiență de laborator; rămâne de văzut rezultatul lucrării diplomatice în aplicațiunea reală și dacă începutul de încredere ce se acordă Germaniei, ea îl va merita”; de aceea „pactele particulare, care constituie și o

¹⁸⁶ *Ibidem*.

¹⁸⁷ Idem, Fond 71, Dosare Speciale, Anii 1925-1937, vol 113, f. 3, telegrama nr. 4289 din 29 oct. 1925, de la Legațiunea din Berlin, semnată Nanu.

¹⁸⁸ *Ibidem*, f. 2, telegrama nr. 4252 din 28 oct. 1925 de la Legațiunea din Berlin, semnată Nanu.

¹⁸⁹ *Ibidem*, Conferința de la Locarno, f. 30, telegrama nr. 1858 din 6 nov. 1925, de la Legația română din Atena către I.G.Duca, semnată Langa-Rășcanu.

¹⁹⁰ A.N.R. – AIC. M, Belgia, R. 31, c. 487-488: R. București, nr. 918/414, 9 noiembrie 1925, semnat Schneidauer.

¹⁹¹ *Ibidem*.

contraasigurare, fie chiar vremelnică, sunt indispensabile pentru crearea unei reţele specifice pe baza statului-quo”.¹⁹²

În acelaşi timp, în Țările de Jos, ziarele „Nieuwe Rotterdamsche Courant”, „Algemeen Handelsblad”, „Haagsche Post” şi „Gazette de Hollande” publicau articole care însă neglijau cercetarea juridică amănunţită a problemei, mai toate mărginindu-se a constata „că acordurile de la Locarno vor pune capăt atmosferei de război latent ce domnea în Europa în urma Tratatului de la Versailles”¹⁹³.

În plus, România se temea, la fel ca şi Polonia, Iugoslavia şi Cehoslovacia, că plasarea Germaniei¹⁹⁴ pe picior de egalitate cu statele care câştigaseră războiul, ar putea însemna o posibilă revenire la vechile obiective pe care le urmărise în zona Europei centrale şi a celei sud-estice¹⁹⁵, ceea ce ar încuraja cu siguranţă tendinţele revizioniste maghiare. Locarno a marcat fără îndoială începutul sfârşitului pentru ordinea internaţională stabilită la Versailles.

Presa românească a reflectat din plin această opinie, exprimându-şi dezacordul faţă de conţinutul proiectului de pact de securitate, insistând asupra eventualelor consecinţe pe care aplicarea acestuia le-ar fi avut. Astfel, se consemna că prin atitudinea Angliei¹⁹⁶ se trasa o scindare între Europa pacificată şi Europa situată la est de linia Stockholm – Trieste, expusă tensiunilor şi pericolului modificărilor teritoriale¹⁹⁷. În iulie 1925, ziarul „Adevărul” atrăgea atenţia asupra posibilităţii ca oferta germană să nu fie decât o cursă a diplomaţiei engleze, care urmărea ca prin punerea în echilibru a celor două state, Germania şi Franţa, acestea să se neutralizeze reciproc¹⁹⁸. Ideea exprima menţinerea sentimentului de neîncredere ce determinase acelaşi ziar să publice, cu câteva luni înainte, în articolul de fond, teama că „pactul preconizat ar putea crea o sciziune periculoasă şi absurdă între o parte şi cealaltă a Europei”¹⁹⁹, existând riscul ca „solidaritatea europeană, care constituie principala cheazăşie de durabilitate a tratatelor după război, ca un tot intangibil”, să dispară²⁰⁰.

În acelaşi timp, Nicolae Titulescu, ministrul României la Londra, îi atrăgea atenţia reprezentantului Franţei, Edouard Herriot²⁰¹, că un pact de securitate general ar avea o eficienţă mult mai mare decât un pact regional²⁰² fiind „superior unor combinaţii locale, care fac distincţie între noile graniţe ale statelor europene (...).

¹⁹² Idem – AIC. F. Casa Regală Ferdinand, D. 30/1925, f. 186, Telegramă nr. 6957 din 13 noiembrie 1925, de la Paris, semnată Diamandy.

¹⁹³ *Ibidem*, f. 8. telegrama nr. 500 din 2 nov. 1925, din Haye, Legaţia română din Țările de Jos, trimisă Excelenţei Sale I.G.Duca, Ministrul Afacerilor Străine.

¹⁹⁴ Em. Bold, I. Ciupercă, *Ascensiunea nazismului*, p. 21.

¹⁹⁵ Eliza Campus, *Mica Înţelegere*, Bucureşti, 1968, p. 63.

¹⁹⁶ B. de Juvenal, *D'une guerre ...*, p. 393

¹⁹⁷ „Cuvântul liber”, 21 martie 1925, p. 4.

¹⁹⁸ „Adevărul” din 23 iulie 1925.

¹⁹⁹ „Adevărul” din 20 martie 1925.

²⁰⁰ *Ibidem*.

²⁰¹ Édouard Herriot (1872-1957), om politic francez, preşedintele Partidului Radical (1919-1957), de mai multe ori ministru, prim-ministru al Franţei (1924-1925, 1926, 1932).

²⁰² Nicolae Titulescu, *Pagini de jurnal*, în „Cronica”, XVII, 1982, 32, p. 10. Idem, *Titulescu şi strategia păcii*, Iaşi, p. 83.

Sentimentele n-ajung, ne trebuie o politică constructivă pe care n-o văd”²⁰³. Câteva zile mai târziu, într-un raport diplomatic, ministrul român observa că “Ideea posibilității revizuirii tratatelor creează nesiguranță, nesiguranța întârzie consolidarea noii stări de lucruri și lipsa de consolidare atâta poftele de revanșă”²⁰⁴, iar „acesta este drumul cel mai sigur care duce la război”²⁰⁵.

În numărul său din 10 noiembrie 1925, „The Times” publica interviul acordat de Austin Chamberlain cu ocazia banchetului de la Guildhall, care afirma satisfăcut că: „politica de pace și reconciliere pe care am urmărit-o acolo (la Locarno) este politica compatrioților mei... Am convingerea că acordurile de la Locarno vor fi ratificate de toate statele care au fost reprezentate de oameni de stat care au avut curajul să-și asume responsabilitatea în fața istoriei și să umple peste propriile margini cupa speranței pe care Locarno a oferit-o...”²⁰⁶. Să nu uităm însă că în august 1925 A. Chamberlain anunțase că “Guvernul majestății sale nu e dispus să-și asume alte obligații noi”²⁰⁷, apreciind că acesta “a descoperit toate granițele Europei Centrale și Orientale, prin afirmarea că nu le garantează”²⁰⁸, ceea ce l-a determinat pe Nicolae Titulescu să critice atitudinea Angliei. El a avut convorbiri la Foreign Office, la Londra, dar și la Paris²⁰⁹.

De altfel, pentru cercurile politice românești devenise clar faptul că Anglia susținea politica germană, mai cu seamă după ce, în numărul său din mai 1925²¹⁰, „Daily Express” consemna, în articolul *Opinia domnului Chamberlain asupra Micii Înțelegeri*, că „Organizația Micii Înțelegeri a fost o mișcare de încercuire a Germaniei”. Această poziție conciliantă față de Germania încuraja, fără îndoială, guvernul horthyst, al cărui prim ministru, contele Bethlen îi scria lui Horthy că „trebuie să facem eforturi tot mai accentuate pe plan politic pentru a sparge Mica Înțelegere”²¹¹.

În aceeași perioadă, cu ocazia călătoriei în Italia, președintele Cehoslovaciei, Masaryk, răspundea la întrebarea dacă crede posibilă intrarea Ungariei în Mica Înțelegere, pusă de redactorul ziarului „Tribuna” din Roma, că „În orice caz nu îndată.”²¹² Dar de ce să fie exclusă?”, scopul Micii Înțelegeri fiind apărarea în fața

²⁰³ *Ibidem*, p. 402.

²⁰⁴ Idem, *Documente diplomatice*, București, 1967, Doc. 91.

²⁰⁵ *Ibidem*.

²⁰⁶ Arh. M.A.E., Fond 71, Dosare Speciale, Anii 1925-1937, vol. 113, f. 36, „The Times”, extras cu articolul *The Guildhall Banquet*.

²⁰⁷ Răspunsul lui A. Chamberlain, la proiectul francez, adresat lui A. Briand, formulat în Parlament. Bertrand de Jouvenel, *op.cit.*, p. 393.

²⁰⁸ „Universul” din 19 august 1925.

²⁰⁹ I. Bitoleanu, *op. cit.*, p. 203-204.

²¹⁰ Arh. M.A.E., Fond Mica Înțelegere, dosar 6, telegrama 27060 din 19 mai 1925 către Legația din Londra.

²¹¹ Szinai Miklós, Szücs László, *Horthy Miklós titkos iratai*, (*Documentele secrete ale lui Horthy Miklós*), Budapesta, 1962, p. 68, *apud* I. Ardelean, Mircea Mușat, *op. cit.*, p. 1062.

²¹² Arh. M.A.E., Fond Mica Înțelegere, Anii 1920-1935, vol I, General, f. 10, telegrama confidențială nr. 1102 din 14 mai 1925, trimisă în copie M.S. Regelui și Primului Ministru, către ministrul Afacerilor Străine G. Mîrzescu, semnată C. Hiott.

Germaniei, care, deşi „învingă rămâne totuşi un stat formidabil şi-şi va relua fatalmente, într-o zi sau într-alta, mersul său spre Răsărit... Berlin-Bagdad e un program amânat numai, dar nu părăsit”.²¹³ Era necesar ca statele născute de pe urma dezmembrării Austro-Ungariei să găsească o formulă politică şi militară de asociaţiune pentru a se opune reluării lui „Drang nach Osten” al Germaniei... „vizând”, Cehoslovacia, Iugoslavia, Polonia, România deşi, întrucât priveşte pe aceasta din urmă, problema care o interesează este mai mult rusă decât germană.²¹⁴ Mica Înţelegere este deci – şi aceasta nu trebuie să se uite, un „sistem negativ”, iar nu „pozitiv”. Se desprind trei idei:

Pericolul german. „Drang nach Osten” rămâne şi în viitor o ameninţare pentru Europa Centrală în special.

Chestiunea ungară şi apărarea tratatului de la Trianon trec pe al doilea plan.

Mica Înţelegere este un sistem politic destinat în primul rând a face faţă pericolului german (este vorba de imperialismul german).²¹⁵

„Germania este, fără îndoială, factorul care ameninţă în prima linie ordinea politică actuală, şi faţă de care toţi cei interesaţi la menţinerea acestei ordini trebuie să facă front. Dar nu este singurul. Mai este încă unul: Rusia... Într-adevăr, Rusia poate adopta trei atitudini deosebite în desfăşurarea viitoarelor evenimente. Ea poate să se alieze cu Germania şi aceasta este ipoteza cea mai probabilă. Ea poate să revină la politica de dinainte de 1914 şi să facă cauză comună cu puterile occidentale şi cu micile state din Centrul şi Estul Europei contra Germaniei. Ea poate în fine, reluând vechiul ei program imperialist să reînceapă singură, căutând să profite de împrejurări, reclădirea vechii Rusii ţariste.”²¹⁶

C. Hiott prezenta în continuare câteva idei extrase de preşedintele Masaryk din volumul *Noua Europă*, apărut în 1918, înaintea tratatelor, conform cărora „Rusia este şi ea ameninţată de politica orientală a Germaniei, şi că linia Berlin-Bagdad are ca complement natural linia Berlin-Varşovia – Kiev – Odessa. Şi de aici conchide că nu numai Ucraina, dar şi Polonia, precum şi Cehoslovacia, precum şi celelalte naţiuni din Estul Europei, au nevoie de o Rusie tare „care să le proteagă. D-sa crede că Rusia ar adopta în viitor a doua atitudine”.²¹⁷

La rândul ei, Mica Înţelegere, „prima organizaţie federală europeană de lungă durată”²¹⁸, „cea de a cincea mare putere europeană”, devenea o adevărată „Societate leonină”(D. Beneş) – îndreptată doar împotriva pangermanismului? – se întreabă Hiott. Pe de altă parte apropierea italo-iugoslavă ca şi cea italo-cehoslovacă ar denatura cu totul Mica Înţelegere, tratatul italo-iugoslav fiind privit de Franţa cu „ochi foarte răi”.²¹⁹

²¹³ *Ibidem*, f. 11.

²¹⁴ *Ibidem*.

²¹⁵ *Ibidem*.

²¹⁶ *Ibidem*.

²¹⁷ *Ibidem*, f. 12.

²¹⁸ E. Campus, *Mica Înţelegere*, p. 9.

²¹⁹ *I Arh. M.A.E., Fond Mica Înţelegere, Anii 1920-1935, vol I, General, f. 13.*

În acest context, deși diplomații români priveau cu satisfacție atmosfera de destindere inaugurată de Locarno, iar presa vremii reflecta o puternică notă de optimism, data de 16 octombrie 1925 fiind considerată „drept o dată memorabilă”, „cea mai mare zi de la izbucnirea războiului”, „mai mare chiar decât momentul semnării Păcii de la Versailles”²²⁰, nu se putea ignora faptul că negarantarea frontierelor Germaniei cu Polonia și Cehoslovacia implica un real pericol pentru cei doi aliați ai României în viitor. În acest sens, ziarul „Dimineața” reda declarația unui deputat polonez conform căreia „În momentul în care va începe dărâmarea tratatelor de pace nu se știe unde se va opri și, de aceea trebuie să fim de acord că e vorba aici, de crearea unui pericol care ne amenință pe toți”²²¹. La rândul său, I. G. Duca își exprima convingerea că „pacea va putea fi consolidată prin încheierea unui pact de garanții pentru frontiera apuseană, însă numai dacă se va găsi o formulă care să garanteze și granițele orientale ale Germaniei, în felul acesta închizându-se căile de acces spre tulburarea ordinii existente pe continent”²²².

Ca urmare, cercurile politice și financiare românești au adoptat o politică de expectativă, temându-se de o posibilă dominație germană în partea centrală și răsăriteană a continentului²²³. Având în vedere interesele Germaniei, reprezentanții acesteia la Locarno atribuiau atitudinii împăciuitoare față de Franța: în primul rând dorința statului german „de a relua o viață economică normală pe care o cereau mai cu seamă cercurile industriale și financiare”; Germania se găsea strâmtorată și izolată de celelalte state europene; și, nu în ultimul rând, „considera – nu fără temere tendința tot mai afirmată a Americii de a pune stăpânire economică pe Germania” astfel că „Necesitățile economice au jucat deci un rol de căpetenie”²²⁴.

Presa franceză publica, în noiembrie 1925, nota adresată ambasadorului german la Paris de către Conferința Ambasadorilor și semnată de A. Briand, care anunța „măsuri de amnistie, reducerea efectivelor aliaților, o mai mare libertate și recunoașterea competenței pentru administrația germană”²²⁵.

În realitate, dacă pentru Germania, Locarno a însemnat sfârșitul izolării morale, pentru vecinii săi răsăriteni acesta a determinat o stare de tensiune manifestată prin expulzări din mediile germane făcute în Silezia Superioară²²⁶ și manifestații antigermane ce au avut loc în Polonia și Cehoslovacia²²⁷.

Această situație era corect percepută de presa românească, care sublinia că în nenumărate rânduri, „de la președinția republicii moderne și până la ultimul plebiscit în Polonia, toți oamenii politici au declarat că Polonia preferă războiul decât o atingere

²²⁰ „Adevărul” din 18 octombrie 1925. *Politica externă a României. Dicționar cronologic*, coord. Ion Calafeteanu și Cristian Popișteanu, București, 1986, p. 184.

²²¹ „Dimineața” din 15 octombrie 1925.

²²² „Viitorul” din 21 octombrie 1925.

²²³ Em.Bold, *Conferința de la Locarno*, p. 551.

²²⁴ Arh. M. A. E., Fond 71, Dosare Speciale, Anii 1925-1937, vol. 113, f. 84, telegrama nr. 6972 din 20 nov. 1925 de la Legația română din Paris, semnată Diamandy.

²²⁵ *Ibidem*, f. 89, telegrama nr. 6977 din 20 nov. 1925 de la Legația română din Paris, semnată Diamandy.

²²⁶ „Adevărul” din 18 octombrie 1925.

²²⁷ Frank Simonds, *Histoire de l'Europe d'après guerre*, Paris, 1929, p. 232.

a graniţelor sale actuale”²²⁸. Practic, nu se contura nici un răspuns la întrebarea pe care şi-o punea ministrul român la Paris „Ce va fi pacea pe Rin dacă nu va fi pace pe malurile Dunării şi ale Vistulei ?”²²⁹.

La 19 octombrie 1925, ziarul „Argus” sublinia că Franţa în loc de a-şi fi schimbat politica de şovăiri şi regrete şi de a fi cedat pas cu pas terenul în faţa rugămintărilor şi injoncţiunilor domnului Chamberlain, a mers cea dintâi pe calea împăcării”. Trei zile mai târziu, cel mai important ziar al opoziţiei, „Universul” scria că “partidele germane de dreapta duc o campanie violentă împotriva concesiunilor făcute de guvernul Reichului la Locarno şi ele pretind anumite avantaje pentru Germania în schimbul intrării sale în Societatea Naţiunilor”²³⁰.

În aceeaşi zi, „Dimineaţa” făcea cunoscută opinia conform căreia „Acolo la Locarno s-a făcut o sforţare uriaşă pentru a neutraliza, pentru a stinge vatra clasică a conflictelor şi războaielor europene. Acolo s-a asigurat biruinţa definitivă a metodei arbitrajului care prevede pentru orice neînţelegere sau diferende ce s-ar putea naşte încă, judecata nepărtinitoare (...) Locarno, este deci, încă o etapă în drumul spre biruinţă al Societăţii Naţiunilor”²³¹ fiind „destinat să asigure pacea în Occident” astfel încât devenea „primul pas pentru stabilirea unei păci efective şi în Orient”²³².

În noiembrie 1925, ministrul român de externe, I.G.Duca, considera că „Revizuirea tratatelor nu este o chestiune care se poate pune, fiindcă tratatele actuale nu au ieşit dintr-o fantezie trecătoare, ci sunt rezultatul consfinţit prin vărsări de sânge, al evoluţiei fireşti al unui lung şi vechi proces istoric”²³³, subliniere pe care o concepe în condiţiile în care „Există (...) o parte şi tocmai aceea în care suntem şi noi, pentru care înţelegerea de la Locarno nu joacă nici un rol”²³⁴.

Cu toate acestea, exprimând poziţia oficială a guvernului român, ministrul de externe afirma că „trebuie să recunosc că în vremea din urmă s-a produs o destindere fericită în lume prin acordul de la Locarno, care îmbunătăţeşte, într-o oarecare măsură, situaţia de nesiguranţă ce frământă Europa ...”²³⁵, observând că „Prin acordul de la Locarno (...) s-a putut constata un lucru: că există posibilitatea unei înţelegeri între învingători şi învinşi şi că se poate, printr-o mentalitate nouă, să se pună (...) şi bazele unei consolidări mai reale a păcii”²³⁶. Pentru mai multă siguranţă, România propunea încheierea „unui pact analog celui semnat de statele apusene cu Germania” între statele Micii Înţelegeri şi Ungaria²³⁷, un Locarno Central European.

²²⁸ A.N.C. - Arh. I.C., Fond Casa Regală, dos. Nr. 27 din 1925, telegrama nr. 13300 din 11 martie 1925, f. 2.

²²⁹ „Adevărul” din 2 iunie 1925 şi Arh. M.A.E., Fond Dosare Speciale, Anul 1926, vol.6, Conferinţa Micii Înţelegeri de la Timişoara, 10 februarie 1926, f. 206, copie de pe telegrama Legaţiunii din Praga, nr. 2393 din 5 nov. 1925, către Ministerul Afacerilor Străine, semnată Filodor.

²³⁰ „Universul” din 21 octombrie 1925, v. articolul *Optimism exagerat*.

²³¹ „Dimineaţa” din 19 octombrie 1925.

²³² *Ibidem*.

²³³ „Dimineaţa” din 7 noiembrie 1925.

²³⁴ *Ibidem*.

²³⁵ Em. Bold., *op.cit.*, p. 551

²³⁶ *Ibidem*.

²³⁷ Arh. M.A.E, Fond Mica Înţelegere, dosar 23, telegrama 2393 din 5 noiembrie 1925 de la Legaţia din

Discuțiile purtate în toamna - iarna anului 1925 au fost apreciate pozitiv la Londra și Paris. Inițiat de statele Micii Înțelegeri, tratatul cu Ungaria trebuia, ca și la Locarno, „combinat” cu tratate de arbitraj între Ungaria și fiecare stat al alianței.²³³

Acordurile de la Locarno plasau pe un loc secund pericolul german, astfel că impresia generală a fost că Franța nu mai era interesată față de țările din Europa centrală și de sud-est, situație ambiguă care va tenta Italia să devină o mare putere influentă în această regiune. Acesta este contextul în care se vor purta negocieri pentru un posibil tratat româno-italian (1926)²³⁴ și se va realiza o îndepărtare a Poloniei de Franța.

Astfel se explică și interesul Italiei pentru un pact de garanție dunărean. E. Beneș îl informa pe ministrul român la Praga, Filodor, că delegația italiană îl sondase la Locarno asupra eventualității unui astfel de pact, însă evitase această discuție deoarece nu dorea „ca o mare putere și, mai ales Italia să se amestece în această chestiune privitoare la Ungaria și care urma să fie rezolvată de Mica Înțelegere.”²³⁵ Acesta vedea rezolvarea problemei prin încheierea unui „pact de garanție cu Ungaria analog celui renan și combinat cu tratate de arbitraj între Puteri din Mica Înțelegere și Ungaria”²³⁶, Austria urmând să intre, dacă ar fi dorit acest lucru „în calitate de vecină a Ungariei.”²³⁷ În cazul încheierii unui astfel de pact, urma să se solicite Angliei, Franței și Italiei împreună „o garanție morală colectivă a acestui acord”.²³⁸

De fapt, se cunoștea încă din vara anului 1925 interesul pe care-l manifestase statul italian, în care se instaurase din ianuarie un regim autoritar²³⁹ față de posibilitatea constituirii unui Locarno central-european pe care să-l dirijeze²⁴⁰, precum și încercările pe care le face în scopul înlocuirii Franței ca mare putere influentă în România²⁴¹. În cercurile diplomatice se vorbea despre acest plan italian, conform căruia Grecia, Iugoslavia, România și, eventual, Bulgaria ar trebui „să se asocieze cu o putere care le oferea garanții”²⁴².

Apăruse astfel, necesitatea unei mai strânse colaborări între statele Micii Înțelegeri și Polonia, care a condus la semnarea, în noiembrie 1925, a unor acorduri, având în vedere faptul că „interesele superioare ale grupului de popoare din centrul și orientul european” solicitau, „în vederea oricărei eventualități”, luarea măsurilor defensive necesare²⁴³. Pentru cele patru țări (România, Iugoslavia, Cehoslovacia și

Praga, semnata Filodor către Externe București.

²³³ *Ibidem*.

²³⁴ I. Ciupercă, *Momente ale relațiilor româno-italiene (1924-1937)*, în ASUI, tom XXXIII, 1987, p. 53-65.

²³⁵ Arh. M.A.E., Fond Mica Înțelegere, dosar 23, telegrama 2393 din 5 noiembrie 1925 de la Legația din Praga, semnată Filodor către Externe București.

²³⁶ *Ibidem*.

²³⁷ *Ibidem*.

²³⁸ *Ibidem*.

²³⁹ *Ibidem*.

²⁴⁰ I. Ciupercă, *Momente ale relațiilor româno-italiene 1924-1937*, în ASUI, XXXMI, 1987, 53, *passim*

²⁴¹ Arh. M.A.E., dosar 16, raport nr. 1931 din 1 iunie 1925 și cel cu nr. 1990 din 6 iunie 1925, de la Legația din Roma, semnate Lahovary.

²⁴² I. Ciupercă, *op. cit.*

²⁴³ “Universul” din 19 august 1925.

Polonia), era clar că odată intrată pe scena politică internațională, pe picior de egalitate cu celelalte mari puteri, Germania va încerca să-și atingă vechile obiective legate chiar de zona amintită²³⁸ și va sfârși prin a încuraja tendințele revizioniste ungare²³⁹. Statele Micii Întelegeri s-au opus Pactului de la Locarno pentru că l-au considerat o concesie făcută de Franța față de Germania, din moment ce acesta acceptase ignorarea frontierelor din Europa de Est²⁴⁰, cu toate că atât Cehoslovacia industrializată, cât și România, respectiv Iugoslavia, ambele țări agrare în mare măsură, și-au orientat comerțul către statul german.

În decembrie 1925, ministrul României la Paris, C. Diamandy, afirma în timpul unei discuții avute cu Aristide Briand: „România fiind țara care dorește și nu neglijează nici o efortare pentru asigurarea păcii, consideră actele de la Locarno ca netezind calea pentru o destindere a situației europene, însă dați-mi voie să vă spun cu sinceritate... că Locarno este numai o experiență de laborator, rămâne de văzut rezultatul lucrărilor diplomatice în aplicarea reală și dacă începutul de încredere ce se acordă Germaniei, ea îl va merita. De aceea socotesc că pactele particulare care constituie și o contraasigurare, fie chiar vremelnică, sunt indispensabile pentru crearea unei rețele pacifice pe baza statu-quo-ului”²⁴¹. Ministrul român a amintit de „pactele particulare” gândindu-se, fără îndoială, la tratative în vederea încheierii tratatului franco-român. Și dacă în ședința Senatului de la Bruxelles se putea afirma că „Pactul Rhenan garantează Belgia și pune astfel un zid de securitate între frontierele noastre și armele germane... Locarno nu este decât un tratat. El este carta teoretică a securității noastre...”²⁴², I.G. Duca, într-o notă de la legația Franței la București – observa că Acordurile de la Locarno au constituit “o fericită destinare care, din nenorocire, nu se referea la această regiune a Europei din care face parte și România”²⁴³. „Germania voia să devină agreabilă vecinilor ei occidentali, pentru a acționa cu mai multă libertate față de vecinii săi de la răsărit”²⁴⁴. În același spirit, ziarul “Adevărul” consemna și el că Locarno lăsase pacea, neasigurată în răsărit „Și cine știe dacă atâta nu-i de ajuns ca și pacea din apus să devină la un moment dat, cu totul problematică”²⁴⁵. Mulți oameni politici au susținut însă că Acordurile de la Locarno au creat o situație de nesiguranță în condițiile în care Germania lui Stresemann refuza să abandoneze orice revendicare asupra frontierelor răsăritene”²⁴⁶, astfel că ele „nu ofereau decât aparența fragilă a unei garanții, o iluzie bună pentru a înșela conștiințele ce se acomodează ușor, ca și un mijloc pentru adormirea vigilenței” pentru că

²³⁸ Eliza Campus, *Mica Înțelegere*, București, 1968, p. 63.

²³⁹ *Ibidem*.

²⁴⁰ Arh. M.A.E., Fond 71, Dosare Speciale, Anul 1920-1944, vol 113 Germania, G1. Telegrama din decembrie 1925, semnată Diamady.

²⁴¹ *Ibidem*.

²⁴² *Ibidem*.

²⁴³ E. Campus, *Planul Briand de Uniune Europeană (1929-1930)*, în RI, 35, 1982, 8, p. 924.

²⁴⁴ G. Clemenceau, *Grandeurs et misère d'une victoire*, Paris, 1930, p. 283-286.

²⁴⁵ „Adevărul” din 20 octombrie 1925.

²⁴⁶ Georges Clemenceau, *Grandeurs et misère d'une victoire*, Plon, Paris, 1930, p. 283-286.

„pericolul acestui tratat se găsește în insuficiența sa, iar spiritul lui este direct dăunător țării noastre (Franța)”²⁴⁷.

Sugestivă pentru preocupările și neliniștea privind stabilitatea Europei Centrale și de sud-est sunt propunerile pe care le face, la 1 noiembrie 1925, Marea Britanie Greciei, Bulgariei și Iugoslaviei, în vederea realizării unui “Locarno balcanic”²⁴⁸ și extinderea rețelei de „alianțe de protecție” pe care Franța o dorește transformată într-un mijloc eficient de încercuire a Germaniei²⁴⁹.

După ce încurajase practic ambițiile acestui din urmă stat în ceea ce privește frontierele estice și anunțase prin Austen Chamberlain că „Pentru cordonul Polonez nici un guvern britanic nu va risca, sau nu va putea risca vreodată viața unui simplu grenadier al armatei britanice”²⁵⁰, Marea Britanie avea serioase motive de îngrijorare. Garantarea chiar a granițelor de vest de către guvernul britanic fusese un act gratuit atât timp cât, chiar din 1926, Șefii marelui Stat Major declaraseră ca nu dispun de mijloacele necesare pentru a transpune în fapt noile obligații²⁵¹. Atitudinea Marii Britanii a fost însă considerată ca fiind cel mai important gest de susținere a Tratatelor de la Versailles, pe care însă, în mod paradoxal, noile acorduri le puneau sub semnul întrebării. Repetatele întâlniri între Stresemann, Briand și Chamberlain nu au reușit să rezolve neajunsurile pactului; în plus Franța a rămas la fel de neîncrezătoare în eficiența liniei defensive Maginot, de-a lungul frontierei cu Germania.

Față de proiectul britanic, România a adoptat o poziție similară celei față de Acordurile de la Locarno, de expectativă, considerând că situația internațională și divergențele existente între statele din regiune sunt serioase piedici în calea punerii lui în practică²⁵².

Constituind o încercare de a diminua pe cât posibil efectele Acordurilor de la Locarno, proiectul britanic, care propunea un tratat balcanic bazat pe arbitrajul obligatoriu și pe un pact de garanție în cadrul Societății Națiunilor, a eșuat însă datorită rivalităților anglo-franceze și a neînțelegerilor dintre greci și turci, respectiv dintre greci și iugoslavi. Ideea în sine, aparținând de fapt ministrului de externe a Greciei, Rentis, fusese realistă, în condițiile în care prin adoptarea Statutului Curții Permanente de Justiție Internațională, Societatea Națiunilor reușise să codifice și arbitrajul, iar în acesta „avea ca premisă indispensabilă respectul tratatelor în vigoare, al integrității teritoriale și al suveranității naționale a statelor legate prin tratate în chestiune”.

În primăvara anului 1926 presa europeană găsisese un nou subiect de discuție, Mica Înțelegere, întrebându-se dacă „mai are rațiunea de a fi și dacă mai corespunde

²⁴⁷ *Ibidem*.

²⁴⁸ Pe calea unor tratate regionale de garanții.

²⁴⁹ Serge Bernstein, Pierre Milza, *Istoria Europei*, 5, *Secolul XX (din 1919 până în zilele noastre)*, Iași, 1989, p. 58.

²⁵⁰ Gustav Stresemann, *His Diaries, Letters and Papers*, I, editat de Eric Sutton, London, 1935, p. 225, apud H. Kissinger, *Diplomația*, Ed. ALL, București, 1998, p. 247.

²⁵¹ *Ibidem*.

²⁵² Problemele privind Tratatul de la Locarno, alături de alte teme vor fi analizate în cadrul Conferinței miniștrilor de externe ai Micii Înțelegeri, care a avut loc la Timișoara pe data de 10 februarie 1926.

trebuiţelor care au domnit la înfăptuirea sa...”²⁵³. În timp ce presa franceză apăra cu căldură alianţa, presa italiană îşi arăta ostilitatea pe faţă. Astfel, I.G.Duca a primit, prin intermediul lui Lahovary, un articol, pe care l-a publicat ziarul „Il Popolo D' Italia”, ce apărea la Milano, director fiind Arnaldo Mussolini, fratele preşedintelui de Consiliu, prin care cel de-al doilea dorise să sublinieze „Rolul pe care Italia fascistă se pregătea a-l juca în centrul şi Orientul Europei”.²⁵⁴ Autorul articolului, Roberto Suster, spicuind din Comunicatul oficial asupra rezultatelor reuniunii extraordinare a miniştrilor României, Iugoslaviei şi Cehoslovaciei, insista asupra nemulţumirilor exprimate de aceştia de criticile susţinute şi nota de pesimism în legătură cu viitorul „organizării actuale a Europei centrale care aşteaptă elemente noi”, opinia lor fiind că „Mica Înţelegere nu este şi nici nu poate fi o instituţie morală artificială incapabilă şi nepregătită să creeze sau să ia o unică hotărâre în politica coasociaţiilor legată de problemele internaţionale cele mai importante, dar noile elemente aşteptate n-au apărut.”²⁵⁵ Şi continua, atrăgând atenţia asupra faptului că reducerea armamentului, pe care Marile Puteri îl pot efectua la scară mare prin acordurile de la Locarno, nu va putea fi proporţională celei acceptate de micile state care „se găsesc în faţa şi în contacte cu state şi situaţii neclarificate, ele fiind convinse că intrarea Germaniei în Societatea Naţiunilor, poate constitui un element de îngrijorare pentru toate statele succesoare care, în constituirea lor au trebuit să absoarbă minorităţi germane.”²⁵⁶ Ideea centrală care domina era aceea a identificării posibilităţilor care existau practic şi politic pentru o repetare a acordurilor de la Locarno referitoare la Europa Orientală.

Un organ oficios de la Belgrad afirma chiar, după Conferinţa de la Timişoara, că „Mica Înţelegere nu mai corespunde la nimic”.²⁵⁷

În acelaşi an, Franţa, care devenise la Locarno o putere garantă, patrona admiterea Germaniei în Societatea Naţiunilor, în condiţii internaţionale complexe, în care „caracterul moral şi teoretic al angajării” guvernului francez în apărarea României şi a celorlalţi parteneri din centrul şi sud-estul Europei nu mai putea oferi un plus de siguranţă. În acest scop, România încheie un pact de amicitie şi colaborare cordială cu Italia, la 16 septembrie 1926²⁵⁸, însă în ceea ce priveşte garanţiile, documentul va fi considerat inferior tratatului semnat cu Franţa.

După numai un an, în 1927, conştientizând faptul că atmosfera de destindere în politica internaţională, după semnarea Pactului de la Locarno, nu era altceva decât „o

²⁵³ Arh. M.A.E., Fond Dosare Speciale, 1926, vol 6, *Conferinţa Micii Înţelegeri de la Timişoara*, 10 februarie 1926, f. 257, *Presa europeană şi Mica Înţelegere*, de la Legaţia română din Atena, 27 februarie 1926.

²⁵⁴ *Ibidem*, f. 226, ziarul „Il Popolo D'Italia”, din 4 martie 1926, articolul *La Petite Entente et L'Europe Orientale*, trimis de Lahovary de la Roma, lui I.G. Duca, martie 1926. Ziarul îl avea ca director pe Arnaldo Mussolini, fratele Preşedintelui Consiliului, Benito Mussolini.

²⁵⁵ *Ibidem*, f. 267.

²⁵⁶ *Ibidem*, f. 269.

²⁵⁷ *Ibidem*, f. 257.

²⁵⁸ I. Ciupercă, *Momente ale relaţiilor româno-italiene, 1924-1937*, în ASUI, XXXMI, 1987, 53, passim. Arh. M.A.E., Fond. Convenţii, dosar 2, *Pacte d'amicitie et collaboration cordiale entre la Roumanie et l'Italie*, semnat la Roma la 16 septembrie 1926 de B. Mussolini şi gen Al. Averescu.

mare iluzie”²⁵⁹, România se angaja, împreună cu partenerii săi din Mica Înțelegeră²⁶⁰, „să mențină alianța lor fermă, solidă și durabilă”²⁶¹. Practic, din moment ce Ungaria, care reușise să scape de controlul permanent al Ligii Națiunilor (1 aprilie 1927), declanșează o campanie revizionistă în favoarea sa, încurajată de Italia, se confirmă sentimentul de nesiguranță al celor patru state, România, Iugoslavia, Cehoslovacia și Polonia, care nu se pot bizui decât pe ele însele.

În expunerea sa cu prilejul primei ședințe a Conferinței Miciei Înțelegeri, din mai 1927 de la Ioachimov, Beneș sublinia faptul că față de Franța „amiciția este deplină.”²⁶² După Locarno, relațiile cu Germania s-au netezit”, „relațiunile cu Anglia sunt bune și că sunt în conexiune cu Locarno și cu Franța”²⁶³. „Privitor la Balcani, continua el, neînțelegerea italo-iugoslavă, alimentată de tratatul de la Tirana și de chestiunea albaneză în genere a fost resimțită în Cehoslovacia atât ca aliată cât și din pricină că un eventual conflict ar putea avea repercusiune asupra ei și chiar s-o atingă direct prin Austria și Ungaria. În această chestiune Cehoslovacia a simțit la fel ca Franța. Cu tot tratatul de amicitie cu Italia o răceală se resimte.”²⁶⁴ Analizând apoi situația internațională, Beneș observa că „ea ar fi puțin înrăutățită, ascunzând câteva simptome amenințătoare în Balcani, în Rusia Sovietică și pe granița Polono-Lituaniană”, fiind de părere că „nici un conflict nu va fi izolat, că toate vor atinge Mica Înțelegeră și că, dacă se exploatează călătoria Dlui Bethlen la Roma și slăbiciunea Miciei Înțelegeri, trebuie subliniată e atât străduințele noastre pentru consolidare și pentru menținerea *statu-quo*-ului cât și perfecta înțelegere ce domnește în colaborațiunea noastră comună”²⁶⁵.

La rândul său, Marincovici consideră Pactul de la Tirana „un pact de inamiciție” care tinde „să ne izoleze (între Ungaria și Italia)” și afirmă că „întreaga mea atitudine este dictată de grija de a nu face nimic care să poată fi interpretat ca o acțiune contra Italiei... dar... Intervențiunea Italiei va dezlănțui intervenția noastră. Nu ne vom bate cu Italia, dar vom ocupa.”²⁶⁶ În continuare, readucând în memorie anul 1926, Marincovici amintea că: „Ungaria ne-a propus un tratat de neagresiune, care nesocotea alianțele noastre... Neacceptată, propunerea maghiară a fost reînnoită sub forma unui tratat de arbitraj. Nu voi face nimic cu Ungaria (care vrea disocierea Miciei Înțelegeri...) decât un tractat de comerț și un tractat de tranzit la Fiume”.²⁶⁷ Vorbind despre relațiile cu Bulgaria și Grecia, el sublinia că „am fost totdeauna bulgarofil; dar

²⁵⁹ I. Agrigoroaie, *op. cit.*, p. 50.

²⁶⁰ Arh. M.A.E., Fond 71, Dosare Speciale, 1927, vol. 7, Conferința de la Ioachimov, f. 196.

²⁶¹ *Ibidem*, f. 199.

²⁶² Arh. M.A.E., Fond 71, Dosare Speciale, vol. 7, Anii 1927, Conferința Miciei Înțelegeri de la Ioachimov, 13- 15 mai 1927, f. 195, Prima ședință. Expunerea d-lui Beneș.

²⁶³ *Ibidem*, f. 196.

²⁶⁴ *Ibidem*.

²⁶⁵ *Ibidem*, f. 199.

²⁶⁶ *Ibidem*, f. 200.

²⁶⁷ *Ibidem*, f. 202.

ar fi timpul ca Bulgarii să-şi părăsească procedeele”, în timp ce „cu Grecia este foarte greu de a se ajunge la o înţelegere – dorită de ambele părţi”²⁶⁸.

Până la intrarea în vigoare a Acordurilor de la Locarno, Djuvara prevedea patru etape: 1. Parafarea acordurilor, la Locarno, purtând data de 16 octombrie 1925; 2. Semnarea lor la Londra, la 1 decembrie 1925; 3. Ratificarea şi depunerea instrumentelor de ratificare la Societatea Naţiunilor la Geneva (vor fi depuse la 12 decembrie 1925); 4. Intrarea Germaniei în sânul Societăţii Naţiunilor”²⁶⁹.

Cu acelaşi scop, vor urmări, mai cu seamă statele care făceau parte din Mica Înţelegere, să lărgască sfera măsurilor de securitate în Europa centrală şi de sud-est, în condiţiile demersurilor pe care le vor întreprinde pentru a scoate această organizaţie din izolarea economică şi pentru întărirea coeziunii în interiorul acesteia²⁷⁰ prin iniţierea unui Locarno Central-European. Cum Pactul de la Locarno relevase opţiunile Marilor puteri, care înţelegeau să-şi rezolve diferenţele pe seama ţărilor mici şi slabe²⁷¹ România, Grecia, Turcia şi Iugoslavia au depus mari eforturi pentru a contracara eforturile negative ale actului semnat în mod solemn, la Londra, la 1 decembrie 1925.

În consecinţă, au avut loc convorbiri între partea română şi cea turcă, în februarie 1926²⁷², iar ministrul de externe turc, Rentis, a întocmit un plan privind instituirea unui arbitraj obligatoriu şi a unui pact de garanţie şi alianţă interbalcanică.²⁷³

²⁶⁸ *Ibidem*, f. 203.

²⁶⁹ Arh. M.A.E., Fond 71, Dosare Speciale, Anii 1925-1937, vol 113, f. 127, Acordurile de la Locarno, raport semnat Djuvara.

²⁷⁰ I. Agrigoroaie, *op. cit.*, p. 504.

²⁷¹ Arh. M.A.E., Fond Mica Înţelegere, vol. 4, Comunicatul oficial al Conferinţei de la Ioachimov, 13-15 mai 1927.

²⁷² I. Calafeteanu, *op. cit.*, p. 889.

²⁷³ Arh. M.A.E., Fond Mica Înţelegere, vol. 15, Conferinţa Micii Înţelegeri de la Ioachimov, 13-15 mai 1927.

SPAȚIUL URBAN BUZOIAN. POSIBILE ABORDĂRI TEMATICE

Adrian CONSTANTIN

I. UN DEMERS DE ANALIZĂ- ECOLOGIA CULTURALĂ LOCALĂ

Ne propunem să începem cu ceea ce este definitoriu pentru orice societate umană și maxim criteriu de apreciere al progresului ei și anume, cultura.

Orice manifestare de viață socială se traduce în bazele ei de plecare ca și act cultural. De aceea, orice manifestare de viață, privită ca act cultural, o vedem reprezentată asemenea unui cod cu ajutorul căruia se organiza o realitate anume, un mijloc prin care se ordona raportul indivizilor cu stările concrete ale realității vieții trăite. Se cer ca atare analizate acele componente definitorii ale ambianței culturale, proprii urbane și componentele distincte ale fiecărei epoci, nu neapărat în succesiunea lor istorică, ci raportat la diversitatea și semnificația acestora.

Componentele ce pot fi luate în considerare țin de diverse sisteme împărțite pe domenii culturale care reunite exprimă o ambianță culturală și de civilizație specifică locului. Nu credem că ar trebui să vizăm neapărat definirea unei identități culturale locale, deoarece, în mod fundamental, nu există identitate. Un set de valori nu rămâne același datorită transformărilor perpetue, deși pot rămâne câteva elemente asemănătoare în curgerea timpului și în devenirea ființei umane.

Să vorbim despre o identitate culturală este în fapt a introduce un concept pur conservativ a cărui extensiune este vidă deoarece nu putem vorbi niciodată despre un << același >> fenomen ca și timp sau raport.

Orice formă culturală este în sine un simbol. Nu ne este permis să tratăm o zestre culturală ca o ecuație matematică, deoarece orice ecuație reprezintă, astfel spus, o dogmă. O atare ecuație- dogmă în cultură ar fi valabilă cu condiția ca lumea să fie identică și continuă. Structural, lumea se caracterizează printr-o fluctuație indefinită, raportată la cele mai mici fragmente analizabile. A vorbi despre continuități sub raport cultural înseamnă să elaborăm sinteze temporalizate ale percepțiilor noastre subiective. Considerăm aici acest gen de observații ca fiind necesare unei abordări analitice privind manifestările culturale locale pe durata lungă a timpului.

II. CE PUTEM NUMI ȘI CE NU DREPT CULTURĂ URBANĂ

În multe cazuri, studiile privind cultura urbană în spațiul medieval românesc încep cu un discurs aproape stereotip. În acest sens aflăm faptul că apariția și dezvoltarea orașelor ca centre economice, politice, administrative și religioase au determinat, încă de la debutul lor, cristalizarea unor elemente specifice de cultură urbană. Nu este exclus un astfel de traiect al devenirii, dar există pericolul comiterii unui gen de paralogism de tipul celui cunoscut sub numele de << petitio principii >>, adică de a explica mai înainte ceea ce în fapt urmează a fi demonstrat. De aceea putem considera hazardată o astfel de introducere rigid deterministă în subiectul de față înainte de a expune datele și informațiile necesare în măsură să contureze conținutul cultural și valoric dat.

Ca atare, aceste date și informații necesare analizei spațiului cultural implicat într-o discuție trebuie să vizeze: a) spațiul geografic circumscris fenomenului cultural al epocii date; b) „actorii” culturali și comportamentul acestora în acel spațiu; c) potențialul valoric al „actorilor” culturali implicați în actele de cultură; d) percepția „actorilor” culturali asupra spațiului cultural de apartenență; e) ansamblul de norme și principii care reglementa comportamentul lor în sistemul relațiilor culturale cu alte spații sau medii culturale; f) modul cum au fost soluționate anumite stări de criză pe terenul valorilor culturale. Sunt aici tot atâtea elemente necesare spre a fi analizate înainte de a iniția începutul unui demers discursiv care să debuteze printr-o prea vagă concluzie.

De asemenea pentru o înțelegere mai clară a palierelelor culturale, trebuie realizată o delimitare clară a conceptului de cultură urbană față de cultura de factură aulică sau clericală. Fără o delimitare clară putem practic asambla dezordonat paliere culturale și valorice acordându-le a atribuire generală și vagă în esență, neglijând particularizarea în speță a culturii de factură pur urbană.

Cel mult, produsul unui alt tip de mediu cultural decât cel urban ar putea fi considerat doar un gen de echivalent funcțional. Totuși, până nu cădem de acord asupra existenței unei mentalități specifice și a unei vieți de tip urban, dublate de conștiință orășenească, nu putem vorbi despre o cultură autentică cu fizionomie urbană.

A vorbi despre un mediu cultural ce ține strict de mediul aulic princiar sau, în cazul nostru, despre mediul cultural religios de sub oblăduirea Episcopiei, nu înseamnă a vorbi la obiect despre o cultură emanată de suflul urban, adică de comunitatea urbană în sine. Putem spune spre exemplu, faptul că centrul cultural reprezentat de Episcopia Buzăului exprimă activitatea culturală urbană prin excelență? Unde sunt orășenii ?

Unde este manifestarea lor pe plan cultural reclamată de necesitățile practice și spirituale care îi caracterizează și le conferă un buletin de recunoaștere și de individualizare? Este suficient să afirmăm faptul că Episcopia ar reprezenta prin producția ei culturală, orașul? Un spațiu urban este o realitate complexă structural, iar mediul cultural ecleziastic nu reprezintă altceva decât un palier cultural înserat într-un

angrenaj de civilizație mai complex. Cultura, în sens larg, comportă diverse paliere de manifestare, alternative și competiție între modele culturale.

Faptul că în decursul secolelor XV-XVI lumea negustorească, meșteșugarii și sfaturile orășenești vor fi promovat scrisul în limba română, putem considera acest fapt drept un act cultural, dar în nici un caz o participare în forță pe plan cultural în sensul de creare a unor modele culturale proprii lor.

Ce vrem să înțelegem printr-o participare în forță? O manifestare a orășenimii prin vitalitate și acțiune în plan cultural, prin practici culturale și sociale care să contribuie la influențarea, structurarea și modelarea spiritelor, conștiințelor și tuturor comportamentelor sociale proprii urbane.

Ca și interpretare, ar trebui să privim dimensiunea culturii urbane drept un act de putere simbolică și de influențare, dimensiune culturală, care prin diverse filtre de comunicare ajunge să creioneze niște pârgii de control asupra mediului social. Ca atare, cetățeanul își stăpânește în propria ființă mediul înconjurător, este capabil să furnizeze celorlalți o imagine asupra spațiului său, transmite în mod conștient valorile culturale, devine din ce în ce mai conștient de menirea sa în <<cetate>> și mai cu seamă, devine un artizan care influențează și dirijează situații și evenimente legate de propriul mediu, cât și medii limitrofe.

În lipsa unei dimensiuni culturale urbane distincte, putem cere unor cetățeni limitați la o existență minoră să simtă necesitatea exprimării și a furnizării de imagini privind propriul spațiu? Ajung ei la acel grad de conștiință al propriei personalități și al unei suficiențe care se cere exprimată pentru a transcende timpul? Poate tocmai lipsa acestei personalități a mediului de apartenență explică lipsa auto-reprezentării imaginilor propriului mediu și face loc intruzivului călător străin care reface oarecum scenariul grecului antic, acel grec care fixează și conservă pe celălalt afirmându-l și, în același timp, recreându-l. Situația istorică îl reclamă pe acest călător străin să devină artizanul unor imagini mai mult sau mai puțin generoase ca și conținut privind orașul nostru medieval.

Vorbind despre conștiința personalității omului urban, dăm glas unui citat care exprimă foarte evident acest fapt, exprimă starea de a fi și de a trăi într-un mediu urban.

Ne aflăm în secolul al XIV-lea, când franciscanul Eiximenis din Valencia spunea „Când intri în oraș, întâlnești oameni, inima se înseninează și te poți plimba bucuros (...). Orașul este un loc extrem de favorabil pentru ca omul să se descotorosească de ignoranță. În oraș este greu să fii trist (...). În orașele foarte bine populate și bine conduse omul poate găsi multe motive de seninătate(...) este mai satisfăcut în trebuințele lui materiale, își vede semenii și discută cu ei (...)”.¹ Este aici expresia unei lumi și a unui mediu cultural care ajunge la stadiul de a se defini pe sine și de a-și construi o autoimagine și simultan, de a se defini în raport cu spațiul de habitat. Nu am apelat la un atare citat decât să ne fixăm ceea ce credem a fi definitoriu pentru a evidenția conștiința personalității mediului de apartenență.

¹ Jacques le Goff, *Omul medieval*, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 189.

Am căutat în cele spuse mai sus să ne propunem căutarea unei dimensiuni culturale relevante, nu să infirmăm existența actelor de cultură existente totuși în diverse stadii de dezvoltare și exprimare în spațiul medieval românesc. Astfel, putem vorbi, din punct de vedere cultural despre activitatea în cadrul unor medii aulice, bisericești sau chiar orășenești, a grămăticilor, copiştilor și pisarilor cu funcții precise în chestiunile de redactare a unor documente interne și externe în limbile de circulație ale acelor vremuri², însă aceștia nu sunt decât niște specializați în ale scrisului și comunicării, dar nu neapărat îi putem considera și niște creatori de opere culturale originale de concepție care să exprime opinii, stări sau viziuni de autor.

Avem cu siguranță în cultura noastră medievală instituții de cultură funcționale precum bibliotecile, arhivele aulice sau ale centrelor episcopale³, însă în ce mod această producție livrescă a lor o putem vedea în situația de a răspunde unor exigențe cerute de o cultură ce s-ar vrea autentic urbană?

Putem numi astfel de medii culturale ca fiind și expresii ale unei culturi urbane sau le integrăm asemeni unei supape de rezervă cu statutul de echivalente funcționale pentru a suplini lipsa unei culturi de autentică factură urbană?

Ne pare foarte logic ceea ce exprima istoricul Radu Manolescu când afirma faptul că, simultan cu mediul aulic și cel ecleziastic s-a format și o activitate culturală a păturilor orășenești propriu-zise, născută din nevoile lor, oglindind interesele lor și având trăsăturile lor distincte⁴, traiect al dezvoltării privit ca foarte posibil însă, care pare în diverse privințe destul de vag reprezentat ca dimensiune și manifestare.

O cultură urbană autentică trebuie susținută printr-un complex de elemente factologice și instituționale proprii și nu știm dacă putem explica existența unei anume tip de cultură doar prin a afirma faptul firesc al evoluției unui fenomen.

Lanțul unei cauzalități care ar putea fi constatat științific este de cele mai multe ori scindat și verigile lipsă nu pot fi înlocuite decât prin presupuneri, ipoteze sau deducții. De aceea nu știm dacă teleologia are ce căuta în cele mai multe situații în planul istoriografiei. După cum un anumit traiect al dezvoltării putea genera existența unei culturi de factură pur urbană, tot astfel am putea vorbi și despre o orășenime slab conturată ca și un spirit urban, care trăia nestingherită, instalată în minor și cu necesități de ordin spiritual îndeajuns satisfăcute de existența altor medii culturale, fapt care nu ar fi necesitat dezvoltarea unui mediu cultural propriu.

Inițiind un demers cultural comparativ cu evoluția culturală din lumea apuseană sau cea transilvăneană, cel mult putem trasa niște direcții de investigare și poate nimic mai mult. Existența unei producții culturale, să spunem utilitare activității de meșteșugari și negustori a orășenilor noștri, trebuie dovedită prin existența în practica cotidiană a unor lucrări de interes specific privind activitățile lor curente. De asemenea, o cultură de tip urban nu poate exista în deplinătatea ei decât grație unor instituții de cultură create de către și în beneficiul păturilor urbane. Ne gândim aici cu

² Nicolae Stoicescu, *Statul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova, sec XIV-XVII*, București, 1968, pp. 170-185.

³ Radu Manolescu, *Cultura orășenească în Moldova sec XVI*, în „Analele Universității București, Istorie, An. XX”, 1971, nr.1, p. 52.

⁴ *Ibidem*.

siguranță la baza formării educaționale conferite de instituțiile școlare, unde dascălii puteau pregăti în scopuri utilitare copiii orășenilor, potrivit unor programe care să vizeze învățarea unor materii utilitare și a limbilor de circulație. Cu siguranță că astfel de programe ar fi avut un rol formativ profesional cu utilitate imediată în activitatea orășeanului ca și comerciant. Spre a desluși nuanțele unui astfel de subiect semnificativ pentru înțelegerea culturii laice urbane, trebuie desigur să depășim cadrul generalizărilor și să stabilim o serie de criterii în demersul analizei. Analiza trebuie să vizeze o investigație cu privire la școlirea negustorilor și rolul jucat de aceștia în istoria educațională. Mediile negustorești vor fi trebuit să se exprime ca și voință culturală privind alocarea dreptului de a deschide școli proprii lor și de care să se fi folosit. În lipsa unui atare demers este greu să analizezi un mediu educațional propriu. Să ne rezumăm atunci la a crede faptul că sistemul de educație în spațiul orășenesc rămâne multă vreme într-un stadiu neinstituționalizat exprimat prin viu grai? Este aici cu siguranță o notă de lipsă de rigoare formativă în sistemul de educație.

Doar a afirma faptul că dezvoltarea urbană ar fi reclamat progresul cultural orășenesc în forma sa specifică de reprezentare, nu este tot una cu a proba instituțional acest fapt. Chiar dovedită existența unei culturi izvorând din necesitățile utilitare sau intuind indirect acest fapt, am acoperi doar un aspect a ceea ce am numi cultură urbană. Un mediu cultural urban autentic nu se reduce la niște școli de formare a unor meseriași sau negustori, ci presupune existența unor instituții complexe și a unei elite urbane laice care generează un material cultural propriu distinct și care surclasează valoric mediile culturale de concurență. Doar o autonomie de manifestare distinctă de alte medii culturale existente poate concretiza o fizionomie culturală autentic urbană.

Existența minoră a unor instituții școlare cu rol cel puțin de alfabetizare a păturilor orășenești este indicată și prin faptul că mulți dintre ei nu știau să citească sau să scrie, nebeneficiind ca atare de cel mai mărunț nivel de școlarizare. Majoritatea orășenilor apelau tot la serviciile unor dieci bisericești sau aulici care rezidau în orașe și care erau de formație și mentalitate, în cele mai multe cazuri specifică mediilor eclesiastice.

Privind instituțiile școlare în evul mediu românesc până în secolul al XV-lea, nu avem documente certe. Începuturile se vor fi făcut pe lângă mănăstiri de către preot și călugăr. Aici se formează copistul de manuscrise și grămaticul de cancelarie. Tipul acesta de școală este unul semnificativ și în veacurile XV și XVI. Treptat au apărut și școlile patronate de Domnie, cât și cele orășenești. În orice caz, starea învățământului rămâne precară multă vreme, simțindu-se lipsa de dascăli și învățătură. Numărul celor cu știință de carte era mic, iar școlile superioare țineau de Domnie și nici acestea nu funcționau cu regularitate. Chiar și la începuturile epocii moderne, la noi, învățământul este departe de a fi unul modern, iar în preajma primului război mondial, 60 de procente din populația regatului era analfabetă. Privind școlile publice, în, prima jumătate a veacului XIX, în Principate, acestea abia dacă adunau până spre opt sute de cursanți.

Pentru perioade mai vechi, statisticile avizate arată pentru veacul XVIII, că populația din zonele extracarpatice deținea un procent de maxim 8% privind

alfabetizarea și chiar și acesta pare a fi generos. Nu mai spunem faptul că o parte din preoțime, nu puțin însemnată, era neștiutoare de carte.

Diecii, pisarii, copiiștii sau grămăticii nu sunt expresia cantitativă a fenomenului extins al alfabetizării și nici expresia calitativă a unei dimensiuni culturale de marcă. Este o realitate înmulțirea treptată a actelor scrise și chiar a corespondenței personale a unor negustori, în timp, însă democratizarea ariei scrisului nu devine un loc comun în practica cotidiană. Putem afirma cu justete faptul că slaba răspândire a ariei scrisului nu putea oferi nici condițiile favorabile pentru o serie de alte activități culturale. Asemenea altor zone, și în târgușorul Buzăului, necesitățile științei de carte vor fi fost limitate multă vreme la mediile de cancelarie și bisericești unde erau redactate acte diplomatice, de proprietate sau cărți de cult. Până în veacul XVIII nu sunt mărturii directe privind școala pe raza județului. Asta nu înseamnă că nu erau știutori de carte încă din veacurile XVI-XVII, fiind menționați o serie de diecii, logofeți, preoți sau dascăli.⁵ În genere în cultura noastră medievală forța închegării unor personalități culturale de talia cronicarilor nu a fost generată nici de școala de pe lângă chilia monahală, nici de mediul orășenesc, ci formarea lor s-a consumat în străinătate, ca și loc de satisfacere a unor exigențe negăsite în interior.

III. NECESITATEA ANALIZEI FUNCȚIEI CULTURALE

Cultura comportă o multitudine de funcții specifice cu rol de formare, delectare, simbolizare sau propagare de idei. Multă vreme, în Evul Mediu românesc a dominat o cultură orală de caracter popular și una instituționalizată de tip ecleziastic sau princiar, pe când segmentul cultural urban propriu-zis este într-o serie de aspecte ce țin de substanța sa aproape quasi-inexistent.

Se cer analizate ca atare etapele în care spațiul urban local a suferit schimbări de funcții culturale raportat la evoluția vieții orășenești, urbanizări ca proces și a mentalităților. Mai mult decât atât, este necesar nu doar identificarea acestor etape, ci și aprecierea rolului calitativ al schimbărilor survenite. Dacă dimpotrivă vorbim despre blocaje de mentalități sau instituții rezistente la inovații culturale, acest fapt se cere explicat raportat nu doar la realitățile societății românești, ci și la factorii locali. Vorbind multă vreme de o cultură religioasă dominantă, trebuie să ne întrebăm totuși dacă aceasta a fost în stare să răspundă la parametri satisfăcători cerințelor vieții și dezvoltării orășenești sau dacă, dimpotrivă, nici nu s-a cerut o astfel de așteptare, tocmai din lipsa cerinței mediului local.

Existența unei culturi urbane propriu-zise ar fi și ea un semn al atingerii unui grad de coerență urbană corespunzător. În plan cultural se cere o analiză sociologică a sistemului de educație raportat la durata lungă a existenței orașului.

Ca atare, s-ar impune, spre exemplu, necesitatea unor delimitări, în sfera analizei sistemice a învățământului de natură religioasă de cel laic și analiza etapelor

⁵ Nicolae Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, Editura Minerva, București, 1980, p.40.

tregerii către o cultură laică orășenească. De asemenea o serie de alte problematice s-ar cere analizate privind funcțiile culturale ale spațiului urban local:

- a) Analiza sistemică a crizei educației laice orășenești pe durată lungă.
- b) Existența sau inexistența alternativelor de educație și cultură raportat la mediul cultural religios și explicarea acestor situații.
- c) Analiza caracterului amplu sau minor al inovațiilor culturale în timp și a perspectivelor avute de actul novator raportat la societatea locală.
- d) Analiza valențelor educației de tip religios, a ipostazelor diverse ale acesteia privind rezistența la inovație sau dimpotrivă, deschiderea spre reformă internă, cât și analiza etapizării stărilor atitudinale ale mediului cultural bisericesc față de progres și modernizare.

Nu în ultim rând, ar fi relevantă și o analiză atentă asupra aceea ce putem numi mediu intelectual și intelectualitate de-a lungul timpului în mediul urban local. O astfel de analiză privind intelectualitatea locală este indisolubil legată și de trăsăturile lumii urbane locale. În acest sens s-ar cere studiate și valențele clivajului ce a avut loc la un moment dat între mediul cultural religios și cel laic. Nu în ultim rând, poate sta în atenția analizei fenomenul migrației intelectuale locale spre marile orașe, factorii interni și externi ai acestei mișcări de capital- materie cenușie, cât și explicarea inexistenței unei politici locale în măsură să stopeze fenomenul.

IV. REALITĂȚI MEDIEVALE DE HABITAT ÎN RELATĂRI EXTERNE. PENTRU CONSTRUCȚIA UNEI PERCEPȚII.

Pentru cunoașterea urbei medievale buzoiene, afirmăm de la început și îndrăznim să credem faptul că filtrul cunoașterii prin demers arheologic ar putea fi unul hotărâtor.

Celelalte mărturii care ar îngădui să se reconstituie trecutul orașului sunt destul de puține, nu spunem însă epuizate din punct de vedere al interpretării, sau mărturii despre trecut ce pot apărea prin surse documentare tardive răspândite prin fonduri de arhivă. Din documente orășenești vechi precum vânzări de case, prăvălii, danii sau miluiri domnești pentru mănăstiri și biserici nu trebuie să ne așteptăm că vom putea releva ceva complex privind structurile și fenomenele economico - sociale, politice sau culturale locale. Doar filtrul hermeneutic se vede în anumite cazuri în măsură să poată închea un discurs inteligibil. Dacă dovezile scrise și cele cartografice sunt aproape inexistente pentru perioade lungi de timp, reconstituirea arhitectonică a vechiului târgușor este aproape imposibilă exceptând posibilele date mai relevante care pot fi date de situl arheologic în varianta unei exploatări de amploare a acestui palier de cercetare.

Analizând peste timp informațiile provenite la călătorii străini⁶ privind Buzăul medieval, cât și percepțiile pe care le au aceștia despre locul prin care trec, ne vedem de două ori dezamăgiți și anume odată datorită lacunarității informației și mai apoi

⁶ *Călători străini despre Țările Române*, vol. III-VIII, Editura Științifică, București, 1971-1983.

prin lipsa de complexitate și de nuanțe a discursului lor narativ. Cu toate acestea, mărturiile lor reprezintă un filtru auxiliar pentru interpretare. Totuși există pericolul să ne auto-mulțumim și să păcătuim printr-un sentiment de autosuficiență dat de faptul că spațiul de habitat local este măcar menționat și nu cade iremediabil în anonimatul tăcerii documentare. Este de aceea mai necesar să ne explicăm lacunaritatea mărturiilor călătorilor străini și nu să găsim în mod intenționat un discurs istoric prin care să putem suplini aspectul minor al informației. Propunând un demers de analiză ne întrebăm ce am căuta practic să observăm în relatările lor cu privire la fizionomia orașului medieval? Ne-ar fi cu siguranță necesare date cât mai precise sau cel puțin mai concludente privind arhitectura orașului și spațiul de habitat. Propunem în sinteză câteva scurte trimiteri la texte spre a observa genul telegrafic de informație oferit analizei în relatările călătorilor străini.

-1589 „un oraș mare cu case de lemn”⁷ (Henry Cavedndich)

-1600, oct. 21 „Orașul acesta este mare. În el- multe biserici și mănăstiri, mai ales de cărămidă...”⁸ (Raport militar- polonez, doc. 218)

-1636 „Acest orașel este destul de mare; are două mănăstiri frumoase de zid, o a treia biserică de asemenea de zid și o a patra, părăsită, dar pe ruinele ei, se poate ridica alta, că era frumoasă ca arhitectură”⁹;

-1635-1659,....dăm de un târg numit Buzău. Aici, într-un palat, episcopal își are reședința un episcop, ocupând o superbă mănăstire de piatră și o biserică foarte mare și înaltă, cu turla ridicată și cupole. Biserica e împodobită cu o mare cruce”¹⁰ (Paul de Alep);

-1707-1708 „Acolo sunt șase biserici, oamenii sunt veseli, în cămări au tot ce le trebuie... orașul stă ca un sat; nu are nici o întăritură; casele sunt cu lut ”¹¹ (Ipolit Vâșinski);

În genere relatările călătorilor străini exprimă imaginea orașului prin atribute de tipul <<oraș mare>>, <<cetate vestită odinioară>> și alte atribuiri de acest gen care nu conțin din punct de vedere epistemologic decât niște descripții vide ce nu sunt nici false și nici adevărate și ca atare nu le putem investi cu o valoare decidabilă de adevăr. Dacă ne raportăm la unele relatări ale călătorilor străini privind calitatea vieții urbane medievale la români, acestea nu au deloc o notă apreciativă. O relatare extrem de tranșantă ne-a lăsat Anton Verancsics care pe la 1594 spunea „(românii) nu au nici o civilizație orășenească, nici clădiri impunătoare”¹²

Călătorul nostru, după cum observăm, are drept criteriu de apreciere nu semnele exterioare ale unei vieți urbane ci se raportează la existența sau nu a unui mod de viață urban. În același asentiment cu el sa afla și călătorul străin Bocignoli.

⁷ *Ibidem*, Călători..., vol. I, p.294.

⁸ *Mihai Viteazul în conștiința europeană. Documente externe*, vol. I, Editura Academiei R.S.R., 1982, p 586.

⁹ Călători, *op.cit.*, vol. V, p 119.

¹⁰ Emilia Cioran, *Călătoriile patrarhului Macarie al Antiohiei în Țara Românească (1653-1659)*, București, p 77.

¹¹ Călători, *op.cit.*, vol. VIII, p247.

¹² *Ibidem*, vol. I, pp 397-408.

Privind Buzăul, călătorii străini, prin relatările lor, nu lasă a se vedea că măcar sunt interesați de problema atributelor clădirilor întâlnite de ei exceptând sediul episcopal și bisericile ca și obiective de maxim interes. Scurtele lor relatări par să fie mai degrabă un registru contabil al lăcașurilor de cult decât o introducere în atmosfera de târgușor medieval. Făcând abstracție de o serie de alte informații existente grație altor surse documentare doar prin lectura relatărilor călătorilor străini este lăsată impresia că te afli într-un spațiu bisericesc, chiar într-un oraș episcopal. Erau cu siguranță multe alte lucruri ce se impuneau a fi percepute și ca atare puteau fi relevante.

Târgușorul va fi fost în vremurile sale trecute un mic nucleu de viață care exprima în sine toată culoarea locală a contemporanității epocii sale. Vedem un loc în care veneau de departe sau din zonele limitrofe oameni care să vândă și să cumpere diverse bunuri, târgușorul devenind cu o astfel de ocazie o mică aglomerare de oameni de toată mână. Majoritatea tarabelor din piețe vor fi fost niște simple mese, pe când alții își puteau ține mărfurile lor prin diverse lăzi sau coșuri. Printre ei se mișcau cu siguranță slujbași colectori de taxe care eventual verificau dacă negustorii respectau regulile de comerț. Varietatea personajelor care populează un astfel de spațiu este cu siguranță mare iar imaginile unui astfel de spațiu sunt complexe. Din păcate din relatările călătorilor străini mai nimic din toate acestea nu putem reconstitui.

O serie de alte surse referitoare la piețele și târgurile altor orașe din perioada medievală din spațiul românesc ne pot face totuși o idee despre un mod de viață trecut, realizând prin acest intermediu un demers comparativ. Totuși ne interesează și o serie de elemente specifice privind harta de imagini proprie târgușorului și spiritului locului. Chiar admitând o unitate de imagini privind târgurile din epoca medievală, cu toate acestea, nu trebuie să lipsească coloratura diversității dată de suma specificurilor locale ale acestor spații.

Nu vedem la nici un călător străin în trecere prin târgușorul medieval buzoian să observe în relatarea sa anumite obiective urbane și chiar elemente de detaliu relevante pentru a fotografia retrospectiv imaginea arhitecturală a unui spațiu de habitat. Nu vedem ca atare forma fizicească a unor imobile, fapt care ne-ar permite intuirea unei compoziții urbanistice și a gradului de vizibilitate pe care o serie de imobile urbane îl deținea în planul orașului. Nu în ultim rând, astfel de imobile private sau publice vor fi avut în epocă și o semnificație funcțional- culturală de care se bucura vis-a vis de comunitatea locală.

Intensitatea dotărilor impune și ea o percepție anume. Lacunaritatea informației călătorilor străini poate fi și o expresie a slabei intensități a dotărilor urbane întâlnite. De aceea am putea admite, ipotetic, privind harta de imagini a orașului, slaba intensitate a factorului de mișcare, slaba definire a conturului dotărilor edilitare, existența unor clădiri simple ca formă și slab calitative din punct de vedere al construcției. Ne vedem obligați însă, să inițiem o analiză nu asupra relatărilor călătorilor străini ci mai cu seamă o analiză asupra lucrurilor nespuse de către ei.

Cu siguranță că avansul civilizației a facilitat în timp un mai mare dinamism în jurul unor obiective, imobilele au devenit etajate clădirile au devenit mai complexe, au căpătat varietate cromatică, apar amenajări peisagistice, se impune un gust estetic și piesele de mobilier urban devin mai variate.

De asemenea pentru ca acest călător străin să-și proiecteze o anume imagine, trebuia să observe caracterele clădirilor, să focalizeze localizarea unor construcții și acțiunile locuitorilor raportat la acele amplasamente. Aceste lucruri, cu siguranță, le gândim raportat la modul actual de a vedea lucrurile, însă astfel de întrebări ne conturează așteptările pe care le-am viza privitor la imaginea arhitecturală a trecutului medieval al orașului.

Ne întrebăm desigur și asupra modului în care ei au evaluat vizibilitatea clădirilor și a altor amplasamente întâlnite. Este esențial în actul percepției punctul din care un anumit observator aflat în trecere percepe o imagine, în sensul de a estima dotările sau rolul avut de o serie de clădiri pentru comunitatea locală. Ne referim aici la poziționări în spațiu, cum vor fi fost unele puncte de răscruce sau de tranzit în rețeaua de circulație a vremii, poziționări de unde gradul de vizibilitate imprima o imagine anume vis-a-vis de arhitectura locului. Puteau fi desigur anumite obiective privite de pe trasee mai puțin importante, altele de la intersecția unor drumuri sau obiective vizibile de pe artere principale, fiecare loc de observare impunând o percepție diferită și nuanțată asupra spațiului de habitat.

Construcțiile și dotările aveau indubitabil o semnificație publică ce s-ar fi cerut evaluată raportat și la repetabilitatea folosirii lor din punct de vedere utilitar sau a singularității de folosire, cât și la simbolismul lor social, politic, economic sau estetic.

O semnificație anume vor fi avut, spre exemplu, atelierelor meșteșugarilor, hanurile sau cărciumile și o altă zonele comerciale, antrepozitele sau sediile publice. Sunt aici tot atâtea elemente ce ne-ar fi fost necesare analizei. Am alcătuit aici practic un mic dosar de întrebări ce ne-au părut firești ca și exigențe vizate asupra textului, exigențe la care textul observatorului străin ar fi fost admirabil să răspundă.

V. NUANȚELE COMPOZIȚIEI DESCRIPTIVE LA CĂLĂTORII STRĂINI

O descriere autentică nu se rezumă doar la a prezenta pur și simplu obiective anume la modul fotografic, ci prezintă totuși câteva comentarii sugestive, scurte opinii și interpretări sau stimulează puncte de vedere pe baza prezentării detaliilor. Orice descriere autentică ar trebui realizată pe baza unor detalii care pot genera o imagine centrală.

Călătorii străini realizează un gen de descriere, însă prezentarea lor de imagini nu ne conduce spre o imagine de ansamblu. Caracterul general al expunerilor acestora este unul vag, la stadiu de mențiune a unor obiective, de simplă semnalare și nu o descriere autentică. Este în același timp dificil să îi suspectăm de superficialitate sau incapacitate de observare. Fie ca acest călător străin nu își propune să treacă peste stadiul unei pure menționări, fie că sunt alte motivații, totuși relatările lasă impresia faptului că gradul de importanță în prezentare privind spațiul local este unul minor.

Paginile cu privire la Buzăul medieval nu par să facă subiectul opririi într-un posibil memorial de călătorie. Mai mult decât atât, lipsesc observațiile ori impresiile personale asupra unor fapte și evenimente la care vor fi fost părtași privind viața și spiritul locului. Cele prezentate de ei au mai mult caracter de memorare și de simplă

înregistrare în memorie a câtorva obiective întâlnite, greutatea căzând pe înregistrarea dotărilor cu caracter religios.

VI. ANALIZA PROCESULUI ORGANIZĂRII SOCIALE

Se cer analizate în acest sens complexe relații sociale din mediul urban local prin raportare la structura familiei, grupurile umane, structurile birocratice sau instituții sociale. Stadiul instituțiilor sociale s-ar cere analizat privit în sens mai larg și anume în sensul de modele de comportament pe care le-am putea identifica în societatea urbană locală. Ne gândim aici la instituții precum familia, religia, instituțiile economice, politice și culturale. De asemenea pot sta în atenția analizei și o serie de valori existente de-a lungul timpului în viața comunității și anume studiul valorilor sociale care țin de progresul vieții comunității și al valorilor intelectuale care ghidează în timp crearea unor modele culturale. Sunt importante de surprins și acele legături indisolubile dintre civilizația urbană locală, sensul vieții locuitorilor și calitatea vieții. În acest sens un studiu al resurselor umane local pe durata lungă a istoriei ar fi extrem de necesar.

Este în aceeași măsură necesară analiza calității vieții urbane în timp, prin evidențierea pe diferite epoci a transformărilor petrecute asupra nivelului de trai economic, ecologic, cât și asupra relațiilor umane și varietății vieții.

În acest sens se cer analizate și semnificațiile actelor de inovație și a transformărilor ce țin de inițiative individuale sau de grup care au marcat după situație diverse sectoare ale vieții sociale în comunitatea urbană locală.

Viața orașului se cere analizată raportat la structura sistemului social vizând, ca atare, pe de o parte structura concretă a sistemului, echipamente sociale, materialul uman și programele sociale, iar pe de alta structurile de profunzime reprezentate de relațiile funcționale ale sistemului social local stabilite între diferitele elemente componente.

VII. ANALIZA INTERVENȚIEI UNOR POLITICI SOCIALE ÎN CADRUL URBAN.

Un element auxiliar pentru înțelegerea evoluțiilor sau mutațiilor ca proces ce au loc în viața urbană locală, îl aduce și analiza etapelor în care s-au inițiat politici urbane, cât și planificarea unor intervenții în dezvoltarea urbană locală. Ne referim aici la proiectele de dezvoltare și amenajare ale orașului și modul în care cetățenii au fost antrenați și au răspuns la realizarea acestor politici. De asemenea, se cer identificate și schimbările antrenate de astfel de politici la nivelul atitudinilor cetățenești, structurilor familiale, stilului de viață, gustului estetic, mentalităților și asupra instituțiilor orașului.

Vom privi aceste politici sociale ca și formă de control social pentru viața orașului și în acest sens se cer evidențiate și gradul de funcționalitate ale acestor

politici la nivel local. De asemenea, se impune o analiză pertinentă a modului în care instituțiile statului sau alte organisme au acționat în timp asupra organizării spațiului urban local, cât și evidențierea relațiilor dintre păturile sociale și grupurile politice locale.

VIII. DEFINIREA SPAȚIULUI URBAN LOCAL CA MOD DE VIAȚĂ

Orașul ca spațiu se cere explicat ca și mod de viață prin punctarea unor variabile precum: condiția economică, caracteristicile culturale, ciclul de viață, participarea la viața socială și modul de locuire. Privind modul de locuire vizăm tocmai analiza contactului a două elemente; populația și cadrul construit local și anume modul în care s-a constituit un tip de locuire urban deosebit de cel tradițional rural, un stil de viață orășenesc și influențele modului de locuire asupra comportamentului uman și evoluția relațiilor familie- societate.

Locuința ca spațiu trebuie pusă în legătură și cu personalizarea acesteia, casa privită ca și amprentă a personalității, gust estetic, arhitectură, mesaj și simbolizare. Gradul de urbanizare va fi evidențiat și prin analiza vechimii rezidenței în mediul urban, a atitudinilor și comportamentelor tipic urbane ale indivizilor.

Trebuie ținut cont și de faptul că în trecut fiecare locuință avea istoria sa personală și anume era în sine istoria unei familii, spre deosebire de locuința urbană actuală care încetează să mai fie expresia personalității unor familii.

IX. ORAȘUL-CA SPAȚIU SOCIAL

Orașul nu este doar o masă de oameni sau o simplă expresie arhitecturală. Orașul se cere analizat, etapizat în timp ca și produs specific al unor formațiuni sociale date.

Analiza orașului, ca spațiu social, înseamnă a investiga grupurile sociale locale, raporturile dintre instituțiile sociale localizate în oraș și infrastructura orașului, anume sistemul de relații între elementele fundamentale ale micro-sistemului social și sistemul de integrare socială a grupurilor și indivizilor în societatea locală.

Analiza orașului ca spațiu social reclamă în mod direct și definirea gradului de urbanizare, cât și accepțiunile pe care le acordăm noțiunii de oraș și de spațiu urban raportat la realitățile locale.

X. ANALIZA SCHIMBĂRII SOCIALE

Trebuie surprins aici tocmai raportul dintre stabilitate și schimbare în plan social. Se cere explicat de ce și în ce mod au determinat o serie de angrenări apariția unor instituții politice, economice, religioase, estetice sau chiar ludice.

Analiza trebuie să vizeze legăturile indisolubile ce există între instituții și schimbare ca proces. Mai cu seamă sunt relevante studiului acele schimbări imperceptibile, acele acumulări aparent ne semnificative în procesul schimbării, acumulări care au putut stimula inovația și care le diferențiem de pura întâmplare.

Ca și model teoretic pentru procesul schimbării sociale, avem varianta de a pune accentul în analiză pe factorii interni ai schimbării, descriind societatea ca fiind supusă unui proces de creștere, evoluție și decădere, însă mai cu seamă ar fi necesară analiza factorilor externi, surprinzând împrumuturile și imitațiile în procesul schimbării sociale de-a lungul timpului. De aceea ar fi mai nimerită a analiză a schimbării privită gradat și cumulativ, nu la modul revoluționar și evolutiv. Trebuie pentru fiecare epocă să ne întrebăm de ce și în ce sens are loc o schimbare socială, examinând mecanismul acestor schimbări raportat la situații date. Nu în ultim rând trebuie răspuns și faptului de ce elementele de progres pot stagna în diferite situații, analizând și direcțiile schimbărilor structurale ce au loc în societatea locală, cât și ritmul acestor schimbări.

XI. PROPUNERI PENTRU STUDIUL UNOR FACTORI PRIVIND GRADUL DE COMPLEXITATE AL DEZVOLTĂRII URBANISMULUI LOCAL

- Analiza dinamicii structurii și funcțiilor familiei în societatea orășenească locală.
- Valențele statusului social și ale personalității umane.
- Analiza politicilor de dezvoltare economico-socială.
- Analiza creșterii calității vieții urbane din punct de vedere al confortului locuirii de-a lungul timpului.
- Acumulările din punct de vedere al cadrului legislativ privind proiectarea locuințelor și amenajarea așezării.
- Administrarea și utilizarea fondului construit existent pe diverse perioade de timp.
- Evaluarea aspirațiilor de locuire ale populației raportat la treptele dezvoltării spațiului de habitat.
- Etapele creșterii, stratificării și diferențierii sociale în spațiul urban local.
- Etapele specializării economice și ocupaționale a indivizilor și grupurilor în spațiul urban; etapele profesionalizării meșteșugarilor.
- Etapele creșterii controlului puterii centrale și constituirii unor elite locale care să coordoneze diversele grupuri economice și politice.
- Etapele constituirii diferitelor nivele administrative și aprecierea gradului lor de funcționalitate și continuitate în timp.

XII. PENTRU O INTRODUCERE ÎN URBANISMUL LOCAL

Un studiu privind evoluția urbanismului local de-a lungul timpului este un demers de amploare și nu poate fi decât rezultatul unei activități de cercetare colectivă. Este un demers dificil care se poate lavi și de starea de criză ce se resimte în prezent în cadrul disciplinelor istorice din România. Spunem criză referindu-ne la carențele

existente privind aparatul conceptual și instrumentele metodologice din cadrul studiului istoric. Interesantă ar fi o contribuție în cercetarea locală privind tipologia orașului medieval local nu neapărat doar prin încadrarea lui în tipologia orașelor extracarpătice ci mai cu seamă prin evidențierea elementelor care individualizează și particularizează spațiul urban local. Mai cu seamă se cer evidențiate carențele metodologice și conceptuale care se cer remediate prin găsirea unor modele dinamice de analiză. De asemeni trebuie depășită în studiu etapa trecerii în revistă a unor puncte de vedere ale istoricilor români, fapt ce nu ar fi decât un simplu inventar de opinii alături de aparatul lor demonstrativ. Faptele istorice deja cunoscute se cer remodelate pe baza izvoarelor, se cer noi argumente comparative și noi ipoteze de lucru, în raport cu un aparat metodologic de cercetare redimensionat. Într-un demers analitic normal ar trebui să căutăm mai cu seamă infirmări ale unor ipoteze și nu pseudo-științific doar confirmările conform unei mentalități de prezervare a tot ceea ce credem că ar putea fi subminat sub raport teoretic. Stadiul de pionerat în care se află cercetarea urbanismului local buzoian nu poate fi decât un câștig imens pentru lumea cercetătorilor locali.

MIȘCAREA LEGIONARĂ LA RÂMNICU SĂRAT (1928-1936)

Ion COSTEA

Nu ne-au rămas știri despre începuturile organizației legionare în județul Râmnicu Sărat, pe de o parte datorită deselor percheziții polițienești și distrugerea materialelor legionare pe de altă parte prin dese „perieri” a documentelor cu referire la legionari făcute după anul 1948 de Securitatea Statului - când erau retrase sub semnătură zeci și zeci de documente dintr-un singur dosar!

Primul care vorbește despre farmacistul Aristotel Gheorghiu (conducătorul de mai târziu al Mișcării legionare Rm. Sărat) a fost Corneliu Zelea Codreanu în cartea „*Pentru legionari*”. Corneliu Codreanu fusese judecat între 20-26 mai 1925 la Turnu-Severin în procesul Manciu. Fusese găsit nevinovat (s-ar fi aflat în legitimă apărare) și eliberat. În drumul de înapoiere spre casă, în gări, oamenii care i-au acceptat crima, l-au primit cu triumf. Acum vorbește de A. Gheorghiu, când, de la Focșani o delegație condusă de „*Hristache, Aristotel Gheorghiu, Georgică Niculescu*”, urcată în tren, l-a însoțit o bucată de drum spre Iași¹.

Aristotel Gheorghiu, membru în Liga Apărării Național Creștine a lui A. C. Cuza, a părăsit liga pentru echipa nou formată de Corneliu Codreanu, legiunea „*Arhanghelul Mihail*”, probabil în anul 1928. În acest an, Aristotel Gheorghiu începe să acționeze în orașul și județul R. Sărat, recrutând primii aderenți în comuna Căetea „*prin indivizii Irimia I. Ganea, Vasile Ilie, Gh. Croitoru, Tudorache Lazăr, Alexandru Sorescu, preotul Butunoiu*” ș.a. (aflăm această primă mențiune din istoricul „*Problema legionară*”, realizat de postul de jandarmi Bogza în anul 1945)².

Paralel cu formarea organizației legionare din comuna Căetea s-a constituit și cea din comuna Bogza. Acțiunea lui Aristotel Gheorghiu „*nu a avut prea mare ecou în rândurile populației, totuși, s-a constatat ulterior că după câțiva ani, adică în anul 1931 număra în comuna Căetea 17 membri și în comuna Bogza 6 membri, care nu prea prezentau garanții morale. Astfel se organizează pe 2 cuiburi în com. Căetea prin Alex. Sorescu și preotul Gh. Butunoi, iar în com. Bogza s-a organizat primul cuib sub conducerea individului Bucur Ghinea*”³.

Preotul I. Dumitrescu-Borșa, secretar al Mișcării legionare sub Corneliu Codreanu, va scrie despre Aristotel Gheorghiu când va conduce camioneta cumpărată

¹ Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru legionari*, vol. I, ed IX, Ed. Scara, București, 1999, p.196.

² Arhivele Naționale Buzău (în continuare Arh. Naț. Buzău), fondul Legiunea de Jandarmi Rm. Sărat (în continuare Leg. Jand. Rm. Sărat), dosar 219/1946-1947, f. 1-4.

³ *Ibidem*, f. 1.

de legionari pentru Bucovina: „*La Rm. Sărat ne-am oprit la Aristotel Gheorghiu, farmacist, șeful județului slab organizat*”⁴, - afirmație puțin ciudată pentru anul 1928! În anul 1930, pe când preotul Dumitrescu Borșa sa afla în închisoarea Satu Mare (și se bucura de un tratament preferențial din partea conducerii penitenciarului, directorul făcând politică cuzistă), va fi vizitat de „*Gh. Vlad, funcționar C.F.R.. Era originar din Rm. Sărat, avea vârsta mea*” - cel ce va ajunge să-i devină prieten preotului Borșa⁵.

În anul 1932 apar consemnate alte cuiburi legionare. În istoricul „*problemei legionare al postului de jandarmi Obrejița*”, apăreau cuiburi în anul 1932, „*inițiativa farmacistului Aristotel Gheorghiu, șeful organizației județene (...) [și conduceau] Aurel Georgescu și Eugen Ilescu*”⁶.

Tot pentru anul 1932, din istoricul postului de jandarmi Bălțați, „*organizația <<Totul pentru Țară>> pe raza postului a luat ființă în ajunul alegerilor parlamentare ce au avut loc în anul 1932 sub conducerea individului Neculaie Bleandă (...) bucurându-se de multă stimă în comună într-un timp scurt și-a pus bazele unei organizații de forță legionară de partea căreia a trecut în general întreaga populație de pe raza postului- obținându-se astfel în alegeri [locale] majoritatea posturilor*”⁷. În adevăr, Mișcarea legionară din județul Rm. Sărat a participat la alegerile parlamentare din 1932 și a obținut un procentaj de 5,81% din voturile electoratului⁸. Ministerul de Interne avea lista depusă de legionarii râmniceni pentru alegerile din 17 iulie 1932: „*Gheorghiu Aristotel, ing. I. Blănaru, Vlad P. Gheorghe, Nicolae Voinea*”⁹. Desigur, la acest procentaj, nimeni dintre candidații Râmnicului nu putea ajunge deputat, dar, pe ansamblu Mișcarea avea cinci deputați în parlament (C. Codreanu, Ion Zelea Codreanu, C. Eșanu, Ion Niculcea și M. Stelescu)¹⁰.

În materialul intitulat „*Garda de Fier, evoluție sept. 1932 - april. 1933*”, aflat la Ministerul de Interne, Mișcarea legionară era prezentată „*grupare cu caracter militar pronunțat*”. Se știa modul ei de organizare: cuib, secție, grup, companie, batalion, comandament suprem legionar. Se vorbea de legea secretului – „*nimeni nu trebuie să cunoască existența cuibului, nici numele celor legați de cuib, nici locul de adunare*”. Mișcarea se adresa și elevilor, indiferent de vârstă, prin Frățiile de Cruce. Noile Frății apărute vor fi aprobate de conducerea centrală F.D.C. Erau urmărite progresele realizate: „*județele Buzău, Prahova, Dâmbovița sunt în curs de organizare*”. La Rm. Sărat era menționat drept conducător Aristotel Gheorghiu, dovadă că Mișcarea funcționa din plin¹¹.

⁴ I. Dumitrescu-Borșa, *Cal troian intra muros. Memorii legionare*, Ed. Lucman, București, 2002, p. 67. Vezi și *Corneliu Zelea Codreanu și epoca sa*, Ed. Criterion Publishing, 2001, p. 345.

⁵ I. Dumitrescu-Borșa, *op. cit.*, p. 40.

⁶ Arh. Naț. Buzău, fond Lege. Jand. Rm. Sărat, dosar 152/1944, f. 1.

⁷ *Ibidem*, dosar 212/1946, f.2.

⁸ Armin Heinen, *Legiunea „Arhanghelul Mihail” - o contribuție la problema fascismului internațional*, Ed. Humanitas, București, 1999, pp. 478-480.

⁹ Arhivele Naționale Istorice Centrale, (în continuare A.N.I.C), fond Ministerul de Interne - Diverse, (în continuare M.I.-Div.), dosar 6/1932, f.11.

¹⁰ *Ibidem*, f.14.

¹¹ *Ibidem*, dosar 8/1933, f.278-281; 290.

În „Nota” din 24 februarie 1933 privind publicațiile legionare din țară, Rm. Sărat apărea cu „*Garda Râmnicului*”, alături de alte ziare („*Garda Tecuciului*, *Garda Sibiului*, *Garda Bucovinei*, *Garda Jiului*”) ș.a., apoi ziare legionare centrale ca: „*Axa*”, „*Răsărit de soare*” (pentru elevi, tineri), „*Pământ strămoșesc*”- oficiosul Gărzii de Fier cu 15.000 exemplare în 1933¹².

Autoritățile polițienești trecuseră la măsuri dure contra Gărzii de Fier. Astfel, în luna iunie 1933 consemnăm acțiunea șefului de post din comuna Chiojdeni de a împiedica răspândirea ziarului „*Garda Râmnicului*”. Tânărul Costache V. Strâmbeiu adusese în comuna Dumitrești 10 ziare ca să fie distribuite gratuit prietenilor. Plutonierul Gh. Țarălungă, șeful postului de la Chiojdeni, a intervenit pe motiv că se făcea „*propagandă pentru a câștiga câți mai mulți aderenți*” pentru Mișcarea legionară¹³. Aristotel Gheorghiu reclama șeful de post prim-procurorului din Rm. Sărat (adresa înregistrată cu nr. 2.302/15 iunie 1933, la Legiunea de jandarmi Rm. Sărat)¹⁴.

Organizațiile legionare, tot mai puternice, încep „*o propagandă pe față, ținând întruniri politice*” după cum rezultă din istoricul Problemei legionare din comuna Bălțați pentru 1933¹⁵.

În vara anului 1933 Mișcarea legionară Rm. Sărat era angrenată într-o acțiune de muncă și în același timp de propagandă și anume construirea digului de la Vișani. Digul în albia râului Buzău, zona Vișani, era necesar- revărsările, aproape anuale, produceau pagube foarte mari celor din zonă. În rapoartele Legiunii de jandarmi Rm. Sărat (sfârșitul lunii mai) către Inspectoratul General al Jandarmeriei și Direcția Generală de Poliție (în continuare D.G.P.), se menționa, în câteva rânduri, bucuria populației: „*Populația din cele trei județe limitrofe Rm. Sărat, Buzău, Brăila a primit această inițiativă cu entuziasm*”¹⁶. C. Codreanu a trimis la fața locului ingineri specialiști care urmau să întocmească planuri. Apoi a obținut aprobarea pentru această construcție de la prim-ministru Vaida - Voievod¹⁷. Codreanu va face mobilizarea printre legionari - primul mesaj al Căpitanului era adresat legionarilor din întreaga țară la sfârșitul lunii mai 1938¹⁸, iar cel de al doilea la 1 iunie 1933¹⁹.

Munca trebuia să înceapă pe 10 iulie cu prima echipă de 500 legionari din județele „*Rm. Sărat, Buzău, Brăila, Putna, Tecuci, Muscel, Ialomița, Oltenia și Capitală*” pentru o lună. „*Comandant general al legionarilor la Vișani va fi farmacistul Aristotel Gheorghiu din Rm. Sărat*”²⁰. C Codreanu considera acțiunea de la Vișani foarte importantă pentru Mișcare. În ziua de 28 iunie 1933 se afla la Rm.

¹² *Ibidem*, f.78.

¹³ Arh. Naț. Buzău, fond Leg. Jand. Rm. Sărat, dosar 3/1933, f.2.

¹⁴ *Ibidem*, f.1.

¹⁵ *Ibidem*, dosar 212/1946, f.2.

¹⁶ A.N.I.C., fond Direcția Generală de Poliție (în continuare D.G.P.), vol. I, dosar 104/1933, f.11;13; Idem, fond M.I. - Div., dosar 8/1933, f.336; 392.

¹⁷ Alex Mihai Stoenescu, *Istoria loviturilor de stat din România. Cele trei dictaturi*, vol. 3, Ed. R.A.O. Internațional Publishing Company, București, 2002, p.131.

¹⁸ A.N.I.C., fond M.I.-Div., dosar 9/1933, f.157.

¹⁹ Idem, fond D.G.P., vol. I, dosar 104/1933, f.6; vezi și fond M.I.-Div., dosar 9/1933, f.86.

²⁰ Idem, fond D.G.P., vol. I, dosar 104/1933, f.6.

Sărat „între două trenuri, de la 5-7 dimineața”, vorbind cu „farmacistul Aristotel Gheorghiu”²¹.

Din ziua de 8 iulie încep să fie arestați legionarii care se îndreptau spre Vișani: cinci legionari sosiți dimineața la Vișani. În după amiaza zilei de 8 iulie alți 26 legionari erau „ridicați” și duși la Rm. Sărat. În noaptea de 8/9 iulie, ora trei, în gara Buzău, 52 legionari „au fost opriți cu mare greutate de către jandarmi (...) conduși de Chestura de Poliție pentru facerea cercetărilor”²². În ziua de 9 iulie 1933, la Vișani au ajuns 100 de legionari. Jandarmii i-au „ridicat cu forța din ordinul organelor judiciare și sub escortă conduși la Rm. Sărat, pentru cercetări”²³. Cum se știa încă 300 de legionari că vor mai veni, Inspectoratul de Jandarmi Focșani cerea întăriri. Vor fi trimiși alți 120 de jandarmi de la „legiunea Mobilă Cernavodă”²⁴.

Și Corneliu Codreanu, cu câțiva „deputați și senatori ” se îndrepta spre Vișani, la deschiderea taberei de muncă, dar nu a putut ajunge din cauza distrugerii unui pod de apele râului Buzău. Neputând trece prin apele învolburate, Codreanu s-a întors la Brăila, agenții depistându-l în gara respectivului oraș și raportând evenimentele superiorilor²⁵.

În „Nota” de la Ministerul de Interne, de fapt o sinteză a știrilor legate de Vișani, adevărul îmbracă o altă haină: în gara Buzău erau dați jos din tren pe 8 iulie 1933 „33 de legionari care se urcaseră în tren fără bilete (...) dați jos și amendați”; cei 100 de legionari ajunși la Vișani, primiți de locuitori, „din ei 42 erau minori din școală sau cu școala neterminată (...) câțiva învățători (...) 1 avocat (...) restul cu alte meserii”; copiii s-ar fi baricadat în casele sătenilor „cerând solidarizarea satului”²⁶; legionarii „au înjurat, au lovit, au aruncat cu pietre” (în adevăr, doar grupul tecucenilor s-a bătut cu jandarmii)²⁷, restul au primit resemnați „intervenția energetică” (cum se consemna la București), de fapt bătaie în toată regula! Duși cu un convoi de căruțe, câte cinci legionari într-o căruță, la Rm. Sărat, înghesuiți în câteva încăperi strâmte și murdare, anchetați de procurorul Rachieru, puși să dea o declarație, au fost eliberați abia a treia zi, după ce arestații au spart geamurile²⁸.

Presa legionară și de dreapta au protestat la acea „infamie”(cum numea în jurnalul său C. Codreanu represiunea polițienească de la Vișani)²⁹. În ziarul „Calendarul” din 14 iulie, Nichifor Crainic relatează toată „povestea” în articolul „Digul generației tinere”³⁰. Mihai Polihroniade, în 16 iulie în „Povestea unui dig”³¹ și Gh.

²¹ Idem, fond M.I.-Div., dosar 9/1933, f.113.

²² Idem, fond D.G.P., vol., dosar 104/1933, f.32.

²³ Idem, fond M.I.-Div, dosar 9/1933, f.145.

²⁴ *Ibidem*, f.145.

²⁵ Idem, fond D.G.P., vol. I, dosar 104/1933, f.30.

²⁶ Idem, fond M.I.-Div, dosar 9/1933, f.160-162.

²⁷ Nicu Păun, *Un soldat pe baricadele idealului legionar*, Brașov, 1997, p.58-59.

²⁸ *Ibidem*, p.59-61; vezi și Nicolae Roșca, *Cronica unei violențe politice*, Ed. Constant, Sibiu, 1999, p.29.

²⁹ I. Cristoiu, *Corneliu Codreanu mai superstițios ca o babă*, „Historia”, an 1, Nr. 11/2002, p.7.

³⁰ A.N.I.C., fond M.I.-Div., dosar 9/1933, f.163; vezi și Nicu Păun, *op.cit.*, p.58-59.

³¹ *Ibidem*, p.61.

Racoveanu, pe 21 iulie în ziarul „Cuvântul”, atacau același subiect³². Din această confruntare, Mișcarea legionară- Ministerul de Interne, fără îndoială Garda obținea un „succes publicitar extraordinar”³³. Corneliu Codreanu va publica în data de 20 august 1933 în „Garda Tecuciului” o scrisoare deschisă adresată primului ministru Vaida cu privire la cazul Vișani - unde legionarii au fost batjocoriți și dezonorați³⁴.

În luna august 1933, legionarii din județul Rm. Sărat deschiseseră o altă tabără de muncă în comuna Carotenii, plasa Plăinești, „la 20 de km de oraș, la via Bagdat”. Aici se aflau 26 de legionari „pentru a strânge frunză de tei din pădurile învecinate”. În ziua de 3 august, „7 jandarmi au venit la via Bagdat pentru identificare”. Numai că legionarii i-au sechestrat pe jandarmi. A fost nevoie de intervenția procurorului și comandantului Legiunii de jandarmi pentru a fi eliberați, legionarii promițând că a doua zi vor fi la parchet³⁵. În „Telegrama Raport” din 3 august 1933 se vorbește de același incident între jandarmi și legionari. Mai aflăm că jandarmii au fost sechestrați până la ora 20,30 - când li s-a dat drumul³⁶.

C. Codreanu nu a avut norocul să își lege numele de digul de la Vișani - Rm. Sărat. Pe 4 august 1933 Căpitanul declanșa acțiunea „Casa Verde” din București, construirea noului sediu legionar al Mișcării. Evenimentul este foarte bine mediatizat de presă, se vorbește de „tineretul constructiv”. Vor sosi la Casa Verde în construcție și vizitatori, unii din ei politicieni cunoscuți: Averescu, Nae Ionescu, conducătorul C.A.U.R. Eugenio Coselschi, Zizi Cantacuzino ș.a.³⁷.

În raportul săptămânal, din octombrie 1933, al Inspectoratului Regional București către Inspectoratul General București, se menționa că în județul Rm. Sărat crește numărul legionarilor; că s-au intensificat întrunirile de la sediu; că între legionari se găsesc „și elemente suspecte, care mai înainte au activat în mișcarea socialistă”; că tribunalul Rm. Sărat în ședința din 9 octombrie „a achitat pe legionarii Ceapig Alexandru, Tatu C. Dumitru, Naum Cristea, toți din Brăila pentru infracțiuni la liniștea publică”³⁸.

Într-un raport al Ministerului de Interne din 12 noiembrie 1933 se afirma despre Codreanu că ar fi spus: regele, care dorea să frâneze acțiunile dreptei, l-ar aduce la guvernare pe I. Gh. Duca. Dar Căpitanul „va câștiga lupta (...) înconjurat nu numai de cei 100 legionari fanatici decizi să moară pentru mine, ci țara este cu mine”³⁹.

Inspectoratul Regional București transmitea în 16 noiembrie 1933 către Inspectoratul General București, legat de Rm. Sărat: „Garda dispune de o puternică

³² V. Arachelian, *Duca în fața morții*, Dosarele Historia, an 1, nr. 2/2002, p.40. Facem mențiunea că autorul dă greșit „construirea unui pod” - era vorba de un dig!

³³ Ar. Heinen, *op.cit.*, p. 216.

³⁴ A.N.I.C., fond M.I.-Div., dosar 9/1933, f.309; Nicu Păun, *op. cit.*, p.61-62, vorbește de această scrisoare de protest dar dă greșit data de 21 iulie 1933.

³⁵ A.N.I.C., fond D.G.P., vol. I, dosar 104/1933, f.158.

³⁶ Idem, fond M.I.-Div., dosar 9/1933, f.260.

³⁷ Ar. Heinen, *op. cit.*, p.261; 268; C.Z. Codreanu și epoca sa, p.72; I. Dumitrescu-Borșa, *op. cit.*, p.105-106.

³⁸ A.N.I.C., Fond M.I.-Div, dosar 10/1933, f.90.

³⁹ *Ibidem*, f.163.

organizație, având 5 cuiburi în plină activitate”⁴⁰. În raportul săptămânal al Inspectoratului Regional București către Inspectoratul general București din 28 noiembrie 1933, la Rm. Sărat „s-a făcut o descindere la sediu” unde s-a găsit și confiscat un manifest și s-au întocmit acte pentru Parchet⁴¹. Aceeași informație apare și în nota din 28 noiembrie de la Ministerul de Interne: în farmacia lui Aristotel Gheorghiu, se afișa în vitrină „manifestul electoral al Gărzii de Fier”⁴². În 17 decembrie 1933 aflăm că „Șeful Gărzii de Fier din Rm. Sărat evadat și iarăși arestat”, Aristotel Gheorghiu, fugise din arest, găsind refugiu în casa lui Ionel Lupescu. „S-a luat mandat de arestare” și a fost dus, înapoi, la arest⁴³. Credem că această arestare s-a făcut în legătură cu afișul electoral din farmacia lui (în același timp și sediu legionar).

Carol al II-lea va aduce la putere la sfârșitul anului 1933 pe liberalii lui I. Gh. Duca. Acesta își luase angajamentul în Franța că va desființa Garda de Fier, percepută aici ca exponenta Germaniei în România⁴⁴. Guvernul Duca va organiza alegeri pentru decembrie 1933. Cum era obiceiul la români, guvernul adus la putere trebuia să câștige alegerile parlamentare (ajutat din plin de Ministerul de Interne).

În „Istoricul Gărzii de Fier”, realizat la D.G.P., se prezenta astfel situația: „În alegerile din decembrie 1933 garda de Fier (...) pune liste în majoritatea județelor țării și începe să desfășoare o propagandă neobișnuit de intensă, servindu-se de metode violente și dând naștere la incidente sângeroase cu autoritățile”. De fapt, la duritățile polițienești, legionarii răspundeau cu duritate⁴⁵. „În aceste condiții, luptele politice tindeau către război civil (...) guvernul Duca printr-un jurnal al Consiliului de Miniștri din 9 decembrie 1933 dispunea dizolvarea Gărzii de Fier”⁴⁶. Adevărul este că I. Gh. Duca tot ar fi dizolvat Garda chiar dacă gardiștii s-ar fi purtat oricât de blând în campania electorală- dar nu era cazul legionarilor!

După dizolvarea Gărzii, Partidul Liberal folosind în aceste alegeri duritatea cu furtul de voturi, obținea 51%⁴⁷. Pe 29 decembrie 1933, I. Gh. Duca va fi asasinat de trei legionari în gara Sinaia⁴⁸. Încep represiuni nemaicunoscute împotriva tuturor

⁴⁰ *Ibidem*, f.207.

⁴¹ *Ibidem*, f. 430.

⁴² *Ibidem*, f.391.

⁴³ *Ibidem*, dosar 5/1933, f.240.

⁴⁴ Alex M. Stoenescu, *op. cit.*, p. 80; vezi și M. Fătu, I. Spălățelu, *Garda de Fier organizație teroristă de tip fascist*, Ed. Politică, București, 1971, p. 100; Gr. Gafencu, *Însemnări politice*, Ed. Humanitas, București, 1991, p. 313; Francisco Veiga, *Istoria Gărzii de Fier. Mistica ultranaționalismului*, Ed. Humanitas, 1995, p.192-194; Neagu Cosma, *Culisele palatului regal (1930-1940)*, Ed. Globus, București, 1990, p. 201-202.

⁴⁵ A.N.I.C., fond D.G.P., vol II, dosar 252/1939, f.344.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 345; vezi și Keit Hitchins, *România 1866-1947*, Ed. Humanitas, București, 1996, p. 445; Fr. Veiga, *op. cit.*, p.197.

⁴⁷ Corneliu Z. Codreanu și epoca sa, p. 76-77.

⁴⁸ Gr. Gafencu, *op. cit.*, p.314; Leon Volovici, *Ideologia naționalistă și problema “evreiască” în România anilor '30*, Ed. Humanitas, 1995, p. 92-93; Fr. Veiga, *op. cit.*, p. 197-199; Armand Călinescu, *Însemnări politice*, Ed. Humanitas, București, 1990, p.199; Neagu Cosma, *op. cit.*, p.207.

legionarilor din țară și în principal a conducătorilor (de la Căpitan la șefii de cuiburi)⁴⁹.

Aristotel Gheorghiu, șeful legionar Rm. Sărat va fi căutat de poliție pentru a fi arestat. În „*Telegrama raport nr 16.441/30 decembrie 1933*” se menționa că Gheorghiu „*imediat după arestarea sa [prezentată de noi în rândurile de mai sus] a plecat la București, unde se afla la rudele sale*” și se dădeau două adrese⁵⁰. I. Dumitrescu-Borșa, în cartea sa „*Memorii legionare*”, referindu-se la Gheorghiu, care avea un frate avocat în București, „*prin relațiile ce le avea rămăsese liber*”⁵¹.

Nici astăzi nu sunt descurcate ițele suprimării lui I. Gh. Duca. În casa generalului Zizi Cantacuzino s-a pus la cale asasinatul și, se pare, în prezența lui C. Codreanu. Nu este exclus că însuși regele Carol al II-lea să fi cunoscut întreaga punere în scenă a acțiunii⁵². Oricum, procesul din aprilie 1934, proces ce s-a dorit a fi al Gărzii de Fier, „*unde comisarii regali, judecători și inculpați au mers mână în mână și într-o deplină solidaritate (...) până la achitarea finală*”, mai puțin a celor trei asasini, are multe zone de umbră⁵³. Acest proces a adus un plus de popularitate Mișcării, iar „*Garda de Fier, ca organizație politică este absolvită*”⁵⁴. Mai mult, Garda, câteva luni mai târziu, își relua activitatea legală sub denumirea de partidul „*Totul pentru Țară*”⁵⁵.

Revenind la Mișcarea legionară din județul Rm. Sărat, pentru anul 1934 se consemnase informația: „*În luna aprilie 1934 a venit în comuna Rubla preotul Constantin Găgescu, care fusese funcționar la Ministerul de Interne și odată ajuns la Rubla a început să desfășoare o vie propagandă legionară, luând conducerea unei plăși și mai în urmă a fost numit inspector*”⁵⁶. O știre asemănătoare în istoricul făcut de postul de jandarmi Bogza: din 1934 Garda renaște „*lucrând și organizându-se pe ascuns*”. Același post prezenta acțiunea din 8 octombrie 1934 când un soldat angajat, „*fruntașul activ*” Nichiforescu Ion „*din regimentul 11 Art. Focșani*”, aducea în comuna Căeatea și comuna Bogza materiale de propagandă legionare⁵⁷.

Chiar dacă nu mai apar în arhive informații despre activitatea legionară, ea s-a desfășurat în forță în anii 1934-1935. Într-un material redactat la D.G.P., datat 6 mai 1935 și intitulat „*Planurile de viitor ale șefului Gărzii de Fier*”, se consemna: „*În mai toate comunele din județele Rm. Sărat, Brăila, Muscel, [Garda] are organizații puternice recent formate și actualmente oamenii săi lucrează la organizarea cuiburilor în județul Vâlcea*”, iar peste doi ani, când toate comunele erau organizate legionar în toată țara, va lua „*cu asalt puterea oricare ar fi guvernul de atunci*”⁵⁸.

⁴⁹ H. Sima, *Istoria Mișcării Legionare*, Ed. Gordian, Timișoara, 1994, p. 84; Ar. Călinescu, *op. cit.*, p.199-200; Neagu Cosma, *op. cit.*, p. 210.

⁵⁰ A.N.I.C., fond M.I.-Div., dosar 14/1933, f.25; 26.

⁵¹ I. Dumitrescu-Borșa, *op. cit.*, p. 116.

⁵² Ar. Călinescu, *op. cit.*, p. 200-201; Fr. Veiga, *op. cit.*, p.198-201; Alex M. Stoenescu, *op. cit.*, p. 116.

⁵³ Gr. Gafencu, *op. cit.*, p. 322.

⁵⁴ Corneliu Z. Codreanu și epoca sa, p. 322.

⁵⁵ Ioan Scurtu, Ion Bulei, *Democrația la români 1866-1938*, Ed Humanitas, București, 1990, p. 189.

⁵⁶ Arh. Naț. Buzău, fond Leg. Jand. Rm. Sărat, dosar 212/1946, f.2-3.

⁵⁷ *Ibidem*, dosar 219/1946-1947, f.1.

⁵⁸ A.N.I.C., fond D.G.P., vol. I, dosar 104/1933, f.9.

Însemnările lui C. Codreanu din „*Pentru legionari*”: „În diferite puncte ale țării apar elemente de valoare” și dă ca exemple Sibiu-Augustin Bidian, Bacău- căpitan Ciulei, preot Georgescu Edineți „*duhovnicul studențimii*, Rm. Sărat – „*Aristotel Gheorghiu de asemenea vechi, cu comanda la Rm. Sărat*” ș.a.⁵⁹. Toate aceste exemple corespund cu informațiile deținute de D.G.P., luna iunie 1935: „*întreg teritoriul se împarte în Regiuni, cu șefi de regiuni și sediiuri legionare. (...) Regiunea 5, cu sediul la Rm. Sărat, cu județele următoare: Buzău, Brăila, Rm. Sărat, Putna și Tecuci. Șef regional: Aristotel Gheorghiu*”⁶⁰. Țara era împărțită în 13 regiuni legionare.

Inspectoratul Regiunii Ploiești raporta în 24 noiembrie 1935: C. Codreanu, fratele lui, Horia Codreanu „*și un farmacist din Rm. Sărat s-au dus la 10 noiembrie 1935 la ferma decedatului avocat Frunzescu, situată pe teritoriul com. Tuzla (...) pe malul lacului Techerghiol, luând în primire ferma și inventarul ei*”, fermă ce fusese arendată de văduva Frunzescu „*pe termen de 5 ani pentru a fi muncită de legionari*”. Ferma avea 30 de ha din care „*15 ha cu vie și pomi fructiferi (...) restul arabil, o carieră de piatră, un conac, un loc viran (...) situat lângă biserica din Carmen Sylva*”⁶¹.

În materialul „*Scurt istoric al organizației politice Totul pentru Țară*”, datat 31 ianuarie 1936, al Legiunii de Jandarmi Rm. Sărat se prezintă perioada 1934-1936 ca un recul al activității legionare (sic!): „*șefii de cuiburi și propagandiștii rurali intimidăți, abandonează orice activitate*”. Același material să prezinte acțiunea unei echipe de legionari din 12 iulie 1935: „*13 studenți de fel din Constanța, elevi de liceu și doi învățători (...) [au venit] pe teritoriul comunei regele Ferdinand I sub motivul de a zidi o biserică, edifică organele informative ale legiunii asupra activității și propagandei (...) organizației Totul pentru Țară condusă de același Aristotel Gheorghiu din Rm. Sărat*”. S-au făcut investigații polițienești și s-au identificat la începutul anului 1936 „*un număr de 1501 conducători, propagandiști și membri aderenți*”⁶².

În vara anului 1936 Mișcarea legionară declanșa o campanie vehementă contra ziarelor „*Adevărul*”, „*Dimineața*”, aparținând unor proprietari evrei, etichetați procomuniști⁶³. În foarte multe orașe, „*ziarele evreiești*” erau arse în gări, piețe, pe străzi de grupuri de legionari și diverși cetățeni care nu aveau nici o legătură cu Mișcarea legionară. Un astfel de caz s-a petrecut în gara din Buzău, protagoniști „*Traian Petrescu, zugrav și Vasile David, mecanic din București*”. Aceștia arseseră ziare în gara Buzău, pe timpul când trenul staționa, dar au fost arestați la Rm. Sărat și judecați de tribunalul Rm. Sărat. Pe 1 iulie 1936, când avea loc procesul celor doi, 100 de persoane din Frontul Românesc, partidul Totul pentru Țară și Partidul Național Țărănesc „*s-au adunat în sala Tribunalului Rm. Sărat (...) cerând Parchetului punerea lor în libertate*”⁶⁴.

⁵⁹ C. Z. Codreanu, *op. cit.*, p. 346.

⁶⁰ A.N.I.C., fond D.G.P., vol. I, dosar 232/I 1935, f.84.

⁶¹ *Ibidem*, dosar 232/II 1935, f. 249.

⁶² Arh. Naț. Buzău, fond Leg. Jand. Rm. Sărat, dosar 9/1937, f.12.

⁶³ Ar. Heinen, *op. cit.*, p. 286-287.

⁶⁴ A.N.I.C., fond D.G.P., vol. I, dosar 284/1936, f.107.

D.G.P., în „*Istoricul Gărzii de Fier*”, material deja citat mai sus, a văzut Garda de Fier, după 29 decembrie 1933, drept o organizație teroristă: „*Educația legionară a continuat în sensul glorificării actelor de violență și teroare*”⁶⁵, referirea era făcută pentru toată perioada anilor 1935-1937.

În zece ani de la înființarea Mișcării legionare în județul și orașul Rm. Sărat, Aristotel Gheorghiu a pornit de la cota zero și a ridicat-o la 27% din voturile electoratului râmnicean în alegerile pentru Camera deputaților din 20 decembrie 1937. Era o victorie deosebită a sa și a grupului de conducere legionar. În aceste alegeri, Mișcarea legionară, pe țară, luase 15,58% din voturi, un loc trei între partidele politice, surprinzător pentru mulți politicieni. Un grup masiv de 66 de deputați legionari urmau să ocupe locuri în Camera deputaților. În ciuda eforturilor de a le stopa, făcute de toate guvernele, Mișcarea va păși cu dreptul spre putere. Evenimentele ulterioare au demonstrat că tocmai această susținere masivă a electoratului l-a determinat pe Carol al II-lea să o zdrobească.

⁶⁵ *Ibidem*, vol II, dosar 252/1939, f. 348-349.

GENERALUL NICOLAE DĂSCĂLESCU (II)

Adolf MINUȚ

În numărul anterior al Revistei Muzeului Județean Buzău, ne-am ocupat de viața și activitatea generalului Nicolae Dăscălescu, până la izbucnirea celui de-al doilea război mondial. În numărul de față ne propunem să urmărim implicarea sa în operațiunile militare din perioada 1941-1944, până la trecerea trupelor române pe teritoriul Ungariei. Participarea sa la ultima parte a conflagrației mondiale și zbuciumul vieții trăite după ce a fost scos în rezervă – într-un viitor articol.

Preluarea conducerii statului de către generalul Ion Antonescu, în urma demisiei cabinetului Ioan Gigurtu, avea să schimbe complet destinele României.

Aderarea la Pactul Tripartit de alianță cu caracter militar, între Germania, Italia și Japonia, la sfârșitul lunii noiembrie 1940, a avut drept consecință ruperea relațiilor diplomatice cu România de către Marea Britanie, la 10 februarie 1941 și impunerea măsurilor de blocadă economică. În mod sigur, acest aspect a fost destul de dureros resimțit de fostul atașat militar al României la Londra (generalul Ion Antonescu n.n.), dar e greu să descifrăm altă soluție politico-militară, în condițiile în care România avea granițele „ciuntite” și pe deasupra fusese „părăsită” de vechii aliați și de prietenii tradiționali. Așa se explică apropierea României, considerată din start doar o perioadă relativ scurtă, de „cel mai puternic”, care îi promisese reîntregirea, măcar parțială, a teritoriului. „Apropierea” țării noastre de Germania și „angajamentul” de a lupta împotriva Rusiei Sovietice, a fost pecetluită prin acordul de la München din 12 iunie 1941.

La 21 iunie 1941, generalul Ion Antonescu împreună cu o parte a membrilor cabinetului său sosește la Piatra Neamț cu trenul „Patria”. După amiază au participat cu toții la un Te Deum celebrat la Catedrala „Sf. Ioan Domnesc”, situată în centrul orașului, biserică ctitorită de marele voievod Ștefan cel Mare între 1497-1499.

În cursul nopții de 21 iunie, la ora trei și un sfert, undele hertziene ale radioului București au transmis Ordinul de intrare în război a României, Ordin transmis din trenul amintit, staționat în gara CFR Piatra Neamț (numită azi gara veche, situată în extremitatea sud-estică a orașului).

În introducerea la Ordin, viitorul mareșal le spunea ostașilor că le-a „făgăduit din prima zi” să-i ducă „la biruință”. Cu gândul la raptul teritorial din iunie 1940, Conducătorul voia cu orice preț să șteargă „pata de dezonorare din cartea neamului... Azi a sosit ceasul celei mai sfinte lupte, lupta drepturilor strămoșești...”.

OSTAȘI

„Vă ordon
Treceți Prutul!
Dezrobiți... pe frații voștri cotropiți
.....

Înainte!

Fiți mândri că veacurile ne-au lăsat aici strajă dreptății și zid de apărare creștină. Fiți vrednici de trecutul românesc”¹.

În mod firesc, acest Ordin l-a vizat și pe proaspătul general de divizie Nicolae Dăscălescu, care se afla la comanda Diviziei a 20-a, din Alba Iulia, funcție pe care o va îndeplini până la 2 iulie, când preia comanda Diviziei 21 infanterie, dislocată în zona Bârladului*.

Această mare unitate făcea parte din Corpul 5 din cadrul Armatei a IV-a române, al cărui comandant, generalul Gheorghe Leventi, spunea că prezența lui Nicolae Dăscălescu, la comanda Diviziei, a provocat imediat, prin autoritatea sa, o adevărată „înviorare”, o tonifiere a ambițiilor, metodic inoculate, de a elibera pe frații racolați la un teritoriu străin.

Divizia 21 infanterie a trecut Prutul la 5 iulie 1941, în partea de răsărit a zonei Fălciu, pentru a veni în sprijinul regimentelor aparținând Diviziei 1 Gardă, comandată de generalul Nicolae Șova, Divizie oprită de rezistența sovietică pe versantul vestic al Dealului Epureni și în livezile satelor Stoenști și Țiganca. Sprijinul a căzut în principal pe Regimentul 24 Infanterie din Divizia generalului Nicolae Dăscălescu.

Din nefericire, botezul focului are loc pe fondul unui dezastru al Armatei a IV-a, comandată de generalul Nicolae Ciupercă. Ceea ce s-a întâmplat în partea de sud a Moldovei s-a datorat, în primul rând, lipsei de informații referitoare la inamic, slaba pregătire militară și frica unor comandanți de batalioane, regimente și chiar a însăși comandamentul Corpului 5 Armată, generalul Gheorghe Levente, destituit din funcție, la 6 iulie, de însăși Ion Antonescu. Cu toate protestele acestuia adresate ministerului de război, Iosif Iacobici, hotărârea luată a rămas definitivă, el fiind trecut în rezervă la 31 august 1941. În locul său a fost numit generalul Aurelian Son. Confuzia și „mâncătoria” domnea la toate eșaloanele. Fostul comandant al Corpului 5 Armată, generalul Gheorghe Levente spunea despre generalul Nicolae Șova că „este foarte slab pregătit” și „nu este capabil să coordoneze acțiunea infanteriei cu focul artileriei”. El „nu are energia necesară pentru a comanda o mare unitate pe câmpul de luptă”².

În contrast cu cele de mai sus, generalul Aurelian Son îl aprecia pe Nicolae Șova ca un om inimos, muncitor, harnic și priceput. Acesta era „veșnic în mijlocul unității sale. A comandat Divizia cu pricepere, calm și multă autoritate. A știut să

¹ Gheorghe Buzatu, *Mareșalul Antonescu în fața istoriei*, vol. I, Iași, 1990, p. 230.

* Există inadvertențe privitoare la data preluării Diviziei 21 infanterie. Unii autori susțin sfârșitul lunii iunie, iar Fișa alfabetică de Serviciu indică ziua de 7 iulie. Corect este 2 iulie, așa cum rezultă din majoritatea descrierilor operațiunilor militare.

² Alecsandru Duțu, *Țiganca – drama de pe Prut*, în „Magazin istoric”, nr. 2, 2003, p. 20-21.

stimuleze pe subalternii săi, așa că a avut... rezultate bune”. „Rezultate bune” care aveau să-i descumpănască aprecierea în ziua când nici „nu se terminase bătălia de la Fălciu” și același general Șova „îmi cere – nici mai mult nici mai puțin – ca Divizia să fie retrasă de pe front câteva zile pentru a-și reface forțele”. Acest lucru a stârnit consternare, cu atât mai mult cu cât comandantul Diviziei 21 infanterie, generalul Nicolae Dăscălescu, care a avut pierderi mult mai mari, cerea ca Divizia să-și refacă efectivele pe front³.

În ceea ce îl privește pe generalul Gheorghe Levente, șeful Marelui Cartier General spunea că „pierduse complet din mână controlul comandanților și oamenilor de la servicii, dând dovadă de completă slăbiciune în comandă”⁴.

Ca o continuare a afirmației noastre de „confuzie”, adăugăm unele erori comise de însuși Marele Cartier General care a ordonat retragerea „în perfectă ordine” a Diviziei 21 infanterie și Diviziei de gardă, într-un moment când era pe punctul de a fi finalizat un cap de pod peste Prut. Intervenția promptă a generalului Nicolae Dăscălescu și a generalului Nicolae Șova de anulare a retragerii a fost, oarecum, completată de capriciile vremii (ploile care au desfundat terenul) din noaptea de 10 spre 11 iulie. A doua zi, comandantul Armatei a IV-a a reușit să obțină sistarea evacuării pozițiilor cucerite cu atâtea sacrificii.

În pofida acestor greșeli, singurul care a dat dovadă de luciditate și voință profesională, a fost generalul Nicolae Dăscălescu. El și-a adus aminte de lecțiile din Școala Superioară de Război că „în privința amplitudinii manevrei de front, atenția principală trebuie acordată manevrării flancului pe toată adâncimea lui și nu pe punctele extreme ale frontului. Trebuie să se câștige teren și comandantul să nu aibă frică de spații libere. În combinarea celor două direcții, de front și flanc, se vede arta, temperamentul și spiritul de hotărâre ale comandantului”⁵.

Ca o recunoștință a meritelor intervenției Regimentului 24 infanterie în salvarea situației ce devenea dezastruoasă, comandantul Diviziei 21, generalul Nicolae Dăscălescu a dat Ordinul de Zi nr. 30 din 23 septembrie 1941, în care se specifica că „în zilele de 6-8 iulie 1941, Regimentul 24 infanterie, cupă un marș de 20 km, executat pe o ploaie torențială, trece Prutul la Bogdănești, sub focul ucigător al inamicului ... și reușește, după lupte crâncene și mari jertfe, să cucerească cota 93 Dealul Epureni (est de Bogdănești) care a permis mai târziu trecerea grosului Diviziei”.

După ce trece în revistă situația luptelor din zilele de 9 și 12 iulie, pierderile destul de mari pe care le-a dat Regimentul 24 infanterie, Ordinul de Zi menționează că „prin acțiunea sa hotărâtă... reușește să deschidă drum Diviziei 21 infanterie, care pornește victorioasă la urmărire în ziua de 19 iulie, dezrobind zona Basarabiei de Sud până la Cetatea Albă”⁶.

Luptele au continuat cu toate carențele și lipsa de experiență a ofițerilor, mai ales a celor de stat major, a slabei comunicări între eșaloanele de comandă, a unor

³ *Ibidem.*

⁴ *Ibidem.*

⁵ Nicolae Dăscălescu, *carnet de notițe personale*, manuscris aflat în posesia autorului.

⁶ Copia Ordinului de Zi, nr. 30 din 23 septembrie 1941, în posesia autorului.

deficiențe de cooperare între diferitele genuri de arme etc.. Din nefericire toate acestea s-au tradus prin numeroase jertfe omenești. Amintim doar faptul că pe 12 iulie 1941, Divizia 21 infanterie rămăsese cu un efectiv echivalent a patru batalioane.

Când luptele din așa numita „Zona Țiganca” erau spre sfârșit, consfințind victoria armatei române, pe câmpul de luptă apare în inspecție generalul Ion Antonescu. Pentru a da o notă de greutate aprecierilor de care se bucura, la „nivel înalt”, șeful Statului poposește mai întâi la Divizia 21 infanterie. Generalul Nicolae Dăscălescu își instalase Postul de comandă abia de o oră, într-o căsuță sărăcăcioasă din satul Hârtoape. Casa, de fapt, era o colibă în care se afla o masă de lemn, un scaun, o lampă cu petrol lampant și un pat cu rogojină. În acest cadru, demn de un ostaș ca Nicolae Dăscălescu, Conducătorul Statului aduce elogiul și mulțumiri trupelor Diviziei 21 infanterie, pentru comportamentul bărbătesc dovedit în timpul luptelor, iar ca o apreciere a meritelor comandantului, în fața ofițerilor și trupelor Diviziei, Antonescu a desprins din pieptul său propria-i cruce a Ordinului „Mihai Viteazul”, clasa a III-a, cu care fusese decorat de regele Ferdinand I în campania din 1916 și a oferit-o generalului Nicolae Dăscălescu spunându-i, plin de recunoștință: „Fiindcă n-am alta la mine, în acest moment, îți dau, generale Nicolae Dăscălescu, propria mea decorație. Te-ai învrednicit să o porți”. După care l-a sărutat pe ambii obraji⁷.

În toamna anului 1941, se confirmă, oficial, prin Decretul Regal al Regelui Mihai I, din 22 septembrie, publicat în *Montiorul Oficial* nr. 237 din 7 octombrie 1941, acordarea Ordinului „Mihai Viteazul” clasa a III-a, pentru „a răsplăti meritele generalului de divizie Dăscălescu Nicolae, comandantul Diviziei 21 pentru modul cum a impulsionat și condus Divizia sa în luptele din 12 iulie 1941... A fost continuu în linia întâia, fiind mereu la regimente și batalioane, sub focul violent al inamicului. În ziua de 8 iulie a condus personal Regimentul 11 dorobanți la atac spre a-și îndeplini misiunea ordonată”⁸.

La 26 iulie 1941, luptele pentru realipirea Basarabiei, a Bucovinei de Nord, inclusiv ținutul Herța, au luat sfârșit. Însuși Hitler aprecia succesele Diviziei 21 infanterie, într-o telegramă în care îi solicita lui Ion Antonescu să treacă Nistrul. Contrar voinței și dorinței sale, dar din spirit de solidaritate camaraderească, Antonescu va ordona înaintarea spre noi ținuturi, departe de granițele noastre istorice.

Succesele obținute în luna iulie 1941 în Basarabia de Divizia 21 infanterie, în frunte cu destoinicul său comandant, a făcut înconjurul țării. Încă se mai păstrează scrisori, care au rezistat vicisitudinilor vieții politice postbelice, în care generalul Nicolae Dăscălescu este felicitat pentru decorare dar și pentru succesele obținute. Experiența sa din campaniile 1913 și 1916-1919 și-a spus cuvântul.

Deși intrat târziu la Școala Superioară de Război, a impresionat pe profesorii și superiorii săi. Concepțiile sale militaro-războinice l-au recomandat pentru viitoarele funcții. Din cauza spațiului, nu ne permitem să rememorăm decât câteva din aceste concepții.

„Atacul, odată pornit, trebuie acționat cu vigoare și hotărâre pentru a învălui

⁷ N. Dăscălescu, *Nicolae Dăscălescu – generalul soldat*, Editura Militară București, 1995, p. 71.

⁸ Idem, p. 74.

flancul inamic (aceeași idee cu flancul, adevărată obsesie a generalului Nicolae Dăscălescu n.n.), înainte ca adversarul să se opună sau să învâluie el însuși. Fixarea, din vreme, a direcției misiunii precum și a obiectivelor de îndeplinit, va mări viteza atacului. Combinarea puterii și vitezei dă un efort continuu și o învăluire constantă”⁹.

Întrucât aminteam anterior că o cauză a semieșecului din prima fază a intervenției peste Prut a fost lipsa informațiilor despre inamic, generalul Nicolae Dăscălescu nu a fost luat în seamă când a gândit, și chiar propus, ca „informațiile obținute la momentul oportun, au o deosebită importanță pentru succesul acțiunii. Trebuie să se știe de ceea ce este capabil să facă inamicul, care este obstacolul sau punctele sale de sprijinire a aripilor, densitatea forțelor sale pe front și flancuri, dacă are rezerve eșalonate înapoia aripei ce urmează a fi învăluită sau sunt adunate într-o zonă de unde pot fi transportate repede la această aripă”¹⁰.

Drumul Diviziei 21 infanterie comandată de generalul Nicolae Dăscălescu continuă spre răsărit pe direcția Dalnic-Odessa. În luna octombrie 1941, Armata a 4-a română cucerește Odessa, având pierderi destul de mari. Imediat, Divizia 21 infanterie primește ordinul de a se deplasa într-o zonă de pace, pe direcția Isaccea – Galați – Tecuci. Spre sfârșitul lunii Divizia defila în Galați.

De ziua numelui regelui Mihai I, în București are loc o mare paradă militară, care începe cu acordarea unui drapel militar decorat cu ordinul Mihai Viteazul, clasa a III-a, Diviziei 21 infanterie, comandată de generalul Nicolae Dăscălescu. Conferirea o face însuși regele Mihai I. În Înaltul Decret se specifică faptul, că se conferea acest Ordin, precum și „Stindardul de Comandament, Diviziei 21, care a fost citată de trei ori prin Ordin de Zi pe Armată... Comandantul, ofițerii și unitățile acestei Divizii, în luptele care au dus la eliberarea Basarabiei... au binemeritat de la Patrie”¹¹. După ceremonie, generalul, alături de alți cavaleri ai Ordinului militar de război, a participat la masa oferită de rege.

La câteva zile după decorarea Diviziei, generalul Nicolae Dăscălescu a dat Ordinul de Zi nr. 48, prin care aducea „recunoștință și pietate înaintea celor ce și-au părăsit mame și soții, surori și prunci pentru ca să poată să spele cu sângele său petele trecutului și să poată întemeia cu mormintele lor fruntariile răsăritene ale Neamului”¹².

Calitățile sale de bun strateg, implicarea directă în elaborarea planurilor de atac și conducerea operațiunilor, au fost scoase în evidență de șeful Marelui Cartier General, Conducătorul Statului și alți superiori care nu numai că l-au decorat cu înalte distincții de război, dar l-au și promovat la comanda Corpului 2 Armată, prin Înaltul Decret Regal nr. 2053 din 10 noiembrie 1941. În aceeași zi, când a predat comanda Diviziei 21 infanterie generalului de brigadă Petre Cameniță, s-a adresat ofițerilor și soldaților prin Ordinul de Zi nr. 50, afirmând că Divizia pe care a comandat-o este „cea mai vitează mare unitate din campania contra inamicului”. Nu a omis să mulțumească tuturor, de la mic la mare, „pentru tot ce au făcut pentru

⁹ Vezi nota 5.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ N. Dăscălescu, *op. cit.*, p. 76.

¹² *Ibidem*.

înălțarea spre culmile sublime de eroism a acestei mari unități”¹³.

Sediul Comandamentului Corpului 2 Armată a fost stabilit la Odessa, un oraș plin de catacombe prin care mișunau „partizanii” sovietici care erau în stare de orice acțiune de sabotaj, inclusiv în ceea ce privește aprovizionarea populației civile. Să ne amintim că spre sfârșitul lunii octombrie 1941, Comandamentul român din acest oraș a fost pur și simplu pulverizat în aer, acțiunea soldându-se cu zeci de morți, dintre care peste 20 ofițeri și subofițeri și numeroși răniți. Așadar, atmosfera pe care o găsește Generalul Nicolae Dăscălescu nu era tocmai roză. Punctele de comandă ale diverselor eșaloane (divizii, brigăzi, regimente) erau dislocate în localități situate la distanțe foarte mari de Odessa, drumurile erau mai mult desfundate, mijloacele de transport străbătând cu greu distanțele. Această situație contravenea preceptelor strategice ale generalului Nicolae Dăscălescu care cu mulți ani înainte de război, considera, teoretic la vremea respectivă, dar cu eficiente rezultate practice, că un Corp de Armată trebuie să aibă în vedere „acoperirea mobilizării, concentrării și grupării forțelor pentru a crea grosului (armatei n.n.) cele mai bune condiții pentru bătălie (defensiv acoperind poziția și ofensiv asigurând debarșarea). Distribuția și dozajul forțelor sunt dictate de: aspectul teatrului de operații din punct de vedere al elementelor strategice care le va utiliza atât inamicul cât și grosul forțelor proprii și în primul rând direcțiile operative ale inamicului, în raport cu factorii care pot ajuta sau stânjeni manevra strategică din care cel mai important e sistemul *comunicațiilor*. Acest factor e modificat datorită *accidentelor terenului* (masiv păduroși, regiuni frământate etc.). Acțiunea principală a *acoperirii* se va produce cu maximum de intensitate pe direcțiile ce conduc spre grosul trupelor proprii și pe unde comunicațiile sunt mai practicabile”. Observăm că în aprecierile sale revin continuu acțiunile de: flanc, acoperire, comunicații, teren impracticabil etc., exact ceea ce a lipsit unor comandanți în prima parte a luptelor din vara anului 1941. Generalul Nicolae Dăscălescu se gândea și la o eventuală retragere, nedorită, desigur. „În defensivă strategică, acoperirea va garanta câmpul de bătălie cel mai favorabil, interzicând inamicului direcțiile cele mai bune spre gros, iar în ofensivă strategică se va stăpâni punctele și direcțiile cele mai propice pentru debarșarea la ofensivă”¹⁴.

Starea de nemulțumire a populației civile trebuia și ea cunoscută, mai ales că generalul Nicolae Dăscălescu stătea relativ puțin la Comandament, motiv pentru care a dat ordin celor în drept să înființeze cutii de scrisori, anunțând prin mijloacele media acest lucru, invitând cetățenii să sesizeze orice neajuns, cu promisiunea de a nu fi divulgat reclamantul. Încetul cu încetul, datorită dibăciei în administrație a generalului Nicolae Dăscălescu, lucru rar întâlnit la un ofițer dăruit carierei militare, lucrurile cu populația civilă au intrat în normal. Numeroși cetățeni serveau masa la popota militară, uneori intrând în sală înaintea soldaților. De cele mai multe ori, civilii plecau acasă de la masă cu sare și petrol lampant, două produse deficitare pe piață în acea perioadă. Această dovadă de omenie a determinat un aflux de populație spre Odessa, din zonele limitrofe, fapt apreciat de posturile de radio și presa sovietică. De altfel, după război, Comandamentul sovietic a recunoscut gradul înalt

¹³ Idem, p. 77.

¹⁴ Vezi nota 5.

de umanism de care a dat dovadă generalul Nicolae Dăscălescu în relațiile cu populația civilă, respectând, întru-totul, legile internaționale ale războiului. Numai că această apreciere nu i-a fost de nici un folos în hotărârea Tribunalului Militar București care îl va condamna la închisoare „pentru crime împotriva umanității”. Dar despre acest aspect din viața lui Nicolae Dăscălescu, într-un material viitor.

Tot de atitudine umanitară este vorba și atunci când comandantul Corpului 2 Armată, generalul Nicolae Dăscălescu a refuzat să execute ordinul Comandantului Armatei a III-a, care îi cerea să lichideze miile de partizani (după unele documente ar fi fost peste 50.000) care ocupau catacombele Odessei, afirmând că atât timp cât aceștia nu întreprind nimic grav la adresa ostașilor români și a civililor, executarea unui asemenea ordin ar contraveni legilor internaționale ale războiului. Deși a primit avertismentul din finalul Ordinului că nerespectarea acestuia se pedepsește cu „împușcarea pe loc fără judecată”, generalul Dăscălescu a găsit înțelegere la însuși Ion Antonescu care a ordonat să nu se întreprindă nimic atât timp cât „partizanii sunt pașnici”. Că ulterior lucrurile au evoluat altfel, este o altă problemă.

În anul 1941, au avut loc unele reorganizări, avansări, dislocări de trupe, ocupări de alinamente etc.. Le trecem doar în revistă o parte din acestea, pentru că, în linii mari, sunt cunoscute.

Mai întâi, la 12 iulie 1942, Nicolae Dăscălescu este avansat la gradul de general de corp de armată, rămânând comandantul Corpului 2 Armată, care de data aceasta făcea parte din proaspăta înființată Armata a III-a, care îl avea comandant pe generalul Petre Dumitrescu, și el proaspăt avansat la gradul de general de armată, iar după înlăturarea din funcțiile de conducere a lui Iosif Iacobici și Corneliu Dragalina, Dumitrescu devenise un personaj militar influent pe lângă rege și Ion Antonescu.

În noile condiții de reorganizare, Corpul 2 Armată a fost dislocat la nord de Stalingrad, în așa numitul „Cotul Donului”, care s-a dovedit a fi „Cotul Morții”. Luptele sporadice, uneori intense, nu au adus pierderi prea mari Corpului 2 Armată, lucru constatat și în cursul vizitei pe front a generalului Ilie Șteflea, numit încă din 20 ianuarie 1942 ca șef al Marelui Stat Major al Armatei Române, în locul lui Iosif Iacobici. Acesta a ajuns la concluzia că unitatea lui Nicolae Dăscălescu „este în măsură să reziste și să reacționeze prompt și cu succes contra oricărui inamic care ar fi pătruns în poziție”¹⁵.

Executând ordinul suprem de a intra în luptele pentru eliberarea părții de răsărit a României, generalul Nicolae Dăscălescu, ostaș de carieră, conștiincios până la absurd, a înțeles să-și pună în practică talentul de comandant, neprecupețind nici un efort, aflându-se permanent în centrul principalelor acțiuni. Toate acestea au atras atenția guvernanților vremii care i-au trimis pe front telegrame, scrisori, medalia „Cruciada împotriva comunismului”, ordinele „Steaua României” și „Coroana României” în grad de comandor. Nici fűhrerul Germaniei nu s-a lăsat mai prejos, decorându-l cu crucea ordinului „Vulturul German”¹⁶.

În timpul luptelor din toamna anului 1942, în zona Donului, apar și primele tensiuni între români și germani. În urma dezastrului suferit de Divizia 14 infanterie

¹⁵ N. Dăscălescu, *op. cit.*, p. 83.

¹⁶ Adolf Minuț, *Generalul Nicolae Dăscălescu, Acțiunea*, Piatra Neamț, august 1991.

din cadrul Corpului 2 Armată, comandamentul german a cerut anchetarea generalului Stăvrescu Gheorghe de către Curtea Marțială. În această situație, generalul Nicolae Dăscălescu îl sprijină fără rezerve pe subalternul său acuzat de nemți pentru pierderile suferite. Această poziție a găsit audiență la mareșalul Antonescu care și-a adus aminte că atrăsese atenția în nenumărate rânduri Înalțului Comandament German despre unele posibile ofensive sovietice în sectorul Armatei a III-a și faptul că lipsa rezervelor poate duce la catastrofe. De fapt au ieșit la iveală infatuarea, grandomania și orgoliul germanilor, care aveau să le fie fatale.

Primele lupte de la cotul Donului au fost crâncene, dure, sângeroase, cutremurătoare pentru cei care au supraviețuit. Personal am vorbit cu foarte mulți participanți care mi-au declarat că le este groază să-și mai amintească, gândindu-se că nu vor fi înțeleși. Imagini de nebunie când ostași români aflați în retragere, se prindeau de camioane germane și li se tăiau mâinile căzând și murind în chinuri groaznice; răniți în genunchi, se rugau de cei valizi să nu-i lase în mâinile rușilor; răniți împușcați în masă; oameni călcați cu tancurile etc.. Mii de români și germani făcuți prizonieri și duși în surghiunul din Siberia.

În urma acestui dezastru, feldmareșalul german, îngâmfatul Erich von Manstein, aruncă toată vina pe armata română, ceea ce a stârnit furia lui Ion Antonescu, care, într-o scrisoare către feldmareșal, face un crunt rechizitoriu la adresa comandantului german. Atâta vreme cât România și-a oferit aproape totalitatea forțelor umane și materiale, Germania nu a făcut nimic în privința dotării armatei române la nivel german, să asigure transportul pe calea ferată până în apropierea frontului, scutind unitățile de deplasare pedestră pe distanțe de sute de kilometri. A lipsit, de asemenea, cooperarea în înlocuirea trupelor scoase din luptă, lăsând tot greul pe seama ostașilor români. Era doar un început. Atmosfera avea să se încingă mai târziu, inclusiv în timpul vizitelor lui Ion Antonescu la Hitler.

În zadar susținea generalul Nicolae Dăscălescu că „atitudinea Corpului de Armată trebuie să fie pronunțat ofensivă, sprijinindu-se pe un pivot de manevră constituit din diviziile din linia întâia”. În acest sens era necesară „coordonarea acțiunilor” și asigurarea „legăturilor între marile unități”. În caz că „acțiunea nu reușește, Corpul de Armată adopta atitudinea defensivă, jucând rolul de eșalon de rezervă față de eșalonul superior”. În desfășurarea luptei „se va întrebuița artileria cu maximum de bătaie. Să se dea diviziilor și chiar detașamentelor, artileria grea. La detașamente să existe muniție pe roate. Fie că rezervele diviziilor vor interveni pentru umplerea unui gol, pentru un contraatac sau pentru întărirea rezistenței pe o direcție, în toate cazurile e nevoie de artilerie. Deci rezerva diviziei va cuprinde și artilerie în raport cu situația și misiunea”¹⁷. Unde a fost, așadar, artileria română, dar mai ales cea germană?

Grijile generalului Nicolae Dăscălescu erau multiple. Pe lângă problemele frontului, deși era necăsătorit, trebuia să-și reglementeze statutul de chiriaș „de București”, așa încât printr-un act înregistrat sub nr. 39535 din 11 noiembrie 1941 își prelungește contractul de închiriere a locuinței, situată în sectorul 1 Galben, pe

¹⁷ Vezi nota 5.

termen de șase luni (26 octombrie 1941 – 23 aprilie 1942), urmând a fi prelungit automat, conform Decretului-Lege 2601 din 1941¹⁸.

Referitor la corectitudinea generalului Nicolae Dăscălescu față de legile scrise și nescrise, este interesantă mărturia strănepotului său, prof. univ. dr. ing. Nicolae Dăscălescu, care spune că tatălui său, nepotul direct, fiul fratelui generalului, nu i s-a oferit posibilitatea de a lupta pe frontul de est în cadrul Corpului 2 Armată și nici măcar în Armata a III-a. „Luptând în Stepa Calmucă, tatăl meu a fost la un pas să i se amputeze piciorul, scăpând doar cu amputarea a două degete. Cu toate acestea, după ieșirea din spital, unchiul său, generalul Nicolae Dăscălescu nu a intervenit să fie lăsat la vatră, tatăl meu fiind nevoit să se întoarcă pe front”¹⁹.

La începutul anului 1943 Corpul 2 Armată primește ordinul de a se îndrepta spre Galați, cu misiunea de a asigura paza în zona fluvială, maritimă și granița cu Bulgaria. Marea unitate făcea parte din Armata a IV-a, comandată de generalul Constantin Sănătescu, care îl lăsa, deseori, pe Nicolae Dăscălescu în locul său, ca fiind cel mai vechi comandant din respectiva Armată.

Întrucât mai fusese dislocat în această parte a țării și când se afla la comanda Diviziei 21 infanterie, ca o recunoaștere a serviciilor aduse de bravul ostaș, Primăria orașului Galați îi oferă Diploma de Onoare, scrisă pe pergament preparat în stil de epocă feudală cu scris gotic și sigiliu din ceară pe o panglică tricoloră. Diploma are o bandă marginală înflorată. Acest document, în original, se găsește la Muzeul de istorie din Piatra Neamț și are următorul conținut:

Regatul României
Primăria Municipiului Galați
DIPLOMĂ DE ONOARE

Noi, Dan Sărățeanu, prin obșteasca voință a cetățenilor care ne-au ales Primar al acestui municipiu;

în bună înțelegere cu toate glasurile Sfatului comunal, îndemnați de simțirea întreagă a populației pe care o gospodărim;

în virtutea Deciziei noastre din 19 iunie 1943, întărită de Ministrul Afacerilor din Lăuntru, generalul de corp de armată Dumitru I. Popescu, prin hotărârea sa nr. 16098 din 22 iunie 1943;

în semn de admirațiune și credincioasa recunoștință ce păstrăm comandantului neînfrânței Diviziei 21 infanterie, care a binemeritat de la patrie, pentru eroismul și mândra ținută de ostaș, cu care a întărit în spiritul armatelor noastre și al populațiunii civile, forțele de rezistență ale neamului, alungând în iunie 1941 hoardele barbare din răsărit, care amenințau porțile Cetății noastre și existența Patriei Române,

Conferim bravului erou și vrednicului fiu al neamului:

Generalul de Corp de Armată Dăscălescu Nicolae

¹⁸ Copia documentului în posesia autorului.

¹⁹ Prof. univ. dr. ing. Nicolae Dăscălescu, *Expunere la Sesiunea comemorativă „IN MEMORIAM GENERAL NICOLAE DĂSCĂLESCU”*, Piatra Neamț, 29-30 septembrie 1994 (autorul volumului Nicolae Dăscălescu – generalul soldat, citat mai sus).

Titlul de:

CETĂȚEAN DE ONOARE AL MUNICIPIULUI GALAȚI

în amintirea mărețelor momente de jertfă în care, sub domnia M.S. Regelui Mihai I și sub comanda glorioasă a mareșalului, Conducător de țară, Ion Antonescu, s-a luptat vitejește pentru cauza sfântă a civilizației și drepturilor milenare ale României.

Galați 26 iunie 1943

Ștampila rotundă cu inscripția

Primarul Municipiului

Primăria municipiului Galați

Dan Sărățeanu

Județul Covurlui

Fiind ocupat cu problemele de comandă, generalul nu a putut lua parte la ceremonie și, după ce primește adresa de înștiințare nr. 10.314 din 17 august 1943, adresează primarului o scrisoare de mulțumire și recunoștință în care spune că a fost „adânc mișcat de frumosul gest al gălățenilor, pe care-l interpretează ca o expresie de recunoștință, nu pentru persoana mea, ci pentru ostașii din Galați, care au luptat cu atâta vrednicie”²⁰.

În a doua parte a anului 1943 și prima jumătate a lui '44, generalul Nicolae Dăscălescu s-a găsit tot timpul în perimetrul Galațiului, fiind mai mult plecat la diversele puncte de comandă ale subunităților. Evenimentele din ziua de 23 august îl găsesc pe Nicolae Dăscălescu în inspecție pe litoralul Mării Negre (porturile Constanța și Mangalia). În seara aceleiași zile era la Punctul de comandă al Diviziei a 9-a infanterie, comandată de generalul Costin Ionașcu. Începând de a doua zi, 24 august 1944 până spre sfârșitul lunii, Corpul 2 Armată a oprit afluirea unor efective germane spre Bulgaria și pătrunderea altora din Dobrogea spre Muntenia. Au fost, totuși, lupte crâncene la Constanța, Topraisar, Negru Vodă, Cobadin, Tulcea, Cernavodă etc.. Acțiunile Corpului 2 Armată în toată Dobrogea, inclusiv Delta, plus partea vestică a Dunării (Galați, Brăila) au împiedicat scurgerea nemților spre București și înăbușirea „puciului”. În acțiunile din Dobrogea, au fost luați prizonieri peste 10.500 germani, iar o mare cantitate de material de război și muniție căzând în mâinile trupelor noastre.

După intrarea trupelor sovietice în București și crearea Înaltului Comandament Sovietic, generalul Nicolae Dăscălescu a fost chemat la acest Comandament, unde, într-o ședință ce a durat cinci ore, s-au pus bazele colaborării militare româno-sovietice. Faptul că a fost invitat și generalul Dăscălescu, este o dovadă suplimentară a recunoașterii meritelor sale de bun comandant militar, chiar și de către sovietici.

Într-un memoriu scris după anul 1955, anul eliberării sale din detenție, Nicolae Dăscălescu, care obișnuia să-și scrie cererile, adresele, memoriile în 5-6 exemplare (unele din ele, în original, se află la Muzeul de istorie Piatra Neamț), spunea că în timpul ședinței, sovieticii au insistat asupra trecutului său militar, a campaniilor la care a luat parte (1913, 1916-1919, 1941-1944), accentuând, în mod deosebit, așa cum era de așteptat, asupra campaniei din Uniunea Sovietică, luptele la care a participat și distincțiile românești și germane acordate. Militarii sovietici au afirmat că „noi nu suntem supărați pe dvs. că a-ți luptat contra noastră, un militar se duce

²⁰ Copia documentului în posesia autorului.

acolo unde îl trimite guvernul țării, care guvern este singur răspunzător. Ceea ce am admirat la dvs. este că a-ți executat cu înțelepciune legile internaționale ale războiului și a umanității și a-ți fost de o blândețe și bună voință rară față de populația civilă, în special bătrâni, femei și copii (a se revedea comportamentul de la Odessa n.n.), pentru care Consiliul Mareșalilor din Moscova... v-a numit Comandantul Armatei de Eliberare”²¹.

Față de această numire, guvernul români-a încredințat greaua misiune de a duce la îndeplinire art. 1 din Armistițiul româno-sovietic, încheiat în septembrie 1944, la Moscova.

Acum își spune cuvântul strategul și tacticianul Nicolae Dăscălescu care uită de emoțiile numirii într-o asemenea funcție și arată tuturor că privește misiunea ca fiind foarte importantă, dar extrem de spinoasă deoarece: „efectivele erau foarte slabe, încadrarea foarte slabă; mijloacele antitanc eficace lipseau complet. Se întâmpinau greutăți mari cu aprovizionarea muniției, hranei și furajelor, aprovizionare care se făcea numai din țară, iar calea cea mai importantă pentru transport, Dunărea, era complet blocată de mine, porturile distruse etc.”²².

Evident că numirea în funcția amintită a fost mai mult de ochii lumii, recunoscându-i-se meritele și respectul de care se bucura în armată. În realitate, el conducea în continuare Corpul 2 Armată, până la 7 septembrie 1944, când prin noua organizare, forțele militare române erau grupate în trei Armate: a I-a, a III-a și a IV-a, generalului Dăscălescu revenindu-i comanda Armatei a III-a, primind ordinul de a se deplasa spre Transilvania, în zona Sibiu. În scurt timp, la începutul lunii octombrie, primește o telegramă prin care era rugat să predea comanda Armatei a III-a șefului de stat major, până la numirea titularului, urmând ca el să continue a fi comandantul Corpului 2 Armată. Prin desființarea Armatei a III-a, unitățile componente s-au împărțit între Armata I-a și a IV-a. Marea unitate a generalului Nicolae Dăscălescu făcea acum parte din Armata a IV-a. Preluând, periodic, și alte Corpuri de unități militare, generalul Nicolae Dăscălescu le-a condus cu o desăvârșită măiestrie ostășească, din victorie în victorie, în crâncenele lupte din zona Mureșului, în principal pentru cucerirea dealului Sângeorgiu, care reprezenta, de fapt, cheia întregului sistem defensiv de la sud de Târgu Mureș. Luptele au fost dure și din cauza condițiilor atmosferice, ploile de toamnă, dese și reci, împiedicând deplasările. Adăugăm la acestea zonele deluroase, împădurite și denivelate care favorizau ascunderea „cuiburilor” de mitraliere și artileria ușoară a inamicului. Prin cucerirea dealului amintit s-a reușit crearea unui cap de pod peste râul Mureș.

Luptele grele s-au desfășurat la începutul lunii octombrie, pentru eliberarea satului Oarba de Mureș și cucerirea Dealului Negrici, unde s-a distins Divizia 11 infanterie, proaspăt încadrată în Corpul 2 Armată. Tributul de sânge în zona Mureș a fost destul de mare, peste 7.000 de ostași români pierzându-și viața. Unii observatori militari au calificat aceste lupte ca fiind cele mai crâncene și mai dureroase pentru efectivele acestui corp de armată și chiar pentru armata română. Alții susțin că datorită priceperii generalului Nicolae Dăscălescu, numărul morților a fost redus.

²¹ Manuscris aflat la Muzeul de Istorie Piatra Neamț.

²² *Ibidem*.

Însuși generalul declara, spre sfârșitul lunii septembrie, că „patria ne-a încredințat cele mai tinere contingente ca să le conducem încet, dar sigur, la eliberarea Ardealului, iar nu să le transformăm în eroi sau invalizi. Sângele românesc este extrem de scump. Orice acțiune trebuie bine și temeinic organizată și condusă în cea mai mare siguranță și cu minimum de pierderi”²³.

Luptele din zona Sângeorgiu au continuat până la jumătatea lunii octombrie, după care a început urmărirea inamicului care se retrăgea spre nord-vest, prin defileul Someșului. Luptele de la Cipăieni, Bărboși, Sânger, Gădălin, Reghin, Cluj, Bonțida, Răscruci, Cristești, Ungheni, Hădăreni, etc., au fost destul de grele.

Corpul 2 Armată, condus de generalul Nicolae Dăscălescu, înaintează victorios, eliberând alte localități precum Gâlgău, Chechiș, Var, Borza, Cehu Silvanei etc..

Amintim, în treacăt, că după 50 de ani, gara CFR Ungheni de Mureș, avea să primească numele fostului comandant al Corpului 2 Armată, generalul Nicolae Dăscălescu.

Aprige încleștări militare au avut loc în partea de nord-vest a Transilvaniei, în zona depresiunii Seini (dintre munții Făget și Oașului). Aproape trei zile au durat înfruntările pentru eliberarea localităților Gerăușa, Tătărești și Medișa.

În a doua parte a lunii octombrie 1944, generalul Nicolae Dăscălescu primește misiunea de a învălui pe la sud-vest gruparea inamică de la Satu Mare. Terenul degradat și accidentat, echipamentul aflat sub orice critică de folosire, epuizarea fizică și psihică, toate trebuiau luate în calcul și acum își spune cuvântul organizarea strategică și capul limpede al comandantului. Obsedanta idee a generalului Nicolae Dăscălescu privind ordonarea pe aripi a trupelor o regăsim într-un carnet de notițe aflat în posesia autorului acestor rânduri. „Ce poate să facă inamicul și ce hotărâre poate să ia comandantul manevrei de aripi? a) inamicul instalat în grabă poate să nu fie în stare să ia la timp rezerve suficiente pentru a prelungi frontul său și a suporta lovitura. În această situație, manevra reușește. Adversarul e silit să rupă lupta, destul de greu și să se retragă mult. Atacatorul exploatează fără răgaz, urmărind vigoaros inamicul pe direcția sa. Câștigând teren pe flancuri se vor tăia comunicațiile adversarului și se va direcționa lovitura asupra spatelui frontului. b) În eventualitatea că inamicul ține tare frontul și în același timp face față cu forțele sale învăluirii de aripi, executând, astfel, o prelungire de front, manevra nu reușește. Trebuie să se împiedice inamicul de a lua forțe de pe front, atacând punctele sensibile a căror pierdere ar aduce ruperea dispozitivului inamic. Dacă inamicul reușește să-și prelungească frontul, trebuie întrecut în viteză și executată manevra de aripi, atingând înaintea lui, adâncimea flancului său, regiunile de unde să se poată amenința comunicațiile sale și să permită, în felul acesta, ocuparea rapidă a unor puncte îndepărtate a căror stăpânire oferă posibilitatea încheierii zonei de expansiune. Este vorba despre goana după aripă, iar comandantului îi revine sarcina să vadă lucrurile în mare, să decidă repede și să acționeze fără întârziere”²⁴.

În fine, ziua de 25 octombrie 1944 găsește Corpul 2 Armată în zona Satu Mare – Carei. Divizia 11 infanterie eliberează Satu Mare, iar Divizia 9 infanterie cucerește

²³ N. Dăscălescu, *op. cit.*, p. 114.

²⁴ Vezi nota 5.

Careiul. Odată cu ostașii acestei Divizii a pătruns în oraș și un detașament din Corpul 2 Armată care, în semn de eliberare definitivă a teritoriului românesc, ocupat parțial de către unguri, ca urmare a Diktatului de la Viena din 30 august 1940, arborează, în centrul orașului Carei, drapelul tricolor românesc.

Apropiindu-se eliberarea definitivă a României, la 23 octombrie se întâlneau la București delegațiile română și sovietică pentru încheierea unui Protocol care trebuia să stabilească viitoarea colaborare militară între cele două armate, conform Convenției de armistițiu. În cursul dezbaterilor, deloc amicale, generalul V. P. Vinogradov, locțiitorul președintelui Comisiei Aliate de Control în România, a transmis hotărârea mareșalului Rodion Malinovski ca în interiorul României să rămână numai trei Divizii românești, în loc de zece, cât propusese Marele Stat Major Român. Intervențiile generalului Nicolae Rădescu, noul șef al Marelui Stat Major și a generalului Constantin Sănătescu, președintele Consiliului de Miniștri, au fost zadarnice. Delegația sovietică a trecut la avertismente cum ar fi „demobilizarea și desființarea” prin forța trupelor sovietice a tuturor marilor unități românești care refuză să participe în continuare la operațiunilor militare. În fața acestui ultimatum, reprezentanții oficiali ai României au semnat protocolul, în seara zilei de 25 octombrie. S-a pecetluit astfel participarea masivă a Armatei Române la grelele lupte care aveau să se desfășoare în Ungaria și Cehoslovacia.

Summary

On the 21st of June 1941, the general Ion Antonescu together with some members of his cabinet arrives in Piatra Neamț with the train “Patria”. In the afternoon they all took part to a Te Deum celebrated at the Cathedral “Sfântul Ioan Domnesc”, located in the center of the town, a church founded by the great voivode Ștefan cel Mare, between 1497-1499.

During the night of 21st to 22nd of June, at a quarter past three, the hertz waves of the radio Bucharest have broadcast Antonescu's Order to Romania's getting into war against Russia, for the liberation of the east part of the country, Order given from the mentioned train, which was stationed in the railway station CFR from Piatra Neamț.

General Nicolae Dăscălescu was in that moment at the command of the Division 20, with the headquarters in Alba Iulia. On the 2nd of July 1941 he takes over the command of the Division 21 infantry dislocated in Bârlad area. This unit crossed the river Prut on the 5th of July in the east part of Fălciu area in order to support the regiment of the Watch Division 1. Hard battles were fought for the conquest of Epureni Hill (on the east of Bogdănești) and Țiganca, freeing South Basarabia until the White Citadel. The General Nicolae Dăscălescu was visited, at his command position from the village Hârtoape, by the leader of the village, Ion Antonescu, who took out of his chest the military order “Mihai Viteazul”, giving it to the brave general.

To the end of July 1941 the battles for the rejoining of Basarabia, Bucovina and Herța Region, came to an end.

Against the wish of the generals, officers and the Romanian troop, our army had to cross the river Nistru, observing the agreements between Romania and Germany. General Dăscălescu's division, after an advancement towards east on the direction Dalnic-Odessa, receives the order to retreat in a peace area, on the disposition Isaccea -Galați Tecuci. In November, on the king's birthday, the great unit is decorated with the order "Mihai Viteazul" third class, and after a few days, the general Dăscălescu is appointed commander of Army Corps 2, which had the headquarters in Odessa.

General Nicolae Dăscălescu has some special military outlooks, due to his commander experience in the wars of 1913 and 1916-1919, regarding the attacks on the flanks; the importance of information regarding the enemy's movements as well as the so-called "cover" with new forces during the offensive; to possibly avoid the unworkable fields etc. General Dăscălescu proved kindness towards the civilians. Many citizens served lunch at the officers' mess, many of them left home with packs of salt and bottles with kerosene. This human behavior of the Romanian commander determined a population rush to Odessa. Also a humanitarian attitude was when General Dăscălescu refused to carry out the order of the IIIrd Army Commander which demanded him to kill the thousands of partisans from Odessa's catacombs, stating that as long as they do not undertake anything wrong towards the Romanian soldiers and civilians, the carrying out of this order would run counter to the international laws. Later, things have evolved differently, but this is another problem, for which General Dăscălescu is not to blame.

On the 12th of July 1942, Nicolae Dăscălescu is promoted at the rank of general of army corps. The great unit commanded by him was dislocated on the north of Stalingrad, in the so-called "Don bend", which proved to be "Death bend".

Due to his exceptional qualities as a commander, General Nicolae Dăscălescu was decorated with the Medal Crusade against communism, the orders Romania's Star and Romania's Crown in the rank of commander, as well as the order German Eagle.

The battles from Don Bend were terrible, bloody for those who survived.

At the beginning of the year 1943, IInd Army Corps receives the order to go towards Galați, with the mission to assure the guard in the river, sea area and the border with Bulgaria.

In June 1943, General Nicolae Dăscălescu is granted the Diploma of Honour of the Town hall Galați.

The events in August 1944 find him in inspection on the Black Sea seacoast. In September and October the IInd Army Corps moves towards Transylvania, in Siblu area and then towards Mureș, taking part in terrible battles for the conquest of Sângeorgiu Hill, Negrici Hill, the place Oarba de Mureș then Someș narrow path for the liberation of the places Cipăieni, Bărboși, Sânger, Gădălin, Reghin, Cluj, Bonțida, Răscruci, Cristești, Ungheni, Hădăreni, etc..

In memory of the great unit which took part in these battles, over 50 years, CFR railway station from Ungheni of Mureș received General Nicolae Dăscălescu's name.

Grim military fights took place in the north-west part of Transylvania, mainly in the Depression Seini, between the Mountains Făget and Oaș, then in the area of the places Gerăușa Tătărești and Medișa.

In the second part of October, General Nicolae Dăscălescu receives the mission to surround from the south-west the enemy group from Satu Mare.

The day of 25th of October finds the find Army Corps in the area of Satu Mare- Carei. As a sign of final liberation of the Romanian territory, a special party of the great unit, commanded by the General Nicolae Dăscălescu, puts the Romanian tricolour flag in the center of the town Carei.

As a result of the Armistice Convention concluded in September 1944, in Moscow, between Romania and Russia, our army had to participate in the military operations from Hungary and Czecho-slovakia. About these, in the next issue.



Mihai I

Prin grația lui Dumnezeu și voința națională
Rege al României

La toți de față și viitori, Sănătate

Doind a răsplăti meritele Generalului de Corp de Armată

Dăscălescu Nicolae,

Cdt. Corpului 2 Armată,

pentru fapte de arme săvârșite pe câmpul de luptă.

Noi îi conferim Ordinul „Steaua României”
cu spade în gradul de „MARE CRITER” cu panglă de „VIRT. MILITARĂ.”

Drept care îi dăm acest brevet subscris de Noi și investit
cu regeșcul Nostru sigiliu

Dat în Sinaia la 8 Aprilie 1944

Mihai I

FDN 857

Brevet N. 8930

Ministrul Apărării Naționale
General de Corp de Armată,

[Signature]



PRESIDENT ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY

UDĚLUJE

NA PAMĚŤ ÚČASTI V BOJÍCH U DUKLY

DUKELSKOU PAMĚTNÍ MEDAILI

generálplukovníku v záloze

D ě s c ě l e s c u Ionitě Nicolae

V PRAZE 6. ŘÍJNA 1959


Ministr národní obrany

Číslo metrik: 9145

STATUTUL MILITAR AL EVREILOR DIN ROMÂNIA ÎN PERIOADA 1940 - 1944. DETAȘAMENTELE DE MUNCĂ OBLIGATORIE FORMATE DIN EVREII BUZOIENI

Mădălina OPREA

Studiul de față își propune să reliefeze impactul transplantului legislativ operat de statul național – legionar și continuat de regimul antonescian în ceea ce privește statutul militar al evreilor într-o perioadă marcată de transformări majore în contextul stării excepționale de război. În lumina documentelor cercetate vor fi înfățișate secvențe ale raporturilor dintre autoritățile centrale și locale ale statului și evreii buzoieni și modul cum aceștia au fost afectați de aplicarea noii legislații în domeniul militar.

1. Legislația emisă în perioada 1940-1944 cu privire la regimul muncii obligatorii.

Primul decret - lege¹ emis de statul național legionar cu privire la statutul militar al evreilor le interzicea acestora prestarea serviciului militar, introducând în schimb obligativitatea de a plăti taxe militare și de a efectua muncă de interes obștesc², potrivit nevoilor statului.

„Toți bărbații evrei între 18 și 50 de ani – impunea decretul – sunt obligați a presta muncă obligatorie cu caracter de permanență și continuitate (muncă de folos obștesc fiind făcută numai de români)”³. Ulterior s-a introdus necesitatea prestării de muncă obligatorie (în continuare M.O.) și pentru tinerii evrei de la vârste de 15 ani cât și pentru femei. Articolul 5 al acestui decret prevedea că muncile de interes obștesc se execută în folosul Ministerului Apărării Naționale ori în folosul celorlalte departamente sau instituții publice, de acord cu ministrul mai sus amintit, care, prin cercurile de recrutare, ține controlul evreilor având această obligațiune. „Pe timpul concentrărilor prelungite, mobilizare sau război, evreii pot fi utilizați în folosul armatei sau la munci de interes obștesc”.

¹ D.L. nr. 3984 din 4 decembrie 1940.

² Termenul de „muncă în interes obștesc” (sau „folos obștesc”) a fost înlocuit prin D.L. nr. 2068 din 20 iulie 1942, cu termenul „muncă obligatorie”, motivându-se astfel această schimbare: „spre a stabili o distincțiune între munca de folos obștesc pe care o prestează tineretul român într-un scop educativ, constructiv și patriotic, față de munca la care sunt supuși evreii”.

³ Arhivele Naționale Buzău (în continuare Arh.Naț.Bz.), fond Comunitatea Evreilor Mozaici din Buzău (în continuare C.E.M.), dos. 8/1942, fila 299.

Specialiștii cu titluri academice (medici, farmaciști, veterinari, ingineri, arhitecți, etc.) vor fi folosiți, potrivit specialității sau pregătirii lor, în calitate de rechiziționați și plătiți cu o diurnă care se fixează prin decizie ministerială”⁴.

După intrarea României în război, statutul militar al evreilor a fost modificat în sensul subordonării lor totale față de instituția armatei. În luna iulie 1941, s-a emis un regulament în acest sens potrivit căruia cercurile de recrutare erau investite cu dreptul special de control și de păstrare a unei evidențe riguroase a evreilor. Aceștia intrau sub incidența jurisdicției militare și a prevederilor Codului justiției militare.

Prin *decretul-lege nr.1003*⁵, din 14 noiembrie 1941, s-a creat Inspectoratul General al Taberelor și Coloanelor de Muncă Obligatorie, subordonat Subsecretarului de Stat al Muncii și Marelui Stat Major. Ulterior, prin *Decretul-lege nr.1851*, din 22 iunie 1942, această instituție a trecut în sarcina Marelui Stat Major. Decretul de înființare a acestui organism militar stipula faptul că taberele și coloanele de muncă obligatorie pentru evrei sunt supuse regimului de ordine și disciplină militară iar conducerea acestora se afla „sub comandă militară”⁶. Printre sancțiuni era prevăzută și aceea a condamnării la închisoare corecțională de la șase luni la doi ani, în funcție de gravitatea pedepsei și amendă de la 1000 la 10.000 lei. Ulterior, prin *Decretul-lege nr.59* din 2 februarie 1943, Statutul militar al evreilor a fost completat cu următoarele prevederi sancționare: „evreul supus obligațiilor legii pentru statutul militar al evreilor este îndatorat a se prezenta pentru prestarea de M.O. la autoritatea indicată la ziua fixată în ordinul de chemare”. Nerespectarea termenului maxim de patru zile în care evreul era obligat să se prezinte la cercul de recrutare, atrăgea după sine pedeapsa cu „închisoarea de la două luni la un an, pe timp de pace iar în timp de mobilizare sau de război – evreii erau condamnați – la moarte și confiscarea averii”⁷.

Conform regulamentului, comandanții detașamentelor de lucru aveau dreptul de a aplica evreilor pedeapsa corporală atunci când constatau abateri de mică importanță precum: întârziere la apel, neglijență în muncă, atitudine indisciplinată, etc. Sancțiuni severe precum trimerile în Transnistria, „la muncă grea sau în ghetouri împreună cu familiile lor (tata, mama, soția și copii)” erau prevăzute pentru evreii care repetau abaterile de mică importanță, pentru cei care „nu execută conștiincios serviciul la muncă sau se sustrag prin înșelăciune, cumpărare, intervenție, neprezentare la chemările făcute pentru muncă obligatorie, părăsire fără voie a lucrului”, pentru cei ce „nu anunță Cercul de Recrutare de schimbarea domiciliului, fie în oraș, fie dintr-un oraș într-altul, chiar dacă au aprobarea Ministerului Afacerilor Interne” (subl.n.). Desprinsă parcă din *Legea pentru protejarea onoarei și a sângelui german*, următoarea prevedere a decretului stabilea aceeași pedeapsă pentru evreii care „vor avea relațiuni intime cu româncele”. Erau trimiși de asemeni în Transnistria, membrii familiilor celor care comiteau diverse infracțiuni și nu se prezentau de bună voie sau nu erau descoperiți de către organele poliției.

⁴ L. Benjamin, *Evreii din România între anii 1940 - 1944*, Ed. Hasefer, București, 1993, vol.1, p. LI.

⁵ *Ibidem*, p. 171-173.

⁶ *Ibidem*, p. 172.

⁷ *Ibidem*, p. 97.

Aceeași pedeapsă plană și asupra românilor care înlesneau „sustragerile evreilor de la muncă obligatorie [...]”. Orice intervenție pentru favoruri este interzisă, indiferent de calitatea celui care intervine. Acei care vor interveni, vor fi semnați Marelui Stat Major pentru a se cere Președinției Consiliului de Miniștri internarea în lagăr”⁸.

Radu Lecca afirmă în memoriile sale că acest „regulament bestial”, elaborat de generalul Enache Borgescu, colonelul Valeriu Șelesc și căpitanul Bulgaru în colaborare cu primul procuror al Tribunalului Ilfov, Păduraru, a stat la baza multor decizii ale generalului Cepleanu, „șeful muncii evreiești la Marele Stat Major” cu privire la deportarea multor familii evreiești „pentru motive cu totul ridicole”⁹.

O categorie aparte de evrei deținători ai unor titluri academice (foști ofițeri activi sau în rezervă, medici, ingineri, tehnicieni, farmaciști, veterinari, arhitecți, etc) beneficia în urma *Decretului – lege nr. 23.325*, din 27 ianuarie 1941, de dreptul de rechiziționare și întrebuințare în armată, prin asimilarea în gradul pe care îl deținuseră anterior. În 23 iulie 1942, ministrul Apărării Naționale a hotărât ca acești titrați să presteze un număr de 90 de zile de muncă obligatorie pe an, pentru care ei aveau posibilitatea de a primi solda gradului cu care au fost asimilați, hrană și întreținere¹⁰. Au fost însă obligați să poarte semne distincte precum „steaua lui David” confecționată din metal alb sau galben, în funcție de poziția pe care o ocupaseră în ierarhia militară.

Efortul regimului de a organiza cât mai eficient această forță de lucru gratuită s-a remarcat prin anvergura măsurilor luate de aparatul birocratic. În perioada 25 ianuarie 1941 – 19 februarie 1944, Direcția Administrației de Stat și alte instituții au emis numeroase circulare cu privire la folosirea evreilor la „lucrul șoselelor și căilor ferate, la curățirea șoselelor, etc.”¹¹, la amenajarea unor cursuri de râuri, îndiguiri, construcții de poduri și diverse clădiri. Prin exploatarea mâinii de lucru evreiești regimul a urmărit să realizeze un program de lucrări publice, extins la scară națională, economisindu-și totodată la maxim, resursele financiare. O altă formă a rentabilității regimului de lucru al evreilor a fost plata unor taxe de scutire de muncă obligatorie. Organizarea întregului sistem al detașamentelor evreiești a fost permanent îmbunătățită pe parcursul celor patru ani prin diverse ordine, decizii și circulare emise de instituții centrale ale statului, către autoritățile locale însărcinate cu punerea lor în aplicare¹².

⁸ Arh.Naț.Bz., fond C.E.M., dos. 8/1942, fila 300.

⁹ Radu Lecca, *op. cit.*, p. 172.

¹⁰ Vezi, L.Benjamin, *op. cit.*, vol.1, p. 103-105.

¹¹ *Circulara Direcției Administrației Locale, nr. 16.264*, din 29 iulie 1941.

¹² *Circulara Direcției Administrației de Stat, nr. 12.222A*, din 31 iulie 1941, prin care se aducea la cunoștință prefectilor de județe și comandanților lagărelor Tg. Jiu și Dumbăveni ca toți lucrătorii croitori și cizmari evrei să fie strânși și obligați să lucreze pentru armată (această hotărâre a fost aplicată în lagărul de la Liceul “B. Petriceicu Hașdeu” din Buzău – subl.n.).

Circulara Direcției Administrației de Stat nr. 14.834, din 25 august 1941, prin care se cere a se lua măsuri ca toate chestiunile în legătură cu utilizarea evreilor la lucru și eliberarea din lagăre de muncă să fie trimise la Marele Stat Major, secția I, Biroul Control Vatră.

Circulara Direcției Administrației de Stat, nr. 27.440A, din 3 decembrie 1941, privitoare la aprovizionarea detașamentelor de lucrători evrei repartizați la diferite lucrări de CFR.

2. Regimul funcționării detașamentelor de M.O.

Ținerea unei evidențe riguroase a evreilor buzoieni în vederea încadrării lor în detașamente de M.O. a fost unul dintre obiectivele majore ale activității Cercului de Recrutare din Buzău. În cadrul acestei instituții militare care depindea de Corpul V de Armată, funcționa un birou de mobilizare a evreilor condus de căpitanul Ene Enescu. Procedul formării și distribuirii contingentelor de evrei era relativ simplu. Cercul de Recrutare, pe baza listelor primite de la biroul de mobilizare, special creat pentru exercitarea unui control cât mai strict asupra înregimentării evreilor, repartiza detașamente de lucru, aflate sub pază militară, diverselor întreprinderi, instituții civile și unități ale armatei care solicitau „mână de lucru evreiască”. Aceste repartiții se făceau pe baza unor tabele nominale înaintate anterior la cerere de către Oficiul Județean al Centralei Evreilor din România. În cazul detașamentelor locale, paza acestora trebuia să fie asigurată de „instituțiile, întreprinderile și patronii care au obținut evrei în cadrul muncii obligatorii” [a se remarca tonul peiorativ al afirmației din document care, involuntar, subliniază ceea ce în perioada respectivă devenise o practică socială: „închirierea” gratuită a unei forțe de lucru – n.n.]. De asemeni, aceleași întreprinderi aveau obligațiunea să asigure controlul și întrebuințarea lor pe locurile pentru care au fost ceruți [spre a se evita prestarea unei munci mai ușoare de către evrei decât cea stipulată în solicitarea făcută ori sustragerea acestora prin figurarea fictivă pe listele întreprinderilor respective – n.n.], precum și maximum de randament la lucru”¹³. Subliniem obligativitatea patronilor de întreprinderi de a garanta prezumtiva eficacitate sau productivitate a evreilor remiși de Cercul de Recrutare.

Circulara Direcției Administrației Locale, nr. 204, din 2 aprilie 1942, prin care se face cunoscut ordinul mareșalului Ion Antonescu că evreii să fie scoși 10 zile la lucru pentru curățirea străzilor.

Circulara Direcției Administrației de Stat, nr. 4097, din 27 aprilie 1942, privitoare la întrebuințarea evreilor la muncă de folos obștească la instituții.

Circulara Direcției Administrației de Stat nr.63755A, din 15 ianuarie 1943, privitoare la prestarea muncii la zăpadă, în mod permanent, de către elevii și studenții evrei (de la 16 ani în sus).

Circulara Oficiului de Studii Documentare și Statistică, nr. 115696, din 10 martie 1943, prin care se face cunoscut că evreii sunt obligați să execute prestație, prin muncă sau bani, în afară de munca obligatorie.

Circulara Oficiului de Studii Documentare și Statistică, nr. 110167, din 8 mai 1943, prin care se aduce la cunoștință că evreii care execută muncă obligatorie în detașamentele din afara localităților lor de domiciliu vor executa prestația în natură sau prin răscumpărare în bani.

Circulara Oficiului de Studii Documentare și Statistică, nr. 110935, din 21 iunie 1943, privitoare la scutirea de prestație a evreilor care, în perioada de lucru, se găsesc în detașamentele de muncă și pe șantierele din afara orașelor lor de domiciliu.

Circulara Direcției Administrației Locale, nr 28520,, din 10 septembrie 1943, prin care se face cunoscut primăriilor că sumele rezultate din taxele plătite de evrei drept echivalent al muncii la zăpadă rămân la dispoziția acelor primării.

Circulara Direcției M.O.N.T., nr. 14952 M, din februarie 1944, prin care se face cunoscut conform ordinului Marelui Stat Major, că evreii între 15 – 18 ani, aflați la muncă obligatorie la instituții, să fie lăsați la vatră.

¹³ Arh.Naț.Bz., fond C.E.M., dos. 8/1942, fila 300.

În funcție de natura muncii pe care o instituție publică sau o unitate militară o dorea a fi prestată de evrei, biroul de mobilizare solicita Oficiului Județean sau Comitetului Comunității, în regim „de urgență”, tabele nominale diferențiate pe grupe de vârstă (18-19 ani, 20-40 ani, 41-50 ani, 51-55 ani, 55-60 ani sau 50-63 ani), în funcție de sex (detașamente sau grupuri de evrei ori evreice), cât și în funcție de pregătirea profesională (meseriași specializați într-o anumită branșă, intelectuali sau pur și simplu, evrei care să efectueze muncă brută, indiferent de calificare).

Distribuirea forței de lucru evreiești a fost soluționată de regimul antonescian după principiul priorității instituțiilor militare, de aceea cererile pentru repartizările de evrei la muncă obligatorie erau rezolvate de organele abilitate, în funcție de „nevoile armatei” și apoi de cele ale instituțiilor centrale de stat, județene sau locale, precum și de cele ale întreprinderilor care lucrau „în beneficiul armatei sau al economiei naționale”¹⁴. Se remarcă așadar, o ierarhizare a necesităților statului, vis-à-vis de utilitatea evreilor în câmpul muncii, întâietatea și preponderența cantitativă a folosirii lor revenind instituției armatei.

Revenind la criteriile uzitate în repartizarea evreilor (sex, vârstă), menționăm că acestea au avut o funcționalitate constantă în cazul distribuirii evreicelor numai la unități militare și instituții de stat locale, evitându-se deplasarea lor în afara orașului sau la întreprinderi cu caracter privat. Aceste din urmă puteau beneficia însă de munca bărbaților evrei în etate de 18-19 ani și 41-50 de ani. Cei care se situau în segmentul de vârstă 20-40 de ani erau înregimentați în detașamente locale care lucrau pe teritoriul județului ori în detașamente exterioare (în alte județe sau în Basarabia). Dispozițiile referitoare la cazarea acestora din urmă se conformau mecanismelor gândirii totalitare a regimului, care interzicea contactul direct al evreilor cu etnicii români pentru a nu se produce o „contaminare” ideologică ori biologică. Astfel, într-un ordin emis poliției buzoiene se preciza că evreii care lucrau în detașamente exterioare trebuia să fie cazați „în corturi, barăci sau clădiri izolate”, „în nici un caz [...] în sate, pentru a nu le da posibilitatea de a face propagandă subversivă, a întinde corupția sau a întreține relațiuni cu românele”¹⁵. Spre deosebire de aceștia, evreii încadrați în detașamentele locale puteau dormi la domiciliul lor, „cu condițiunea de a nu se diminua randamentul maxim la lucru”.

Indiferent de tipul detașamentului din care făceau parte, evreii erau obligați să se prezinte la apelul nominal făcut de comandant. Întârzierea la această acțiune atrăgea după sine aplicarea unei măsuri corecționale: „pedeapsa corporală”, adică, în termeni mai prozaici bătaie prin lovire cu diverse obiecte contondente. În cazul în care evreul în cauză repeta aceste „abateri”, el era pasibil de pedeapsa cu deportarea în Transnistria, atât a sa cât și a membrilor familiei.

Era interzisă, de asemenea, dispersarea evreilor aflați la lucru, în grupuri mici, răzlețe, deoarece acestea nu ar putea fi bine dirijate și controlate. Ca urmare, „evreii din orice fel de detașamente, vor lucra întruniți sau pe grupe care pot fi supravegheate

¹⁴ Arh.Naț.Bz., fond Poliția orașului Buzău (în continuare Pol. Bz.), dos. 27/1942, fila 540.

¹⁵ *Ibidem*, fila 542.

direct de către ofițerii, subofițerii sau gradații (subl.n.) răspunzători de prezența și activitatea evreilor, din subordine”¹⁶.

2.1. Programul de lucru și durata înregimentării în detașamentele de M.O.

Potrivit regulamentului care stabilea instrucțiunile de aplicare a statutului militar al evreilor, emis în 12 iulie 1941, “durata întrebuințării la munci de interes obștesc este de maximum 60 de zile pe an pentru evreii între 18 și 21 ani (premilitarii-n.n.), 180 de zile pe an pentru cei între 21 și 24 de ani, 120 de zile pe an pentru cei între 24 și 26 de ani, 90 de zile pe an pentru cei între 26 și 41 de ani și 60 de zile pe an pentru cei între 41 și 50 de ani, vârste ce corespund diferitelor elemente ale armatei în care ar fi trebuit să se afle evreii [...]. Pe timp de concentrări prelungite, mobilizare sau război, durata întrebuințării evreilor la munci de interes obștesc este nelimitată (subl. n.) potrivit nevoilor generale ale statului”¹⁷. La o privire mai atentă, se constată formalismul primei părți a deciziei care este practic anulat prin stipulările celui de-al doilea fragment al ei, deoarece această hotărâre a fost luată chiar în timp de război, eliminându-se deci, din start, prevederile sale introductive. Abia peste un an, în 23 iulie 1942, Ministerul Apărării Naționale a revenit, printr-o hotărâre specială asupra timpului în care anumiți evrei trebuia să presteze muncă obligatorie. Este vorba de fixarea unui număr de 90 de zile de lucru într-un an pe care evreii titrați aveau obligația să-l efectueze în domeniul pregătirii lor¹⁸.

O aparentă ameliorare a regimului evreilor din detașamentele exterioare de M.O. a fost de fapt, o hotărâre a Consiliului de Miniștri care urmărea o mai bună organizare a lor, totodată și o eficientizare a acestora, atât din punctul de vedere al randamentului, cât și din cel al realizării unor surse financiare. Astfel, evreii înregimentați în contingente exterioare de M.O. au avut permisiunea de a se întoarce în localitățile unde domiciliau, începând cu ziua de 1 decembrie 1941, urmând a fi folosiți în cadrul detașamentelor locale până în 20 decembrie. În 8 ianuarie 1942, conform ordinului inspectorului general al taberelor și coloanelor de muncă, Teodor Mociulschi, toți evreii din întreaga țară trebuia să se prezinte la autoritățile, instituțiile și întreprinderile unde fuseseră repartizați până în ziua de 20 decembrie 1941 iar toți cei care „din diferite motive” nu se prezentaseră până atunci și nici nu prestaseră muncă, erau obligați să se înfățișeze Cercului de Recrutare de care aparțineau¹⁹. Se remarcă, deci, intenția autorităților de a realiza evidența clară a tuturor evreilor apti de muncă, indiferent dacă au prestat-o sau dacă au reușit până atunci să se eschiveze folosind metode mai mult sau mai puțin legale. Această decizie a mai avut și scopul de a valorifica atuul autorităților statului creat prin demoralizarea celor care făcuseră deja cunoștință cu regimul aspru de muncă și care ar fi făcut orice ca să scape de aceste inacceptabile constrângeri fizice.

¹⁶ *Ibidem.*, fila 543.

¹⁷ L. Benjamin, *op. cit.*, vol.I, p. 159.

¹⁸ *Ibidem.*, p. 105.

¹⁹ Arh.Naț.Bz., fond. C.E.M., dos. 11/1941-1942, fila 420.

În principiu, durata muncii era hotărâtă anual, „după necesități”, de Marele Stat Major iar „anul de muncă” se calcula ca și cel fiscal, „de la 1 aprilie la 31 martie, anul următor”²⁰.

Programul de lucru varia în funcție de anotimp. Evreii din orice tip de detașament erau obligați să lucreze nouă ore pe zi. Dacă nu reușeau să realizeze, individual sau în grup, cuantumul fixat de comandanți în fiecare zi sau randamentul de lucru al evreilor nu era satisfăcător, cu toate că ofițerii aveau „dreptul de a impulsiona munca”, evreii erau reținuți peste programul stabilit de regulament.

Trebuie să disociem însă timpul de muncă realizat de un evreu inclus într-un detașament local de M.O., care avea posibilitatea să se întoarcă la propriul cămin, de cel al evreului dintr-un detașament exterior care lucra zi – lumină în condiții de supraveghere și control mult mai severe. Munca extenuantă executată de aceștia, timpul îndelungat al menținerii lor la lucru [aveau dreptul doar la 15 zile de concediu pe an – n.n.], dar, mai ales, condițiile cu totul nefavorabile stării lor fizice (de cazare, mâncare, transport, igienă, etc.) i-au determinat pe mulți angajați ai oficiilor județene ale Centralei Evreilor din România să solicite intervenția acestui organism, pe lângă Marele Stat Major al Armatei, pentru introducerea principiului rotației evreilor în detașamentele exterioare, în serii de 90 de zile²¹. Această cerere nu a fost aprobată.

2.2. Drepturi, obligații, restricții și sancțiuni privitoare la evreii încadrați în detașamentele de M.O.

Conform *Ordinului nr. 55500* al Marelui Stat Major, din 26 iulie 1942, „toate autoritățile, întreprinderile, unitățile și formațiunile militare” care aveau în subordine detașamente de lucru evreiești, erau obligate să respecte următoarele retribuții acordate evreilor: „dreptul la soldă, întreținere și hrană ca ale soldaților, în natură sau în bani. În afară de aceasta, evreii lipsiți de mijloace, care depun sânguință la lucru, vor primi câte 15 lei pentru fiecare zi de muncă prestată efectiv, drept cotă de uzajul efectelor, un ajutor lunar de familie, egal cu $\frac{1}{2}$ din cotele stabilite de D.L. pentru concentrați și mobilizați”²². În aceeași lună s-a revenit asupra ordinului de mai sus anulându-se dreptul evreilor de a primi suma pentru uzajul efectelor²³, cât și cel care menționa acordarea unui ajutor bănesc familiilor lor²⁴, deoarece evreii nu mai erau considerați a fi „concentrați și rechiziționați, ci folosiți numai la muncă de folos obștesc”²⁵ (subl.n.). La o cercetare mai atentă se observă că, nu de puține ori, deciziile aparatului birocratic, înglobând aici și pe cele emise de sistemul militar, au fost expresia unui regim care promova, vis – à – vis de evrei, o atitudine iregulară, spontană, dictată, oarecum detracat, de dorința unei mai ușoare persecutări a evreilor din Vechiul Regat, totodată și de parcimonie în ceea ce privește resursele financiare ale „neamului”. Pe parcursul acestei perioade, atitudinea oscilantă a regimului față de evreii munteni și

²⁰ Arh.Naț.Bz., fond Oficiul Județean Evreiesc (în continuare O.J.E.), dos. 1/1942-1944, fila 894.

²¹ Arh.Naț.Bz., fond O.J.E., dos. 1/1943-1944, fila 576.

²² Arh.Naț.Bz., fond Pol.Bz., dos. 27/1942, fila 576.

²³ Arh.Naț.Bz., fond O.J.E., dos. 1/1942-1944, fila 562.

²⁴ Arh.Naț.Bz., fond C.E.M., dos. 8/1942, fila 315.

²⁵ *Loc. cit.*

moldoveni a fost determinată de binomul ostilitate cruntă – idiosincrazie reconsiderată. Revenind la anularea drepturilor de mai sus, mai precizăm că evreii înregimentați în detașamente de M.O. urmau să primească doar hrana și pâinea de la mutanța armatei. Pentru pâinea consumată de ei, Comunitatea era obligată să plătească Primăriei suprataxa de 10 lei pentru fiecare rație și să depună totodată cartelele barate aparținând acestor evrei²⁶. Așadar, evreii încadrați în detașamente de lucru locale, care prestau muncă obligatorie pentru unități militare, considerându-li-se faptul că luau masa la cantina armatei, ceea ce nu pare a fi deloc credibil, li s-au retras cartelele barate care le permiteau să achiziționeze, fie și la prețuri mult mărite, alimente raționalizate care nu puteau fi procurate altfel decât prin contrabandă (pâine, zahăr, ulei, făină).

În același registru diptic s-a înscris și *Decizia Marelui Stat Major nr. 423750*, din 29 iunie 1943, prin care se acorda evreilor aflați în detașamentele exterioare de M.O., dreptul de a beneficia de 15 zile de concediu „după fiecare 180 de zile de muncă pe șantier”²⁷. Hotărârea menționa însă și restricția că „nu beneficiază de concediu timp de un an de zile, evreii mutați disciplinar, deci cei care arată rea voință la lucru [în detașamentele locale – n.n.], precum și cei trimiși în detașamentele exterioare ca suspecți (subl. în text)”²⁸. Cei care nu erau catalogați ca fiind „suspecți” [numărul acestora era infim sau chiar inexistent deoarece asupra tuturor evreilor plana suspiciunea regimului – n.n.] urmau să plece în „concediu”, eșalonați în serii mici, „pentru ca randamentul la lucru să nu fie diminuat”.

Confirmând regula anulării unor decizii care trădau mici ameliorări ori îngăduințe ale regimului antonescian, *Ordinul nr. 515903*, emis de Marele Stat Major în 11 mai 1944, a suspendat „orice permisie, concediu sau învoire pentru evrei”²⁹.

Un alt „drept” de care puteau beneficia evreii din cadrul detașamentelor de M.O. exterioare era transferul, „numai în cazuri cu totul excepționale”, într-un detașament local și numai dacă Cercul de Recrutare de care aparținea, trimitea în locul lui, un alt evreu. Aprobările pentru readucerea evreilor din detașamentele exterioare se făceau foarte rar și numai cu acordul comandanților de armată. Beneficiau de transfer cei care se încadrau în următoarele situații: „a) când comisia medicală a corpului de armată dă un referat motivat că evreul are nevoie să urmeze un tratament și un regim special în orașul de domiciliu; b) când cercurile teritoriale au trimis în exterior evrei care nu se încadrează în limitele de vârstă stabilite de Marele Stat Major (20-44 de ani, putându-se include, la nevoie, și evreii de 19 ani); c) când au o meserie pentru care posedă acte de calificare profesională și se resimte lipsa categoriei respective de meseriași”³⁰.

La capitolul „obligații”, pe lângă cele menționate deja (prezentarea la apelul Cercului de Recrutare, înfățișarea în fața unei comisii medicale care stabilea persoanele apte sau nu pentru muncă, atitudine disciplinată la lucru, randament

²⁶ Arh.Naț.Bz., fond O.J.E., dos.. 2/1943, fila 238.

²⁷ Arh.Naț.Bz., fond C.E.M., dos. 30/1943, fila 26 ; fond. O.J.E., dos. 2/1943-1944, fila 589.

²⁸ Arh.Naț.Bz., fond O.J.E., dos.. 2/1943 – 1944, fila 589.

²⁹ Arh.Naț.Bz., fond O.J.E., dos. 3/1942-1944, fila 279.

³⁰ Arh.Naț.Bz., fond O.J.E., dos. 2/1943-1944, fila 589.

maxim, etc.) evreilor încadrați în detașamente locale și exterioare li s-a impus, începând cu 1 noiembrie 1942, să poarte o „brasardă în mod obligatoriu, deasupra cotului stâng, în tot timpul serviciului cât și în afara lui, oriunde ar fi, chiar și pe stradă”³¹. Cei care se sustrăgeau acestei hotărâri urmau să fie „aspru sancționați”, deoarece erau considerați că se abat de la normele legale în vigoare referitoare la regimul muncii obligatorii.

Evreilor care nu se prezentau la lucru sau care întârziu sub diferite pretexte erau declarați „dezertori” și, în consecință, li se aplicau „sancțiuni necruțătoare prevăzute de legile de război”³².

Intrarea României în război a generat o avalanșă de măsuri excepționale care au coincis cu un puternic puseu antisemit. Evacuarea evreilor de pe teritoriul rural și internarea bărbaților în lagăre au fost urmate de luarea unor măsuri extreme de pază și control cât și de pedepsire a evreilor prin muncă forțată până la epuizarea fizică. Conform unui ordin circular al Jandarmeriei, din 21 iulie 1941, „toți evreii ce se găsesc în lagăre de muncă și prizonierii, să fie puși la muncă grea (subl.n.) [...]. Dacă nu muncesc cum trebuie, nu li se dă de mâncare, nici nu sunt lăsați să primească sau să cumpere. Dacă fug, se împușcă unul din zece”³³ (subl.n.).

În dosarele cercetate în cadrul Direcției Județene a Arhivelor Naționale Buzău, sunt consemnate câteva cazuri de evrei condamnați la diverse pedepse datorită „sustragerii” de la M.O., pe parcursul anilor 1942 – 1944. Astfel, „evreul dezertor” Mișu Ancelovici, „suferind de astm într-un grad foarte înaintat” a fost arestat din propria locuință de poliția buzoiană deoarece a lipsit nemotivat de la apelul contingentului numărul 1925³⁴. Dorman Zalman a fost condamnat la „opt ani muncă silnică pentru lipsă de la M.O.”³⁵. Pincu Zanelman a fost sancționat de Curtea Marțială cu „trei ani temniță grea, pentru câteva absențe de la M.O.”³⁶. Comandantul Cercului de Recrutare Buzău a pedepsit un grup de 17 evrei la șase zile închisoare pentru faptul că s-au sustras de la lucru „simulând că sunt bolnavi și la vizita medicală s-au găsit sănătoși”³⁷. De asemenea, cei 26 de evrei care nu s-au prezentat la plecarea detașamentului exterior de M.O. în Basarabia³⁸, se aflau, în 1944, în penitenciarul Buzău³⁹. Un alt „dezertor”, din Batalionul nr.4 Drumuri din Saba (Transnistria), a fost evreul buzoian, Soliman Pierre⁴⁰.

³¹ Arh.Naț.Bz., fond O.J.E., dos. 1/1942-1944, filele 217, 220. Brasarda trebuia să aibă inscripționate două grupe de cifre, astfel: primul grup de cifre reprezenta numărul matricol al Cercului Teritorial de care aparținea evreul în cauză iar al doilea grup, format din 3 cifre, reprezenta anul nașterii sale (mai puțin cifra 1 care exprima ordinul miilor).

³² Arh.Naț.Bz., fond O.J.E., dos. 3/1942-1944, fila 360.

³³ Arh.Naț.Bz., fond Legiunea de Jandarmi Buzău (în continuare L.J. Bz.), dos. 11/1941, fila 120.

³⁴ Arh.Naț.Bz., fond O.J.E., dos. 2/1942, filele 842, 843.

³⁵ Arh.Naț.Bz., fond O.J.E., dos. 3/1942-1944, fila 690.

³⁶ Arh.Naț.Bz., fond O.J.E., dos. 3/1942-1944, fila 796.

³⁷ Arh.Naț.Bz., fond C.E.M., dos. 11/1941-1942, fila 379.

³⁸ Arh.Naț.Bz., fond C.E.M., dos. 4/1942-1943, fila 48.

³⁹ Arh.Naț.Bz., fond C.E.M., dos.15/1944, fila 20.

⁴⁰ Arh.Naț.Bz., fond O.J.E., dos. 2/1942, fila 752.

Un caz aparte îl constituie decesul, în perioada 20 mai 1942 – 28 februarie 1943, a trei persoane, „care au făcut parte din cadrele muncii obligatorii”⁴¹. Nu surprinde moartea lor, care în perioada războiului nu mai era ceva ieșit din comun, cât vârsta fragedă a două persoane și imposibilitatea încadrării lor într-un detașament de M.O. Este vorba de doi copii născuți în 1932 și 1937 care aveau așadar, vârste de 10-11 ani și 5-6 ani, cea de a treia persoană decedată fiind născută în 1921 și având deci, o vârstă de 21-22 de ani. Ipoteza noastră, legată de decesul celor doi copii, „care au făcut parte din cadrele muncii obligatorii”, este aceea că însoțeau unul sau ambii părinți înregimentați în vreun detașament de lucru local sau exterior⁴².

3. Implicarea Comunității și a Oficiului Județean în acțiunea de ajutorare a evreilor pauperi aflați în detașamentele locale și exterioare de M.O. Principalele instituții și unități militare pe lângă care funcționau detașamentele de M.O. și locațiile acestora.

Comitetul comunității evreiești din Buzău a desfășurat în intervalul 1940-1944 o activitate remarcabilă pusă în slujba ajutorării familiilor celor care erau încadrați în detașamente de M.O. căroră, în 1941, le aloca o sumă lunară de 6000 de lei⁴³. Cei mai mulți membri ai acestor familii nevoiașe au căzut în sarcina Comunității datorită încadrării bărbaților evrei în detașamente și a imposibilității lor de a mai asigura un venit stabil căminelor lor. Foarte mulți dintre cei care formau detașamentele exterioare de M.O. erau evrei pauperi, buzoieni și ploieșteni. Familiile acestora, rămase în Buzău, se aflau într-o situație materială foarte dificilă în urma epuizării resurselor financiare prin plata a diverse obligații fiscale la care au fost impuse, căroră li s-a adăugat și privarea asigurării unui venit constant prin înlăturarea celor mai mulți capi de familie din slujbele pe care le deținuseră anterior. Situația evreilor ploieșteni evacuați la Buzău era și mai disperată, mai ales că reprezentanții Comunității evreiești din Ploiești au intervenit de rare ori în sprijinirea membrilor ei, așa cum reiese din corespondența dintre cele două comitete. De aceea, Comunitatea buzoiană a încercat să soluționeze cât mai bine situația dificilă a acestora, acordându-le și lor, și familiilor buzoiene, de-a lungul acestui interval, sprijin financiar, hrană și asistență medicală.

Solidaritatea evreiască a funcționat în spațiul urban buzoian fără discriminări de origine, atât buzoienii cât și ploieștenii primind ajutor în măsura posibilităților Comunității.

În luna octombrie 1941, așadar în timpul funcționării lagărului de la Liceul B. P. Hașdeu, președintele comitetului a solicitat comandantului Cercului de Recrutare Buzău, în numele familiilor evreilor care prestau muncă de folos obștesc, aprobarea acestuia ca „din când în când, acestor evrei [să li se dea] câteva zile de libertate pentru ca să se poată aproviziona pe ei și familiile lor cu cele necesare pentru iarnă”⁴⁴.

⁴¹ Arh.Naț.Bz., fond O.J.E., dos. 2/1942, fila 720.

⁴² Documentul nu precizează cauzele acestor decese și nici locul sau circumstanțele în care s-au produs, ci doar perioada de zece luni cuprinsă în intervalul 20 mai 1942- 28 februarie 1943.

⁴³ Arh.Naț.Bz., fond C.E.M., dos. 4/1941, fila 60.

⁴⁴ Arh.Naț.Bz., fond C.E.M., dos. 3/1941, fila 69.

Aproape că nici nu mai e nevoie să subliniem naivitatea cererii Comunității dacă ținem cont de condițiile extrem de severe în care s-a făcut.

Un alt aspect al activității comitetului și a Oficiului Județean, legată de folosirea evreilor la muncă de interes obștesc sau obligatorie, a fost cel al ajutorării celor înregimentați în detașamentele de lucru, în special a acelor din contingentele exterioare. În urma apelurilor insistente din 14, 17 aprilie și 7 mai 1943 ale șefului detașamentului de evrei buzoieni și ploieșteni din localitatea Saba, județul Cetatea Albă, Iulius Segal, comitetul, aflat în imposibilitatea de a le furniza îmbrăcămintea și încălțăminte cerută, s-a adresat Oficiului Județean. Stocul de efecte al comunității fusese epuizat, în oraș nu se mai puteau organiza colecte iar comitetul nu mai dispunea de fonduri⁴⁵. De aceea s-a apelat la ajutorul Oficiului⁴⁶. În luna iulie 1943, comitetul a solicitat Oficiului un sprijin financiar în valoare de 1.170.000 lei pentru cumpărarea echipamentelor de iarnă necesare evreilor pauperi care plecau în luna septembrie în detașamentele de M.O. exterioare⁴⁷. Putem deduce din cele de mai sus, greutatea cu care s-a confruntat comitetul în lipsa unor resurse financiare, dar și spiritul său organizatoric de care a dat dovadă prin rezolvarea din timp a unor probleme sociale destul de covârșitoare.

Pentru a stopa obiceiul unor evrei din detașamentele de lucru exterioare, care în lipsa unor minime surse financiare își vindeau la prețuri derizorii îmbrăcămintea în schimbul unor alimente, Centrala Evreilor din România (în continuare C.E.R.) a luat, în decembrie 1943, hotărârea ca, la primirea efectelor trimise evreilor din detașamentele de M.O., aceștia din urmă să se angajeze, prin semnarea unei declarații – tip, că nu le vor „înstrăina”. De aceea, C.E.R. a insistat ca Oficiul Județean „să pună în vedere celor echipați că ei primesc efectele numai pentru prestarea muncii obligatorii și că sunt responsabili, în caz de înstrăinare sau proastă întreținere a efectelor, în conformitate cu dispozițiile din codul penal, întrucât „aceste efecte sunt și rămân proprietatea C.E.R., urmând a fi înapoiate comunităților evreiești unde își au domiciliul primitorii, după ce vor fi lăsați la vatră din serviciul de M.O.”⁴⁸. Impactul acestei măsuri luate de C.E.R., cu toate că venea în sprijinul celor aflați în impas, a fost unul negativ, deoarece ajutorul era condiționat de returnarea acelor efecte și, mai ales, pentru că statutul acestor echipamente prevedea și aplicarea unor dispoziții coercitive.

Oficiul Județean, în colaborare cu comitetul Comunității, a încercat să atenueze lipsa acută resimțită de unele detașamente exterioare în domeniul aprovizionării cu medicamente și materiale sanitare în condițiile primejdioase ale apariției a numeroase

⁴⁵ Arh.Naț.Bz., fond C.E.M., dos. 30/1943, fila 26.

⁴⁶ Arh.Naț.Bz., fond C.E.M., dos. 34/1943, fila 259.

⁴⁷ *Ibidem*, fila 175. Potrivit raportului secției de Asistență Socială a comitetului evreiesc, erau încadrați în detașamentele de M.O. exterioare 113 persoane paupere (numărul nu reflectă cifra totală a celor înregimentați, ci doar pe acea a evreilor care nu-și puteau permite achiziționarea echipamentelor de iarnă) din care 65 erau din Buzău și 48 erau ploieșteni evacuați în Buzău. Prețul mediu de achiziționare a unui echipament complet era de 13.000 lei, membrii comitetului solicitând suma de 1.170.000 lei pentru efectele a 90 de evrei pauperi, pentru ceilalți 23 reușindu-se a se colecta deja un stoc de îmbrăcăminte și încălțăminte de la populația locală.

⁴⁸ Arh.Naț.Bz., fond O.J.E., dos. 1/1942-1944, fila 706.

epidemii și ale creșterii și răspândirii, fără precedent, a paraziților. Ajutorul acordat de C.E.R. în ceea ce privește trimiterea unor produse specifice menținerii sănătății și igienei corporale, era însă condiționat de „respectarea întocmai a instrucțiunilor noastre [ale Oficiului – n.n.] referitoare la aprovizionarea și manipularea lor [...]”. Nu [vă] vom mai trimite [medicamente și alte produse] dacă nu ne procurați scăderile de la detașamentul respectiv”⁴⁹ [adică, dovada primirii, cât și destinația lor exactă – n.n.].

Prezentarea unei situații precise a numărului evreilor ploieșteni și buzoieni încadrați în detașamentele de M.O. locale și exterioare, în perioada 1940-1944, întâmpină o serie de dificultăți datorate, în primul rând, lipsei unor documente care să ateste cu certitudine numărul lor concret și perioada menținerii lor la lucru. În al doilea rând, este vorba de transferurile operate de autoritățile locale a unor grupe, relativ mici de evrei de la o instituție la alta, în funcție de cererile înaintate. În tabelul de mai jos sunt prezentate câteva unități administrative și militare locale sau de pe cuprinsul județului Buzău care au beneficiat de „mână de lucru evreiască”. Datele oferite reflectă situații temporare, tocmai de aceea s-a impus necesitatea introducerii în tabel a segmentului temporal care redă de cele mai multe ori, anul (și nu perioada în care un detașament a funcționat pe lângă instituția respectivă) sau data în care a fost realizată evidența tuturor evreilor buzoieni și ploieșteni încadrați într-o zi anume.

Numărul aproximativ al evreilor încadrați în detașamentele de M.O. locale.

Denumirea instituției și a localităților unde a funcționat detașamentul de M.O.	Buzoieni/ ploieșteni	Luna/anul	Buzoieni/ ploieșteni	Luna/ anul
Arsenalul Armatei Buzău	1 / 1	Oct. 1943	1 / -	1944
Așezământul orbilor	1 / -	Oct. 1943	1 / -	
Batalionul motomecanizat	3 / 3	Oct. 1943	3 / -	
Batalionul 2 Pază CF	2 / -	Oct. 1943	1 / 2	
Baza de pilotaj Buzău		Oct. 1943	3 / -	
Cercul Teritorial Buzău	5 / 3	Oct. 1943	3 / 1	
Cercul Militar de Pilotaj Ziliștea	2 / -	Oct. 1943		
Compania a III-a	2 / -	Oct. 1943	2 / -	
Detașamentul CFR	1 / -	Oct. 1943		
Detașamentul Drumuri Naționale	2 / -	Oct. 1943	2 / -	
Detașamentul Forestier Nehoiu	1 / -	Oct. 1943	1 / -	
Detașamentul de M.O. de război Cislău		Oct. 1943	1*	
Detașamentul Flotila a III-a Informații	3 / -	Oct. 1943	3 / 2	

⁴⁹ Arh.Naț.Bz., fond O.J.E., dos. 1/1943-1944, fila 270.

Legiunea de Jandarmi	1 / 1	Oct. 1943	11	Mai 1944
Mutața Armatei Buzău	4 / 8	Oct. 1943	3 / 3	
Ocolul silvic Cislău		Oct. 1943	101	Iun.1944
Penitenciarul Buzău		Oct. 1943	4*	
Poliția Buzău	2 / -	Oct. 1943	1 / -	
Prefectura Buzău (Orezărie)		Oct. 1943	21	Iun.1944
Prefectura Buzău (Patronaj)	3 / -	Oct. 1943		
Primăria Buzău	11 / 3	Oct. 1943	15 / 5	
Primăria Buzău (Serviciul Tehnic)	- / 1	Oct. 1943	60	Iun.1944
Regimentul 53 CFR		Oct. 1943	1 / 1	
Regimentul 8 Dorobanți	4 / -	Oct. 1943	1 / 1	
Regimentul 7 Artilerie	10 / 3	Oct. 1943	12 / 3	
Serviciul Zootehnic	2 / -	Oct. 1943	1 / -	
Spitalul "I.C. Brătianu" Buzău	10 / -	Oct. 1943	2 / -	
Spitalul Militar	1 / -	Oct. 1943		
Spitalul Z.I. 177	4 / -	Oct. 1943		
Stația de deparazitare Ungheni, jud. Buzău		Oct. 1943	1*	
Șantier M.A.N.	5 / -	Oct. 1943	2 / -	
Școala de Gospodărie		Oct. 1943	1 / -	

*cifra nu reflectă numărul total al evreilor, ci doar pe acela al evreilor care au primit efecte de la Comunitate sau C.E.R.

Populația evreiască feminină, cu vârste între 18 și 40 de ani, a fost repartizată în funcție de nivelul studiilor și specializarea pe meserii, pentru diverse prestații în muncă, la instituții publice sau unități locale ale armatei.

În luna septembrie 1942, Cercul de Recrutare Buzău a cerut „de urgență” alcătuirea unui grup de 100 de evreice care să prepare „bulionul pentru instituțiile militare” locale. Din memoriul înaintat de Oficiul Județean comandantului Cercului, reiese faptul că doar 91 de evreice erau disponibile pentru acest gen de muncă, deoarece, „conform dispozițiilor Marelui Stat Major [...], femeile cu studii de la patru clase secundare sunt menite a presta o muncă cvasi-intelectuală în birouri”⁵⁰.

Spre sfârșitul regimului antonescian, în categoria celor supuși muncii obligatorii au fost incluse și alte segmente de vârstă. Această redimensionare a grupului social obligat să presteze diverse servicii în folosul statului, a făcut parte din proiectul autorităților de realizare a unei cât mai bune productivități prin exploatarea forței de muncă evreiești. În Buzău, în luna iulie 1944, conform datelor din dosarele Comunității⁵¹ și ale Oficiului Județean⁵², erau „încadrate în muncă de război” 414

⁵⁰ Arh.Naț.Bz., fond O.J.E., dos. 1/1942-1944, fila 262.

⁵¹ Arh.Naț.Bz., fond C.E.M., dos. 11/1944, filele 41-45.

⁵² Arh.Naț.Bz., fond O.J.E., dos. 3/1941-1944, fila 296.

evreice, după cum urmează: 226 cu vârste între 55 – 35 de ani, 153 cu vârste între 35-18 ani și 35 de evreice cu vârste între 18-15 ani. După cum se observă au fost obligate să lucreze și adolescentele evreice. De obicei, femeile erau repartizate în grupuri formate din câteva persoane care nu formau detașamente de lucru în adevăratul sens al cuvântului. Oferim spre exemplificare, distribuirea unui grup de 38 de evreice la diverse instituții, în 19 iunie 1944, pentru a presta „muncă de război”⁵³.

Instituția / Unitatea	Tipul de servicii prestate		
	Reparații lenjerie	Spălatul rufelor	Călcatul rufelor
Așezământul orbilor	1	-	-
Batalionul 2 Pază CF	2	2	-
Centrul de reechipare a răniților	2	4	-
Legiunea de Jandarmi	-	2	-
Mutanța Garnizoanei	6	4	-
Spitalul „I.C.Brătianu”	2	-	-
Spitalul de boli contagioase	3	-	-
Spitalul Militar	7	-	3

Toți evreii buzoieni și ploieșteni din segmentul de vârstă 20-44 ani au făcut parte din detașamentele de M.O. exterioare. Foarte mulți dintre aceștia au fost supuși unui regim aspru de muncă în diverse localități ale Basarabiei și chiar ale Transnistriei, unde trebuia să amenajeze sau să construiască drumuri și șosele în conformitate cu proiectele militare de geniu. Pe teritoriul actual al României au fost repartizate grupuri mici de evrei folosindu-se drept criteriu specializările în care erau calificați. În tabelul prezentat mai jos, datele oferite redau principalele unități militare pe lângă care au fost anexate grupuri individualizate de evrei. Se impune și aici precizarea că perioada în care au fost reținuți la lucru nu este stipulată în documentele cercetate, acestea relevând doar luna și anul în care s-au format detașamentele exterioare. De aceea, presupunerea noastră legată de această situație este că programarea timpului de lucru se făcea pentru perioade îndelungate și nedeterminate cu precizie, fapt pentru care ele nu au fost menționate în scris. De asemenea, numărul exact al evreilor buzoieni și ploieșteni încadrați în unele detașamente exterioare nu este cunoscut decât pentru primele două unități respectiv cel care a lucrat la cariera de piatră din Saba (județul Cetatea Albă) și cel de la Tarutino. Restul cifrelor prezentate

⁵³ Arh.Naț.Bz., fond O.J.E., dos. 11/1944, filele 5-7. Cele 38 de evreice după ce s-au prezentat la instituțiile respective și li s-au repartizat sarcinile de îndeplinit, li s-a oferit posibilitatea prestării acelor servicii la domiciliul fiecăreia.

în tabel reflectă situația numerică doar a acelor evrei care au primit efecte de la Comunitate sau C.E.R., ceea ce nu este neapărat necesar ca acestea să coincidă cu numărul total al evreilor încadrați în detașamentul respectiv, deoarece mulți dintre ei își foloseau propria îmbrăcăminte și încălțăminte fără să mai facă apel la ajutorul vreuneia dintre cele două instituții menționate.

Numărul evreilor încadrați în detașamente exterioare de M.O. care au primit efecte din partea Oficiului Județean sau a Comunității.

Instituția sau unitatea militară	Localitatea /Județul	Evrei buzoieni	Evrei ploieșteni	Anul
Batalionul nr.4 Drumuri	Saba, jud. Cetatea Albă	123*	77*	1942
Detașamentul de lucru	Tarutino (jud.Tighina)	120*	67*	1942
Batalionul nr.4 Drumuri	Cimișlia (jud.Tighina)	45	40	1944
Detașamentul nr.88	Râbnița (Transnistria)	2		1944
Batalionul nr. 120	Transnistria	2		1944
Batalionul nr. 1	Olișcani (Basarabia)	40		1944
Batalionul nr. 4 Drumuri	Cenack (Basarabia)	2		1944
Batalionul nr. 8 Drumuri	Florești, jud. Odorhei	107	65	1943
Detașamentul nr. 101	Suraia jud. Putna	37	5	1943
Regimentul nr. 15 Artilerie	Bacău, jud. Bacău	2	2	1943
Cercul teritorial	Brașov, jud. Brașov	2	2	1943
Minele	Lupeni		1	1943
Pulberăria din strada Dudești	București		1	1943
Direcția Generală CFR	București		1	1943
Detașamentul de M.O.	Cornești	1		1943
Batalionul Administrativ	Râmnicu-Sărat, jud. Rm.-Sărat	1		1943
Detașamentul Grinzi-Beton	Tecuci, jud. Putna	12		1944
Detașamentul nr. 101	Valea Siretului	2		1944

Batalionul nr. 4 Drumuri	Vaslui	2		1944
Compania a IV-a Poduri	Bentu, jud. Buzău	3		1944
Atelierul de confecții	Râmnicu Sărat	1		1944
Batalionul nr. 4 Drumuri	Buzău	91		1944
Detașamentul nr. 12	Gherăseni	1		1944
Atelierul fix auto nr. 43	Găești, jud. Buzău	1		1944
Batalionul nr. 1 Sanitar Compania a II-a		2		1944
Detașamentul de M.O.	Pălticeni, jud. Buzău	13		1944
Depozitul Remontă	Cislău, jud. Buzău	13	9	1943
Depozitul de Recuzită	Cislău, jud. Buzău	1		1944

* cifrele reflectă numărul total al evreilor încadrați în detașamentul respectiv.

În general, au fost scutiți de prestarea muncii obligatorii funcționarii onorifici și salariați ai comitetului și ai oficiului dacă plăteau o taxă de preschimbare a acestei obligații din muncă în bani. Un carnet de scutire de M.O. se elibera semestrial de către Marele Stat Major contra unei sume care varia în funcție de venitul fiecăruia sau de averea presupusă. Spre exemplu, pentru funcționarii salariați cu o remunerație de până la 10.000 lei, taxa de preschimbare era de 5.000 lei. Pentru cei al căror salariu depășea suma de 10.001 lei, suma echivala cu remunerația sa lunară⁵⁴. Nu oricine însă putea obține un astfel de carnet pentru a cărui eliberare s-a perceput o taxă care a variat de la 1000 lei, în 1941, la 60.000 lei, în 1944. Dovezile care însoțeau cererea de scutire de muncă obligatorie în vederea exercitării profesiei trebuia să ateste faptul că evreul respectiv era salariat al unei instituții, liber – profesionist sau patron de întreprindere. Raportând sumele încasate de Oficiul Județean la taxa medie plătită pentru prelungirea carnetelor de scutire de M.O. (ceea ce înseamnă că doar posesorii unor astfel de documente își puteau permite în continuare dispensarea de prestare a unei asemenea obligații) reiese doar un număr aproximativ de 55 de persoane, din care cel puțin 17 făceau parte din conducerea comunității (din comitet și din Oficiul Județean)⁵⁵. Cei mai mulți însă, dintre micii meseriași și comercianți au fost obligați să lucreze în folosul instituțiilor locale, din rândul cărora primăria se distingea prin dreptul său de preeminență și preponderență în folosirea evreilor.

⁵⁴ Arh.Naț.Bz., fond O.J.E., dos. 1/1943-1944, fila 188.

⁵⁵ Arh.Naț.Bz., fond O.J.E., dos. 2/1942-1944, filele 402, 661.

În perioada 1942-1944, detașamentele exterioare au participat la construirea de șosele și poduri sau amenajarea unor drumuri, în conformitate cu proiectele întocmite de conducerea armatei. Programul de lucru era extenuant, hrana – execrabilă și niciodată îndeajuns iar condițiile de cazare – mizere (bordeie în care „patul” reprezenta o grămadă din paie). Cel mai apăsător a fost însă „tratamentul” la care erau supuși; ofițerii și subofițerii, chiar și soldații în paza cărora se aflau, nu ezitau să aplice „pedeapsa corporală” prevăzută de altfel și în regulament. Trebuie amintit aici și „excesul de zel” al unor militari care dorind să obțină maximul de randament obligau pe evreii din unele detașamente să alerge în timp ce cărau dale imense de piatră sau tratamentul jignitor și inuman de a forța un evreu însetat să bea dintr-un recipient îmbâcsit de motorină, ca să nu mai vorbim de proliferarea unor amenințări frecvente la securitatea fizică a evreului în cauză⁵⁶. Unii comandanți nu respectau nici cele mai elementare drepturi umane.

Atitudinea autorităților vis – à – vis de sentimentul religios al evreilor a fost una profanatoare, permanent resuscitată de propaganda ideologică a regimului și chiar oficializată. Conform unui ordin circular al Ministerului Afacerilor Interne⁵⁷, evreilor li se impunea să lucreze și în zilele în care, potrivit preceptelor religioase, nu aveau voie.

Într-un articol despre Obștea evreilor din Buzău, publicat în ziarul evreiesc *Înfrățirea*, în 1988, Iulius Segal, liderul evreilor buzoieni deportați în Basarabia, relatează drumul pe care aceștia l-au parcurs în condiții foarte grele, plecând de la Cercul Teritorial Buzău, în mai 1942 până la Tarutino din județul Tighina, dincolo de Prut. Ajunși aici, sunt întâmpinați de maiorul Vartolomeu, comandantul batalionului de muncă care „trece în revistă conținutul valizelor [lor] și doar cu două degete înmănușate scoate din bagaje tot ce-i place”⁵⁸. Evreii buzoieni și ploieșteni (care fuseseră evacuați la Buzău) sunt distribuiți la construirea șoselelor până în toamna târzie a anului 1942, când sunt mutați în orașelul Saba din județul Cetatea Albă. Aici au fost puși să lucreze la o carieră de piatră situată chiar pe malul Nistrului. Iulius Segal își amintește că „în cantonamente era frig, hrana de la cazan slabă, legătura cu cei de acasă întreruptă, așa încât moralul nostru – singurul susținător – scădea, problemă ce ne da de gândit celor care – oarecum - ne consideram răspunzători de destinul detașamentului. Primul gând a fost de a estompa aspectul de „hoardă” nedisciplinată și pentru asta am stabilit un loc de adunare dimineața și plecam la șantier încolonați în pas cadențat [...] cântând (numai de cântat nu ne ardea) Marșul Detașamentului, compus de bardul nostru Mico – May și unele marșuri cunoscute din timpul stagiului militar și adaptate.

Așa cum am încercat timid la „domiciliile” noastre anterioare, am inițiat organizarea unui spectacol, ceea ce ne dădea o preocupare în afara rutinei, căci aproape întreaga masă s-a antrenat în pregătirile artistice și tehnice.

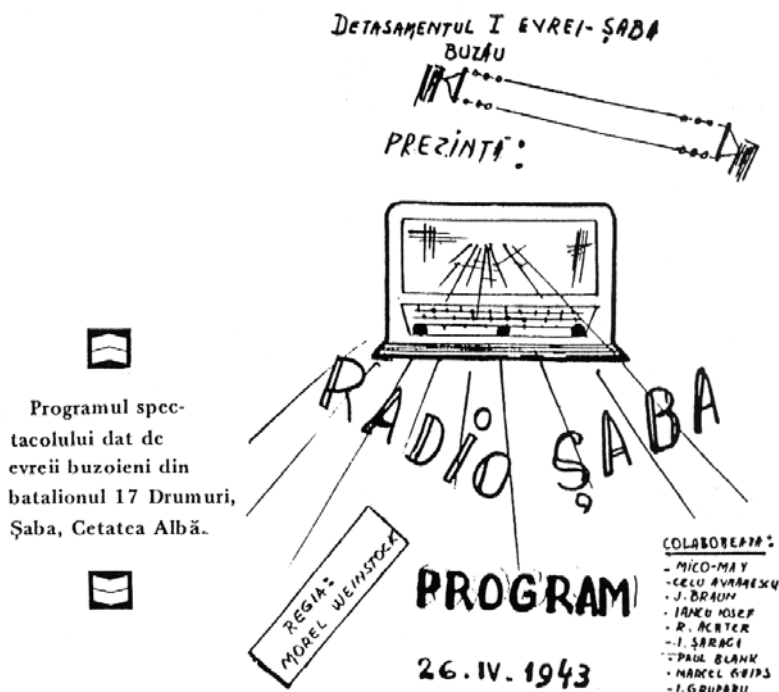
Am primit aprobarea comandantului și apoi am depistat o sală în Saba [...], în bună parte dărămată [...]. Programul a fost verificat la o repetiție [...] și la lumina

⁵⁶ Mărturia înregistrată a domnului Abraham Geza din localitatea Alba Iulia, județul Alba.

⁵⁷ Arh.Naț.Bz., fond L.J.Bz., dos. 11/1941, fila 154, fond. C.E.M., dos. 6/1941, fila 23.

⁵⁸ I. Segal, *Obștea din Buzău*, în *Înfrățirea*, anul I, nr.6, mai – iunie 1988, p.16.

câtorva lămpi cu petrol și a multor lumânări, duminică 26 aprilie 1943 s-a dat spectacolul „Radio – Saba” [...] - o explozie a voinței noastre de a supraviețui, a dorului de cei dragi, a speranței emanate din romane, lieduri, cuplete – scăpate cenzurii – în ivirea unor vremuri mai luminoase”⁵⁹.



După numeroase schimbări ale locațiilor unde lucrau, au fost mutați la Cimișlia din județul Tighina, unde Detașamentul nr. 101 era condus de maiorul Paramon, învățător din județul Buzău și adjunctul său, căpitanul Mărgăritescu – învățător în orașul Buzău, acesta din urmă fiind cunoscut de mulți dintre ei. Această întâlnire nu a fost așa cum se așteptaseră, căpitanul Mărgăritescu manifestându-și permanent nemulțumirea față de randamentul dat de evreii la minus 25 – 30 grade. Nu le-a permis de asemenea nici îngroparea într-un cimitir evreiesc a unui confrate de-al lor care murise axfisiat în timp ce săpau la cariera de piatră. Au murit de asemenea, în Basarabia, în condiții suspecte următorii evreii buzoieni care au făcut parte din detașamentele de muncă obligatorie: Tannenzaph Gabriel, Davidovici Iosub, Weiss Iossef, Kuhne Elias (fost muncitor la fabrica de cherestea „Nehoiu”), Kahane Moses, Kluger Max, Weissman Iosef⁶⁰. Amintirile din timpul când au făcut parte din detașamentele de muncă obligatorie sunt foarte dureroase, acest lucru deducându-se și din tonul foarte trist al relațiilor autorului Iulius Segal.

Statutul militar al evreilor și regulamentul de funcționare a taberelor și detașamentelor de muncă obligatorie au fost continuu, pe parcursul celor patru ani,

⁵⁹ *Ibidem.*, p. 18.

⁶⁰ *Ibidem.*, p. 16.

„îmbunătățite”, mai ales cel din urmă, pentru a se obține o cât mai eficientă exploatare a forței de lucru evreiești incapabilă de a se absolvi prin mijloace financiare.

Ne –am propus în acest studiu să prezentăm de ce evreii nu au făcut parte din armata română în timpul celui de – al doilea război mondial, de ce nu au fost prezenți pe câmpurile de luptă, și aceasta nu pentru a prolifera o imagine a evreului stigmatizat, persecutat, ci pentru a releva adevărul despre fapte și întâmplări puțin cunoscute azi multora dintre noi.

REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA



MINISTERUL APĂRĂRII NAȚIONALE
02405 PITEȘTI
U.M. Nr.

C E R T I F I C A T

Nr. 14.335 din 14.06.1990

Certificăm că ARONOVICI MICHEL

născut în anul 1907 luna 07 ziua 18 fiul lui Herman
Rebeca domiciliat în Buzău, str. Agrișelor nr.4
și cod.5100

a fost identificat cu următoarea situație :

- 05.08.1941 - 12.11.1941 - prestat muncă obligatorie
- 19.11.1941 - 22.12.1941 - prestat muncă obligatorie
- 20.01.1942 - 01.05.1944 - prestat muncă obligatorie



Datele au fost extrase din arhiva M.Ap.N.

Drept pentru care s-a eliberat prezentul certificat.

ȘEFUL UNITĂȚII MILITARE 02405

Lt. colonel

EL/LM

ROMÂNIA SUB BOMBELE AVIAȚIEI SOVIETICE 1 IULIE 1941- AUGUST 1943

Viorel GHEORGHE

Ziua de 1 iulie 1941 este plină de atacuri aeriene sovietice care au început dis-de-dimineață. La ora 5, bombardierele sovietice au aruncat trei bombe asupra gării CFR Adjud, fără a provoca pagube sau victime. La ora 7, trei avioane au lansat trei bombe în comuna Regele Carol din județul Tulcea. Explozia lor nu a făcut victime. La Vaslui, la ora 13, sunt lansate 13 bombe din care au explodat numai șase. După o oră este bombardat orașul Tulcea. Opt bombardiere sovietice au aruncat 2 bombe lângă Fabrica de Talpă, distrugând 12 case. La 15,30, un bombardier inamic a lansat trei bombe lângă comuna Huțuri, județul Botoșani. După jumătate de oră, 12 avioane sovietice au aruncat mai multe bombe asupra satului Durnești din același județ Botoșani. Exploziile bombelor au rănit un locuitor și doi soldați germani.

Seara, la ora 20, un aparat inamic a lansat cinci bombe pe câmpurile dintre localitățile Lehliu, județul Ialomița și Obilești, județul Ilfov. Era o încercare a bombardierelor sovietice de apropiere de București. După aproximativ o oră, mai precis la 20,50, trei avioane sovietice reușesc să atingă periferiile Capitalei. În comuna Tei, la o depărtare de 800-1000 m de aeroportul militar Pipera, au căzut șapte bombe. Probabil era vizat aeroportul. Alte patru bombe au explodat la Adunații-Copăcenii și probabil au vizat Misiunea Militară Germană. În total în această zonă a Bucureștiului au căzut 13 bombe, din care cinci nu au explodat. Parte din bombe au avut calibrul 400 mm și o greutate de 150 kg, iar parte au fost bombe incendiare de 50 kg. Au mai căzut în zona Fabricii de Cărămidă Băneasa alte trei bombe și la fabrica "Mareș" alte două. Schizele artileriei antiaeriene au rănit 2 lucrători de la această fabrică. O altă bombă a căzut în lacul Fundeni-Colentina. În afara geamurilor sparte nu au fost alte pagube. Un alt bombardament a fost în zona Ploieștiului la ora 21,45, când două bombardiere au lansat 3 sau 4 bombe în plin câmp între localitățile Drăgănești și Belciugului, fără a provoca pagube¹.

Pe raza județului Ilfov, la ora 20, a mai fost un bombardament, chiar foarte aproape de București. Trei bombardiere sovietice au lansat nu mai puțin de 13 bombe incendiare pe terenul depozitului de materiale "*Fortul Mogoșoaia*". Toate bombele au explodat, dar neatingându-și ținta, nu au produs pagube, ele fiind imediat stinse².

Următoarea zi a fost mai puțin plină de bombardamente. Cele care s-au înregistrat au fost în zona Buzău și Prahova. Dimineața, la ora 6,15, au încercat să

¹ A.N.I.C., *Fond Inspectoratul General al Jandarmeriei*, dosar 84/1941; vezi Buletinul Informativ Special No. 858 din 1 iulie 1941, ora 23,45.

² *Ibidem*, dosar 20/1941, f. 55.

bombardeze aeroportul de la Ziliștea-Boboc³. În cursul serii, mai multe bombardiere inamice au lansat la ora 23, trei bombe explozibile pe raza comunei Albești. Una din bombe nu a explodat, dar celelalte nu au provocat pagube⁴.

Ziua de 2 iulie 1941 a rămas importantă, pentru că Armatele a 3-a și a 4-a române, împreună cu Armata a 11-a germană au trecut Prutul, începând operațiile de eliberare a Basarabiei și nordului Bucovinei⁵.

Orbiți parcă de furie, sovieticii își intensifică bombardamentele în ziua de 3 iulie 1941. Dimineța, la ora 3, mai multe aparate inamice au aruncat 20 de bombe deasupra localității Brătianu, din județul Constanța. O singură bombă nu a explodat. Celelalte au distrus magazia de reforme a Inspectoratului de Jandarmi Constanța, iar alte clădiri au fost ușor avariate. Explozia a omorât un jandarm și doi cai ai Legiunii, iar un alt jandarm a fost rănit⁶. Din cele opt avioane sovietice, au fost doborâte șase. Tot dimineța au fost atacuri și la Buzău. La ora 6, trei bombardiere sovietice au

³ *Ibidem*, f. 72.

⁴ *Ibidem*, dosar 84/1941, f. 165.

⁵ Intrarea României în război pentru eliberarea Basarabiei și a Nordului Bucovinei a provocat în țară un mare entuziasm (vezi de exemplu, Mioara Anton, *Războiul Sfânt în Dosarele Istoriei*, An VI, No. 7(59), 2001; Eugen Denize, *Propaganda radiofonică și trecerea Prutului*, în *Dosarele Istoriei*, An VI, No. 7(59), 2001 și Dan Manolache, *Ziarele salută intrarea în război*, în *Dosarele Istoriei*, An VI, No. 7(59), 2001. Dacă operațiunile aeriene și navale, chiar din 22 iunie 1941, cele terestre s-au declanșat abia pe 2 iulie. Și acest lucru a provocat bucurie în România, trecându-se astfel practic la eliberarea celor două provincii răpite de sovietici. Motivele pentru care operațiunile au început atât de târziu sunt diverse. Iată câteva dintre acestea. Nu este deloc sigur că în noiembrie 1940, când l-a vizitat pe Hitler, acesta să-l fi informat pe liderul român de intențiile sale asupra Uniunii Sovietice. Antonescu, care era totuși un militar extrem de capabil, poate a dedus ceva din atitudinea sau vorbele lui Hitler. De asemenea, nu este deloc exclus ca serviciile speciale românești să fi aflat de intențiile germane. Cert este că în decembrie 1940, în multe documente interne, emise de diferite organisme românești, precum SSL, Poliție sau Jandarmerie, începe să se vorbească cu insistență de viitorul și apropiatul război sovieto-german (pentru detalii vezi Alexandru Gaiță, Viorel Gheorghe, *Acțiuni informative și contrainformative (1940-1941)*, în *Mousaios*, VII, 2001). În primăvara anului 1941, dispozițiivul românesc din Moldova este întărit, iar la începutul lunii iunie 1941, poliția, jandarmeria și serviciile secrete de asemenea și-au întărit efectivele din Moldova. (Pentru dislocarea trupelor germane în România în această perioadă și pentru evoluția relațiilor militare româno-germane, vezi Andreas Hillgruber, *Hitler, Regel Carol și Mareșalul Antonescu*, București, 1994). Frontul românesc reprezenta un ieșind sau un "balcon" față de restul forțelor germane din zona centrală și nordică a Frontului de Est. O ofensivă prematură declanșată aici putea duce la încercuirea trupelor româno-germane și la declanșarea unei puternice contraofensive sovietice, greu de oprit, prin nordul Moldovei. Era nevoie ca frontul să aibă o anumită continuitate. În Basarabia și sudul Ucrainei se găseau cele mai puternice unități ale Armatei sovietice și desconsiderarea lor putea duce la surprize neplăcute. Până la 12 iunie 1941, trupele germane din România au avut în principal misiuni defensive. Ele trebuiau să oprească un eventual atac sovietic spre Ploiești. După 12 iunie 1941, a trebuit schimbate planurile operaționale și stabilirea colaborării cu armata română pe timpul operațiunilor militare. În Moldova se găseau importante forțe militare românești, dar ele nu erau încă pregătite pentru declanșarea unei ofensive de amploare. După 22 iunie 1941, în Moldova au fost aduse noi unități și mobilizate noi comandamente. Pentru ca lucrurile să fie și mai complicate, la sfârșitul lunii iunie 1941, în Moldova au fost și mari inundații. Pentru detalii, vezi și Alexandru Duțu, Mihai Retegan, *România în război. 1421 zile de încheștare. Eliberarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord (22 iunie-26 iulie)*, București, 1992, Florin Constantiniu, Alexandru Duțu, Mihai Retegan, *România în război, 1941-1945. Un destin în istorie*, București, 1995.

⁶ A.N.I.C., *Fond Inspectoratul General al Jandarmeriei*, dosar 20/1941, f. 102.

aruncat trei bombe explozive și una incendiară în apa pârâului Slănic și lângă comuna Săpoca⁷. După o oră, un alt avion sovietic “*în culori românești, a aruncat 6 bombe asupra aeroportului Ziliștea, unde a avariat mai multe avioane*”. În cursul zilei au mai fost lansate de aviația sovietică 3 bombe asupra Buzăului și 8 bombe asupra aeroportului de la Drăgaică, dar nici una nu a explodat⁸.

Dimineața, la Galați, la ora 4,45, trei avioane de vânătoare au mitraliat populația din zona barierei Tecuci. Avioanele s-au reîntors la ora 8,40, lansând asupra Galațiului două bombe care au omorât un om, au dărâmat două case și au avariat altele două. Gara CFR Vaslui a fost atacată de o escadrilă sovietică, formată din 12 aparate, la ora 10,15. Au lansat șapte bombe din care au explodat patru în zona depozitului armatei germane. Una din bombe a incendiat două șiruri de furaje (aproximativ 100 vagoane). O altă bombă a căzut într-un pârâu, iar celelalte două au explodat lângă șosea, rănind un soldat român și omorând doi cai. În fața Gării Vaslui au căzut alte patru bombe. Explozia acestora a rănit doi civili și un militar. Sistemul de alarmare nu a funcționat bine, sirenele sunând abia după ce au explodat bombele.

La Roman, la ora 11,35, trei avioane de vânătoare inamice au survolat orașul. Două dintre ele au mitraliat arsenalul și Gara CFR. Lângă Gară au omorât un soldat german, iar în oraș au rănit un copil, o femeie și un bărbat⁹.

În nordul Moldovei au fost mitraliate de aviația de vânătoare sovietică comuna Trinești și satul Buhăcenii, unde a fost omorât un copil și rănit un bărbat. La Dăneni, dintr-un avion inamic a fost lansată o parașută care avea un aparat de radio emisie-recepție, destinat rețelelor de spionaj NKVD, capturat însă de armata germană. În comuna Fântânele, un bombardier sovietic a aterizat forțat. Membrii echipajului, după ce au coborât din aparat, l-au incendiat. Jandarmii cu ajutorul locuitorilor aflați la munca câmpului, au reușit să-i aresteze. Zece avioane de vânătoare au mitraliat comuna Gorbănești, fără a produce victime¹⁰.

În seara zilei de 3 iulie 1941, pe teritoriul județelor Buzău și Râmnicu-Sărat au fost doborâte de vânătoarea românească trei bombardiere sovietice¹¹. În localitatea Principele Nicolae din județul Ilfov au fost descoperite într-un lan de grâu trei bombe neexploatate¹².

Nici ziua de 4 iulie 1941 nu a fost lipsită de aceste atacuri aeriene. Pe lângă cele din județele Buzău și Râmnicu-Sărat, bombardamentele inamice s-au concentrat în nordul Dobrogei și cea mai mare parte a Moldovei.

Orașul Tulcea a fost survolat de două avioane la ora 7,30. Acestea au fost respinse însă de tirul puternic al artileriei antiaeriene românești. După-amiaza, la ora 14,30, trei avioane de vânătoare au mitraliat populația aflată la munca câmpului, în

⁷ *Ibidem*, f. 72.

⁸ A.N.I.C., *Fond Direcția Generală a Poliției*, dosar 26/1941, f. 109-110.

⁹ Arh. Nat. Buzău, *Fond Școala de Subofițeri de Navigație Piloți*, dosar 1/1941-1943, f. 183.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Viorel Gheorghe, *lucr. cit.*, p. 264.

¹² A.N.I.C., *Fond Inspectoratul General al Jandarmeriei*, dosar 20/1941, f.55. pentru prima dată de la începerea războiului, Stalin, la ora 6,30, se adresează prin radiodifuziune, populației URSS-ului. Cf. Leonida Loghin, *op. cit.*, p. 95.

imediată apropiere a orașului Tulcea. La Mahmudia, nouă avioane inamice au aruncat 10 bombe, care au rănit 3 persoane.

O încercare de bombardare a Galațiului a avut loc la ora 16,40. Trei avioane sovietice au încercat să arunce bombe, dar două au fost imediat doborâte de artileria antiaeriană românească, prăbușindu-se în zona militară a orașului. Celălalt avion a reușit să fugă. Județul Covurlui a fost toată ziua mitraliat de aparatele dușmane.

O formație de două bombardiere au aruncat cinci bombe deasupra Focșaniului și localităților Biliiești, Joarăști și Mândrești. La Ariceni, cinci avioane inamice au lansat cinci bombe și opt asupra comunei Ziliștea-Boboc. Un bombardier a lansat câte o bombă la Ibănești și Hudești Vatra și Pomârla. Un avion sovietic de vânătoare a fost doborât deasupra comunei Urziceni. Pilotul a reușit să aterizeze pe izlazul comunal. Avionul s-a dezmembrat din cauza șocului, iar pilotul, scăpat cu viață, a fost prins de locuitori și predat jandarmilor. Un alt avion sovietic de vânătoare a fost doborât deasupra comunei Deleni. Pilotul a sărit cu parașuta, iar avionul s-a sfărâmat la contactul cu solul. Acest pilot a fost mai norocos decât primul, pentru că a reușit să scape neprins. Totuși jandarmii pleaseră în căutarea lui.

Nici orașul Tecuci nu a scăpat de bombardamente aeriene. Trei avioane de vânătoare inamice au mitraliat aeroportul rănind un soldat român, au mitraliat apoi gara CFR și un tren plin cu trupe germane, rănind aici doi soldați. În cele din urmă au mai mitraliat și o cireadă de vite în suburbia Cernicani a orașului Tecuci.

La Brăila, trei bombardiere au aruncat șase bombe asupra vaselor ancorate pe Dunăre. Bombele au căzut în apă și în pădurea de la mal, fără să facă victime. După aceea au mitraliat vasul spital "*Principele Carol*", căruia i-au lovit coșurile și coverta, fără a face și victime. Avioanele sovietice au profitat de faptul că parcul de vase nu dispunea de apărare antiaeriană. Orașul Brăila a fost bombardat la ora 13, când nouă bombardiere au lansat 6 bombe. Una a căzut pe bulevardul Carol, alta incendiară nu a explodat, a treia a nimerit în curtea Divizionului 4 Artilerie, care a explodat dar nu a produs pagube, a patra în fața arestului preventiv, iar ultimele două în strada Plevnei, distrugând două case și rănind două femei¹³.

Din păcate și a doua zi, 5 iulie 1941, Brăila a fost atacată. De data aceasta au existat morți și răniți. Un bombardier a lansat inițial cinci bombe care nu au făcut stricăciuni. Dar o altă bombă a căzut pe aripa de nord a Gării C.F.R. Brăila, care a fost dărâmată, omorând un om, iar alți doi răniți. Echipile de salvare au intervenit și au mai scos de sub dărâmături încă trei persoane omorâte.

Un eveniment mai interesant avut loc în această zi la Uriceni în județul Botoșani. Un avion de vânătoare sovietic, doborât de vânătoarea românească, s-a prăbușit pe teritoriul acestei comune. Pilotul s-a aruncat cu parașuta, dar a fost capturat la sol de către localnici și predat jandarmeriei¹⁴.

Au urmat câteva zile de relativă liniște pe frontul aerian. Doar pe raza județului Buzău au mai fost câteva bombardamente, în zone lipsite de orice obiective militare, industriale și cu căi de comunicație absolut secundare pentru evoluția frontului. Era însă preludiul zilei de 13 iulie 1941. Bombardierele sovietice, de data aceasta cele

¹³ A.N.I.C., *Fond Direcția Generală a Poliției*, dosar 26/1941, f. 112-115.

¹⁴ *Ibidem*, f. 116.

aparținând Flotei Mării Negre încercau să ajungă deasupra Ploieștiului pe noi trasee ocolitoare.

În ziua de 7 iulie, la ora 4, un bombardier inamic a lansat 10 bombe la Anadalcchioi. Nouă bombe au explodat, lăsând în urmă doi morți, un rănit și două case distruse și șase dărâmate¹⁵. În ziua următoare, 8 iulie, la ora 15,30, opt avioane sovietice au atacat din nou Constanța. Acestea au aruncat 25 de bombe, din care au explodat 12. Doi jandarmi au fost omorâți și 15 case au fost distruse. La ora 16, trei avioane inamice au atacat la Anadolchioi, lansând nouă bombe, din care au explodat șase. Bilanțul acestui atac a fost de un mort, un rănit, șase case distruse și două avariate¹⁶.

Această zi de 8 iulie 1941 a adus o intensificare a atacurilor aeriene sovietice. De data aceasta au intrat în acțiune, în primul rând, avioanele Flotei Mării Negre. Din cauza evenimentelor de pe front, Basarabia fiind în curs de eliberare, iar aviația sovietică de aici aproape distrusă, după 2 iulie 1941, misiunile de bombardament împotriva țințelor de maximă importanță din România au fost încredințate avioanelor Flotei Mării Negre. Principalele baze aeriene ale acesteia se găseau în Peninsula Crimeea, iar avioanele care au bombardat România au decolat în principal de pe aeroportul Sarabuz.

În noaptea de 8 spre 9 iulie 1941, bombardierele sovietice reușesc să ajungă deasupra Văii Prahovei. A doua zi, Serviciul Central de Informații îi prezenta lui Mihai Antonescu, președintele ad-interim al Consiliului de Miniștri, primele date despre acest atac. La ora 2, aparatele sovietice au aruncat 11 bombe incendiare, din care au explodat cinci pe muntele Gâlma între Secăria și Teșila. În comuna Bănești, lângă Câmpina și în împrejurimi au aruncat 64 de bombe incendiare. Una dintre bombe a incendiat un grajd și a avariat o casă. Alte bombe au mai căzut și la Parești. Alungate de focul puternic al artileriei antiaeriene, bombardierele sovietice au mai lansat bombe în apropierea orașului Slănic și la 15 km nord-est de Vălenii de Munte pe teritoriul comunei Turbești¹⁷.

În următoarele zile, bombardamentele s-au concentrat mai ales în zona Prahova, Buzău, Râmnicu-Sărat. Se pare că aviația Flotei Mării Negre a preferat să lovească un număr limitat de ținte. Războiul nu mergea deloc bine pentru URSS, armatele sovietice retrăgându-se în panică de pe toate fronturile. Pierderile suferite, în oameni și tehnică de luptă, erau considerabile. Pierderi imense au înregistrat și forțele aeriene sovietice, astfel că ele nu mai aveau resurse suficiente pentru operațiuni aeriene de mare amploare. Erau obligați de realitatea dură a războiului să adopte strategii mai apropiate de posibilitățile lor, decât de dorințele exprimate de conducerea de la Moscova, care nu reușise încă să-și facă o imagine clară asupra evenimentelor aflate în curs de desfășurare. Această tactică a dat roade pe 13 iulie 1941, când sovieticii reușesc pentru prima dată în acest război să bombardeze rafinăriile ploieștene.

Avioanele care au atacat în această zi la Ploiești au fost văzute prima dată în jurul orei 18 către Râmnicu-Sărat și Focșani. Artileria antiaeriană de la Sihlea și de la

¹⁵ A.N.I.C., Fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosar 20/1941, f. 102.

¹⁶ *Ibidem*, f. 103.

¹⁷ *Ibidem*, dosar 96/1941, f. 27 și 33.

Focșani a reacționat viguros, dar nici unul din cele șase bombardiere sovietice nu a fost atins¹⁸. În jurul orei 18,05 au fost observate de posturile de pândă de la Buzău, care au alarmat zona petroliferă. Numai că avioanele sovietice nu s-au îndreptat direct spre Ploiești, ci spre munți, de unde s-au întors pe deasupra Văii Prahova. Motivele pentru care sovieticii au recurs la această tactică sunt mai multe. Unele dintre ele au fost prezentate conducerii statului de către generalul Traian Georgescu, șeful Serviciului Central de Informații. Acesta la 14 iulie 1941, ora 13, transmitea prin aparatele “Hughes” către trenul “Patria” unde se găsea generalul Antonescu, raportul No. 41.300. În acest raport se spunea “...bombardamentul s-a produs la ora 18,12. Avioanele nu au fost văzute de posturile de pândă, decât în momentul când au apărut la înălțime de 3-400 m, deasupra orașului Ploiești, mergând în direcția Gării de Sud. Lt. Pop, comandantul Gărzii Astra Română a văzut insignele germane, la primele 3 avioane. Comandantul ACA german confirmă că în zilele de 11, 12 și 13 iulie s-au văzut avioane germane zburând la mică înălțime deasupra regiunii petrolifere, fără ca comandamentul să fi fost înștiințat. Comandamentul german a luat măsuri ca în viitor să se tragă contra oricărui avion care nu respectă consemnele”¹⁹.

După ce nu au reușit să ajungă în timpul nopții deasupra Ploieștiului în zilele precedente, sovieticii au schimbat tactica și au atacat în cursul zilei. Pentru a induce în eroare apărarea antiaeriană româno-germană, au aplicat mai multe tehnici: au făcut un ocol, avioanele lor venind dinspre munți; au venit la mică înălțime, aproximativ 3-400 m și lucrul cel mai important, cel puțin 3 bombardiere sovietice au avut în locul culorilor lor, insignele germane. Precizarea generalului Traian Georgescu este foarte importantă. La fel de importantă este și informația furnizată de comandantul german al apărării antiaeriene de la Ploiești, care a afirmat că în zilele anterioare, Ploieștiul a fost survolat de avioane germane care nu aveau aprobarea pentru aceste zboruri. Înseamnă practic că N.K.V.D.-ul a avut rețele de spionaj atât în Ploiești, cât și în interiorul unităților germane. Folosindu-se de o asemenea informație, sovieticii au reușit să surprindă apărarea antiaeriană româno-germană și să bombardeze rafinăriile aflate în sudul Ploieștiului, eveniment cu urmări nebănuite pentru desfășurarea ulterioară a războiului.

La șase ore după bombardament, ministrul economiei naționale trimitea o telegramă fulger Marelui Cartier General, unde prezenta primele date certe despre pagubele produse de atacul sovietic. “*Rafinăriile Astra Română și Lumina au mici incendii fără importanță, localizate. Rafinăria Orion, Bateria Fabricațiilor uleiurilor, puțin păgubită. Una Baterie pentru distilat țiței atinsă mai rău. Alta atinsă rău de tot. 16 rezervoare distruse parțial. Pierdut arse 1.500 vagoane țiței și 850 produse. Refacere circa 3 luni. Benzină arsă puțină, având expediții mari făcute în ajun. Pierdut circa 8% din capacitatea totală de rafinaj. Rafinăriile rămase pot prelucra aproape de 2 ori producția noastră*”²⁰.

¹⁸ Ibidem, dosar 37/1941, f. 182.

¹⁹ A.N.I.C., Fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, Inspectoratul București, dosar 39/1941, f. 276.

²⁰ A.N.I.C., Fond direcția Generală a Poliției, dosar 26/1941, f. 124.

Avioanele care au bombardat Ploieștiul nu au reușit să ajungă toate acasă. Pe drumul de întoarcere, o parte din ele au fost doborâte. După cum informa Regiunea a 3-1 Aeriană, Biroul 2, cu Buletinul Informativ No.6, trimis unităților subordonate cu ordinul No. 17221 din 17 iulie 1941, “4 avioane din 6 au fost doborâte de aviația de vânătoare”²¹.

Generalul Traian Georgescu, la ora 1,55, transmite către Mihai Antonescu telegrama No. 41.295, în care dă noi informații despre pagubele produse de bombardament. “1.La Rafinăria Orion, continuă să ardă 10 rezervoare cu țiței, capacitate circa 1000 vagoane. Instalația tubulară pentru țițeiul parafinos distrusă. O casă de pompe și diferite legături distruse. Instalația tubulară pentru țiței asfaltos, casa de pompe și diferite legături distruse. Instalația de încercarea cisternelor și un număr neprecizat de vagoane cisternă distruse. Au rămas în bună stare de funcționare uzina electrică și instalația de cazane cu aburi. Instalația de uleiuri puțin distrusă. Se precizează ca timp necesar pentru repunerea în stare de funcționare a rafinăriei Orion circa două luni, dacă sunt materiale. 2.Rafinăria Astra Română: distruse conductele de distilare a țițeiului. O locomotivă arsă parțial...Se semnalează că la această rafinărie s-au găsit butoaie metalice cu benzină ale armatei germane, găurite de gloanțe de mitralieră, trase din avioane. Toată rafinăria Astra Română poate funcționa imediat, afară de instalația de distribuire a țițeiului care în circa 2 zile va fi repusă în funcțiune. 3. Rafinăria Lumina stricăciuni neînsemnate și 3 cazane cisterne CFR perforate de schije. Rafinăria poate funcționa imediat. 4.Victime constatate până acum: patru morți și șase răniți”²².

Următoarele informații le-a trimis generalul Traian Georgescu, pe 14 iulie, la ora 13, cu telegrama No. 41.300. În aceasta se spunea că incendiul de la rafinăria Orion continuă cu intensitate redusă. Din cele 18 rezervoare care erau incendiate, 15 arseseră complet, iar celelalte 3 erau încercuite de pompieri și erau speranțe că focul nu se va extinde. Cantitatea produselor arse era estimată la aproximativ 2000 vagoane²³.

După o jumătate de oră, generalul V. Davidescu, comandantul militar al regiunii petrolifere, trimitea Președenției Consiliului de Miniștri, raportul no. 4823. Referindu-se la situația rafinăriilor, generalul Davidescu menționa că ard încă două rezervoare de țiței, iar altul fumează. Fiind de mare capacitate, era greu de spus când se va stinge focul, dar erau speranțe că acest lucru se va face până seara²⁴.

În ziua de 14 iulie, de la ora 7 și până la ora 15, avioane sovietice au survolat la mare înălțime regiunea petroliferă, fără a arunca bombe. Artileria antiaeriană a reacționat puternic²⁵. De trei ori, aparatele inamice au încercat să ajungă deasupra Ploieștiului, dar au fost alungate de tirul intens al artileriei antiaeriene. În raportul menționat mai sus, generalul V. Davidescu menționa că după unele informații, au fost lansați din avioanele sovietice mai mulți parașutiști. Operațiunile de căutare erau în

²¹ Arh. Naț. Buzău, *Fond Școala de Subofițeri de Navigație Piloți*, dosar 1/1941, f. 252.

²² A.N.I.C., *Fond Direcția Generală a Poliției*, dosar 26/1941, f. 131-132.

²³ *Ibidem*, f. 130.

²⁴ *Ibidem*, f. 122.

²⁵ A.N.I.C., *Fond Inspectoratul General al Jandarmeriei*, dosar 20/1941, f. 36.

curs. Aceleași avioane au aruncat manifeste comuniste în regiunea Bucov și la nord-est de Ploiești²⁶.

Avioanele sovietice au lansat bombe în zona Prahova abia în seara acestei zile, dar ele nu au produs pagube sau victime. Și în seara zilei de 15 iulie 1941, nu mai puțin de 14 bombardiere sovietice au încercat să lovească în principal Ploieștiul, Brazi și Câmpina. Avioanele au fost alungate spre Buzău de tirul puternic al artileriei antiaeriene²⁷.

Concomitent cu acest atac din Prahova, bombardierele dușmane s-au apropiat și de București. Unul dintre aceste aparate a lansat o bombă incendiară și una explozibilă, între satele Parlita și Sărulești, care au aprins patru clăi de grâu²⁸.

La București, la ora 21,05, a fost dată alarma aeriană. Atunci, trei avioane sovietice au lansat 22 bombe luminoase, 16 la Otopeni, 3 la Băneasa și 3 la Chitila. După explicațiile date de specialiștii germani autorităților bucureștene “asemenea bombe se utilizează numai pentru recunoașterea și fotografierea terenului în scopul identificării trupelor masate, a bazelor aeriene și a depozitelor de munițiuni”²⁹.

A doua alarmă aeriană s-a dat la București în această noapte, în jurul orei 0,45. Aproximativ nouă bombardiere dușmane au lansat aproximativ 60 de bombe incendiare în cartierul din jurul Arsenalului Armatei. Doar 12 bombe au funcționat și au provocat mici incendii. Victimele acestui atac, 1 mort și doi răniți. Șeful Gării CFR Dealu Spirii a anunțat telefonic Apărarea Pasivă că între șinele de cale ferată, în spatele fabricii metalurgice Vulcan, a găsit o bombă cu lungimea de 2 metri și cu un diametru de 70-80 cm. Pentru că bomba nu explodase au intervenit specialiștii de la Pirotehnia Armatei. Pe strada Joiței a fost descoperită o placă de metal lungă de 2 m cu inscripții în limba rusă, ce părea a fi smulșă dintr-un avion sovietic, avariat de proiectilele artileriei antiaeriene. Toate incendiile au fost stinse până la ora 6 dimineața³⁰.

În retragere, bombardierele sovietice au mai aruncat bombe și în alte zone. După cum raporta locotenent-colonelul Virgil Ariton, comandantul Legiunii de Jandarmi Ilfov, în jurul orei 1,30-2,00, un aparat inamic a lansat trei bombe explozibile pe teritoriul comunei moșiei Vlășia, la 4 km nord de comuna Cacioc. O altă bombă a căzut pe șoseaua București-Prundu, în dreptul unei case, dar din fericire pentru acei locuitori, nu a explodat³¹.

După un prim raport la ora 8, în ziua de 15 iulie 1941, Prefectura Poliției Capitalei revine la ora 13 cu un nou raport adresat Președenției Consiliului de Miniștri, Ministerului Afacerilor Interne, etc., în care prezintă pagubele produse de bombardamentul din acea noapte. Două dintre bombe au căzut pe acoperișul unei aripi a clădirii din fața Patriarhiei. Aceasta era de fapt o prelungire a locuinței P.S.S. Nicodin, patriarhul României. Bombele au străpuns două plafoane și s-au oprit la

²⁶ A.N.I.C., *Fond Direcția Generală a Poliției*, dosar 26/1941, f. 122.

²⁷ A.N.I.C., *Fond Inspectoratul General al Jandarmeriei*, dosar 20/1941, f. 37.

²⁸ *Ibidem*, f. 55.

²⁹ A.N.I.C., *Fond Direcția Generală a Poliției*, dosar 21/1941, f. 1-2.

³⁰ Arh. Naț. Buzău, *Fond Școala de Subofițeri de Navigație Piloți*, dosar 1/1941-1943, f. 252-253.

³¹ A.N.I.C., *Fond Inspectoratul General al Jandarmeriei*, dosar 20/1941, f. 55.

subsol unde s-au consumat complet pe ciment. O altă bombă a căzut, fără să explodeze, pe acoperișul imobilului din Str. Principatele Unite No.32 și s-a oprit tocmai la subsol. Două bombe au căzut pe strada 11 iunie la No. 26 și 73. Mai grav a fost în strada Antim No. 78, unde două bombe incendiare au spart acoperișul și plafonul, oprindu-se la primul etaj, unde au explodat. Mobilierul din trei camere a ars, împreună cu toată lemnăria interioară. În strada Ion Creangă No.7, o bombă a căzut la o fabrică de tâmplărie, omorând un muncitor în vârstă de 19 ani. O altă victimă a fost în strada Uranus No. 84. O bombă incendiară a retezat pur și simplu mâna dreaptă a unui cofetar de 20 de ani, care a fost internat de urgență la Spitalul Brâncovenesc. În final s-a descoperit că numărul total al bombelor incendiare lansate de aviația sovietică în noaptea de 14 spre 15 iulie 1941, a fost de 111, din care au explodat, din fericire, doar 15³².

Tot în seara zilei de 14 iulie, dar la ora 18, s-a reușit stingerea incendiului de la rafinăria "Orion", după cum informa S. S. I. -ul cu nota secretă No. 647 din 14 iulie 1941³³.

Teama de noi bombardamente aeriene sovietice în zona petroliferă a sporit mult vigilența artileriei antiaeriene româno-germane din această zonă. În ziua de 18 iulie 1941, ora 18,45, două avioane germane au zburat, fără să fie anunțate, deasupra Ploieștiului. Imediat s-a dat alarma, iar antiaeriana a deschis focul. Unul dintre avioane a fost imediat doborât în flăcări, deasupra localității Brazi. Echipajul format din trei persoane s-a salvat cu parașuta, dar avionul a căzut peste un tun antiaerian german, omorând doi servanți și rănind grav un al treilea. Alarmate, 30 de avioane românești s-au îndreptat spre Ploiești pentru a preîntâmpina prezumtivul inamic. Apărarea antiaeriană, neinformată în timp util, a deschis focul și asupra avioanelor românești. În mod paradoxal, de această situație a profitat chiar inamicul. După cum transmitea șeful Serviciului Central de Informații, generalul Traian Georgescu către Președenția Consiliului de Miniștri, cu telegrama No. 94 din 18 iulie 1941, "*la ora 19,45, trei avioane inamice au zburat pe deasupra zonei petrolifere la mare înălțime. Un avion în picaj a aruncat o bombă incendiind un rezervor al societății Vega, care conține circa 300 vagoane benzină. Pompierii români și germani sunt la fața locului, luând măsuri pentru localizarea incendiului și extragerea țiteiului dintr-un alt rezervor apropiat care conține circa 150 vagoane țitei*"³⁴.

În ziua de 17 iulie 1941, Ministerul Afacerilor Interne a prezentat o statistică a bombardamentelor aeriene sovietice, în perioada 22 iunie-27 iulie, ora 12. Împotriva României au acționat un număr total de 1309 avioane. Din acestea au fost doborâte 69 și capturate 4. Parașutiști lansați și aviatori capturați au fost în număr de 39. Avioanele sovietice au lansat 349 bombe incendiare, 2420 bombe explozive, care au distrus 731 case, au rănit 588 oameni și au omorât alți 370³⁵.

Un alt bombardament în această zi de 17 iulie 1941 a fost în județul Iași. Bombele au căzut la circa 14 km sud de orașul Iași și alte cinci la Hârlău, care au rănit

³² A.N.I.C., *Fond Direcția Generală a Poliției*, dosar 21/1941, f. 4.

³³ *Ibidem*, dosar 26/1941, f. 125.

³⁴ *Ibidem*, f. 140.

³⁵ *Ibidem*, f. 135.

grav două persoane, informa Comandamentul V Teritorial cu “*Nota Contrainformativă din 24 iulie 1941*”. În aceeași notă se arăta că în noaptea de 18-19 iulie 1941, sătenii aflați la lucru pe raza comunei Țigănești, județul Iași, au fost mitraliați de avioanele de vânătoare sovietice, dar fără a face victime³⁶.

Mult mai aproape de bazele aviației sovietice erau țintele de pe litoral și din Deltă. Prefectul județului Tulcea, colonelul C. Ionașcu, trimitea de urgență la 20 iulie 1941, ora 23,55, către Președinția Consiliului de Miniștri telegrama No. 316, în care anunța că orașul Ismail este în flăcări iar depozitele de muniții sar în aer³⁷.

După bombardamentul din noaptea de 14 spre 15 iulie 1941, bucureștenii s-au confruntat cu spaima unui nou atac chiar în seara zilei de 15 iulie, când la ora 21 s-a declanșat alarma care a durat până la ora 22, fără ca avioanele dușmane să apară³⁸. Nu același lucru s-a întâmplat în noaptea de 21 spre 22 iulie 1941. De la ora 0,42 până la 1,45 a fost o primă alarmă. Un grup de bombardiere sovietice au venit din direcția Fetești-Țândărei-Sărulești și a lansat câte o bombă în garile CFR Sighireanu și Dâlca. Lângă comuna Pantelimon au mai aruncat 11 bombe care au căzut pe câmp. Tot acum a căzut în curtea cazarmii U.C.B. din Șoseaua Pantelimon No. 27, un schelet de parașută, prevăzut cu un cazan care a dat în aer o lumină roșie, pe o rază mare. După aprecierile specialiștilor de la Comandamentul Apărării Antiaeriene, era vorba de o parașută reflector care lumina terenul unde urma să arunce bombe.

A doua alarmă din noaptea de 21 spre 22 iulie 1941 a durat de la 3,10 până la 3,35. Un alt grup de bombardiere sovietice s-a apropiat până la 25 km de București, în dreptul localității Piua Petrii-Brănești, de unde, probabil, neidentificând Capitala, s-au îndreptat spre Bulgaria, fără să lanseze bombe³⁹.

În după-amiaza zilei de 23 iulie 1941, la orele 16, un avion sovietic a coborât la mică înălțime deasupra comunei Pantelimon și a lansat numeroase manifeste scrise în limba română. Acestea au fost adunate de soldați și depuse la postul de jandarmi și la șeful stației CFR Pantelimon, care le-a predat Legiunii de Jandarmi⁴⁰.

Comandamentul Apărării Antiaeriene a dat în noaptea de 23 spre 24 iulie 1941 două alarme aeriene la București. La prima alarmă, o formație de avioane inamice a venit spre Capitală din direcția Constanța, dar din cauza puternicului tir al artileriei antiaeriene s-a îndreptat spre Ploiești. Unul din aparate a lansat la Otopeni o bombă care a rănit mai multe persoane. La Buftea, avioanele au aruncat pe un câmp 15-20 de bombe incendiare, care au aprins câteva lanuri de grâu, iar deasupra pădurii Mogoșoaia, o parașută reflectoare. La a doua alarmă, avioanele sovietice, venind tot dinspre Constanța, s-au îndreptat spre Bulgaria, fără a lansa bombe⁴¹.

O nouă alarmă a tulburat liniștea Bucureștiului, pe 24 iulie între orele 14,20 și 14,50. Postul Tâncăbești observase un avion sovietic care venea spre București. Din câte se părea, era vorba de un aparat de recunoaștere. Focul puternic al artileriei

³⁶ Arh. Naț. Buzău, *Fond Școala de Subofițeri de Navigație Piloți*, dosar 1/1941-1943, f. 261.

³⁷ A.N.I.C., *Fond Direcția Generală a Poliției*, dosar 26/1941, f. 141.

³⁸ *Ibidem*, dosar 21/1941, f. 13.

³⁹ *Ibidem*, f. 33.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 40.

⁴¹ *Ibidem*, f. 41.

antiaeriene l-a fugărit spre Constanța, fără a lansa bombe⁴².

Nici noaptea de 24 spre 25 iulie 1941 nu a fost liniștită pentru bucureșteni. La ora 20,30, un funcționar de la Banca Româno-Italiană anunță autoritățile că a văzut un *parașutist sovietic în uniformă*, în spatele Pirotehniei Armatei, pe strada Ronetti.

Comandamentul Militar al Sectorului IV Verde, împreună cu gărzile militare de la Pirotehnie și comisariatele de poliție au format mai multe potere pentru capturarea acestui parașutist.

Comandamentul Apărării Antiaeriene a dat alarma aeriană de la ora 1,50, care a durat până la 2,45. Două formații de bombardiere inamice au fost observate de posturile de apărare antiaeriană de la nord și est de București. Întâmpinate cu foc năprasnic de artileria antiaeriană, bombardierele sovietice au fost nevoite să fugă în toate direcțiile, fără să lanseze bombe⁴³.

Alte evenimente s-au petrecut și în țară. În afara bombardamentelor din zona Buzău, un eveniment mai aparte s-a petrecut în noaptea de 22 spre 23 iulie 1941, în județul Tulcea. Un bombardier sovietic a fost doborât pe raza acestui județ. În afara pilotului care a sărit cu parașuta, ceilalți trei membri ai echipajului au murit, sfârâmați de sol odată cu avionul. Regiunea a 3-a Aeriană, Biroul 2, cu "*Buletinul Contrainformativ Strict Secret*", transmis unităților din subordine cu No. 1885, din 28 iulie 1941, referindu-se la acest caz, menționa că pilotul "*după ce s-a salvat cu parașuta, s-a sinucis de frica soldaților români, cari (așa li s' a spus înainte de plecare) ar omorî pe prizonieri*"⁴⁴. Evident că era doar propagandă, dar se pare că ea prinsese în rândul militarilor sovietici. Tocmai acest soi de propagandă a făcut ca pe frontul de est, atrocitățile să atingă culmi negândite.

Revenind la București, pe 23 iulie 1941, avioanele sovietice au lansat în apropierea Capitalei manifeste comuniste. După cum informa Legiunea de Jandarmi București cu nota informativă No. 1241 din 23 iulie 1941, "*dintr-un avion sovietic vopsit în culoarea avioanelor românești, au fost lansate manifeste comuniste, pe teritoriul posturilor Militari, Colentina și Pantelimon*..."⁴⁵. Manifeste au fost aruncate și pe teritoriul postului Berceni, din două avioane sovietice în culori românești⁴⁶.

În ciuda uriașelor pierderi suferite pe front, Uniunea Sovietică nu a renunțat la planurile ei agresive împotriva României și a obiectivelor de importanță strategică de aici. Dacă în luna iulie 1941, aviația sovietică a reușit să bombardeze de două ori Ploieștiul și de alte câteva ori Bucureștiul, în luna august a anului 1941, aceeași aviație reușește să avarieze, este adevărat nu foarte grav, podul "*Regele Carol*", de peste Dunăre.

La 4 august 1941, ora 22,10, un bombardier sovietic a fost doborât la 4 km sud de comuna LARGU, județul Buzău. Cei doi membri ai echipajului nu au reușit să se

⁴² Ibidem, f. 43.

⁴³ Ibidem, f. 46.

⁴⁴ Arh. Naț. Buzău, *Fond Școala de Subofițeri de Navigație Piloți*, dosar 1/1941-1943, f. 256.

⁴⁵ A.N.I.C., *Fond Inspectoratul General al Jandarmeriei*, dosar 37/1941, f. 203.

⁴⁶ Ibidem, f. 206.

salveze⁴⁷. Tot la ora 22, avioanele inamice au lansat bombe pe izlazul comunei Victoria. Un lucru mai ciudat s-a petrecut în comuna Brănești, județul Dorohoi. În curtea locuitorului Costache Prodan a fost găsit un balonaș de mărimea unei căciuli, care a explodat răspândind un miros ca de tinctură de iod. Constantin Prodan, unul dintre copii, l-a atins cu piciorul, iar din balonul spart a ieșit un praf galben, care i-a atins piciorul. Acesta a amortit instantaneu. Mama copilului respirând acest praf s-a simțit rău imediat. Amândoi au fost internați de urgență în spital⁴⁸. Pe 6 august, pe teritoriul comunei Dragoș-Vodă, județul Ialomița, a fost găsită o bombă incendiară neexplodată și mai multe pachete suspecte ce conțineau aparent bomboane de ciocolată. O bombă luminoasă, atârnată de o parașută din pânză de olandă, a fost găsită la 7 august pe teritoriul comunei Cacioc, județul Ialomița⁴⁹.

Legiunea de Jandarmi Buzău informa că la 8 august 1941, la ora 10,50, un avion sovietic a lansat patru bombe deasupra comunei Lipia, iar la ora 11,20, alte două avioane sovietice au survolat județul⁵⁰. Un bombardier sovietic a lansat patru bombe în balta Tulucești din județul Covurlui, pe 9 august la ora 13,30. După cum transmitea Direcția Generală a Poliției în “*Notele Informative*” anexe la Buletinul Informativ No.212 din ziua 10 august 1941, ora 13, în ziua de 9 august, au fost mai multe alarme aeriene la Constanța, lucru impus de prezența aviației sovietice în zonă. Prima alarmă a fost între 9,43-9,55, a doua între 13,30-14,07, când a fost bombardament în Covurlui. Celelalte alarme au fost între 14,30 și 15,04 și între 21,05 și 21,35. La ora 18, două avioane sovietice au aruncat patru bombe asupra orașului Sulina, fără a provoca pagube sau victime. Două bombe au căzut în apropiere de posturile de artilerie antiaeriană⁵¹.

În timpul alarmei din Constanța de la 21,05 la 21,35, o patrulă militară româno-germană a forțat intrarea în geamia turcească, pentru că un gardian public a văzut semnalizări luminoase. La ora 0,50, a fost dată alarma la Constanța până la ora 1,05. Avioanele sovietice nu s-au îndreptat însă spre Constanța, ci spre un alt obiectiv, anume Cernavodă. La ora 0,40, un bombardier inamic venind dinspre nord-est, a aruncat două bombe la fabrica de cuie din Cernavodă. Una a căzut într-o vie din apropiere, dar cealaltă a nimerit tocmai pe locuințele muncitorilor de la fabrică. Au fost distruse trei case și o persoană omorâtă pe loc. Alte cinci persoane au fost grav rănite, din care trei au murit la spital. Au mai fost rănite ușor încă 8 persoane. După cum informa Poliția Orașului Cernavodă, cu telegrama No.9606 din 10 august 1941, adresată Ministerului Afacerilor Interne la fabrica “*Zapi*” a fost distrus și canalul de aburi de la motorul fabricii⁵².

Probabil același avion, la ora 0,47, a mai lansat patru bombe la Hârșova și una la Capidaria. Din fericire în ambele cazuri, bombele au căzut în Dunăre⁵³.

În aceeași noapte, la ora 4,30, dinspre Constanța s-au apropiat cinci

⁴⁷ *Ibidem*, dosar 81/1940, f. 165.

⁴⁸ Arh. Naț. Buzău, *Fond Școala de Subofițeri de Navigație Piloți*, dosar 1/1941-1943, f. 269.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ A.N.I.C., *Fond Inspectoratul General al Jandarmeriei*, dosar 81/1940, f. 161.

⁵¹ A.N.I.C., *Fond Direcția Generală a Poliției*, dosar 26/1941, f. 149.

⁵² *Ibidem*, f. 154.

⁵³ *Ibidem*, f. 153.

bombardiere inamice. Dintre acestea au atacat doar trei, unul aflat la o altitudine de circa 1.500 m iar celelalte două la 400 m. Ajungând în dreptul podului “Regele Carol I”, avioanele au intrat în picaj, lansând trei bombe de 250 kg. Una din bombe a căzut la circa 20 m de capul podului de la Cernavodă, lovind conducta de petrol și incendiind-o, iar a doua bombă a căzut alături de cel de-al doilea picior al podului, stricându-i legăturile de sus pe o distanță de câțiva metri. Linia de cale ferată nu a avut de suferit, dar din cauza slăbirii legăturilor podului, circulația trenurilor a trebuit oprită. Primul incendiu a fost stins imediat, cel de-al doilea după aproximativ o oră și jumătate. Din cauza incendiilor a fost slăbită și o parte din fierăria podului⁵⁴.

Constanța, după alarma de la 4,25 la 5,30, cunoaște o nouă alarmă între 5,55 și 6,35. La ora 5, un avion sovietic a zburat deasupra comunei Vintilă Brătianu din județul Tulcea, pe care a mitraliat-o. După douăzeci de minute, a mitraliat și postul de artilerie antiaeriană de la Sulina, dar fără efect. De altfel, Sulina de la ora 20 și până la ora 6 avusese opt alarme aeriene. Satul Capidava, după ce fusese mitraliat seara la ora 21, este încă o dată mitraliat la ora 6 de trei avioane sovietice, după cum transmitea cu telegrama fulger No. 597 din 10 august 1941, Prefectura Județului Constanța. Cam la aceeași oră, între 5,55 și 6,40, șapte avioane sovietice au aruncat șapte bombe care au căzut în apă, în fața plajei “Model” de la Constanța. O singură bombă a căzut pe plaja și a rănit un subinspector de poliție⁵⁵.

La ora 6, în 10 august 1941, trei avioane sovietice venind pe Dunăre, dinspre Hârșova, au aruncat două bombe în fața orașului Cernavodă. Una din bombe a căzut lângă pasagerul “Ștefan cel Mare” care venea de la Hârșova și ancorase mai jos de Cernavodă. Explozia produsă a omorât un pilot naval și un călător a fost grav rănit. Geamurile vasului au fost sparte. O bombă a căzut între stația CFR Cernavodă și Port și alte patru lângă piciorul podului dinspre Fetești. Exploziile au provocat stricăciuni la calea ferată, iar conducta petrolieră ce venea de la Ploiești a fost lovită în plin și incendiată. Focul a fost stins repede, iar calea ferată reparată în mare viteză. Repararea podului era estimată la cel puțin 45 de zile. Un expert de la București, trimis în cursul zilei de 10 august 1941, să evalueze pagubele produse podului “Regele Carol I”, nota că stricăciunile erau mari dar se puteau repara. Recomanda ca de reparații să se ocupe firma germană care reparase același pod și în anul 1917. În final acest om nota în scrisoarea pe care o trimisese lui Mihai Antonescu: “*Ceea ce lipsește complet este avionul de vânătoare, căci numai cu artilerie antiaeriană nu se poate evita atacuri cu rezultate foarte grave. Cred că Dvs. puteți interveni efectiv pentru ca apărarea antiaeriană și aeriană să fie întărite, căci altfel se poate întâmpla să avem dezastru foarte mare*”⁵⁶.

Generalul Traian Georgescu, șeful Serviciului Central de Informații, prezent la fața locului, trimitea telegrama No. 187 din 10 august 1941, ora 15, către Mihai Antonescu. Și el aprecia că reparația podului, după primele expertize ale specialiștilor de la CFR, ar dura în jur de o lună. Marele Stat Major propusese celor de la CFR ca lucrările să fie conduse de un profesor universitar de la Viena, care mai coordonase și

⁵⁴ *Ibidem*, f. 146.

⁵⁵ *Ibidem*, f. 145.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 155.

repararea podului de la Ungheni⁵⁷.

Atacurile asupra Dobrogei în special au continuat și în zilele următoare. În noaptea de 11 spre 12 august, avioane sovietice au lansat bombe incendiare la Cobelia, județul Ialomița, care au incendiat trei clădiri de fân și manifeste între Chiciu și Gara Bortă⁵⁸. Tot în această noapte la ora 2,20, un avion inamic a lansat 85 de bombe incendiare asupra satului Plevna din comuna Independența, județul Ialomița, distrugând două case și incendiind două cârpe de fân. Au fost descoperite și două bombe luminoase, din care una nu funcționase. Bombe incendiare au aruncat avioanele sovietice și pe raza comunei Cocomanca, tot din județul Ialomița, dar căzând pe câmp, nu au produs pagube⁵⁹.

În noaptea de 12 spre 13 august 1941, bombardierele sovietice au lansat mai multe bombe între capul Midia și digurile aflate în construcție și de asemenea la Năvodari.

O nouă încercare de atac în forță din partea aviației sovietice a fost în zilele de 13 și 13 august 1941. Țintele alese au fost atât din Dobrogea cât și din Valea Prahovei. În ziua de 13 august, șapte avioane inamice au bombardat Cernavodă și podul „*Regele Carol I*”. O mitralieră antiaeriană a fost distrusă, iar un caporal și trei soldați omorâți. Pichetul marinarilor a fost și el distrus, iar un marinăr rănit. Satele Maltez din județul Ialomița și Căgelat, județul Constanța, au fost mitraliate. Între Cernavodă și Cochirleni s-a găsit o aripă de avion sovietic⁶⁰.

După cum informa Legiunea de Jandarmi Prahova, în noaptea de 13 spre 14 august 1941, în toată regiunea petroliferă s-a dat alarma aeriană, din cauza apariției unor bombardiere inamice. În comuna Măgula, între 1,30-1,45, au fost lansate șase bombe care au omorât doi oameni. Alți trei erau răniți iar două case distruse. Au mai fost omorâte și câteva vite. La Blejoi, la 150 metri de podul de peste râul Teleajen, la ora 1,30, au fost lansate două bombe, dar fără efect⁶¹. După cum informa I.G.J. cu Buletinul Informativ No. 1140 din 14 august 1941, unul din bombardierele participante la acest atac, s-a prăbușit în flăcări în pădurea din apropierea satului Trănari, județul Buzău. Toți cei patru membri ai echipajului au fost găsiți carbonizați⁶². Tot la Blejoi, în punctul vile Sârbești, a căzut o bombă explozivă care a spart geamurile caselor și a rănit un copil de un an și șase luni. Acesta a fost dus la Dispensarul din Ploieștiori. La aceeași oră, 1,30, între satul Degerați și comuna Păulești, au căzut trei bombe explozive, pe aceeași linie la o distanță de 800 m între ele. Un bombardier sovietic, tot la 1,30, a lansat două bombe explozive pe raza comunei Scăieni, care au avariat o moară⁶³.

Prefectura județului Tulcea transmitea cu telegrama No. 1688 din 14 august 1941, că la ora 10,30, două avioane sovietice au lansat patru bombe la Chitila Veche, distrugând trei case și provocând moartea unei persoane. La ora 13,45, Sulina a fost în

⁵⁷ *Ibidem*, f. 142.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 156.

⁵⁹ Arh. Naț. Buzău, *Fond Școala de Subofițeri de navigație Piloți*, dosar 1/1941-1943, f. 269.

⁶⁰ A.N.I.C., *Fond Direcția Generală a Poliției*, dosar 26/1941, f. 156.

⁶¹ A.N.I.C., *Fond Inspectoratul General al Jandarmeriei*, dosar 81/1940, f. 151.

⁶² *Ibidem*, f. 150.

⁶³ *Ibidem*, dosar 97/1941, f. 184.

alarmă aeriană, din cauza unui avion sovietic de recunoaștere⁶⁴.

Atacuri aeriene asupra Văii Prahova și Bucureștiului au fost și în noaptea de 17 spre 18 august 1941. După cum informa Prefectura Poliției Capitalei cu “*Raportul zilei*” din 18 august 1941, ora 8, în noaptea aceea, Bucureștiul a fost sub alarmă aeriană. Un bombardier inamic, trecând la mare înălțime deasupra comunei Buftea, a lansat cinci bombe, din care patru au explodat în apropierea Gării CFR Buftea și a Liceului Internat Buftea. Au fost sparte geamurile de la clădirea liceului și de la gară ca și de la mai multe locuințe particulare. Aceleași avion a mai lansat între Chitila și Buftea, două bombe luminoase⁶⁵.

Între orele 2 și 3, bombardierele sovietice au aruncat în apropierea stației CFR Albești 11 bombe, care au întrerupt legăturile telefonice și telegrafice ale CFR-ului, au distrus un stâlp și au rănit un jandarm⁶⁶. Comandantul Legiunii de Jandarmi CFR, locotenent-colonelul V. Sachelariu, raporta cu nota informativă No. 85 din 18 august 1941, că la orele 3, un bombardier sovietic a aruncat șapte bombe deasupra comunei Băicoi, care deși au explodat, nu au făcut pagube și victime. Artileria antiaeriană a reacționat în forță alungând bombardierele sovietice⁶⁷.

O nouă încercare de bombardament a avut loc asupra Capitalei în noaptea de 20 spre 21 august 1941. Bucureștiul a fost sub alarmă între ora 1 și 1,35, semnalizându-se avioane inamice, care nu au reușit însă să ajungă deasupra marelui oraș⁶⁸.

Comandamentul 3 Apărarea Contra Aeronavelor menționa pentru noaptea de 31 august-1 septembrie 1941 trei zboruri suspecte. Primul dintre acestea a fost repede elucidat. Era un bombardier Heinkel H-111, rățacit și prăbușit la Râmnicu-Sărat. Al doilea avion a fost observat în regiunea Sulina-Vâlcov, între orele 23,44 și 23,50. Cel de-al treilea avion a fost semnalat la ora 0,53 la 40 km nord-est de Constanța. La ora 1,19 a fost observat la sud de Cernavodă, după care a făcut o buclă și a trecut pe la est de Ploiești, care era în alarmă aeriană, iar la ora 2,06, a fost văzut la Vălenii de Munte. De aici a trecut la Câmpina și ultima dată a fost identificat la est de Sinaia, îndreptându-se spre Brașov. Acest ultim avion a fost unul de transport sovietic și a lansat în județul Prahova, în localitatea Cheia, 10 parașutiști⁶⁹.

La declanșarea “*Operațiunii Barbarossa*”, Școala de Subofițeri Naviganți de la Bobocu s-a mutat la Roșiori de Vede, pentru a nu fi în raza de acțiune a avioanelor sovietice, ținând cont de relativa apropiere față de linia frontului. Școala a fost ferită de acțiunile aviației sovietice până la începutul lunii septembrie. Sovieticii au reușit să introducă un agent în rândul elevilor acestei școli, care a transmis, se pare, informații legate de noul amplasament. Bombardamentul a avut loc în noaptea de 7 spre 8 septembrie 1941, ora 0,30. Comandantul Școlii, comandorul aviator Ioan Stănculescu, a trimis la 8 septembrie 1941 raportul No. 635 către Regiunea a III-a aeriană, unde prezenta datele esențiale despre acest atac. La el a participat un singur avion, în

⁶⁴ A.N.I.C., *Fond Direcția Generală a Poliției*, dosar 26/1941, f. 158.

⁶⁵ *Ibidem*, f. 119.

⁶⁶ A.N.I.C., *Fond Inspectoratul General al Jandarmeriei*, dosar 97/1941, f. 245 .

⁶⁷ *Ibidem*, f.233 și dosar 81/1940, f. 142.

⁶⁸ A.N.I.C., *Fond Direcția Generală a Poliției*, dosar 26/1941, f. 128.

⁶⁹ *Ibidem*, f. 160.

condițiile unei nopți senine, cu clar perfect de lună și vizibilitate excelentă. Avionul sovietic a lansat două bombe, care au căzut la o distanță de 30 metri una de cealaltă și la 500 m de cantonul No.19, de pe calea ferată Roșiorii de Vede-Turnu Măgurele. Explozia bombelor a produs gropi de 2 metri diametru la gură și adâncime de 1,50 m. Efectul exploziei s-a propagat până la 60 m de la punctul de cădere. Din fericire, cele două bombe au căzut la aproximativ 13 km distanță de aerodromul Școlii⁷⁰.

În ziua de 12 septembrie 1941 și în noaptea care a urmat, avioanele sovietice au încercat să fie active. După cum informa Comandamentul 3 Apărare Contra Aeronavelor, primul raid a fost la ora 12,20. Două bombardiere SB-3, zburând la o înălțime de 2.500 m, cu motoarele stinse și profitând de nori, au venit dinspre Ismail spre Tulcea. Focul puternic al apărării antiaeriene le-au îndepărtat de oraș. Bombardierele sovietice au aruncat, la întâmplare, șapte bombe. Una a căzut în Dunăre, iar celelalte șase deasupra comunei Principele Carol, rănind trei femei și trei militari. Cele două SB-3, la 12,28, se găseau deasupra orașului Sulina, la o altitudine de 3.300 m și au lansat două bombe, care au căzut în partea de nord a orașului, fără a provoca pagube sau victime⁷¹.

Serviciul Central de Informații a prezentat în ziua de 13 septembrie 1941 Președinției Consiliului de Miniștri, activitatea aviației sovietice deasupra României, în noaptea precedentă. La ora 22,42, un bombardier sovietic a fost semnalat la 35 km nord-vest de Mamaia, îndreptându-se spre coastă. Deasupra Buzăului a ajuns la 23,30. Aici a mitraliat un post de pândă la nord de Poșta Călnău și a aruncat două bombe de mare calibru, una deasupra izlazului de la Zilișteanca, lângă aeroportul de la Bobocu și alta deasupra comunei Fundeni. Din păcate, aici au fost victime și pagube. Patru morți, doi răniți grav, șase case distruse, opt grav avariate, iar 118 cu pagube mai mici au fost rezultatul exploziei acestei bombe⁷². După ce a lansat aceste bombe, avionul sovietic s-a îndreptat spre nord-est. La ora 23,55, un alt avion sovietic a lansat cinci bombe între comunele Oasele și Bechia (județul Covurlui). Un nou val de bombardiere sovietice, aproximativ opt aparate, au apărut între Babadag și Tulcea și s-au îndreptat spre Hârșova iar la ora 0,27, au ajuns la 20 km vest de Țândărei. Unul din avioane s-a îndreptat spre Ploiești, fără să-l poată identifica. A aruncat însă o bombă lângă comuna Bateni. Celelalte avioane și-au continuat zborul până la Brănești, de unde s-au întors pe direcția Brăila-Tulcea-Sulina. În comuna Regele Carol au lansat mai multe bombe care au rănit șase persoane, iar la Sulina au aruncat în mare două bombe, care nu au avut nici un efect. În zona Sărulești, din județul Ialomița, exista bănuiala că aceste avioane inamice ar fi lansat parașutiști. Pentru că avioanele sovietice nu au reușit să ajungă în imediata apropiere a marilor centre urbane sau a unor obiective de importanță strategică, apărarea antiaeriană nu a reacționat. Orașele Constanța, Brăila, Galați și Ploiești au fost în alarmă. Capitala a fost și ea, iar alarma aeriană între orele 0,44-1,21⁷³.

Aceste raiduri din noaptea de 12 spre 13 septembrie 1941 au fost ultimele care

⁷⁰ Arh. Naț. Buzău, *Fond Școala de Subofițeri de Navigație Piloți*, dosar 1941-1943, f. 274-275.

⁷¹ A.N.I.C., *Fond Direcția Generală a Poliției*, dosar 26/1941, f. 163.

⁷² Arh. Naț. Buzău, *Fond Poliția Oraș Buzău*, dosar 13/1941, f. 35.

⁷³ A.N.I.C., *Fond Direcția Generală a Poliției*, dosar 13/1941, f. 166 și 164.

au atins zona Carpaților. După fix un an de zile, aviația sovietică a reușit să mai bombardeze obiective aflate în această parte.

Ultimul raid important reușit de sovietici a fost în ziua de 15 octombrie 1941. La ora 14,30, bombardierele inamice au aruncat mai multe bombe la Tulcea, omorând un om, distrugând o casă și avariind alte două, după cum informa "*Cabinetul Militar al Conducătorului Statului. Biroul 2*". Următorul raid a fost la 19,30, când mai multe aparate dușmane au încercat să atace orașul Constanța, dar au fost alungate de artileria antiaeriană⁷⁴.

Un eveniment deosebit s-a petrecut pe raza județului Cahul, în ziua de 14 octombrie 1941. Prefectul județului, colonelul Dobrescu, informa cu telegrama No. 2858, adresată Președenției Consiliului de Miniștri, că un avion german s-a prăbușit în comuna Pelinei, 15 km sud de Cahul. La impactul cu solul, avionul a făcut explozie, toți ocupanții fiind omorâți. Printre cei morți a fost identificat contraamiralul Wilhelm Starke⁷⁵.

Situația de pe front, venirea toamnei cu vremea sa mai puțin favorabilă zborului, pierderile masive suferite de aviația sovietică au fost cauzele principale care au dus la scăderea drastică a raidurilor aeriene sovietice împotriva României. Timp de câteva luni, au fost doar zboruri sporadice ale unor aparate de recunoaștere sau a unor aparate de transport care au parașutat agenți N.K.V.D.

Următoarele atacuri mai importante au avut loc la începutul lunii mai a anului 1942 și au vizat obiective de pe litoralul românesc. Inspectoratul General al Jandarmeriei, în nota informativă No. 277 din 4 mai 1942, preluând raportul No.130 din 3 mai 1942 al Legiunii de Jandarmi Tulcea, prezenta conducerii superioare atacul efectuat asupra orașului Sulina. În ziua de 3 mai la ora 15,15, "trei avioane sovietice cu insigne germane, au lansat 18 bombe în partea de est a orașului Sulina." Patru bombe au căzut în regiunea unei unități de artilerie antiaeriană, iar o bombă de 185 kg a căzut chiar lângă punctul de comandă, la aproximativ 30 de metri, dar din fericire nu a explodat. Avionul din stânga formației atins de proiectilele artileriei antiaeriene românești s-a prăbușit în mare⁷⁶.

În ziua de 4 mai 1942, alarma aeriană a fost la Constanța între orele 15,55 și 16,06. Inspectoratul de Jandarmi Constanța raporta către Inspectoratul General al Jandarmeriei că au fost semnalate avioane sovietice în direcția Mangalia spre mare. La ora 16,15, aceleași avioane au fost semnalate în dreptul Sulinei. Probabil erau hidroavioane MBR-2 ale Flotei Mării Negre, în misiune de recunoaștere⁷⁷.

Orașul Sfântu Gheorghe a fost bombardat în ziua de 20 mai 1942. Inspectoratul General al Jandarmeriei în "*Buletinul Informativ Special*" No. 289 din 11 mai 1942, ora 17, preciza că la acțiune a participat doar un singur avion sovietic care a lansat patru bombe deasupra orașului, omorând o femeie și un soldat din infanteria marină⁷⁸. În anul 1942, cel mai important raid efectuat de aviația sovietică împotriva României a

⁷⁴ Ibidem, f. 167.

⁷⁵ Ibidem, f. 168.

⁷⁶ A.N.I.C., *Fond Inspectoratul General al Jandarmeriei*, dosar 99/1942, f. 123 și 126.

⁷⁷ Ibidem, f. 124.

⁷⁸ Ibidem, f. 136.

fost în noaptea de 13 spre 14 septembrie. Secția a II-a din Statul Major al Aerului, în raportul secret No. 2901 din 15 septembrie 1942, ora 8, prezenta Președenției Consiliului de Miniștri o *“Dare de seamă asupra atacului aerian din noaptea de 13 spre 14 septembrie 1942”*. Avioanele sovietice au pătruns în spațiul aerian al României începând cu ora 21,35, între Tighina și Răbnița și au venit în 6 sau 7 valuri a câte 2-3 aparate. Altitudinea la care au zburat a fost între 3.000 și 4.000 metri. O parte din avioane au trecut Carpații pe la nord de Focșani până deasupra Ungariei, după care au revenit la Sighișoara, au trecut Carpații din nou spre Târgu-Jiu, Craiova, Corabia. La ieșirea din țară, bombardierele sovietice au trecut tot printre Răbnița și Tighina. Ultimul avion a părăsit spațiul aerian românesc la ora 0,23. Toate bombardierele erau de fabricație sovietică, de tipul D.B.-3.

După unele informații, avioanele ar fi decolat de pe baza aeriană Miciurinsk, aflată la 160 km nord-est de Novoneski. Aici se găsea un mare aerodrom militar, perfect amenajat. Distanța până în zona București-Ploiești era de 1.350 km. Bombardierele sovietice au aruncat în total deasupra României 197 de bombe, din care 18 incendiare și 13 rachete luminoase cu parașută. Au fost 14 morți, 28 răniți, 15 case distruse. Conducta de petrol a Societății *“Steaua Română”* a fost incendiată, dar stinsă rapid, 30 m de cale ferată au fost distruse, dar reparați până la ora 7 dimineața, 1 locomotivă și 1 vagon au fost și ele distruse⁷⁹.

În timpul acestui raid, Serviciul de pândă și alarmă a funcționat bine, reușind să alarmeze la timp apărarea antiaeriană. În toată țara, artileria antiaeriană a reacționat prompt și a reușit să împiedice lansarea bombelor în zonele vitale. Artileria antiaeriană română a tras în această noapte 2.208 proiectile de tun de calibrul 88 mm și 75 mm; proiectile de tun automat calibrul 37 și 40 mm și 5.529 proiectile de mitralieră calibrul 13,2 mm. Artileria Antiaeriană germană a tras 588 proiectile calibrul 88 mm.

Apărarea Pasivă a reușit o perfectă camuflare a principalelor obiective și a intervenit rapid pentru salvarea victimelor, pentru stingerea incendiilor și ridicarea dărâmăturilor, concluzionau la sfârșitul acestui raport șeful Secției a 11-a Aero, locotenent-colonelul Gh. Robescu și șeful Biroului 1 Informații, maiorul M. Costea⁸⁰. Mareșalul Ion Antonescu a recunoscut în ordinul de zi No. 672/1942 meritele artileriei antiaeriene în alungarea avioanelor dușmane, în timpul acestui raid. *“Artileria antiaeriană a silit aviația inamică să arunce bombele la întâmplare, nelovind nici unul din obiectivele militare și centrele populate vizate. Pentru această acțiune eficientă, care dovedește pregătire și vigilență și care îndreptățește eforturile și încrederea pe care o avem în apărarea noastră aeriană. Ordon, citarea prin ordin de zi a următoarelor unități și formațiuni: Regimentul 3 Artilerie Antiaeriană, Pânda și alarma teritorială a Brigăzii a 3-a Artilerie Antiaeriană, Bateria 301 Pândă-Radio”*⁸¹.

Acest raid aerian nu a fost chiar întâmplător. În zilele de 12 și 13 septembrie 1942, Comandamentul Suprem Sovietic a definitivat planul general al contraofensivei

⁷⁹ A.N.I.C., *Fond Președenția Consiliului de Miniștri. Cabinetul Militar*, dosar 162/1942, f. 52.

⁸⁰ *Ibidem*, f. 53.

⁸¹ *Ibidem*, f. 45.

de la Stalingrad⁸². Bombardamentele din această noapte au avut un rol, poate, de avertisment. Au fost atacate și ținte din Germania, Guvernământul Poloniei, Ungaria. Și din acest motiv, la 8 octombrie, șeful Cabinetului Militar al Conducătorului Statului, colonelul Radu Davidescu, transmitea ordinul No. 9667 către Subsecretarul de Stat al Aerului, în care se menționa că ordinul de zi referitor la artileria antiaeriană “...pentru a nu da indicațiuni inamicului...se va aduce la cunoștința unităților în subordine, fără a se publica”⁸³.

Evenimentele din această noapte au fost mult mai ample și nu s-au limitat doar la bombardamente. Locotenent-colonelul Niculescu, comandantul Legiunii de Jandarmi Buzău, informa Autoritățile de la București, cu Nota informativă No.853 din 15 septembrie 1942, că în timpul atacului, avioanele sovietice au aruncat numeroase manifeste, mai ales în zonele rurale⁸⁴. Populația, în marea ei majoritate, a rupt aceste manifeste pline cu ineptii propagandistice. Autoritățile au avut un alt tip de problemă cu aceste manifeste. Legiunea de Jandarmi Buzău, cu adresa No. 15.190 din 17 septembrie 1942, cerea Poliției Orașului Buzău să distrugă imediat manifestele adunate, pentru că exista bănuiala că acestea sunt impregnate cu o substanță toxică⁸⁵. În județul Tutova, în noaptea de 13 spre 14 septembrie 1942, în timpul bombardamentului au fost identificate și lansări de parașutiști inamici. Comandantul Legiunii de Jandarmi Tutova, locotenent-colonelul Gheorghe Grozea, în raportul No.

⁸² Din punct de vedere militar, bătălia de la Stalingrad a fost mai degrabă un dezastru pentru aliații Germaniei decât pentru acesta. Mult mai importantă a fost lovitura de imagine dată de sovietici. În termeni strict militari, înfrângerea armatei germane în fața Moscovei a fost cu adevărat un dezastru. Doar incapacitatea armatei sovietice de a fructifica până la capăt victoria a salvat Germania de la catastrofă. Wehrmachtul a pierdut cantități uriașe de tehnică de luptă: tancuri, artilerie, camioane, etc. Cu eforturi imense, în primăvara lui 1942, armata germană a fost refăcută. Hitler realiza că nu avea resurse să declanșeze ofensiva pe tot Frontul de Est. De aceea, din rațiuni strategice și economice, a preferat o acțiune în sud, spre Caucaz. Încă o dată, Stalin a fost surprins. El se aștepta la un nou atac asupra Moscovei și în consecință a întărit apărarea acesteia, neglijând Frontul de Sud. Atunci când intențiile germanilor au fost clare pentru conducerea sovietică, s-a putut schița un plan de contraofensivă. În ciuda părerii aproape generale că germanii și aliații lor nu au aflat de acest plan, realitatea a fost alta. Ideea acestei contraofensive sovietice a apărut în jurul datei de 12 septembrie 1942. La 20 septembrie 1943, serviciile speciale românești au aflat primele date și au informat conducerea superioară a României. Nici germanii nu au fost pasivi. Serviciul condus de Gehlen, cel care după război a organizat și condus serviciile secrete vest-germane, a aflat de această operațiune și a anunțat Berlinul. Atenționările conducerii României, cele ale propriilor servicii secrete nu l-au impresionat însă pe Hitler. Făcând imense greșeli strategice, Hitler și armata germană au permis sovieticilor să obțină această victorie. Cu ajutorul lui Hitler, armata germană s-a bătut singură la Stalingrad, sovieticii fructificând în mod inteligent toate aceste erori ale armatei germane. Pentru detalii vezi și Erich von Manstein, *Victorii pierdute*, Ploiești, f.a., Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu. Relațiile Germano-Române 1938-1944*, București, 1994, Basil H. Lidell Hart, *Istoria celui de-al doilea război mondial*, București, f.a., Wilhelm Adam, *O hotărâre dificilă*, București, 1998; Adraian Pandea, Ion Pavelescu, Eftimie Ardeleanu, *Românii la Stalingrad. Viziunea românească asupra tragediei din Cotul Donului și Stepa Calmucă*, București, 1992, Mihail Vasile Ozunu, Petre Otu, *Înfrânți și uitați. Românii în bătălia de la Stalingrad*, București, 1999, Cristian Troncală, *Dezastrul de la Stalingrad în viziunea de la SSI*, în *Dosarele Istoriei*, An IV, No. 7(35), 1999.

⁸³ A.N.I.C., *Fond Președenția Consiliului de Miniștri. Cabinetul Militar*, dosar 162/1942, f. 54.

⁸⁴ A.N.I.C., *Fond Inspectoratul General al Jandarmeriei*, dosar 108/1942, f. 51.

⁸⁵ Arh. Naț. Buzău, *Fond Poliția Oraș Buzău*, dosar 3/1942, f. 51.

860 din 22 septembrie 1942, informa Serviciul Jandarmeriei din Inspectoratul General al Jandarmeriei, de eforturile depuse pentru capturarea acestor parașutiști. Garnizoana din Bârlad, împreună cu Poliția a efectuat numeroase razii. Orașul a fost înconjurat cu trupe și apoi percheziționat casă cu casă. Rezultatul a fost negativ, nereușindu-se capturarea parașutiștilor. Exista certitudinea că cel puțin un parașutist fusese lansat în partea de vest a orașului Bârlad, unde a fost găsită și parașuta. În același timp cu armata și poliția, Legiunea de Jandarmi împreună cu premilitarii a făcut razii și pânde în tot județul Tutova, din nou fără a se obține un rezultat pozitiv. S-a stabilit în timpul acestor cercetări că în timpul nopții de 13-14 septembrie 1942, semnalizările remarcate nu au fost făcute de agenți sovietici ci ele s-au datorat neglijenței unor soldați din Regimentul 12 Infanterie, care avea garnizoana în Bârlad. Investigațiile și raziile au continuat, iar pentru a se evita orice surpriză neplăcută, s-au luat măsuri pentru *“prevenirea atentatelor la CFR și lucrările de artă prin patrulări și pânde”*⁸⁶. Aceste posibile lansări de parașutiști sovietici au determinat autoritățile românești să intensifice acțiunile de căutare și capturare a acestora. De exemplu, la 29 septembrie 1942, Inspectoratul de Jandarmi Galați, cu ordinul circular No.1880 cerea unităților aflate în subordine să formeze echipe care să scotocească terenul, mai ales în zonele propice ascunderii acestora⁸⁷.

La 27 octombrie 1942, Inspectoratul Regional de Poliție Galați, cu ordinul No. 630, a prezentat unităților subordonate câteva cazuri de semnalizări inamice în timpul nopții de 13-14 septembrie, observate de marile unități din compunerea Corpului 3 Armată. Acești agenți inamici au căutat să orienteze bombardierele sovietice prin lansare de rachete luminoase sau prin semnalizări, de asemenea luminoase. Un asemenea caz a fost observat în satul Migaleva, unde se găsea un depozit de muniții. Drept consecință, la ora 23,30, avioanele dușmane au lansat trei bombe la doi km est de gara Migaleva. Același lucru s-a întâmplat în localitatea Razdelnaia, la 20 km sud de Migaleva, unde s-au tras rachete roșii. De pe liziera din partea de vest a satului Parconide lângă Tiraspol s-au tras rachete roșii iar de pe liziera de nord-vest a localității Barisova de lângă Tighina, au fost trase rachete verzi. Patru bombe au lansat bombardierele sovietice în apropierea orașului Tighina. Au mai fost trase rachete din localitățile Zahariefca, la 60 km nord-est de Tiraspol, Badalon și Catal Pisica la 10 km est de Galați și de la Tecuci⁸⁸.

Aceste semnalizări indicau o pregătire din timp a acestui raid de bombardament și o implicare importantă a N. K. V. D. - ului. Raidul în sine mai pune în evidență dorința sovieticilor de a continua atacurile împotriva României în general, și a zonei petrolifere în special, în ciuda dificultăților foarte mari pe care le aveau mai ales în zona de sud a frontului. De altfel, aceste atacuri, combinate cu cele navale, au continuat. Inspectoratul General al Jandarmeriei, la 1 decembrie 1942, ora 13,30, în *“Buletinul Informativ Special”* No. 657, informa autoritățile superioare de un atac naval, de mai mici proporții, în dreptul Insulei Șerpilor. Între orele 6 și 9, Insula

⁸⁶ A.N.I.C, *Fond Inspectoratul General al Jandarmeriei*, dosar 108/1942, f. 118.

⁸⁷ Arh Naț. Buzău, *Fond Legiunea de Jandarmi Râmnicu-Sărat*, dosar 32/1942, f. 55.

⁸⁸ Arh. Naț. Buzău, *Fond Poliția Oraș Buzău*, dosar 3/1942, f. 77.

Șerpilor a fost atacată de cinci nave sovietice, iar Sulina se găsea sub alarmă⁸⁹. Locotenent-colonelul Munteanu de la Inspectoratul de Jandarmi Constanța, informa Serviciul Jandarmeriei din Inspectoratul General al Jandarmeriei, la 2 decembrie 1942, cu telegrama cifrată No. 1217, că navele sovietice au bombardat insula Șerpilor de la Nord și de la sud, avariind farul și rănind câțiva ostași din personalul tehnic și din cel de pază. În același timp, alte vase sovietice au tras peste 150 lovituri de artilerie contra capului Caliocra și portului Varna. Tot la Varna au fost lansate și două torpile, care au lovit însă malul bulgăresc⁹⁰. Aceeași informație a fost trimisă la ora 10 și de Inspectoratul General al Jandarmeriei, în *“Buletinul Informativ Special No. 659”*⁹¹.

Un atac aeronaval sovietic a fost înregistrat în ziua de 13 decembrie 1942. Maiorul Bechiu, comandantul Legiunii de Jandarmi Cetatea Albă, transmite la ora 13,50, cu raportul telegrafic No. 1681, primele informații. Două vase românești, care făceau parte dintr-un convoi, însoțit de nave de război, au fost atacate la ora 10,40 de trei distrugătoare sovietice. Navele românești veneau de la Odessa spre Vâlcov și au fost atacate la nord-est de Zorocani, la 7-8 km distanță de mal⁹².

După atacarea acestor nave, vasele sovietice, la ora 10,45, au atacat și postul de grăniceri *“Georgescu”*, locul unde se retrăseseră navele românești. După acest atac, sovieticii au înaintat spre Vâlcov, menționa la ora 13,30, Inspectoratul General al Jandarmeriei în *“Buletinul Informativ Special No. 678”*⁹³. Distrugătoarele inamice, la ora 12,30, s-au apropiat la 5 km de malul românesc, iar un hidroavion sovietic a mitraliat postul de grăniceri *“Rafeica”*, unde au produs stricăciuni. Maiorul Mihalache, la ora 14,30, cu raportul No. 1779 al Legiunii de Jandarmi Chilia, informa Inspectoratul General al Jandarmeriei, că pe teritoriul postul Zorocani, *“compania de marină ușoară”*, grănicerii și jandarmii au ocupat poziții de apărare. Garnizoana Vâlcov și toate posturile de jandarmi din zonă erau în stare de alarmă⁹⁴.

Legiunea de Jandarmi Chilia, după numai cinci minute, la ora 14,35, informa Inspectoratul General al Jandarmeriei cu raportul telegrafic No. 1780, că secțiile de Jandarmi Caramehmet și Tătăraști au trecut la aplicarea ordinului No. 24.100 Ipoteza A⁹⁵.

În cele din urmă, Legiunea de Jandarmi Cetatea Albă anunța Inspectoratul General al Jandarmeriei, la ora 16,45, cu raportul telegrafic No. 1685, că distrugătoarele sovietice s-au retras în larg iar vasele românești au sosit la Vâlcov. Acest raid s-a terminat fără victime⁹⁶.

Aceste acțiuni, mai puțin legate de bombardamentele aeriene, au avut totuși darul să provoace anumite reacții din partea lui Hitler. Bombardamentele sovietice din 1943 împotriva României au întărit o anumită opinie a lui Hitler, care a dus la adoptarea unei decizii de mare importanță pentru frontul de est: păstrarea Crimeii cu

⁸⁹ A.N.I.C., *Fond Inspectoratul General al Jandarmeriei*, dosar 108/1942, f. 205.

⁹⁰ *Ibidem*, f. 209.

⁹¹ *Ibidem*, f. 207.

⁹² *Ibidem*, f. 212.

⁹³ *Ibidem*, f. 210.

⁹⁴ *Ibidem*, f. 211.

⁹⁵ *Ibidem*, f. 214.

⁹⁶ *Ibidem*, f. 215.

price preț.

Anul 1942 a fost mai puțin bogat în raiduri aeriene împotriva României. În afara “*Operațiunii Halpro*”, de la 12 iunie 1942 și raidul sovietic din septembrie, nu au fost alte evenimente majore pe acest front.

Următorul an, 1943, continuă într-un fel anul precedent. Au fost câteva raiduri sovietice în primăvara și toamna acestui an și “*Operațiunea Tidel Wave*” la 1 august 1943, din partea aviației americane.

Colonelul magistrat V.T. Gelep, secretarul general al Ministerului Afacerilor Interne, trimitea la 26 aprilie 1943 raportul No. 20, adresat Președenției Consiliului de Miniștri. În acest document se preciza că în ziua precedentă, la ora 10,30, un avion de naționalitate necunoscută a survolat podul Gura Prutului, venind dinspre Brăila. Artileria antiaeriană a deschis focul, gonind avionul spre Reni și apoi spre Dobrogea. Aviația de vânătoare de la Galați a decolat în mare viteză plecând la interceptare. După cum au afirmat militarii de la bateria de artilerie antiaeriană de la Gura Prutului, avionul zbura la o altitudine de 2.000 m, era de tipul Douglas 980, de recunoaștere și avea crucea germană pe fond alb desenată pe aripi⁹⁷. Mai mult ca sigur că acest avion era unul sovietic, chiar dacă era de fabricație americană. Se pare că după trei ani de război, sovieticii nu renunțaseră la anumite obiceiuri, care erau contrare legilor internaționale.

După numai câteva zile, la 3 mai are loc un puternic atac al aviației sovietice la Constanța. Conducerea superioară a țării a fost informată prompt de acest atac și de pagubele provocate. Generalul de divizie Nicolae Sava, ministru subsecretar de stat pentru marină pe lângă Ministerul Apărării Naționale, a trimis Cabinetului Militar al Conducătorului Statului raportul secret No.262 A în care a prezentat, în sinteză, evenimentele de la Constanța. Aviația sovietică a atacat în trei valuri, în plină zi. Prima alarmă aeriană a avut loc la ora 11, dar aparatele inamice nu au apărut, deși s-a auzit zgomot de avioane. Primul val de bombardiere a venit la ora 13 și au reușit să surprindă apărarea antiaeriană⁹⁸. Alarma aeriană a fost dată, după cum menționa în raportul No. 11.604, prefectul județului Constanța și în nota No. 10.365, comandantul Pieții Constanța, amândouă adresate Președenției Consiliului de Miniștri, la 13,08-13,10, după ce bombardamentul începuse⁹⁹. La acest prim val au participat trei bombardiere de tipul SB-3, care au lansat trei bombe în mare pe aliniamentul Cuibul Reginei-Cazinou, la 300 metri de Cazinou și 400 metri de digul dinspre Portul Militar. Un marinăr de pe distrugătorul “*Mărărșești*” a fost rănit, la fel și cinci marinari germani. Artileria antiaeriană a ripostat puternic. La ora 14,30, un nou val, dar de data aceasta a atacat doar un singur bombardier T.B.-3. De data aceasta, Constanța era deja sub alarmă aeriană. Acest avion a aruncat o bombă în mare, una pe scara de la Cazinou, una pe bulevardul din fața Cazinoului iar ultima pe clădirea Băncii Naționale Române. Din fericire, au fost bombe de calibru mic, de 50 kg și pagubele nu au fost mari. Acest bombardier a fost doborât de artileria antiaeriană româno-germană. Din tot echipajul, doar observatorul a sărit cu parașuta în mare, dar nu a reușit să

⁹⁷ A.N.I.C., *Fond Președenția Consiliului de Miniștri. Cabinetul Militar*, dosar 115/1942, f. 268.

⁹⁸ *Ibidem*, f. 26.

⁹⁹ *Ibidem*, f. 25 și 28.

supraviețuiescă. Avionul s-a prăbușit în mare, neexistând supraviețuitori.

Al treilea val a venit foarte repede la ora 14,45 și a fost format din două bombardiere T.B.-3. Acestea au aruncat o bombă la intrarea Băncii Românești, o bombă în piațeta Basarab, una pe o casă de pe strada 10 mai, care a fost dărâmată, o altă bombă pe casa Mumuianu din Piața Ovidiu, alta în spatele cafenelei Parizianu. O bombă a căzut lângă Capela Militară pe strada Bogdan Vodă No. 86, iar alta în curtea Regimentului 34 Infanterie, în tranșeele apărării pasive. Alitudinea de la care au bombardat avioanele sovietice a fost de 3.000-5.000 m. La al treilea val, artileria antiaeriană a mai doborât un avion care s-a prăbușit în mare. Dacă artileria românească a tras foarte bine, aviația de vânătoare a reușit să se ridice în aer abia la ora 16, când nu au mai putut face nimic. La NMS "Mărășești", un proiectil de 37 mm s-a înțepenit pe țeavă. La demontare, proiectilul a explodat, rănind un maestru și cinci servanți. După cum transmitea comandantul garnizoanei Constanța, comandantul Horia Măcelariu, cu nota telefonică No. 1739 din 3 mai 1942, la al treilea bombardament au fost lansate în total 14 bombe de 50 kg¹⁰⁰. Două case au fost distruse, iar avariate au fost Cazinoul, Muzeul Municipal, Banca Națională, Banca Românească și multe alte clădiri particulare. Au murit în timpul celui de-al treilea bombardament cinci soldați români, doi germani și trei civili. Au fost răniți opt soldați români, 15 soldați germani și patru civili¹⁰¹.

O sinteză pentru Cabinetul Militar al Conducătorului Statului a realizat și Cabinetul Ministrului Apărării Naționale. Această notă confidențială cu No. 10.365 din 3 mai 1942 a fost realizată de maiorul Eduard Dragomirescu¹⁰².

Primăria Municipiului Constanța, la ora 19,30, în 3 mai transmitea Președenției Consiliului de Miniștri, că a luat măsura închiderii imediate a tuturor școlilor și a suspendării tuturor spectacolelor, până la noi dispoziții. De asemenea, Primăria propunea ca școlile să rămână în continuare închise. La o primă estimare, pagubele se apropiau de un milion de lei, sumă imensă pe acea vreme. În ciuda pierderilor, populația era calmă¹⁰³.

Colonelul Ignătescu, prefectul județului Constanța, cu telegrama No. 11604 din 3 mai 1942, informa Președenția Consiliului de Miniștri, că la orele 15,26 a fost o nouă alarmă, care a ținut până la ora 16. Clădirile avariate erau în număr de 13 din care 10 particulare¹⁰⁴.

Acest atac a fost destul de puternic și aducea cu cele din iunie 1941. Pagubele materiale și pierderile de vieți omenești au fost însemnate. Zilele care au urmat nu au fost chiar liniștite. A doua zi, prefectul județului Constanța, colonelul Ignătescu, informa Președenția Consiliului de Miniștri, cu notele telefonice No. 11.680 și 11.682, de noi alarme aeriene la Constanța între 12,57 și 13,15 și între 14,46 și 15,08, ambele motivate de zgomotele de avion care se auzau de deasupra mării¹⁰⁵.

¹⁰⁰ *Ibidem*, f. 23.

¹⁰¹ *Ibidem*, f. 26.

¹⁰² *Ibidem*, f. 24.

¹⁰³ *Ibidem*, f. 27.

¹⁰⁴ *Ibidem*, f. 28.

¹⁰⁵ *Ibidem*, f. 30-31.

Rămășițele unor piloți sovietici au fost scoase de apă la mal în ziua de 5 mai, informa generalul Sava Președenția Consiliului de Miniștri cu raportul No. 293 A din 6 mai 1943. Aceștia făceau parte din echipajele doborâte în ziua de 3 mai 1943¹⁰⁶.

Noi alarme aeriene au fost în ziua de 7 mai 1943. Colonelul Ignătescu transmitea cu telegrama No. 12012 că din cauza zgomotului de avioane, Constanța a fost în alarmă între orele 8,28 și 8,52 și între orele 9,42 și 10,00.

Cu telegrama No. 12.058, comunica că o nouă alarmă a fost între 15,42 și 16,30 din cauza unor puternice zgomote de avioane inamice în direcția sud sud-est și apoi nord-nord-est. Din cauza ceței dense care era pe mare, avioanele de vânătoare nu au decolat. În portul Constanța se aștepta sosirea unui convoi de vase românești¹⁰⁷.

Nici ziua de 11 mai 1943 nu a fost una liniștită, transmitea colonelul Ignătescu cu telegrama No. 12.486. Între orele 13 și 13,37, Constanța a fost din nou alarmată din cauza evoluției avioanelor sovietice în sudul litoralului românesc. În ziua de 18 mai, Constanța a fost alarmată de la 19,12 la 19,24, din cauza unor avioane observate la sud de Constanța, raporta cu telegrama No. 12.914, colonelul Ignătescu. Același lucru s-a petrecut și în ziua de 21 mai, alarma aeriană fiind dată între 11,20 și 11,35. De data aceasta, informa colonelul Ignătescu cu telegrama No. 13.746, aviația românească de vânătoare a decolat¹⁰⁸.

Ministerul Afacerilor Interne informa Președenția Consiliului de Miniștri cu raportul secret No. 37 din 22 mai 1943, că în dimineața acelei zile Constanța a fost de două ori în alarmă aeriană, de la 5,35 la 5,55 și de la 5,37 la 6,10, din cauza zgomotelor de avioane, detectate de posturile de ascultare de pe litoral¹⁰⁹.

La prânz, din nou alarmă aeriană la Constanța. Chestorul Poliției Constanța, Tiberiu Sachin, cu telegrama no. 1874, raporta Președenției Consiliului de Miniștri, că între 12,55 și 13,20, orașul a fost alarmat pentru că posturile de ascultare au identificat un avion sovietic la circa 20 mile în largul mării, la mare altitudine. După cum transmitea și Prefectura cu telegramele No. 13.895 și 13.896, vânătoarea românească a decolat pentru a intercepta ținta¹¹⁰.

Trei alarme aeriene au fost la Constanța în ziua de 23 mai 1943. Prefectura informa cu telegrama 13.905 că primele două alarme au fost la 5,35-5,52 și 5,54-6,06, motivate de prezența unor avioane sovietice la mare altitudine. Seara între 18,34 și 18,57, un avion sovietic bimotor a provocat a treia alarmă aeriană. Aparatul care zbura la mare altitudine, venea din direcția nord. După cum anunța Prefectura cu telegrama No. 13.950, aviația românească de vânătoare a decolat în mare grabă¹¹¹.

O alarmă dată din eroare a fost pe 24 mai 1943. Un avion românesc, sosit neautorizat la Constanța, a declanșat alarma aeriană între 8,15 și 8,30¹¹².

Toate aceste alarme, neurmărite de atacurile aviației sovietice, au avut drept consecință tulburarea liniștii orașului. Aceste bombardamente poate nu întâmplător

¹⁰⁶ *Ibidem*, f. 32.

¹⁰⁷ *Ibidem*, f. 34 și 35.

¹⁰⁸ *Ibidem*, f. 36, 37 și 38.

¹⁰⁹ *Ibidem*, f. 41.

¹¹⁰ *Ibidem*, f. 40, 42 și 45.

¹¹¹ *Ibidem*, f. 39 și 47.

¹¹² *Ibidem*, f. 49.

s-au petrecut în același timp cu desfășurarea la Washington a conferinței interaliatate “*Trident*”, fără participarea URSS-ului, dar în care s-au luat decizii majore privind evoluțiile viitoare pe frontul din Europa¹¹³.

La 3 septembrie 1943, când Antonescu se găsea în Germania pentru noi convorbiri cu Hitler, iar la Cassibile, în Sicilia de semna convenția de armistițiu între Națiunile Unite și Italia, aviația sovietică a încercat din nou să bombardeze zona petroliferă. După cum transmitea Direcția Generală a Poliției cu nota telefonică No. 29010 din 3 septembrie 1943, la ora 10,45, a fost alarmă aeriană la Ploiești, Urlați și Filipeștii de Târg. La ora 11,25, artileria antiaeriană a deschis focul. Alarma s-a încheiat la ora 11,50. Aproximativ 30 de avioane inamice au intrat în țară pe la Calafat, de data aceasta, dar au fost răspândite de aviația de vânătoare românească¹¹⁴. Pe 10 septembrie 1943, trupele Frontului de Sud împreună cu Flotila de Azov au realizat o operație de desant maritim la Mariupol. Tot în această zi au început operațiunile sovietice pentru cucerirea orașului Navorasiinsk. În noaptea de 10 spre 11 septembrie 1943, aviația sovietică a fost din nou prezentă în spațiul aerian românesc. În dimineața zilei de 11 septembrie 1943, la ora 9,50, Comandamentul Apărării Passive comunica Președenției Consiliului de Miniștri, că la ora 22,40, s-a dat atenție mărită pe tot cuprinsul țării. La ora 0,58, în comuna Grivița, județul Ialomița, au fost lansați parașutiști. Profitând de întuneric și de lipsa de vigilență a autorităților, parașutiștii s-au răspândit. O parașută a fost găsită pe raza comunei Nicolești¹¹⁵.

La 27 septembrie 1943, sprijinite de un desant maritim, trupele sovietice au pătruns în peninsula Toman, în timp ce în sud se desfășura operația “*Melitopol*”, pătrunderea în Crimeea.

A doua zi, 28 septembrie 1943, are loc la Constanța un atac foarte puțin obișnuit al aviației sovietice. Biroul 2 din Comandamentul Apărării Passive, cu raportul secret No. 2521, informa Președenția Consiliului de Miniștri că la acest atac au participat șase avioane torpiloare model Douglas Bostom 3, bimotoare. Aparatele au decolat de la Navorasiinsk, cucerit de armata sovietică abia pe 16 septembrie. De aici au decolat șapte aparate, dar unul s-a întors. Celelalte șase au ajuns aproape de Carmen Sylva, după care au virat spre nord către Constanța. Atacul s-a dat la mică înălțime, aproximativ 100 de metri. Prefectura cu nota telefonică No. 27334, raporta aceleiași instituții că între 12,55 și 13,37, a fost alarmă aeriană. Aparatele inamice au lansat patru torpile. Una a izbit digul în dreptul Farului Carol, alte două au lovit danele No. 2 și 3, iar a patra a lovit bazinul de petrol. Nici una din torpile nu a explodat. Au mai lansat bombe și în docurile de cereale, dar nici acestea nu au explodat. Artileria antiaeriană a reacționat în forță și a doborât trei avioane. Primul avion a căzut în mare în fața portului, toți cei trei membri ai echipajului fiind omorâți. Al doilea bombardier a căzut în flăcări în bazinul No. 20 al Societății Steaua Română. Echipajul a fost

¹¹³ Conferința interaliată “*Trident*” s-a desfășurat la Washington între 11 și 26 mai 1943. Au participat doar SUA și Anglia, reprezentate la cel mai înalt nivel. Printre deciziile luate: scoaterea Italiei din război, intensificarea bombardamentelor strategice asupra Germaniei, relansarea ofensivei în China și Birmania, amânarea debarcării în Franța pentru anul 1944. Cf. Basil H. Liddell Hart, *op. cit.*, vol II, p.146, *Marea conflagrație a secolului XX. Al doilea război mondial*, București, 1974, p. 308.

¹¹⁴ A.N.I.C., Fond Președenția Consiliului de Miniștri. Cabinetul Militar, dosar 115/1942, f. 271.

¹¹⁵ *Ibidem*, f. 289.

carbonizat. Incendiul care s-a declanșat a fost stins repede de pompierii germani care au intervenit foarte prompt. Al treilea bombardier s-a prăbușit la 5 km de Constanța, lângă comuna Cumpăna. Un membru al echipajului a fost găsit mort, unul grav rănit iar al treilea a fost luat prizonier de militarii Diviziei 9 Infanterie¹¹⁶.

Comisariatul de Poliție Constanța a raportat cu nota telefonică No. 26.174 din 28 septembrie 1943, că s-au descoperit în locul în care s-a prăbușit în mare primul bombardier sovietic, două cadavre¹¹⁷.

A doua alarmă la Constanța în această zi s-a dat între orele 13,59 și 14,14. Două avioane sovietice au efectuat o misiune de recunoaștere deasupra orașului. Artileria antiaeriană a intrat din nou în funcțiune, alungând aparatele inamice.

A treia alarmă a zilei s-a dat între orele 16,00 și 16,20, dar bombardierele sovietice nu au reușit să mai ajungă deasupra litoralului¹¹⁸.

La primul raid, vânătoarea germană de la Mamaia a încercat să intervină, dar tirul artileriei antiaeriene a fost atât de puternic, încât au renunțat.

După două zile, sovieticii încearcă din nou să bombardeze Constanța. Comandamentul Apărării Pasive, cu raportul no. 2593 din 30 septembrie 1943, adresat Președenției Consiliului de Miniștri, arăta că la ora 15,13, un bombardier bimotor DB-3 a apărut prin surprindere deasupra orașului. Avionul venea din direcția nord-vest, la o altitudine de 200-500 m. Deasupra orașului a mitraliat populația civilă aflată pe străzi, la nord de Spitalul Militar și în dreptul Poștei Centrale. Imediat, avionul sovietic a fost încadrat de artileria antiaeriană româno-germană și în mai puțin de două minute, practic din primele salve, a fost doborât. A căzut la circa 200 metri sud de Farul Constanța. Toți cei trei membri ai echipajului au fost găsiți morți. La ora 15,50, s-a dat încetarea alarmei care a durat numai până la 16,10. Această a doua alarmă, care s-a sfârșit la 16,43, a fost motivată de prezența a trei avioane sovietice la înălțimea de 6.000 m pe direcția nord-sud. Artileria antiaeriană a reacționat puternic și de data aceasta, alungând avioanele. În ambele situații, aviația de vânătoare s-a ridicat la interceptie¹¹⁹.

O nouă acțiune aeriană sovietică a avut loc pe 1 octombrie 1943. Chestura Poliției Constanța raporta cu nota telefonică No. 26.522 că între 13,58 și 14,10, orașul a fost sub alarmă aeriană, din cauza unui avion sovietic care a trecut pe la mare înălțime, fără a lansa bombe¹²⁰.

Liniște nu a fost nici pe 2 octombrie. Între 13,27 și 14,29, Constanța a fost sub alarmă aeriană. Două bombardiere DB-3, venind dinspre Est, au trecut pe deasupra orașului la peste 5000 m altitudine. Artileria antiaeriană a deschis focul, alungând avioanele. După terminarea alarmei, la sud de Mangalia, aproximativ 12 km, se auzeau puternice bubuituri de artilerie. Probabil cele două bombardiere atacaseră un convoi, conchide în raportul său către Președenția Consiliului de Miniștri, Prefectura

¹¹⁶ *Ibidem*, f. 275.

¹¹⁷ *Ibidem*, f. 274.

¹¹⁸ *Ibidem*, f. 272.

¹¹⁹ *Ibidem*, f. 276.

¹²⁰ *Ibidem*, f. 285.

Județului Constanța¹²¹.

Ultimul raid aerian mai important realizat de sovietici în anul 1943 împotriva României pare a fi cel din 27 noiembrie. După cum comunica ministrul subsecretar de stat pentru marină, generalul de divizie Nicolae Sava cu nota No. 3036 A, la orele 13,55, deasupra portului Cetatea Albă au apărut mai multe avioane inamice. Acestea, șase de bombardament și două de vânătoare, zburau la mare înălțime și veneau din direcția nord-est. Au lansat 10 bombe, din care 6 au căzut pe debarcaderul No. 1 și 4 pe debarcaderul No. 2. Primele nu și-au atins ținta, căzând în apă, în schimb ultimele, care au lovit debarcaderul No. 2, au omorât un bărbat și doi cai și au rănit grav o femeie și doi bărbați. Geamurile de la toate locuințele din port au fost sparte din cauza suflului exploziilor, bombe fiind de mare calibru. După bombardament, avioanele inamice s-au îndreptat spre sud-est¹²².

În condițiile evenimentelor din Crimeea, bombardarea de către sovietici a porturilor românești era o necesitate, bineînțeles dacă aveau mijloacele necesare. Sovieticii sperau că astfel pot împiedica aducerea pe frontul din Crimeea a unor unități germane sau române, care să întărească dispozitivul existent acolo.

Aceste bombardamente sovietice, efectuate în toamna anului 1943, au avut implicații profunde. Opinia lui Hitler că peninsula Crimeea trebuie păstrată cu orice preț, pentru a nu pune în pericol petrolul românesc a primit o confirmare neașteptată. Pe baza acestor temeri, Hitler a cerut armatei germane și celei române o rezistență puternică în această peninsulă¹²³.

Petrolul românesc, după cum se vede, a jucat un rol cu mult mai mare în desfășurarea celui de-al doilea război mondial, decât se crede în general. Germania mai ales, pentru a nu pierde această resursă vitală, a luat o serie de decizii, cu implicații considerabile pentru evoluția generală a evenimentelor¹²⁴.

¹²¹ *Ibidem*, f. 286.

¹²² *Ibidem*, f. 255.

¹²³ Una din obsesiile lui Hitler a fost și Crimeea. Importanța acesteia pentru Frontul de Sud era imensă. Cine controla această peninsulă, controla și Marea Neagră. De pe bazele aeriene existente aici putea fi bombardată zona petroliferă românească (și a și fost!). Luptele pentru Crimeea au fost îndârjite în toți cei patru ani. Recucerirea Crimei de către sovietici mai era importantă și dintr-un alt motiv, prezentat de Manstein "propaganda sovietică asocia în permanență contraofensiva din Crimeea cu personalitatea lui Stalin". După Stalingrad, Hitler nu a acceptat retragerea armatelor româno-germane din Crimeea. Se temea că odată ajunsă în mâinile sovieticilor, petrolul românesc ar fi în pericol. Bombardamentele aeriene sovietice din septembrie 1943 asupra litoralului românesc, i-a întărit lui Hitler această convingere. După ce frontul a ajuns pe Nipru, liderul german credea că poate folosi Crimeea drept bază pentru noi ofensive. Numai că armata germană nu mai avea suflul necesar, pentru a îndeplini aceste planuri ambițioase. Pentru detalii vezi și Erich von Manstein, *op. cit.*, Andreas Hillgruber, *op. cit.*, Adrian Pandeia, Eftimie Ardeleanu, *Românii în Crimeea*, București, 1995, Jipa Rotaru, Vladimir Zodian, Teofil Oroian, Leonida Moise, *Antonescu – Hitler, Caucazul și Crimeea. Sânge Românesc și german pe Frontul de Sud*, București, 1999.

¹²⁴ Până în 1939, Germania nu era deloc interesată de petrolul românesc. Acesta era scump și chiar mai dificil de adus, decât cel din Golful Mexic. După declanșarea războiului și blocarea accesului la această sursă, petrolul românesc a devenit vital pentru Reich. Multe decizii de importanță majoră au fost luate de Germania pentru a păstra această sursă la dispoziția lor. Prins pe picior greșit, Hitler, în iunie 1940, a trebuit să accepte cedarea Basarabiei și a Nordului Bucovinei de către România și să-i vadă pe sovietici la circa 250 km de Valea Prahovei. În august 1940, pentru a evita un conflict

Bombardamentele aviației sovietice nu s-au încheiat în anul 1943. Ele au continuat și în anul 1944. Numai că acum, au avut alte scopuri. Atacurile aeriene s-au concentrat asupra obiectivelor din Moldova, aflate în imediata apropiere a frontului. Bombardamentele asupra zonei petrolifere Prahova au căzut în sarcina aviației americane și britanice, care aveau posibilități net superioare sovieticilor, atât cantitativ cât și calitativ. După încercările din 1942 și 1943, începând cu aprilie 1944, ofensiva aeriană aliată împotriva petrolului românesc s-a desfășurat cu o forță extremă¹²⁵.

Înainte de declanșarea “Operațiunii Barbarossa”, autoritățile românești se temeau că sovieticii ar putea recurge la puternice bombardamente de aviație. Teama lor nu era deloc nejustificată. Numai în cele două provincii românești, răpite în iunie 1940 și în Transnistria, se găseau 840 bombardiere, 960 avioane de vânătoare și 240

româno-maghiar, de care ar fi profitat imediat sovieticii, impune Dictatul de la Viena și cedarea de către România a nord-vestului Transilvaniei. Hitler se temea că sovieticii ar putea profita de conflictul româno-maghiar, pentru a captura sau distruge petrolul românesc. După Dictat, Germania a garantat frontierele României, tocmai pentru a trimite Moscovei mesajul cel mai potrivit. Trupele germane sosite în toamna anului 1940 în România aveau ca misiune principală protecția petrolului românesc. După 22 iunie 1941, germanii au avut teama difuză că se poate întâmpla ceva rău la Ploiești. La 13 și 18 iulie 1941, cel mai negre temeri ale germanilor s-au adevărit, sovieticii reușind să bombardeze rafinăriile ploieștene. Acest atac a avut consecințe incalculabile. Speriat la începutul lunii august, Hitler schimbă axul ofensivei de pe linia Moscova spre sudul Ucrainei și Crimeea, ratând astfel posibilitatea cuceririi capitalei sovietice. În septembrie a revenit asupra deciziei, dar era prea târziu. Astăzi, majoritatea istoricilor sunt de acord că în 1941, capturarea Moscovei ar fi fost o lovitură dură dată sovieticilor. În 1942, capturarea și păstrarea Crimeii a fost printre altele motivată de garantarea securității petrolului românesc. La fel în 1943 și 1944. Pierderea petrolului românesc a fost o mare lovitură pentru Hitler. Singurul combustibil accesibil pentru Germania, rămânea cel sintetic obținut din cărbune. În primăvara lui 1945, ofensiva germană de la Balaton avea ca țintă recucerirea zonei petrolifere românești. Pentru detalii vezi Gh. Buzatu, *O istorie a petrolului românesc*, București, 2000, Gh. I. Florescu, C. Dobrescu, *Județul Prahova în anii 1940-1944. Noi contribuții documentare în Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol*, Tom XXII, partea a II-a, Iași, 1985, Eugen Stănescu, Iulia Stănescu, Gavriil Preda, *Petrol și bombe la Ploiești*, Ploiești, 1994, Constantin Dobrescu, *Istoricul Societății “Astra Română” 1880-1948*, Cerașu, 2002, Gavriil Preda, *Constituirea zonei strategice Valea Prahovei (Festung Ploiești) în Arhivele Prahovei*, vol V, 2000, Nicolae Dinu, *Ploieștii în războiul aerian (1943-1944) în File din trecutul istoric al județului Prahova*, Ploiești, 1971, Mihai Vulpescu, *Document privind distrugerile provocate municipiului Ploiești în perioada celui de-al doilea război mondial în Sesiunea de comunicări și referate. 29 mai 1971*, București, 1973, Iulia Stănescu, Eugen Stănescu, *Distrugerile provocate de bombardamentele aeriene asupra orașului Ploiești în anii 1943-1944 în Historia Urbana*, Tomul III, No. 1-2/1995.

¹²⁵ Bombardamentele aeriene americane, mai ales cele 1944, au făcut mai ales după 1990, obiectul multor cercetări istorice. Printre acestea, Cornel Morandiuc, *Înimi cât să cuprindă cerul patriei*, Cluj-Napoca, 19, *Aviația Română pe Frontul de Est și în apărarea teritoriului*, Ediție de Ion Bucurescu și George Paul Sandachi, vol. I, București, 1993, vol. II, București, 1994, Valeriu Avram, Dan Antoniu, s.a., *1 august 1943. Documente inedite*, București, 1998, Vasile Tudor, *Un nume de legendă. Căpitan aviator erou Alexandru Șerbănescu*, București, 1998, Valeriu Avram, *Ploaie de foc peste aripile americane. 10 iunie 1944: un atac surpriză asupra României*, în *Dosarele Istoriei*, An VI, No. 9(61), 2000, Șerban Constantinescu, *Bombardamente anglo-americane efectuate asupra României în al doilea război mondial*, București, 1995, *Bombardamentele din aprilie 1944*, grupaj de documente de Dinu. C. Giurescu, în *Arhiva*, supliment de istorie al ziarului *Cotidianul*, An III, No. 4(25), vineri 29 aprilie 1994, Max Axwarthy, *RAF deasupra României în Aeronautica* No. 4 și No. 5, 1993, Ion Țărălungă, Șerbănescu, *cel mai viteaz vânător*, în *Aeronautica*, No. 6, 1995, Viorel Gheorghe, *Operațiunea Halpro în Dosarele Istoriei*, An VI, No. 9(61), 2000.

avioane de recunoaștere¹²⁶. Din acest motiv, în ziua de 22 iunie 1941, principalele instituții centrale au fost evacuate din București. Au revenit a doua zi, din cauza lipsei de activitate a aviației sovietice.

În vara și toamna anului 1941, aviația sovietică a atacat România cu toate forțele de care dispunea. După cum am văzut, aceste bombardamente au început de fapt înainte ca atacul împotriva URSS-ului să se declanșeze. În tot acest timp, sovieticii au dat dovadă de o tenacitate dusă la extrem. În ciuda pierderilor imense suferite, au încercat în mod repetat să distrugă principalele obiective strategice de pe teritoriul României și mai ales regiunea petrolieră Prahova. Bombardamentele efectuate de forțele aeriene sovietice împotriva României în 1941, pot fi clasificate în două categorii: tactice și strategice. Cele tactice au fost realizate în general cu avioane de vânătoare I-16 Rata, în zonele din imediata apropiere a frontului sau chiar pe litoralul românesc. Aceste avioane au decolat în general de pe aeroporturile din Basarabia. Atacurile care au vizat Valea Prahovei, zona de Curbură a Carpaților, Bucureștiul și chiar Constanța intră mai degrabă în categoria bombardamentelor strategice, deși nu se încadrează în înțelesul exact al termenului. În general prin bombardament strategic se înțelege lovirea unor ținte de pe un continent cu avioane decolate de pe alt continent. Atacurile sovietice nu au plecat de pe alte continente, dar pentru că la unele dintre ele au participat avioane de bombardament bi- sau trimotoare, prevăzute cu bombe de mare calibru și pentru că au avut ca ținte obiective de mare importanță, aflate mult în spatele frontului, pot fi considerate ca fiind strategice.

Aceste bombardamente au demonstrat că sovieticii erau bine informați asupra dispunerii principalelor obiective din România. Multe dintre ele au fost identificate din timp de agenții N.K.V.D., fapt care a ușurat destul de mult acțiunea aeriană inamică. Agenții sovietici aflați în România au ajutat aviația sovietică și într-un alt mod. În timpul raidurilor nocturne, ei semnalizau de la sol diferite obiective pentru a fi bombardate. Autoritățile românești au remarcat imediat această tactică folosită de sovietici și au început să adopte primele măsuri de contracarare. La începutul lunii iulie 1941, Inspectoratul de Jandarmi București, în ordinul No. 1919/941, menționa *“în timpul expedițiilor de recunoaștere și bombardament adverse, în diferite regiuni ale țării, acestora li se semnalizează de la pământ de către agenții sovietici...”*¹²⁷. Armata a 4-a a emis la 23 iulie 1941, ordinul No. 207.932, adresat unităților în subordine, în care arăta: *“Întrucât în repetate rânduri s-au văzut seara sau noaptea, rachete trase din diferite părți de pe teritoriul rural sau urban, vă rugăm a da dispozițiuni organelor în subordine pentru identificarea și prinderea infractorilor”*¹²⁸. Corpul 5 Teritorial, la 19 iulie 1941, emite ordinul No. 2.951 în care menționează *“Comandamentul Forțelor de Apărare Interioară este sesizat de Comandamentul Apărării Antiaeriene, că din informațiile primite de la diferite surse, se poate afirma în mod sigur, că în timpul expedițiilor de recunoaștere și bombardament inamic în diferite regiuni ale țării se semnalează de la pământ de către agenți sovietici... Față*

¹²⁶ Conf. univ. dr. Valeriu Avram, *Escadriile buzoiene în războiul de eliberare a Basarabiei și a Bucovinei de nord*, în *Buletin Științific. Supliment al revistei <<Aripi Tinere>>*, No. 1, p. 41, 2002.

¹²⁷ Arh. Naț. Buzău, *Fond Legiunea de Jandarmi Buzău*, dosar 11/1941, f. 125.

¹²⁸ Arh. Naț. Buzău, *Fond Primăria Oraș Mizil*, dosar 8/1941, f. 491.

de cele semnalate mai sus, vă rugăm să binevoiți a lua măsuri urgente pentru mărirea vigilenței și prinderea autorilor, luându-se legătura cu Zonele A.A...”

Semnalizările agenților sovietici au îngrijorat și Marele Stat Major, care la 26 iunie 1941 emite ordinul No. 9771 D, în care menționează că *“s-a constatat că pe timpul nopții și în special atunci când se semnalizează apariția avioanelor inamice, în jurul punctelor sensibile se produc anumite semnale luminoase, executate de spioni și agenți inamici...”*

Comandamentul Apărării Antiaeriene trimitea la 7 august 1941, către Zonele de Apărare Antiaeriană, ordinul No. 44.579. În acest document, făcându-se referire și la ordinele no. 187 și 190 ale Subsecretariatului de Stat al Aerului se arată: *“să se atragă atenția din nou tuturor organelor militare, civile și populației de pe Zonă A.A. respectivă, asupra semnalizării de la sol în diferite regiuni ale țării, de către agenți sovietici, fapt dovedit în mod sigur, în timpul expedițiilor de recunoaștere și bombardament ale aviației inamice...să se dea concursul autorităților, supraveghind atent orice semnalare s-ar face în timpul nopții de către agenții sovietici, făcând tot efortul pentru a aprecia de unde se execută această semnalizare și a identifica pe agenții semnalizatori”*. În același ordin, generalul de divizie Gheorghe Popescu, comandantul Apărării Antiaeriene, mai preciza *“din semnalizările făcute în timp de noapte de la sol, de către agenții sovietici, se constată că aceștia întrebuințează material de semnalizare specializat, care nu se poate procura decât prin fabricile de produse chimice, pirotehnii sau aduse de către parașutiști lansati de inamic”*¹²⁹.

După cum se poate constata, cazuri de semnalizare a țintelor de către agenții sovietici au fost numeroase. Cu toate acestea eficacitatea lor a fost foarte redusă sau aproape nulă. Măsurile luate de autorități au descurajat multe din acțiunile agenților inamici. Nerespectarea camuflajului de către populație, în special în zona rurală, a dus la situații incredibile. După cum nota Biroul 2 din Regiunea a 3-a aeriană în *“Buletinul Contrainformativ”* strict secret, trimis la unitățile subordonate cu ordinul No. 1543 din 26 iulie 1941, *“cele mai multe bombe cad...în timpul nopții, acolo unde imprudența lasă lumini aprinse, stâne, tractoare agricole care lucrează cu far, cârciumi izolate”*¹³⁰. Cu alte cuvinte, piloții sovietici au luat aceste nerespectări ale camuflajului drept semnalizări ale agenților proprii și și-au aruncat bombe, crezând că lovesc obiective importante.

Acest sistem al semnalizărilor a fost păstrat de sovietici chiar dacă eficiența a fost aproape zero. În timpul raidului din 13-14 septembrie 1942, au reapărut aceste semnalizări, este adevărat, de data acesta sub forma unor rachete luminoase, trase de sol. Pe de altă parte, această metodă pune în evidență și limitele tehnice ale aviației sovietice, care trebuia să se bazeze pe un sistem cvasi-primitiv de navigație și selecție a țintelor. Nu este întâmplător că raidurile nocturne s-au realizat de regulă în nopțile senine, de preferat cu lună plină și implicit cu vizibilitate bună.

Biroul 2 din Regiunea a 3-a Aeriană în *“Buletinul Informativ No. 6”* trimis unităților cu ordinul No. 17.221 din 17 iulie 1941, nota referindu-se la bombardamentele sovietice *“aviația de bombardament sovietică acționează cu*

¹²⁹ *Ibidem*, f. 493, 536, și 537.

¹³⁰ Arh. Naț. Buzău, *Fond Școala de Subofițeri de Navigație Piloți*, dosar 1/1941-1943, f. 254.

formațiuni mici de la 4-5.000 metri și trag foarte slab, mai mult la întâmplare... În afară de avioane Curtis, sunt formațiuni care precizează că aviația rusă dispune și de avioane de bombardament Hompadem, de fabricație engleză, viteza 350-380 km/h”¹³¹.

Principalele aparate angajate de sovietici pe frontul românesc au fost I-16 RATA, de vânătoare și TB-3 sau variante ale acestuia, pentru bombardament.” Despre avionul de vânătoare I-16 RATA, în documentul mai sus citat, se menționa: “Avioanele RATA sunt tot așa de rapide ca avioanele Me-109, par mai manevrabile”. Deși aveau o tehnică bună, rezultatele obținute nu au fost pe măsură. În același document se menționa “aviația de vânătoare sovietică s-a dovedit în ultimele operațiuni puțin îndrăzneță și puțin combativă, evită lupta atacă rar și numai avioane izolate”¹³².

După cum am văzut, aviația sovietică nu s-a dat la o parte, când a fost vorba de bombardarea unor orașe lipsite de orice fel de apărare antiaeriană și care nu aveau nici obiective militare importante. Aceste atacuri au provocat mari pagube materiale și umane, mai ales în zona Moldovei. Biroul Statistic Militar Iași a trimis la 30 iunie 1941, către Armata a 3-a, raportul secret No. 97, care conținea “*Dare de seamă asupra Situației Interne în zona contra-informativă a Biroului Statistic Militar Iași în cursul lunii Iunie 1944*” și unde făcea referire și la impactul avut de aceste bombardamente asupra locuitorilor Iașiului. Se menționa în acest document că “în urma bombardamentelor aeriene asupra orașului Iași din zilele de 24, 25 și 26 Iunie, în populația creștină s-a format un curent puternic de răzbunare împotriva evreilor de la orașe, cărora li se atribuie vina că au indicat sovietelor fie prin posturi de radio-emisiune, fie prin semnalizări, obiectivele unde să arunce bombe din avion”¹³³.

Crearea și întreținerea unor asemenea tensiuni era benefică pentru sovietici, indiferent cum evoluau lucrurile. Moralul populației civile putea fi ușor afectat, atât de efectele bombardamentului, cât și de apariția unor tensiuni între populația majoritară și evrei în special. Acest lucru a reușit din păcate la Iași, una din cauzele pogromului fiind și atitudinea unor evrei față de atacurile aeriene sovietice. Locotenent-colonelul I. Palade, șeful Biroului Statistic Militar Iași în documentul mai sus citat, dădea câteva exemple în acest sens: “indicarea punctelor care trebuiesc bombardate de aviația inamică, la Iași, în timpul bombardamentului din ziua de 26. VI a fost arestat un evreu găsit pe acoperișul casei cu un steag roșu în mână; din Iași, Roman, Bacău și alte localități se relatează că evreii au instalat lumini electrice în locuri ascunse cari ard toată noaptea, cu scopul de a orienta avioanele dușmane; de asemenea se relatează că în avioanele sovietice ce au bombardat orașul Iași și au fost doborâte, ar fi fost găsit un evreu într-un avion, iar în altul o evreică, ambii originari din Iași, care au trecut în anul 1940, în teritoriile ocupate de URSS”¹³⁴.

“Flamura” transmitea către “Vornicu”, prin Hughues la 5 iulie 1941, un raport contrainformativ, cu no. 20.864. Șeful statului major al “Flamurei”, generalul Zaharescu, menționa cazul evreului sucevean Dikman Marcel. Acesta se exprimase

¹³¹ Ibidem, f. 252.

¹³² Ibidem.

¹³³ A.N.I.C., Fond Ministerul de Război. Cabinetul Ministrului, dosar 164/1928-1944, f. 37.

¹³⁴ Ibidem, f. 42.

public că avioanele sovietice erau dirijate de evreii plecați din acea localitate în Rusia și astfel vor fi bombardate numai cartierele locuite de români. Bărbatul a fost imediat arestat și deferit Curții Marțiale¹³⁵.

A existat suspiciunea că aviația sovietică, mai ales în nordul Moldovei, bombarda cu predilecție cartierele locuite majoritar de români. O asemenea acțiune era în modul de gândire tipic sovietic stalinist. Se urmărea crearea de mari tensiuni între români și evrei, care trebuiau să slăbească moralul și să provoace haos mai ales în zona din imediata apropiere a frontului dezorganizându-l. Sovieticii aveau numai de câștigat de pe o asemenea operațiune. Ofensiva lor s-ar fi desfășurat fără probleme, s-ar fi justificat teoria că România era un stat multinațional, care oprima celelalte popoare și astfel s-ar fi dat o lovitură grea statului român.

Concepția sovietică a mers mult mai departe. În numeroase cazuri, avioanele sovietice care atacau orașele și populația civilă aflată la munca câmpului, aveau culorile și semnele naționale române sau germane. La 13 iulie 1941, Biroul 2 din Regiunea a 2-a Aeriană trimitea unităților în subordine, ordinul strict secret No. 1117 în care *“se recomandă o deosebită atenție și o imediată adăpostire la auzul oricărui zgomot de avion, deoarece s-a constatat că avioanele sovietice poartă adesea pe carlingă culorile românești iar pe planuri crucea germană, coboară la mică înălțime și apoi trage cu mitraliera în ostași sau în populația civilă care nebănuind nimic, fac semne de prietenie”*¹³⁶. Biroul 2 din Regiunea a 3-a Aeriană, emitea la 17 iulie 1941, ordinul secret No. 17221, în care se menționa că *“întrebuințarea avioanelor ce poartă insignele românești sau germane devine o practică a aviației sovietice”*¹³⁷.

Marele Cartier General a emis în această privință ordinul No. 5332. În el se spunea că *“ultimele informațiuni referitoare la procedeele de acțiune ale aviației sovietice semnaleză unele trucuri folosite de aviatorii sovietici, pentru a duce în eroare armata și populația civilă și a produce cât mai multe pierderi astfel, avioane sovietice purtând ca insigne crucea neagră germană sau tricolorul românesc și zburând la mică înălțime au mitraliat muncitorii de pe câmp sau trupa”*. Generalul N. Mazarini, șeful Marelui Cartier General conchidea *“aceștia crezând că sunt avioane românești sau aliate nu s-au adăpostit și le-au făcut diferite semne de simpatie”*¹³⁸.

Folosirea culorilor și semnelor românești și germane de către aviația sovietică o pune pe aceasta în afara legilor războiului. Oricum, nu a fost prima acțiune de acest fel adoptată de sovietici, chiar din prima zi de război. Beneficiile pe care le vizau sovieticii folosind această metodă erau mari. Puteau fi bombardate ținte importante din teritoriu prin surprindere și fără o reacție a apărării antiaeriene. Acest lucru s-a întâmplat la 13 iulie 1941, la Ploiești, când avioanele sovietice care au bombardat rafinăriile aveau culorile germane pe planuri.

¹³⁵ *Ibidem*, f. 9.

¹³⁶ Arh. Naț. Buzău, *Fond Școala de Subofițeri de Navigație Piloți*, dosar 1/1941-1943, f. 247.

¹³⁷ *Ibidem*. Imediat după 22 iunie 1941, germanii au cedat aviației române câteva avioane de vânătoare Me-109 Emil. Presați de timp, aviatorii români nu au schimbat decât culorile de pe fuselaj, pe aripi rămânând crucile germane. La nici o zi, au apărut avioane sovietice I-16 cu acest model de înmatriculare, lucru care dovedea o politică bine pusă la punct de către capii armatei sovietice și respectul lor pentru legile internaționale.

¹³⁸ Arh. Naț. Buzău, *Fond Prefectura Județului Buzău*, dosar 85/1941, f. 20.

Planul sovietic era și mai diabolic. Prin atacarea populației civile, a orașelor deschise, cu aparate având culori românești sau germane, se spera crearea unei fisiuni în rândul societății. Propaganda stalinistă ar fi vorbit imediat de “*revoluții*” ale populației, oprite prin forță de “*armata română burgheză*” sau de “*fasciștii germani*”. Un asemenea scenariu se pare că s-a derulat la Iași. Biroul Statistic Militar Iași, în raportul amintit mai sus, arăta că unii evrei din Iași s-au pretat la “*atacarea în timpul nopții a populației și a trupelor în marș sau staționare (în noaptea de 28/29 iunie, în mai multe cartiere din Iași, diferiți evrei s-au baricadat în podurile caselor, de unde au tras focuri de revolver și arme asupra populației și trupelor în trecere)*”¹³⁹.

Toate aceste acțiuni care vizau în cele din urmă distrugerea României erau mult prea elaborate, pentru ca ele să fi fost puse în practică doar ca reacție la declanșarea “*Operațiunii Barbarossa*”. Era vorba de un plan mult mai vast, atent pregătit din timp de sovietici și care trebuia să intre în acțiune atunci când URSS-ul ar fi atacat România. Altfel el devenea inefficient. Un atac al României împotriva URSS-ului, fără sprijinul unor aliați era curată nebunie și oricum sovieticii erau destul de puternici pe plan militar pentru a nu fi nevoiți a recurge la asemenea acțiuni subversive. În cazul atacului german de la 22 iunie 1941, acest plan nu a mai dat rezultatele scontate, fie din cauza evoluției frontului, fie din cauza măsurilor luate de autoritățile române. Cu excepția Iașiului și a bombardamentelor de la Ploiești din 13 iulie 1941, aceste planuri au eșuat.

Demoralizarea populației, acțiuni de intimidare și sabotaj, crearea unei vaste rețele de spionaj, s-a făcut și cu sprijinul aviației sovietice. Mii de manifeste au fost lansate de aparatele sovietice în vara anului 1941, care aveau ca scop intimidarea populației și crearea unui curent de opinie nefavorabil războiului cu URSS și a alianței cu Germania. Concomitent cu raidurile de bombardament, au avut loc lansări de parașutiști, în realitate agenți ai N.K.V.D., care aveau misiuni de spionaj și sabotaj. Pentru a putea camufla aceste lansări, aviația sovietică a recurs la un alt truc.

La 26 august 1941, generalul “*Piki*” Vasiliu, șeful I.G.J.-ului, emitea ordinul No. 41.708, în care preciza că “*s-a constatat că atunci când apare deasupra teritoriului avioane inamice și nu bombardează, au fost mai întotdeauna lanșați parașutiști. Altădată s-au executat slabe bombardamente pentru a justifica acțiunea aviației și pentru a masca lansarea parașutiștilor...*”¹⁴⁰.

Trebuie spus că autoritățile române au intuit aceste planuri sovietice. Marele Cartier General, în ordinul No. 196/1941, relua aprecierile lui Antonescu. “*Sovieticii urmăresc pe toate căile să producă acte de sabotaj, de dezordini și de agresiuni în spatele frontului*”¹⁴¹.

Din fericire aceste planuri sovietice nu s-au concretizat decât într-o măsură extrem de mică. Motivele acestui eșec au fost multe, dar unele din cauze au aparținut chiar sovieticilor. În numeroase situații, bombe explozive sau incendiare care atinseseră ținta nu au explodat. În fapt, numărul bombelor care nu a explodat a fost foarte mare, peste trei sferturi din numărul celor lansate. Autoritățile românești au

¹³⁹ A.N.I.C., *Fond Ministerul de Război. Cabinetul Ministrului*, dosar 164/1928-1944, f. 42.

¹⁴⁰ A.N.I.C., *Fond Inspectoratul General al Jandarmeriei*, dosar 150/1941, f. 38.

¹⁴¹ Viorel Gheorghe, *lucr. cit.*, p. 271.

văzut că există la fiecare bombardament un număr mare de bombe neexplodate. Căpitanul Ionel Țăranu, șeful Biroului 2 din Regiunea a 3-a Aeriană, nota la 25 iulie 1941, în *“Buletinul Contrainformativ”* strict secret și care fusese trimis cu ordinul No. 1543 că *“se remarcă marele procent de bombe neexplodate, procent ce dovedește fie proasta calitate a materialului, fie o sabotare chiar din partea lucrătorilor sovietici”*¹⁴².

Propaganda sovietică de război s-a folosit din plin de bombardamentele efectuate asupra României și mai ales de cele reușite asupra Bucureștiului. În manifestele lansate în spatele frontului, sovieticii se lăudau în august 1941, că au reușit să bombardeze de 16 ori capitala României. Argumentau astfel că regimul Antonescu este pe marginea prăpăstiei și că armata română nu este capabilă să-și apere măcar capitala, darmită restul teritoriului.

Bombardamentele asupra Bucureștiului din punct de vedere militar nu au avut nici un rezultat. Populația capitalei, de asemenea, nu a părut a se speria de aceste atacuri, ba chiar au avut o atitudine surprinzătoare. Mulți locuitori stăteau la balcoane pentru a urmări duelul aerian ce se desfășura pe cerul Bucureștiului¹⁴³.

Excepție au făcut locuitorii Constanței, care au trebuit să suporte din prima zi de război puternice bombardamente aeriene sovietice. Petre Strihan, conferențiar la Academia Comercială și viitor subsecretar de stat la Ministerul Afacerilor Interne, însoțit de locotenentul în rezervă G. Alexandrescu-Roma, a efectuat în ziua de 26 iunie 1941, o călătorie de informare la Constanța. A doua zi a redactat un *“Raport asupra efectelor morale și materiale ale bombardamentului la Constanța”*, care a fost prezentat conducerii țării.

“Am găsit Constanța în dimineața zilei de 26 Iunie sub bombardamentul avioanelor inamice, cari și’ au făcut apariția de la ora 4 dimineața. La zgomotul bombelor se adăugau și exploziile provocate de un tren de muniții german bombardat și stins la gara Palas. Toată noaptea de 25 spre 26 Iunie, pe șoseaua Ostrov-Constanța, am întâlnit refugiați din Constanța, în căruțe încărcate până la refuz cu oameni și bagaje. În dimineața de 26 Iunie, am întâlnit alți refugiați venind pe jos spre Basarabi. În Constanța am găsit pe prefectul județului, Dl. Colonel Buzincu, care fusese rănit la picior în locuința sa, de unde fusese scos de trupe germane. Prefectul era înconjurat de celelalte autorități civile și militare în fața adăpostului public din grădina centrală a orașului. În timpul vizitei noastre am avut o alarmă care ne-a constrâns să intrăm în adăpost, unde erau aproape toate autoritățile, în frunte cu Dl. general Georgescu. În adăpost multe persoane și puțin aer. Am vizitat orașul unde am constatat multe case dărâmate de bombardament... Bombele aruncate erau, după spusele ofițerilor de maximum 250 kg. Efectul lor a fost sporit și de vechimea caselor care s-au dărâmat, unele din ele numai sub presiunea aerului. Case mai mari și mai noi au rezistat chiar în vecinătatea exploziilor. Totuși, au fost găsiți, după declarațiile medicilor, oameni morți în casă, fără să fi fost contuzionați, numai datorită hemoragiilor interne. Am vizitat apoi dispensarul municipal și spitalul Dr. Sion unde am văzut răniți grav: picioare și mâini amputate, etc.

¹⁴² Arh. Naț. Buzău, *Fond Școala de Subofițeri de Navigație Piloți*, dosar 1/1941-1943, f. 255.

¹⁴³ Constantin C. Giurescu, *Amintiri*, ediție de Dinu C. Giurescu, București, 2000, p. 73.

Doctorul Vasilescu, medicul șef chirurg, ne-a spus că răniții după operație sunt transferați la spitalul Carmen Sylva, care a fost organizat în ultimele zile... Situația generală: numărul total al morților 28 civili, 25 militari români și aproximativ 15 militari germani; numărul răniților: 110.

Din prima zi de bombardament, populația a început să părăsească în grabă și în număr mare Constanța. N-am mai găsit în acest oraș nici un intelectual, în afara autorităților... N-a mai rămas decât o parte din populația din cartierele mărginașe. Evacuarea Constanței a început și s-a limitat numai la trupele din cazărmi, trupe ce se află cantonate în satele din preajma Constanței. Populația civilă e în oarecare măsură nemulțumită de faptul că autoritățile s-au îngrijit exclusiv de evacuarea armatei, inclusiv partea sedentară. De evacuarea populațiunii civile nu s-a îngrijit nimeni. Ea s-a produs în mod spontan, cu mijloace reduse și având ca singur criteriu instinctul de conservare individual. Este locul să menționăm că trupele germane, care dispun fără îndoială de mult mai multe mijloace de transport, au înlesnit pe cât posibil transportarea refugiaților în afara zonei periculoase... Efectul imediat și neașteptat al evacuărilor a fost... că în primele zile piața a fost complet suprimată. Toate prăvăliile au fost zăvorâte și părăsite, farmaciile închise. Cei e au mai rămas n-au mai avut nici alimente nici medicamente... Pompierii deși insuficient utilizați, au funcționat satisfăcător. Au intervenit eficace și pompierii germani. Telefoanele au funcționat admirabil chiar sub bombardament, personalul și cel masculin și cel feminin, făcându-și datoria în stil eroic... Moralul autorităților și populației rămase pe loc, este bun, mai ales de când intervenția avioanelor noastre de vânătoare a făcut să diminueze combativitatea și îndrăzneala aviației sovietice. Am găsit pretutindeni curaj, hotărâre... În timpul luptelor aeriene, populația din tranșee a urmat cu încordare lupta și a aplaudat dărâmarea avioanelor inamice. Mai multă îngrijorare produce teama de spioni. Mulți spun că mișună în Constanța și chiar pe drumuri, dându-se drept refugiați”¹⁴⁴.

Acest raport, mult mai amplu, care conținea și numeroase propuneri pentru îmbunătățirea situației de la Constanța, prezintă o imagine tulburătoare a unui oraș aflat sub un permanent asediu aerian. Din păcate nu a fost decât un prolog al marilor bombardamente americane din primăvara și vara anului 1944. Dacă sovieticii ar fi putut să lovească atât de puternic pe cât și-au dorit, efectele ar fi fost mult mai tragice pentru populația civilă. În ciuda ideologiei lor “umaniste”, nu au dat dovadă de nici un fel de milă față de populația civilă aflată în orașe deschise, orașe care nu aveau apărare antiaeriană și care nici nu adăposteau obiective militare.

Reacția, în primul rând a aviației românești de vânătoare, împotriva bombardierelor sovietice, victoriile aeriene obținute au întărit moralul populației civile. Acest lucru s-a întâmplat chiar din a doua zi de război. La 23 iunie 1941 “Flamura” trimitea către “Vultur” și “Dacia”, prin Hughues, nota no. 20.108, în care menționa: “știrile despre doborâre și distrugerea pe pământ a numeroaselor avioane sovietice a redus teama de bombardamente aeriene”¹⁴⁵.

Într-un alt buletin contrainformativ, emis la 29 iunie 1941, de Oficiul Poștal

¹⁴⁴ A.N.I.C., Fond Direcția Generală a Poliției, dosar 26/1941, f. 87, 88, 89.

¹⁴⁵ A.N.I.C., Fond Ministerul de Război. Cabinetul Ministerului, dosar 164/1928-1944, f. 11.

Militar 161 (denumirea codificată a unei mari unități), se arăta că *“moralul ridicat al populației civile nu a fost cu nimic influențat de diferite incursiuni ale aviației sovietice”*.¹⁴⁶

Atacurile efectuate în cursul zilei de către sovietici, în marea lor majoritate au eșuat sau au avut rezultate modeste. La 28 iulie 1941, Biroul 2 din Regiunea a 3-a Aeriană, a trimis spre unități un nou *“Buletin Contrainformativ”*, strict secret, cu No. 1885, în care sublinia: *“în ultimele zile, atacurile aeriene ale aviației sovietice, au scăzut mult în intensitate iar rezultatele lor sunt tot mai anemice. De altfel, simpla apariție a avioanelor româno-germane, de vânătoare, sau declanșarea unui tir de baraj de către ACA, are darul de să provoace panică în rândurile zburătorilor sovietici, care părăsesc imediat spațiul aerian național”*.¹⁴⁷

Aviația de vânătoare românească, în colaborare cu cea germană, a reușit să păstreze controlul asupra spațiului aerian românesc. Din cauza pierderilor mari și a rezultatelor modeste, sovieticii au preferat, după primele zile de bombardamente, să atace mai cu seamă noaptea. Aviația românească neavând încă sisteme moderne de detecție a țintelor inamice și de conducere a aviației de vânătoare pe timp de noapte, dușmanul din est a crezut că folosindu-se de mantia întunericului poate ataca nestingherit. În realitate, ea s-a lovit de barajul de foc realizat de artileria antiaeriană, care a reușit nu numai să stingherească și să alunge aparatele inamice, dar să și doboare multe dintre acestea.

Autoritățile românești s-au confruntat cu un tip de conflict, care poate, le-a surprins, dar această surprindere, trebuie menționat, a dus nu la o blocare a deciziilor, cât mai degrabă o adaptare rapidă, din mers, a acestora. Sub impulsul evenimentelor, autoritățile competente au luat multe decizii curajoase și eficiente. Au existat și probleme, dar acestea s-au datorat mai degrabă inexistenței unor structuri sau a unei insuficiente dezvoltări a altora.

În domeniul apărării antiaeriene cea mai importantă decizie a fost aceea ca pentru apărarea aeriană să fie folosite doar puține avioane de vânătoare. Măsura poate fi considerată illogică, dar în realitate, în felul acesta, majoritatea aviației de vânătoare românești a putut escorta bombardierele românești, distrugând inamicul chiar înainte ca acesta să decoleze. Acest principiu al *“apărării ofensive”* a dat excelente rezultate. În mai puțin de două săptămâni, aviația sovietică aflată în Basarabia a fost anihilată. Pentru a putea ataca în continuare România, aviația sovietică a trebuit să recurgă la ajutorul aviației Flotei Mării Negre.

Raidurile efectuate în anii 1942 și 1943, de către aparatele sovietice au demonstrat tenacitatea acestora, voința lor de a lupta în cele mai dificile momente. Ele au pus în lumină și incapacitatea sovieticilor de a mai ataca ținte importante din adâncimea teritoriului românesc.

Generalul de Escadră Aviator Gheorghe Jienescu, Subsecretarul de Stat al Aerului, a realizat la 16 mai 1942 *“Nota informativă No. 123/C pentru Domnul Mareșal Antonescu, Privitor la posibilitatea unor acțiuni aeriene ofensive anglo-ruso-americeane asupra Regiunii Ploiești-Capitală și Constanța”*. În acest document, care

¹⁴⁶ *Ibidem*, f. 23.

¹⁴⁷ Arh. Naț. Buzău, *Fond Școala de Subofițeri de Navigație Piloți*, dosar 1/1941-1943, f. 256.

uimește azi prin capacitatea cu care ofițerii români de aviație au intuit practic viitoarele acțiuni ale inamicului, analizându-se situația forțelor aeriene sovietice și aliate, au fost deosebite două zone mari de operații: Teatrul Operațiunilor din Sud-Est și Teatrul Operațiunilor Aeriene de est. Referindu-se la ultimul teatru de operațiuni, generalul Jienescu considera că avioanele sovietice pot decola pentru a atinge ținte din România din Regiunea Rostov, Krasnodor-Novorosiinsk-Taman-Poliana, litoralul estic al Mării de Azov și la Mării Negre. Capacitățile tehnice ale aviației sovietice nu permiteau atacuri în vremea iernii, iar în timpul verii, nu era de așteptat ca sovieticii să poată trimite efective importante de bombardiere, *“ci vor fi cu totul sporadice”*¹⁴⁸.

Bombardamentele sovietice au avut cu adevărat în acești doi ani, 1942 și 1943, un caracter sporadic. Interesant este că în toamna lui 1943, după ce au capturat Novorosiinskul, sovieticii au încercat o intensificare a raidurilor împotriva Constanței și a litoralului românesc. Pe lângă importanța lor, acestea au fost bombardate și dintr-un alt motiv. Era mult mai ușor pentru avioanele sovietice să vină peste mare, datorită lipsei unei aviații de vânătoare inamice și a unor baraje de artilerie antiaeriană. Pe deasupra se spera și obținerea surprizei inițiale.

Ca impact asupra moralului public, bombardamentele sovietice comparativ cu cele americane din 1944, au fost extrem de palide. Pagubele umane și materiale au fost și ele, comparativ cu cele americane, destul de reduse. Cu toate acestea, bombardamentele aviației sovietice nu pot fi ignorate, pentru că din punctul de vedere al impactului asupra deciziilor strategice luate de Germania, ele au fost cu mult mai importante decât cele americane. Aceste bombardamente sovietice și mai ales cele din 13 și 18 iulie 1941 de la Ploiești și cele din septembrie 1943 de la Constanța, au stat în spatele adoptării unor decizii de importanță capitală pentru desfășurarea celui de-al doilea război mondial.

Extrem de interesante sunt și bombardamentele efectuate de sovietici în centrul și nordul Moldovei în vara anului 1941. În planul armatei sovietice se prevedeau puternice atacuri dinspre Cernăuți și Chișinău, cu scopul distrugerii.

Aripă de nord a trupelor române și ieșirea la Iași. După cum am văzut în aceste zone, aviația sovietică a fost folosită mai mult ca armă politică decât ca armă de război. Bombardierele dușmane au atacat orașe deschise și cu precădere cartiere locuite de evrei. Multe avioane sovietice aveau culorile și semnele naționale românești sau germane. La acestea se adăugau aruncarea de manifeste, lansarea unor grupuri de parașutiști cu misiuni de sabotaj și distrugere, dar și a agenților N.K.V.D. Cei ajunși astfel în spatele frontului s-au dedat la numeroase acte subversive, de la lansarea de zvonuri, la culegerea de informații cu caracter militar, la distrugerea comunicațiilor sau la ascultarea convorbirilor telefonice dintre marile unități. În concluzie un uriaș complex de măsuri, care aveau ca scop destabilizarea frontului românesc. În cadrul acestui plan, aviația sovietică avea un rol principal.

Este locul să spunem că majoritatea acestor acțiuni au fost dejucate de S.S.I., de jandarmerie și de serviciile secrete ale armatei române și ale celei germane, dar perfidia acestor planuri trebuie remarcată.

¹⁴⁸ A.N.I.C., *Fond Președenția Consiliului de Miniștri. Cabinetul Militar*, dosar 1/1941-1943, f. 256.

Ca inamic aerian, sovieticii nu au fost simpli amatori. Dimpotrivă, trebuie încă o dată subliniată tenacitatea și voința lor extraordinară. Aviația sovietică a avut și ea problemele ei legate de pregătirea insuficientă a multor piloți, de unele sisteme de armament neperformante sau de lipsa de combativitate a unor echipaje. Pe ansamblu, aviația de bombardament sovietică a părut mult mai pregătită și mai motivată decât propria aviație de vânătoare. Probabil și dotarea aviației de bombardament a fost mai bună. Avioanele de bombardament TB-3 și variantele sale au fost folosite de către sovietici pe toată durata celui de-al doilea război mondial. Dacă acest aparat nu ar fi corespuns așteptărilor conducerii aviației sovietice, probabil că el ar fi fost fie scos din producție fie din dotarea unităților combative, mai ales că industria sovietică producea și alte modele și exista și posibilitatea importării din Anglia sau SUA a unor modele performante. Pe de altă parte, acest tip de aparat, cunoscut și sub numele de K-4 sau DB-3, a fost folosit pe 8 august 1941, la primul bombardament sovietic asupra Berlinului¹⁴⁹.

Bombardamentele aeriene sovietice au continuat și chiar s-au intensificat în primăvara și vara anului 1944. Numai că de data aceasta, au fost simple bombardamente tactice, ele netrecând prea mult dincolo de linia frontului. Nu au mai avut nici importanța politică sau strategică a celor din anii precedenți.

Aviația românească și cea germană, artileria antiaeriană românească și cea germană, au neutralizat cele mai multe dintre atacurile aviației sovietice. Ele și-au făcut datoria, pregătindu-se într-un fel pentru marile bătălii aeriene din primăvara și vara anului 1944, cu aviația americană. Experiența dobândită în combaterea inamicului aerian sovietic a fost foarte importantă. Sistemul apărării antiaeriene a cunoscut adaptări și reorganizări.

România a trebuit să înfrunte în acești trei ani un inamic puternic și foarte tenace. Nu a fost vorba nicidecum de o armată care fugea la primul glonț. A fost un război dur, în care a învins cel mai bun. Și de cele mai multe ori, învingătorii au fost românii. Din păcate, al doilea război mondial a fost mult prea mare pentru resursele și potențialul României. Interesele marilor puteri nu prea au corespuns cu cel ale țărilor mici. Prinsă între acești giganți, România a fost nevoită să lupte doar pentru supraviețuire.

¹⁴⁹ Cf. Leonida Loghin, *op. cit.*, p. 102.

REFUGIAȚI POLONI ÎN JUDEȚELE RÂMNICU SĂRAT ȘI BUZĂU (1940-1941). CONTRIBUȚII DOCUMENTARE

dr. Constantin I. STAN
Alexandru GAIȚĂ

Declanșarea celui de al doilea război mondial la 1 septembrie 1939 prin atacarea Poloniei de către Germania hitleristă a marcat începutul unei alte drame a poporului polonez. La 4 septembrie, guvernul a elaborat un comunicat care, într-un stil pompos și ambiguu, arată că „În țară domnește cel mai desăvârșit calm și încredere. Unitatea sufletească a națiunii este perfectă. Minoritățile etnice se încadrează și ele în ritmul vieții de stat”. Documentul subliniază apoi că pe plan extern cabinetul este hotărât „a păstra mai departe atitudinea de până acum, urmărind buna înțelegere cu toți vecinii țării. În acest spirit guvernul este gata să reînnoiască propunerea pentru încheierea unui pact de neagresiune. Totodată însă guvernul veghează la siguranța intereselor naționale și a luat măsurile necesare pentru a face față nevoilor apărării fruntariilor”¹. Comunicatul a nemulțumit pe regele Carol al II-lea care, potrivit lui Armand Călinescu, „crede că el a demoralizat lumea. Nu asigură neutralitatea”². De altfel, suveranul a avut în 5 septembrie 1939 lungi discuții cu primul ministru în prezența lui Ernest Urdăreanu. Carol se temea de un eventual atac german în cazul unei atitudini pro-anglo-franceze. De aceea el era hotărât ca România să aplice „cu strictețe în dorința ei de pace, stipulațiunile Convenției de la Haga, asupra îndatoririlor țărilor neutre”³. În aceste condiții, regele a convocat la Cotroceni miercuri 6 septembrie 1939, la orele 16, Consiliul de Coroană. Au fost de față G. G. Mironescu, Al. Vaida Voievod, Arthur Văitoianu, profesorul N. Iorga, dr. Constantin Angelescu, Gh. Tătărescu, Constantin Argetoianu și generalul E. Ballif. Au fost apoi de față premierul A. Călinescu, Grigore Gafencu, ministrul Afacerilor Străine și Ernest Urdăreanu, ministrul Palatului.

Comunicatul guvernului subliniază unitatea de vederi care a domnit în cadrul Consiliului de Coroană arătând că acest organism „a aprobat acțiunea diplomatică urmată și măsurile militare luate pentru apărarea fruntariilor.

¹ „România”, II, nr. 457, din 6 septembrie 1939.

² A. Călinescu, *Însemnări politice 1916-1939*, ediție de Al. Gh. Savu, București, Editura Humanitas, 1990, p.428.

³ Carol II, *Între datorie și pasiune. Însemnări zilnice, vol. I, 1904-1939*, ediție de Marcel Dumitru Ciucă și Narcis Dorin Ion, București, Editura Silex, 1995, p. 425.

Consiliul în unanimitate a hotărât observarea strictă a regulilor neutralității stabilite prin convențiunile internaționale față de beligeranții din actualul conflict”⁴.

Proclamarea neutralității a fost un act înțelept dictat de conjunctura internațională, menit să apere interesele fundamentale ale poporului român. Relevând acest lucru, influentul cotidian „Universul” scria în zilele fierbinți de la începutul lunii septembrie 1939 că neutralitatea „corespunde politicii pașnice de strictă apărare a intereselor vitale ale poporului român și reprezintă, în momentele de față atitudinea cea mai potrivită pentru salvagardarea acestor interese”. Cunoscutul ziar preciza că nu este vorba de o neutralitate permanentă, ci „Ea este o declarație unilaterală de voință, prin care țara noastră face cunoscut beligeranților hotărârea sa de a se abține în mod voluntar, de a lua parte la război”⁵.

În pofida neutralității sale, România nu putea rămâne indiferentă la drama poporului polonez. Cu toată opoziția vehementă a membrilor legației germane de la București cabinetul român a dat un sprijin substanțial refugiaților polonezi care au găsit în țara noastră adăpost și deplină ospitalitate. Au fost primiți cu prietenie președintele Republicii polone Moscicki și mareșalul Ridz Smigly la Cernăuți. Ulterior, Moscicki a fost găzduit la Bicăz, mareșalul Smigly la Craiova, iar foștii miniștri la Slănic. În România au poposit aproximativ 100.000 de oameni dintre care 60.000 de militari. Mărturiile vremii arată că au venit și aproximativ o sută de avioane poloneze. În cursul zilei de 18 septembrie 1939, potrivit documentelor de arhivă, au trecut deasupra orașului Râmnicu Sărat nu mai puțin de 28 de aparate de zbor⁶. De asemenea, în România a fost depusă rezerva de 70 de tone de aur a Băncii Naționale a Poloniei. Inițial guvernul polonez a cerut în 11 septembrie 1939 acordul cabinetului de la București să accepte tranzitarea teritoriului țării noastre. Autoritățile române au aprobat această cerere, punând doar condiția ca transportul să se facă într-un singur convoi până la Constanța, unde să fie încărcat pe un vapor gata de plecare.

Încă din noaptea de 13 septembrie aurul Băncii Poloniei, în valoare de aproximativ 345 milioane de zloți (cca. 69 milioane de dolari la cursul din 1939), încărcat în 1.200 de lăzi, în greutate de 80 de tone, a fost transportat peste graniță îndreptându-se spre Franța. Un transport cuprinzând 61 de lăzi cu aur în greutate de 2.403 kg, a fost efectuat chiar de vasul românesc „Suceava”. Ultimul transport de aur intrat în România, ambalat în 51 de casete totalizând 3057,450 kg, a fost depozitat la Banca Națională a României în ziua de 10 octombrie 1939 fără a se controla conținutul lor. După război, la 17 septembrie 1947, aceste valori au fost returnate autorităților poloneze⁷. Aceste transporturi au fost semnalate de materialele de arhivă râmnicene. Un document al prefecturii Rm. Sărat din 23 septembrie 1939

⁴ „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 206, din 7 septembrie 1939, p. 5292; Ion Mamina, *Consiliile de Coroană*, București, Editura Enciclopedică, 1997, p.185-186.

⁵ „Universul” an 56, nr.246, din 8 septembrie 1939; vezi detalii la: Valeriu Fl. Dobrinescu, *Sensul neutralității României (Cotroceni septembrie 1939)* în „Colocviul româno-american Cotroceni în istorie”, București, 1993, p. 97-105.

⁶ Arhivele Naționale Buzău (în continuare se va cita Arh. Naț. Buzău), fond Prefectura jud. Rm. Sărat, dosar 26/1939, f.2.

⁷ Aron Petric, Gheorghe Unc, *Tezaurul Băncii Poloniei străbate România*, în „Magazin Istoric”, II, nr.7-8 (16-17), iulie-august 1968, p. 161-162.

consemnează că prin orașul de reședință de județ au trecut 266 de automobile (14 camioane și 252 autoturisme) care transportau aurul polonez și s-au îndreptat spre Brăila⁸. Într-un alt transport au fost implicați și jandarmii râmniceni. Ordinul nr. 12672 din 4 octombrie 1939 al prefecturii județului Rm. Sărat solicita Legiunii de jandarmi asigurarea pazei celor 53 de automobile conținând tezaurul Băncii Poloniei, care urma să treacă prin localitate, iar apoi să-și continue drumul spre București⁹.

În lunile septembrie-decembrie ale anului 1939, numărul refugiaților poloni în județele Buzău și Rm. Sărat a fost destul de mare. Astfel, după unele date, la Rm. Sărat au sosit 1.000 de soldați polonezi care au fost cazați în cazarma Regimentului 9 Dorobanți. Disciplina în rândul acestora scăzuse considerabil. Mulți dintre ei vindeau o serie de materiale aflate în dotare. Astfel caporalul Bronislav Wilk a vândut Regimentului 9 Dorobanți o mașină de scris pentru suma de 5.000 lei¹⁰. De asemenea primăria orașului Rm. Sărat era nemulțumită deoarece unii dintre refugiații militari consumau cantități mari de băuturi alcoolice și făceau scandaluri în localuri. De aceea a cerut patronilor de birturi și restaurante să nu mai servească asemenea băuturi celor care întreceau măsura și deveneau violenți¹¹. Mai mult, o serie de militari părăseau lagărele unde erau cazarmați. Față de această stare de lucruri, comandantul Regimentului 9 Dorobanți raporta superiorilor la 9 octombrie 1939 că trebuie luate măsuri ferme¹². Situații asemănătoare existau și în alte regiuni ale țării. Din aceste motive refugiații militari ofițeri au fost obligați să semneze un angajament pe cuvânt de onoare că nu vor părăsi localitatea ce le-a fost fixată pentru internare. Până la 31 octombrie 1939 din 3.000 de ofițeri polonezi internați la nivel național, potrivit datelor deținute de autoritățile râmnicene, numai 1.322 au semnat un asemenea angajament¹³. Pentru cazarea militarilor au fost create o serie de tabere și pe lângă cea de la Rm. Sărat mai existau altele la Târgoviște și Tg. Jiu. La 9 noiembrie 1939, Marele Stat Major al Armatei Române a dat instrucțiuni precise ca cei aflați în aceste locuri să nu părăsească centrele de internare decât pe baza unei autorizații. Toți aveau obligația să aibă buletin de identitate¹⁴. Autoritățile militare române au interzis circulația sau comerțul cu autovehicule. Prin ordinul nr. 117 din 2 octombrie 1939, Ministrul Apărării Naționale a interzis circulația autoturismelor și autocamioanelor aparținând militarilor polonezi, precum și cele ale statului, ori proprietarilor polonezi¹⁵. Această măsură a fost necesară deoarece numeroase autoturisme poloneze circulau fără a avea acte în regulă, erau furate, altele erau vândute unor persoane particulare fără a se întocmi documentele necesare prin comisiile locale. Alte autovehicule erau ascunse, demontate, ori se găseau prin garaje. Comerțul ilicit cu asemenea produse înflorise deoarece ele se vindeau la prețuri mici. Astfel, refugiatul polonez Cetero Stanislav

⁸ Arh. Naț. Buzău, fond Prefectura jud. Rm. Sărat, dosar 26/1939, f. 6.

⁹ *Ibidem*, f. 34.

¹⁰ *Ibidem*, f. 18.

¹¹ *Ibidem*, f. 34-35.

¹² *Ibidem*, f. 111.

¹³ *Ibidem*, f. 363.

¹⁴ *Ibidem*, f. 277.

¹⁵ *Ibidem*, dosar 62/1940, f. 60.

Andrei a vândut lui Eugen Dănulescu un autoturism marca Ford cu 40.000 lei¹⁶. La rândul său Ionel C. Lupescu, proprietar din comuna Balta Albă, a cumpărat de la un refugiat polonez un autoturism la începutul lunii februarie 1940, documentul neindicând numele vânzătorului și nici suma plătită¹⁷. În schimb un locuitor din Rm. Sărat, Ion Năzgăreanu, a cumpărat cu suma de 15.000 de lei o motocicletă cu ataș marca C.W.S. de la un refugiatul polonez Stanislav Turowschi¹⁸.

O situație similară exista și la Buzău în ceea ce privește autovehiculele poloneze unde, după unele date, existau 40 de asemenea mijloace de transport. În a doua jumătate a lunii noiembrie 1939, potrivit presei locale, aici a lucrat o comisie centrală de specialitate condusă de inspectorul Frânculescu din Ministerul Ordinei Publice, care a verificat titlurile de proprietate ale automobilelor poloneze care se găseau pe meleagurile buzoiene¹⁹. De asemenea, la 18 ianuarie 1940, inspectorul general Ștefănescu din Ministerul de Interne a transmis Poliției orașului Buzău un ordin telefonic prin care informa că refugiații pot transporta la Ambasada țării lor din București, fără vreo altă autorizare, autovehiculele cu care au venit, urmând ca această instituție să dispună asupra lor. De altfel, inginerul Zigmund Ruminski, delegatul Legației Poloniei pentru Buzău, a transportat la sediul ei cele mai multe din vehicule²⁰. În felul acesta se rezolva, cu tact și înțelegere, o problemă destul de dificilă și de spinoasă.

Autoritățile locale buzoiene s-au preocupat, totodată, de depistarea și prinderea evenimentelor refugiații militari poloni fugiți din taberele unde erau internați. Investigațiile întreprinse de organele de poliție și jandarmerie nu au condus însă la descoperirea unor asemenea elemente. La 24 februarie 1940, Aurel Mărculescu, șeful Cămarilor Prefecturii județului Buzău, alături de Ion Georgescu, comisar ajutor, Șeful Biroului Poliției de Siguranță, împreună cu reprezentanții refugiaților polonezi, Jahoda Zoltowski Robert și Winiarz Bronislav, au procedat la trierea refugiaților polonezi aflați în acest județ și au constatat că „nu există militari dispăruți din lagărul de internare”²¹. Totuși, mulți refugiați polonezi militari evadau din lagăre. Prin ordinul nr. 6910 din martie 1940, Inspectoratul Regional de Poliție Bucegi-București aducea la cunoștința poliției buzoiene că „din lagărele refugiaților militari polonezi au evadat un număr mare de foști oșteni poloni. Cu toate măsurile luate foarte puțini din cei evadați au fost prinși și înapoiți lagărelor”. Această stare de lucruri putea crea statului român mari dificultăți, mai ales de ordin diplomatic. În consecință, „Ministerul Apărării Naționale a rugat să luăm măsuri severe pentru identificarea lor și înapoierea în lagărele de unde au fugit”.

Având în vedere situația creată, Inspectoratul Regional de Poliție Bucegi solicita „cercetarea cu toată atenția a actelor polonezilor sosiți în vre-o localitate și înregistrarea la Prefectură” precum și supunerea lor „la interogatorii amănunțite, mai ales

¹⁶ *Ibidem*, dosar 26/1939, f. 20.

¹⁷ *Ibidem*, dosar 29/1940, f. 118.

¹⁸ *Ibidem*, dosar 26/1939, f. 21.

¹⁹ „Acțiunea Buzăului”, VI, nr. 291, din 26 noiembrie 1939.

²⁰ Arh. Naț. Buzău, fond Prefectura jud. Buzău, dosar 2/1939, f.9.

²¹ *Ibidem*, f.13.

pe bărbații între 21-25 ani, stabilindu-se cu precizie prin verificări telefonice toate afirmațiile ce fac, în ce privește situația lor de la intrarea în țară și până la cercetare”. Documentul atrăgea atenția organelor aflate în subordine că militarii evadați folosesc acte de identitate civile pe nume false, unele fiind eliberate chiar de consulatele polone din România.

„Cei care vor fi găsiți vor fi predați sub pază garnizoanelor, spre a fi trimiși lagărelor de unde au fugit, înștiințându-se și acest Inspectorat”²². Unele probleme au creat și refugiații polonezi civili. Numărul acestora a fost destul de mare. În prima perioadă, efectivele lor au crescut după care, la sfârșitul anului 1940 au scăzut considerabil. La mijlocul lunii octombrie 1939, documentele de arhivă consemnează prezența a 9.864 refugiați civili polonezi în orașul și județul Rm. Sărat. Ei au fost găzduiți la persoane particulare deoarece nu existau tabere speciale. Vasile Ionescu din comuna Bălăceanu, de pildă, a cazat 14 refugiați, în timp ce Mihai Vasilescu din localitatea Ziduri a asigurat adăpost altor 14 refugiați, dar doi dintre aceștia au dispărut fără urmă. Tot la persoane particulare s-au cazat 15 refugiați în comuna Boldu, alți 13 au primit găzduire la sătenii din comuna Nicolae Fleva, în timp ce 11 au poposit în gospodăriile unor locuitori din comuna Obidiți. În comuna Puiestii de Jos zece refugiați s-au bucurat de adăpost și hrană din partea locuitorilor²³. Solidaritatea și omenia românească își făcea din nou simțită prezența.

Guvernării români, datorită presiunilor externe venite, mai ales, din partea Germaniei nu au permis organizarea refugiaților. Astfel, la 30 octombrie 1939, Ministerul Ordinei Publice a elaborat și expediat în cele 45 de județe în care se aflau refugiați poloni ordinul nr. 70.264 prin care aduceau la cunoștința prefectilor că „Observându-se că în unele localități, refugiații poloni organizează adunări spre a constitui comitete de ajutorare a acestor refugiați, vă aducem la cunoștință că asemenea întruniri sunt cu totul interzise, ori care ar fi scopul urmărit și să binevoiți a lua măsuri în consecință cunoscând că rămâneți direct răspunzători de executarea prezentei dispozițiuni”²⁴. Cu toate acestea, Comitetele refugiaților își desfășurau activitatea în toată țara, inclusiv la Curbura Carpaților. Un asemenea comitet, creat în octombrie 1939 la Pătârlagele era format din patru persoane și avea în frunte pe refugiatul Jan Engelman. Acest comitet a primit drept donație suma de 50.000 de lei de la societatea Y.M.K.A. pentru înființarea unei cantine²⁵. De asemenea, comitetul local al refugiaților poloni a organizat duminică, 10 decembrie 1939, la Pătârlagele o serbare unde s-au prezentat coruri și recitaluri²⁶. Se realiza astfel o mai bună cunoaștere de către români a marilor valori artistice din tezaurul național polonez. De asemenea se consolidau relațiile culturale și spirituale dintre cele două state vecine. Comitetul refugiaților poloni din comuna Pătârlagele s-a preocupat, totodată, de ajutorarea fraților aflați în pribegie cu alimente, îmbrăcăminte, încălțăminte și lenjerie.

²² Arh. Naț. Buzău, fond Poliția oraș Buzău, dosar 40/1940, f.211.

²³ Idem, fond Prefectura jud. Rm. Sărat, dosar 26/1939, f. 48-50; 108.

²⁴ Idem, fond Primăria comunei Pătârlagele, dosar 26/1939, f. 48-50; 108.

²⁵ *Ibidem*, f. 3. Adresa nr. 2145 din 31 octombrie 1939 a primarului comunei Pătârlagele, C. Mihăilescu către Pretura plasei Buzău.

²⁶ *Ibidem*, f. 8.

Locuitorii acestor meleaguri aduceau din puținul lor hrană și îmbrăcăminte pentru alinarea suferințelor celor care și-au părăsit căminele natale de urgia războiului. Cea mai generoasă a fost prințesa Caragea, care a oferit polonezilor năpăstuiți de soartă, la începutul anului 1940, 24 de combinezoane, 5 cămăși, 8 perechi de pantofi, 9 pulovăre și lenjerie intimă²⁷.

Și la Buzău funcționa un comitet al refugiaților poloni. Acesta s-a preocupat de ajutorarea fraților lor înființând în oraș o cantină. De asemenea, refugiații care soseau în localitate se adresau acestui organism primind un modest sprijin financiar până ce ajungeau să încaseze sumele ce li se cuveneau pe statele de plată. Comitetul buzoian avea o comisie specială care încasa datoriile contractate de la cei în cauză. Este însă adevărat, potrivit raportului prefectului județului Buzău din 19 ianuarie 1940, că „până la plată, unii refugiați dispar, fără autorizație și fără a-și achita datoriile”. Aceste datorii trebuiau să fie suportate de autoritățile locale buzoiene, comitetul neavând fonduri suficiente. Din această cauză prefectul județului Buzău cerea ca din fondurile instituției pe care o conduce „să se facă plata acestor acțiuni, urmând ca pe viitor să ni se dea instrucțiuni cum să se procedeze în astfel de cazuri”²⁸. Această atitudine este încă o dovadă a înțelegerii existente în rândurile autorităților locale buzoiene față de problemele complexe cu care se confruntau refugiații, dar și a conlucrării rodnice dintre ele și comitetul local polonez.

În paralel, Comitetul buzoian al refugiaților a acționat pentru corecta informare a conaționalilor în ceea ce privește ordinele și dispozițiile venite de la organele centrale românești. Cu ajutorul Societății Y.M.C.A., în sala ei de recepții din bulevardul Ion C. Brătianu nr. 2, s-a organizat în data de 8 decembrie 1939, cu începere de la ora 18, o conferință susținută de dr. Mieroszewski intitulată *Drepturile și datoriile polonezilor în refugiu*. Cu acest prilej, vorbitorul a adus la cunoștința conaționalilor săi, cele mai recente acte normative ale guvernului de la București în care erau înscrise drepturile și obligațiile ce le aveau²⁹.

Și la Rm. Sărat funcționa, cu bune rezultate, un comitet care a înființat în oraș un cămin al refugiaților cu sediul în strada I. G. Duca nr. 47. Cu sprijinul autorităților locale aici serveau masa peste 50 de refugiați polonezi la un preț foarte convenabil³⁰. Primăria orașului Rm. Sărat s-a implicat în acțiunea de ajutorare. După unele date în perioada cuprinsă între 19 septembrie și 12 octombrie 1939 s-au întrebuințat pentru întreținerea refugiaților poloni din localitate 500 de pâini, 50 kg brânză și 50 kg salam³¹. Autoritățile locale râmnicene s-au preocupat și de asigurarea asistenței medicale pentru refugiații poloni. În județul Rm. Sărat s-au înființat trei dispensare medicale unde se acordau consultații medicale gratuite refugiaților³². O preocupare similară exista și în comuna Pătârlagele. Cazurile mai grave erau destinate spitalelor. Astfel, pacienta poloneză Janina Balazinska a fost internată în data de 21 ianuarie

²⁷ *Ibidem*, f. 27.

²⁸ Arh. Naț. Buzău, fond Prefectura jud. Buzău, dosar 2/1940, f. 8.

²⁹ Idem, fond Primăria com. Pătârlagele, dosar 89/1939-1940, f. 16.

³⁰ Idem, fond Prefectura jud. Rm. Sărat, dosar 29/1940, f. 103.

³¹ *Ibidem*, f. 106.

³² *Ibidem*, dosar 26/1939, f. 207.

1940 la spitalul din Brăila³³. Prin intermediul comitetului polonez local, trei refugiați bolnavi, Lenau Tabolcryk, Tadeus Wagorek și Francinek Cisrewoski, au fost transportați de urgență și internați într-un spital buzoian. Guvernul s-a preocupat îndeaproape de asigurarea unor condiții cât mai bune refugiaților sosiți din Polonia ocupată de germani și de către ruși. Pentru asigurarea unei coordonări a acestei dificile activități, la nivel central, s-a înființat pe lângă Ministerul de Interne un Comisariat general pentru asistența refugiaților civili polonezi cu sediul în strada Theodor Aman nr. 12 din București. Pe lângă căminele de refugiați din județele Buzău și Rm. Sărat s-au mai întemeiat asemenea instituții caritabile la Ploiești, Craiova, Caracal, Focșani, Giurgiu, Strehaia, Turnu Măgurele, Drăgășani, Curtea de Argeș, Orșova, Călimănești, Slatina și Pucioasa.

Pentru asigurarea unui trai decent, guvernul a acordat o serie de indemnizații refugiaților polonezi. Astfel, demnitarii statului polon aflați în România aveau dreptul la o alocație de 500 de lei pe zi, fără o distincție între maturi sau minori. Intelectualii polonezi refugiați precum și membrii lor de familie, primeau zilnic 100 de lei, iar copiii 50 de lei. În categoria amintită intrau inginerii, avocații, medicii, profesorii, funcționarii și industriașii. Lucrătorii, meseriașii, plugarii, muncitorii încasau 80 de lei pe zi cei maturi și 40 de lei cei minori³⁴. Alocațiile se plăteau de două ori pe lună numai în prezența și pe baza semnăturii beneficiarului. Ele asigurau de exemplu unei familii formate din două persoane și un copil cu părinți intelectuali un venit lunar de 7.500 lei, mulțumitor dacă pe piață un kilogram de brânză costa 40 de lei, unul de salam 45 de lei, iar o pâine 7 lei. Banii alocați refugiaților proveneau de la bugetul de stat. La nivel național cabinetul român a cheltuit aproximativ un miliard și jumătate de lei, sumă care nu a fost recuperată niciodată de către autoritățile române și nici nu a fost pretinsă guvernanților de la Varșovia.

Și la nivel local sumele distribuite refugiaților erau considerabile. Astfel numai între 1-15 decembrie 1939 au fost alocați numai în orașul Buzău 1.320.750 de lei. În orașul Mizil s-au achitat refugiaților poloni 19.500 lei, iar în comuna Pătârlagele 159.750 lei, rezultând un total de 1.489.550 lei. În intervalul 16-30 decembrie 1939, sumele destinate refugiaților pentru alocații au crescut cu aproape o sută de mii de lei ajungând la 1.585.250 lei, din care 1.416.700 lei în Buzău, 20.800 lei la Mizil și 140.250 lei în comuna Pătârlagele³⁵.

Ulterior, sumele alocate au scăzut deoarece s-a redus numărul refugiaților. În ultimul semestru al anului 1939, efectivele refugiaților erau în creștere. Astfel, în orașul Rm. Sărat, la 10 octombrie 1939, erau înscrși în acte 103 persoane. Peste doar 18 zile, la 28 octombrie, se înregistrau aici 150 de civili polonezi: 142 bărbați, 5 femei și 3 copii. La 1 aprilie 1940 numărul acestora a scăzut cu aproape 50 %, ajungându-se la 109 suflete. În continuare, refugiații polonezi se vor împuțina destul de mult. La 16 iunie se mai aflau în orașul Rm. Sărat doar 31 de refugiați bărbați. Între 15-30 iunie 1940 au plecat ori au fost socotiți dispăruți 12, rămânând la 1 iulie 1940 doar 19

³³ Idem, fond Primăria com. Pătârlagele, dosar 89/1939-1940, f. 27.

³⁴ Idem, fond Prefectura jud. Buzău, dosar 7/1939, f. 1.

³⁵ *Ibidem*, dosar 8/1939, f. 1.

persoane. După mai bine de o lună și jumătate, în 24 august 1940, se mai găseau în Rm. Sărat numai opt refugiați³⁶.

Un alt centru unde se aflau refugiați polonezi era comuna Pătârlagele. În octombrie 1939 se aflau în evidențele autorităților de aici 112 persoane, din care 101 adulți și 11 copii. Numărul lor a scăzut la 26 ianuarie 1940 cu 16 deoarece mai apar în scripte 85 de adulți și 11 copii, iar la sfârșitul lunii februarie mai erau 53 de adulți și 6 copii. La 1 martie 1940 au mai rămas în Pătârlagele 37 de refugiați care au fost mutați la Buzău³⁷. Aici, în octombrie 1939, erau internate 913 persoane de origine poloneză, din care 848 erau adulți și 65 de copii. În decembrie 1939 efectivele lor au sporit la 1.009, dar la 26 ianuarie 1940 întâlnim 866 adulți și 15 copii. După mai bine de o lună, la 29 februarie 1940, se găseau 686 refugiați, din care 31 de copii³⁸.

La Mizil, situația era asemănătoare. În octombrie 1939 se poate constata că aici erau 13 refugiați adulți, în decembrie același an numărul lor va fi de 17, însă în luna aprilie 1940 se va ajunge la opt persoane. De aceea primăria orașului a intervenit, la 18 aprilie 1940, prin adresa nr.1010 expediată prefecturii județului Buzău prin care informa că, datorită numărului mic de refugiați, cheltuielile pentru întreținerea lor nu mai sunt justificate. În consecință, primarul din Mizil propunea ca acești refugiați să fie transferați la reședința de județ, mai ales că unii dintre ei „au chiar nevoie de ajutorul societății de ajutorare cu lenjerie și haine”³⁹. Solicitarea sa a fost aprobată.

Deși a existat o evidență strictă a refugiaților, totuși nu se pot prezenta cifre exacte deoarece mulți dintre ei se deplasau dintr-o localitate într-alta, în multe cazuri neexistând aprobarea prefecturii județului. Astfel, patru refugiați poloni au părăsit orașul Mizil la începutul lunii ianuarie 1940⁴⁰. În 8 decembrie 1939, documentele vremii semnalau dispariția a doi refugiați poloni din comuna Pătârlagele, iar la 13 decembrie 1939 alți nouă au fugit din localitate. Șapte dintre ei au plecat în Franța, iar doi, Tadeus Kuffel și Jan Dobrowolski, s-au deplasat în lagărul de la Constanța cu intenția de a părăsi România⁴¹. La Rm. Sărat, în 31 mai 1940, opt refugiați poloni erau dați dispăruți deoarece nu s-au mai întors în localitate, autorizațiile lor fiind deja expirate⁴². Un alt refugiat polon, Gsesniac Stanislav, a primit la 28 mai 1940 o autorizație de la pleca în Capitală pentru rezolvarea unor probleme personale, urmând să stea aici până în ziua de 2 iunie 1940 inclusiv. La 18 iunie 1940, prefectura rămniceană aducea la cunoștința Comisariatului General pentru asistența refugiaților civili poloni din București că nici până la 14 iunie el nu a revenit în oraș „Vă rugăm să binevoiți a lua act atât de neprezentarea lui în Rm. Sărat, cât și de faptul că a fost șters de la drepturi”⁴³.

³⁶ Arh. Naț. Buzău, fond Prefectura jud. Rm. Sărat, dosar 29/1940, f. 388; 437.

³⁷ Idem, fond Prefectura jud. Buzău, dosar 5/1940, f. 30-33. Idem, fond Primăria com. Pătârlagele dosar 89/1939-1940. f. 17; 26-27.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Arh. Naț. Buzău, fond Primăria oraș Mizil, dosar 242/1940, f. 16.

⁴⁰ *Ibidem*, dosar 212/1940, f. 1.

⁴¹ Arh. Naț. Buzău, fond Primăria com. Pătârlagele, dosar 89/1939-1940, f. 12.

⁴² Idem, fond Prefectura jud. Rm. Sărat, dosar 29/1940, f. 328.

⁴³ *Ibidem*, f. 11.

Unii refugiați, puțini la număr, produceau scandaluri și dezordini și aceasta pe un fond de consumuri exagerate de alcool. Astfel într-o adresă din 6 noiembrie 1939 către pretura plășii Buzău, primarul comunei Pătârlagele, Constantin Mihălcescu informa autoritățile locale că refugiații polonezi Jan Dobrovolski și Tadeusz Kuffel „de la sosirea lor în localitate în mod permanent și public se găsesc în stare de ebrietate, provocând scandaluri”. În consecință, primarul comunei Pătârlagele solicită „să li se fixeze un alt domiciliu”⁴⁴. Într-un alt raport din 30 noiembrie 1939 adresat preturii plasei Buzău, C.Mihălcescu amintește de scandalul făcut de șase refugiați poloni, Mareim Gajenski, Henryk Polubieck, Kotziejski Henrik Sygysmund, Szygmond Szyonski, Ambroziak Wamzyniec, Telesfor Kowalski, în noaptea de 27-28 noiembrie 1939, fapt care a nemulțumit populația comunei. Semnatarul documentului cerea anchetarea și pedepsirea vinovaților⁴⁵.

La fel procedau și unii refugiați polonezi și în județul Rm. Sărat. Prefectul județului, colonelul I. Stănculescu, a informat superiorii în câteva rânduri despre această stare de lucruri. Astfel, în Raportul nr. 13.029 din 6 octombrie 1939, el semna încă o dată această situație precizând: „Folosesc și acest prilej spre a vă informa din nou, că atitudinea acestor refugiați lasă mult de dorit, ei manifestând în toate ocaziunile o completă lipsă de disciplină și de respect față de autoritățile locale care îi protejează și îi ajută”⁴⁶. Dincolo poate de exagerările capului județului desprindem un comportament necorespunzător al refugiaților civili și militari. Unii vindeau armamentul și muniția aflate încă în dotarea lor. De aceea colonelul Stănculescu a elaborat și răspândit în oraș o „Publicațiune” prin care locuitorilor le era interzis „de a cumpăra orice fel de armament și muniții de la refugiații civili și militari poloni, care ar oferi spre vânzare”⁴⁷. În aceste condiții refugiații recalcitranti au fost mutați disciplinar. La 3 februarie 1940 Henrik Beniars, Stanislaw Pietceac, Vladimir Teretcki și Edmund Coslowski au fost transferați din aceste motive în lagărul din orașul Brăila⁴⁸.

Autoritățile râmnicene, pentru a evita aceste scandaluri, s-au preocupat ca unii refugiați care aveau diverse meserii : contabili, funcționari, lăcătuși, șoferi, cizmari să se poată angaja pe la diferiți patroni sau societăți de stat, făcându-se și economii bugetare deoarece odată ce primeau salariu, ei erau șterși din tabelele celor ce primeau alocație.

La Buzău, documentele din epocă nu semnalează existența unor elemente poloneze indisciplinate. Totuși, Ministerul de Interne expedia ordine și circulare prin care solicita luarea unor măsuri ferme de menținere a disciplinei. Cei mai periculoși erau destinați unui lagăr special în județul Dolj. O asemenea depeșă cu nr. 507 din 17 ianuarie 1940 a fost trimisă prefecturilor, în ea precizându-se că trebuiau cunoscute problemele fiecărui refugiat în parte, comitetul american pentru sprijinirea refugiaților

⁴⁴ Arh. Naț. Buzău, fond Primăria com. Pătârlagele, dosar 89/1939-1940, f. 5.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 7.

⁴⁶ Arh. Naț. Buzău, fond Prefectura jud. Rm. Sărat, dosar 62/1941, f.62.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 73.

⁴⁸ *Ibidem*, dosar 29/1940, f.98.

poloni acordând numeroase ajutoare⁴⁹. În acțiunea de sprijinire a refugiaților de la nord s-a implicat și Biserica Catolică. La 19 octombrie 1939, Comisariatul general pentru evidența și asistența refugiaților a emis ordinul nr. 380 care a fost expediat prefecturilor. Documentul atrăgea atenția autorităților locale că Ministerul Ordinei Publice „a încuviințat cererea prin care Excelența sa Monseniorul Cortest Apostolic pentru Polonia dimpreună cu Excelența sa Monseniorul Andreea Cassulo, Nunțiul Apostolic în România sunt autorizați a vizita lagărele de refugiați poloni militari și civili aflați în România”⁵⁰.

În mișcarea refugiaților, autoritățile noastre au intervenit numai și numai pentru a evita haosul, dezordinea, ele fiind în permanență deschise oricăror cereri de transfer dintr-o localitate în alta, dar care aveau o bază obiectivă. Comitetele locale poloneze au avut la rândul lor un rol foarte important fiind elementul de legătură între refugiați și autoritățile române. Guvernanții epocii au fost nevoiți și ei să recunoască aceste organisme care nu aveau o conotație politică. La 9 ianuarie 1940, Direcția Generală a Poliției aducea la cunoștința comandantului poliției de la Buzău că, în data de 30 decembrie 1939, toți președinții comitetelor locale poloneze din România au fost convocați la ambasada Poloniei unde li s-a cerut să conlucreze cu organele administrației românești și să respecte ordinea și liniștea internă a țării⁵¹. Foarte numeroase erau cererile obiective de transfer ale refugiaților. Astfel, refugiatul Leonard Osinski a solicitat și i s-a aprobat la 8 decembrie 1939 mutarea de la Pătârlagele la Ploiești, împreună cu soția și copilul lor, pentru că acesta din urmă trebuia să frecventeze cursurile liceului polon nou înființat în acest oraș⁵². Tot în urma invocării unor motive obiective i s-a aprobat unui alt refugiat de la Pătârlagele, Romuald Pryida, la începutul lunii decembrie 1939, mutarea la Turnu Severin unde se afla soția sa⁵³. La fel s-a procedat și în cazul refugiatului polon Adam Eloszkiewicz care a plecat la începutul lunii aprilie 1940 în orașul Constanța⁵⁴.

Cu adresa nr. 175/11.01.1940, Comisariatul general pentru evidența și asistența refugiaților poloni făcea cunoscut prefectului județului Rm. Sărat, col. I. Stănculescu, că refugiatul Jean Chechelski i s-a aprobat continuarea studiilor universitare, primind bursă din partea statului român. Rezulta astfel încă o fațetă a sprijinului multilateral pe care autoritățile de la București îl acorda celor aflați în pribegie⁵⁵.

Un alt refugiat polon domiciliat în orașul Rm. Sărat, Tadeusz Mirek, a primit acceptul Comisariatului General de la București, în 18 martie 1940, de a se muta la Sibiu unde urma să locuiască la unchiul său Adam Mirek. În această situație, beneficiarul pierdea însă dreptul la alocația de întreținere⁵⁶. La rândul său, refugiatul civil polonez Jungheit Alexander, care era funcționar al ambasadei României la

⁴⁹ Arh. Naț. Buzău, fond Prefectura jud. Buzău, dosar 2/1940, f. 26-27.

⁵⁰ Idem, fond Primăria com. Pătârlagele, dosar 89/1939-1940, f. 3.

⁵¹ Idem, fond Poliția oraș Buzău, dosar 40/1940, f. 210.

⁵² Idem, fond Primăria com. Pătârlagele, dosar 89/1939-1940, f. 14.

⁵³ *Ibidem*, f. 13.

⁵⁴ Arh. Naț. Buzău, fond Prefectura jud. Rm. Sărat, dosar 29/1940, f. 273.

⁵⁵ *Ibidem*, f. 23.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 192.

Varșovia, aflat acum în orașul Rm.Sărat, a primit aprobarea în ziua de 12 mai 1940 de a se stabili la București⁵⁷.

Au existat și situații când refugiații din alte regiuni ale țării au venit la Rm. Sărat. Aici a sosit, spre exemplu, la începutul lunii februarie 1940 refugiatul polon Sigmundf Matusyk de la Cernăuți apoi la 16 aprilie 1940 Blonziski Piotr a solicitat și a primit aprobarea Comisariatului pentru transferarea de la Călărași în orașul Rm. Sărat unde se găsea sora soției sale. În schimb un alt refugiat polon, Antoni Hedl, a plecat din București pentru a se muta la Rm. Sărat la 9 mai 1940⁵⁸.

Unii refugiați solicitau aprobări pentru părăsirea temporară a localităților de domiciliu primind o aprobare provizorie în acest sens. Pavel Figna refugiat polon din Mizil și colegul său Kazimierz Lenentenberg au primit la 30 decembrie 1939 autorizație pentru cinci zile, în timp ce în primele zile ale lunii ianuarie 1940, colegilor lor Karol Stohs și Sigismund Fall li s-au aprobat numai trei zile⁵⁹.

Și din Rm. Sărat s-au deplasat temporar o serie de refugiați poloni. Unul dintre aceștia Marian Arsenicz a obținut autorizația pentru a călători la București în zilele de 13 și 14 ianuarie 1940 în vederea participării la un congres al refugiaților poloni. Altul, Bornislaw Popek, a primit la 14 februarie 1940 autorizația pentru a se deplasa la Călărași, județul Ialomița în interes personal⁶⁰. În multe situații refugiații polonezi solicitau autorizații temporare spre a călători la București unde trebuiau să-și perfecteze actele pentru plecarea din țară. Cei mai mulți doreau să părăsească România mai ales după 6 septembrie 1940 când la cârma statului român a venit generalul Ion Antonescu, iar înclinarea spre Germania a politicii oficiale românești era tot mai evidentă, iar în Vest, la Londra, se afla guvernul polonez din exil și foarte mulți compatrioți ce reluasera deja lupta cu germanii.

Părăsirea României s-a făcut, de obicei, în grupuri. Astfel trenul special București-Marsilia transporta 247 de refugiați poloni din care șapte erau din Buzău⁶¹. Trenul a ieșit din România pe la Jimbolia, iar apoi s-a deplasat prin Croația la Zagreb, urmând Slovenia prin gara Liubliana, pătrunzând după aceea în Italia. Aici a trecut prin Triest, Veneția, Padova, Verona, Milano, Genova și Ventimiglia. În Franța trenul a oprit la Nisa, Cannes și, în final, la Marsilia.

Până la sfârșitul anului 1940 și începutul anului următor au plecat aproape toți refugiații polonezi din România. Numai un număr restrâns dintre ei au rămas pe meleagurile noastre unde și-au întemeiat familii, fiind cu drag acceptați de comunitățile locale, ocrotiți și feriți de orice problemă administrativă.

Cetățenii cât și autoritățile noastre și-au făcut o datorie de onoare în ajută zecile de mii de refugiați polonezi, iar actele individuale de omenie românească, însumate cu uriașele cheltuieli din bugetul țării, au dat imaginea noastră, aceea din totdeauna, a unui popor primitor și omenos.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 242.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 111; 230; 275.

⁵⁹ Arh. Naț. Buzău, fond Primăria oraș Mizil, dosar 242/1940, f. 5-8.

⁶⁰ Idem, fond Prefectura jud. Rm. Sărat, dosar 29/1940, f. 115.

⁶¹ Idem, fond Prefectura jud. Buzău, dosar 2/1940, f. 247.

Marea majoritate a refugiaților a apreciat preocupările și grija permanentă a autorităților românești centrale și locale, aprecierile publice fiind făcute din inimă și nu din complezență, mulți, foarte mulți polonezi nu au uitat nici azi, la mai bine de șase decenii, gestul umanitar al României.

ANEXE DOCUMENTARE

I.

Ordinul nr. 380/19 octombrie 1939 al Comisariatului General pentru evidența și asistența refugiaților poloni.

Ministerul Ordinei publice a încuviințat cererea prin care Excelența Sa Monseniorul Cortest Apostolic pentru Polonia dimpreună cu Excelența sa Monseniorul Adrea Cassulo, Nunțiu Apostolic în România, cu suita lor, sunt autorizați a vizita lagărele de refugiați poloni militari și civili aflați în România.

Aducându-vă aceasta la cunoștință vă rugăm să luați măsuri pentru ca să se pregătească înalților oaspeți o bună primire și să li se înlesnească totul pentru desăvârșirea scopului vizitei lor.

Comisar general
ss. indescifrabil

Sursa: Arh.Naț.Buzău, fond Primăria comunei Pătârlagele, dosar 89/1939-1940, f. 3.Copie.

II.

Ordinul nr. 70.264/30 octombrie 1939 al Ministerului Ordinei Publice către prefecturile de județe.

Observându-se că în unele localități refugiații poloni organizează adunări spre a constitui comitete de ajutorare a acestor refugiați, vă aducem la cunoștință că asemenea întruniri sunt cu totul interzise, oricare ar fi scopul urmărit și să binevoiți a lua măsuri în consecință cunoscând că rămâneți direct răspunzători de executarea prezentei dispozițiuni.

Ministru Ordinei Publice,
General G.Marinescu

Sursa: Arh. Naț. Buzău, fond Primăria comunei Pătârlagele, dosar 89/1939-1940, f. 2. Copie.

III.

Circulara nr. 15617 din 30 decembrie 1939 a Ministerului de Interne adresată prefecturilor de județe.

Vă facem cunoscut prin prezenta :

- 1) Foștii demnitari ai statului polon au dreptul la alocație de 500 lei pe zi (fostul președinte al Republicii Polone, foști Miniștrii Subsecretari de Stat ai ultimului guvern polon precum și familiile lor soție și copii, fără a se face distincție de maturi sau minori.
- 2) Refugiații civili intelectuali și familiile lor primesc 100 lei zilnic pentru maturi și 50 lei zilnic pentru minori (ingineri, avocați, medici, profesori, funcționari, industriași).
- 3) Lucrătorii meseriași, plugarii, muncitorii etc. primesc 80 lei zilnic cei maturi și 40 lei zilnic cei minori.

Veți pune în vedere refugiaților civili și familiilor lor că cei care vor părăsi fără învoire din partea autorităților române competente localitatea în care le-a fost fixat domiciliul, vor pierde dreptul la alocație pe timp determinat.

Ministru,
ss. indescifrabil

Sursa: Arh. Naț. Buzău, fond Prefectura jud. Buzău, dosar 2/1940, f. 6.

IV.

Adresa nr. 2061/30 decembrie 1939 a Comisariatului General pentru evidența și asistența refugiaților poloni.

ONOR PREFECTURII JUDEȚULUI BUZĂU.
BUZĂU

La adresa Dvs. nr. 21020/1939 înregistrată de noi sub nr. 2061/1939 avem onoarea a vă aduce la cunoștință că nu s-a aprobat domnului Izrael Fischer, refugiat polon, domiciliat în orașul Buzău cererea de intrare în țară a soției sale Fligele și fiica sa Halima.

Comisar General,
ss. indescifrabil

Director,
ss. Indescifrabil

Sursa: Arh. Naț. Buzău, fond Prefectura jud. Buzău, dosar 2/1940, f.1.

V.

Adresa nr. 5 din 2 ianuarie 1940 a Prefecturii județului Rm. Sărat către Comisariatul General pentru evidența și asistența refugiaților poloni.

În conformitate cu deciziunea Onor Ministerului de Interne nr. 15028 K/1939 comunicată acestei prefecturi al sus zisului Minister ca urmare la adresa D-voastră nr. 2198 din 23 decembrie 1939 avem onoare a vă înainta alăturat un stat în sumă de lei 190.500 ce reprezintă alocația de întreținere cuvenită refugiaților polonezi civili din acest județ pe timpul de la 1-15 ianuarie precum și tabelul nominal de evidență a mutațiilor refugiaților, rugându-vă să binevoiți a dispune vizarea și înaintarea către Ministerul de Interne pentru a ni se avansa suma în vederea efectuării plății celor în drept.

Binevoiți a cunoaște că statul a fost întocmit în conformitate cu dispozițiunile deciziunei sus arătate.

După plata sumei se va înainta cuvenitul stat de plată pentru justificarea sumei de mai sus.

Prefect,
Col. I. Stănculescu

Sursa: Arh. Naț. Buzău, fond Prefectura jud. Rm. Sărat, dosar 29/1940, f. 1. Copie.

VI.

Ordinul nr. 65 din 2 ianuarie 1940 al Ministerului de Interne către prefecti referitor la situația autovehiculelor poloneze.

Ministerul de Interne
Comisiunea pentru validarea vânzării
Bunurilor refugiaților polonezi
Nr. 65/2 ianuarie 1940

Domnule Prefect,

Cu ocazia intrării în țară a unui număr foarte mare de refugiați poloni cu autovehicule, Ministerul a constatat că foarte multe din aceste vehicule au rămas în țară în următoarea situație

- I. Autovehicule cumpărate de la vânzători care nu posedă acte autentice de proprietate în regulă.
- II. Autovehicule cumpărate de la vânzători direct, fără a face formalitățile de validare prin comisiunile locale.
- III. Autovehicule abandonate luate de diferite persoane care le țin parte ascunse, demontate etc. pe la diferite conacuri sau garaje.
- IV. Autovehicule reținute cu titlul de donațiuni sau recompense pentru diferite servicii făcute refugiaților poloni.
- V. Autovehicule furate care circulă astăzi cu foi de circulație de la mașini vechi înscrise pe baza vechilor acte necorespunzând datelor menționate în foaia de circulație (număr motor, șasiu, felul și marca mașinii).

- VI. Autovehiculele cumpărate cu acte în regulă (adică prin comisiile de validare) însă nu au plătit taxa vamală în termen de 15 zile de la cumpărare.
- VII. Autovehiculele lăsate în păstrare sub formă de depozit gaj sau altă formă cu drept sau fără drept de folosință.

Comunicându-vă cele de mai sus vă rugăm să luați cele mai riguroase măsuri pentru descoperirea și aflarea tuturor acestor vehicule, procedându-se în acest scop la cercetări cât mai amănunțite a tuturor garajelor, atelierelor, magazinelor și ori unde s-ar putea adăposti asemenea vehicule, aflate în orașe cât și în comunele rurale din județul Dvs.

Autovehiculele găsite în situațiile menționate mai sus vor fi ridicate și reținute la prefectură, încheindu-se proces verbal de fiecare caz în parte și înaintate cu raport acestui Minister până la 15 ianuarie 1940 irevocabil.

De executarea întocmai a prezentului ordin sunteți personal răspunzător.

Ministru
ss. indescifrabil

Sursa: Arh. Naț. Buzău, fond Prefectura jud. Buzău, dosar 2/1940, f. 2.

VII.

Autorizația nr. 366 din 12 ianuarie 1940 eliberată refugiatului polonez Marian Arsenicz pentru a se deplasa la București.

Prefectura jud. R. Sărat
Serviciul Administrativ
Autorizația nr. 366 din 12 ianuarie 1940

Noi colonel I. Stănculescu, Prefectul jud. Rm. Sărat pe baza comunicării ce am primit de la Comisariatul General pentru evidența și asistența refugiaților poloni cu nr. 189 din 11 ianuarie 1940.

AUTORIZĂM

Pe domnul Arsenicz Marian a se deplasa pentru zilele de sâmbătă 13 ianuarie și duminică 14 ianuarie 1940 la București în vederea Congresului la care ia parte.

În seara zilei de 14 ianuarie 1940 va fi prezent la Rm. Sărat depunând prezenta autorizație la prefectură. Pentru care i s-a eliberat prezenta autorizație azi 12 ianuarie 1940, valabilă numai cu biletul de identitate ce are asupra sa.

Prefect,
Colonel I. Stănculescu

Sursa: Arh. Naț. Buzău, fond Prefectura jud. Rm. Sărat, dosar 29/1940, f. 11.

VIII.

Raportul Prefectului județului Buzău din 19 ianuarie 1940 către Ministerul de Interne relativ la plata refugiaților polonezi.

La ordinul Dvs. Nr. 16515 din 1940 avem onoarea a raporta următoarele:

Sumele ce ni se cer a se reduce și care în total se ridică la 12.700 lei constituiesc acouturi sub formă de hrană și locuință pusă la dispoziția celor în cauză de Comitetul local al refugiaților polonezi, iar prin reducerea lor ar însemna să păgubim acel comitet care și așa dispune de resurse destul de modeste.

Comitetul local are organizată în orașul Buzău o cantină.

Toți refugiații care vin să se stabilească aici, până la încasarea ajutorului acordat de Minister, se adresează acestui Comitet, singurul în măsură să le vină în ajutor, iar atunci când se fac plățile ajutoarelor pe lângă ceilalți membri din comitet care asistă la plată este și o comisiune care încasează datoriile contractate de la cei în cauză, prefectura neavând nici un amestec. Cum între timp, până la plată, unii refugiați dispar, fără autorizație și fără a-și achita datoriile, comitetul ar urma să suporte el aceste sume care au fost acordate pe considerentul că debitorul lor era înscris în tablourile de ajutor și în controalele poliției și deci avea drept de ajutor.

Refuzându-se plata acestor datorii, în primul rând s-ar crea prefecturei o situație foarte grea pentru că toți refugiații stabiliți aici ar cere o posibilitate de trai până la primirea ajutorului și acest lucru se referă în majoritate la cei noi veniți, iar prefectura nu are nici o posibilitate de ajutorare mai cu seamă că s-ar putea încerca riscuri la fel cu cele începute de comitet.

Față de această situație, cu onoare vă rugăm a aproba plata acestor acouturi, urmând ca pe viitor să ni se dea instrucțiuni cum să se procedeze în astfel de cazuri.

Prefect,
ss. indescifrabil.

Sursa: Arh. Naț. Buzău, fond Prefectura jud. Buzău, dosar 2/1940, f. 8.

IX.

Proces verbal din 24 februarie 1940 privind trierea refugiaților polonezi.

Proces Verbal,

Astăzi 24 februarie 1940

Noi Aurel Mărculescu, șeful Cancelariei Prefecturii județului Buzău, în baza delegației cu nr. 2931/1940, Comisar ajutor Georgescu Ion de la Poliția orașului Buzău, șeful Biroului Poliției de siguranță asistați de d-nii dr. Jaboda Zoltowski Robert și Miniarz Bronislaw, delegați din partea refugiaților polonezi aflați în acest județ, nu există militari dispăruți din lagărul de internare. Drept care am dresat prezentul proces verbal în cinci exemplare (urmează semnăturile celor patru).

Sursa: Arh. Naț. Buzău, fond Prefectura jud. Buzău, dosar 2/1940, f. 13.

X.**Circulara nr. 1927 din 2 martie 1940 a Ministerului de Interne către prefecturile de județe.**

Vă aducem la cunoștință următoarele:

- 1) Prefecturile de județ nu pot elibera bilete de identitate sau autorizații de locație și nici autorizații de deplasare pentru refugiații polonezi.
- 2) Înștiințarea proprietarilor de imobile că nu pot adăposti la dânsii refugiați poloni, care nu posedă autorizații de locație și bilete de identitate eliberate de prefectură.
- 3) Refugiații poloni nu se pot stabili decât în localitățile indicate.
- 4) Cei fugiți vor fi internați în taberele de disciplină ca fugari, recalcitranți sau nesupuși.
- 5) Cheltuielile de transport ale refugiaților vor fi suportate de ei.

Ministru,
ss. indescifrabil

Sursa: Arh. Naț. Buzău, fond Prefectura jud. Buzău, dosar 2/1940, f. 22-23.

XI.**Ordinul nr. 6910/ martie 1940 al Inspectorului Regiunii de Poliție Bucegi Gh. Angelescu către Șeful Poliției Buzău.**

Nr. 6910
Martie 1940

PERSONAL CONFIDENȚIAL

Domnului Șef al Poliției Buzău,

Ministerul Apărării Naționale a încunoștințat că din lagărele refugiaților militari polonezi, au evadat un număr de foști militari poloni. Cu toate măsurile luate, foarte puțini din cei evadați au fost prinși și înapoiți lagărelor.

Întrucât numărul evadaților a crescut, în ultimul timp, într-un mod neașteptat, ceea ce poate crea statului nostru foarte mari dificultăți de ordin diplomatic, Ministerul Apărării Naționale a rugat să luăm măsuri severe pentru identificarea lor și înapoierea în lagărele de unde au fugit.

Față de cele de mai sus, vă rugăm să luați măsuri dând dispozițiuni organelor Dvs. în subordine din întreaga circumscripție, să cerceteze cu toată atenția actele polonezilor sosiți în vreo localitate și neînscrisi la Prefectură în tablourile de refugiați civili, să fie supuși la interogatorii amănunțite, mai ales pe bărbații între 21-25 ani, stabilindu-se cu precizie ce face, în ce privește situația lor de la intrarea în țară și până la cercetare.

Mulți militari polonezi se folosesc de acte de identitate civile pe alte nume, eliberate în mod oficial în Polonia, aceasta pentru a nu fi identificați că sunt militari, în cazul când ar fi fost prinși sub ocupația germană și totodată pentru a nu se face neplăceri familiilor lor de către armatele de ocupație.

S-au găsit cazuri când chiar consulatele polone din țara noastră, au eliberat pașapoarte pe nume fictive militarilor poloni refugiați la noi.

S-a intervenit la Ministerul Afacerilor Străine, să ceară Ambasadei și Consulatelor polone, să nu mai elibereze refugiaților poloni militari, pașapoarte pe alte nume și în alte calități.

Cei care vor fi găsiți vor fi predați sub pază garnizoanelor militare, spre a fi trimiși lagărelor de unde au fugit, înștiințându-se și acest Inspectorat.

Se va verifica și prin Cartea de Imobil, dresându-se acte contra proprietarilor care vor fi dovediți că au adăpostit în casele lor pe acești refugiați fără a-i declara poliției respective.

Inspectorul Regiunii de Poliție
Bucegi
Gh. Angelescu

Șeful Serev. Pol. de Siguranță
D. Brăescu

Sursa: Arh. Naț. Buzău, fond Poliția oraș Buzău, dosar 40/1940, f. 211.

XII.

Adresa nr. 3620 din 10 aprilie 1940 a Comisariatului General pentru Evidența și Asistența Refugiaților Poloni către prefectura județului Rm. Sărat privind transferul unui refugiat polonez.

Comisariatul General pentru Evidența
și Asistența Refugiaților Poloni
Nr. 3620/10 aprilie 1940

PREFECTURA JUDEȚULUI RÂMNICU SĂRAT

Ca urmare a cererii înregistrată la noi sub nr. 3620 din 5 aprilie 1940 avem onoare a vă aduce la cunoștință că am aprobat transferarea la Constanța a Domnului Adam Blaszkiewicz, refugiat polon, posesor al buletinului de identitate nr. 152, domiciliat în orașul Rm. Sărat.

Vă rugăm să binevoiți a elibera numitului autorizația necesară transferului, menționând data până la care i s-a achitat alocația dispunând, totodată, ștergerea lui din tabelele nominale pentru refugiații poloni.

Transportul pe calea ferată se va face pe contul propriu al numitului refugiat.

Comisar general,
ss. indecifrabil

Director,
ss. Indescifrabil

Sursa: Arh. Naț. Buzău, fond Prefectura jud. Rm. Sărat, dosar 29/1940, f. 209.

XIII.

Autorizația nr. 4997 din 4 mai 1940 dată refugiatului Adam Blaskiewicz privind transferul acestuia în orașul Constanța.

Prefectura Jud. Rm. Sărat

Biroul 3 județean

Autorizațiune. Nr. 4997

4 mai 1940

Noi colonelul I. Stănculescu, Prefectul județului Rm. Sărat

Având în vedere comunicarea Comisariatului General București făcută acestei prefecturi cu adresa nr. 3620 din 10 aprilie 1940.

Autorizăm:

Ca refugiatul civil polonez Adam Blaskiewicz, din acest oraș să se transfere în orașul Constanța, având alocația primită de la această Prefectură până la 15 mai 1940.

Prezenta autorizațiune se va depune în mâinile Prefecturii județului Constanța la prezentarea sa în acest oraș.

Dată astăzi 4 mai 1940.

Prefect,

Colonel I. Stănculescu

Șeful Serv. Ad-tiv,

P. Grugescu

Sursa: Arh. Naț. Buzău, fond Prefectura jud. Rm. Sărat, dosar 29/1940, f. 210.

XIV.

Adresa nr. 1010 din 18 aprilie 1940 a primăriei orașului Mizil către Prefectura județului Buzău relativă la preluarea de către aceasta a ultimilor opt refugiați care se mai găsesc la Mizil.

Primăria orașului Mizil

Nr. 1010/18 aprilie 1940

ONOR,

Prefecturii județului Buzău,

Având în vedere faptul că în orașul nostru a mai rămas un număr de 8 refugiați civili polonezi.

Având în vedere că interesele acestora girează către Buzău unde au societate a lor, precum și una de ajutor.

Având în vedere că pentru 8 persoane trebuie, ca primar să fac cheltuieli cu aducerea ajutorului bănesc de la Buzău, bilunar pe când dacă ar fi trecuți în statele celor ce locuiesc în Buzău, ar costa numai cu opt nume pe lângă celelalte în statul general de ajutor.

Având în vedere că unii au chiar nevoie de ajutorul societății de ajutorare cu lenjerie și haine.

Vă rugăm să binevoiți a aprecia că este cazul să fie aduși în orașul Buzău, spre a fi mai aproape atât de prefectură cât și în societatea refugiaților.

Primar,
ss. indescifrabil

Secretar,
ss. indescifrabil

Sursa: Arh. Naț. Buzău, fond Primăria oraș Mizil, dosar 242/1940, f. 16.

XV.

Adresa nr. 4261 din 10 mai 1940 a Comisariatului General pentru Evidența și Asistența Refugiaților poloni către Prefectura județului Rm. Sărat referitoare la refugiatul polon Alexander Jungheit.

Comisia Generală Pentru
Evidența și Asistența
Refugiaților poloni
Nr. 4261/10 mai 1940

Prefectura jud. Rm. Sărat,

Ca urmare a adresei Ministerului Regal al Afacerilor Străine nr. 23613 din 22 aprilie 1940 vă facem cunoscut că s-a aprobat ca refugiatul civil polon Jungheit Alexander, șoferul Excelenței Sale Domnului ambasador Gheorghe Grigorcea care în prezent are domiciliul fixat la Râmnicu Sărat să poată locui cu începere de la 12 mai 1940 la București.

Veți binevoi a elibera numitului refugiat autorizația necesară transferării sale, menționând data până la care i s-a achitat alocația și dispunând, totodată, ștergerea lui din tabelele nominale pentru refugiații poloni.

Transferul pe calea ferată se face pe contul propriu al petiționarului.

Comisar General,
ss. indescifrabil

Director,
ss. Indescifrabil

Sursa: Arh. Naț. Buzău, fond Prefectura jud. Rm. Sărat, dosar 29/1940, f. 242.

XVI.

Adresa nr. 6971 din 18 iunie 1940 a Prefecturii județului Rm. Sărat către Comisarul General pentru evidența și asistența refugiaților polonezi referitoare la refugiatul Gsesniac Stanislaw.

PREFECTURA JUD. RM. SĂRAT

Domnului Comisar General pentru evidența și asistența refugiaților civili poloni.

Str. T. Aman nr. 12

Nr. 6971 din 18 iunie 1940

În referire la adresa D-voastră Nr. 5348 din 28 mai 1940 avem onoare a vă face cunoscut că refugiatul despre care face vorbire adresa D-voastră și anume Gsesniac Stanislaw cu nr. 23 nu s-a prezentat în acest oraș nici până astăzi 14 iunie 1940, deși el trebuia să fie prezent la 3 iunie.

Ca atare prin deciziunea Nr. 7523/1940 înaintată Dv. pe lângă adresa Nr. 7523/1940 a fost dedus de la drepturi pe data de 1 iunie 1940, pentru considerentele cuprinse prin menționata deciziune.

Vă rugăm să binevoiți a lua act atât de neprezentarea lui la Rm. Sărat cât și de faptul că a fost șters de la drepturi.

Prefect,
Leonida Dumitrescu

P. Șef Serviciu Ad-tiv,
P. Drugescu

Sursa: Arh. Naț. Buzău, fond Prefectura jud. Rm. Sărat, dosar 29/1940, f. 306.

ȘCOALA BUZOIANĂ DE SUBOFITERI NAVIGANȚI 1941-1945

Marius-Adrian NICOARĂ

Între școlile de aeronautică română ce au funcționat în județul Buzău, un capitol aparte îl reprezintă Școala de Subofițeri Naviganți, instituție pe nedrept uitată de istoriografia militară română. Acest material se vrea o mică reparație față de aviatorii subofițeri naviganți, ce au combătut cu atâta succes în cel de-al doilea război mondial, dar și față de profesioniștii buzoieni (instructori militari) ce le-au îndrumat primii pași în arta aeronautică.

Pentru pregătirea subofițerilor aviatori: un prim pas era admiterea la Școala Militară de Pilotaj de la Tecuci, care asigura pregătirea teoretică și în zbor a subofițerilor activi și în rezervă. Pentru intrarea în școală se susținea un concurs teoretic de admitere și un examen medical.

Semestrul I era de pregătire teoretică. Absolvenții erau avansați frunțași și mergeau la zbor. Cei care nu treceau examinările erau returnați la trupă pentru satisfacerea stagiului militar.

Semestrul II era de instruire în zbor în dublă comandă. După trecerea la simplă comandă, elevii erau avansați la gradul de caporal. La primirea brevetului de pilot elementar primeau și gradul de sergent, dar rămâneau în școală, continuând să zboare până la terminarea stagiului militar, răstimp în care erau plătiți cu misie de zbor, apoi erau trimiși la perfecționare.

Școala de Perfecționare în Zbor de la Buzău pregătea și acești elevi prin Școala de Subofițeri Naviganți. Aceasta îi prelua pe acei elevi cu brevet elementar care doreau să rămână în armată după terminarea stagiului militar, pentru a-i perfecționa în specialitățile: pilot de vânătoare, pilot de observare și pilot de bombardament. După absolvirea școlii și brevetarea ca pilot de război, ei se angajau în armată ca personal navigant, cu grad de sergent-major și erau trimiși la pregătire pentru trageri aeriene.

Din 1936 se formează corpul adjutanților aviatori, prin schimbarea titlaturii de subofițer în adjutant aviator (având de urmat în ierarhia militară gradele de adjutant stagiar, adjutant, adjutant major și adjutant șef). Parcurgând școlile pentru obținerea brevetului de pilot de război, pe filiera ofițerilor, puteau promova în rândul acestora cu gradul de sublocotenent până la gradul de căpitan.

Programul de învățământ prevedea în cadrul cursurilor de cultură generală, cunoștințe științifice: algebră superioară, geometrie plană, în spațiu și analitică, trigonometrie, mecanică generală, rezistența materialelor, fizică, chimie. Cursurile de specialitate aeronautică erau: tehnologia materialelor, aerostatică, aerodinamică, construcții de avioane, instalații de bord, radio și electricitate, fotografie aeriană, tir

aerian, bombardament aerian, navigație aeriană, meteorologie, motoare de avion și termodinamică. Se adăugau ore de limbi străine, studiul problemelor de drept internațional, cursuri de tactică a celorlalte arme și în context tradițiile și învățămintele de război ale armatei române, topografie, legi și regulamente militare.

Concluzionăm aici că subofițerilor de aeronautică li se asigura o vastă cultură generală și de specialitate, într-un segment de timp corespunzător nevoilor de pregătire.

În cadrul școlii, escadrilele de elevi erau organizate pe ani de învățământ iar cursurile se desfășurau zilnic între orele 8.00-18.00, cu pauză de trei ore la prânz.

La comanda școlii au fost numiți ofițeri superiori cu o înaltă pregătire. În perioada la care ne referim comandant a fost căpitan-comandorul Ioan Stănculescu (ulterior comandor), iar comandant al Bazei Școlii de Pilotaj era locotenent-comandorul Mihai Oprișan, având ca șef de stat major al acesteia pe maiorul Alexandru Iancu¹.

Să amintim aici și o serie de ași ai aviației românești din perioada interbelică, în calitate de instructori, printre care se numără: Petre Ivanovici, Romeo Popescu, Dumitru Niculescu creatori și membri ai celebrei escadrile de acrobație, cu mare impact în propaganda aeronautică a vremii Escadrila Dracii Roșii.

Pe baza Decretului Lege din 16 octombrie 1940, Școala de Perfecționare de la Buzău își încetează temporar activitatea, cedând aerodromul unei unități de luptă. Personalul și aeronavele școlii se dislocă pe aerodromul Ziliștea-Boboc, menținându-se numai Școala de Subofițeri Naviganți, cu 136 cadre personal² și 342 elevi³.

După sosirea Misiunii Militare Aeriene Germane, aerodromul Ziliștea-Boboc a fost pus la dispoziția lor. În 1942 s-a terminat de construit pista betonată, definitivată de germani cu mâna de lucru, prizonieri ruși, prevăzută cu încălzire electrică, pentru a împiedica depunerile de zăpadă. Era singura pistă de acest gen din estul Europei.

Prin urmare, la 16 octombrie 1940, Școala de Perfecționare în Zbor de la Buzău se unifică cu Școala Militară de Pilotaj de la Tecuci și se mută pe aerodromul Ziliștea-Boboc, aerodromurile Buzău și Tecuci fiind preluate de alte unități de luptă.

A funcționat așadar între 1941 –1945 în Buzău, Școala de Subofițeri Naviganți, având sediul în localul liceului Hasdeu, cu practica de zbor pe aerodromurile Buzău și Ziliștea-Boboc, dar și la Roșiorii de Vede, iar pentru practica tragerilor și bombardamentului poligonul de la Mamaia⁴.

Pentru cursurile teoretice școala aviatorilor avea în clădirile liceului Hasdeu, șapte săli de clasă la parterul imobilului și trei camere la etaj⁵. Comandamentul era organizat la etajul doi al clădirii internat a liceului, aici fiind instalate principalele legături telefonice și o legătură directă cu locuința comandantului⁶.

¹ Arhivele Naționale Buzău, fond Școala de Subofițeri Naviganți Buzău, dosar 1/1941, fila 22.

² Idem dosar 5/1941, fila 17, 18, 19.

³ Idem dosar 3/1941-1943, fila 107.

⁴ Idem dosar 1/1941 fila 24.

⁵ Idem dosar 5/1941, fila 309.

⁶ Idem, fila 161.

Foștii absolvenți își aduc și acum aminte de poziția comandantului în protipendada buzoiană, dar mai ales de relația excelentă a comandorului Stănculescu cu regele Carol al II-lea, de favorurile pe care le obținea de la suveran în interesul instituției, dar și de faptul că era permanent la postul său din școală.

Germanii au adus la Ziliștea-Boboc cele mai celebre flotile, precum Edelweiss și Condor, ce acumulaseră o bogată experiență de luptă în războiul civil din Spania.

În urma intensificării bombardamentelor de noapte efectuate de aviația engleză, din 1942 comandamentele german și român ajung la o înțelegere privind constituirea, în comun, a unui Grup de Vânătoare de Noapte format din trei escadrile și având în dotare avioane Me-110F și G. Grupul, subordonat Flotilei Aeriene Germane cu baza în Grecia, era comandat de generalul aviator A. Galland și își avea baza pe Ziliștea, pentru trecerea pe avionul Me-110 și instruirea de luptă. Activitatea de instruire a acestora se îmbina armonios cu cea a școlii, cooperarea realizându-se prin unitățile luptătoare române.

Elevii aflați în practică pe aerodrom asistau uimiți la faptele de luptă ale piloților români și germani, privind cu admirație la escadrilele luptătoare. Elevii recunoșteau în atmosferă acel „ceva” care va veni dureros, simplu și crud de firesc, materializat pe aerodrom prin rostirea numelor celor care alcătuiau un echipaj căzut în misiune, dându-se onorul în fața trupei adunate în careu, „pe platoul mare”, în liniște și cu arma la picior. La popotă se ridicau tacâmurile celor care nu s-au mai întors iar cei rămași strângeau rândurile spre capul mesei, unde lua loc întotdeauna comandantul. La scurt timp, chiar din școală, tineri absolvenți, plini de elan și voieșie, completau echipajele, apoi, la prima confruntare cu inamicul, se retrăgeau în atmosfera generală.

După fiecare misiune, la comandament se făcea analiza zborului și a executării misiunii de luptă, pentru a trage concluzii pentru următoarele ieșiri.

Comandamentul școlii era însă organizat în localul liceului Hasdeu, la etajul al-II-lea al clădirii internat. De aici existau legături telefonice directe cu subunitățile de la Ziliștea sau locuința comandantului⁷, fiind organizată și o gardă cu două posturi de santinelă.

Din 15 iulie 1941, când din punct de vedere operațional se pregătea războiul, școala trece în subordinea Regiunii a 3-a Aeriene⁸, procesul de învățământ și instrucție desfășurându-se în aceleași condiții.

Imediat, la începerea războiului, s-au luat măsuri practice suplimentare la escadrilele de elevi, desfășurându-se antrenamente în zbor și la sol, serioase, cu mijloacele de luptă din dotare, mai ales împotriva „infanteriei aeriene” (parașutiști)⁹. Alte măsuri vizau:

- paza cazărzii (liceului Hasdeu) în interior și exterior,
- înființarea în permanență a unui post de pândă și ascultare,
- menținerea unor legături telefonice stabile,
- constituirea unui pichet de alarmă,

⁷ Idem, fila 161.

⁸ Idem, fila 165.

⁹ Idem, fila 158.

- controlul riguros al consemnelor, santinelor, patrulelor, ziua și noaptea,
- desfășurarea unor exerciții de alarmare,
- instituirea serviciului sanitar de urgență,
- distribuirea de muniție „la nevoie”,

Măsurile acestea sunt luate din ordinul comandorului Săndulescu și pe terenurile de zbor din subordinea sa la Ziliștea-Boboc, Buzău, Roșiorii de Vede și Mamaia¹⁰.

În perioada la care ne referim, un accent deosebit s-a pus pe reorganizarea serviciului de informații din școlile militare și civile ale aeronauticii, pentru cunoașterea simpatizanților Mișcării Legionare, a comuniștilor și a oricărei mișcări politice¹¹. Aceștia trebuiau ținuti în evidență într-un „Registru Special”, urmăriti în școală și în oraș, pe timpul studiului sau în vacanțe, cerându-se sprijinul Siguranței, Jandarmeriei din garnizoanele de învoire, inclusiv pe timpul permisiilor și concediilor.

În paralel, în Școala de Subofițeri Naviganți s-au alcătuit programe de contrapropagandă, desfășurându-se conferințe, șezători, ședințe sau raport pe escadrile având teme de actualitate. Cei care făceau politică erau eliminați din școală în cadrul solemn al raportului pe școală.

Între elevi, se aflau cursanți din teritoriile cedate. Printre ei, în această perioadă învăța și elevul Traian Dîrjan (ulterior aviator celebru), sosit în școală din teritoriul cedat Ungariei, împreună cu alți 20 de colegi, precum și 53 de elevi din teritoriul cedat U.R.S.S.¹².

La aerodromul Ziliștea se lucrau în folosul școlii pentru amenajări și construcții cu societatea „Edilitatea-București”, pentru șantierul hangarelor, folosindu-se ca mână de lucru țărani din zonă, având ca diriginte de șantier pe inginerul Blănaru¹³.

Școala s-a înscris în programele sociale ale orașului, precum cel desfășurat în perioada 4 - 6 iunie 1941, când s-a servit refugiaților din Bucovina de Nord, circa 1400 de persoane, hrana pusă la dispoziție de unitatea aeronautică de învățământ prin Comisariatul de Colonizare¹⁴.

La sfârșitul lunii iunie 1941 s-au consemnat în documentele școlii acțiunile trupelor române și germane ce „umplu inimile de bucurie, la concentrările din Moldova”, dar și „îngrijorarea față de război”¹⁵.

Să ținem cont de faptul că la începutul anului 1941 erau zvonuri cu privire la noi cedări de teritorii din partea României. De altfel, între 1 - 5 aprilie 1941, s-au produs dese încălcări ale spațiului aerian al României în nordul Dobrogei, de către aviația sovietică. De exemplu o aeronavă a aterizat la 2 aprilie 1941 la sud de Babadag. Echipajul vorbind perfect românește, s-a interesat de poziția trupelor române¹⁶.

¹⁰ Idem, fila 159.

¹¹ Idem, fila 155.

¹² Idem, fila 125.

¹³ Idem, fila 131.

¹⁴ Idem, fila 125.

¹⁵ Idem, fila 124.

¹⁶ Idem, fila 23.

Ulterior s-a rediscutat planul de colaborare a unităților de jandarmi din întreaga regiune cu școlile aeronautice aflate în zonă.

Evenimentele în desfășurare și gândul la revanșă nășteau entuziasm. Se continuă programul de instruire în zbor și la sol stabilit, prin deplasarea la Roșiorii de Vede și desfășurarea orelor de zbor. Pentru un timp scurt programul de cursuri și instrucție al elevilor și trupei s-a sistat, desfășurându-se un intens program administrativ.

În viața de zi cu zi, existau însă și nemulțumiri, deoarece alimentele se scumpiseră și se găseau foarte greu, iar „soldații germani consumau prea mult prin magazine, mezelării, cofetării și restaurante, cumpărând și consumând după dorință, iar populația, greu încercată, nu mai poate avea articole de primă necesitate. Unii soldați germani au atitudine de cuceritori, lovind gardienii și polițiștii. Trăiesc larg și petrec, spre nemulțumirea populației civile”¹⁷.

Într-adevăr, populația Buzăului primește cartele, iar magazinele nu erau aprovizionate suficient. Țăranii aflați în concentrare prelungită erau îngrijorați, mai ales „pentru prașila întâi la porumb, grâul fiind întârziat, iar orzul și ovăzul slabe”¹⁸.

La declanșarea operațiunilor militare, la 22 iunie 1941, școala buzoiană de aeronautică a fost considerată unitate de linia a II-a, iar piloții vor regreta această situație pentru că nici instructorii de zbor nu au fost prinși în unitățile operative și nu puteau merge pe front¹⁹.

Imediat, la deschiderea operațiilor militare se constată că sovieticii încalcă regulile dreptului internațional al conflictelor armate, dând dovadă de perfidie, prin atacarea trupelor române în regiunea Dorohoi, cu avioane „germane și române”²⁰, ascunzându-și identitatea militară prin vopsirea avioanelor proprii în culorile aviației române și germane.

Din ordinul generalului de escadră Gheorghe Jienescu, secretar de stat al aerului, începând cu 3 august 1941, nu se mai accepta mutarea de personal dintr-o unitate în alta, decât de două ori pe an, și nici detașări mai mari de 30 de zile²¹.

La intrarea în liceul Hasdeu, pentru accesul la Școala de Subofițeri Naviganți, făceau de serviciu opt copii de trupă, crescuți de personalul școlii, ce schimbau serviciul între orele 6.00-21.00, odată cu santinelele²². Cabinetul comandatului școlii era amenajat la etajul 1, având la ușa de intrare plintoane. Elevii și trupa nu aveau acces la acest etaj.

Pentru menținerea stării de pregătire pentru luptă, se executau exerciții de alarmare foarte des, înștiințarea cadrelor făcându-se prin curieri²³. Se accelerează lucrul cu documente codificate pentru grupările operative²⁴, iar Șeful Marelui Stat Major General, atenționează Școala de Pilotaj că „dușmanii Axei au intensificat

¹⁷ Idem, fila 104.

¹⁸ Idem, fila 124.

¹⁹ Idem, fila 123.

²⁰ Idem, dosar 4/1941-1943, fila 16.

²¹ Idem, fila 18.

²² Idem, dosar 3/1941, fila 41.

²³ Idem, fila 9.

²⁴ Idem, fila 11.

acțiunile de propagandă antigermană și de sabotaj, în special în sud-estul Europei, pe teritoriul țării noastre”²⁵, cerând revederea tuturor măsurilor pentru evitarea actelor de sabotaj.

Ca urmare, se iau toate măsurile necesare, inclusiv pentru prevenirea incendiilor, depozitându-se grămezi de nisip și constituindu-se pichete de incendiu în interiorul clădirilor internatului Hasdeu și la cele de pe aerodromul Ziliștea-Boboc.

Cadrele militare își ridică pistoale pentru apărare personală, concentrații erau discret supravegheați și s-au efectuat percheziții la cuferele și dulapurile trupei și elevilor²⁶.

Misiunea Aeriană Germană din România aducea la cunoștința școlii prin ordine cu caracter secret, semnalele de identificare aeriană în România și Bulgaria, stabilind pe decade numărul de rachete și semnalele luminoase cu farul de bord pentru avion amic, coordonându-se unitar activitatea de zbor a unităților de luptă germane și subunităților de școală române²⁷.

Programul de zbor pentru antrenament și școală era tot mai intens. Hrana devenise insuficientă, mai ales că germanii ofereau prețuri de achiziție mult mai mari decât școala, de exemplu mai mult de 65 de lei pe kilogramul de carne, cât oferea unitatea română.

Cu toate greutățile, între 1941-1945, exigența rămăsese cuvântul de ordine în pregătirea tinerilor aviatori militari. Ca urmare a trierii elevilor pentru rezultatele slabe la cursurile teoretice și în zbor, Consiliul de învățământ al școlii a decis eliminarea a 15 elevi, la sfârșitul anului școlar 1941-1942²⁸.

Bombardamentele aeriene sovietice erau de obicei imprecise, chiar dacă se efectuau cu un număr destul de mare de aeronave. Cele din luna iulie 1941, fac ca personalul navigant, instructorii, să-și dorească plecarea pe front. Și Buzăul cunoaște bombardamentele sovietice, în ultima săptămână a lunii iulie 1941²⁹, fără vreo victimă și fără pierderi materiale însemnate. S-a observat, însă, că avioanele sovietice purtau pe carlingă culori românești, iar pe aripi cruce germană, încălcând în continuare regulile de ducere a războiului prin perfidie, coborau la mică înălțime, lansau bombe și apoi trăgeau cu mitraliera, în timp ce populația civilă, crezând că sunt aeronave românești, făceau semne de prietenie.

Așa se induce teama că sovieticii vor să folosească terorismul pe scară mare, vizând mai ales, aeronautica română³⁰. Cele mai vizate erau totuși orașele București, Ploiești și Iași.

Situația de pe front era adusă la cunoștința cadrelor și elevilor cel puțin o dată pe săptămână prin ședințe de informare. Toate detaliile acțiunilor politico- militare sau conexe acestora, erau analizate și studiate. De exemplu se află că, ziarele ungurești,

²⁵ Idem, fila 6.

²⁶ Idem, fila 9.

²⁷ Idem, fila 3.

²⁸ Idem dosar 5/1941, fila 123.

²⁹ Idem, fila 245.

³⁰ Idem, fila 253.

aliați ai noștri în acel moment, denigrau armata română, (precum, Szekely Nap) asupra valorii armatei române, care „trecea la inamic, sau nu primea lupta”³¹.

Flotila de Bombardament de la Ziliștea-Boboc, organizează și o secție de lucru pentru porumbeii călători ce erau prinși și trimiși Regimentului 1 Transmisiuni la Stația Columbofilă Centrală a Armatei, la București, pentru stabilirea identității porumbeilor, trierea lor și strângerea mesajelor³².

La 4 august 1941 un avion de bombardament sovietic s-a prăbușit la 4 km sud de comuna Largu din județul Buzău, avionul fiind complet distrus și îngropat de explozia bombelor. Cei doi aviatori sovietici din echipaj, au fost complet mutilați, iar documentele lor duse la aerodromul Ziliștea-Boboc³³.

Specialiștii școlii au fost solicitați în dese rânduri în probleme de aeronautică, inclusiv la Roșiorii de Vede unde în noaptea de 7-8 septembrie 1941, la ora 0,30, în comuna Sălcu, județul Teleorman, un avion necunoscut a lansat două bombe. Deplasându-se la fața locului, comisia aeronautică a școlii a constatat că a fost vizat cantonul de cale ferată al localității, într-un bombardament pe timp de noapte, (n.n. rar executate la acea vreme), pe timp cu cer senin și clar de lună, adunându-se 100 de kg de schije ce au fost duse la școală pentru analize³⁴.

Tot la Roșiorii de Vede, la 6 septembrie 1941, când în gara orașului sosesc 100 de răniți, școala se implică pentru transportarea acestora la spital, cu mijloacele auto ale instituției³⁵. Ulterior pentru ridicarea moralului răniților, zilnic, între orele 18,00-19,00, fanfara școlii de aeronautică susținea un program artistic pentru aceștia.

Exista la Roșiorii de Vede, datorită psihozei create de propaganda vremii, teamă față de acțiunile detașamentului de muncă format din evrei (354 de persoane la care s-au adăugat ulterior alte 106 persoane), din comuna Măldăieni, prin perspectiva siguranței personalului și elevilor³⁶. Ulterior, 600 de evrei, au lucrat în acest lagăr la terasamentul căii ferate din zonă și nu se vor întâmpla evenimente deosebite.

Pe terenul de zbor, vor fi prezente oficialitățile orașului Roșiorii de Vede și comandantul școlii buzoiene, atunci când a fost vizitat de către comandantul Comandamentului Școlilor și Centrului de Instrucție, generalul de escadră Scarlat Niculescu.

Școala se reîntoarcea de la Roșiorii de Vede la Buzău, în fiecare an, după executarea practicii de zbor, pe două eșaloane. Eșalonul de zbor cu aeronavele se deplasa pe traiectul Roșiorii de Vede - București - Zileștea (Boboc) și un eșalon rulant cu mijloace auxiliare pe ruta Roșiorii de Vede - Ploiești - Buzău.

La fiecare revenire la Buzău s-a pus problema localurilor necesare, la începutul fiecărui an de învățământ, ca și problema dotării cu aeronave de școală și antrenament mai ales că războiul cerea formarea unui număr mai mare de piloți pentru desfășurarea acțiunilor militare.

³¹ Idem, fila 262.

³² Idem, fila 263.

³³ Idem, fila 266.

³⁴ Idem, fila 271.

³⁵ Idem, fila 279.

³⁶ Idem, fila 280.

Surprinzător a fost, la 14 august 1941, bombardamentul aerian sovietic din zona aerodromului școală Ziliște-Boboc, care nu a avut nici o urmare materială³⁷. Imediat s-au luat măsuri pentru prinderea spionilor și agenților sovietici, acordându-se următoarele recompense:

- 10 000 lei pentru orice agent sovietic prins viu sau mort;
- 5 000 lei pentru cei ce semnalizează agenți;
- 2 000 – 3 000 lei pentru cei ce ajută la prinderea lor³⁸.

Școala primește din partea aparatului de propagandă al armatei cărți și broșuri de contrapropagandă precum „Cătușe roșii în Basarabia și Bucovina de Sus sub noua stăpânire” care se citeau în mod organizat la ședințele de Educație Patriotică, „cu privire la ororile pe care le fac acolo rușii și evreii”³⁹. Documentele consemnează că citite mai ales trupe se constată o stare de spirit impresionantă și înflăcărată la ideea de dezrobire a „fraților noștri” precum cea din ședința din 8 aprilie 1941⁴⁰.

Alte materiale de contrapropagandă, studiate în școala de aviație erau broșuri educative precum „Cerințe pentru ostași” materiale sosite prin filiera operațională a Comandamentului Forțelor Aeriene spre toate unitățile aeronautice. Totodată s-au constituit albume cu siluete ale avioanelor rusești care să fie recunoscute din depărtare⁴¹.

Orice detaliu din activitatea școlii era atent studiat de comanda unității. De exemplu hrana trupei trebuia să fie foarte bună pentru întreținerea moralului, iar corespondența trebuia să se facă numai prin poșta școlii pentru a se respecta regulamentul cenzurii, etc.⁴².

S-a constatat că mulți tineri manifestau sentimente pro-legionare și se recomanda supravegherea stării de spirit a acestora, iar la nevoie, cei dovediți că aderau la organizații politice erau îndepărtați din armată⁴³.

În propaganda legionară, temele de acuzare erau:

- tratamentul, hrana, echipamentul și cazarea ostașilor;
- concentrările îndelungate;
- soldele insuficiente;
- compararea cu tratamentul aplicat trupelor germane, ca ideal față de cel al trupei române.
- apologia rebeliunii din 21-24 ianuarie 1941.
- colportarea unor zvonuri fanteziste defavorabile actului de conducere⁴⁴.

De asemenea, acționa în armată organizația subversivă „Munca antimilitară”, cu agenți comuniști ce urmăreau:

- crearea de simpatizanți comuniști în rândul ofițerilor și ostașilor;
- discreditarea armatei prin sistemul de la om la om;

³⁷ Arhivele Naționale Buzău, fond Primăria comunei Boboc, dosar 27/1941, fila 159.

³⁸ Idem, fila 159.

³⁹ Arhivele Naționale Buzău, fond Școala de Subofițeri Naviganți, dosar 2/1941, fila 2.

⁴⁰ Idem, fila 3.

⁴¹ Idem, dosar 5/1941-1943, fila 160.

⁴² Idem, dosar 3/1941-1943, fila 3.

⁴³ Idem, dosar 5/1941-1943, fila 9.

⁴⁴ Idem, fila 10.

- specularea nemulțumirilor⁴⁵.

În informările din orele de învățământ se arăta că în scrisorile trecute de cenzură, atât studenții, cât și elevii de liceu, precum și ceilalți nemulțumiți de starea de lucruri de atunci, acuzau armata de francmasonerie, ofițerii ca fiind „jidoviți”, iar cei care au tras în rebeliune, ca fiind comuniști⁴⁶.

Trăgând învățăminte, legionarii recomandau ca membrii mișcării să se formeze ca șoferi și tanchiști. Se considera imperios necesar un număr de piloți aviatori legionari, ce trebuiau trimiși la școlile aeronautice militare sau de studenți ce trebuiau trimiși la școlile aviației civile.

Ca tactică de luptă, trebuia să se adopte următorul plan:

- un ofițer legionar să imobilizeze cu revolverul pe comandantul regimentului.
- telefonistul unității să fie legionar și să nu mai dea legătura cu comandantul.
- plantonul de la cabinet să fie tot legionar și să comunice celor ce se interesează că domnul comandant este ocupat și să nu lase pe nimeni să intre.
- ulterior vor sosi legionari din oraș care să pună în aplicare planurile stabilite.

Temerile erau confirmate conducerii școlii buzoiene, mai ales la 21 ianuarie 1942, când soldatul Buzoi Constantin a găsit o armă rusească calibrul 7,62 mm, seria 633, și un tub cartuș în zăpadă la Biserica Greci, la ora 8,00 când ostașul mergea la școala militară, la Liceul Hașdeu⁴⁷.

Un alt eveniment neașteptat a afectat activitatea școlii de aviație. Cutremurul ce afectase grav clădirile de la Buzău și Ziliștea-Boboc, a făcut ca soldații germani să taie abuziv perdeaua de salcâmi de protecție de la aerodromul Ziliștea-Boboc, pentru procurarea lemnului de foc⁴⁸.

Pentru o bună colaborare cu armata germană, s-a reglementat comportamentul, salutul, și s-au prezentat uniforme germane cu ajutorul unor planșe⁴⁹.

O situație surprinzătoare a constituit-o bombardarea orașelor românești de către aviația iugoslavă. Era mare dorința de revanșă din partea majorității elevilor școlii, ce erau piloți de vânătoare, încrezători în forța lor și în victoria Germaniei în Balcani, mai ales că elevii avansați adjutanți stagiați, în anul II, plecaseră la unități⁵⁰.

În școală, pedepsele s-au înăsprit, chiar și pentru cele mai mici abateri, precum ținută neregulamentară, pedeapsa era consemnarea în unitate. Se acționa însă cu discernământ, precum în cazul elevilor Ștefanov Cosma, Molico Alexei și Feodoro Vasile, ce fuseseră propuși pentru exmatricularea din școală „ca având origine etnică dubioasă”, dar care au susținut și promovat examenul de absolvire în vara lui 1941, fiind ulterior declarați adjutanți stagiați⁵¹.

Instrucția cadrelor prevedea în afară de activitatea de zbor, desfășurarea săptămânal a două conferințe cu întreg personalul. Una cu caracter instructiv, cealaltă cu caracter administrativ, dându-se o deosebită atenție pregătirii teoretice de război.

⁴⁵ Idem, fila 10.

⁴⁶ Idem, fila 10.

⁴⁷ Idem, dosar 4/1941-1942, fila 31.

⁴⁸ Idem, fila 5.

⁴⁹ Idem, dosar 3/1941-1943, fila 10.

⁵⁰ Idem, dosar 5/1941-1943, fila 31.

⁵¹ Idem, dosar 4/1941-1942, fila 32.

Cu elevii anului I se zbura zilnic, iar cu cei de anul II și personalul navigant cadre, antrenamentul se executa după un program de pregătire specializat. Serviciul la Ziliștea-Boboc se asigura cu un tren local, destinat personalului școlii, plecarea făcându-se dimineața la ora 7.15, iar înapoierea la orele 13.45⁵². Ulterior programul se va schimba, la Ziliștea, trenul local plecând la 5.30 și se întorcea la ora 13.00. Elevii ce lipseau nemotivat la apel erau imediat considerați dezertori.

În ziua de 13 decembrie 1941, râul Vedea, după furtuni și ploi, s-a revărsat, inundând terenul de zbor, terenul agricol și o parte din orașul Roșiorii de Vede, unde erau dislocați elevi ai școlii buzoiene. În noaptea de 12 spre 13 decembrie 1941, detașamentul de elevi aviatori a fost alarmat și a ajutat la evacuarea populației, punând la dispoziție, personalul și trupa, precum și mijloacele tehnice ale școlii⁵³. Ulterior școala a funcționat în alte două localuri puse la dispoziție de autoritățile locale.

Faptul că România s-a declarat în război cu Marea Britanie și S.U.A., era privit în școală ca un act normal și leal față de aliați. Succesele japoneze din Pacific, au mărit încrederea în victorie⁵⁴, așa cum mai târziu venirea iernii în Rusia nu a scăzut optimismul la încetarea operațiunilor din răsărit, privit și el ca un lucru normal⁵⁵.

Victoriile româno-germane în Crimeea și ale Japoniei în Pacific, mențineau, așadar, o stare de spirit optimistă, deși în orașul Buzău s-au introdus cartelele pentru pâine. De asemenea viața de zi cu zi era din ce în ce mai grea, nevoia de lemn de foc era mare, traiul era scump, iar refugiații din Basarabia și Bucovina se puteau întoarce acasă⁵⁶.

Dorința de a pleca pe front a instructorilor din școală era mare și datorită admirației pentru victoriile românești în luptele de la Odessa și din Crimeea.

În mai 1941 s-a înregistrat un caz mortal într-un accident de avion ce a îndurerat personalul și elevii școlii⁵⁷. Viața a urmat căile ei și după această jertfă și în aceeași lună, pe aerodromul Ziliștea-Boboc activitatea de zbor a fost reluată, iar prizonierii ruși din lagărul unității, lucrau la infrastructura acestuia⁵⁸. Se luase măsura de interdicere a venirii în contact a românilor cu prizonierii ruși sau ajutarea acestora, datorită atitudinii și posibilelor sancțiuni din partea germanilor de pe aerodrom⁵⁹.

Fiecare an pus în discuție în acest studiu a făcut ca școala buzoiană să dea noi promoții de piloți extrem de eficienți pe frontul de răsărit.

Actul istoric de la 23 august 1944 a surprins cadrele și elevii școlii buzoiene în contact direct cu aviatorii germani. În noaptea de 23 spre 24 august, la Centrul de pilotaj de la Ziliștea, maistrul de aviație Petre Cățineanu și sergentul major tehnic de aerodrom Gheorghe Scutiaru au salvat infrastructura aerodromului, sortit de aviatorii germani distrugerii. Cei doi rămăseseră pe aerodrom după evacuarea Centrului de pilotaj la Balomir. Germanii au hotărât să părăsească urgent aerodromul, iar după

⁵² Idem, fila 73.

⁵³ Idem, fila 195.

⁵⁴ Idem, fila 31.

⁵⁵ Idem, fila 387.

⁵⁶ Idem, fila 408.

⁵⁷ Idem, fila 354.

⁵⁸ Idem, fila 357.

⁵⁹ Idem, fila 371.

plecare să distrugă hangarele, halele, uzina electrică, pavilioanele, rezervoarele de benzină, iar aparatele de zbor să fie avariate. Bombele de avion, așezate în punctele indicate, urmau să fie declanșate electric.

Momentul întreruperii sursei de curent a fost ales doar cu numai câteva clipe înainte ca ultimele mașini încărcate cu materiale și soldați ale germanilor să părăsească aerodromul.

Defecțiunea comenzii electrice s-a produs fără ca germanii să mai aibă timpul necesar să reacționeze. Pentru inițiativa și curajul de care au dat dovadă, cei doi subofițeri ce au salvat aerodromul, (în valoare de 650 milioane lei, la cursul anilor 1944-1945) au fost recompensați fiecare cu câte 50.000 lei, fiind citați prin ordin de zi pe întreaga armată, și le-a fost decernată „Medalia aeronautică cu spade clasa III-a”.

Pe drumul dislocării ulterioare, elevii Școlii de aviație au capturat în gara Vințu, un tren de 20 de vagoane cu materiale de aviație și auto, precum și întregul personal al unei secții de propagandă germană.

Convenția de Armistițiu semnăată atât de târziu pentru situația operativă a armatei române de pe front, (la 12 septembrie 1944) a vizat încă de la început destrutturarea armatei noastre. Aviația, aviatorii români au schimbat cu profesionalism direcția frontului, neînregistrându-se în această categorie de forță armată, nici un act de defetism sau trădare.

Operațiunile militare împotriva Germaniei și aliaților ei s-au purtat sub conducerea Înalțului Comandament Aliat (Sovietic).

Se preciza expres în anexa la articolul 3 al Convenției, că guvernul român va pune la dispoziție pe durata armistițiului construcțiile și instalațiile militare românești, aeriene și navale, cazărmi, magazii, câmpuri de aviație, mijloace de comunicație, stațiuni meteorologice în bună stare și cu personalul necesar pentru întreținerea lor.

În județul Buzău, trupele sovietice și-au făcut simțită prezența încă din 24 august 1944. În atmosfera generală a luptelor militarilor sovietici, români și germani, s-au adăugat și faptele inimaginabile ale “noului aliat”, care se manifesta ca ocupant. Și pe aerodromurile de la Focșani, Boboc, Buzău ca și pe câmpurile de aviație de la Sihlea, Spătaru, Pogoanele, Mizil s-au instalat unități militare sovietice.

Pe aerodromul Boboc se aflau magazii cu material de aviație ridicat de sovietici în contul Convenției de Armistițiu și se lucra la pregătirea, repararea și trierea acestora cu cetățeni și bunuri rechiziționate în contul acestei înțelegeri. În apropiere de Cochirleanca, Biroul Capturi Buzău, avea în gestiune două barăci metalice germane cu inventar complet de aviație⁶⁰.

La Buzău aerodromul era ocupat de aviația de transport germană, iar în zilele de 23 și 25 august, nemții își aduseseră aici și avioane de bombardament pentru atacul aerian asupra Bucureștiului. Confuzia în acele zile era generală, două avioane germane ce au încercat să decoleze au fost lovite de artilerie și s-au prăbușit în flăcări în apropierea aerodromului, iar alte trei au fost grav avariate. Toate încercările germanilor de a se ridica în aer au rămas fără succes. Deteriorarea instalației de

⁶⁰ Arhivele Naționale Buzău, fond Prefectura județului Buzău, Serviciul Armistițiu, dosar 16/1945 fila 13.

alimentare cu combustibil a blocat cea mai mare parte din avioane la sol și ulterior acestea au fost capturate de armata noastră.

Acum școala se afla la Turda și Câmpia Turzii, ca de altfel toate școlile aparținând Comandamentului școlilor și centrelor aeronautice ce au fost detașate în Transilvania. Elevii foloseau după 23, 24 august 1944, aerodromurile de la Vințul de Jos și Balomir. Pentru instruire dispunea de 24 avioane „Fleet”, 46 avioane IAR-27, 16 avioane „Nardi”, 10 avioane P.Z.L., dar și alte tipuri diferite.

În permanență elevii patruleau pentru a-și apăra aerodromul, întărind paza. În apărarea aerodromului Balomir, elevii școlii de aviație, depășiți numeric de cei 1000 militari germani nou veniți, au fost ajutați de elevii Școlii de subofițeri de infanterie aflați în cantonament în apropiere, la Orăștie. Împreună au obținut victoria, au cucerit aerodromul și au primit Grupul 5 aviație bombardament, Grupul 8 asalt și Grupul 3 aviație bombardament în picaj.

Aprecierile asupra valorii aviatorilor români au fost întărite de modul exemplar de îndeplinire a misiunilor de luptă, când au făcut și dovada temeinicei lor pregătiri profesionale, primite pe băncile și aerodromurile școlilor militare de aviație și în centrele de perfecționare ale aeronauticii.

Faima aripilor românești a început cu trecerea numelor acestor minunați oameni în cataloagele Școlii de aviație de la Buzău și au atins sublimul, făcându-și cu sfințenie datoria față de țară.

În baza ordinului Marelui Stat Major nr. 72048, intrat în vigoare la 26 ianuarie 1945, s-au desființat: Comandamentul Școlilor și Centrelor de Instrucție ale Aeronauticii, Școala de Ofițeri de Aviație, Centrul Militar de Pilotaj și Centrul de Trageri și Bombardament Aerian. Sarcinile acestora au fost preluate de Centrul de Instrucție al Aviației din București, alături de care funcționa și o școală tehnică aero pentru pregătirea personalului de specialitate.

Comisia Interaliată de Control a Traficului Aerian conform articolului 3 din Convenție, a hotărât pentru Statul Major al Aerului, menținerea aerodromurilor Mizil și Ziliștea, cu efective de către 1000 de oameni rechiziționați la nevoie pe maxim 10 zile, din 10 în 10 zile, cu ajutorul Cercului Teritorial Buzău, dintre localnici sau locuitori de pe o rază de 30 km⁶¹.

În paralel când în martie 1945, Comisia Aliată de Control a înmănat ministrului de război patru grafice care reprezentau tot atâtea soluții de organizare a armatei din interior, ceea ce însemna reducerea masivă a cadrelor, erodându-se sistemul național de apărare, se viza și aeronautica, inclusiv școala și grupul de aviație de la Ziliștea, ce au intrat în cele 5 comenzi de grup și 38 de escadrile de aviație desființate.

În paralel au apărut consilierii politici comuniști. Ei se vor ocupa de „educație”, împreună cu cei 1000 de militari români aparținând diviziei „Tudor Vladimirescu”, foști prizonieri de război în Rusia, educați la rândul lor în spirit comunist și împrăștiați în armată. De remarcat că salarizarea acestora era de două trei ori mai bună decât a celorlalți militari din unitățile operative, mai mult „politrucci”, erau plătiți prin administrația sovietică.

⁶¹ Idem, fila 14.

În depozitele aerodromului Ziliște-Boboc, materialele de aviație luau drumul URSS-ului fiind incluse la categoria a V-a din 19 categorii de bunuri. La Cochirleanca în apropierea aerodromului, Biroul de Capturi Buzău avea în gestiune în continuare cele două barăci militare germane cu inventar complet avute permanent în vedere de colonelul Odișaria împuternicitul Comisiei Aliate de Control⁶².

La întoarcerea aviatorilor români la Boboc, aerodromului era într-o stare de degradare avansată. S-a făcut un plan de reparații, repartizat pe subunități, care să-și facă locul de muncă acceptabil, pentru ca școala să-si poată începe cursurile

În conformitate cu condițiile impuse de Comisia Aliată de Control (sovietică) la 28 aprilie 1945 în noua organizare a învățământului militar de aviație, se ordonă înființarea unei singure școli, atât pentru naviganți cât și pentru tehnicieni cu sediul la Buzău. Cele două secții ale școlii (naviganți și tehnicieni) cuprind fiecare câte 100 de elevi, iar durata școlarizării este fixată la doi ani. Ulterior școala a funcționat la București, Mediaș și Sibiu.

Și în anii următori au fost dese restructurări și reorganizări. În baza Decretului Prezidiului Marii Adunări Naționale nr. 356 din 4 septembrie 1953, școlile de aviație comasate, se reîntorc pe aerodromul Boboc constituind Școala de Ofițeri Activi de Aviație „Aurel Vlaicu”.

⁶² Idem, fila 88.

UN DIPLOMAT UITAT – VASILE STOICA

dr. Gheorghe BUZATU

Vasile Stoica, îndeobște neglijat ori uitat, victimă a holocaustului roșu, a făcut parte din generația de aur a diplomației române din perioada delimitată de cele două Congrese Mondiale ale Păcii și de Tratatul de Pace aferente de la Paris din 1919-1920 și 1946-1947. Și, mai mult decât atât, a fost unul dintre reprezentanții ei străluciți, un model. Cunoscutul *Anuar diplomatic și consular* din 1942 l-a cuprins, la rangul miniștrilor plenipotențieri clasa I în funcție, în tabloul corpului diplomatic al Ministerului Regal al Afacerilor Străine din București alături de Victor Cădere, Vasile Grigorcea, Raoul Bossy, Ion Christu, Gh. Davidescu sau Frederic C. Nanu, cu toții activând sub ministeriatele unui Take Ionescu, I. G. Duca, N. Titulescu, Grigore Gafencu sau Mihai Antonescu¹, care nu au nevoie de vreo recomandare. În același breviar, aflăm și o notiță biografică privind activitatea diplomatului Vasile Stoica în care se marcau, cu exactitate, etapele carierei sale în primii 20 de ani în cadrele Ministerului Regal al Afacerilor Străine al României².

Diplomatul Vasile Stoica s-a născut la Avrig (Sibiu), la 1 ianuarie 1889. A făcut temeinice studii liceale la Sibiu și Brașov, iar cele superioare la Budapesta, Paris și București, devenind licențiat în Litere. A funcționat inițial ca profesor la Sibiu, în 1913-1914, apoi ca redactor la cotidianul „Românul” din Arad. Când a izbucnit primul război mondial, tânărul sublocotenent a fost mobilizat în armata austro-ungară, dar foarte curând după aceea a trecut în România, militând, alături de Take Ionescu și N. Filipescu, în campania filo-antantistă. Om de vastă cultură, poliglot desăvârșit (cunoștea fluent nu mai puțin de 14 limbi străine), Vasile Stoica s-a impus și ca luptător prin faptă și scris în acțiunea pentru fondarea și, după aceea, pentru impunerea recunoașterii și salvagardarea României Mari³. Așa după cum ulterior avea să menționeze, într-o declarație la dosarul său din 1947, el a fost acela care a redactat proclamațiile către Țară și Armată lansate de regele Ferdinand I cu prilejul intrării României, în august 1916, în gloriosul război al unității naționale din 1916-1919⁴. S-a înrolat voluntar în armată, distingându-se în lupte, fapt pentru care a fost decorat cu „Virtutea Militară”. A fost rănit și operat în mai multe rânduri, la Iași.

¹ Cf. *Anuar diplomatic și consular – 1942*, București, Imprimeria Națională, 1942, p. 78-79.

² *Ibidem*, p. 153.

³ Vezi Șerban N. Ionescu, *Who Was Who in Twentieth Century Romania*, Boulder – New York, Columbia University Press, 1994, p. 275.

⁴ Cicerone Ionițoiu, *Cartea de aur a rezistenței românești împotriva comunismului I*, București, Tip. „Hrisovul”, 1995, p. 153.

În 1917, la decizia guvernului Ionel I.C. Brătianu a fost trimis în SUA pentru propagandă în folosul cauzei naționale și acționează pentru reunirea voluntarilor transilvăneni care să fie trimiși pe frontul din Franța. Asupra acelei perioade, Vasile Stoica a stăruit în volumele sale de conferințe ori de amintiri, ca să nu mai vorbim de intensa activitate desfășurată în calitate de colaborator al unor celebre cotidiane nord-americane („The New York Times”, „The Washington Post”, „The New York Herald Tribune”, „The New Republic”, „The Litteratury Digest” ș.a.). În același timp, el a stabilit contacte extinse până la președintele de atunci al SUA, Woodrow Wilson, sau până la viitorii lideri ai Cehoslovaciei și Poloniei (Thomas G. Masaryk și Ignacz Jan Paderewski). În februarie 1919, fiind chemat la Conferința Păcii de la Paris de către Ionel I.C. Brătianu în persoană și numit ofițerul său de legătură cu delegațiile britanică și americană din capitala Franței, Vasile Stoica și-a început propriu-zis activitatea diplomatică și care, cu scurte dar motivate întreruperi, se va prelungi până în noiembrie 1947, când la București, prin numirea Anei Pauker la conducerea Ministerului Afacerilor Străine, Centrala a fost dezafectată de... „elementele burghezo-moșierești” și copleșită peste noapte de infuzia de „noi cadre diplomatice” -comuniști români și minoritari, oameni ai Moscovei.

O privire biografică nepretențioasă îl reține pe Vasile Stoica ca fondator al Agenției „Rador”, apoi ca director al secției din Paris al instituției, dar îndeosebi ca: secretar de legăție, cu începere de la 16 iulie 1921, când a pătruns în Ministerul Afacerilor Străine din București, iar, în continuare, succesiv ministru al României în Albania (1930-1932), în Bulgaria (1932-1936) și în Țările Baltice (1937-1939), cel dintâi ambasador român în Turcia (1939-1940), subsecretar de stat la Ministerul Propagandei Naționale (4 martie - 14 septembrie 1940), în administrația MAS (după 15 septembrie 1940), pentru ca în perioada martie 1945 - iulie 1946 să fie desemnat secretar general al Centralei, în continuare ambasador la Haga (1946-1947) și, concomitent, delegat la Conferința Păcii de la Paris (iulie-octombrie 1946). Rechemat în țară la 1 mai 1947, Vasile Stoica nu avea să mai fie trimis în vreo misiune, iar din Centrală, așa cum am menționat deja, avea să fie eliminat, o dată cu comunizarea forțată a instituției, preludiu al loviturii de stat de la 30 decembrie 1947⁵. Iar, toate acesta, în ciuda experienței sale diplomatice enorme, a meritelor sale netăgăduite și a calităților de excepție probate pe parcursul deceniilor în serviciul țării. În declarația sa la dosar, la care ne-am referit, Vasile Stoica scria astfel despre idealurile fundamentale ale sale și ale generației sale strălucite:

„Am trăit modest, dar demn, sunt om de caracter și de linie dreaptă. Mi-am făcut cariera de la coarnele plugului țărănesc până la cel mai înalt grad diplomatic prin muncă, talent și hărnicie; îmi ador țara și poporul meu românesc căruia i-am servit cu devotament neclintit toată viața mea. Am fost un pasionat al carierei mele convins că numai cu pasiune poți realiza o operă atât de importantă”⁶.

În fapt, alungarea diplomatului din instituția căreia îi dăduse de-a lungul anilor strălucire nu reprezenta decât începutul infernului, pentru el și pentru atâția dintre iluștrii săi contemporani, în mod concret pentru întreg poporul său. Întrucât pentru

⁵ *Ibidem*, p. 153-154.

⁶ *Ibidem*, p. 154.

Vasile Stoica au urmat șase ani de închisoare (1948-1954), trei ani de „libertate” și o nouă condamnare la zece ani temniță grea (1957). A murit la Jilava, la 29 ianuarie 1959.

În afară de rezultatele sale remarcabile pe tărâmul activității diplomatice, în afară de contribuțiile sale în presă ori de paginile memorialistice tratând epoca primului război mondial, Vasile Stoica a lăsat în urmă-i un bogat și apreciat fond documentar, adăpostit în Arhivele Naționale Istorice Centrale din București, unde poate fi investigat cu maximum de folos științific și practic⁷. Din fondul respectiv⁸, ne-am propus să valorificăm, de această dată, studiul inedit al diplomatului intitulat ***Problema propagandei***, datat 15 ianuarie 1937, de o incontestabilă actualitate în abordarea și judecarea unor aspecte ale relațiilor internaționale contemporane în epoca interbelică (1919-1939), deci ***în cursul „războiului rece” de dinainte a marelui „război rece” de după 1945***. Problemele examinate de Vasile Stoica prezintă interes și sunt de o deosebită actualitate - după cum, desigur, se va constata - fie în ce privește esența aspectelor abordate, fie referitor la soluțiile recomandate.

⁷ Un reușit portret al diplomatului, scris la cel dintâi semnal, fals, al decesului său, în ... 1950, a publicat Pamfil Șeicaru. Materialul cuprindea și amintiri personale. Reținem din excelentul eseu: „[Vasile Stoica] era din ce în ce mai prins de problemele de politică externă. N. Titulescu îl avea ca un prețios colaborator; fusese însărcinat să urmărească toate publicațiile ungurești, cărți, reviste, ziare, din care făcea fișe cu aceeași râvnă cu care odinioară își făcea note din lecturile lui literare. Mediul de la externe nu-l transformase însă, rămăsese aceeași fire deschisă, naturală, o inteligență clară, orientându-se cu siguranță în complexul problemelor internaționale, ajutat fiind de sârguincioasa lui lectură” (Pamfil Șeicaru, *Scrieri din exil*, II, *Portrete politice*, ediție I. Opreșan, București, Editura Saeculum I.O., 2002, p. 345).

⁸ Vezi Croisanta Podăreanu, *Fondul personal Vasile Stoica*, în „Revista Arhivelor”, București, nr. 1/1993, p. 76-82. Filofteia Rânziș, *Arhivele personale și familiale*, I, *Repertorii arhivistice*, București, 2001, p. 155. Reținem numele unora dintre personalitățile cu care Vasile Stoica a corespondat: Ion și Mihai Antonescu, Constantin Argetoianu, Lucian Blaga, Ionel I. C. Brătianu, regele Carol al II-lea, Aron Cotruș, Miron Cristea, I. Gigurtu, dr. Petru Groza, Iorgu Iordan, Vasile Lucaciu, Iuliu Maniu, Sextil Pușcariu, Savel Rădulescu, M. Sadoveanu, Gh. Tătărescu, Viorel Virgil Tilea, N. Titulescu, Al. Vaida-Voievod, Elena Văcărescu, Traian Vuia ș.a. (*ibidem*).

ANEXĂ

PROBLEMA PROPAGANDEI⁹

I

Necesitatea unei acțiuni sistematice și tenace de propagandă în străinătate noi abia în timpul din urmă am început s-o simțim și s-o înțelegem. Înainte de război și în timpul războiului, guvernele noastre spre deosebire de guvernele aliaților noștri occidentali și ale vecinilor noștri cehoslovaci, iugoslavi și chiar bulgari - n-au făcut nimic în această direcțiune. Acțiunea de propagandă românească în Franța, Italia, Anglia și America în cursul războiului a fost dusă în întregime de inițiativele particulare. Abia în preajma și în decursul Conferinței de Pace s-a urmat o activitate de informații mai susținută și mai coordonată.

Acțiunea noastră politică și militară a obținut, prin tratatele de la Paris, o satisfacție aproape deplină a revendicărilor noastre naționale. Opinia publică mondială în 1919 și 1920 ne-a fost hotărât favorabilă. În privința frontierelor românești dispozițiile tratatelor au fost aprobate de către toți făuritorii opiniei publice anglo-saxone, franceze și italiene.

În această atitudine își aveau însă partea lor atât obligațiile contractuale luate față de România cât și simpatia firească față de un aliat greu încercat în lupta pentru înfrângerea inamicului comun.

Urma deci ca, printr-o acțiune serioasă, metodică și neîntreruptă, noi nu numai să păstrăm cald interesul opiniei publice occidentale față de aspirațiile noastre, ci totodată să-i punem la dispoziție toate argumentele obiective, științifice, pentru susținerea acestor aspirații, clădind astfel o credință neclătinată în dreptatea măsurilor cuprinse în tratate.

Această acțiune - care în fond este continuarea, cu alte arme, a războiului - ne-a lipsit.

Încă în mai 1919 - eram atunci ofițer, însărcinat cu servicii speciale de legătură între răposatul I. I. C. Brătianu și delegațiile engleză și americană -am arătat, într-o lungă conversație și apoi într-un memoriu adresat răposatului I. I. C. Brătianu, pe atunci prim ministru și cap al delegației noastre la Conferința de Pace, necesitatea unei organizări temeinice a propagandei, preconizând felul cum această organizare ar putea fi făcută. Marele om de stat a recunoscut utilitatea, dar nu și necesitatea unei astfel de organizații; a rămas ca planul să fie luat în considerație când evenimentele se vor fi potolit.

În martie 1921, văzând acțiunea pe care începeau s-o desfășoare în Occident ungurii, am insistat din nou în această chestiune pe lângă d. Octavian Goga, pe atunci ministru al Cultelor, și pe lângă răposatul Take Ionescu, pe atunci ministru al Afacerilor Străine, prezentându-le câte un memoriu amănunțit. Frământările politice n-au permis însă nici de data aceasta înfăptuirea proiectului.

Pentru a atrage atențiunea opiniei publice - în special a celei din Transilvania - asupra necesității unei astfel de acțiuni, am publicat, în ianuarie 1922, utilizând memoriile mele precedente, chiar un studiu în organul oficial al „Astrei”, revista „Transilvania” din Sibiu.

În fine, în 1922, tot în urma unor lungi discuțiuni cu mine, regretatul I. G. Duca, pe atunci ministru de Externe, a hotărât înființarea unui fel de „direcțiune a presei”, din care apoi, cu modificări succesive, s-a dezvoltat actuala „direcțiune a presei și propagandei”.

⁹ Arhivele Naționale Istorice Centrale, București, fond Vasile Stoica, dosar I/90, filele 36-50.

II

Ungurii încă înainte de Marele Război (1914-1918) și-au dat seama de importanța propagandei în Occident. Activitatea lor n-a încetat nici în decursul războiului; în Anglia și în Statele Unite au fost numeroși aceia care au considerat Ungaria o victimă a politicii agresive germane și care până în preajma Conferinței de Pace s-au opus ideii de a dezmembra acest stat.

După Conferința de Pace, ungurii au pornit imediat lupta contra tratatului de la Trianon. Au dus această luptă până astăzi nu numai cu o rară vigoare, dar și cu o excepțională metodă și persistență. După ce în primii ani au căutat să dezvinovățească poporul unguresc de participarea sa la război în cadrul Puterilor Centrale, de la 1923 încolo s-au năzuit să arate că tratatul de la Trianon este o monstruozitate și că modificarea frontierelor impuse Ungariei de acest tratat este o stringentă necesitate a păcii mondiale.

Pentru atingerea scopului urmărit, guvernele ungurești, susținute în această operă de toate organizațiile naționaliste, au luat o serie de măsuri importante:

1. Au organizat un excelent serviciu de presă pentru străinătate și, prin membrii legațiilor și prin agenți speciali, au intrat în legătură cu conducerea și redacțiile tuturor ziarelor importante din Occident, câștigându-le și influențându-le.

2. Au organizat o centrală a propagandei, care pe de o parte dirijează organizațiile revizioniste din Ungaria, pe de altă parte creează și dirijează un șir întreg de asociații „pentru revizuirea tratatului de la Trianon”, „pentru pacea în Europa Centrală”, „pentru autodeterminarea ungurilor”, în marile centre intelectuale și politice ale statelor occidentale.

3. Au întemeiat încă din 1921 pe lângă universitățile mai importante din Europa instituții de „cercetări științifice” cu privire la filologia, istoria, geografia și literatura ungară - în Viena „Ungarisches Institut”, în Berlin „Ungarisches Institut”, în Roma „Collegium Hungaricum”, în Paris „Institut d'Etudes Hongroises” -, punându-le la dispoziție bibliotecile și materialul documentar necesar în sensul dorit de aspirațiile ungurești și făcând din aceste instituții instrumente de legătură între universitățile străine și universitățile și cercurile științifice și politice ale Ungariei și de difuzare a ideilor conducătoare ale politicii ungare.

4. Au creat și susținut catedre de limba și literatura maghiară la principalele universități europene.

5. Prin legații și prin agenți speciali de presă și propagandă au mijlocit ca universitățile și societățile de știință și de cercetări sociale din țările occidentale, din țările nordice și din Statele Unite să invite adesea pe profesorii universitari și pe savanții unguri distinși sau pe bărbații politici de vază să țină conferințe studenților, publicului mare sau chiar unor cercuri politice.

6. Au mobilizat în această acțiune atât biserica romano-catolică ungară cât și bisericile protestante: biserica romano-catolică, în frunte cu cardinalul Seredi (bărbat cu mare vază la Curia Papală), acționează la Vatican, în cercurile calvine din Franța, Elveția, Olanda, Marea Britanie și America, cea unitară între puținii dar influenți ei coreligionari din Marea Britanie și America, iar cea luterană în Germania și în țările scandinave.

7. Au organizat în fiecare an în centrele de opinie publică expoziții nu numai de artă ungurească, ci și de material documentar, pentru a demonstra nedreptatea ce s-a făcut Ungariei și imposibilitatea de a menține tratatul de la Trianon.

8. Au publicat - în afară de pamfletele de caracter efemer, cărora lumea nu le mai dă atenție - un număr important de volume, care susțin, cu metode științifice și cu mare aparat de argumentare, teza ungurească despre necesitatea revizuirii radicale a frontierelor create prin tratatul de la Trianon.

9. Publică, cu o tenace regularitate, în afară de un mare număr de reviste și foi de propagandă de valoare minoră, revistele: „Revue de Hongrie”, „Nouvelle Revue de Hongrie”, „The Hungarian Nation” și „Archivum Europae Centro-Orientalis” în Budapesta, „Ungarische Jahrbuecher” în Berlin (de la 1921), „Corvina” în Roma (de la 1921), „Revue d'Etudes Hongroises” în Paris (de la 1922), „Hungarian Quarterly” în Londra, care, toate, sunt ținute la un înalt nivel științific și cultural, și care, prin conținutul lor, scris parte de savanți și literați unguri, parte de străini, constituie o colecție de material documentar, pentru susținerea revendicărilor ungurești, așa de bogată încât, și numai frunzărind-o, cititorul occidental rămâne impresionat.

10. Au căutat - în special prin invitații la excursii de plăcere sau la vânătoare în Ungaria - și au reușit să câștige simpatia și colaborarea multor personalități cu autoritate din viața gazetărească literară sau politică a țărilor occidentale, în lupta lor contra tratatului de la Trianon, unii dintre aceștia scriind chiar cărți întregi în favoarea tezei ungurești.

11. Au confecționat o serie de filme cinematografice excelente, unele arătând progresul și importanța Ungariei, marea greșeală ce s-a făcut smulgând din corpul ei unele provincii și necesitatea urgentă de a reconstitui vechea „Ungarie milenară”, altele utilizând subiecte și vederi frumoase ungurești, alese anume pentru a câștiga simpatia publicului occidental.

În acțiunea lor de propagandă pentru schimbarea frontierelor, ungurii caută totodată să demonstreze inferioritatea culturală, socială, artistică și etică a cehoslovacilor, a iugoslavilor și mai ales a noastră. Lupta este dusă în primul rând contra noastră, pe de o parte, deoarece noi, stăpâni ai Transilvaniei, deținem provincia cea mai scumpă sufletului unguresc, pe de altă parte deoarece noi constituim statul cel mai puternic din jurul Ungariei.

În serviciul propagandei s-au pus nu numai toți savanții, ci și toți bărbații politici unguri cu legături peste frontiere. Și, cum unii dintre acești bărbați politici au fost și sunt totodată și oameni de știință, influența lor în străinătate a fost cu atât mai mare. Amintesc între aceștia pe decedații: Albert Berzeviczy, fost ministru al Instrucțiunii, președinte al Academiei Ungare și istoric eminent al epocii Renașterii, care a dezvoltat o viguroasă activitate în Italia; contele Albert Apponyi, fost ministru al aceluiași departament, mare jurist, sociolog și mai ales orator, a cărui activitate am resimțit-o de la Roma la Londra și de la Geneva la Berlin, și baronul Iuliu Vlassics, de asemenea fost ministru al Instrucțiunii, apoi, dintre actualii conducători, pe foștii miniștri Hugo Klebelsberg, Georges Lukacs, Bela Foldes, Emil Nagy, pe actualul ministru al Instrucțiunii Valentin Homan, istoric eminent al Ungariei, pe fostul ministru contele Paul Teleki, profesor universitar și excelent geograf, și, mai ales, pe fostul prim-ministru contele Ștefan Bethlen, bun cunoscător al Transilvaniei și vechi dușman al românismului.

Activitatea acestora și a marelui număr de agenți mai mărunți, ai instituțiilor ungare din străinătate - propaganda ungurească a organizat chiar și restaurante cu bucătărie și mai ales cu vinuri și muzică ungurească în unele orașe mari din Occident - și a revistelor bine redactate n-a rămas fără rezultate în opinia publică mondială.

Dacă în Italia și în Germania, în urma identității de vederi cu privire la respectarea tratatelor și în urma legăturilor politice dintre guvernele respective, greutăți importante în calea acestei propagande n-au existat, ea a avut de învins mari piedici în Franța, în Marea Britanie și în Statele Unite, unde pe de o parte simpatiile pentru noi din anii războiului nu s-au stins, pe de altă parte spiritul public este mai conservator și mai prudent.

Rezultatele obținute în Marea Britanie de propaganda ungurească ne arată în modul cel

mai clar măsura eforturilor ungurești în această chestiune și devotamentul fanatic de care sunt străbătute toate legațiile și toți agenții politicii ungurești în străinătate.

În 1920, presa, universitățile și cercurile politice britanice considerau frontierele stabilite la Trianon ca juste și corespunzătoare unei normale conviețuiri în Europa Centrală. Acțiunea ungurească a reușit însă în câțiva ani să clatine această convingere. În universități s-au creat centre pentru cultivarea relațiilor cu Ungaria (în Oxford o *Oxford League for Ungarian Selfdetermination*, care s-a adresat chiar Societății Națiunilor acuzând România că distruge monumentele ungurești din Transilvania), în presă se dă tot mai multă atenție jalbelor ungare, în Camera Comunelor și în Casa Lorzilor se ia cuvântul contra vecinilor Ungariei și se pronunță cuvântul „revizuire”.

În 21 iunie și 30 august 1927 apar apoi în „Daily Mail” cele două faimoase articole ale lordului Rothermere - *Hungary's Place in The Sun* și *Europe's Powder Magazine* - care dau și mai mare avânt propagandei, o serie de volume și hărți, tipărite parte în Anglia, parte în America, (*Roumania Ten Years After* de Comitetul American pentru Drepturile Minorităților Religioase, *The Religious Minorities in Transylvania* și *Transylvania in 1922* de Louis C. Cornish, *The Racial Conflict in Transylvania* de John M. Cabot, *A Wayfarer in Hungary* de George A. Birmingham, *The Tragedy of Central Europe* de Ashmead Bartlett, *The Tragedy of Trianon* de Sir Robert Donald (care ne numește, nici mai mult nici mai puțin decât: „an army of brigands”), *Justice for Hungary* de contele Apponyi și alți foști miniștri, *The Minorities in Roumanian Transylvania* de Zsombor de Slasz, hărțile contelui Paul Teleki) completează documentarea tezei.

Rezultatul e cunoscut. Însuși d. Lloyd George, care în februarie 1920 considera nu numai că frontierele noastre sunt juste ci că în chestiunea Banatului ni s-a făcut nedreptate și se declara gata a funcționa ca arbitru între noi și sârbi spre a înlătura această greșală, a ajuns să spună în octombrie 1927 că frontierele stabilite la Trianon trebuie revizuite, deoarece ele au fost trasate în 1919 „când Aliații erau plini de toată amărăciunea unui lung război și n-aveau decât informațiuni insuficiente și nepractice cu privire la situația europeană”.

Lăsând la o parte atacurile lansate în Casa Lorzilor contra noastră, în repetate rânduri, de lordul Newton, amintesc că în 17 noiembrie 1927 România a fost violent atacată, pe tema optanților, de lorzii Buckmaster, Haldane și Carson, că în prezent peste 200 parlamentari britanici cer revizuirea tratatului de la Trianon și că ideia revizuirii tratatelor - precum reiese din discursurile de astă toamnă ale d-lui Eden - nu este rău privită nici de către cercurile oficiale britanice.

În privința acțiunii ungurești în Statele Unite, care până acum a făcut un mare progres, d. Emil Nagy, fost ministru de Justiție ungar și unul dintre cei mai energici conducători ai propagandei, mi-a declarat personal următoarele: „Acțiunea noastră cuprinde și America, deoarece reprezentanții acesteia au avut o influență decisivă la stabilirea frontierelor, sunt unii dintre creatorii acestor frontiere și, deci, America, în mod normal, va trebui să aibă și va avea cuvânt când se va produce revizuirea”.

Ideia revizuirii a început să prindă și în Franța și numărul celor care cer rectificarea frontierelor din Europa Centrală e în continuă creștere.

Țin să atrag atenția asupra unei laturi speciale a situației, ungurii reușind să pătrundă în universități, au reușit, mai ales în Marea Britanie și Statele Unite, să influențeze întrucâtva și instrucțiunea tineretului universitar din ultimii zece ani, infiltrându-i convingerea că tratatele de la Paris sunt greșite și au nevoie de revizuirea și că în special Europa Centrală a fost balcanizată și trebuie reorganizată pe baza altor frontiere, restabilindu-se Ungaria Mare, în interesul reconcilierii și păcii. Întâia și a doua serie universitară a tineretului astfel îndrumat au ieșit din universitate și au intrat în viața publică: este firesc că, în acțiunea lor viitoare, aceste elemente vor fi conduse de ideile pe care le-au obținut în timpul studiilor și, deci, între.

altele, și de ideea înlăturării răului pe care îl constituie, în mintea lor, tratatul de la Trianon. Propaganda ungurească a reușit, astfel, să asigure aspirații lor ungurești un foarte prețios sprijin și pentru viitorul apropiat.

Rezultatele acțiunii ungurești în opinia publică mondială și în cercurile politice ale țărilor occidentale, deși nu sunt la înălțimea așteptărilor Budapestei, sunt, deci, totuși considerabile și pot deveni periculoase.

Nu poate fi trecută cu vederea însă nici propaganda anti-românească a bulgarilor. Guvernul bulgar, evident, nu dispune de atâtea mijloace ca guvernul unguresc; cu toate acestea, întreține, atât prin organul său de limbă franceză – „La Bulgarie”, apoi „La Parole. Bulgare” - cât și prin o serie de cărți abil ticluite, o continuă agitațiune contra noastră, acuzându-ne de opresiunea și chiar de stărpirea populației bulgare din Dobrogea, susținând că frontiera noastră sudică este un atentat la viața Bulgariei și a poporului bulgar și cerând de asemenea revizuirea. Legațiile bulgare și diferiții agenți bulgari de propagandă au reușit să creeze, în special în cercurile engleze și americane, dar și în cele franceze și italiene, opinia că Dobrogea (până la gurile Dunării) este pământ locuit de bulgari și că o rectificare este necesară.

Rezumând situația, în urma celor expuse mai sus, putem spune: ideea revizuirii tratatelor este acceptată deplin de guvernele și de opinia publică din Italia și Germania, face mari progrese în opinia publică și în cercurile oficiale ale Marii Britanii, face progrese în opinia publică a Statelor Unite și începe să se răspândească, încet, și cu prudență, în unele cercuri franceze.

Cred util să adaug că propaganda anti-românească a ungarilor ține de la 1735, când, drept răspuns la memoriile marelui episcop Inocențiu Micu, ne calomniiau în mod infam către împăratul Carol VI și către guvernul din Viena și va ține cât timp se va citi literatură ungurească: jumătate din operele de bază ale acestei literaturi fiind scrise de autori originari din Transilvania sau tratând subiecte transilvănene, este firesc ca publicul unguresc, adăpat la adeste izvoare, să fie stăpânit de dorul de a relua Transilvania și să urască pe cei ce dețin această provincie.

III

Necesitatea unei acțiuni pozitive pentru combaterea propagandei dușmănoase în străinătate, pentru răspândirea știrilor bune despre viața și progresul țării și pentru afirmarea și apărarea drepturilor noastre, pe de o parte, pe de altă parte, necesitatea de a da opiniei publice a țării, în vâlmășagul de astăzi, o îndrumare sănătoasă - monarhică și națională, democratică și disciplinată - impune crearea unui organism central viguros, dotat cu personal pregătit și cu mijloace suficiente, cu menirea și posibilitatea de a exercita influența cerută de interesele naționale superioare, atât înăuntrul cât și în afara frontierelor țării. Nu trebuie să uităm că, dacă este necesar ca presa și opinia publică din străinătate să fie favorabil informate despre viața și eforturile noastre și să ne susțină cu căldură, este tot așa de necesar ca în interiorul țării presa să fie un mijloc de consolidare și de disciplinare a vieții naționale, un instrument de educație și civilizație în serviciul Patriei.

Cred, astfel, că organismul cel mai corespunzător nevoilor noastre actuale și scopurilor noastre de viitor este un departament special al presei și propagandei, condus de un ministru, membru în guvern, secretar de stat fără caracter politic și cu garanții de permanență și

continuitate, care ar lucra și ar îndruma acțiunea departamentului său conform indicațiilor ce i-ar fi date de către d. Ministru al Afacerilor Externe, de către d. Președinte al Consiliului de Miniștri și, bineînțeles, înainte de toate, de către M.S. Regele.

Acest „Minister al Presei și Propagandei” va trebui să aibă următoarele direcții:

1. Direcția presei, având două secțiuni:
 - a. secțiunea presei interne, și
 - b. secțiunea presei externe.
2. Direcția propagandei;
3. Direcția minorităților;
4. Direcția cinematografului și radiofoniei;
5. Direcția turismului;
6. Serviciul administrației și al arhivelor.

Atribuțiile acestor direcții ar urma să fie următoarele:

1. Direcția presei:

a. Secțiunea presei interne: va urmări cu atenție presa din țară, atât pe cea cotidiană cât și pe cea periodică, aducând conținutul ei la cunoștința guvernului; va facilita presei obținerea de informații exacte; va transmite presei indicații despre felul cum anumite evenimente, declarații sau articole urmează să fie interpretate din punctul de vedere al intereselor naționale; va interveni pentru oprirea unor discuții păgubitoare intereselor țării sau pentru pornirea unor discuții sau campanii care pot fi utile sau pot ușura acțiunea guvernului față de adversarii noștri externi; va urmări vigilent presa minoritară; va interveni pentru pedepsirea sau suprimarea publicațiilor care jignesc spiritul național și interesele naționale.

b. Secțiunea presei externe: va urmări, cu ajutorul atașailor de presă din străinătate, toată presa străină, ținând seama înainte de toate de interesele românești și va aduce la cunoștința guvernului articolele importante precum și toate informațiile care pot interesa România; va facilita corespondenților de ziare obținerea sau controlarea informațiilor destinate presei străine; va păstra contact cu redactorii rubrici lor de politică externă ai presei interne, îi va pune la curent cu chestiunile externe și le va mijloci întrevederile de care pot avea nevoie; va transmite, prin Agenția Rador și eventual prin alte Agenții, informații presei străine; va plasa, prin atașaii de presă, informații, articole, fotografii, în ziarele din străinătate.

2. *Direcția propagandei:* va întreține relații strânse și continue cu amicii și cu organizațiile amice României din străinătate; se va îngriji de scrierea și publicarea în limbile principale străine a unei serii de cărți cu caracter strict științific despre istoria, geografia, viața economică, literatura și arta românească, despre justiția îndeplinită prin tratatele de pace în Europa Centrală, despre imposibilitatea de a modifica actuala așezare, va mijloci scrierea de articole științifice literare sau politice de către bărbații noștri de știință și de către bărbații noștri politici cu autoritate și plasarea lor în revistele mari din străinătate; se va îngriji de scrierea unor răspunsuri documentate la articolele ce ne-ar ataca în presa străină, în cazul când legațiile și atașaii de presă n-ar putea răspunde destul de documentat; va răspunde prin pamflete diferitelor pamflete de propagandă ungurească sau bulgară în care vom fi atacați; va facilita petrecerea în țară și va obține colaborarea personalităților marcante din viața politică, literară, științifică și gazetărească a marilor țări occidentale; va organiza conferințe, expoziții, prezentații artistice românești în străinătate și, după caz, conferințe, expoziții și reprezentații artistice ale amicilor noștri din străinătate la noi în țară; va pune la dispoziția intelectualilor distinși și a societăților din străinătate care se ocupă cu simpatie de România literatura și materialul documentar de care ar avea nevoie și va conforma eforturile după cum se va desfășura acțiunea adversarilor noștri.

3. *Direcția minorităților:* va urmări viața intelectuală, economică și politică a minorităților etnice aflătoare în România și a minorităților românești din statele limitrofe; va

urmări acțiunea ce s-ar face contra României pe această temă; va întreține legături cât de strânse - dar prudente - cu minoritățile românești de peste frontieră și cu coloniile românești de peste Atlantic; va încuraja și va susține lupta minorităților românești pentru drepturile ce le sunt garantate prin tratate, va interveni ca tratamentul căruia îi sunt supuse în România diferitele noastre minorități etnice să fie corespunzător tratamentului căruia îi sunt supuși, în țările naționalilor acestor minorități, conaționali noștri.

4. *Direcția cinematografului și a radiofoniei*: Se va îngriji, direct sau prin acorduri cu societățile cinematografice, de confecționarea și rularea în țară și în străinătate a unui bun ziar cinematografic al României, de confecționarea unor filme cuprinzând vederi frumoase sau scene caracteristice din țară (castele, mănăstiri, vederi din Carpați, porturi dunărene și maritime, localități de băi și de vilegiatură etc.) și de prezentarea lor în toată lumea; se va năzui să creeze o cinematografie românească; va organiza la posturile de radiodifuziune din țară și din străinătate conferințe și producții utile propagandei românești; a difuza, la posturile noastre, un ziar vorbit despre politica externă și unul, în limbile franceză, italiană, engleză și germană, despre viața și politică României.

5. *Direcția turismului*: va controla și dirija actualul Oficiu Național al Turismului, punându-i activitatea de acord cu interesele de Stat și cu scopurile esențiale ale propagandei noastre.

6. *Serviciul administrației și al arhivelor*: va avea atribuțiile fixate prin însăși denumirea sa.

Evident această împărțire a atribuțiilor nu înseamnă crearea unor compartimente ermetice; ea este mai mult o indicare a liniilor generale ce vor trebui urmate.

Metodele ce vor trebui aplicate și izvoarele de documentare ce vor trebui utilizate vor depinde de suplețea, de priceperea și de cunoștințele științifice de specialitate ale conducătorului departamentului și ale principalilor săi colaboratori.

Este de la sine înțeles că acest departament va trebui să țină contact intim și adeseori să colaboreze efectiv cu organizațiile similare din Cehoslovacia și Iugoslavia.

Pentru satisfacerea nevoilor serviciului va fi necesar, după o estimare sumară, de un buget inițial de aproximativ 90-100 milioane lei și un personal de aproximativ 60 de inși - intelectuali aleși -, inclusiv atașatii de presă. O parte din acest personal poate fi detașat și din alte ministere (din Ministerul Externelor sau din cel al Instrucțiunii și Cultelor), altă parte poate fi angajată temporar pentru anumite lucrări sau anumite misiuni, osatura departamentului însă va trebui să fie formată din personal stabil, care se va specializa în acest gen de activitate.

În cazul când împrejurările n-ar permite înființarea unui departament special al propagandei, serviciul acesta ar putea fi îndeplinit și de un subsecretariat de stat. Desigur, însă, în acest caz autoritatea conducerii ei va fi mai scăzută, iar serviciul însuși va avea dimensiuni mai reduse. Numărul direcțiilor s-ar putea reduce, în această eventualitate, la trei: 1) a presei; 2) a propagandei și 3) a minorităților - cinematograful, radiodifuziunea și turismul trecând sub conducerea direcției propagandei.

Orice formă se va da însă serviciului nostru de propagandă, acesta nu va putea realiza nimic important, dacă cel ce va fi pus în fruntea lui nu va avea competență, zel și credință și nu se va bucura din partea guvernului și mai ales din partea Majestății Sale de o încredere deplină.

V. Stoica

București, 15 ianuarie 1937

ETAPELE TRADUCERII *ILIADEI* ÎN CORESPONDENȚA GEORGE MURNU – IOAN BOGDAN

Cristina BĂDĂRĂ

Personalitate marcantă a culturii românești, George Murnu este unul din reprezentanții unei strălucite pleiade de cărturari români formați la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX, generație ce a preluat marile și solidele realizări ale dascălilor ce puseseră temeliile culturii românești moderne.

Cunoscut mai ales prin strălucita tălmăcire dată operei lui Homer, considerată ca una dintre cele mai reușite din literatura universală și neegalată încă în literatura română, Murnu prin virtuțile traducerii sale, apărută în perioada 1900-1912, ilustrează contribuția generației pe care o reprezintă la creșterea culturii românești, așa cum o demonstrează cu claritate comparația tălmăcirii sale cu prima traducere a *Iliadei* aparținând lui D. C. Aristia, care a văzut lumina tiparului la București în 1837.

Născut la 1 noiembrie 1868 la Veria într-o familie cu tradiții intelectuale, George Murnu își desăvârșește cursurile primare și liceale la Veria, Xanthi și Bitolia, sub atenta îndrumare a tatălui său, profesorul Ioan Murnu, după care vine la București pentru a urma cursurile facultății de Litere și Filozofie, pe care o absolvă cu calificative maxime. Anii studiilor academice îi vor prilejui întâlnirea cu slavistul Ioan Bogdan, profesor și apoi prieten, ce îi va marca întreaga sa dezvoltare profesională și evoluția carierei. Ioan Bogdan a fost cel care, impresionat de calitățile studentului său, a făcut demersurile necesare pentru ca George Murnu să poată urma la München în perioada 1899-1903 cursurile vestitului bizantinolog Karl Krumbacher care îi va fi și conducătorul unui doctorat, absolvit cu „magna cum laude”. El a insistat, și cu ajutorul lui Spiru Haret a obținut ca studentul său să se poată specializa în domeniul arheologiei dacice la Atena, München, Berlin și Roma în perioada 1905-1906.

După părăsirea Universității bucureștene, legătura între cei doi, pe perioada absențelor din țară a lui Murnu, nu încetează ci chiar se dezvoltă așa cum o demonstrează bogata corespondență schimbată între ei, păstrată de-a lungul timpului în fondurile diverselor biblioteci. Astfel, la Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj, depusă de Iulia Murnu, fiica profesorului, se află biblioteca și arhiva acestuia, în care din bogatul fond de corespondență adresată lui George Murnu se detașează, demonstrativ, pentru relația dintre cei doi, un fond de 30 de scrisori acoperind perioada 1899-1919, fond ce a fost explorat atât de fiicele profesorului Murnu¹, cât și

¹ Iulia și Ecaterina Murnu, *George Murnu poetul homerid*, București, 1979.

de istoricul N. Șerban Tanașoca².

Ilustrativ pentru problema pe care o abordăm este însă, de această dată fondul de corespondență adresată de George Murnu lui Ioan Bogdan, fond intrat în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare București, în anul 1992, grație generoasei donații făcute de doamna Viorica Păun moștenitoarea familiei Augustin Z. N. Pop, din a cărei colecții au făcut parte scrisorile. Fondul este cu atât mai valoros cu cât este puțin sau deloc cunoscut fiind inedit. Chiar istoricul N. Șerban Tanașoca referindu-se la scrisorile adresate de Ioan Bogdan lui George Murnu se exprima astfel „regret că nu le-am putut descoperii pe acele ale lui George Murnu către Ioan I. Bogdan”³.

Fondul constituit din 31 de scrisori, acoperă perioada ianuarie 1900 -martie 1905 și este de o excepțională complexitate, oferind o imagine extrem de fidelă a bogatei și variatei activități profesionale desfășurate de autor în această perioadă.

Încurajat și stimulat de profesorul și prietenul său, autorul va pune în această perioadă bazele unei excepționale cariere științifice ce a cuprins foarte numeroase și importante domenii de cercetare. Enumerând aici numai câteva dintre acestea: arheologia, studiul istoriei medievale a romanității balcanice, studii de filologie, studii de istoria artelor, activitatea poetică și cea de traducător, suntem departe de a epuiza aria preocupărilor sale, preocupări despre care discută pe larg cu mentorul său prin intermediul unei bogate corespondențe.

Pentru lucrarea de față am ales numai un aspect al preocupărilor lui George Murnu, acela de traducător, respectiv de traducător al *Iliadei*, așa cum apare în corespondența sa cu Ioan Bogdan.

După cum probabil este cunoscut începând din anul 1899, când intra în comitetul de redacție al revistei „Convorbiri Literare” și începea perioada „universitară” a publicației, Ioan Bogdan solicită fostului său student o colaborare cât mai activă, colaborare ce se va concretiza prin apariția în perioada 1900-1905 a mai tuturor lucrărilor lui George Murnu.

Aflând că George Murnu a dat lui Mihail Dragomirescu o traducere a Cântului I al *Iliadei*, Ioan Bogdan insistă într-o scrisoare din 18 dec. 1899⁴ ca traducerea integrală a textului să-i fie trimisă pentru a o publica în paginile „Convorbirilor Literare”. Într-o scrisoare expediată la 17 ianuarie 1900⁵, după ce își exprimă aprecierile față de calitatea excepțională a traducerii, Ioan Bogdan îi cere din nou continuarea acesteia. Astfel a luat naștere o colaborare, ce a dus la publicarea în perioada 1900-1905 a primelor 13 Cânturi ale *Iliadei*.

Într-o scrisoare trimisă lui Ioan Bogdan, pe data de 14/2 febr [sic] 1900 de la Munchen, George Murnu, după ce mulțumește pentru cuvintele de apreciere a traducerii sale din *Iliada* adaugă: „Din *Iliada* am tradus deja o însemnată parte, și acum îmi folosesc timpul disponibil la pregătirea cânturilor care urmează, ca să pot pot [sic!] astfel să ți le trimit la vreme, pe rând”⁶, iar în încheiere nota: „Aștept

² Nicolae-Șerban, Tanașoca, *Balcanologi și bizantiniști români*, București, 2002, p. 81-92.

³ *Ibidem*, p. 83.

⁴ Nicolae-Șerban, Tanașoca, *op. cit.*, p. 86.

⁵ *Idem*, *loc. cit.*

⁶ B.U.C. București, *Cotă*: 093.32/CXXXVI.2, inv. Mss. 2895, p. 1.

corecturile de la Cântul I”.

Cântul I al *Iliadei* va fi publicat în 15 februarie 1900⁷.

În altă scrisoare din 17 februarie 1900, Ioan Bogdan elogia calitatea excepțională a traducerii arătând că: „trebuie să-ți spun că ai întrecut toate așteptările noastre”⁸ și după ce propune câteva corecturi cerea lui Murnu ca până la data de 5 martie să-i trimită traducerea Cântului III.

Scrisoarea adresată lui Ioan Bogdan la 15/2 [sic] 1900 de la München, este deosebit de importantă nu numai pentru că confirmă expedierea spre publicare a Cântului II, dar mai ales pentru că ne introduce în ceea ce am putea numi „atelierul de creație” al traducătorului. Niciodată pe deplin mulțumit de realizările sale George Murnu revine mereu asupra traducerii căutând pe cât posibil soluțiile cele mai fericite. Astfel el comunică prietenului său: „M-am nevoit din răspuțeri de vreo două săptămâni suspendând ori ce altă lucrare și am prefăcut pe cât s-a putut Cântul al II și abia azi l-am isprăvit. Sunt departe de a fi cu totul mulțumit, dar socot că părțile bune vor fi covârșind neajunsurile dintr-însul... Îndeobște caut să-mi îndreptătesc orice expresie, orice cuvânt consultând toate izvoarele de limbă care îmi stau la îndemână...”⁹, testul cuprinzând, în continuare ample considerații asupra dificultăților transunerii versurilor homerice în limba română ca și în limbile neolatine în general, autorul explicând în acest context câteva din opțiunile sale semantice. În încheierea pasajului ce ne interesează G. Murnu își exprimă dorința ca acest cânt să fie tipărit unitar, într-un singur număr al revistei, pentru a asigura prin integralitatea textului valoarea sa poetică.

Scrisoarea expediată din München la 2/19 [sic] iulie 1900 ne întărește afirmația legată de exigența deosebită cu care traducătorul aborda textul homeric, menționând revenirea sa, în șpalt, asupra Cântului II, pentru a opera îmbunătățirile sugerate de Comitetul de redacție în urma lecturii textului expediat inițial, el declarând: „totuș nu m-a lăsat inima să-napoez tipăriturile fără a face oare care îndreptări pe alocuri, pe lângă cele impuse de Comitet, de care am ținut seama cu sfințenie”¹⁰. În aceeași epistolă tălmăcitorul amintea de mersul traducerii pentru Cântul III, ce conform declarațiilor sale fusese tradus într-o primă formă înaintea Cântului II¹¹, cu care prilej considera că își îmbunătățise „tehnica exametruului”.

Aprecierile asupra calităților traducerii nu au întârziat să apară. La 26 iulie 1900 Ioan Bogdan îi scris prietenului său: „Dragă Murnule, traducerea ta nu e o traducere obicinuită: e o traducere excelentă din toate punctele de vedere și dacă Dumnezeu îți va da sănătate și viață ca s-o termini, vei putea să mori liniștit că ai făcut ceva pentru neam”¹².

„Convorbirile Literare” vor publica Cântul al II-lea în numărul din 15 august 1900¹³.

⁷ „Convorbiri Literare”, 34, 1900, nr. 2, 15 febr., p. 84-101.

⁸ Nicolae-Șerban, Tanașoca, *op. cit.*, p. 87.

⁹ B.U.C. București, *Cotă*: 093.32/CXXXVI.3, inv. Mss. 2895, p. 2.

¹⁰ B.U.C. București, *Cotă*: 093.32/CXXXVI.4, inv. Mss. 2896, p. 1.

¹¹ *Ibidem*, p. 2.

¹² Nicolae-Șerban, Tanașoca, *op. cit.*, p. 87.

¹³ „Convorbiri Literare”, 34, 1900, nr. 8, 15 aug., p. 628-652.

Asupra Cântului II, G. Murnu revine în trei scrisori expediate de la Huși la 20 august¹⁴, 22 septembrie¹⁵ și 2¹⁶ și 17 octombrie 1900¹⁷. Emblematic pentru stilul de lucru, al autorului sunt ultimele două scrisori, astfel în cea din 22 septembrie afirma că: „...Cântul III din *Iliada* îl am deja gata de o lună” ca apoi, la 2 octombrie, într-o nouă scrisoare să afirme: „De ieri până azi am revăzut încă odată traducerea cântului al III lea din *Iliada*; am prefăcut unele versuri care mi se păreau ca niște pete prea bătătoare la ochi. ...la drept vorbind eu aș avea de lucru la un asemenea cânt încă un an și poate și atunci n-aș ajunge la un rezultat mulțumitor”¹⁸.

La 20 octombrie 1900, Ioan Bogdan¹⁹ confirma calitatea deosebită a traducerii Cântului III, iar la 1 ianuarie 1901 el apărea în paginile „Convorbirilor Literare”²⁰.

În mod cert valoarea traducerii lui George Murnu a fost apreciată în așa măsură încât a determinat acordarea unei subvenții, așa cum aflăm din scrisoarea pe care traducătorul o adresa din Huși lui Ioan Bogdan, la 7 octombrie 1900²¹.

Tălmăcirea celui de-al treilea cânt al epopeii homerice și ecourile pozitive stârnite de receptarea sa în mediile intelectualității românești, constituie unul din subiectele epistolei ce Ioan Bogdan o va adresa lui George Murnu la 10 ianuarie 1901²², cu care prilej autorul se interesa și de data la care traducătorul îi va putea trimite traducerea Cântului IV.

Răspunsul traducătorului nu întârzie să sosească, anunțând într-o scrisoare trimisă de la München la 16 februarie 1901 următoarele: „În vremea asta am pregătit Cântul IV (el era tradus de mult, dar a trebuit să prefac o mulțime de versuri fără ca totuși să fi ajuns la un rezultat satisfăcător) și iată că ți-l trimit spre a-l întrebuința după dorință”²³. La 21 februarie 1901²⁴, G. Murnu revine cu o scrisoare expediată tot din München pentru a anunța că a trimis manuscrisul Cântului IV.

Textul va fi publicat în „Convorbirile Literare” la 1 aprilie 1901²⁵.

Pregătirea pentru tipar a traducerii celui de al cincilea cânt a constituit subiectul a patru scrisori, toate expediate de traducător din München la: 6 iunie, 4 septembrie, 28 septembrie și 23 octombrie 1901.

În prima scrisoare acesta justifica întreruperea activității de traducere a Cântului V, prin obligațiilor presupuse de susținerea tezei de doctorat²⁶. La 4 septembrie 1901, George Murnu îi scria profesorului Bogdan o epistolă în care în ciuda oboselii consecutive examenelor, pe care o invoca, se referă totuși la stadiul în care se afla tălmăcirea textului în discuție amintind că acesta este gata, dar mai sunt

¹⁴ B.U.C. București, *Cotă*: 093.32/CXXXVI.5, inv. Mss. 2897.

¹⁵ B.U.C. București, *Cotă*: 093.32/CXXXVI.6, inv. Mss. 2898.

¹⁶ B.U.C. București, *Cotă*: 093.32/CXXXVI.8, inv. Mss. 2899.

¹⁷ B.U.C. București, *Cotă*: 093.32/CXXXVI.9, inv. Mss. 2901.

¹⁸ *Ibidem*, p. 1.

¹⁹ Nicolae-Șerban, Tanașoca, *loc. cit.*

²⁰ „Convorbiri Literare”, 35, 1901, nr. 1, 1 ian., p. 1-14.

²¹ B.U.C. București, *Cotă*: 093.32/CXXXVI.7, inv. Mss. 2900, p. 1.

²² Nicolae-Șerban, Tanașoca, *loc. cit.*

²³ B.U.C. București, *Cotă*: 093.32/CXXXVI.12, inv. Mss. 2904, p. 1.

²⁴ B.U.C. București, *Cotă*: 093.32/CXXXVI.13, inv. Mss. 2905, p. 1.

²⁵ „Convorbiri Literare”, 35, 1901, nr. 4, 1 apr., p. 289-304.

²⁶ B.U.C. București, *Cotă*: 093.32/CXXXVI.15, inv. Mss. 2907, p. 1.

necesare unele revizui, pe care le aprecia a fi „o muncă mai grea decât însăși traducerea”²⁷. Afirmatie întărită de cele relatate de traducător în cea de a treia scrisoare enumerată, în care avea să scrie: „Dacă am întârziat puțin este că l-am supus unei nemiloase revizii care m-a costat multă vreme; chiar după ultima copie am făcut o samă de îndreptări... Am mania de-a prefăce mereu, căci mai niciodată nu sânt deplin mulțumit. Pe lângă altele vei vedea că mi-am permis să introduc în traducere unele cuvinte noi - unele arhaisme, iar altele provincialisme și aceasta numai și numai pentru a îmbogăți sărăcăciosul vocabular - mai ales al adjectivelor...”²⁸. În aceeași scrisoare, consecvent stilului său de lucru, tălmăcitorul anunță că are deja o primă formă a Cântului VI²⁹. În cea de a patra scrisoare, traducătorul se interesa deja în ce număr va fi publicat Cântul V³⁰.

Răspunsul îl va primi la 23 noiembrie 1901³¹, când după o serie de aprecieri măgulitoare la adresa traducătorului care este asigurat și de admirația deosebită a lui Șt. O. Iosif și A. Vlahuță, Ioan Bogdan îi comunică că ultimul cânt primit va apărea în numerele din ianuarie și februarie. Ceea ce se va și întâmpla, traducerea Cântului V văzând lumina tiparului la 1 ianuarie 1902³².

Cântul VI constituie unul din subiectele ce preocupă pe George Murnu în cadrul a trei scrisori, două expediate din München, 23 decembrie 1901 și 17 ianuarie 1902, respectiv din Budapesta la data de 17 - 30 mai 1901. Dacă în prima scrisoare i se comunica lui Ioan Bogdan că nu i-a trimis traducerea Cântului VI³³, la 17 ianuarie 1902, acest text fusese deja expedit³⁴. La Budapesta fiind, George Murnu nu avea cunoștință, la 17/30 mai 1902 despre publicarea celui de al VI-lea Cânt, dar anunța deja finalizarea Cântului VII al *Iliadei*³⁵.

Cântul VI avea să fie publicat abia în numărul de la 1 august 1902³⁶ al „Convorbirilor Literare”.

Traducerea celui de al VII-lea Cânt al *Iliadei* a fost finalizat în intervalul 25 aprilie - 10/23 iunie 1902, căci dacă scrisoarea din 25 aprilie expedită din München, cuprindea afirmația că respectivul text nu a fost încă copiat³⁷ la 10/23 iunie din Budapesta, traducătorul anunța expedierea către București a textului³⁸.

Cântul VII a văzut lumina tiparului la 1 octombrie 1902³⁹.

Munca depusă deopotrivă de traducător și editor pentru publicarea Cântului VIII al *Iliadei* este mai puțin ilustrată de corespondența dintre cei doi. Nu dispunem decât de o singură scrisoare, trimisă de la Iași la 8 noiembrie 1902, în care găsim

²⁷ B.U.C. București, *Cotă*: 093.32/CXXXVI.17, inv. Mss. 2909, p. 2.

²⁸ B.U.C. București, *Cotă*: 093.32/CXXXVI.18, inv. Mss. 2910, p. 1.

²⁹ *Ibidem*, p. 6.

³⁰ B.U.C. București, *Cotă*: 093.32/CXXXVI.19, inv. Mss. 2911.

³¹ Nicolae-Șerban, Tanașoca, *loc. cit.*

³² „Convorbiri Literare”, 36, 1902, nr. 1, 1 ian., p. 2-10.

³³ B.U.C. București, *Cotă*: 093.32/CXXXVI.20, inv. Mss. 2912, p. 1.

³⁴ B.U.C. București, *Cotă*: 093.32/CXXXVI.21, inv. Mss. 2913, p. 1.

³⁵ B.U.C. București, *Cotă*: 093.32/CXXXVI.24, inv. Mss. 2916, p. 1.

³⁶ „Convorbiri Literare”, 36, 1902, nr. 8, 1 aug., p. 673-864.

³⁷ B.U.C. București, *Cotă*: 093.32/CXXXVI.24, inv. Mss. 2915, p. 4.

³⁸ B.U.C. București, *Cotă*: 093.32/CXXXVI.25, inv. Mss. 2917, p. 3.

³⁹ „Convorbiri Literare”, 36, 1902, nr. 10, 1 oct., p. 865-878.

următorul pasaj: „Cântul al VIII e gata trebuie să-l puric puțințel și apoi ți-l voi trimite”⁴⁰.

În paginile „Convorbirilor Literare” el va apărea abia în februarie 1903⁴¹, interval care se încadrează în practica „revizuirii” textelor traduse până atunci și presupune probabila existență a altor scrisori abordând acest subiect, scrisori ce din păcate nu le cunoaștem încă.

Anul 1903, pare să fi fost benefic pentru traducerea Iliadei, având în vedere conținutul scrisorii expediate de G. Murnu la 4 iunie 1903. Probabil în acest an au fost pregătite pentru publicare Cânturile IX și X și s-a procedat și la o revizuire a întregului text tradus până atunci. Astfel, deși în scrisoare autorul nu amintește decât despre finalizarea traducerii Cântului X notând: „Cum voi gâti cu cântul al 10-lea ți-l voi trimite spre publicare”⁴², tipărirea Cântului IX în luna septembrie 1903⁴³ indică o probabilă finalizare a traducerii lui în cursul acestui an, mai ales că publicarea Cântului X se produce abia în anul următor⁴⁴. Stadiul traducerii și a următoarelor cânturi părea să fie de altfel foarte avansat deoarece în aceiași scrisoare traducătorul pune deja problema să obțină o finanțare pentru a tipării în volum primele 12 Cânturi al *Iliadei*. În același text el nota: „fiind foarte ocupat cu Iliada și voind să revăd încă o dată ceia ce voiam să-ți trimit, am găsit cu cale să nu mai pierd vremea deocamdată cu altceva și să mă concentrez în traducerea lui Homer, căci mai am încă vr-o 2 cânturi de tradus plus că trebuie să mai fac o serioasă revizie a părții publicate. Până acum n-am scris la minister despre editarea celor 12 cânturi. Până la sfârșitul acestei luni am să scriu numaidecât”⁴⁵.

Pentru ilustrarea procesului de elaborare a formei finale a cânturilor 11 și 12 dispunem de mai multe date, respectiv de conținutul a două scrisori expediate de George Murnu din Atena la 2 februarie și de la München la 9 noiembrie 1904. Astfel în prima dintre ele traducătorul se referea, ca de altfel în mai toate scrisorile adresate prietenului său, la revizuirea traducerii unor texte, de această dată fiind vorba despre cânturile XI și XII, deja traduse de mult timp dar de a căror finalizare era departe de a se considera mulțumit⁴⁶. În următoarea scrisoare G. Murnu cerea deja confirmarea primirii textului Cântului XII⁴⁷.

Textele respective au fost publicate în „Convorbirile Literare”, numerele din iulie-septembrie⁴⁸ și respectiv decembrie 1904⁴⁹.

Problema reunirii traducerii primelor 12 cânturi continuă să-l preocupe, așa încât într-o scrisoare din 20 aprilie 1904, anunța: „acolo voi revizui cele 12 cânturi din Iliada și după o luni voi veni la București spre a le tipări după promisiunea ce

⁴⁰ B.U.C. București, *Cotă*: 093.32/CXXXVI.26, inv. Mss.2918, p. 3.

⁴¹ „Convorbiri Literare”, 37, 1903, nr. 2, 1 febr., p. 121-136.

⁴² B.U.C. București, *Cotă*: 093.32/CXXXVI.27, inv. Mss.2919, p. 4.

⁴³ „Convorbiri Literare”, 37, 1903, nr. 9, 1 sept., p. 785-805.

⁴⁴ *Ibidem*, 38, 1904, nr. 6, 1 iul. P. 513-529.

⁴⁵ B.U.C. București, *Cotă*: 093.32/CXXXVI.27, inv. Mss. 2919, p. 3.

⁴⁶ B.U.C. București, *Cotă*: 093.32/CXXXVI.28, inv. Mss. 2920, p. 1.

⁴⁷ B.U.C. București, *Cotă*: 093.32/CXXXVI.29, inv. Mss. 2922, p. 2-3.

⁴⁸ „Convorbiri Literare”, 38, 1904, nr. 7-9 iul. – sept., p. 623-646.

⁴⁹ *Ibidem*, 38, 1904, nr. 12, dec., p. 1057-1070.

mi-a dat-o ministru!”⁵⁰.

Știm desigur că în cursul anilor 1904-1905 G. Murnu a mai dat spre publicare și traducerea Cântului al XIII-lea, deoarece el a fost tipărit în „Convorbiri” la sfârșitul anului 1905⁵¹ și a constituit punctul final al acestei laborioase colaborări, nu dispunem însă de alte scrisori care să ilustreze și acest moment.

Conștient de indubitabila valoare a lucrării sale, traducătorul se arată în continuare foarte preocupat de reunirea într-un volum a traducerii primelor 12 cânturi ale *Iliadei*. În ultima scrisoare adresată lui Ioan Bogdan, din fondul ce îl deținem, George Murnu cere, pentru a câta oară, sfatul și sprijinul prietenului și mentorului său. Plângându-se că nu a primit fondurile promise de Spiru Haret pentru a publica lucrarea cu fonduri primite de la stat el scria: „Eu m-am ostenit peste măsură de mult pentru putincioasa desăvârșire a exametrilor omerici și mi-ar părea foarte rău ca lucrarea să zacă în întunericul necunoscutului. Dacă crezi de cuviință și dacă-ți stă în putință, te rog a mijloci, bunăoară, pe lângă Socec ca să facă o ediție provizorie măcar de vr-o 500 de exemplare în condițiunile ce vei socoti de bune”⁵².

Stăruințele depuse de Ioan Bogdan, ilustrate și într-o scrisoare ce o trimite prietenului său în 13 ianuarie 1905⁵³, se vor materializa prin publicarea volumului la Budapesta în anul 1906⁵⁴.

Mult mai târziu, în anul 1913, la un an după apariția primei ediții integrate a traducerii *Iliadei*, George Murnu își va vedea eforturile încununate de succes, excepționala sa realizare fiind premiată de Academia Română.

Deosebita valoare a acestei corespondențe, care probabil a fost mult mai voluminoasă, nu este numai aceea de a ne introduce în ceea ce am putea numi laboratorul de creație al traducătorului, ci și faptul că ilustrează în ce măsură o mare prietenie și un mare talent s-au întâlnit pentru a crea ceea ce George Călinescu considera a fi: „...premieră absolută, inegalabilă încă, în cultura noastră și, îndrăznim a afirma, chiar în literatura universală a genului, saltul uriaș, de la simpla sau complexa traducere la actul creator...”⁵⁵.

⁵⁰ B.U.C. București, *Cotă*: 093.32/CXXXVI.29, inv. Mss. 2921, p. 1.

⁵¹ „Convorbiri Literare”, 39, 1905, nov. – dec., p. 961-984.

⁵² B.U.C. București, *Cotă*: 093.32/CXXXVI.31, inv. Mss. 2923, p. 3.

⁵³ Apud, Iulia și Ecaterina Murnu, *op. cit.*, p. 66.

⁵⁴ Vezi: *Bibliografia Românească Modernă. (1831-1918)*, vol. II, (D – K), București, 1986, p. 631.

⁵⁵ G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Ediția a II-a, București, 1982, p. 658.

CONTRIBUȚII PRIVIND ORGANIZAREA MUZEULUI MĂNĂSTIRII ROGOZ DIN JUDEȚUL VRANCEA – EPARHIA BUZĂU

Maria DUMITRACHE

SCURT ISTORIC AL MĂNĂSTIRII

Mănăstirea Rogoz, situată la cca. 14 km de Râmnicu-Sărat, pe șoseaua națională ce duce la Focșani, la 3 km de comuna Slobozia Bradului, și-a luat denumirea de la un loc pe care creștea din abundență rogozul, planta erbacee cu tulpina în trei muchii, cu frunze lungi și flori monoice, grupate în spice. Se ajunge aici, fie pe un drum printre vii, fie pe drumul ce trece prin satul Slobozia Bradului, urcând spre pădure.

Începuturile acestei mănăstiri sunt nelămurite; sunt afirmații că în trecut ar fi fost o ctitorie a evlaviosului viteaz domnitor Matei Basarab, ce se baza pe existența unei pietre încastrată deasupra ușii de intrare în mănăstire care are săpat pe ea anul 1647. Dar aceasta este considerată o contrafacere pentru că la acea data inscripțiile aveau anul socotit de la facerea lumii, 7155. Mai mult, piatra aceasta nu face parte dintr-o inscripție de sine stătătoare. Mai plauzibilă pare ipoteza că schitul a fost înființat de viețuitori de la Poiana Mărului. Această ipoteză este întărită și de faptul că prin actul din 4 iulie 1830, Constantin Robescu și soția sa, serdăreasa Maria afirmău că zidind „din nou” schitul acesta „l-am închinat la Sfântul schit Poiana Mărului”, iar toată dania lor ce consta din Moșia Văratii, pe care era așezat schitul, o moară pe apa Milcovului, 500 taleri anual, 157 și jumătate stânjeni de moșie ce se numea Căputeasca, 100 măci de stup și două prăvălii în Focșani, hotărau „să fie sub Epitropia Sfântului schit Poiana Mărului”, dar cu condiția „de a se păzi și a se urma nestrămutat de către Epitropia Sfântului schit Poiana Mărului pentru cele mai de sus arătate, fără de cel mai mic cusur, până la cel mai mic lucru”. „Iar când împotrivă - adăugau ei - vom vedea că se urmează și că se înstrăinează vreunele din aceste acareturi de către stareții cei după vremi și voind să le alăture la schitul Poiana Mărului și strămtorind acest schit al nostru, atunci să se ia de sub Epitropia Sfântului schit Poiana Mărului și să se dea sub Epitropia Sfintei Episcopii a Buzăului”.

Epitropia aceasta constă, după aceeași diată, ca stareții „după vremi să facă pomenirile cele de peste ani, meresmetul cel trebuincios, cum și lumânările, untdelemn, simbria preotului și purtarea de grijă pentru hrana celor trebuincioase ale maicilor ce se vor afla sihăstrind în acest sfânt schit”. A fost, deci, o sihăstrie cu o ridicată viață duhovnicească după modelul Poiana Mărului.

Biserica actuală are plan dreptunghiular, fără abside, cu un mic pridvor și o singură turlă, puțin disproporționată față de ansamblul arhitectonic ce pornește din podul bisericii și este construită între anii 1820? - 1825?; anul nu este precizat, dar prin actul din 1830 ctitorul Constantin Robescu, zis Ghimulea, cu Maria Robescu sârdăreasa, soția sa, afirma că a zidit „din nou” schitul. În 1867 a fost pictată de Ghiță Stoenescu din Râmnicu-Sărat, iar în 1958 a fost repictată de pictorul Adolf Cantini din Focșani, adăugându-i-se următoarea inscripție:

„Întru slava lui Dumnezeu, celui în Treime slăvit, ziditu-s-a acest sfânt locaș cu hramul Sfântul Ioan Botezătorul, la 1820 de Constantin și Gheorghe Robescu, după cum ne informează tradiția și după o însemnare din sinodic de la anul 1874. Biserica a fost zidită pe temelia altei biserici mai vechi, de lemn, precum arată și o piatră încrustată cu anul 1647, așezată la intrare. În anul 1958, cu binecuvântarea Prea Sfântului Episcop al Buzăului, doctor Antim Angelescu, s-a acoperit cu tablă și s-a pictat în tehnica frescă de Adolf Cantini, pictor licențiat din Italia. Fondurile mănăstirii s-au strâns cu stăruința P. Cuv. Starețe Melania Roșca de la întregul sobor și dania unor buni mireni. Amin! 7 iunie 1959”.

În interior, biserica prezintă două calote, iar în exterior, sub acoperiș, acnite pătrate în care sunt pictați sfinții Apostoli.

După tradiție, înaintea acestei biserici a existat un schit mai vechi populat de călugări ruși după care ar fi purtat numele de Poiana Rusului sau Schitul Maicilor Rusei ce a fost apoi refăcut din lemn de preotul Manea cu preoteasa presviteră Armanda (Armeanca) și dăruită Parohiei Amara din Județul Râmnicu-Sărat. Pe la anul 1894-1895 mănăstirea Rogoz era mănăstire de maici cu 14 viețuitoare și doi preoți. Stăreția Mănăstirii, modern mobilată și dotată cu instalații de lumină și apă, o perioadă a fost Casa Arhierească, iar casele din jur, bine întreținute.

După 1989, Mănăstirea este repopulată cu maici și redevine ce a fost înaintea anilor '59 -'60, adică mănăstire de maici cu activitate în obște și pragul acesteia este trecut de mulți oameni și fețe bisericești.

TEMATICA EXPOZIȚIEI

„MĂRTURII DE ARTĂ ȘI CULTURĂ SPIRITUALĂ ORTODOXĂ”

Mănăstirea Rogoz, factor de cultură și credință în Dumnezeu a păstrat de-a lungul vremii multe valori bibliofile, icoane, odoare bisericești și podoabe care pot acum încânta ochiul și sufletul celor care pășesc pragul acestui lăcaș.

Ținute în întunicul depozitelor, în vremea când mănăstirea a fost aproape desființată de către comuniști, și menținută doar ca o Casă Arhierească de odihni, icoanele, podoabele și cărțile vechi, aceste valori ale spiritualității au așteptat să fie scoase la lumină și prezentate pentru a trezi conștiința vizitatorului puternic stăpânit de sentimentul religios.

Prezentarea exponatelor în toată splendoarea sacralului obiectelor, pune accentul pe trăirea estetică valorificând totodată documente ce reconstituie prin câteva exemplare mediul artistic în diferite epoci.

Fondul de carte cuprinde valori ieșite de sub teascurile tipografiilor vremii

(Buzău, București, Iași) cele mai vechi datând din secolele XVIII și XIX. În expunerea cărților ne-am orientat după format și titluri, expunând fie foaia de titlu, fie legătura sau diferite scene biblice.

Icoanele care au o valoare istorică, artistică și documentară de patrimoniu le vom expune într-o ordine cronologică de realizare, cele mai vechi datând din anii 1793, altele sunt contemporane cu marile evenimente ale istoriei patriei noastre (1859-1865) când s-a înfăptuit unirea Moldovei cu Țara Românească. Unele din ele sunt bine păstrate și conservate și ne vorbesc de stilul iconografic și pictural al epocii de realizare a lor. În majoritatea lor sunt de la mănăstire și doar câteva au fost donate de maicile care nevoiesc aici de zeci de ani în condițiile vitrege ale vremii.

Obiectele de cult din mănăstire, din metal (argint) sau de factură textilă, sunt valoroase și la fel de bine păstrate. De o valoare deosebită sunt veșmintele de brocart cu fir metalic alb sau auriu, acoperămintele de potire din catifea grenă sau violet, cusute cu mărgelă și cu fir de argint, reprezentând figuri de îngeri și motive florale și chiar cu însemnele anului realizării.

Expoziția este organizată într-un spațiu special construit cu destinația muzeu, alături de paraclis, compus din trei săli: în sala cea mai mare, cu o suprafață de 21 m², sunt expuse pe pereți și în mijlocul sălii, în vitrine special amenajate, majoritatea icoanelor valoroase, acoperămintele de potire, odoare bisericești, podoabe, carte veche.

În sălile următoare sunt expuse veșminte preoțești, covoare, iar într-o sală mai mică am prevăzut chilia unor călugări, preoți ai mănăstirii, cu toate obiectele ce au aparținut acestora. Este vorba despre viața petrecută aici de Arhimandritul Zossima Zaharia Târâlă și Arhimandritul Paulin Lecca ce s-au ridicat la ceruri din acest lăcaș și se odihnesc în cimitirul mănăstirii.

Prea Cuviosul Arhimandrit Zossima Târâlă vede lumina zilei la 29 noiembrie 1889, într-o familie de țărani înstăriți, cu copii mulți, din comuna Urechești (fostul județ Râmnicu-Sărat) și, fiind un copil cu mintea ascuțită, părinții îl dau la școala din sat, iar liceul îl frecventează la Mizil, unde este remarcat și îndrumat să urmeze studii superioare. În anul 1933, își ia licența în Drept la Universitatea din București, dar nu profesează și intră în viața monahală. După ce participă ca preot la războiul de întregire a neamului 1916 -1918, cu grad de căpitan, unde se distinge cu Ordinul Victoriei și Crucea Comemorativă a războiului, își perfectează și studiile teologice și avansează trecând cu smerenie, nevoință și ascultare prin toate treptele ierarhiei bisericești ajungând Arhimandrit. Este preocupat de traduceri din slavonă a cărților bisericești, fiind autorul „Istoricului Mănăstirii Vărzărești” și al „Istoricului Comunei Urechești”. Datorită capacităților sale de bun organizator și cuvios părinte îl găsim stareț la mănăstirile: Dălhăuți din fostul județ Râmnicu-Sărat, Găvanul (Mânzălești – jud. Buzău), mănăstirea Vărzărești sau la Sfânta Episcopie a Buzăului.

La Rogoz, se retrage spre bătrânețe și fiind bolnav este îngrijit de monaha Tăfivita Târâlă, sora sa. Aici ocupă și funcția de profesor la școala monahală de maici. Moare la 30 octombrie 1965.

Paulin Lecca, Arhimandritul, s-a născut la 24 iulie 1914 în comuna Babele, județul Ismail - România Mare. A fost învățăcelul iubit al unor mari dascăli de

duhovnicie preoțească Nichifor Crainic, Gala Galaction și Dumitru Stăniloae. A practicat slujirea lui Dumnezeu, chiar cu riscul pierderii vieții, fiind condamnat la moarte în 1943 pentru abținerea de a mânui pușca cu care se ucideau ființe omenești în război. A slujit la Episcopiile Bucureștilor și Galațiului și a crescut generații de preoți la seminarii teologice din țară. A fost un autentic scriitor cu valori estetice de literat, dar și un prolific catehet care a furnizat material editorial multor instituții de răspândire a gândului scris, a făcut multe traduceri de cărți religioase rusești. Voința lui Dumnezeu a fost ca Paulin Lecca să-și trăiască ultimii ani ai vieții la mănăstirea Rogoz în triumghiul vetrelor monastice de autentic prestigiu ortodox de la Cotul Carpaților, reprezentat de mănăstirea „Adormire Maicii Domnului” din Râmnicu-Sărat, ctitorie cantacuzin-brâncovenească, mănăstirea Poiana Mărului -cea slujită de Vasile Monahul, mentorul lui Paisie Velicicovschi și Mănăstirea Vărzărești - popas vremelnice al aceluiși Paisie, astăzi Sfânt al Sinaxarului Ortodox. Trece în neființă la vârsta de 84 de ani, în ziua de 30 ianuarie 1998.

„Bunul Dumnezeu a ales această vatră de credință ortodoxă vie și sfințitoare, Mănăstirea Rogoz, ca să adăpostească atâtea comori de istorie, cultura și arta bisericească pe care noi suntem chemați să le păstrăm, iar prin organizarea de expoziții muzeale să valorificăm întreaga moștenire a acestei sfinte vetre străbune, în care, de sute de ani, arde neîntrerupt candelă credinței”.

Bibliografie:

- Îndrumar în arhivele statului*, București, vol. I, partea I, p. 239;
Ctitorii voievodale din Eparhia Buzăului, ed. 1988;
Începuturile Episcopiei Buzăului, în „Glasul Bisericii”, 1960, nr. 9-10, p. 811-815;
Octavian Moșescu – *Căluza București*, 1931, p. 72;
Documente din Colecția Muzeului Mănăstirii Rogoz;
Mănăstiri din Eparhia Buzăului, vetre de cultură și trăire românească, Pr. Gabriel Cocora, ed. 1987, Buzău, p. 253-254;
Revista Muzeală, nr. 1/1992, nr. 1/1995, nr. 5-6/1999, nr. 1-3/2000.

ISTORICUL MUZEULUI MUNICIPAL RÂMNICU-SĂRAT

Sofia ROBE

Muzeul municipal Râmnicu-Sărat adăpostește 5 secții ce s-au dezvoltat constant și continuu, cu fonduri modeste și donații, în localul fostei stăreții a bisericii „Adormirea Maicii Domnului”, monument istoric, ctitorie a domnitorului Constantin Brâncoveanu și a familiei Cantacuzinilor, apoi Primărie a orașului Râmnicu-Sărat, din strada Vasile Cristoforeanu nr. 6, astăzi Primăverii nr. 4, ce se află în apropierea Pieței Centrale a orașului.

Ideea de înființare a unui muzeu în acest oraș a existat încă din 1936 când s-a înființat Casa Culturală a Râmnicului-Sărat, unde se prevedea și o expoziție de port popular. Muzeul, în sine, s-a înființat ca o necesitate în viața culturală a orașului sub denumirea de Muzeul Raional Râmnicu-Sărat, la 5 iunie 1960, când are loc inaugurarea.

La inițiativa colecționarului de artă plastică, avocatul Octavian Moșescu și a deputatului în Marea Adunare Națională Constantin Bălăceanu, s-a înființat acest muzeu cu o expoziție de artă plastică ce se constituie în prima colecție, mai apoi secție de artă plastică cu un mic patrimoniu de 101 lucrări ce s-a dezvoltat și s-a îmbogățit pe parcurs.

În anul 1962 s-a organizat a doua secție, cea de etnografie și artă populară de pe Valea Râmnicului, cu piese de port popular, de uz casnic, unelte de muncă legate de principalele ocupații ale locuitorilor Văii Râmnicului.

La aceste secții se adaugă cea de-a treia, de științele naturale, în toamna anului 1968 cu o expoziție ce încerca să redea natura Văii Râmnicului-Sărat printr-o selecție semnificativă a elementelor de peisaj, vegetație, faună, cu valoare de general dar și de tip pentru acest spațiu geografic. În expoziția de bază sunt prezentate specii de plante și de animale care constituie fondul permanent, specific și majoritar al florei și faunei Văii Râmnicului-Sărat.

În primăvara anului 1971 s-a organizat secția de istorie a culturii râmnicene ce cuprinde documente, cărți și obiecte care au aparținut unor personalități din zona Râmnicului-Sărat cum ar fi: Gheorghe Munteanu Murgoci - geolog, geograf (1872 - 1925); Traian Săvulescu (1889 - 1963) - biolog, întemeietorul Școlii Românești de fitopatologie; Petre Antonescu (1873 - 1965) - arhitect, profesor la Școala Națională de Arhitectură București, care împreună cu profesorul Ion Mincu a pus bazele arhitecturii neoclaseice în România; Florica Cristoforeanu (1886 - 1960) – cântăreață lirică, soprană româncă, recunoscută pentru interpretarea rolurilor principale din operele „Carmen” de Bizet, „Tosca”, „Boema” și „Cio-Cio San” de Puccini,

„Manon” de Massenet, etc; Petre Iorgulescu-Yor (1890 - 1939) - pictor, face parte din societatea „Arta Română” - Iași 1918; membru societar al Societății culturale „Tinerimea Artistică” 1931, membru al grupului „Criterion” alături de H. Catargi, C. Mihăilescu, M. H. Maxy, Margareta Sterian, Michaela Eleuteriade ș.a.

- ❑ GHEORGHE MUNTEANU-MURGOCI (1872 -1925) - geolog, mineralog și pedolog, întemeietorul științei solului întocmind primele hărți ale tipurilor de sol din România, autor a peste 200 de publicații, hârtii de geologie și pedologie.
- ❑ TRAIAN SĂVULESCU - născut la Râmnicu-Sărat în 1889, biolog, întemeietorul științei fitopatologice în România, al Institutului de cercetări agronomice și inițiatorul și redactorul operei „Flora R.P.R. și Monografia UREDINALELOR ȘI USTINAGINALELOR din R.P.R.”, apoi secretar și președinte al Academiei Române între 1939 - 1959 și membru al acesteia încă din 1936. A format o adevărată școală de botanică având o mare contribuție la fundamentarea agronomiei moderne, publicând peste 400 de lucrări de specialitate.
- ❑ FLORICA CRISTOFOREANU - cântăreață lirică, se naște la 16 mai 1886 la Râmnicu-Sărat și moare în 1960 la Rio de Janeiro, în Brazilia. După terminarea conservatorului „Giuseppe” la Milano în 1907, este angajată prim-solistă în trupa de operetă din România, condusă de Constantin Grigoriu. În 1922 o găsim în operă și cânta pe scena Scala din Milano sub bagheta marilor dirijori Arturo Toscanini, Richard Strauss, Tullio Serafini, iar din 1924 până la retragerea din teatru (în 1940) a fost prezentă și la majoritatea stagiunilor Operei Române din București.
- ❑ PETRE IORGULESCU - YOR - s-a născut la Râmnicu-Sărat în 1890 și a murit în 1939 la București, avocat și pictor cu studii de arte frumoase la Paris. Participă din 1928 până în 1939 la toate Saloanele oficiale de artă cu lucrări de picturi, afișe, organizează expoziții personale și de grup, face parte din mișcarea artistică „Tinerimea Artistică” și din grupul „Criterion”, alături de mari pictori din perioada interbelică.
- ❑ PETRE ANTONESCU - se naște la 1873 la Râmnicu-Sărat și moare în 1965 la București. Arhitect, membru al Academiei Române, a fost profesor la Academia de Arhitecturi din București, întemeietorul neoclasicismului în arhitectura românească alături de alt mare arhitect și profesor, Ion Mincu. După planurile lui s-au construit: Primăria Capitalei, Facultatea de Drept din București, Arcul de Triumf - București, Universitatea din Craiova și multe alte clădiri particulare.
- ❑ ȘTEFAN POPESCU - 1872-1948. Pictor și grafician, a studiat la München și Paris artele frumoase. A fost unul din întemeietorii grupării artistice „Tinerimea Artistică” în 1901, iar în 1937 a participat alături de Iser, Petrașcu, Dărăscu la înființarea asociației „Arta”. A realizat un mare număr de lucrări, schițe, capete de expresie, peisaje, naturi statice, remarcându-se prin sensibilitatea percepției, vigoarea redării și participând la multe expoziții de grup, personale sau Saloane oficiale de artă.

În 1990 se înființează secția de istorie cu obiecte adunate în perioada comunistă, secție care cuprinde obiecte de arheologie, numismatică, istorie și carte rară. Această secție oferă vizitatorilor imaginea sugestivă a trecutului istoric al teritoriului Văii Râmnicului și împrejurimilor orașului din cele mai vechi timpuri și până în perioada evului mediu dezvoltat. Pot fi văzute obiecte din patrimoniul aparținând preistoriei și protoistoriei, perioadei greco-romane, medievale, colecții de numismatică, documente și carte rară.

Lucrările secției de artă plastică se încadrează în colecții de pictură, grafică și sculptură de artă contemporană. În sălile acestei secții vizitatorii pot admira lucrările unor mari pictori ca: Iosif Isser, Dumitru Ghiață, Corneliu Baba, Aurel Ciupe, Ion Muscelanu, Ștefan Popescu, Petre Iorgulescu - Yor.

Secția de etnografie oferă publicului posibilitatea cunoașterii patrimoniului de artă populară de pe Valea Râmnicului-Sărat într-o manieră deosebită. Prezentarea expozițională are în vedere ținuturile decorative și de port, obiecte de uz casnic, instrumentele pentru practicarea diferitelor ocupații și meșteșuguri aparținând populației sătești și orășenești din zonă.

Secția de științele naturii oferă publicului cunoașterea frumuseții și bogăției florei și faunei Văii Râmnicului-Sărat, unele specii fiind considerate monumente ale naturii. Mai poate fi admirată colecția de flori și roci de mină.

Patrimoniul Muzeului este valorificat și popularizat prin:

- expozițiile de bază pe secții așa cum s-a arătat mai sus;
- expoziții temporare la sediul muzeului, în afara lui și în cadrul unor activități devenite tradiționale: „Salonul râmnician de artă plastică” ce a ajuns la a XXVI-a ediție; „Zilele culturii râmnicene; Zilele Râmnicului dedicate zilei nașterii Maicii Domnului - patroana spirituală a Municipiului Râmnicu-Sărat”; „Datini și obiceiuri”, ediția a XI - a;
- simpozioane dedicate unor evenimente istorice naționale, culturale sau locale;
- activitatea de cercetare anuală a muzeului ce cuprinde teme de cercetare despre viața socială, zonală, ocupații, obiceiuri, viața culturală, istorie locală, numismatică, artă plastică decorativă, carte rară, flora și fauna Văii Râmnicului;

Personalul de specialitate lucrează în muzeu și în depozite la patrimoniul existent și prin activități specifice conservă și păstrează valori existente.

Creșterea și îmbogățirea colecțiilor muzeului se face prin achiziții anuale, donații, colectare din natură.

Popularizarea muzeului se face prin afișe, pliante, mass-media (tv. local, radio local sau central).

Muzeul municipal Râmnicu-Sărat are perspectiva de a-și muta, în scurt timp, o parte din colecții într-o viitoare expoziție de bază privind istoria locală, etnografie și artă plastică, în noul spațiu din cadrul Complexului Brâncovenesc – „Casa Domnească”, casă a domnitorului Constantin Brâncoveanu construită lângă Biserica Mănăstirii „Adormirea Maicii Domnului” în perioada 1691 - 1697, monument istoric și de arhitectură cantacuzin-brâncovenească, semnalată de marele istoric român Nicolae Iorga în anul 1910.

MARAMĂ PROBLEME DE CONSERVARE – RESTAURARE

Lucia-Maria DUMA

Portul tradițional este unul dintre cele mai importante aspecte al culturii populare. Legat deopotrivă de artă și de îndeletnicire, încadrarea lui într-un anumit domeniu este foarte dificilă. Portul național este cel ce trădează însușirile sufletești, dar reprezintă și bunul gust și simțul estetic al unui popor .

Pieptănătura și acoperământul pe cap, elemente accesorii ale costumului au o mare valoare simbolică, indicând apartenența la un grup social sau de vârstă. Referindu-se la portul tinerelor, Erasm von Wiesmantel menționează: „Fetele poartă pe cap doar părul lor împletit ca să se deosebească de femei”. Dimitrie Cantemir amintindu-și despre „moravurile moldovenilor” scrie: „Ei nu socotesc mai de ocară decât să se vadă părul unei femei măritate sau al unei văduve și se socotește fără de lege să descoperi la vedere capul unei femei. Din potrivă fetele socotesc că este o rușine să-și acopere capul, chiar și cu pânza cea mai subțire, căci ele socotesc că a umbla cu capul gol este semnul curățirii”. Privind tablourile votive sesizăm că soțiile voievozilor sau al marilor demnitari poartă capul acoperit de un văl subțire sau de o maramă mai groasă , iar fiicele necăsătorite au părul lăsat la vedere .

După cum remarcam mai sus, ștergarul (broboadă), marama poate fi deopotrivă piesă uzuală (acoperirea capului femeilor căsătorite în zilele de sărbătoare) și una cu rol estetic sau piesă de ceremonie (ceremonialul nașterii, nunții și de înmormântare).

Materialele întrebuințate pentru ștergarele de cap sunt: cânepa toarsă fin, inul (de cele mai multe ori în combinație). De la începutul secolului al XVIII-lea se pare că în gospodăria țărănească se produce și firul de borangic. Datorită fineții acesta va fi preferat la realizarea maramelor.

Marama supusă restaurării este achiziționată din județul Buzău și face parte din colecția de etnografie a Muzeului Județean Buzău și are numărul de inventar 132 .

Marama este de formă dreptunghiulară cu dimensiunile: lungime 354 cm și lățime 49 cm. La capete este organizată în două registre:

I registru – este la 5 cm. de margine, are o lățime de 4 cm. și prezintă vârste, ce încadrează un motiv geometric stilizat.

II registru – are o lungime de 72 cm, lățime 49 cm, prezintă ornamente fitomorfe (boboci de trandafiri cu frunze) și ornamente geometrice (romburi).

Ornamentele fitomorfe sunt plasate în interiorul romburilor care au diagonala de 32 cm și de 14 cm. Ornamentele sunt structurate pe patru benzi orizontale .

Câmpul central are o lungimea 193 cm și lățimea 49 cm. Atât reprezentarea motivelor presărate în câmp, cât și al celor care formează marginea, amintesc de „calea ocolită”.

„Calea ocolită” cu numeroasele sale variante (meandru și val) sintetizează caractere cosmomorfe și geomorfe. Însă importanța deosebită eliberată de epifaniile marilor rituri cosmice, se leagă de calea fără sfârșit, ea reprezentând ciclul vieții omenești în succesiuni generale. Marama se termină cu franjuri, dintre care o mare parte sunt dispărute.

Marama este lucrată în gospodăria țărănească, la războiul de țesut orizontal, război ce diferă de cel obișnuit prin faptul că este mai mic, fiind adaptat la țesutul maramelor .

Marama este țesută din fir de borangic, pentru urzeala marginilor folosindu-se fire de borangic un pic mai groase decât la restul țesăturii. Pentru realizarea motivelor ornamentale, tehnica folosită este alesătură în timpul țesării, sistemul ornamental este realizat prin învrâstare .

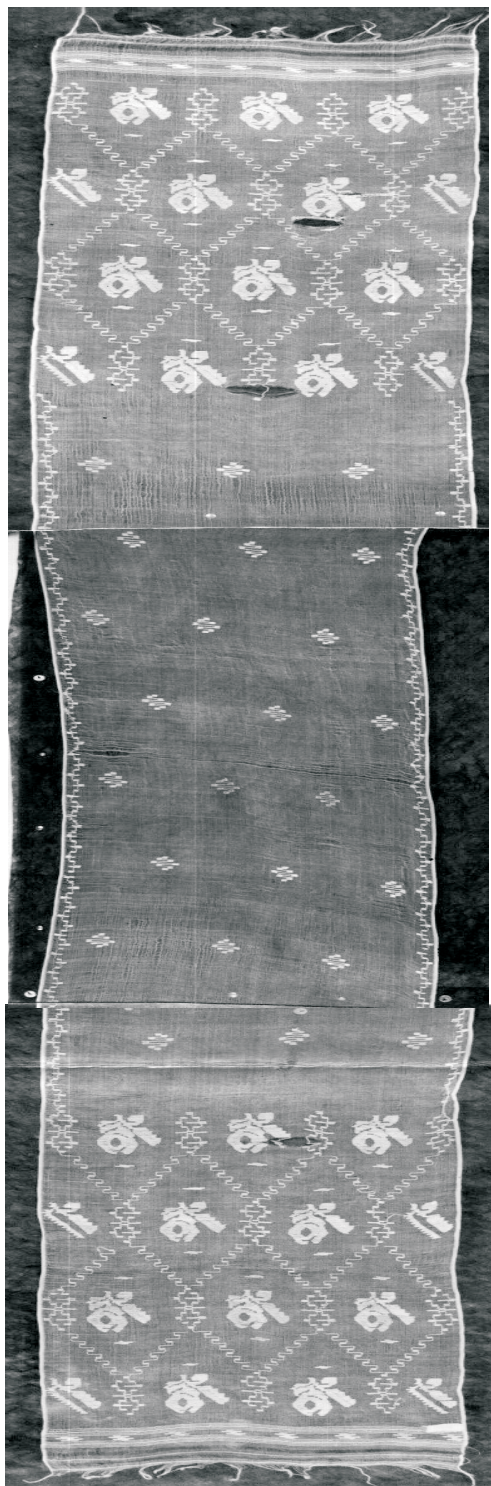
Marama prezintă un grad avansat de deteriorare. Astfel se constată pe lângă depunerile de praf și murdărie, deteriorări fizico-mecanice – destrămări și pierderi de țesătură, destrămări ale franjurilor, răirea țesăturii, glisări pronunțate, șifonări, tocirea firelor de urzeală și borangic. Toate aceste degradări pe fondul unor puternice deteriorări fizico-chimice au dus la îmbătrânirea și fragilizarea suportului.

Tratamentul a început printr-o periery generală a piesei urmând apoi curățire umedă într-o soluție de spălare cu Romopal O.F.-10 –concentrație 3 %. Spălarea s-a făcut prin tapotare, urmând clătiri repetate cu apă. Ultima limpezire s-a făcut cu apă distilată și glicerină 1% urmărindu-se emolierarea firelor.

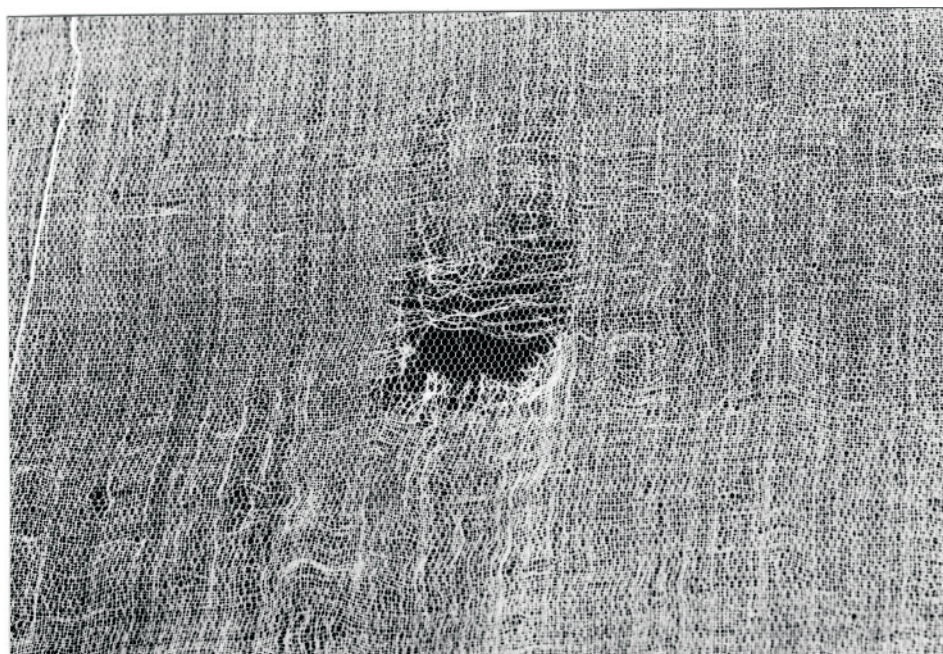
După limpezire marama a fost așezată pe o suprafață plană (de sticlă), țesătura a fost pensulată cu carbon-metil-celuloză 2% (C.M.C.) și apă distilată, aranjând forma, întinderea firelor unde glisarea este foarte pronunțată, franjurile aranjate cu grijă, urmărind uscarea ei plană.

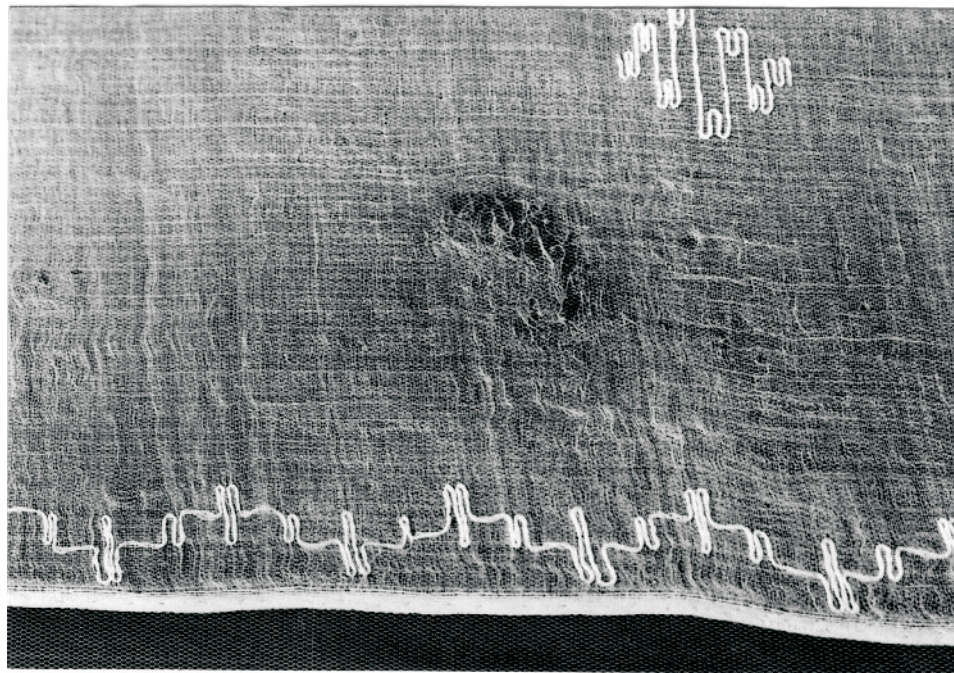
Restaurarea urmărind în primul rând consolidarea pe tül datorată glisării puternice a maramei și reîntregirea porțiunilor lipsă cu fir de mătase. Tül-ul a fost vopsit într-o culoare apropiată cu cea a borangicului. Consolidarea s-a făcut prin punctul cărămidă folosind fire subțiri de mătase. Pentru aceasta a fost folosit un gherghet pe care a fost întins tül-ul pentru consolidare, după care a fost suprapusă marama fixată prin cusături mari. În final a fost tăiat surplusul de tül, de pe margini, piesa prezentându-se perfect întinsă, netensionată (pliurile dispărând în totalitate), unde au fost destrămate firele acestea au fost prinse fir cu fir urmărindu-se țesătura de bază.

În final piesa și-a recăpătat aspectul inițial făcând posibilă introducerea ei în circuitul expozițional.









ARGINT. BISERICĂ. MUZEU

Petronela FOTEA

În a doua jumătate a veacului al XVII-lea, argintăria intră într-o nouă fază a dezvoltării ei. Operele din această vreme depășesc ca număr și calitate piesele similare din perioadele precedente și îmbracă o nouă formă stilistică. Executate în marea majoritate a cazurilor în Ardeal, astfel de obiecte poartă marca celor mai de seamă meșteri argintari sași: Șerban Haun și Thomas Long din Sibiu, Georg May II, Pieter Hiemesch, Johannes Henning, Thomas Klosch, Stephan Welzen II și E.V. din Brașov. În această perioadă argintăria dobândește caracter propriu și prezintă o omogenitate de stil cu celelalte genuri de artă.

Sunt lucrate prin tehnica „*au repoussé*” cu o ornamentică împletită într-un ansamblu în care abundența motivelor nu depășește limitele bunului gust. Mai corespunzătoare gustului specific al Renașterii sunt argintăriile destinate inițial uzului profan, dăruite ocazional și bisericilor fapt căruia i se datorează păstrarea lor¹.

Prin vase și odoare liturgice înțelegem acele vase și obiecte necesare pentru săvârșirea sfintei liturghii precum și cele care se folosesc la alte servicii divine fiind sfințite și păstrate în biserică în acest scop.

Astfel de vase liturgice și obiecte de cult s-au întrebuințat la săvârșirea serviciului divin încă din primele veacuri creștine, ele fiind la început confecționate din materiale și forme simple, potrivit scopului pentru care se foloseau. Înflorirea și dezvoltarea cultului, iar după pacea bisericii a adus și sporirea numărului obiectelor liturgice și confecționarea lor din materiale prețioase și în forme din ce în ce mai artistice, promovând dezvoltarea artelor: pictură, sculptură, arta prelucrării metalelor (argintăria, orfevrăria), țesătura și broderiile².

Două din astfel de vase au fost restaurate în cadrul laboratorului Muzeului Județean Buzău: o anaforniță și un păhăruț pentru căldură, ambele din argint.

Tava sau talgerul sau anafornița pe care se pune anafura. Aceasta este pâinea binecuvântată și se împarte credincioșilor la sfârșitul liturghiei, iar obiectul este un platou de mari dimensiuni, de formă rotundă sau octogonală realizată la începuturi din lemn, apoi din argint, argint aurit, este decorată cu motive geometrice sau vegetale, între care uneori se află medalioane cu figuri sau scene biblice³. În Țările Române,

¹ Florentina Dumitrescu, Emil Zăhărescu, Maria Ana Musicescu, Dumitru Năstase, Răzvan Theodorescu, Teodora Voinescu, *Istoria Artelor plastice în România*, vol. II, Editura Meridiane, 1980, p.95.

² Preot prof. Dr. Ene Braniște, *Liturgică generală*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1985, p.483.

³ *Ibidem*, p.501.

s-au păstrat numeroase piese valoroase din sec. XVII – XVIII, unele realizate la comanda voievozilor și boierilor în ateliere de argintărie din Brașov și Sibiu, datorite principalelor ctitorii.

La Muzeul Național de Artă al României se află două astfel de obiecte confecționate de același meșter E.V. din Brașov, una confecționată în 1680 dăruită mănăstirii Cotroceni de Șerban Cantacuzino, iar celălalt obiect confecționat în 1685 și dăruit de Constantin Brâncoveanu mănăstirii Bistrița⁴, (fig. 1 ,2 / Pl. I).

Un astfel de obiect a fost restaurat în cadrul laboratorului, obiect datat din 1820 și preluat de la o biserică din orașul Rm. Sărat, jud. Buzău .

Acesta este în formă de farfurie, realizată dintr-o bucată de tablă de argint cu grosimea de 1 mm, iar diametru de 21,5 cm, realizată prin tehnica „*au repousse*” (în întregime, deoarece pe spate se vede delimitarea fundului farfuriei, de margine prin ciocănire).

Pe buza farfuriei se află 4 medalioane la o distanță de 10 cm unul de altul, iar unul este exact în centru pe fund. Cele 4 medalioane sunt perechi 2 cu 2, așezate alternativ. Unul dintre ele reprezintă vulturul bicefal încoronat, iar a doua imagine ne prezintă un vultur neîncoronat (fig. 3 ,4 / Pl. II). Imaginea din centrul farfuriei este stilizată într-un cerc realizat prin tehnica gravării, iar medalionul reprezintă un serafim. La o distanță de 2 mm. de margine, farfuria este împodobită prin aceeași tehnică „*au repousse*” cu un lănișor (bobițe rotunde). Pe revers apar 2 inscripții: X : V : 1820 (mai vizibilă) și P .C . γ . 1928 (mai ștersă), ceea ce înseamnă că acest obiect a avut 2 proprietari .

În vasul pentru „căldură” se pune apa caldă binecuvântată, care se toarnă în sfântul potir înainte de împărtășire numit și tiplotă, are forma unei mici căni ori a unui ibric din metal⁵.

Vasul de „căldură”, restaurat, din patrimoniul Muzeului Județean Buzău este din sec. XVIII-lea și este în formă de cupă cu picior, și două tortițe arcuite cu câte o pasăre (probabil porumbel), în partea de sus, în picioare. Cele două tortițe sunt arcuite în acoladă, iar dintre acestea una este fragmentară și s-a păstrat doar o treime, inclusiv pasărea (fig. 5 / Pl. II). Materialul din care a fost confecționat obiectul este tablă de argint, cu o grosime de 1 mm, iar suprafața a fost decorată prin aceeași metodă „*au repousse*” și reprezintă 10 registre unde sunt reprezentate o floare cu 6 petale și 2 tulpini cu frunze, iar registrele din stânga și dreapta sunt înfățișate stilizat 2 spirale încadrate într-un chenar (ceea ce înseamnă viață veșnică) până la baza buzei. Acest registru așa cum am mai spus este atât în stânga cât și în dreapta celui floral, dar repetat de 2 ori , încât putem observa atât în stânga cât și în dreapta alte două registre mici (fig. 6 / Pl. III). Cele 2 torți sunt înconjurată de câte 2 registre mici, după care se află registrul cu floarea. Tot obiectul are 2 registre mari și 8 mici. Fundul vasului este decorat prin aceeași metodă, cu o floare cu 8 petale, din mijlocul căruia pornește o tijă mobilă de care este montată o pasăre cu aripi deschise. Tija este prinsă prin nituire, atât pe fundul vasului, cât și în celălalt capăt, acolo unde este pasărea, iar buza obiectului este puțin evazată spre interior (fig 7 / Pl. III).

⁴ ***, *Dicționar de artă*, vol. I, Editura Meridiane, București, 1995, p. 26.

⁵ Preot prof. dr. Ene Braniște, *op. cit.*, p. 501.

Degradările prezente pe suprafața celor 2 obiecte sunt atât cele fizico-chimice specifice argintului cum ar fi acantitul (Ag_2S) și fizico – mecanice cum ar fi îndoituri (prezente pe marginile anaforiței), zgârieturi (atât pe avers cât și pe reversul anaforiței), pierderi de material (în zona tortițelor la păhăruț și la două treimi dintr-o toartă) și intervenție anterioară de restaurare neadecvată în zona tortiței păstrate a păhăruțului⁶ (fig. 8 / Pl. III; fig. 9, 10, 11 / Pl IV; fig. 12,13, / Pl. V).

Fluxul tehnologic de restaurare desfășurat la cele două piese a urmat aceeași etape. Dacă la anaforiță punctul culminant al restaurării au fost îndepărtarea oxizilor, la păhăruț a fost aceea de completarea tortiței fragmentate și a lacunelor. Prima etapă a restaurării la ambele obiecte a constat în degresarea obiectelor cu ajutorul unei soluții apoase cu ROMOPAL O.F.-10 și perieri cu păr moale. Tratamentul a continuat la păhăruț cu îndepărtarea intervenției anterioare prin imersare îndelungată în solvent (acetona)⁷. După această etapă, s-a trecut la tratamentul chimic prin imersări repetate în soluție de E.D.T.A. cu pH-ul 10, alternate cu tratamente mecanice - perieri⁸.

După ce produșii de eroziune au fost îndepărtați, obiectul a fost neutralizat și uscat în acetona-alcool-acetona. Pentru completarea părților lipsă s-a luat amprentă cu ceară dentară de pe registrele întregi și s-a trecut la completări. Acestea au fost realizate prin turnare de rășină rapidă tip BISON în amprente fixate. Integritatea cromatică a rășinei s-a realizat prin introducerea în compoziția rășinei pilitură de staniu. Același material cu aceeași compoziție de integrare cromatică s-a folosit și la completarea tortiței, dar aici amprenta luată de la cea existentă, a fost cu STOMAFLEX LAC care a reprezentat negativul. Datorită faptului că acest material este flexibil a fost nevoie de turnarea unei portamprente din ipsos. După această etapă a urmat turnarea pozitivului, iar următoarea etapă a fost finisarea atât a tortiței cât și celorlalte completări cu diferite materiale: hârtie abrazivă de diferite granulații și freze. Prinderea tortiței s-a realizat cu același material, iar îndreptările celor două obiecte despre care am vorbit au fost realizate prin ciocăniri ușoare cu ajutorul ciocanului de cauciuc și lemn. La final, păhăruțul a fost conservat cu lac incolor prin pulverizare (fig. 16 / Pl. VI; fig. 17 / Pl. VI).

Tratamentele chimice aplicate la păhăruț pentru îndepărtarea produșilor de coroziune au fost folosite și la anaforiță. Ca și în celălalt caz, conservarea finală s-a efectuat cu lac incolor prin pulverizare (fig. 14 / Pl. V; fig. 15 / Pl. VI).

Ca o concluzie, se poate aprecia că în toate intervențiile de restaurare trebuie să se ia în calcul cele mai bune metode și tratamente, care să confere stabilitate materialelor componente, să conserve mesajul istoric și documentar și să asigure permanența obiectelor de artă.

⁶ W. Mouney, *Conservarea Antichităților metalice de la săpătură la muzeu*, Editura Tehnică, București, 1998, p. 12.

⁷ T. Stambolov, *The corrosion and conservation of metallic antiquities and works of art, a preliminary survey*, Amsterdam, 1967.

⁸ Idem.

PLANȘA I



Fig. 1 Anaforniță, 1685, Muzeul Național de Artă București
(după Florentina Dumitrescu și colab.)



Fig. 2 Anaforniță, 1680
(după Dicționar Artă, vol. I)

PLANȘA II



Fig. 3

Fig. 3, 4 Anaforniță,
detaliu medalioane



Fig. 4



Fig. 5 Păhăruț, detaliu pasăre

PLANȘA III



Fig. 6 Păhăruț, registre



Fig. 7 Păhăruț, toartă

Fig. 8 Păhăruț,
înainte de restaurare

PLANȘA IV

Fig. 9



Fig. 10



Fig. 11



Fig. 9, 10, 11 Păhăruț, înainte de restaurare, degradări

PLANȘA V



Fig. 12

Fig. 12, 13 Anaorniță,
înainte de restaurare

Fig. 13

Fig. 14 Anaorniță,
fotografie după restaurare

PLANȘA VI



Fig. 15 Anaorniță,
fotografie după restaurare



Fig. 16

Fig. 16, 17 Păhăruț,
fotografii după restaurare



Fig. 17

SCURTĂ CRONOLOGIE A LICEULUI DE ARTĂ „MARGARETA STERIAN” BUZĂU

Luminița TOADER-ISPIRESCU

În urmă cu ceva ani..., am fost eleva acestei școli în care am revenit ca dascăl și nu pot să nu fiu mândră de locul în care m-am format și apoi am trăit și am muncit.

Materialul ce urmează își propune să prezinte celor interesați date despre **Școala de muzică – Liceul de Artă „Margareta Sterian” din Buzău**, de-a lungul celor aproape 5 decenii de la înființare (1957).

Etapa I – școala de muzică și artă plastică (1957 – 1969)

La Congresul al VII-lea al P.C.R. din 1955, s-a hotărât ca școala generală și obligatorie să aibă o durată de 7 ani în loc de 4 ani, cum era până atunci¹.

Începând cu anul școlar 1957-1958 sistemul de notare de la 5 la 1 este înlocuit cu cel de la 10 la 1.

Congresul al VIII-lea al P.C.R. a constatat că sunt create condițiile pentru trecerea la un învățământ general obligatoriu de 8 ani. Elevii primesc gratuit manualele școlare².

Promoția 1963 este ultima care va da examen de absolvire a 7 clase la disciplinele: limba și literatura română, matematică, istorie, geografie, științele naturii și fizică.

Congresul al IX-lea al P.C.R. din 1965 a hotărât să se înființeze licee de specialitate, unde să fie „pregătite cadre cu calificare medie pentru diferite sectoare ale economiei și culturii”³.

Congresul al X-lea al P.C.R. ținut în august 1969 a hotărât să se treacă la învățământul general și obligatoriu de 10 ani⁴.

În timp, cadrele didactice au fost antrenate în diverse acțiuni la nivelul comunității: propagandă ideologică, alfabetizare, colectivizare, activități culturale de masă.

Ministerul Învățământului și Culturii prin ordinul 838 hotărăște ca începând cu anul școlar 1957 să se înființeze școli de muzică de 7 ani în următoarele orașe: **Buzău**, Focșani și București: Raionul 23 August.

¹ Victor Țarcovnicu, *Pedagogie generală*, Ed. Facla, 1975, p. 295.

² *Ibidem*, p. 195.

³ *Ibidem*, p. 295.

⁴ *Ibidem*, p. 300.

În 1957 se înființează în Buzău Școala de Muzică cu clasele I-IV și din anul 1958 se creează și secția de artă plastică.

Admiterea se realizează întotdeauna indiferent de profil pe baza unui examen de aptitudini, nota minimă fiind 6.

În 1961 se înființează orchestra școlii în componența căreia intră elevi și profesori.

Elevii școlii participă la diferite manifestări artistice, spectacole, festivaluri și concursuri, expoziții locale și naționale (Festivalul Republican al Școlilor și Institutelor de Artă, Salonul Național al Școlilor de Artă).

1957-1958 Conform Ordinului Ministerului Învățământului și Culturii nr.838 din 4 octombrie 1957 (Fig.1) a luat ființă în orașul Buzău Școala de muzică de 7 ani, care a funcționat de la început în localul din strada Bucegi nr. 6⁵.

Recrutarea școlarilor s-a făcut din rândul elevilor cu aptitudini din școlile de cultură generală din oraș.

Totalizând 94 de elevi, școala a funcționat cu o grupă de preșcolari și 4 clase primare. Au fost numiți de Secția de Învățământ a orașului Buzău, 4 învățători titulari, 8 profesori de educație muzicală și de instrument. Este numit în funcția de director profesorul Ion Mihai.

Școala primește sub formă de împrumut instrumente muzicale (piane și pianine) și se face comandă la Reghin pentru alte instrumente (viori și violoncele).

Biblioteca școlii este în curs de formare.

1958-1959 Elevii școlii încep să se afirme pe plan artistic. Se fac înregistrări la Radio Difuziunea Română și se participă la Festivalul Republican al Școlilor și Institutelor de artă (eleva Jugănaru Mihaela și Borcescu Rodica, cls a III-a – pian, prof. Lucia Popescu).

Locuința din strada Bucegi nr. 8 este atribuită școlii.

Se înființează clasa a V-a de artă plastică (elevii acestei secții urmau orele de cultură generală la școlile de cartier și aici doar orele de specialitate) pentru care s-a amenajat un prim atelier dotat cu un minim de mobilier.

1959-1960 Instituția a funcționat cu un număr de 7 clase, 205 elevi și 20 de cadre didactice.

Comitetul executiv al Sfatului Popular Regional Ploiești prin Decizia 1227 hotărăște ca din data de 20 septembrie 1959 Ion Mihai, directorul Școlii se eliberează din funcție, la cerere, și se transferă conform art.16 Codul Muncii în postul de profesor de muzică la Școala Medie nr.2 Buzău (Liceul Mihai Eminescu). La aceeași dată, Constantin Tomescu, este numit în funcția de director al Școlii de muzică din Buzău.

La Festivalul Republican al Școlilor și Institutelor de Artă eleva Pandeale Mioara din clasă a V-a – secția pian, (prof. Lucia Popescu) și a fost premiată cu Diplomă de onoare.

În acest an școlar au fost înființate corul și orchestra școlii, dirijate de inv. Cristache Andrei și prof. Constantin Tomescu.

1960-1961 Pe catedra de artă plastică, începând cu 15 septembrie 1960 este

⁵ „Mousaios” VII, Ed. Alpha, Buzau, 2001, p. 461.

repartizat de către Ministerul Învățământului și Culturii cu Ordinul 2592, tânărul absolvent al Institutului de arte plastice „Nicolae Grigorescu” sculptorul George Apostu.

Elevii școlii participă cu succes la cel de-al V-lea Festival Republican al școlilor și institutelor de artă și la „Expoziția de desene a tineretului școlar” cu tema „Viața fericită din patria mea”.

1961-1962 Funcția de director adjunct începând din acest an este ocupată de către profesorul de matematică Gheorghe Nistor.

În septembrie s-a hotărât pe plan local înființarea unei orchestre simfonice care să cuprindă atât profesori cât și elevi ai Școlii de muzică din Buzău.

Corul școlii și câțiva soliști au fost programați pentru a interpreta la radio piese pentru emisiunile de școlari și tineret.

În mai 1962 la Căminul Cultural C. Dobrogeanu Gherea s-a derulat un amplu spectacol cu ocazia încheierii procesului de cooperativizare a agriculturii.

1962 – 1963 Activitatea culturală din școală și din afara ei a continuat cu serbări și spectacole prilejuite de diferite evenimente.

Este ultima promoție a școlii generale de 7 ani care dă examen de absolvire la disciplinele: Limba și literatura română, Matematica, Istorie, Geografie și Fizica sau Biologie – la alegere.

1963-1964 Cu susținerea prof. universitar Nicolae Filoteanu – inspector în M.I.C se înființează clasa a V-a de artă plastică, clasă de sine stătătoare.

1964-1965 Elevii secției de artă plastică participă la Salonul Național al Școlilor de Artă.

Pe scena Casei de Cultură corul și orchestra școlii dirijate de înv. Cristache Andrei și prof. Tiberiu Tănase au prezentat un program muzical despre succesul căruia s-a consemnat în presa locală a vremii⁶.

1965-1966 Numărul mare de elevi face ca 2 clase să funcționeze în localul Școlii Generale Nr. 5.

S-a aprobat finanțarea pentru executarea gardului școlii, din prefabricate și a fost începută lucrarea de pavare a curții.

1966-1967 Cu mijloace proprii s-a amenajat un teren de sport în curtea școlii.

S-au făcut reparații la sistemul de încălzire și a fost înlocuită pardoseala cu parchet.

Activitatea bibliotecii este coordonată de Cornelia Săndulache (1/2 normă). Sunt înregistrate 3080 cărți de beletristică, 1268 partituri, 1467 publicații și reviste și 160 de discuri.

1967-1968 La 15 octombrie în amfiteatrul Școlii Medii Nr. 2 s-a sărbătorit Jubileul celor 10 ani de existență ai școlii. Programul artistic s-a încheiat cu câteva piese în interpretarea orchestrei simfonice a cadrelor didactice dirijată de prof. Constantin Tomescu.

1968-1969 La 10 noiembrie 1968 cu prilejul sărbătoririi a 75 de ani de la înființarea Bibliotecii buzoiene, programul artistic ce a încheiat această activitate a

⁶ „Viața Buzăului”, dec. 1965.

fost în întregime susținut de elevii Școlii de Muzică și Artă Plastică din oraș. Au fost expuse lucrări de pictură ale elevilor școlii.

În urma repetatelor intervenții din partea Secției de Învățământ a orașului Buzău, a conducerii școlii, dar și a comitetului de părinți către forurile locale, regionale și către M.Î.C. se obține aprobarea înființării Liceului de Muzică și Artă Plastică începând cu anul școlar următor.

Etapa a II-a: Liceul de Muzică și Artă Plastică (1969 – 1978)

Congresul al X-lea al P.C.R., din august 1969, a hotărât să se treacă la învățământul general și obligatoriu de 10 ani⁷.

Învățământul liceal are o durată de 4-5 ani și este organizat în 2 trepte. Prima treaptă care este obligatorie și a doua treaptă facultativă la care se intră pe bază de concurs.

Pentru elevii cu aptitudini deosebite în anumite domenii s-au creat școli generale și licee cu program special: școli de artă, școli sportive.

Colectivelor didactice li se impuneau o serie de activități, în afara celor de la catedră (culturale, de muncă patriotică).

Norma didactică este de 18-20 de ore la disciplinele de bază și 20-22 de ore la celelalte.

Liceul de Artă din Buzău se integra tot mai mult în viața orașului și devenea tot mai solicitat prin spectacolele și expozițiile elevilor.

Pentru stimularea elevilor în pregătirea teoretică și practică se organizează diferite concursuri: concursuri și olimpiade la disciplinele de cultură generală („Tinere condeie”); concursuri la disciplinele de specialitate (Concursul de interpretare instrumentală „Ciprian Porumbescu” Suceava – înființat în anul școlar 1970-1971 și Festivalul Național „Cântarea României”, prima ediție – 1977, concursuri pe meserii).

Elevii claselor de liceu de la secția de artă plastică au prevăzut în planul de învățământ realizarea practicii de vară.

1969-1970 Este anul școlar în care se înființează Liceul de Muzică și Artă Plastică din Buzău.

Inspectorul Nicolae Voicilă, delegat din partea Inspectoratului, menționează că „școala are local propriu cu săli de curs și săli de studiu”⁸, dar dotarea lasă de dorit.

Numărul elevilor este de 390 iar al cadrelor didactice de 52.

Este schimbat din funcția de director adjunct Gheorghe Nistor cu prof. Ion Radu.

Activitatea bibliotecii este preluată de prof. de limba română Elisabeta Rădulescu.

Organizația de pionieri și U.T.C. din școală a mobilizat elevii în vizite la muzeul de istorie din oraș, la vizionări de filme și spectacole („Săptămâna filmului rus”).

⁷ Victor Țarcovnicu, *Pedagogie generală*, Ed Facla, 1975, p 300.

⁸ Arhiva Liceului de Arta, *Registrul de inspecții*, p. 99.

1970-1971 În acest an, s-a înființat „Grupa Sanitară de Cruce Roșie” dotată cu instrumentar și medicamente și „Grupa de Gărzi Patriotice”.

Elevii claselor de artă plastică deschid expoziții la Clubul Sindicatului Învățământ și în holul Liceului B.P.Hasdeu.

Orchestra simfonică a liceului dirijată de profesorul Constantin Tomescu obține premiul I la FNCR.

Prof. Cristina Enache deschide o serie de concerte lecție, la care a fost invitată și pianista Cela Tănăsescu.

1971-1972 Liceul de Muzică și Artă Plastică a avut un număr de 17 clase frecventate de 468 de elevi.

Imobilul din str. Bucegi, nr.8 s-a amenajat pentru desfășurarea orelor de instrument.

La Suceava are loc prima ediție a concursului muzical de interpretare instrumentală „Ciprian Porumbescu” – la care eleva Fumea Violeta, cls. a III-a, pian (prof. Athena Cazan) obține premiul special al Comitetului Național Român pentru UNICEF.

1972-1973 Momentul împlinirii a 15 ani de la înființarea acestei școli este marcat de un program artistic special și de prezența mai multor personalități. Printre oaspeții de onoare se numără și poetul și publicistul Titus T. Stoika, donatorul unui impresionant număr de partituri muzicale și a unui tablou al mamei sale Irena Cannella Ciorogârleanu Stoika⁹.

Elevii școlii au obținut rezultate deosebite la concursul „Tinere condeie” și la olimpiada de literatură. La etapa pe țară eleva Nica Maria, din anul IV, a obținut locul II (prof. Florica Marinache).

Corul școlii dirijat de prof. Paul Nicolescu obține titlul de laureat al Festivalului Avram Iancu, desfășurat la Deva.

La concursul național de grafică cu tema „Economisiți la C.E.C.”, elevii școlii sunt premiați (prof. Gheorghe Stoica).

Dintre absolvenții primei promoții de liceu, astăzi sunt dascăli în această școală: Mariana Davidescu (director), Constantin Stănculeanu (prof. vioară, inspector), Emil Nițescu (prof. vioară), Cristina Duguleana (prof. pian) și Georgeta Runceanu (prof. vioara).

1973-1974 Cadrele didactice și elevii liceului, componenți ai orchestrei simfonice dirijată de prof. Tiberiu Tănase au primit titlul de laureat și locul I pe țară la Concursul „Omagiul Partidului”.

1974-1975 Liceul funcționează cu 20 de clase frecventate de 514 elevi și cu 74 de cadre didactice.

Activitatea bibliotecii va fi preluată de Otilia Constantinescu, angajată cu ½ normă.

În vacanța de vară s-a organizat expediția „Cutezătorii”, în Delta Dunării.

1975-1976 În acest an s-au obținut rezultate bune la activitățile sportive: campionatul „Cupa Tineretului”, „Amicii drumetiei”, „Sport și Sănătate”.

⁹ Mihaela Constantinescu, *Micromonografie, Alexandru Cezar T.Stoika*, p. 12.
Toate informațiile au fost găsite în arhiva Liceului de Artă Buzău.

1976-1977 La Concursul pe meserii s-au clasat pe locuri fruntașe atât elevii claselor muzicale, cât și ai claselor de artă plastică și au fost premiați.

Pe locul I la pian și pe locul II la vioară, s-au clasat Rădulescu Corina și Negoită Adriana la Concursul „Ciprian Porumbescu” de la Suceava.

În urma cutremurului din 4 martie 1977 clădirea școlii a fost afectată. Clasele de liceu și-au continuat activitatea în spațiul Liceului Pedagogic și a Liceului Nr. 5 Chimie.

Etapă a III-a – Școală generală nr. 17 – Artă (1977-1990)

Ministerul Învățământului stabilește cuprinderea în clasa I a copiilor ce vor avea vârsta de 6 ani și obligatoriu vor fi școlarizați toți cei ce nu au absolvit școala generală de 8 ani.

Cadrele didactice desfășurau diverse activități: educative, metodice, culturale, cursuri de informare și de învățământ politico-ideologic.

În timp cadrele didactice și școlarii au fost prinși într-o formă de organizare politică: P.C.R., U.T.C., Organizația de Pionieri, Organizația Șoimii Patriei. Cea mai mare parte a dascălilor s-au dedicat activității didactice și au dat un caracter formal indicațiilor de partid.

Ca urmare a unui regim de austeritate în distribuirea energiei electrice s-a impus și în școli reducerea programului la perioada „zi lumină”.

În fiecare an elevii și cadrele didactice au fost antrenați în activitatea de creștere a viermilor de mătase, în campaniile agricole de toamnă pentru strângerea recoltelor sau în colectarea deșeurilor (fier, hârtie, borcane, sticle).

Elevii școlii participă în continuare la olimpiade școlare, la concursuri și festivaluri artistice și de interpretare, la expoziții zonale și naționale („Tineri condeie”, „Sanitarii pricepuți”, expediții pionierești – „Cutezători”, Festivalul de interpretare de la Suceava sau Festivalul Național Cântarea României).

Devenise o practică a municipalității care obișnuia să rezolve orice problemă de spectacol cu elevii și cadrele didactice de la Școala generală Nr. 17 - Artă. Așa se explică prezența grupurilor corale „Euterpe”, „Incantații”, „Lira” în spectacolele aniversare. Profesorii de artă plastică, în afara orelor de la catedră, realizau ample expoziții în cadrul Filialei U.A.P. Buzău, cu ocazia diverselor evenimente.

1977-1978 Școala capătă statutul de școală generală (cu clase de cultură generală realizate din circumscripția școlii), și cu clase cu program suplimentar de muzică și artă plastică sub denumirea de Școala generală cu cls I-VIII nr. 17- Artă.

Localul din strada Bucegi nr. 6 este folosit numai pentru orele de specialitate. Orele de cultură generală se desfășoară în spațiul oferit de liceul nr. 5 (de Chimie) și la liceul Pedagogic

A fost demolat localul din str. Bucegi nr.8 și pe locul acestuia s-au demarat lucrările de fundație pentru un nou local. Totul a rămas în acest stadiu, deoarece toate fondurile pentru investiții în domeniul învățământului s-au blocat începând cu anul 1978.

1978-1979 Începând cu acest an școlar, conform precizărilor făcute de Ministerul Învățământului, în clasa I vor fi cuprinși copii cu vârsta de 6 ani. Școala a funcționat cu 11 clase frecventate cu un număr de 287 de elevi.

1979-1980 Din această toamnă devine pentru scurt timp profesoară, Mihaela Runceanu, fostă elevă a școlii.

Elevii claselor de Artă plastică organizează o expoziție de pictură la Tulcea.

Pentru o mai bună perfecționare, cadrele didactice au participat la simpozionul „Creativitate și Eficiență” – organizat de CCD.

1980-1981 Prin demisia prof. Constantin Tomescu, a fost numită la conducerea școlii prof. Elena Godeanu.

Formația corală din școală, dirijată de prof. Adrian Ceapă, obține locul I la faza finală a F.N.C.R.

1981-1982 Corul școlii dirijat de prof. Ion Dogaru s-a clasat pe locul I la concursul „Start spre viitor” și a făcut înregistrări la Radio cu piese pentru copii.

Școala se racordează la rețeaua de termoficare.

1982-1983 La etapa pe țară a celei de-a IV-a ediție a F.N.C.R., corul școlii ocupă locul I și pe locul II s-au calificat elevii Godeanu Sorin la pian, (prof. Cristina Enache) și Mateiu Camelia la vioară, (prof. Elena Nedef).

1983-1984 În acest an se înregistrează 14 clase frecventate de 412 elevi. Numărul cadrelor didactice este de 49.

Elevii școlii au luat parte la manifestările culturale obișnuite (F.N.C.R. și dialog pe aceeași scenă).

1984-1985 Elevii secției de artă plastică îndrumați de prof. Emil Pricopescu au obținut locul I și III pe țară la concursul „Pentru sănătate și umanitate”.

1985-1986 Perfecționarea pe linie metodică a profesorilor buzoieni s-a concretizat prin participarea la schimbul de experiență desfășurat la Școala de Muzică și Artă Plastică din Slobozia, care a avut ca temă „Creativitate și eficiență în învățământul artistic”.

În acest an pentru activitate deosebită sunt distinși cu titlul de „Profesor evidențiat” Elena Godeanu, Emil Pricopescu și Victor Constantinescu.

1986-1987 În urma cutremurului din august 1986 clădirea școlii a avut de suferit. S-au făcut lucrări de consolidare, pe durata cărora orele de cultură generală s-au desfășurat la Liceul Agricol, la Liceul Mihai Eminescu, la Liceul Economic iar cele de specialitate la parterul clădirii principale, în anexe, la Grădinița nr. 3 și la Căminul nr. 2.

Restaurarea decorației fațadei clădirii școlii este realizată de profesorul Gheorghe Stoica.

1987-1988 Începând cu acest an școlar, numărul mare al elevilor 603 și al claselor de 19, permite crearea postului de director adjunct, care a fost ocupat de prof. de fizică Valeria Spoială.

Este o perioadă în care clasele aveau un efectiv mare de elevi, între 38 și 46 de elevi.

Cadrele didactice au fost deseori solicitate în acest an ca și în anii anteriori să contribuie la viața spirituală a municipiului prin prezența lor pe scenele buzoiene, cuprinși în corurile „Euterpe”, „Incantații”, „Lira” sau pe simezele galeriilor de artă.

1988-1989 În urma expirării mandatului, este înlocuită din funcția de director prof. Elena Godeanu cu prof. Cristina Enache.

Noua conducere reușește să obțină locuința naționalizată din str. Bucegi nr. 4 care este folosită și în prezent pentru orele de specialitate.

1989-1990 Numărul claselor a ajuns la 21 iar cel al elevilor la 742.

Este ultima participare a școlii la lucrările din campania agricolă.

Prăbușirea comunismului la sfârșitul anului 1989, a marcat întreaga societate, învățământul românesc aflându-se de atunci într-un continuu proces de schimbare.

În școală, un prim moment a fost acela al alegerii noii conduceri pe baze democratice, de către întregul personal. Este aleasă în funcția de director prof. de vioară Maria Davidescu, director adjunct prof. de limba română Elisabeta Rădulescu și în cea de inspector de specialitate, prof. de pian Mihaela Fâșie.

Etapa a IV-a – Liceul de Artă Buzău (1990 -prezent)

După 1990 s-a trecut la săptămâna de lucru de 5 zile.

Norma didactică se micșorează ajungând la 18 ore pe săptămână.

Planurile de învățământ primar, gimnazial, liceal și profesional includ religia ca disciplină școlară⁹

Din anul școlar 1993-1994, se acordă salariu și gradație de merit cadrelor didactice cu rezultate deosebite obținute la catedră. Cadrele didactice ai căror elevi au obținut rezultate la olimpiadele naționale primesc diplome de excelență pentru pregătirea elevilor performanți¹⁰.

Studiile liceale se încheie cu examen de bacalaureat diversificat în funcție de profilul liceului, de profilul clasei și de opțiunea elevului. În urma promovării examenului de bacalaureat, absolvenților li se eliberează diploma de bacalaureat și, în cazul liceelor vocaționale, diploma de atestat profesional¹¹.

Din anul școlar 1998-1999, reforma învățământului aduce după sine o serie de schimbări: înlocuirea trimestrelor cu semestre, apariția perioadelor de evaluare, în primele săptămâni de după vacanțe, elaborarea planificărilor pentru perioada de evaluare, modificarea programelor școlare, folosirea manualelor alternative, apariția broșurilor cu precizări privind ariile curriculare. Evaluarea la clasele primare se face prin folosirea calificativelor.

Studiile gimnaziale se încheie cu susținerea unui examen de capacitate la următoarele discipline: Limba și literatura română, Matematică, Istoria românilor, Geografia României. Repartizarea elevilor în licee se face pe baza mediei de admitere, a opțiunii acestora prin sistemul computerizat, monitorizat de Ministerul Învățământului.¹²

În școli se renunță la uniforma elevilor.

În Liceul de Artă începând cu anul școlar 1991-1992, s-a creat clasa I de artă plastică la care au predat profesori de desen. În anul școlar 1999-2000, celor două

profile de muzică și artă plastică li s-au alăturat alte două, pentru clasele de liceu: arhitectură și teatru.

Elevii școlii au participat în perioada postdecembristă, ca și în anii anteriori, la concursuri școlare de nivel județean, zonal și național (Olimpiada Națională de Muzică, Olimpiada Națională de Arte Vizuale, concursuri de interpretare la Ploiești, București, Deva, Piatra-Neamț, Suceava, concursuri de Artă plastică la Arad, Brăila, Constanța, Tulcea). Aceștia au fost premiați an de an la olimpiadele naționale de muzică, artă plastică și arhitectură ca și la concursurile menționate.

Un moment important în viața școlii l-a reprezentat apariția primului număr al revistei intitulată sugestiv „Armonii” în iunie 1996.

Liceul de Artă găzduiește în anul școlar 2001-2002 Olimpiada Națională de Muzică a elevilor din clasele II-VIII.

În iunie 2003 se propune ca începând cu anul școlar 2003-2004, liceul nostru să poarte numele „Margareta Sterian”.

1990-1991 În baza hotărârii Ministerului Învățământului și Științei nr.7041/1990, se reînființează Liceul de Artă din Buzău. Numărul elevilor este de 819 iar al claselor de 23.

Reînființarea liceului ridică problema spațiului neîncăpător pentru noile cerințe și ca urmare conducerea școlii face demersurile necesare, finalizate cu aprobarea bugetului pentru construirea unui nou local.

1991-1992 Începuturile activității sindicale se concretizează prin formarea grupei sindicale în școală avându-l ca lider pe învățătorul Constantin Dincă.

S-au început lucrările de construcție a primului tronson pe fundația existentă deja din anul 1976.

1992-1993 Spațiul insuficient a făcut imposibilă funcționarea claselor în localul școlii. Ca urmare, 7 clase de gimnaziu și-au desfășurat activitatea la Liceul „Mihai Eminescu” și alte 6 clase din ciclul primar la Școală Generală Nr. 16.

Este ales în funcția de director adjunct profesorul Victor Constantinescu.

Se înființează clasa I de artă plastică la care predau profesori de specialitate.

În cadrul unui amplu proiect de cooperare europeană se realizează parteneriatul cultural bilateral cu Gymnasium Geretsried – Germania la inițiativa prof. Maria Davidescu și Xenti Stănescu.

Este preluată gestiunea bibliotecii de la profesoara de limba și literatura română Elisabeta Rădulescu de către noua bibliotecară, Luana Stătescu.

1993-1994 Este anul primei promoții de absolvenți ai liceului și pentru a marca acest fapt, absolvenții secției de artă monumentală coordonați de prof. Florin Menzopol realizează pe peretele din holul școlii o lucrare colectivă în tehnica frescei. Elevii grupei de sculptură (prof. Rodica Panaitescu) expun în școală lucrările de diplomă: portrete și compoziții în tehnica reliefului.

Începând cu acest an școlar are loc la Galeriile de Artă concertul absolvenților și expoziția lucrărilor de diplomă.

1994-1995 La solicitarea Fundației pentru Tineret se organizează la Galeriile de Artă o expoziție de grafică cu tematică SF (prof. Luminița Toader) și o prezentare de modă (prof. Georgeta Hlihor).

În toamna acestui an școlar este dat în folosința al doilea tronson ce cuprinde 6 săli de clasă.

1995-1996 Cu ocazia zilei de 1 Iunie, pe platoul din Piața Daciei liceul a organizat o activitate ce a constat într-un concurs de desene și un program susținut de orchestra de cameră a școlii dirijată de prof. Xenti Stănescu.

În vacanța de vară se organizează la Poiana Pinului prima ediție a „Școlii zugravilor de subțire” activitate condusă de prof. Valeriu Șuşnea și sponsorizată de Fundația pentru Tineret Buzău.

Apare primul număr al revistei școlii „Armonii”.

1996-1997 La 10 iulie și-a deschis porțile la Poiana Pinului Tabăra Națională de Sculptură sub îndrumarea prof. Emil Pricopescu.

1997-1998 Începând cu acest an Conform circularei M.I. privind reforma în Învățământ, se introduc prin programa școlară, orele de informatică.

Baza materială a școlii se îmbogățește cu calculatoare, obținute cu fonduri din partea I.S.J. Buzău și cu sprijinul părinților în baza contractului de parteneriat cu Comitetul cetățenesc de părinți.

1998-1999 Elevii secției de artă plastică participă cu lucrări la o expoziție internațională cu tema „Drepturile copiilor” organizată de orașul Sion din Elveția.

Cu sprijinul sponsorului Schela Berca și a directorului adj. Gheorghe Iosif au fost confecționate porțile de acces în școală și porțile de baschet, amplasate pe terenul de sport.

La sfârșitul acestui an școlar tronsonul construit pe latura sudică devine funcțional. El cuprinde săli de clasă, laboratoare, spații pentru orele de instrument și cabinetul medical.

1999-2000 Școala funcționează cu 34 clase, 812 elevi, 96 de cadre didactice și 8 componenți ai personalului auxiliar.

Se diversifică profilul prin înființarea claselor de arhitectură și de teatru.

Anul acesta s-au împlinit 10 ani de la reînființarea Liceului de Artă, moment marcat prin prezența la spectacolul omagial a multor personalități locale dar și a Ministrului Educației și Învățământului – Andrei Marga.(Fig. 2)

Cu sprijinul primăriei s-a amenajat sala de festivități, atât de necesară acestui tip de școală, s-au lambrizat holurile, s-a aplicat gresie pe holurile de la parter. Cu finanțare din sponsorizări s-a construit un gard nou, s-a reînnoit instalația telefonică și școala a fost dotată cu fax.

2000-2001 În deschiderea stagiunii Teatrului „George Ciprian”, absolvenții cls. a IX-a de actorie, sub îndrumarea actorului Paul Ioachim, au prezentat publicului buzoian piesa „Nemaipomenitele aventuri a doi îndrăgostiți”.

La etapa națională a concursului de fizică „Ștefan Procopiu”, desfășurată la Iași, 5 elevi ai liceului nostru au obținut premiul I la diferite secțiuni (prof. Mioara Sîngeorzan).

La Bacău are loc Olimpiada de limbă și literatură română. Elevii pregătiți de prof. Georgeta Androne au fost premiați: Anghel Ciprian, cls. a VI-a, premiul I și Coman Andra Georgiana, cls. a VI-a, mențiune.

2001-2002 În primăvara acestui an, liceul buzoian a găzduit Consfătuirea Națională a Inspectorilor de Muzică și Arte Vizuale care a avut drept obiectiv organizarea olimpiadei de muzică (etapa pe țară) pentru cls. III-VIII. Aceasta s-a desfășurat în Buzău, elevii școlii noastre obținând numeroase premii și mențiuni.

Obține locul I la Olimpiada Națională Corală grupul „Voci de primăvară” al claselor V-VIII al școlii dirijat de prof. Marilena Nicolescu.

Elevul Benescu Costin – cls. a XII-a – ocupă locul I la secțiunea proză din cadrul taberei de creație „Efigii Lirice” (prof. Gabriela Scoruș).

Clasele de artă plastică au posibilitatea să-și perfecționeze exprimarea artistică participând la taberele de creație organizate la Poiana Pinului – Buzău, Valea Uzului – Bacău, Muncel – Iași.

2002-2003 Anul acesta liceul nostru a împlinit 45 de ani de existență, prilej cu care i s-a atribuit numele de Margareta Sterian în semn de prețuire pentru cea care a fost deopotrivă scriitoare și artist plastic, născută în orașul Buzău.

Este un an cu mai multe împliniri ca niciodată. Numărul total al elevilor a ajuns la 831, al claselor la 35 iar al profesorilor la 104, dintre aceștia 41 au fost elevi ai școlii.

Elevii școlii au obținut 68 de premii în etapele naționale ale olimpiadelor și la alte concursuri naționale.

Anul acesta a absolvit prima promoție a claselor de arhitectură și de teatru.

Grupa de artă monumentală (cls. a XII-a) îndrumată de prof. Valeriu Șușnea a realizat un proiect colectiv în tehnica mozaicului care a fost transpus pe fațada liceului.

Activitatea elevilor de la clasele de artă plastică a continuat și pe perioada vacanței de vară în taberele de creație de la Poiana Pinului, Arbănași și Valea Uzului. Elevii buzoieni au ocupat și de această dată primele locuri cu „Autumnala”, tehnica grafitti (prof. Valeriu Șușnea), „Ansamblu - spațiu de joacă” – grupa de arhitectură (arh. Mohamed Omar Ali Aloub), „Năluca” - mozaic (prof. Luminița Toader).

Clasele de teatru au prezentat la sala George Ciprian mai multe spectacole în regia actorilor Dana Dumitrescu și Lucian Ghimiși.

A devenit viabil proiectul coordonat de profesoara Mariana Davidescu și susținut financiar de Agenția Națională „Socrates”. Proiectul numit „La noi în Europa unde pietrele vorbesc, desenele cântă, cântecele povestesc”, a făcut posibile excursii de documentare ale elevilor Liceului „Luis de Cormontaigne” din Metz, Franța, în România și ale elevilor Liceului de Artă în Franța.

*

Liceul de Artă Margareta Sterian din Buzău este un liceu cu o istorie aparte. El a suferit un timp pe plan spiritual, dar s-a întors la marca sa și astăzi se poate spune că există prin eforturile dascălilor și elevilor săi care au păstrat aprinsă flacăra artei.

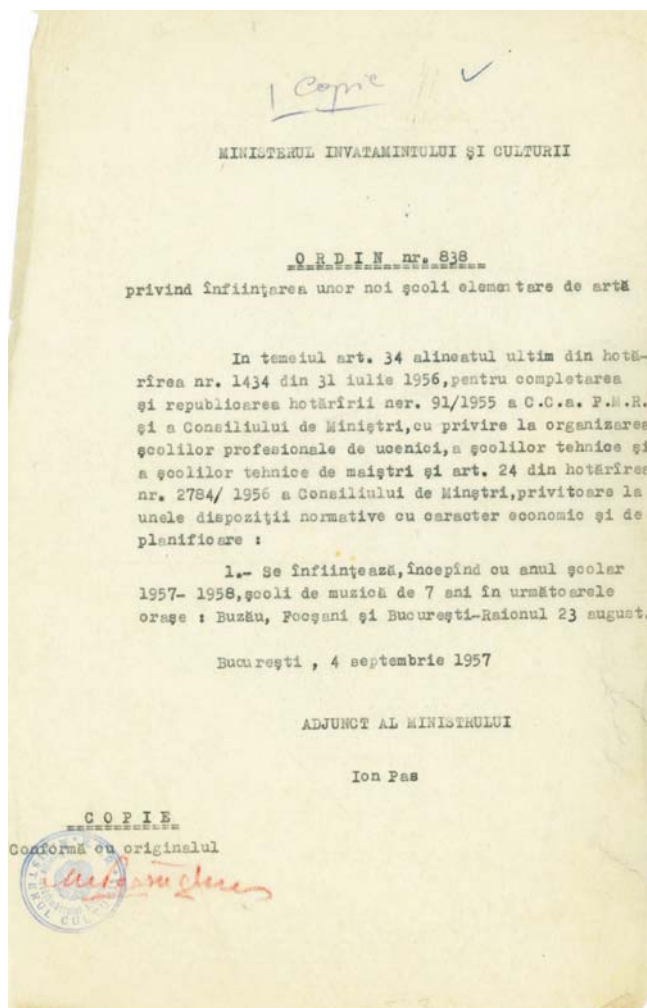


Fig. 1
Ordinul de înființare al școlii



Fig. 2
Vizita la Liceul de Artă
a Ministrului Învățământului
Andrei Marga



LIGIA BÂRZU – 25 DECEMBRIE 1930 – 22 MAI 2003

dr. Eugenia ZAHARIA

Născută la Burdujeni lângă Suceava, într-o bună familie de români bucovineni, preoți și învățători.

După terminarea studiilor universitare, a fost reținută la Facultatea de Istorie din București, unde a parcurs toate treptele învățământului superior, - preparator, șef de cabinet, asistent, lector, conferențiar, profesor – la catedra de Istorie Universală Veche și Arheologie. După 1990 a lucrat ca profesor și la Universitățile „Dimitrie Cantemir” și „Spiru Haret”.

În 1970 a obținut titlul de *Doctor în Științe Istorice* cu lucrarea „*Continuitatea Populației Autohtone în Transilvania în sec. IV-V*”. Teza a fost tipărită ca monografie în 1973, în Editura Academiei Române.

Formată la școala profesorilor Ion Nestor, D. M. Pippidi, Gheorghe Ștefan, Ligia Bârză a avut o pregătire temeinică în domeniul pre- și proto-istoriei, ca și al arheologiei și istoriei greco-romane și al primului mileniu.

Activitatea sa didactică s-a desfășurat permanent alături și de o bogată activitate de cercetare în domeniul arheologiei preistorice și a primului mileniu, conducând sectoare în cadrul marilor șantiere arheologice-școală, de la Sărata Monteoru, Mediaș, Dridu, Bratei.

În lunga și frumoasa sa activitate, a predat până la sfârșitul vieții sale, cursuri generale, cursuri speciale și seminarii care acopăr pre- și proto-istoria și arheologia, istoria greco-romană, arheologia și istoria primului mileniu.

Deși a dispus de puține ore de curs, Ligia Bârză a căutat și a reușit să completeze pregătirea viitoarelor cadre de învățământ și de cercetare prin tipărirea unor cursuri mai dezvoltate și prin practica studenților pe șantierele arheologice și în Institutul de Arheologie. În aceeași acțiune se încadrează conducerea și îndrumarea a numeroase lucrări de diplomă.

Posibilitatea sa de informare, prin cunoașterea unor limbi străine, ca și a unor foarte utile călătorii de studii, i-au permis predarea unor cursuri și seminarii la nivelul

europăean al cercetărilor științifice. Cele două cursuri publicate în 1977 și 1985 – *Istoria Universală Veche și Arheologia Generală* -, ca și cele mai recente din 1999 și 2001, *Orientul Antic* (în colaborare cu Rodica Ursu) și *Credințe și Practici religioase în Europa Preistorică și Antichitatea Greco-Romană* (în colaborare cu Rodica Naniu Ursu și Florica Bohîlțea) sunt remarcabile prin bogăția informațiilor, prin modul de expunere critică a diferitelor probleme și aspecte legate de dezvoltarea și evoluția gândirii umane pe plan spiritual și tehnic.

Activitatea de cercetare a Ligiei Bârză s-a concretizat de-a lungul anilor în prezentarea a numeroase comunicări, dar mai ales prin publicarea unor studii, care au contribuit efectiv la lămurirea problemelor legate de pre- și proto-istoria țării noastre, cât și a celor privind istoria și arheologia primului mileniu, domeniu în care a lucrat ca cercetător cu precădere în ultimii săi ani de viață.

În toate lucrările sale se remarcă o grijă deosebită de a plasa subiectul de care se ocupă în istoria și arheologia universală, la nivelul actual al rezultatelor cunoscute și a modului de abordare a problemelor tratate. Pe acest drum de realizări, cităm publicarea „Necropolei nr. 4 din Epoca Bronzului de la Sărata Monteoru”, lucrările de caracter monografic „Continuitatea Populației Autohtone în Transilvania, în sec. IV-V (Cimitirul nr. 1 de la Bratei)”; „Continuitatea creației materiale și spirituale a poporului român pe teritoriul fostei Dacii (1979)”; „Originea și continuitatea Românilor (1991 – cu Stelian Brezeanu); „Paradisul Pierdut – o istorie a societății primitive”; „Istoria Orientului Antic” (cu Cihă Miron) în 2 volume – 1991-1992.

Ligia Bârză a fost unul din principalii cercetători ai generației de după război, a cărei activitate a contribuit la cunoașterea și constituirea istoriei și arheologiei mileniului I, în țara noastră; și-a consacrat eforturile cu precădere asupra problemelor majore ale istoriei noastre, privind *Continuitatea daco-romană la Nordul Dunării și a Formării Poporului Român*.

Îndelungata sa experiență de cadru didactic și cercetător i-a îngăduit să poată trata și interpreta descoperirile arheologice din spațiul românesc și să le situeze în spațiul marilor arii culturale și în istoria universală, în același timp individualizând aspectele locale, proprii regiunilor noastre, românești.

Acestui neobosit cercetător și profesor îi datorăm respect, recunoștință și cea mai frumoasă aducere aminte.

